

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ఋరమకారుణికరాన పితై లోకాచార్య రరుభిచ్చేయత

ము ము క్షు ప్ప డి మూ ల మ్.

లోకాచార్యాయగురవే కృష్ణపాదస్య నూనవే ।

సంసారభోగినస్తజీవజీవాతపే నమః ॥

మూలమ్.- (౧) ముముక్షువుక్కుటియవేల్డుమ్ రహస్యమ్మూన్.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీబాలనరస్వతీకృత తాత్పర్యదీపికా.

శ్రీశ్రీనివాసమునివర్య శతారినూర్యో

రవ్యాజసిద్ధకరుణా పరిలబ్ధభోధమ్ ।

శ్రీశైలవంశతిలకం శ్రితపాణితం

శ్రీవీరరాఘవగురుం ప్రణమామి నిత్యమ్ ॥

నర్వలోకోజ్జీవనాయ రహస్యత్రయం వ్యాచిఖ్యానుః పరమ
కారుణికో లోకాచార్యః ప్రథమం ముముక్షోర్వ్యాఖ్యేయత్రయ
స్యావశ్యాపేక్షిత జ్ఞానత్వం దర్శయతి (ముముక్షువుక్కుటియ) ము
ముక్షుః-అవిచ్ఛిన్నభగవదనుభవప్రతిబద్ధక సంసారనివృత్తిచ్ఛావాన్.
తేన కైవల్యేచ్ఛోర్వ్యాదానః.

ఏతస్య అవశ్యాపేక్షితం రహస్యత్రయజ్ఞానమ్. ఉపాయాధి
కారపూర్తిప్రయోజకప్రాప్యత్వరాహేతుభూతపరశేషజ్ఞైక రహస్య
స్వరూపవివేకజనకత్వాదప్రాతురస్య; యద్యత్కృతి, “వేదోద్భవో
త్పరిక్తాయమ్” ఇతి; అధికారపూర్త్యనంతరం ఫలాపేక్షాపూర్వక
వరసుపురుషార్థోపాయానుష్ఠాన ప్రకారక జ్ఞానానుష్ఠానప్రయోగ
ప్రకాశకతయా ద్వయమవ్యసేషితమ్. తస్మై తస్మానుష్ఠేయస్య
శరణవరణస్య సాధనాంతర త్యాగరూపాజ్ఞ విశేషజ్ఞానాయా
చరమశ్లోకోప్యపేక్షితః; చరమశ్లోకస్య ఫలప్రతిపాదకతయో ఫలా
కాజ్ఞాయాంవా ఉపయోగః. “నవజ్ఞానం ప్రాప్తకర్ణానం ప్రాప్యజ్ఞానం
ముముక్షుభిః । జ్ఞానత్రయముపాదేయమేతదస్యన్న కిచ్చున ” ఇతి
హస్యక్తమ్.

కేచిత్తు, ఉపాయస్యైవ శరణ్యాభిమతి శ్చరమశ్లోకేన జ్ఞానస్తే;
భక్తిస్థలేహి, (౧) “దదామిబుద్ధియోగస్తం యేనమాముపయాన్తిహి”
ఇత్యుక్తమ్; ప్రపత్తేతు- (౨) “అహన్త్యాసర్వపాపేభ్యోమోక్షమిష్యామి”
ఇతి ప్రాప్తివిరోధి సర్వపాపవిమోచనే స్వయంకర్తృత్వవచ
నాదస్యా శ్చరణ్యాభిమతిరవ్యజ్యత ఇత్యాదుః. యద్యపి మూలమ
న్త్రావయవపదత్రయేణ ద్వయగతోత్తమాత్మిత్వాహంకరభ్రావ్య
ఖణ్డోత్తర ఖణ్డేశ్వ చరమశ్లోకగతమధ్యనుపురుషాత్మిత్వ ప్రాయా
మాణయుష్మత్పదపూర్వాధోత్తరార్థార్థాయభాగ్రహణ స్వరూప
పాయపురుషార్థాజ్ఞాతం శక్యస్తే; తథాపి శేషిత్వపరిత్యక్తి
విశిష్టస్వరూపవైశద్యం నద్యయోదే, పురుషకారత్విత్వయోగ
విశిష్టస్వరూపవైశద్యం నద్యయోదే, పురుషకారత్విత్వయోగ

V.V.O. Library

(౧) Library,
TIRUPATI.
Acc. No. 4.305

(౨) గీ-౧-౨-౨౨

(౨) అతిత్ ప్రథమరహస్యమ్ తిరుమన్మమ్.

ప్రాపకాది విశదప్రతీతిర్ని మూలమన్మః, సాధనాన్తర త్యాగ రూపాజ్ఞ స్వీకారగతోపాయ భావనివృత్తి ప్రారబ్ధనివృత్తి ప్రయోజకత్వ శరణ్యాభిమతత్వాది జ్ఞానం నమూలమన్మ మన్మరిత్యాభ్యామితి, తత్తద్విశేష జ్ఞానాయత్రయమప్యపేక్షితమితిబోధ్యమ్. (౧)

రహస్యత్వత్వా - ద్వయోర్మన్మత్వాత్, త్రయాణామపిరహస్యాత్కత్వాత్; తథాపి, మూలమన్మస్య ప్రథమం వ్యాఖ్యానేని యామకంకి మిత్యాకాక్షాయం, వ్యాఖ్యేయక్రమవనియామకః, ముఖ్యక్రమాధి కరణన్యాయాదిత్యాహ-(అతిలితి). తస్య ప్రథమత్వత్వా అధికారపూర్తిప్రయోజక స్వరూపవివేకజనకత్వాదేవ; (నచైవమపి, అధికారిణ ఉపాయస్వరూపజిజ్ఞాసాయా ఏవానన్తరభావిత్యోచిత్యాత్, మూలమన్మనన్తర్యం చరమశ్లోకస్యైవయుక్తమ్; నద్వయస్యేతివాచ్యమ్. ఏతదభిప్రాయేణైవ గ్రన్థాన్తరేషు, ఏతైరేవ మూలమన్మనన్తరం చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానాత్; ఏతేన మూలమన్మస్య స్వరూపవివేకద్వారా విశిష్టత్వ సత్తాహేతుతయాధారకత్వాత్, చరమశ్లోకస్యతోపాయ స్వీకారప్రవృత్త్యుపయోగి జ్ఞానవిశేషోపచయ హేతుత్వేన విశిష్టవేషవర్ధకతయా పోషకత్వాత్, ద్వయస్య సకృదుచ్చారణేన పరమపురుషార్థ సాధనతయా సదానుసంధేయతయాచభోగ సాధనత్వవేషేణ స్వతశ్చభోగ్యత్వాత్, మూలమన్మనన్తరమేవ చరమశ్లోకస్య వ్యాఖ్యేయతాన్యాదిత్యపాప్తమ్, ఇష్టావత్తే,)

తస్మా, అస్మిన్ గ్రన్థే కుత స్తద్వికరీత క్రమశ్చితచేత్, మూలమన్మస్య మధ్యమ తృతీయపద సంక్షిప్తాపాయోపేయ వివరణాత్మక ద్వయోక్త స్వీకారాజ్ఞ తదుపాయత్వ నివృత్త్యాగి ప్రతిపాదనతయా

+ కుండలిత మత్రత్యగ్రధరీత్యా ముద్రితమ్.

చరమశ్లోకస్య మూలమన్త్ర వివరణ ద్వయవివరణరూపత్వాత్, మూలమన్త్రాన నరం మన్త్రత్వసాధర్మ్యాత్ ద్వయోపస్థిత్యాతద్వ్యాఖ్యానం, తతశ్చరమశ్లోకస్యేత్యప్యాసలుః.

నచ, తథాప్యష్టాక్షరస్యకథం మన్త్రత్వమ్, *తచ్ఛోదకేషు మన్త్రాభ్యేత్యుక్తేః; ఏతస్యచ స్వరూపమాత్రప్రకాశకత్వేన అనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకత్వాభావా దితివాచ్యమ్; *ప్రజాపతేర్హృదయా ద్యత్రచసామేత్యాద్యవ్యాప్త్యాప్త్యా మన్త్రప్రసిద్ధివిషయస్యైవ మన్త్రేత్యాదృశసూత్ర తాత్పర్యాత్, (౧) “ఓంనమోనారాయణాయేతి మన్త్రోపాసకః” (౨) “మన్త్రాణాంపరమోమన్త్రః” ఇత్యాది శ్రౌతస్మార్త ప్రసిద్ధేశ్చ అత్రాపిసత్త్వాత్.

మన్తారమ్ - అనుసన్ధాతారం శబ్దశక్త్యా అర్థబోధనద్వారా చత్రాయత ఇతి స్వానుసన్ధాతృ రక్షకత్వేన మన్త్రత్వ సమ్భవాచ్ఛ. మన్తర్యుపపదే త్రైభోజప్రత్యయప్రచోలోపశ్చ; (౩) “ఉణా దయోబహుళమ్” ఇతిసూత్రాత్; అథవా, మన్యతేత్రాయతేచేతి స్యుత్పాదనీయమ్, (౪) “మననత్రాణసంయోగా న్మన్త్రీకృత్యుచ్యతే బుధైః” ఇతి నిర్వచనాత్; మన్త్రీయతేర్వాడప్రత్యయే గోప్యత్వ పరః; “అథవా గోపనీయత్వాద్ధాతోర్మన్త్రీయతేఃపరమ్ । డప్రత్యయాస్తః పుల్లిజస్తథాయం లోకవేదయోః” ఇతి పాద్మసంహితోక్తేః; కరణస్యాస్యకర్తృత్వం వై వక్షికమ్. నచైవమర్థబోధనద్వారా రక్షకే విధాయకే చరమశ్లోకే అతిప్రసజ్ఞః, ఏతాదృశమన్త్రత్వ స్యుత్రతాభ్యుపగమాత్; యోగరూఢత్వా భ్యుపగమాద్వా; యోగాగ్రీకారశ్చ తాదృశార్థబోధస్యాపి ప్రకృతే ఉద్దేశ్యత్వాత్, నిరుక్తివశాచ్చేతిబోధ్యమ్. (౧)

(౧) నారాయణోపనిషత్, (౨) నారసింహపు-౧౫-౨౫, (౩) సిద్ధాంతకాముడి.

(౪) ఈశ్వరసంహితా

(3) తిరుమస్త్ర త్రినుడైయ శీరైక్కు ప్పిరుమ్బడి ప్రేమత్తో
డేపేణి యనునదిక్క పేణుమ్.

అథై తస్మస్త్రవైభవం విస్తరేణ ప్రతిపిపాదయిషుః ప్రథమ
మనుసన్ధానక్రమ కథనముఖేన అషట్కర్ణ తయా ఉపదేశ్యత్వలక్షణ
వైభవమాహ-(తిరుమస్త్ర త్రినుడైయవిత్త్యాది). (శీరైక్కు ప్పిరు
మ్బడి)-సకల వేదాదినజ్గ్రహత్వజ్ఞాతవ్యసకలార్థ ప్రతిపాదకత్వ సర్వ
మన్తోత్తమత్వాది మాహాత్మ్యానుగుణ్యేన, (పేణి) ఆద్యత్య.
ఆదరశ్చ-అనధికారిభ్యోగోపనమ్.

అత్రచ (౧) “మస్త్రీయత్నేనగోపయేత్” (౨) “గోపయ
న్నాచరేధర్మం నాపృష్టఃకీర్షిదుచ్చరేత్ | పృష్టోపినవదేదర్థం గుహ్యం
సిద్ధాస్తమేవచ” (3) “ఇదస్తేనాతపస్కాయ” (౪) “యోగోపయ
త్యయోగ్యానాం యోగ్యానాంసమ్ప్రీయచ్ఛతి” (౫) “నావేదనిష్ఠ
స్యజనస్యరాజః ప్రదేయమేతత్పురమంత్యయాభవేత్ | ఏతైర్నై
ర్హీనతమేనదేయమే తత్పురంబ్రహ్మవిశుద్ధమాహుః” (౬) “నశ్రేయ
సాయోక్ష్యతితాదృశేకృతం ధర్మప్రవక్తారమపాత్రదానాత్ | పృథీ
మిమాంయద్యపిరత్నపూర్ణాం దద్యాన్న దేయన్ద్విదమప్రతాయ”
(౭) “ఆపద్యపిచఘోరాయాం నత్వేనాంరిపవేవదేత్ | ఉపశేనివపే
ద్దీజం షణ్ణేకన్యాంప్రయోజయేత్ | సృజేద్వానానరేమాలాం నాపా
త్రేశాస్త్రముత్సృజేత్” (౮) “సనాస్తికాయాఽస్మజవేనాభక్తాయ
కదాచన | నైవహింసాభీరుచయే నలుభ్ధాయవిశేషతః | దాతవ్యో
మస్త్రీరాజోయం మన్తోయంహిసతాదృశః” ఇత్యాదీని ప్రమాణా
న్యనుసన్ధేయాని.

(3)

(౧) శేషసం-౧౧-౫౦

(౨)

(3) గీ.౧౮

(౪)

(౫)

(౬)

(౭)

(౮)

(౪) మన్మత్తిలుమ్ మన్మత్తుక్కుల్లీ డానసన్తువిలుమ్ మన్మ
ప్రదనాన వాచార్యస్థక్క-లిలుమ్ ప్రేమమీకనక్కపుణ్ణానాత్
కార్యకరమావతు

(గి) సంసారికల్ తజ్జలైయ మిశ్వరనైయుమ్ మఱన్దు

నకేవలం మన్మమాత్రే ప్రేమ్మామన్మోనుసన్ధేయః; కిన్తు, త
ద్దేవతాయాం తత్ప్రదేగుశాచత్రిషు భక్తిః కార్యేత్యాహ (మన్మ
త్తిలుమిత్యాది). విలక్షణేవతస్మన్నే, విలక్షణేవతస్మన్మప్రతిపాద్యే,
విలక్షణేవతస్మన్మప్రదే ఆచార్యచ, ఇతరమన్మతద్దేవతాతద్గురుభ్యో
విలక్షణం ప్రేమవిద్యతేచేత్, కార్యకరం భవతీత్యర్థః, (౧) “మన్మోతద్దే
వతాయాశ్చ” (౨) “యస్యదేవేపరాభక్తిః” (౩) “గురుంప్రకాశయేద్దీ
మాన్” ఇత్యాదీన్యనుసన్ధేయాని, ఏవం విలక్షణప్రేమయుక్త పురుషా
నుసన్ధేయత్వరూపం వై భవం ప్రతిపాదితమ్. (౪)

అథ సకలచేతనోజ్జీవనాయ భగవతైవ ప్రవర్తితత్వలక్షణం
వై భవమాహ- (సంసారికళిత్యాది). అథవా, నను మన్మత్వేనతి ఉక్త
వచనాని ప్రేమయుక్తానుసన్ధేయత్వే ప్రమాణం భవేయః, తత్త్వప్రా
క్షరస్య ససమ్భవతి; ఋష్యాద్యభావాదిత్యాశంక్య, అప్రాక్షరత్వా
దేవగాయత్రీ ఛన్దస్త్వం సిద్ధమితికృత్వా ఋషీదేవతా వినియోగాన్వ
క్తుముసక్రమతే- (సంసారికళిత్యాది). (తజ్జలై) స్వతస్సిద్ధభగవచ్ఛేషత్వ
విశిష్టాకాన్వా. అతియాతే ఇత్యనుక్తా “మఱన్దు” ఇత్యుక్తిః, సమ్భ
ర్థస్య స్వతస్సిద్ధత్వసూచనాయ. “ఇఱన్దు” ఇత్యనేన కైజ్జర్యస్య
పరమపురుషార్థత్వం తత్ప్రతియోగ్యతాచ ఏమాంసూచ్యతే. తథా
చ, ప్రాప్తశేషివిషయ కైజ్జర్యరూప మహాపురుషార్థయోగ్యా అపి

ఈశ్వరకై జ్ఞార్మ్యతైయుమిత్తును ఇత్తున్దోమెన్గిట విత్తువుమిన్ది క్కే-
సంసారమాఃఱి పెరుజ్జడలిలేమ్మిన్దు నోవువడ, నర్వేశ్వరన్ తన్
సంసారిణః, అనాదిమాయాతిరోహిత జ్ఞానతయా స్వాభావికస్వపర
సమ్బంధ జ్ఞానశూన్యాః, తదభావాదేవక్తే జ్ఞార్మ్యరూప పురుషార్థజ్ఞాన
శూన్యాస్తాదృశ పురుషార్థాన్నాలభన్తే త్యుక్తంభవతి.

అసత్యపి పురుషార్థలాభే అలాభనిమిత్త క్లేశోయదాస్యాత్,
తదా కథంబిదుజ్జీవనోపాయ జిజ్ఞాసాస్యాదపి, సోపినస్వరూపాదిత్రయ
జ్ఞానా భావాదిత్యాహ-(ఇత్తున్దోమితి). నకేవలం పురుషార్థహానిమా
త్రమ్, కిన్తు సంసారసాగర నిమగ్నతాపీత్యాహ-(సంసారమిత్యాది),
అతిశయితశక్తి విశిష్టైరపి దుస్తరత్వం మహత్త్వమ్; జ్ఞాతవ్య సక
లార్థప్రతిపాదక మూలమస్త్రీప్రకాశనేఃస్వజ్ఞానసంబంధా జ్ఞానకృతజీవ
దుఃఖదర్శనజన్యన్విష్టేతుక భగవత్త్వపైవహేతురిత్యభిప్రాయేణాహ-
(నర్వేశ్వరనిత్యాది). “నర్వేశ్వరన్” ఇత్యనేన-సమ్బంధః ; తస్యచ
పూర్వం సంసార్యజ్ఞాతత్వాభిధానాత్, స్వమాత్రజ్ఞాతత్వమ్. (నోవు
వడతనొక్కపైయాలే ఇతి) సిద్ధసాధ్యన్యాయేన, (౧) “ఏవంసంసృతిచక్ర
స్థే” ఇతిప్రమాణోక్తజీవదుఃఖదర్శనజన్యత్వమ్, హేత్వన్తరానభిధానా
న్నిష్టేతుకత్వం సిద్ధతీతిబోధ్యమ్.

మూలమస్త్రీప్రకాశనమాత్రేణ ఏతేషాంకథం సంసారనిష్ఠ
రణం భవేదిత్యత్రాహ (ఇవర్కళోతనై యితి) స్వశేషత్వ విశిష్ట
స్వరూపమ్, మూలమస్త్రీస్య షరశేషతైకరస స్వరూపప్రకాశక
త్వాత్ ; మూలమస్త్రీజన్యసమ్బంధ జ్ఞానాత్మక స్వస్వరూపజ్ఞానంబు
ముక్తిప్రయోజకమ్, (౨) “క్షేత్రజ్ఞస్వేశ్వర జ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా

‡ స్వజ్ఞాతసమ్బంధసహకృత

(౧) అహిర్బుధ్ని సు-౧౪-౨౦ (౨) యాజ్ఞవల్క్యస్తోతి

పరమకృపయాలే ఇవర్కళ తన్నైయత్తిన్దు కన్నై మరమ్ శేరుప్పడి
తానే శివ్యనుమాయ్ ఆచార్యనుమాయ్ నిన్దు తిరుమన్ద్రై వేలి
యిట్టరుళినాన్.

మతా" ఇతి. పరమావిశుద్ధిః-ముక్తిః; పరమవి శేషణాత్. పచ్చుమీ
ప్రయోజకతాయామ్; తేనసమ్మన్దజ్ఞానస్య సాక్షాన్ముక్తి హేతుత్వాభా
వేపినక్షతిః. తద్ద్యోతయితు మేవ మూలేప్రయోజకత్వపర్యవసిత పూ
ర్వకాలీనత్వభోధక త్వాప్రత్యయోక్తిః; *ఈశ్వరజ్ఞానాదితి వచనప్రత్య
భిజ్ఞాపనాద్వేవచ, తజ్జళే న్వరూప తై యత్తినిత్యనుక్త్వా "తన్నైయ
త్తిన్దు" ఇత్యుక్తిః.

అథవా, (తన్నైయత్తిన్దు) స్వముపాయ త్వేనాధ్యవస్య; (౧)
"సంసారసాగరం ఘోరమనన్తకేశభాజనమ్ త్వామేవశరణంప్రాప్య
నిస్తరన్తి మనీషిణః" ఇతి వచనమిహప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే. మనీషా-సమ్మ
న్దజ్ఞానమ్, తద్యుక్తాఅధికారిణః. మూలమన్తప్రకాశనజ్ఞు తత్ర అధి
కారప్రయోజకతయా ఉపయోగి; శ్లోకే ఆప్థాతోర్గత్యర్థతయా
జ్ఞానార్థఇతినూచయితుమత్తిన్దుత్త్యుక్తిః. జ్ఞానస్యవిశిష్టవేషస్తుప్రమా
ణాన్తరాయాతోసనివార్యతే. అరుళిచ్చెయ్తా నిత్యనుక్త్వా, "వేలి
యిట్టరుళినాన్" ఇత్యుక్త్యా అనాదిత్వమతిగుహ్యత్వజ్ఞు సూచ్యతే.

అత్ర నారాయణః ప్రాచీకశచిత్తుక్త్యా సోస్యమన్తస్య
ద్రష్టా ఋషిరితినూచితమ్. "తన్నైయత్తిన్దు" ఇత్యుక్త్యా స్వప్రకాశ
కత్వం మన్తస్యసూచ్యతఇతి, నారాయణ ఏవదేవ తేత్యపినూచితమ్;
సమ్మన్దజ్ఞానేచ వినియోగస్సూచితః.

సన్వేతన్నన్తప్రకాశనార్థమస్తు నారాయణరూపేణాచార్య
తయాఽవస్థానమ్. తథాప్యవదేశ్యాన్తరసమ్భవాత్ కిమితిస్వయమే

(౬) శిష్యనాయనిష్ఠ తు శిష్యనిరుక్కుమిరుప్పు నాట్టారటియా మైయా లే అజ్జెయటివిక్కెక్కాక.

(౭) సకలశాస్త్రజ్ఞశాలుమ్ పిఱక్కుమ్ జ్ఞానమ్ స్వయమార్జిత మ్మాలే ; తిరుమ న్నామ త్తాల్ పిఱక్కుమ్ జ్ఞానమ్ పైత్తుక ధనమ్మాలే.

(౮) భగవన్న న్నిజ్జల్ తాననేకజ్జల్.

(౯) అవైతాన్ వ్యాపకజ్జ శెన్ఱుమ్, అవ్యాపకజ్జ శెన్ఱుమిరణ్ణువర్గమ్.

వశిష్యతయాతిష్ఠదిత్యత ఆహ (శిష్యనాయనిష్ఠతితి). (శిష్యనిరుక్కుమిరుప్పు) (౧) “ఆస్తికోధర్మశీలశ్చ” ఇత్యాద్యుక్తలక్షణ లక్షిత త్వేనావస్థితిః. (౬)

అధజ్ఞాతవ్య సకలార్థప్రతిపాదక శ్రుతిస్మృత్యాది శాస్త్రప్రవర్తనేనైవ చేతనోజ్జీవనసిద్ధా కిమర్థం మూలమన్తః ప్రవర్తిత ఇత్యాశఙ్కాంపరిహరన్, శాస్త్రతత్పరకాల సమ్పాదనీయజ్ఞానస్య అనాయాసేనసాధనత్వరూపం మన్తస్య వైభవాన్తరమప్యహ (సకలేతి). “పోలే” ఇత్యనన్తరమత్యాయాస సాధ్యమితి శేషః పూరణీయః. తదుక్తమ్, (౨) “శాస్త్రజ్ఞానం బహుక్లేశం బుద్ధేశ్వరనకారణమ్ ఉపదేశాద్ధరింబుద్ధ్యా విరమేత్సర్వకర్మసు” ఇతి. సర్వకర్మానిస్వరూపాననుగుణాని గ్రాహ్యాణి.

(తిరుమ న్నామ త్తాలితి) “ఆచార్యోపదేశముఖేన” ఇతి శేషః, “పోలే” ఇత్యనన్తరమనాయాస సాధ్యమితి శేషః. (౭)

నిరుక్తవైభవం భగవన్నాన్తర సాధారణమిత్యాశఙ్క్య మన్తవర్గవిభాగాది ముఖేన సర్వేతరమన్తాగ్రపేక్షయా మూలమన్తస్యవైభవం ప్రతిపాదయతి (భగవదితి). (౩) “అనన్తావైభవగన్న

(౧౦) అవ్యాపకజ్ఞశిల్ వ్యాపకజ్ఞశ్చ మూఱ్ఱమ్ శ్రేష్ఠజ్ఞశ్.

(౧౧) ఇవై మూఱ్ఱిలుమ్ వైత్తుక్కుణ్ణ పెరియతిరుమన్త్రమ్ ప్రధానమ్.

న్యాః” ఇతి శ్రుతేః, భగవద్గుణానాం తత్పరీవాహయాపాఞ్చతారాణాంఽనన్తత్వేన తదనుబద్ధినాం మన్తాణామప్యనన్తస్యాఽర్థసిద్ధత్వాచ్చేతిభావః. (౮)

(వ్యాపకమన్త్రత్వమ్) వ్యాప్తివిశిష్టస్వరూపప్రతిపాదకమన్త్రత్వమ్. (౯)

(అవ్యాపకజ్ఞశిలితి) “అష్టాక్షరశ్చయోమన్తోర్ద్వాదశాక్షరఏవచ | షడక్షరశ్చయోమన్తోర్విష్ణోరమితతేజసః | ఏతేమన్త్యాః ప్రధానాస్స్యుః” ఇతివచనాత్, విష్ణుగాయత్ర్యాంతస్మన్త్రయప్రధానభూతనామత్రయపాఠాచ్చేతిభావః. (౧౦)

(ఇవై మూఱ్ఱిలుమిత్యాది) విష్ణుగాయత్ర్యాం ప్రథమోపాత్తత్వాత్, (౧) “మన్తాణాంపరమోమన్తోర్గుహ్యానాంగుహ్యముత్తమమ్ | పవిత్రశ్చపవిత్రాణాం మూలమన్త్రస్సనాతనః” (౨) “మన్తాణాంపరమోమన్తోర్దైవతానాశ్చదైవతమ్ | గుహ్యానాంపరమంగుహ్య మోక్షారాద్యక్షరాప్తకమ్” ఇతివచనాత్, వ్యాప్యవ్యాపకాది సర్వతత్త్వకణోక్తిమత్వాత్, (౩) “పురాజన్తాన్తరేతాతద్వాదశాక్షరసంజ్ఞితః | మన్తోర్భ్యస్తోమహాప్రాజ్ఞతత్ప్రభావానుగోభవాత్ | శ్రూయతాంకాలదణ్డోయం కామాదీనాశ్చనన్తమ | పాపానాజ్ఞాపరోగాణాం †విషస్యచభయస్యచ | సమోనారాయణాయేతి ప్రణవేనసమన్వితః | హృదితిష్ఠతు తేనిత్యం వాచినిత్యంభవత్వితీ” ఇతి జన్తాన్తరేష్వపి చిరకాలాభ్యన్తద్వాదశాక్షరఫలత్వేన మూలమన్త్ర

(౧) నారదీయే-అష్టాక్షర-౧-౧౧ (౨) నారసింహపు-౧౮-౨౫ (౩) పాదోత్తర

† వివిధస్య.

‡ తత్ప్రసాదానుగో.

(౧.౨) మన్మథవైయరణ్ణుక్కుమ్ అశిష్టపరిగ్రహము మపూర్తియుముణు.

(౧౩) ఇతై వేదజ్ఞభుమ్ ఋషికభుమ్ ఆధ్వార్కభుమ్

తదర్థాధిమనచనాత్, (౧) “సర్వత్రాప్తాక్షరోమన్తో” మూర్తి మన్తోభవాభవేత్” ఇతి-పరపూర్వహాదిసర్వభగవన్నూర్తిసాధారణత్వనచనాత్, సకలశిష్టవిశిష్ట పరిగ్రహవత్త్వాచ్చ త్రిషునుస్తేషు మూలమన్తోఽధికఇతిభావః. (౧౧)

ఉక్తమర్థం వ్యతిరేకముభేదర్యయితి (మన్మథైయితి). (అశిష్టపరిగ్రహః) శిష్టపరిగ్రహభావః, విశిష్టశిష్ట పరిగ్రహభావః. మూలమన్తోస్యయాదృశ శిష్టపరిగ్రహాస్తి, తాదృశశిష్టపరిగ్రహభావ ఇతియావత్. (అపూర్తిః) వ్యాప్య(వ్యాపకా)ఽధ్యాహారాదిసాపేక్షత్వమ్. (౧౨)

విశిష్టశిష్ట పరిగ్రహస్తయోర్నాస్తీత్యేతద్దాపయితుం మూలమన్తో శిష్టపరిగ్రహాధిక్యనూహ (ఇతైయితి). (౨) “ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నమఇతి ద్వేఅక్షరే, నారాయణాయేతి పంచాక్షరాణి, ఇత్యష్టాక్షరం ఛందసాగాయత్రీచేతి” “ఏతద్దైవనారాయణస్యాష్టాక్షరంపదమ్,” “ఓంనమోనారాయణాయేతి మన్తోపానకః, నైకుణ్డాభువనలోకంగమిష్యతి” ఇత్యాదీని వేదవాక్యాని, వేదజ్ఞభుమిత్యత్రాభిప్రేతాని. (౩) “భూత్వోర్ధ్వబాహురద్యాత్ర సత్యపూర్వబ్రహ్మీమనః । హేచుత్రశిష్యాశ్చ ప్రణత నమన్తోష్టాక్షరాత్పరః” (౪) “అసీనావాశయనావాతిస్థన్తోయత్రకుత్రవా । నమోనారాయణాయేతి మన్తైకశరణావయమ్” (౫) “బహవోహిమహత్త్వానో మునయస్సనకాదయః! అష్టా

(౧) పాష్కరాత్రే (౨) నారాయణోపనిషత్ (౩) నారసింహపు-౧౨

(౪) నారదీ-అష్టాక్షరబ్ర-౧ † కుణ్డాభువనం క్వాచిత్కమ్.

ఆచార్యర్కళుమ్ విరుమ్బినార్కళి.

క్షరంసమాశ్రిత్య తే జగ్గురై స్తవంపదమ్ || వ్యక్తంహిభగవానేష
సాక్షాన్నారాయణస్వయమ్ । అష్టక్షరస్వరూపేణ ముఖేషుపరి
వగ్తతే,” “యథాసర్వేషుదేవేషు నాస్తి నారాయణాత్పరః । తథాస
ర్వేషుమస్త్రేషు నాస్తిచాష్టాక్షరాత్పరః” “కిన్తత్రబహుభిర్వ్యస్తైః
కిన్తత్రబహుభిర్వ్యగ్రైః । సమోనారాయణాయేతిమన్త్రస్సర్వార్థసా
ధకః” ఇత్యాదీని, ఋషికళుమిత్యత్రాభిప్రేతాని. “ఆచార్యర్కళు
మ్” ఇత్యత్ర (౧) “నిన్తరువెట్టెయ్తుమ్కన్దు” (౨) “ఎట్టెయ్తు
మోతువార్కళి” (౩) “వారమాకవోతువార్కళి” ఇత్యాది శ్రీసూ
క్తయోవివక్షితాః. ఆచార్యాశ్చ ఉపదేశవారమ్పర్యేణ మూల
మన్త్రమేవ ప్రపర్తితవన్త ఇత్యాహ (ఆచార్యర్కళుమితి).

అథవా, (మన్త్రైయిత్యాది) (ఇరణ్ణమ్) మన్త్రీద్యయ
ఘటకయో ర్వాసుదేవ విష్ణుశబ్దయోః. అశిష్టపరిగ్రహః-అశిష్టకర్తృ
కః పరిగ్రహశిష్యః. గుణవిగ్రహాద్య ప్రతిపాదకత్వాత్, స్వాభిమత
సర్వాధిష్ఠానభూత స్వప్రకాశబ్రహ్మ ప్రతిపాదకతయా అద్యైతిభిరతి
శయేన తావాద్యతావితిభావః. ఏతేన ద్వాదశాక్షరస్య భగవచ్ఛబ్ద
ఘటితత్వాత్, అశిష్ట పరిగ్రహసమ్భవేపి నానుపపత్తిః.

యద్యపి అహింసాధర్మ సమ్మతాయాం (౪) “వసత్సస్మిన్యతో
విశ్వంత్రాపిచవసత్సయమ్ । వాసుశబ్దార్థఉద్దిష్టః” ఇతికర్తృసాధన
తయా అధికరణసాధనతయోచ ఉణస్తా వాసుశబ్దా ప్యుత్పాద్య
“వాగస్తాపికిర్త్యతే । తస్తువత్సకలార్థేషు సన్తనోతీతివాన్మృతః”
ఇతి తదవయవస్యవాశబ్దస్య వావేర్థోభ్యాం విచి, సుశబ్దస్య-“ప్రసూ
యతేఖిలాన్భావాన్ ప్రసౌతి పేరయత్యపి । మఖేష్వభిష్టతస్పద్భిరితి

(౧) తి-మొ-౪-౧౦-౨ (౨) తి-చ-వి-౩ (౩) తి-చ-వి-౩౪ (౪) అహింసాధర్మ-౨౧౦

స్వర్గోయముచ్యతే” ఇతి, “షూఞ్-ప్రాణిగర్భవిమోచనే” “షు-
ప్రసనై శ్వర్యయోః” “షుఞ్-అభిషవే” ఇత్యేతేభ్యః కర్తృనమ్నో
దానేచ డప్రత్యయేనిష్పత్తిం ప్రదర్శ్యతి,

“ద్యోతతేస్వయమేవాయం సృష్ట్యాద్యైః క్షీణతిస్వయమ్ ।
స్తూయతేచ సదా ద్వేవైరితిదేవార్థ ఉరితః” ఇతి దేవశబ్ద సముదా
యార్థముక్త్యా, “దాతాచసర్వకామానాం శోధితశ్చాస్తకోసతామ్ ।
రక్షి తాసర్వభూతానా మితిదేకారఉచ్యతే” ఇతి, “సర్వైస్సమృజసి
యశ్చ ప్రాధాచసకలాత్సనామ్ । వకారార్థోయముద్దిష్టః” ఇతిచ,
దాఞ్, దైవ్, దాప్ దేభ్యః-దాన శోధన లవన రక్షణక్రియేభ్యోఽఙ్
ప్రత్యయే, పనిపహిభ్యాం డప్రత్యయేచ తదవయవయోద్దేవశబ్ద
యోర్నిష్పత్తిముక్త్యా, “ఇతి సూక్ష్మాగతిస్త్వియమ్” ఇతి సూ
క్ష్మార్థప్రదర్శనం నిగమయ్యతి,

“వకారేణాత్రచాధారో వాసుదేవోనిరూప్యతే । ఆకారేణా
దిదేవస్తు సజ్కర్షణఉదీర్యతే” ఇత్యత్రతద్భిజ భూతవకారస్యమోక్షా
ధారతాసూదిదేవశబ్దైకదేశభూతాఽఽకారస్య పూర్వాహది సజ్కర్షణ
స్మారకతాంప్రదర్శ్యతి, “యోవాసుదేవోభగవాన్ మోక్షాధారస్స
నాతనః । సజ్కర్షణస్సవేతివాకారార్థోనిరూప్యతే” ఇతి తయోర
భేదే వాశబ్దతాత్పర్యముక్త్యా, “భువనంకర్షచై వాదా యోసూయత
సనాతనః । ససోమఉదితస్సేన ప్రద్యుమ్నః పురుషోత్తమః । ఉద్దామ
ఉదయశ్చాత్రసజ్కర్షణ ఉదీర్యతే సజ్కర్షణదశాయాంహి సమ్నూ
ర్ణఉదయోహారేః ।” ఇతి సకారస్య సర్గధర్మనేతృ ప్రద్యుమ్న పర
తామ్, ఉకారస్యచ ఉదయశబ్దోదితజ్ఞానప్రాకట్యవత్సజ్కర్షణపర
తాముక్త్యా, “వాసుదేవాత్సకోయోసా సజ్కర్షణఉదీరితః । ప్రద్యు

మోక్షిసవవేతి సుకారాగ్ధోయముచ్యతే” ఇతి సుకారబోధ్యేన సజ్జ-
ర్షణ ప్రద్యుమ్నా భేదేన వాసుదేవ ప్రద్యుమ్నా భేదస్య అర్థసిద్ధత్వ-
ముక్త్యా,

“దత్తోయేనావకాశేస్తు శయానేనమహాత్మనా । షేత్రక్షేత్ర-
జ్ఞయోర్వస్తుం స్వనాభికమలోఽరే । దత్తావకాశోదస్యార్థ సోని-
రుద్ధఉదీర్యతే । ఏకా రేణజగద్యోనిః ప్రద్యుమ్నః పరిపత్యతే । సజ్జ-
ర్షణాత్మకోయస్య ప్రద్యుమ్నః పరిక్షీర్త్యతే । అనిరుద్ధస్స ఇత్యేవ దేకా-
రాగ్ధోనిరూప్యతే” ఇతి దత్తావకాశశబ్దకదేశభూతదకార జగద్యో-
నిభావాధిష్ఠితైకారాభ్యా మనిరుద్ధప్రద్యుమ్నా సముదాయేనచ తద-
భేదః ప్రదర్శితఇత్యుక్త్యా, “ఏవంవర్ణితయేణోక్తం పూహతాదా-
త్యముత్తమమ్ । ఉపసంహారరూపేణ పునర్వేదితమచ్యతే ॥ లేశతో-
వాసుదేవాఖ్యః పరార్థస్తేప్రదర్శితః” ఇతి పరార్థప్రదర్శనోప సంహ-
రఃకృతః.

తథా, “వ్యాప్తికాన్విషవేశేచ్ఛా స్తత్తద్ధాతునిబద్ధనాః ।
పరత్వేభ్యధికావిష్ణో ర్దేవస్యపరమాత్మనః” ఇత్యారభ్యత్రివిధ పరి-
చ్ఛేదరాహిత్యరూపాయావ్యాప్తేజ్ఞానబలాదిగుణోత్కర్షరూపాయాః
కాస్తే స్మర్వాన్తఃప్రవిష్టత్వ సర్వాధారత్వయో స్మర్వకాలీన సకల-
సత్పురుషేచ్ఛా విషయత్వస్యచ, విష్ణువిశివిశిష్యభ్యఃకథంబుద్వ్య-
త్పాదితేన విష్ణుశబ్దేన, విగతీత్యశోధాత్వస్తరాచ్చ కథంబుద్వ్యత్పా-
దితేన విశబ్దేన సర్వప్రజనయితృత్వ సర్వసమవాయిత్వయోస్తు శబ్దేన
సర్వపురుషార్థ ప్రసవితృత్వస్యచాభిధానం ప్రదర్శ్య,

“పరస్తత్త్వరలభ్యః” ఇత్యాదినా, “అమృతాయితసర్వాణో-
జ్యోతిస్త్రయః సమిన్ధనః” దదామ్యభయమిత్వేవపరోర్థః పరిక్షీర్తితః”

ఇతి సర్వభోగ్యతాపాదకత్వ సర్వజ్యోతిఃప్రకాశకత్వాభయప్రదత్వాన్యతరలభ్యానీతివిస్తరేణ విష్ణుశబ్దార్థః ప్రదర్శితః.

తథాపి పాశ్చరాత్ర ప్రామాణ్యాసభ్యుపగమాత్, వైష్ణవపురాణాదిగతస్య వాసుదేవశబ్దనిర్వచనస్య సర్వాధిష్ఠానవిషయతయాపి కథం చిద్వ్యోజయితుం శక్యత్వాత్; నారాయణశబ్దస్య పురాణేషేష్వ (౧) “నారస్త్యితిసర్వపుంసాంసమూహః పరికీర్తితః” ఇత్యాదినా, నానాజీవాభిలషిత పురుషార్థప్రదత్వాదనిమిత్త తాయాః ప్రతిపాదితత్వాత్, వాసుదేవాదిశబ్దేషు తేషామాదరాతిశయ ఇత్యాశయః.

అన్యేతు, సంజ్ఞాయామేనణత్వవిధానేన, “నతునారాయణాదీనామ్” ఇతివచనేనచనిస్సాధారణ్యంనారాయణపదమ్; “ఉణాదయోబహుళమ్” ఇత్యత్ర సంజ్ఞాగ్రహణానువృత్తావపి, క్వచిదుణాది ప్రత్యయవిధౌ పునస్సంజ్ఞాగ్రహణదర్శనేన శౌణాదికానాం ప్రత్యయానాం క్వచిదసంజ్ఞాయామప్యనుమానాత్ వాసుదేవాదిశబ్దాదయోగేనాస్యత్రసమాభ్యవ్యస్త ఇతిసాధారణాః. ఇత్థం నారాయణపదాద్వాసుదేవపదాదీని ప్రచురంజైవాదిభిః పరిగృహ్యంత ఇత్యాశయ ఇత్యాహుః;

పక్షుద్వయేషినకేవలమష్టాక్షరస్యాతిశయితాశిష్టపరిగ్రహభావః; కిన్తు, అతిశయితశ్శిష్ట పరిగ్రహోపీత్యాహ (ఇత్యైయితీత్యవతరణీయమ్). కింబహునా, భగవానివామయమపిమన్తోచిన్తసీయమహిమా. ఉక్తంహిపాద్మసంహితాయామ్; “అచిన్తసీయమహిమా దేవస్యేనమధుద్విషః” ఇతి. యదిపునః, “సిద్ధయోబహుధాజన్తుర్నన్రీక్షోచితసజ్జయూ” ఇత్యతోఅచిన్తసీయఇత్యత్రజప్తురిత్యపేక్ష తే; తథాపి, యజ్ఞపాదసావచిన్త్యమహిమా; సోచిన్త్యమహిమేత్యనుక్తసిద్ధమ్. సాసాదృశ్యాదేవచభగవత తత్తాదాత్మ్యోపా

(౧౪) వాచ్యప్రభావమౌబల్యం వాచకప్రభావమ్.

(౧౫) అవన్ దూరస్థనానాలుమ్ ఇతు కీర్తినిస్తుతస్రమ్.

(౧౬) ద్రౌపదిక్కు ఆపత్తిలే పుడివై శురన్వతు తిరునామమితే.

న్యత్రోత్తః. “న్యక్తంహిభగవానేష సాత్మాన్నా రాయణస్సన్వయమ్”
అష్టాక్షరస్వరూపేణ ముఖేషుపరివర్తతే” ఇతి[†] (మనసినిధాయ) “ముఖే
షుపరివర్తతే” ఇత్యేతదత్రాభిప్రేతమ్. (౧౩)

తతోవ్యసోపకారకత్వాతిశయమాహ (వాచ్యప్రభావమి
త్యాది) (౧౪)

(అననిత్యాది) భగవాన్హి స్వాత్యంతాభిమతేపి భక్త్యుత్పాదనా
యాఽసన్నిహితో గోపీష్వివ కదాచిద్భవతి; తదాపి తన్నామాన్య
చ్చార్యమాణాని తాత్కాలికవ్యసన నివర్తనేన ఉపకుర్వంతీత్యర్థః.

ఉక్తమేవార్థం క్వచిత్ప్రయోజనాన్తరపరవిషయే ఉదాహ
రంతి (ద్రౌపదిక్కిత్యాది). *వాసుదేవస్యసఖితప్రసిద్ధాయా ద్రౌపద్యా
స్సఖ్యా సర్వజ్ఞేనభగవతా స్వయమేవాగత్యకర్తవ్యస్య వస్త్రాప
కర్షణాపన్నివారణస్య అకృతత్వేపినామైవాన్యవిషయ ఇవ చకారేత్య
ర్థః. ఏతేనాము ఏవవస్త్రం వృద్ధిహేతుత్వే, “తస్యప్రపాదాద్ద్రౌపద్యాః
కృష్యమాణేఽహురేతథా। తద్రూపం పరమంవస్త్రం ప్రాదురాసీదనే
కళః” ఇతి భారతవచనవిరోధ ఇతిపరాస్తమ్. అత ఏనభగవానపి,
“గోవిందేతియదాక్రంద త్కృష్ణామాందూరవాసినమ్ । ఋణంప్రపృద్ధ
మివమే హృదయాన్నా పసర్పతి” ఇత్యాహ.

నచ, అవధృతసామర్థ్యానా మనేకేషాంకారణానాం సమవా
యేకేన చిత్కార్యముత్పన్నమ్, కేనచిన్నేతినియన్తుశక్యతే; కౌఞ్ఠా
ను, (౧) “ఆర్తావిషణ్ణాః” ఇతి, (౨) “తావదార్తిః” ఇతిచ, నామశరణా

(౧౭) శోల్లుమ్ క్రమమొట్టొయిచ్చొన్నా లుమ్ తన్ స్వరూపమ్ కెడనిల్లాతు

గత్యోరుభయోరేవ ఆసన్నినర్తకతా ; ఏతేన, “త్రాహిమాంశరణాగతామ్” ఇత్యుతశ్శరణాగతి ప్రతీతావపి నానుపపత్తిః.

అతఏవభారతేపి, “ఆకృష్యమాణేవససే విలలాపనుమఃఖతా । గోవిందేతిసమాభాష్య కృష్ణేతిచపునఃపునః ॥ శబ్దచక్రగదాపాణే ద్వా రకానిలయాచ్యుత । గోవిస్తప్తణ్డరీకాతు. రక్షమాంరశణాగతామ్ ” “ఆకృష్యమాణేవససే ద్రౌపద్యాస్తద్విశాంపతే । మనసాచిస్తయా మాస దేవంనారాయణంప్రభుమ్” ఇతివృథకాసాధనతా వృథకృష్ణగుక్త్యావ్యభేతా.

కీఞ్చ, సాధనా స్తరసంస్పృష్టాయత్ప్రపత్తిర్న సాధనమ్ । అతో ద్రౌపద్యభీష్టస్య కేవలం నామసాధనమ్ । నాస్తిసాధనతాబుద్ధిః ప్రపన్నాసాంమహాత్మనామ్ । మన్త ఉచ్చార్యమాణేపి సప్రపత్తేరతః క్షతిః । “గోవిందేతియదాక్రందది” త్యుక్త్యాప్యవసీయతే “గోవిందేతిసమాభాష్యే”తి చద్వైపాయనోదితమోయదన్యత్ర ఫలం వస్తుం ప్రపత్తేతిత్యుదీరితమ్ । ఉద్దేశ్యతామాత్రపరం తన్నాసే సవిరుధ్యతే । ఇతి.

సను, (౧) “రజస్వలైకవస్త్రాహమ్” ఇత్యుక్త్యా తిదాసీమశుచిత్వప్రతీతే శ్శౌచాజ్ఞకస్య నామోచ్చరణస్య సతాదాత్వికఫలసాధనతాసమ్భవః; (౨) “జేనతానాన్తు నామాని శుచిరేవసదాస్మరేత్” ఇతి సచనాత్. ప్రపత్తిస్తుప్రకారనియత్యనపేక్ష త్యేన అన్యత్ర వ్యవస్థాపితేతిస్తైవతత్ర ఫలసాధనమితివక్తవ్యమిత్యత ఆహ - (శోల్లు మిత్యాది). (౩) “సాక్షాత్త్వం పారిహాస్యంవా” ఇత్యాది సచనైశ్శృద్ధారాహిత్యేపి వైకుణ్ఠనామగ్రహణస్య ఫలసాధనతాప్రతీతే, భగ

(౧) భార

(౨)

(౩) భాగ-౬-౨-౧౪

† వసిష్ఠవచనాదస్యా అస్తిసాధనతామతి.

(౧౮) ఇతుతాన్ “కులస్తరుమ్” ఎన్నిటపడియే ఎల్లావపేక్షితజ్ఞ
లై యుమ్ కొడుక్కుమ్.

(౧౯) ఐశ్వర్యకై వల్య భగవల్లాభజ్ఞలై యాశై ప్పట్టవర్కభుక్కు
అవల్ శ్చైక్కొడుక్కుమ్.

వన్నామోచ్చారణస్యాపి ఫలసాధనతాయాం ప్రకారనియమోనా
పేక్షిత ఇతిభావః. సాజ్ఞేత్యమ్-పారిభాషికార్థ విశేషబోధేచ్ఛయా
ఉచ్చారణమ్. పారిహాస్యహేళనయో రవజ్ఞాపూర్వకత్వ తద్రూపి
త్యాభ్యాంభేదః. స్తోభః-నిరర్థకోచ్చారణమ్. (౧౭)

నను, (౧) “శరీరారోగ్యమథ్యాంశ్చ భోగాంశ్చైచ్చవానుషజ్ఞీ
కాన్ । దదాతిధ్యాయినాం నిత్యమపవర్గప్రదోహరిః,” (౨) “నన
మ్బుదాంసమాహారే విపదాంవినివర్తనే । సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తం
వినాపురుషోత్తమమ్ ।” (౩) “సహిపాలనసామర్థ్యమృతేనర్వేశ్వరం
హరిమ్ ।” (౪) “ఫలమతఉపపత్తేః” ఇత్యాదిభిర్భగవతవచన సర్వపురు
షార్థసాధనత్వం నేత రేషామితివ్యవస్థాపనాత్, కథమేతస్యభగవత్తుల్య
విభవత్వసమ్భవః ; సతిహితస్మిన్నుపకారకత్వాతిశయ సమ్భావనా
పీత్యాశంకా, పురుషార్థదానానుకూలకృతిమత్త్వరూపస్య దాతు
త్వస్యాభావేపి సకలపురుషార్థసాధనత్వప్రయోజకత్వే అస్యాపిసమ్భా
వత ఇత్యాహ-(ఇతుతానిత్యాది). (౧౮)

తదేవవివృణోతి (ఐశ్వర్యేత్యాదినా). (౧౯) “ఐహికాకిమైశ్వ
ర్యం స్వర్గాద్యంపారలౌకికమ్ । కై వల్యంభగవన్తజ్ఞ మన్తోఽయింనా
ధయిష్యతి” (౨౦) “ధర్మార్థకామమోక్షాణామేకాన్తఫలదాంశుభామ్ ।
చతురంతాంభువంభోక్తుం ప్రాప్నుంవామరరాజతామ్ । అష్టాక్షరో

(౧)

(౨)

(౩) వి-పు-౧-౨౨-౨౧

(౪) బ్రహ్మసూ

(౫) వృద్ధహరిత-౩-౪౩ (౬) నార-అష్ట

జ్యోతిషాం నాన్యత్త్రివర్గస్య తు కింపునః । ఆయుష్యంధనపుత్రాంశ్చ
 బహున్విద్యాం మహాద్యశః । ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ లభతేజప
 కృన్నరః” “జన్మస్యస్మిన్నతీతేవాయదేనస్సజ్జితం మహత్ । తస్మన్మ
 జపమాత్రేణ ప్రలయంయాతినిస్తుషమ్ । మ్రియమాణశ్శుచిర్భూత్వా
 మన్మమేనముదీరయన్ । ప్రాప్నోతివైష్ణవంస్థానం దుష్ప్రపమవి
 నశ్వరమ్” “సర్వవేదాంతసారాథ్యం సుసారాథ్యవతారకః । గతిరష్టాక్షరో
 న్నాణామపునర్భవకాక్షిణమ్ ॥ కిన్తస్యబహుభిర్నైః కిన్తస్యబహు
 భిశ్చైః । యస్యైషాచసమాజన్నా విద్యాసర్వార్థసాధినీ” “చతు
 ర్ముఖశ్చతుర్వక్త్రైః ఫలాన్యస్యః ప్రదర్శయన్ । వాస్తవజగమువిస్తీర్ణం
 సజ్జేతోయముదీరితః” “యత్రాష్టాక్షరసంసిద్ధో మహాభాగోమహీయ
 తే । సతత్రసజ్జచ్ఛివ్యన్తి వ్యాధిమర్చిక్షుతస్కరాః” ఇత్యాదిభిస్సర్వా
 నిష్టనివారణక్షమత్వ సకలేష్టసాధనత్వయోః ప్రతిపాదితత్వాత్ ;
 “ససమ్పదామ్” ఇత్యాది దాత్రస్తరనిషేధపరమితిభావః.

నను, జపహోమాదిముఖేన ఇతరపురుషార్థనిరూపితసాధన
 తాసమ్భవేషి సమన్త్రస్య మోక్షసాధనతాసంభవః. తస్యజ్ఞానైకసా
 ధ్యత్వశ్రుతే. సచమోక్షోపయోగిజ్ఞానజనకత్వమేవ అస్యమోక్ష
 ప్రయోజకత్వరూప మోక్షోపాయత్వ మితివాచ్యమ్. ఉపాయోప
 కారకతాదూపస్య అగ్రేవక్ష్యమాణత్వేనపానరుక్త్యాప త్తేరితిచేత్ ;
 యదైవ మోక్షోజ్ఞానైకసాధ్య ఇతిశూయతే; ఏవం “మన్మోపాసకః
 వైకుణ్ఠభువనలోకం గమిష్యతి” ఇతిచ. ఉపబృంహణశ్చ “భగవన్త
 శ్చమన్మోయం సాధయిష్యతి” ఇత్యుదాహృతమ్. తత్ర, భ్యానేప్రణ
 వస్య కరణత్వవత్ మన్త్రస్యాపికరణతాసమ్భవాత్.

యదిచ “మన్మోపాసకః” ఇతి తృతీయాసమాస ఇతి వ్యాఖ్యా
 య, ఉపాసనకరణత్వమేవాస్య స్మృత్యుక్త మోక్షసాధనత్వమిత్యు

చ్యుతే; తతస్తాదృశమేవకరణత్వ మత్రాభిధీయతామ్. ఉపాయోప
కారకత్వస్తు అన్యదృశమేవవత్సృతీతి సపానరుక్త్యమ్.

యది పునర్విజ్ఞానేకసాధ్యతాశ్చుతిః విజ్ఞానాతిరిక్తస్య అన్యవ
హితసాధనతామేవనిషేధతి, విజ్ఞానంవినామోక్షోన భవతీతివదతీతి
యావత్. తతఃకర్మయోగాదీనాం స్వాతంత్ర్యేణమోక్షసాధనత్వేపి
నకిచ్చద్బాధకమ్, తైరపిభక్తింజనయిత్వైవమోక్షజననాత్. యద్య
స్తరాభక్తిర్జాయతే, కిన్తస్త్విస్వాతన్త్ర్యమ్, నవ్యాపారోద్దేశేనప్రవృ
త్తిః; కిన్తస్త్విఫలోద్దేశేనేత్యేతత్సాన్వితన్త్ర్యమ్; కరణస్వాభావ్యాత్తు
వ్యాపారోజాయతే; నతతస్సాన్వితన్త్ర్యహనిః;

ఏవంఞ్చసతి, (౧)“సాంఖ్యజ్ఞానయోగశ్చ” (౧)“ఉపాయాస్తేచ
చత్వారః” (౧) “శృణూపాయంఞ్చతుర్థంమే” (౧) “వ్యాచక్ష్యమ్భు
చతుర్థస్తముపాయంపద్ధసమ్భవే”(౧)“ఉత్తారహేతవోమీషాముపా
యావిహితామయా । కర్మసాంఖ్యస్తథాయోగఇతి శాస్త్రవ్యపా
శ్రయాః । పూర్వేత్రయఉపాయాస్తే భవేయరమనోహరాః । ఉపా
యోయంఞ్చతుర్థస్తే ప్రోక్తశ్శీఘ్రఫలప్రదః । ముముక్షుణాయత్స
జ్ఞేనయోగేననచభక్తితః । వర్షేషుద్వాదశశస్వేవమనుతిష్ఠాసమా
హితః । క్రియాకలాపమఖిలంయాతిసాయుజ్యసమ్మదమ్ । ఏతానితన్త్ర
నామాని మయోక్తానిమహామతే మన్త్రోయేనబోధ్యంతే ముక్త్యు
పాయాః పృథక్పృథక్ । ఉపాయాశ్చోదితాఃపూర్వే సమేస్యస్తార
కాస్త్రయః । ప్రత్యాహృతేన్ద్రియగ్రామైర్ధారణధ్యానశాలిభిః । యో
గైస్సమాహితై శ్శశ్వత్కాలేనయదవాప్యతే । అచ్ఛిద్రపఞ్చకాలజ్ఞాః
పఞ్చయజ్ఞవిచక్షణాః । పూర్ణేవర్షతేధీరాః ప్రాశ్నవస్తియదజ్ఞానా
సర్వోపాయవిహీనానాంమదాలంబితచేతసామ్ । నిర్మితంసర్వజాతీనాం

రోగిణామాపదంయథా । కేవలంజపమాత్రేణ మామేవాప్నోత్య
సంశయః । స్మార్తంశౌతజ్ఞయోగశ్చజ్ఞానజ్ఞేతిచతుర్విధమ్ । వైది
కాఃక్రమశస్తేన ప్రాపుయ్యుర్మానవాశ్శుభమ్ । భగవన్ప్రతమా
ఖ్యాత మాత్మనాంపతతామధః । త్వత్ప్రపికంమహత్కర్మ కారుణ్య
వివశాత్సనా । ఏభిఃకర్మభిరీజానస్తాస్మన్తాన్తానతతంజపన్ । త్వమా
ప్నోత్యేవపురుషః పురుషంపురుషోత్తమమ్ ” ఇత్యాదీని కర్మాదినాథ
నతాబోధకానివచనాన్యాజ్ఞాన్యేన ఉపపద్యంతే.

పరస్పరసాహచర్యేణైవకర్మాదీనాం మోక్షసాధనత్వేపితేమాం
తత్తదధికార్యభిమతప్రాధాన్యభేదేన త్రిత్వవ్యవదేశఇతి సుస్వరజా
మాత్మమునిభిరప్యుక్తమ్.

నచైతావతా (౧) “విద్యాతఃపురుషార్థోతశ్శబ్దాదితి బాదరా
యణః” ఇత్యతేదధికరణవిరోధః. తస్య కర్మశేషభూతం కర్తృవ్యా
ధాత్వవిషయం వేదనం (౨) “బ్రహ్మవిత్ ” ఇత్యాదినాభిధీయత
ఇత్యేతన్నాత్రనిరాకరణేతాత్పర్యాత్. (౩) “నకర్మణానప్రజయాధ
నేన” (౪) “నాయమాత్మాప్రపచనేనలభ్యః” (౫) “నాహంవేదైర్మ
తపసా” ఇత్యాదీనాఞ్చనిషేధానాం కేవలకర్మవిషయత్వేనాప్యవ
సత్తే. (౬) “భక్త్యాపరమయావాపిప్రపత్యావామహమునే । ప్రా
ప్నోహంనాన్యథాప్రాప్నోమముక్షైజ్జ్యోతిషుసభిః” ఇతి నిషేధోస్తీతి
చేత్, (౭) “క్షేణానాఞ్చక్షయకరం యోగాదన్యన్నవిద్యతే” (౮)
“భక్త్యేకలభ్యః” ఇతి భక్త్యతిరిక్తోపాయ సామాన్యనిషేధోఽప్యస్త్యే

(౧) బ్రహ్మసూత్ర

(౨) తై-ఆన

(౩) తై-నారా

(౪) ముద్ద-౩-౨

(౫) గీ-

(౬) పాణ్డ్యరాత్రే

(౭)

(౮) గీతార్థసజ్జణా

కర్మజ్ఞానభక్తికళితే యిహిన్దవర్కభుక్కు విరోధియైపాప్తిక్కి
అవత్తై త్తలైక్కట్టిక్కొడుక్కుమ్.

వ; విహితోపాయవ్యతిరిక్తవిషయోఽసావితీచేత్; ఏహోపితభేతిప
శ్యేతుభవాన్.

(౧) “నాన్యఃపథాః” ఇతిశౌలోనిషేధోస్తీతిచేత్, వేద్యా
న్యపరోఽన్యశబ్ద ఇతి నిక్షేపరతాయాముక్తిః, ప్రకృతగుణవిశిష్ట
విషయజ్ఞానాతిరిక్తస్య అన్యశబ్దేనపరామర్శే ప్రపత్తేరపినిషేధప్రస
క్తాత్. విద్యామూలతత్వజ్ఞానంవినా మోక్షమార్గానవిద్యత ఇత్యన్య
ఉభయత్రసామ్యాత్. కర్తాదీనామజ్గతాఃకృష్టేతి, సాధనతావచనం
సద్వారకంయోజ్యత ఇతిచేత్, తత్ప్రపత్తావసితథాస్తు; (౨) “భక్త్యా
పరమయావాపి ప్రపత్త్యావామహామునే” ఇతి, (౩) “సమ్యగ్జ్ఞానేనవా
ముక్తిర్గతాయాంమరణేనవా” ఇత్యనేనతుల్యమ్; “ధ్యానయోగవిప
ర్జితాః” ఇతి - (౪) “సర్వోపాయవిహీనానామ్” ఇత్యనేనతుల్యమ్.
“న్యాసేనైవ” ఇతి, + “జపమాత్రేణ” ఇత్యనేనతుల్యమితి సకశ్చిద్వి
శేషఇతి విభాన్యతే; తదా జపమామాదిముఖేన సాక్షాదేవ
సాధనత్వమస్తు; తదేవాస్మిన్నపివాక్యేభిధీయత ఇతి. హేతుతాఽభి
హితాపూర్వంపశ్చద్ధేతూపకారితా । కర్తాదీనాంప్రత్యేక్ష్యనైలక్ష
ణ్యాత్ప్రధక్క్రూతిః ॥

అథవా, అస్వైశ్వర్యాదిసాధనతా; తథాపి న మోక్షసా
ధనతాసమ్భవః; తస్యజ్ఞానైకసాధ్యత్వాదిత్యత స్తదుపాయోపకారక
త్వమేవాఽన్యతత్సాధనత్వమిత్యాహ (కర్మజ్ఞానేత్యాది). కర్మజ్ఞానా

(౧) పురుషసూక్త

(౨) పాశ్చరాత్రే

(౩)

(౪)

+ మస్త్యమాత్రేణ

ప్రపత్తియి లే ఇట్టిన్దవర్కకు స్వరూపజ్ఞానతైప్పిటప్పిత్తు
కాలక్షేపత్తుక్కుమ్ భోగత్తుక్కుమ్ హేతువాయిగు
క్కుమ్.

(౨౦) “మథ్ శైల్లామ్ పేళిలుమ్” ఎన్నిటపడియే అణియవేణ్ణ మర్థ
మెల్లామ్ ఇతుక్కు శ్శేణ్ణు.

(౨౧) అతావతు-అఞ్గరమ్.

నుగృహీతభక్తౌ ప్రవృత్తానామబ్జప్రధాన విరోధివివృత్తిపూర్వకం
తదుపచయ హేతురిత్యర్థః. (ప్రపత్తియిలేయితి) ప్రపత్తౌ ప్రవృత్తౌ
నాన్తు ప్రపత్త్యనుగుణం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానం జనయిత్వా
పశ్యాదపి కాలక్షేపభోగయోరే తుర్భవతీత్యర్థః. (౧౯)

స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానజనకతామేవ కైముతికన్యాయేన ఉ
పపాదయితుమాహ (మథ్ శైల్లామిత్యాది) (౨౦)

తేచజ్ఞాతవ్యాః ప్రాప్యస్వరూపాదయః పశ్యేత్సాహ (అతా
వతిత్యాది). శరీరాత్తభావాది సమ్బంధానామప్యవశ్యజ్ఞాతవ్యతయా త
దనుక్త్యాన్యూనతా, భగవచ్ఛరీరత్వాదివిశిష్టస్వస్వరూపజ్ఞానే తద్దా
నస్యార్థసిద్ధత్వాత్, పశ్యేత్సవహ్యర్థాః సకలవేద తదుపబృంహణ
తత్త్వదర్శి ప్రతిపాద్యాఇతి, “ప్రాప్యస్యబ్రహ్మణోరూపమ్” ఇత్యా
దినోక్తమ్.

(౧) “షడక్లానిచవేదాశ్చ మన్త్రాశ్చాన్యేపరశ్శతాః । అన్య
చ్ఛవాజ్జయంసర్వం మన్త్రేస్త్రిన్సుసమాహితమ్” ఇతి సర్వస్యాపి వా
జ్జయస్య అత్రప్రతిష్ఠితత్వవచనమ్, అర్థద్వారక ప్రతిష్ఠాపరమిశ్యే
తస్యార్థపశ్చక ప్రతిపాదకతాసిద్ధేతిభావః.

విప్రుతాచైతస్యాఽర్థశాస్త్రకప్రతిపాదకతా అభియుక్తైః, (౧)
 “ఆచారాప్రకృత్యంసరమమసఘం ప్రాప్తప్రకృత్యా మూదావిష్టోపోయ
 స్త్వయననమసోరీప్సి తార్థంచతుర్థ్యామ్ తద్వ్యాఘాతంమమకృతిగిరి
 వ్యజ్ఞయస్తంమనుస్తం తత్ప్రాయశ్చద్వయమపివిదక సమృతస్సర్వ
 వేదీ” ఇతి, ఆచార-అకారాదా; ఆదిపదేన నారాయణపదస్య “నరా
 జ్ఞాతానిభూతాని” ఇతి యోజనాపక్షే సరపదస్యచసజ్జిహాః. పర
 మమ్-సర్వకారణత్వ సర్వరక్షకత్వ సర్వశేషిత్వ సర్వనియంత్రత్వ
 సర్వాధారత్వ సర్వవ్యాపకత్వ నిఖిలకల్యాణగుణాకరత్వ నిరవద్యత్వ
 దివ్యసుజ్ఞశనిగ్రహయోగ నిరతిశయమహిమ మహిషీవైశిష్ట్యాదిభి
 స్సమాభ్యుధికశూన్యమ్. అనఘమ్ - నిఖిలహేయప్రత్యసీకమ్. సర
 శబ్దతోహి - త్మయోపలక్షితహేయ సామాన్యభావఃప్రతీయతే.
 మూదా-మకారాదా; ఆదినా-సరపదసజ్జిహాః. ఇప్టోపాయమ్-సిద్ధ
 సాధన తద్వరణే; జాతా ఫేకవచనమ్, అయననమసోః-క్రమేణసిద్ధమేవ
 వా సాధనంసమస్యపి; (౨) “పద్ధానకారణద్విప్టో మః ప్రధానఉదీ
 ర్యతే । వినర్గః పరమేశస్తు” ఇత్యుక్తైః.

అర్థశాస్త్రకజ్ఞానప్రయోజనశ్చ, ప్రాప్యప్రాప్తస్వరూపజ్ఞానప్ర
 యుక్తః ప్రాప్తుర్మమభగవదనుభవ కైజ్జగ్రాభావః పారిశేష్యాన్
 దపరాధప్రయుక్తః, సచమదపరాధస్తచ్చరణాగత్యేకనివర్త్య ఇతి
 జ్ఞానపూర్వకం తచ్చరణవరణేప్రవృత్తిః. తదుక్తమ్;- (౧) “ప్రాప్యం
 బ్రహ్మసమస్తశేషిపరమం ప్రాప్తాహమసోచితః ప్రాప్తిర్దాయధనక్ర
 మాదిహ మమప్రాప్తాస్వతస్సూరివత్ । హన్తేనామతివృత్తవానహమ
 హన్తుత్యా విమత్యాశ్రయస్సేతుస్సమ్మృత్తి శేషివస్తు నిభరన్యాసస్తు

(౧) రహస్యత్రయసారే (౨) పాశ్చరాతే † శేషిసమ్మది

(౨౨) పూర్వాచార్యర్ కళ ఇతిలర్థమణివతఃకు-మున్ను తజ్జలై
పిఱందూర్ కళాకనినై త్తిరార్ కళ. ఇతిలర్థజ్ఞానమ్ పిఱంద
పిన్ను “పిఱందపిన్ మఱిందలెన్” ఎన్నిఱపడియే ఇత్తైయొఱ్ఱి
యవేణొన్ఱాలి కాలత్తేవమ్ ప్పణ్ణియతియార్ కళ.

(౨౩) వాచక త్తిత్కొట్టిల్ వాద్య త్తిలేయూన్ఱుకై క్కడి ఈశ్వ
రసే ఉపాయోపేయమెన్ఱు న్నినై త్తిరుకై.

మేళివ్యతే” ఇతి, ప్రా ప్తిర్దాయధనేత్యనేన ప్రాప్తేస్స వ్యూహానుబద్ధి
త్వ కథనాత్, ప్రతిబింబకాతిరిక్తకారణాభావో నప్రాప్త్యభావ
ప్రయోజక ఇతిదర్శితమ్. శేషసమ్పదివిషయే భగవతీతి శేషః. మ
ఇత్యనేన స్వస్య ఉపాయాన్తరానర్హతానూచ్యతే. “తురేవార్థః;
సమ్ప్రలితు” ఇత్యస్వయే అవధారణమగ్రసిద్ధమితి.

అథప్రసక్తో ఆచార్యా ఆదృతవస్త ఇలియల్ పూర్వము క్తం
తదపి సశబ్దస్వరూపనూత్రవిషయమ్; తేషాం సిద్ధసాధననిష్ఠత్వాత్,
కిన్తు సాగ్రవిషయమిత్యాహ (పూర్వాచార్యర్ కళితీ)

యద్యపి ఉక్తాంను స్త్రస్య ప్రవనోపకారకతా మన్నదాచా
ర్యేషూదాహృత్యదర్శయతి. ప్రాగేతదభజ్జానాదసత్త్వమేవాత్మ
నామాచార్యా అనునన్దధతే; (౧) “అనన్తేవ” ఇత్యాదిశ్రుతేః. జా
తేచ జ్ఞానే, నైతదర్థానుసంధానంవినా కాలం తీవస్తీత్యర్థః. (౨౨)

శబ్దేనైవ సర్వఫలసాధనసమ్భవే కిమగ్రమగ్రపర్యస్తథావనం
తేషామిత్యేత ఆహ (వాచక త్తిలితి). ఉత్తమాధికారోహ్యచార్యాః.

(౨౪) ఇతు తన్ని త్చిల్లుకిలవర్థమ్ స్వరూపముమ్ స్వరూపాను
రూపమాస ప్రాప్యముమ్, స్వరూముమ్ ఉపాయముమ్
ఫలముమెన్న వ్రమామ్.

(౧) “మాధవాక్షిద్వయోపాయో మాధవాక్షిప్రయోజనః । స
ఉత్తమోధికారీస్యాత్ కృతకృత్యోద్యజన్మని” ఇతిలక్షణాత్. అత
స్తేషాం శబ్దే సాధనతాబుద్ధిస్త్వజ్యేతి, నతై సాకృతా. సచాత్రఉపా
యశబ్దః ఫలప్రదాత్మపరః. (౨) “అన్యోపాయో విష్ణుఫలోమధ్య
మః” ఇత్యుక్తేః, సహివిష్ణుంఫలమన్యో దదాతీతినమ్భావ్యతే. సమ్భ
వతితు కరణతాదూపాపాయతా భక్త్యాదీనామ్; ఉపేయగ్రహణం
తదేకోపాయత్వస్య స్వరూపతాయాం దృష్టానప్రదర్శనార్థం.

“యథానన్యపుమర్థత్వం యథాచానన్యదేవతా । అనన్యోపా
యతాతద్వత్ స్వరూపం-కథమన్యథా । ఏకాస్తీతువినిశ్చిత్త్య దేవతా
విషయాంతరైః । భక్త్యుపాయంసమంకృష్ట ప్రాప్తౌకృష్టైకసాధనః ।
ఇతిలక్షణమేకాన్తిగోచరంసమ్భవివ్యతి” ఇతి, వైభవంసమ్భవిదర్శ్య
త్థం మూలమన్తస్యదేశికః । వాక్యార్థమభిధత్తేయం ద్వేధాస్వీయ
కృపావశాత్ ॥ (౨౩)

ఇతుతన్ని లిత్యాదిశ్చిల్లుకిలవర్థమ్-శాబ్దార్థః. తేననపూర్వోక్త
సకలప్రతిపాదకతావిరోధః (స్వరూపముమిత్యాది). వాక్యార్థత్ర
యాత్మకేమస్త్రే శేషత్వపరతన్త్రతే ద్వాభ్యామభిహితే. ప్రాప్య
ప్రార్థనాపరమన్తిమమ్. ఇయచ్ఛవాక్యయోజనాభట్టార్థకైః ప్రద
ర్శితాః; (౩) “అకారాద్ధాయైవస్వ మహామథమహ్యం న, నిసహాన
రాణాం నిత్యానామయసమితి సారాయణపదమ్ । యమాహాసైకా

లం సకలమపినర్వత్ర సకలాస్వపథా న్యావిన్యూర్నమ సహజకై జ్ఞుర్వ
విధయః " ఇతి. అకారాధ్యాయైవస్వ మహమితి-ప్రణవార్థవివరణమ్.

యద్యపి ప్రణవజన్యశ్శాబ్దబోధః జీవసానూన్యవిశేష్యకః ;
తథాపి, (౧) " దాసభూతాస్త్వతస్సర్వే హ్యత్తానఃపరమాత్మనః ।
అతోహమపి తేదాసః " ఇతివత్ సర్వజీవవిశేష్యకబోధోత్తర
మార్గికస్య స్వవిశేష్యకస్య బోధస్యజననాత్, తదాకారప్రదర్శన
పరమిదమిత్యవిరోధఇత్యేకే. విశిష్యస్వస్య శేషత్వజ్ఞానం స్వీయపురు
షార్థవిశేషాపేక్షా తదుపాయపరిగ్రహదావప్యవయుజ్యతే ఇతి
ప్రధానమితి తస్య శాబ్దత్వోచిత్యాత్. పూర్వపక్షేపి, అచేతనాత్మీయాధ
మవశ్యానుసరణీయేన గుణానాం ప్రధానానుసర్తిత్వ న్యాయేనైవ
చేతనానామప్యాత్మీయానాం శేషత్వజ్ఞానసమ్భవాచ్చ, తృతీయాక్షర
విశేష్యతయా అహంపదమధ్యాహీయత ఇత్యదోషఇత్యన్యే ;
ఆత్మసమర్పణే ప్రణవవినియోగదర్శనాత్, అనధ్యాహారేణోపపత్తే
అధ్యాహారకల్పనాయా అన్యాయత్వాచ్చ, ఛాన్దసప్రక్రియయా
అస్మచ్ఛబ్దస్య పూర్వోత్తరభాగయోలోకేపే పరిశిష్టోమకారస్సన్వి
త్తానమభిధత్తే ఇత్యాశ్రయణీయమిత్యపరే. అస్మిన్పక్షే జ్ఞానస్వరూప
త్వజ్ఞానగుణకత్వాదేశ్యబోధోల్లాభేవ్యర్థస్వభావాల్లాభఇతిబోధ్యమ్.
ఏతేషుపక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్యైవ "ఎవ్విరుమానుక్తే ఉ
రియేనాననాన్" ఇత్యాద్యాచార్యైర్వక్ష్యతే.

మహ్యమిత్యనేన మకారోత్తరపక్షీ తాదర్థ్యలక్షణసమ్మన్ధ
విశేషబోధికేతి దర్శయతి. నివహనరాణామిత్యత్ర అయనంయస్యే
త్యపేక్ష్యతే. తేన బహుప్రహిలాభః. నిత్యానామయనమితి తత్పురు

షలాభ ఇత్యేకే. సరాణామిత్యన్యవివరణం నిత్యానామితి. బహుశ్రీ హిరేవాత్రప్రదర్శిత ఇత్యపరే. అస్మాదిత్యాదినా చతుర్థ్యభిప్రేత్యా వివరణమ్.

యద్యపి చతుర్థ్యాస్తాదర్థ్యమాత్రం శక్యమ్; తథాపి నారాయణాయేత్యన్య క్రియాపదసాపేక్షత్వాత్, భవతిసంస్యచాస్తేరథ్యాహారే ప్రణవేనపానమక్త్యాత్, ఔచిత్యేనచస్యామిత్యధ్యాహారే నిత్య సిద్ధస్యతాదర్థ్యస్యానాశాసనీయతయా ప్రణవపరిజ్ఞాతతాదర్థ్యహేతు కేకై జ్ఞర్యే చతుర్థ్యలక్షణాశ్రీయతే. (౧) “వస్తువిలాపడిమై శెయ్య వేణునామ్” (౨) “నిత్యకిజ్ఞరోభవాని” ఇతి పూర్వైరన్యధ్యాహారః ప్రదర్శితః.

నచ, ఆవిస్మరిత్యేవపదమధ్యాహార్యమ్. చతుర్థ్యర్థస్యకర్తృత్వేనాన్వయాసమ్భవాత్, పదాంతరాధ్యాహారేచగౌరవాత్. సుబ్బి భక్తౌలక్షణానేతితు పరిభాషామాత్రం న్యత్యయానుశాసనానాం విభక్తేర్విభక్త్యంతరాధే అననుశిష్టస్థలే లక్షణానేత్యేవంపరితయా నిరూఢలక్షణావరతయావా ఉపపత్తేరితి నచతుర్థ్యలక్షణానుపపత్తిః. చతుర్థీలక్షితస్యచకై జ్ఞర్యస్య ప్రతిబద్ధకనివృత్తిమంతరేణానుపపత్తేస్తత్ప్రార్థనాన్యర్థాదత్రవివక్షితా. “ప్రణవనమసుక్కుళాలే స్వరూప ముమ్” ఇత్యాచార్యనూక్త్యనురోధేన ఇత్థంయోజనాకృతా.

అథవా, ప్రణవేనస్వరూపాక్తిః పరాభ్యాం ప్రాప్యమూరితమ్! తత్రతాద్యేనార్థ్యతేఽనిష్టధ్వంసఇష్టం ద్వితీయతః॥ తథాహి, నమస్య పి స్యామితిపదమధ్యాహార్యమ్; తేనమమకారనివృత్తిముఖేన సర్వా నిష్టనివృత్తిః ప్రార్థ్యతే. తదుక్తమ్ - (౩) “ప్రణవోదితతచ్చేష భావోహం నిజకర్మభిః | అహజ్జగరమమత్వాభ్యా మభిభూతో’వ్యతః

పరమ్॥ తచ్చేషత్వానుసంధాన పూర్వతచ్చేషవృత్తికః । భూయాన
మిత్యముంభావం వ్యనక్తినమిత్యదః” ఇతి ; ఆచార్యశాస్త్రగ్రంథి
భాష్యతే; “ఎనక్కురియేనన్తి క్కేయియియేవేణమ్” ఇతి.

ప్రతిబంధకనివృత్తౌ ప్రార్థితాయాం ప్రతిబంధకాభావరూపకార
ణానపేక్షస్య స్వతస్సిద్ధస్యాపి కైజ్జ్యుర్యస్య పునఃప్రార్థనా, (౧) “ఇ
చ్ఛాతపవ” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సత్యామసిప్రతిబంధకనివృత్తౌ ప్రాప్త్య
సిద్ధిరీశ్వరాధీనేతిజ్ఞాపనాయ.

యద్యపి భావాన్తరమభావఇతిస్వీకారాత్, అనిష్టనివృత్తి
రేవేష్టప్రాప్తిః. అవిద్యానివృత్తిరేవమీక్ష్యఇతిచ భావ్యకారైరవ్య
నుగృహీతమ్. తథాపి సర్వాదికృతభయనివృత్తే స్తదగ్రిమకా
లోత్పన్న ప్రతికూలజ్ఞానాన్తరాత్మకతయా అనుకూలజ్ఞానస్యాపిచ
పూర్వోత్పన్నానుకూల జ్ఞానాన్తరనివృత్తిస్వరూపతయా ప్రతియోగి
నిరూప్యవేషేణ ఇష్టస్యాపిస్వరూపతోనిష్టత్వాత్, స్వరూపతఇష్ట
స్యాపి ప్రతియోగినిరూప్యవేషేణ అనిష్టత్వాత్, ఉభాభ్యామపిరూపా
భ్యామిష్టత్వోక్తిముఖేన పూర్వావస్థాయాఅనిష్టప్రాచుర్యమ్, ఉత్త
రావస్థాయాశ్చ ఇష్టైకరూపతాం జ్ఞాపయితుం పృథక్పార్థనా.

అథవా, కృతాన్నియాఅపి ప్రతిబంధకనివృత్తైః ప్రాథమికపరి
పూర్ణబ్రహ్మసాక్షాత్కారాన్తపదార్థస్వరూపత్వేపి కైజ్జ్యుర్యజనిత
భగవన్నుభోల్లాస తజ్జనితచేతనానంద తద్దర్శనజనితనిరతిశయ భగ
వదానందాదీనామతిరిక్తత్వాత్, తత్పార్థనాయాః పార్థక్యమేవసమ్భ
వతి. సర్వప్రతిబంధకనివృత్తిష్టప్రాప్త్యోక్తేదే ఆచార్యాణాంకతిపయ
భగవన్నిగ్రహాదినివృత్తి నిగ్రహాఫల జ్ఞానసంజోచనివృత్త్యాత్మకజ్ఞాన
వికాసరూపేష్టప్రాప్త్యోక్తేదేన ప్రార్థనయోః పార్థకోపపాదనమిష్ట

ప్రాప్త్యంశే అధికానర్భాసలిప్సయేతిసవిరోధః. ప్రార్థనాకారమ
ప్రేవక్ష్యతి.

అత్రపక్షే ఉపాయస్య అధికతావక్తవ్యేతి శారీరకచతుర
ధ్యామ్యామివ పదత్రయేపి క్రమేణ తత్త్వోపాయపురుషార్థాః ప్రతి
పాద్యంత ఇతియోజనాంతరమప్యహం (స్వరూపముమితి).

శారీరకేహి ప్రథమాధ్యాయే జీవన్ముక్త్యాగత్కారణతానిరాకర
ణపూర్వకమీశ్వరస్యైవతథాత్వం స్థాపితమితి, తన్నుభేన జీవన్ముతత్తా
ర్యత్వ తదంతర్యామికత్వయోః, ద్వితీయే, నాత్మాశ్రుతేరిత్యత్రనిత్య
తాయాః, జ్ఞోతవేత్యత్ర జ్ఞాతృత్వస్య, ఉత్తాగ్రైగత్యాగతినామిత్య
త్ర అణుత్వస్యచ, కర్తాశాస్త్రైర్థవత్వాత్, పరాత్తులచ్ఛృతేః, ఇతి
పరాయత్త కర్తృత్వస్యచ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వద్వికేసన్వరూపం
ప్రతిపాద్యతఇతిశక్యతేవక్తుమ్.

ఉపాయపదమత్ర అధికారికృత్యపరమ్. నమశ్శబ్దస్యఉపాయ
పరతాచ, నామయతి-వశేకరోతి భగవన్తమితివ్యుత్పత్త్యా. దర్శితాచే
యం వ్యుత్పత్తిరహిర్భుధ్నసంహితాయామ్; - “నామయత్యపివా
దేనప్రహ్నిభావయతిధృవమ్|ప్రహ్నిభవతిసీచేహి పరోనైచ్యంవి
లోకయన్ | అతోవాసమఉద్దిప్తం యత్తన్నామయతిన్వయమ్” ఇతి.

అథవా, ఉపాయశబ్ద-సిద్ధోపాయపరః, సిద్ధోపాయపరతాపి
నమసః అహిర్భుధ్నేనదర్శితా; “పథానకారఉద్దిప్తాః ప్రధానఉదీ
రితః|విసర్గఃపరమేశస్తు తత్రాగ్ధోయంనిరూప్యతే| అనాదిఃపరమేశోయ
శ్చక్తిమానచ్యుతఃప్రభుః|(న్వ)తత్త్వాప్తియేప్రధానోయం పథానమస
నామవాన్” ఇతి, సర్వత్ర వాచ్యవాచకయోరభేదోపచారాత్సామా
నాధికరణ్యమ్. తత్ర-ఏవంపదార్థేనతి, అగ్ధోవాక్యార్థః, ప్రధానకర్తా

దితః. తత్ర హేతుమాహ (అనాదిరిత్యాది) అన్యేషాం హ్యుపాయానా ముత్పత్తే చేతనాపేక్షా, ఫలేనాధనీయే స్వశక్త్యుద్బోధకసహకార్య న్తరాపేక్షా ; ఆశుతరవినాశితయా ఫలప్రదచేతనాన్తరాపేక్షాచ విద్యతే. అయన్తు, సతానత్పురుషకృతీసాధ్యఇత్యాహ (అనాదిరితి). పరమేశ్వరత్వస్యవివరణం శక్తిమానితి. అథవా, నోపాయాన్తరవత్ ప్రతిబంధకనివర్తకాపేక్షేత్యాహ (పరమేశ్వరీతి). నివర్తకాన్తరహిత ఇత్యర్థః. శక్తిమానిత్యనేన శక్త్యుద్బోధకాకాక్షానిరస్తా. అచ్యుత ఇత్యనేన ఫలప్రదాన్తరాకాక్షానాస్తీతీనూచితమ్. ప్రభుశబ్దేన స్వాతన్త్ర్యోక్త్యా ఇతరేషాంపారతన్త్ర్యవ్యజ్ఞనాత్, పరతన్త్రస్వరూపా నురూప ఇత్యపి నూచితమ్. అథవా ప్రధానః స్వీయాద్వరణాత్. కథన్తస్మా, శాస్త్రేషు తత్రతత్రప్రపదన సాధనతయావాచోయ్యుక్తిరత ఆహ - సమననామవాన్; యానిసమనస్యనామాని, తానితమేవలక్షణయా ప్రతిపాదయన్తీత్యర్థః. (౧) “న్యాస ఇత్యాహుర్గునీషిణో బ్రహ్మణమ్” “న్యాసఇతిబ్రహ్మ” ఇతి శ్చుతిరనేనోపబృంహితా.

అథవా, మకారోత్తరషష్ఠ్యాః (౨) “యాఃకాశ్చనకృతయః” ఇత్యేతదనురోధేన కృతీసాధ్యరక్షణత్వరూపసమ్బన్ధార్థకత్వేన తదభావోనఙ్గాబోధ్యత ఇత్యర్థా దధ్యవసాయరూప మధికారికృత్యం, సిద్ధోపాయశ్చ సమశ్చబ్దేన ద్యోతితావిత్యాశయః. కేచిత్తు, కృతోన్మపిమన్త్రః ఉపాయపరః, పురుషార్థపరోవా. తథాపి, ప్రణవస్తావత్, “ఓంకారో భగవాన్విష్ణుః” “తస్యవాచకః ప్రణవః” (౩) “ఓమితి బ్రహ్మ” (౪) “ఓంతత్సదితినిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్సన్వితః” ఇత్యాది భిర్భృహ్మవాచకత్వేన ప్రసిద్ధః - సచరక్షకత్వాది ప్రవృత్తినిమిత్తకతయా వ్యాకరణే “అవతేష్టిలోపశ్చ” ఇతి వ్యుత్పాదితః.

అహిర్బుధ్ని సహితాయాఞ్చ ; - “ఓతమస్మిన్నితం సర్వమి
 త్యర్థస్థూలఉచ్యతే । ఓకారేణనుకారేణ సంసర్గస్తారకాశ్రయః ।
 ద్వావణ్ణాగమకావేతావోతస్యచమితస్యచ । యత్కించైదభగవత్తో
 స్యత్తస్మిన్తం, సర్వమివ్యతే । శక్తిమాన్భగవద్వాచ్యస్తచ్చక్తేః ప్రవి
 జృహ్మణమ్ । సజ్కల్పసీయస్సజ్కల్ప ఇతియ త్రైపురోదితమ్ । తత్ర
 సజ్కల్పసీయోగ్ధోభూతిశ్శుద్ధేతరాత్మికా । అవ్యాహతాతుత త్వేత్తా
 సజ్కల్పస్తత్సుదర్శనమ్ । కల్పాన్యకల్పాన్యత్సకం సర్వంతదేతస్మితమివ్య
 తే । మితంతదోతంనూత్రేణ మణివద్భగవత్యజే । అవతిస్తుప్రవేశాగ్ధో
 గతిర్వాప్యప్తిఃప్రవేశసమ్ । మితంప్రవిప్తందేవేశే పుష్కరేపరమాణు
 వత్ । ఓత్తోమితేచదేవేశః ప్రవిప్తస్సూత్రవన్మణౌ । స్థూలోయంప్రణ
 వస్యార్థః ” ఇత్యాదినా పరిచ్ఛిన్న సకలపదార్థాధారాభేయభావాది
 నిమిత్తకర్తౌక్తా.

పాద్మసంహితాయాఞ్చ ; - ఓకారవర్ణవ్యత్యాసస్సాన్యదాకార
 స్యపద్మజ । మకారవర్ణవ్యత్యాసఃపకారస్యాప్యదీరితః । అస్తర్భహిశ్చ
 యత్సర్వం వ్యాప్నోతితదుదీర్యతే । యస్మిన్నోతమిదంసర్వంతదేవమభి
 ధీయతే । అథవావతియత్సర్వం త్రాయతేపరమంపదమ్ । అభిధేయ
 మితిప్రోక్తా నిరుక్తిఃప్రణవస్యసా” ఇతి ధాతుత్రయాత్ప్రణవస్య ప్ర
 వృత్తిర్ధృతా ; సచనిరపేక్షవచ పరమశేషినస్తవ్య విశేషోపస్థాపన
 శక్తోపి, + “అవ్యక్తార్థతయోజ్కారః కేనలంనైవసాధకః” ఇతి శాన్తి
 ల్యాద్యుక్తప్రక్రియయా శౌపచారికాన్యవిషయ ప్రయోగదర్శనజని
 తాన్యపరత్వశక్కానిరాసాయ నిస్సాధారణ్యానారాయణపదమపే
 క్షతే. గుణవిశేషోపస్థాపనార్థతయాచ సప్రణవానర్థక్యమ్, నారాయ
 ణపద సామానాధికరణ్యాచ్చ సమశ్శబ్దయోగాచ్చ లుప్తచతుర్థ్య
 న్నతా తారస్యావధార్యతే.

సమశ్చబ్దశ్చ-(౧) “ఉపాధిరహితేనాయం యేనభావేనచేతనః | సమతిజ్ఞాయ సేతస్తై తద్వాసమనముచ్యతే | భగవాన్స్థేపరోనిత్య మహింప్రత్యవరస్సదా | ఇతిభావోనమఃప్రోక్తో నమసఃకారణంహినః | నామయత్యపివాదేనం ప్రహ్లిభావయతిధృవమ్ | ప్రహ్లిభవతిసిచేహి పరోనై చ్యంవింకోకయన్ | అత్యోవాసమఉద్దిష్టం యత్తన్నామయతి స్వయమ్ | వాచానమితిప్రోచ్యంమనసావపుషాచయత్ | తన్నమః పూర్ణముద్దిష్టమతోన్యన్నూనముచ్యతే | ఇయంకరణపూర్తిసాన్య దజ్ఞపూర్తిమిమాంశ్శృణు” ఇత్యాదినాన్యాసపరత్వేనవ్యాఖ్యాతః. అత్యోరక్షతత్వాదివిశిష్టాయ నారాయణాయనమఇత్యేకవాక్యతయా కృత్యోన్మయం మద్విష్ణుఉపాయపరః.

(౨) “బద్ధాజ్ఞలిప్తహృష్టానమఇత్యేనవాదినః” ఇత్యాదిదర్శనాత్ శేషవృత్తిర్వా సమసేవ్యతే. అహింబుధోన్మయసి, సమసశ్చేషప్రత్యర్థతాంజగౌ. “ప్రేతావతఃప్రవృత్తిర్యా ప్రహ్లిభావాత్మికాన్వితః | ఉత్కృష్టంపరముద్దిశ్యతన్నమఃపరిగీయతే | లోకేచేతనవర్గస్తుద్విగ్రహపరిక్షీర్త్యతే | జ్యాయాంశ్చైవనతథాజ్యాయానైవాభ్యాంవిద్యతేపరః | కాలతోగుణతశ్చైవ ప్రకన్దోయత్రతివృత్తి | శబ్దస్తస్పృశ్యయాపృత్యజ్యాయానిత్యవలవృత్తే | అతిశ్చేతనవర్గోన్యస్సన్మితః | ప్రత్యవరోబుధైః | అజ్యాయాంశ్చాసయోగ్యోగ్య శ్చేష శేషిత్వయ్యతే | అజ్యాయాంసోపరేనర్వే జ్యాయానేకోమతఃపరః | సస్తప్రవృత్త్యభావేన తేషాంతేనసమన్వయః | సస్తవ్యఃపరమశ్చేషీశేషాసన్తారణితాః | సస్తప్రవృత్త్యభావోన్యం సప్రయోజనపూర్వకః | సీచోచ్ఛయోస్సప్రవృత్త్యభావోన్యం సస్తప్రవృత్త్యతాత్మకః” ఇతి.

ఏవం చైతన్యోన్మేషిమస్త్యైః ఏకవాక్యతయా పురుషార్థమభిధత్త
 ఇతివదంతి. తదేతద్యోజనాద్యయమప్యచార్థైర్వార్షాదృతమ్. యతి
 ఆత్మాభిమానానుగుణత్వాత్పురుషార్థవ్యవస్థాయాః ఉపాయవ్యవస్థా
 యాశ్చ స్వరూపపురుషార్థోభయానుగుణత్వాత్, స్వరూపవివేకోఽపే
 షీతః. సచతస్య శాబ్దత్వేనవ్యవతి, ఆర్థత్వాశ్రయణం న్యాయ్యమ్.

శ్రుతిశ్చ ప్రణవంత్ర్యక్షరత్వేనదర్శయతి. సంహితాయామేకాక్ష
 రతా ముపపాదయామాన. సావకాశాచలహిర్బుధోన్మేషైర్కార్థ పరతాః
 మన్తాన్తరేషు రక్షకత్వాదికజ్జప్రణవావయవాకారేణైవలభ్యతే
 ఇతినమ్భావితాధికార్థత్యాగోనిర్నిబన్ధః. స్థూలశ్చాయం ప్రణవసమ
 సోఽతిత్యహిర్బుధోన్మేషికణ్ఠోక్తమ్.

యచ్చాహిర్బుధ్మేషసంహితాయాంవిరామే, ప్రణవస్య బ్రహ్మ
 విష్ణుశివ వ్యక్తవ్యక్తపురుష జాగ్రదాదిపదత్రయాధిష్ఠాత్మ విశ్వత్తై
 జన ప్రాజ్ఞసంజ్ఞితానిరుద్ధాదిత్రితయబోధకాక్షరత్రితయోత్తరాగ్ర
 మాత్రా బోధిత కాలాద్యధిష్ఠాత్మ వాసుదేవశక్తి ఘటితశక్తి చతు
 స్త్వయాన్యథానుపపత్తిలభ్య నిఖిలకార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధ విశే
 షణ సముదాయరూప పూర్ణ భగవచ్ఛక్తిభిమానిలక్ష్మీస్వరూప
 విశిష్ట భగవత్స్వరూప బోధకత్వం నూత్న్యయోజనాయాముక్తమ్.
 యదపిచ“యోగ్యపరాహ్వయస్తస్య”ఇత్యాదినాస్ఫుటాస్ఫుటనిరుక్త
 శక్తిక స్పష్టిసంహారకాలీన భగవత్స్వరూప ప్రతిపాదక స్పష్టికృ
 ద్యోమేళరూపాక్షర ద్వయాత్మకస్య ప్రణవస్య సద్భవశాత్ జగద్వి
 లోపనారూపత్వముక్తమ్; తదుభయమపి, శ్రుతావప్తాక్షరాజ్ఞ ప్ర
 ణవే లిలిరిక్తార్థమాత్రానుక్తే శబ్దతత్త్వ భగవత్స్వరూపాలాభ ప్రస
 క్త్యాత్, స్పష్ట్యాదికర్తృకతాయాశ్చాకారేణైవబోధోపపత్తేరుపేక్షి

తమ్ । నస్తుతో మాణ్ణాక్యాదిచ్చాయానుసారితాదృశయోజనాయా
అప్తాక్షరానజ్ఞ ప్రణవవిషయత్వమితిబోధ్యమ్.

అశ్వేతుః శ్రుత్యైర్తతారత్యక్తిరత్వాఽవిరోధేనైవకృత్సం
స్యమన్త్రస్య స్వరూపోపాయపురుషార్థాఽన్యతమపరతామిచ్ఛన్తి.
తిథాహిః-అహంస్పదసమానార్థస్తారేన్ద్రః ప్రథమఃపునః బోధయన్
క్షుకత్వాదినారాయణవిశేషణమ్ । పానరుక్త్యంనిరాకార్యం భగవద్వా
సుదేవసత్ । యద్వానారాయణపదేనాఽకారార్థవిశేషణాత్ । సమః
పదం శేషపుత్రిన్యాసాన్య తరబోధకమ్ । కర్తుమర్హః కరోమితిక్రి
యాసమితివాప్తసః । అధ్యాహార్యం స్వరూపాదిత్రయాన్యతమధీస్తతః॥
తదేవమాయనారాయణాయైవాహం నమస్కర్తుమర్హః, నమస్క
రోమి, నమస్కృత్యాసమితివా స్వరూపోపాయ పురుషార్థాన్యతమ
బోధోమన్త్రవాక్యాజ్ఞాయతిఇతివదన్తి.

అత్రాపియోజనాత్రయే చరమయోజనాద్వయోపేక్షాయా
ముక్తోపేతుః. ఆద్యయోజనాఽన్యసన్వార్హ శేషత్వమాత్రలాభేపి అన
న్యశరణత్వాద్య లాభాదన్యవహితాన్వయేసమ్భవతి వ్యవహితాన్వ
యస్య చాన్వాయత్వాదుపేక్షితా.

అకారవాచ్యాయ నారాయణాయైవస్వగుహమ్; సమహ్యం;
సమదేహాదికా, నాహంస్వతన్తోస్త్రిస్త్రితి వాఽన్యద్వయతయాకృతోఽ
యనుపిమన్త్ర స్వరూపపరఇతియోజనాపి అసమ్బద్ధిపద వ్యవహి
తాన్వయా సమ్భవాదేవోపేక్షితా.

నచైవం మూలమన్త్రేజనిత్వాద్వయేవివృద్ధ్య, ద్వయైకనిష్ఠో
భూయాఇతిపూర్వోక్తి విరోధః; కృత్సంస్య మన్త్రస్యస్వరూపజ్ఞాన
జనకత్వేనత్వేన తదుపపత్తేరితివాచ్యమ్. తస్మా, “పదత్రయేత్ర సక్షే
పాబాహ్వ్యాసన్వార్హ శేషతా । అనన్యోపాయతాన్వస్య తథాసన్యపుమ

గతా” ఇత్యుక్తరీత్యావాక్యత్రయపక్ష ఏవ ఆకారత్రయ విశిష్టస్వ
రూపలాభేనోపపత్తేః ప్రాప్యదీనాం సర్వేషామాత్మసమ్బంధిత్యాత్
స్వరూపప్రతిపాదనే మన్తస్య తాత్పర్యమితరమ్యజామాత్మ దేవైర
భిధానాత్.

నచేవమ్, “ఇహసంక్రమతశ్చీమాన్ గోష్ఠాశేషీసమాధిక
దరిద్రః । శరణంసర్వశరీరీప్రాప్యస్సేవ్యశ్చసాధుభిర్భావ్యః” ఇతి భగ
వదాకారవిశేషాణామపి మన్తతోలాభాత్తత్పరత్వ ప్రసిద్ధ్యభావో
నిర్నిబద్ధన ఇతివాచ్యమ్; శాబ్దప్రాధాన్యస్యైవ నిబద్ధనత్వాత్.

తారేస్వరూపతాదర్శ్యం స్థితీతాదర్శ్యమన్తరా । అన్తేప్రవృ
త్తీతాదర్శ్యమితిమన్తార్థసజ్గిహః” ఇతి సున్దరజామాత్మమున్యక్త జీ
వసామాన్య జీవస్వాభావికాకార పరత్వయోజనాయాం ప్రార్థనాప
దస్యాధ్యాహారాభావేన స్వరూపయాథాత్మ్యపరత్వంసుగమమ్.

తదుక్తంతైరేవ;—తస్మాదనన్య శేషోయమనన్యశరణస్తథా ।
అనన్యభోగశ్చాత్మేతివదత్రయసమీరితః । అతశ్చేషీశరణ్యశ్చప్రాప్యశ్చ
భగవానితి । జ్ఞానాదపాస్తమజ్ఞానమహాజ్ఞానార్థకామజమ్ । ఏవమ్ప్ర
కారసమ్మన్మం మన్తేణానేనకృత్సృశః । ఆత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం
సామాన్యేనోపవర్ణితమ్” ఇత్యభియుక్తోక్తౌ, వృద్ధిః మన్తోదితస్వరూ
పయాథాత్మ్యజ్ఞానకార్యభూతోధ్యవసాయరూపాజ్ఞానవికాసః ;
ద్వయైకనిష్ఠతాపశ్చాదపితనుక్తోపాయోపేయాన్యాయస్వయః. తథా
చ, జ్ఞాతస్వరూపవిజ్ఞానస్సీవకృతోత్తమసాధనః । ప్రాప్యోపాయాన్తర
త్యాగీభూయాఇతితిదాశయః॥

అన్యేతు, “మూలమన్తేణస్వాత్మానం దేవాయవినివేద్య”
ఇతి నిత్యానురోధాత్, వాక్యద్వయపక్షేకృతోపిమన్తః । అత్మ

సమర్పణపరః. తథాహి ;—చతుర్థీసమ్ప్రదానత్వబోధికాభిమతాత్మ
 నః । సమ్ప్రదానత్వమన్యత్రదీయమానార్థశేషితా । నాత్రయద్యపి తే
 ద్యుక్తం నిత్యస్వత్వాత్పరాత్మనః । తథాపి సంగత్యతయాస్వస్యతస్యై
 సమర్పణాత్ । అముఖ్యోసమ్ప్రదానత్వం చతుర్థాతస్యబోధ్యతే సీచీ
 భావేన సన్ద్యోత్యమాత్మనోయత్సమర్పణమ్ । విష్వాదిషుచతుర్థీతత్స
 మ్ప్రదానప్రబోధినీ । ఇత్యహిర్బుధ్నైకథితారీతిరష్టాక్షరేనమా ।
 ప్రణవోవినియుక్తశ్చ శ్రుత్యైవాత్మనమర్పణే । అతశ్చతుర్థ్యాబోధ్య
 వ్యాకథ్యత్సమ్ప్రదానతా । శరార్థ్యక్తిముదాహృత్యైవ త్వేన సమ
 ర్పణమ్ । రమ్యజామాతృదేవైశ్చప్రణవార్థఇతితః । అకారఃపూర్వ
 వజ్జేయోనారాయణవిశేషణమ్ । స్వరూపపరతాపజ్ఞేప్రథమాస్తత్త్వ
 నిశ్చయాత్ । మకారఃప్రథమాన్తోస్యాంయోజనాయామపీష్యతే । మ
 యాసమర్పితఇతిచోపస్కారేణయోజనా । సమశ్చబ్దేనరక్ష్యత్యం
 నిషేధ్యంస్వనిరూపితమ్ । స్వరక్ష్యత్వనిషేధస్యయద్వోకారేణనిర్దితః ।
 స్వస్యానపేక్షకర్తృత్వం నిషేధ్యంసమర్పణే । అథవాగోబలీవర్దన
 యోనేతరరక్ష్యతా । నిషేధ్యమధ్యమేవజ్ఞేనమసాతుస్వరక్ష్యతా । సమ్భ
 వత్యనుషక్తేహినాభ్యాహారోరరీకృతః ॥

శ్రీనైకుణ్ణగద్యేచ, భగవతాభాష్యకృతా, “శ్రీమతామూల
 మస్త్రేణ మామైకాన్తికాత్యన్తిక పరిచర్యాకరణాయపరిగృహీంపేత్తి
 యాచమానః ప్రణమ్యాత్మానం భగవతేనివేదయేత్ ” ఇతి మూలమ
 స్త్రీస్య ఆత్మనివేదనేవినియోగాత్ ప్రమాణసమ్ప్రదాయానురుద్ధే
 యం యోజనేతి, ఉక్తహేతోరేవ ఇయమపినాదృతా.

అహిర్బుధ్నైవచసన్తు సమశ్చబ్దస్థూలయోజనాప్రతిపన్న సమర్ప
 ణోద్దేశ్యత్వపరమ్. విష్వాదిషవోత్తరచతుర్థీతిపదంనోక్తయోజనాను

కూలమ్. ప్రణవశ్చతదా అహిర్బుధ్న పాద్మాదినంహితో క్తరీత్యా
చతుర్థ్యనోభగవత్పరపవ. నాతః ప్రథమాంతముకారాథ్థానస్వయా
ద్దోషః. నిత్యోక్తిరపి ఏతద్యోజనాభిప్రాయేవ. గద్యోక్తానపి మూల
మస్త్రకరణకత్వస్య అవ్యవహితేయాచనే అవ్యవహితోచ్చారణనై
యర్థప్రసక్తాత్, తద్విశేష్టేవాప్రధానేపి నివేదనే అన్వయోగమ్యత
ఇతి సతతోఽప్యక్తయోజనాసిద్ధిః. ఆయనారాయణాయైవాహంస్యామ్
సమమస్యామితికప్తోన్నపిమస్త్రః పురుషార్థప్రార్థనాపరఇతి యోజ
నాప్యతఏవోపేక్షితా.

ఆద్యంపదద్వయముక్త దిశా నివేదనాపరపర్యాయనిత్యపవర
మ్. చరమస్తుపదం పురుషార్థప్రార్థనాపరమ్. అథవా, ఆద్యంభరసమ
ర్పణపరమ్. ఉత్తరపదద్వయ మనిష్టనివృత్తిస్థప్రాప్తిప్రార్థనాపరమ్.
అథవా, ఆద్యంపురుషార్థప్రార్థనాపరమ్. చరమపదద్వయం ప్రహ్వి
భావభరన్యాసపరమితి యోజనాద్వయం గద్యానుగుణమపి అపేక్షి
తస్వరూపవివేకాసిద్ధి ప్రసక్తాదుపేక్షితమ్.

యదితు, నిత్యగద్యయోర్నివేదయతిః - “కింకరోహితీచాత్మా
నందేవామైవనివేదయేత్” ఇత్యాదివత్ విజ్ఞాపనామాత్రపరః; తదా
తతోమస్త్రస్య స్వరూపపరత్వమేవ సిద్ధ్యంతిబోధ్యమ్.

అన్యేతు, ప్రణవస్తావదాత్మసమర్పణపరః, (౧) “ఓమిత్యాత్మా
నంయుజ్జీత” ఇతిశ్రుతిః. వసురణ్యాది మన్త్రావయవ స్తత్రప్రణవఇతి
తుసభ్యమితవ్యమ్. “హవిర్గృహీత్వాత్మరూపం వసురణ్యేతిమస్త్రతః
జహాయాత్ప్రణవేనాగ్నవచ్యుతాభ్యేసనాతనే” ఇతి గ్రహణసమర్ప
ణయోర్విభజ్యవినియోగాత్. (౨) “ప్రణవోధనుశ్చరోహ్యత్వాబ్రహ్మ
తల్లక్ష్మ్యముచ్యతే | అప్రమత్తేనవేద్యవ్యం శరవత్తస్మయోభవేత్” ఇతి

వేదజ్యేష్ఠనూపితే సమర్పణేధనుష్ఠేష్ఠన నిరూపితస్య ప్రణవస్యకరణత్వబోధనాచ్చ. (తన్నయః) తేనసంసర్గవిశేషప్రాప్తిః; సమతేనైకీభూతఇత్యర్థః. శరవదితీ దృష్టాంతవిరోధాపత్తేః.

యద్యప్యేతానిసచనాని స్వతంత్రప్రణవస్థేష్ఠన సమర్పణాపరతాంబోధయన్తి. తథాపి తుల్యన్యాయతయా మన్తావయవస్యాపితథాత్వమ్; చతుర్థీచసమ్ప్రదానత్వబోధికా; తథాచ భగవతేమాంసమర్పయామీతివా, అహంసమర్పితఇతివా ప్రణవార్థః. భగవచ్ఛరీరతయా తదేకపారతస్యోస్యాత్మనః స్వకీయత్వాసమ్భవః; పూర్వకృతసమర్పణానుశయనిమిత్తం శేషేణబోధ్యతే. చతుర్థితాదర్శ్యే.

అయచ్ఛాగ్ధోయామునాచారైర్వరనుసంహితః; (౧) “తదహంతనపాదపద్మయోరహమదైవమయూసమర్చితః” “నియతస్వమితిప్రబుద్ధధీరథవాకిన్సు సమర్పయామితే” ఇతిచ. అతస్సన్వరూపోపాయవరోమస్త్రీఇతివదన్తి. తదపి భ్రాన్తిరూపస్య స్వరూపసమర్పణస్యనియమోఽననుష్ఠేయత్వాత్, తద్విధాయకశాస్త్రస్యచ ఔత్తరకాలికస్వశేషత్వబోధనివర్తతయా అప్రతిబుద్ధాధికారివిషయే సావకాశత్వాత్; యామునాచార్యసూక్తేశ్చ ఆత్మనోనియతశేషత్వనిమగ్నగాయ అప్రతిబుద్ధాధికారికృత సమర్పణానుకరణపూర్వకంతన్నిరకరణే ప్రవృత్తత్వాత్, మస్త్రీస్య నియతానుసంధేయ స్వరూపయాథాత్మ్యపరత్వమేవోచిత మిత్యనాదృతమ్.

యదపి, ఆచార్యంపదంస్వరూపపరమ్; ఉత్తరపదద్వయస్తునాక్యద్వయతయా అనిష్టనివృత్తిప్రసాప్తిప్రార్థనాముఖేన తద్గర్భాధ్యవసాయపరమ్. ఏకవాక్యతయావా నారాయణోద్దేశ్యకన్యాసపరమితి

యోజనాద్వయమ్, తదపి పృథ్వీతాప్రసాయస్య ఉపేయపూర్వక
త్వాధ్యవసాయే లక్షణాపత్తేశోపేక్షితమ్.

ఇత్యం వాక్యైకతాపత్తైకధితాః పశ్యయోజనాః । ద్విత్వేత
దైవవాక్యస్య త్రిత్వేష్టావితీసజ్గ్రహః । తిస్రోత్రయోజనామూలేనార
త్వాత్పన్నుగిదర్శితాః.

ననుకింతత్ఫలం యత్ప్రతీయపదగమ్యమిత్యుచ్యతే ; నతావ
త్కైజ్జర్కమ్. (౧) “తాదృగేవభవతి” (౨) “పరమంసామ్యముపైతి”
(౩) “మమసాధర్మ్యమాగతాః” ఇత్యాదిషు సామ్యప్రతీతేః. (౪)
“పారతన్త్ర్యంపరేపుంసిప్రాప్యనిర్గతబద్ధనః । స్వాతన్త్ర్యమతులం
ప్రాప్యతేనైవసహమోదతే । పరేణవరధర్మీచ భవత్యేవసమేత్యనై ।
విశుద్ధధర్మాశుద్ధేనబుద్ధేనచనబుద్ధిమాన్ । విముక్తధర్మాముక్తసమే
త్యభరత్స్వభా । వియోగధర్మణానైవ వియోగాత్తాభవత్యపి । విమో
క్షిణావిమోక్షీచ సమేత్యేహతథాభవేత్ । వికర్మణాశుచిశ్చైవభవ
త్యమితదీప్తిమాన్ । విమలాత్తాచభవతినమేత్యవిమలేననై । కేవలా
త్తాచభవతికేనలేనసమేత్యనై । స్వతన్త్రేణస్వతన్త్రీశ్చ స్వతన్త్రీత్వ
ముపాశ్నుతే” ఇత్యాదిషు స్వాతన్త్ర్యస్యకణ్ఠోక్తత్వాచ్చ.

(పరత్వమ్) ప్రకృతేః పరస్తాద్వర్తమానత్వమ్. (విశుద్ధిః) కర్మ
కృత శరీరసమృద్ధివిరహః. (బుద్ధిమత్తా) జ్ఞానవికాసః; తేన అవిద్యా
విరహాదర్శితః తత్ప్రేభిరన్తరస్థితాయారాగద్వేషయోరభినివే
శస్యచాభావః ప్రతిపాద్యతే. వికర్మజేతి-కర్తృసమృద్ధివిరహః. ఆశయ
ఫలయోరభావః. అతోనపానరుక్త్యమ్. అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్తస్య
నిత్యశుచినుఖాత్త్యాతిరవిద్యాద్వర్తనశక్త్యోరేకాత్మతా-అస్థితా.

దర్శనశక్తిః - మనః. ఏకాత్మతా - అనాదిసంస్కరః. దర్శనశక్తిః - శరీరమ్. ఏకాత్మతా-తత్తాదాత్మ్యభిను కార్యమరణత్రాసఇతి కేచిత్. అనుభూతసుఖదుఃఖస్యతత్సజాతీయసుఖదుఃఖయో స్తృప్త్యా ప్రాతి కూల్యే - రాగ ద్వేషాః. స్వరసవాహివిదుషోపితభారూఢోభినివేశః ; రూఢమూలో రాగ ద్వేషపరిపాకఇత్యర్థః. అవిర్యాదయః క్షేత్రాఇతి యోగతస్త్రే ప్రసిద్ధాః. ఆశయోవాసనా; ఫలంభోగః. “క్షేత్రకర్న విపాకాశయైరపరామృప్తః పురుషవిశేషఈశ్వరః” ఇతిహియోగ సూత్రమ్. సమేతే ధ్వంసః ; ప్రతియోగినిత్యత్యన్తాభావఇతివివేకః. సచాత్రస్వాతన్త్ర్యముకర్తవశ్యతా; వికర్తణేత్యనేనపానరుక్త్యాత్.

కై జ్జగద్యజ్ఞానపురుషార్థతయాదృష్టమ్. తదపిసమశ్చజ్ఞేన కే వలం పరాధతయా ప్రతిపాద్యతఇతి భవతామభిమతమ్. తచ్చన. పురుషార్థః. స్వగత సుఖదుఃఖాభావాన్యత్వాత్ ; తదసాధనత్వాచ్చ. సాధనత్వేనా సాధ్యమేవ పరమపురుషార్థః. తదపి చేత్స్వగతం, ననమ శ్శబ్దశివపద్యతే. పరగతశ్చేదుక్తానుపపత్తిః. ముక్తావపిపారతన్త్ర్య స్వీకారే స్వతన్త్రేశ్వరేచ్ఛయా పునరాన్వృత్తిరపి కదాచిత్సాన్త్యత్. అశరీరస్యచకై జ్జగద్యాసమ్భవః. సశరీరత్వేన, సశరీరజీవస్య ప్రియాప్రియసమ్బంధ నియమాత్తత్ప్రసజ్ఞః.

నాపి, (౧) “సోన్నతేనర్వాకామాక సహబ్రహ్మణావిపశ్చి తా” (౨) “నిరస్తాతిశయాహ్లాదసుఖభానైకలక్షణా । భేషజంభగవ త్ప్రిరేకాన్తాత్మనికీమతా” ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధో భగవదను భవః. తస్య చతుర్థీప్రతిపాద్యత్వాసమ్భవాత్. (౩) “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మోపభవతి” (౪) “బ్రహ్మేవనాబ్రహ్మేవ్యేతి” (౫) “యత్రత్వస్య

(౧) తై-ఆ-౧-

(౨) వి-పు-౬-౫-౫౯-

(౩) ముణ్డ-౩-౨-

(౪) యజు-

(౫) బృహ-౪-౪-౧౪-

(౨గి) ఫలమిరుక్కుమ్బడి ప్రమేయ శేఖర త్రిలుమ్ అర్చిరాదిగతి
యిలుమ్ శొన్నోమ్.

నర్వమాత్తైవాభూత్” (౧) “తద్భావభావమాపన్న స్తదాసాపర
మాత్తనా । భవత్యభేదీభేదశ్చ తస్యాజ్ఞాననిబద్ధనః” ఇత్యాదై లోక్య
బోధక వచనవిరోధశ్చ పక్షద్వయేష్యవిశిష్టః.

అతః కిమత్రచతుర్థ్యా ప్రతిపాద్యం ఫలమిత్యపేక్షాయామాహ
(ఫలమిరుక్కుమ్బడియితి). సజ్గ్రహవిస్తరాభ్యాం ఫలస్వరూపం స్థూల
శరీరవిమోకాది కైజ్జుర్యఫలపర్యంతం ప్రదర్శితమిత్యర్థః. అయం
భావః;—పరమసామ్యశ్రుతిరానన్దవిషయేతి, (౨) “భోగమాత్రసా
మ్యలిక్ష్ణాచ్చ” ఇతిసూత్రకృతైశ్చాక్షమ్. ముక్తస్వజగద్వ్యాపారాభా
వేపి భోక్తవ్యస్యచ సప్రకారబ్రహ్మవిశిష్టత్వాత్. ఆనన్దసామ్యోప
పత్తిః. ఇదమేవసాయుజ్యశబ్దేనోచ్యతే. సయుజోభావఇతి ప్యుత్పత్తేః.
(౩) “సామరస్యంహిసాయుజ్యంపదన్తిబ్రహ్మవాదినః” ఇతి శాకటా
యనోక్తేశ్చ.

నతైవ్యక్యం సామ్యశ్రుతివిరోధాత్. (౪) “బ్రహ్మవేదబ్రహ్మైవభ
వతి” ఇత్యేవశబ్దస్య ఇవార్థః. (గి) “విష్ణురేవభూత్వా” ఇత్యాదివత్.
“ఇవనద్వైవమేవచ” ఇతికోశాత్. భవతిర్వా, (ఁ) “పరాత్పరంపున
షముపైతిదివ్యమ్” (ః) “బ్రహ్మవిదాహ్నోతిపరమ్” ఇత్యాది నైకార్థ్యా
యప్రాప్త్యర్థకః. “భూ-ప్రాప్తే” ఇతిహిపత్యతే. వ్యత్యయేన పరస్మై
పదమ్. (౯) “బ్రహ్మైవనన్ బ్రహ్మిప్యేతి” ఇతి శ్రుతేరపి స్వయమప్యా
విర్భూతస్వరూపస్స౯ పరంబ్రహ్మహ్ని తీత్యర్థకః. (౯) “పరమాత్మనా

(౧) వి-పు-౬-౭-౯౫-

(౨) బ్రహ్మసూ-

(౩) శాకటాయన-

(౪) ముణ్డ-౩-౨-

(గి) యజు-

(ఁ) ముణ్డ-౩-౨-౯

(ః) తై-తి-౧-

(౯) యజు-

(౯) వి-పు-౬-౭-౯౫

భవత్యభేదీ" ఇతి-దేవాదిభేదవిరహపరమితి, (౧) "దేవాదిభేదేపథ్యస్తే" ఇతి తత్రత్యవచనాదేవావగమ్యతే. (౨) "యత్రత్యస్య" ఇత్యాదికన్తు, (౩) "అన్యశ్చరాజ్ఞానపరస్తథాన్యఃపఞ్చవింశకః । తత్తస్మాద్దాదనుపశ్యన్తి హ్యేకవేతినాధవః" ఇత్యుపబృంహితమ్. "అన్యశ్చరాజ్ఞానపరస్తథాన్యఃపఞ్చవింశకః । తేనైతన్నాభిజానన్తిపఞ్చవింశకమచ్యుతమ్" ఇత్యైక్యజ్ఞానస్యభ్రమత్వమ్, (౪) "జన్మమృత్యుభయాద్భితాస్సాస్థియోగాశ్చకాశ్యప । షడ్వింశమనుపశ్యన్తిశుచయస్తత్పరాయణాః" ఇతి భేదజ్ఞానస్యమోక్షహేతుతాచకణ్ఠోక్తా. (౫) "పృథగాత్మానంప్రేరితారఞ్చమత్వా" (౬) "జుష్టంయదాపశ్యత్వస్యమీశమ్" ఇత్యాది శ్రుతయశ్చ, (౭) "యదాతుమన్యతేన్యోహమన్యవప ఇతిద్వివ । తదాసకేవలీభూతష్షడ్వింశమనుపశ్యతి" ఇతివచనోపబృంహితాః పరశ్శతంద్రష్టవ్యాః.

స్వరాట్-అకర్ణవశ్యఇతి భాష్యవవవ్యాఖ్యాతమ్. స్వాతస్త్రిమపి-అకర్ణవశ్యత్వమేవ. "స్వతస్త్రిత్వముపాశ్నుతే" ఇత్యత్ర స్వాతస్త్రిన్యంసజాతీయ పారతన్త్ర్యాభావః. (౮) "ఆత్మదాస్యం హరే సాస్విమ్యం స్వభావఞ్చసదాస్త్వర" (౯) "నాన్యథాలక్షణంతేషాం బద్ధేమోక్షేతదైవచ" (౧౦) "సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః । కింజరామమతేనిత్యం భవన్తినిరుపద్రవాః" (౧౧) "తేన తేనసహగచ్ఛన్తి" (౧౨) "అనునఞ్చరన్" ఇత్యాదిభిర్ముక్తావపి కింజరత్వావగమాత్ ; ముక్తశరీరస్య అకర్ణకృతత్వాత్-నప్రియాప్రియ

(౧) వి-పు-౧-౧౪-౩౩	(౨) బృహ-౪-౪-౧౪	(౩) భగవచ్ఛాస్త్రే
(౪)	(౫) శ్లో-౧-౬	(౬)
(౭)	(౮) హరితస్త్రై	(౯)
(౧౦) విభూతశ్చే	(౧౧) పరమనం	(౧౨) త్రై-భృ-

(౨౬) ఇతుతాన్ ఎట్టుత్తిరువక్షరమాయ్ మూన్దుపదమా
యిరుక్కుమ్.

యోగప్రసజ్ఞః. అత్తాభిమానానుగుణత్వాచ్చ పురుషార్థవ్యవస్థాయాః
కై జ్ఞర్యస్య పురుషార్థత్వసమ్భవః. భగవతాలచేతనవచ్చేతనస్యాపి
స్వార్థమేవోపాత్తత్వాత్, మదుపాదానప్రయోజనం మత్తై జ్ఞర్య
ధీన భగవన్ముఖోల్లాసస్సిద్ధ్యేదితి ఇచ్ఛాసమ్భవాత్ పరార్థకై జ్ఞర్యస్య
పురుషార్థత్వోపపత్తిః.

స్వస్యాప్యస్తే వ్యవచానన్దనన్ముఖోల్లాసకారణమ్ | సాధనత్వేన
తూద్దేశ్యోనాసాఫలతయాన్వతః | కదాప్రహర్షయిష్యామిత్యక్తో
హర్షఃఫలంన్వతః | సాత్మాత్కరాదికంపూర్వం సాధనత్వేనకీర్తితమ్ |
నచాత్యర్థప్రియంలభ్యా స్వామ్యావర్తయితుంక్షమః | సశక్యోపున
రాప్నోతిః పారతన్త్ర్యేపిసత్యతః | మాముపేత్యపునరన్వదుఃఖాలయ
మశాశ్వతమ్ | నాపున్దన్తిమహాత్మానస్సంసిద్ధింపరమాంగతాః | ఇతి
స్వేచ్ఛాకృతాప్యస్యనాప్నోతిరితిదర్శితమ్ | శబ్దాదనాప్నోతిరితిసూత్ర
కారోప్యసూత్రయత్ | శ్రుతిస్తద్విషయాభూతాభాష్యకారైరుదా
హృతా ||

అథవా, శాస్త్రేషు నైకరూపంఫలంప్రతీయతే; క్వచిత్వా
పవనిరోకస్య, క్వచిజ్జరామరణాద్యభావస్య, క్వచిద్దుఃఖనివృత్తే, క్వచి
ద్దేశవిశేషప్రాప్తే, క్వచిత్ప్రకృతినమ్బన్ధనివృత్తే, క్వచిత్సంస్వరూ
పావిర్భావస్య, క్వచిద్భగవత్ప్రాప్తే, క్వచిత్కై జ్ఞర్యస్యఫలత్వేన
ప్రతిపాదనాదిత్యత్రాహ (ఫలమితి). ఏకదేశోక్తిస్సర్వత్రకృతోన్మప
లక్షణాచేతిభావః.

అథ ప్రతిపదమర్థమభిధాన్య ప్రథమతోఽక్షరసంఖ్యంపద
సంఖ్యోచ్చదర్శయతి (ఇతుతానితి). (౧) “ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నమఇతి

ద్వేషాత్, నారాయణాయేతిపఞ్చాక్షరాణి, ఏతద్వై నారాయణస్యా
ష్టాక్షరంపదమ్, ఇత్యష్టాక్షరంఛంద్రసాగాయత్రీచ" ఇత్యాదిశ్రుతేతి
భావః.

అత్రాచార్యైః (౧) "ఓమిత్యేకాక్షరమ్, నారాయణాయేతిప
ఞ్చాక్షరాణి," ఇతి శ్రుతివిరోధాదుత్తరాయణాదకారమాదాయ
ప్రణవంవినా అష్టాక్షరత్వప్రతిపాదనమనాదరణీయమిత్యుక్తమ్. తద
త్రైవర్ణికవిషయమ్.

అన్యత్రతు, (౨) "ఏతేమన్త్రాఃప్రధానాస్తువైదికాఃప్రణవై
ర్యుతాః । ప్రణవేనవిహీనాస్తు తాన్త్రికావవక్తితాః । నన్వరఃప్రణ
వోఽగ్గానినామ్యన్యవిధయస్తథా । స్త్రీణాస్తుశూద్రజాతీనాంమన్త్ర
మాత్రోక్తిరిష్యతే ।" ఇత్యాదిభిః ప్రణవవర్జనవిధానాత్. "తత్రో
త్తరాయణస్యాదిద్భిన్దమాన్విష్టురస్తతః । బీజమష్టాక్షరస్యస్యాష్టే
నాష్టాక్షరతాభవేత్ ।" ఇతి ప్రణవస్థానే అకారనివేశేన అష్టాక్ష
రత్వంబోధ్యమ్ ; తత్రప్రణవావయవాకారార్థశ్చతుర్థ్యర్థగర్భాను
సంధేయః; అపధారణస్తవిధసిద్ధమ్, జ్ఞాతృత్వాదికంసమసి మకారేఅను
సంధేయమితి ప్రణవవిహీనస్యాపి అపేక్షితార్థజ్ఞాపకత్వోపపత్తిః. ఫల
సాధనతాచ, (౩) "సమోనారాయణాయేతిమన్త్రస్సర్వార్థసాధకః"
ఇతివచనసిద్ధా.

ప్రణవచతుర్థీవిరహేతు ప్రతిలోమాదీనామప్యధికారః. (౪)
"సమోనారాయణేత్కుత్వాశ్వాపకఃపుసరాగమత్" ఇత్యాదివచనా
త్. తదాచసక్లేర్తనమాత్రత్వమేవ; బీజశక్తివిధురత్వాత్. "మఘ
పఞ్చదశాద్వర్ణా త్కేవలవ్యంజనీకృతాత్ । ఉత్తరోమన్త్రశేషస్తు
శక్తిరిత్యన్యకథ్యతే" ఇత్యాయశబ్దస్య శక్తిత్వకథనాత్. స్వరవ్యవస్థా

(౧) నారాయణోపనిషత్ (౨) భగవద్గీతా- (౩) నార-అష్టాక్షర- (౪) కైశికపు

తు, “ద్వాపుదాత్తైప్రథమతస్త్రుతీయస్సర్వితస్తతఃప్రచయానిహత
ష్షష్ఠ ఉదాత్తస్వరితౌతతః” ఇత్యాహుః.

సస్తుతస్తు, (౧) “త్రివిధంకర్తృసమ్ప్రాక్తం షష్ఠరాత్రాన్తవా
మృతే । వైదికంతాన్త్రికణ్డౌచ తథావైదికతాన్త్రికమ్ । వైదికం
బ్రాహ్మణానాంస్యాదాజ్ఞాం వైదికతాన్త్రికమ్ । తాన్త్రికంవైశ్య
శూద్రాణాం సర్వేషాంతాన్త్రికస్తువా” ఇతి తాన్త్రికస్య సర్వాధి
కారత్వోక్తేః, నిబద్ధస్వరవిశేషశ్చేచమస్త్రస్యాపేక్షితార్థప్రతిపత్త్య
సిద్ధేః, “విభాషాచస్తసి” ఇతి చస్తస్యప్రైకశ్రుత్యస్య వికల్పేనవిభానా
చ్చ, నికశ్రుత్యేపివైదికత్వోపపత్తేశ్చనైషావ్యవస్థాఅత్యంతాదరణీయా.

తథాహి;—“సమాయద్యాద్యదాత్తం స్యాదేకమేవపదం
భవేత్ । పదద్వయంవాసస్యాత్తుత్రిపదాపరయోజనా॥ ఐకపద్యేహి
నిసాతత్వాత్ సమ్భవత్యాద్యదాత్తత్వమ్; పదద్వయత్యేషిషష్ఠ్యాస్సు
ప్తేనాద్యదాత్తత్వాత్; పరయోజనాయాన్తు, సకారమకారవిసర్గా
ణాం త్రయాణాంపుంసదత్యేపరయోర్వాసమసశ్చసమాసే ద్వితీయ
స్యావ్యచఉదాత్తతాస్యాత్. “తథానారాయణపదం యద్యన్తోదా
త్తమిష్యతే । స్వరాసనుగుణంత్యాజ్యం బహుప్రీహ్యర్థవర్తనమ్” ఇతి.

సస్వత్ర యదివాచకత్వరూపం పదత్వం తదాప్రణవస్యపదత్ర
యాత్మకత్వాత్, సమసశ్చతథాత్వాత్, నారాయణాయేత్యస్యచష
ట్పదతయా ఆప్తాక్షరస్యద్వాదశపదత్వంస్యాత్. యదిచస్త్రిజస్త
త్వమ్, తదాప్రణవస్యపదత్రయాత్మకత్వాత్, సమసశ్చపదద్వయరూ
పతయా, ఉత్తరేణషట్పదత్వాపత్తిః. అతఃకథంత్రిపదత్వమిత్యాశ
క్కాయామాహ (మాన్తుపదముమితి) పదశబ్దః-పద్యతే-గమ్యతేఅనే
నేతివ్యుత్పత్త్యా అవాన్తరవాక్యపరఇతిసత్రిపదత్వాసాజ్ఞత్యమితిభావః.

(౨౭) మూన్మపదముమ్ మూన్మరణై చ్చిల్లుకిజతు.

(౨౮) అతావతు - శేషత్వముమ్ పారతన్త్ర్యముమ్ కైజ్జుర్యముమ్.

(౨౯) ఇతిల్ ముదత్పదమ్ ప్రణవమ్.

నను, స్వరూపాపాయపురుషార్థపరోమన్త్ర ఇతి యోజనా. యామర్థత్రయపరతాసమ్భవేషి స్వరూపస్యైవపదద్వయ ప్రతిపాద్య త్వమితమతే కథం వాక్యత్రయత్వసమ్భవఇత్యత అహ (అతావతిత్యాది). పదద్వయస్యస్వరూపపరత్వేషి శేషత్వపారతన్త్ర్యరూపార్థ భేదాద్వాక్యద్వయత్వావిరోధఇతిభావః. (కైజ్జుర్యమ్) కైజ్జుర్య ప్రార్థనా.

కేచిత్తు, కృత్స్నస్యచున్త్రస్య స్వరూపపరత్వపతే కథం వాక్య త్రయత్వమిత అహ (అతావతిత్యాది). కైజ్జుర్యమ్-కిజ్జురత్వమ్; అనన్యభోగత్వమ్. తథాచ, త్రివిధస్వరూపప్రతిపాదకతయావాక్యత్రయత్వావిరోధ ఇతిభావ ఇత్యాహుః.

సర్వమిదంమన్త్రస్య ప్రణవఘటితశ్వేస్యాత్, తదేవసమ్భవ తి. ధ్యానే అత్సనమర్పణేచ తస్యకరణతయావిధానేన స్వాతన్త్ర్యప్ర తీతేరిత్యాశజ్జ్యప్రమాణబలాద్రధి ప్రపత్త్యాదివత్ స్వాతన్త్ర్యాగ్గత్య యోరుభయోరప్యవిరోధ ఇత్యాహ (ఇతిలితి). (౧) “ఓమిత్యగ్రేవ్యా హశేత్” (౧) “ఓంసమోనారాయణాయేతిమన్త్రోపాసకః” (౨) “ప్రణవాద్యంసమోమధ్యం నారాయణపదాన్తిమమ్” ఇత్యాద్యత్రాను సధేయమ్.

ననుప్రణవస్యైకాక్షరత్వే అనన్యార్హ శేషత్వరూపార్థాసీద్ధిః

(30) మూన్మతాభియలే తయిరై నితైత్తుక్కడైన్దు వెణ్ణయ్తిరట్టి
నాప్పలే మూన్మనేదత్తిలుమ్ మూన్మత్తురత్తైయుమ్
ఎఱుత్తు.

త్ర్యక్షరత్వే “ఓమిత్యేకాక్షరమ్” ఇతి శ్రుతివిరోధః; అష్టాక్షరత్వా
సిద్ధిశ్చేత్యత ఆహ (ఇతిలితి). సంహితయా ఏకాక్షరత్వమ్, అసంహిత
యాత్ర్యక్షరత్వఞ్చైతి నవిరోధఇతిభావః. (౧) “ఆద్యన్తుత్ర్యక్షరం
బ్రహ్మత్రయాయత్రప్రతిష్ఠితా । సగుహ్యోన్యస్త్రివృద్ధ్యదోయస్తం
వేదనవేదనిత్” ఇత్యాదికమిహభావ్యమ్. మకారేలక్షరశబ్దస్మృత్య
నురోధేన గాణఃప్రయుక్తః.

కేచిత్తు, (౨) “ఓశ్కారోభగవాన్విష్ణుః” ఇత్యాదిభిర్భ్రహ్మ
వాచకతయాప్రసిద్ధస్య ప్రణవస్య అహిగృహ్యధ్వసంహితాది వచనవి
రుద్ధం శేషత్వపరత్వమనమ్భవిత్యత ఆహ (ఇతిలిత్యాది). మన్తాజ్ఞ
ప్రణవస్త్ర్యక్షర ఇత్యర్థః. తథాచ పరమాత్మప్రధానత్వద్వ్యక్షరత్వా
దివచనమష్టాక్షరానన్యప్రణవవిషయమ్. నచయోజనాన్తరంయోజ
నాన్తరవిరోధీతి పాద్యసంహితాదావష్టాక్షరాజ్ఞ ప్రణవస్త్రివబ్రహ్మ
పరత్వోక్తావపిచనమతిరికిభావ ఇత్యాహుః.

(3) “ఓమిత్యేకాక్షరమ్” ఇతిశ్రుత్యా అష్టాక్షరత్వలిజనమా
కృతయా అష్టాక్షరాజ్ఞప్రణవస్య ఏకాక్షరత్వేనిశ్చితేత్ర్యక్షరత్వవచ
నమన్యవిషయం స్యాదిత్యతోవినతీ. తాద్ధాసిద్ధిరిత్యతః, అజ్ఞేత్ర్యక్షరత్వం
శ్రుతిసిద్ధమ్, విరోధోపిశ్రుతైవవాపోదిత ఇత్యభిసేత్యాహ (ఇతిలి
త్యాది). అష్టాక్షరంప్రకృత్యైవ (౪) “ప్రత్యగానన్దంబ్రహ్మపురుషం
ప్రణవస్వరూపమ్” ఇత్యర్థునరథవదగతశ్శబ్దతశ్శఉభయప్రధానకతాం.
ప్రణవస్యప్రతిపాద్య, (౫) “అకారఉకారమకారఇతి, తానేకభానమ

(3౧) అక్షయాల ఇత సకలవేదసారమ్.

(3౨) ఇతి అకారమ్ సకలశబ్దత్తుక్కుమ్ కారణమాయ్ నారా
యణపదత్తుక్కు సజ్జహమాయరుక్తయాలే, సర్వ
జగత్తుక్కుమ్ కారణమాయ్ సర్వరక్షకనాన వెప్పెరు
మానై చ్చొల్లుకిఱతు.

భరత్తదేతదోమితి" ఇతి త్ర్యక్షరత్వం సంహితయా ఏకాక్షరత్వఞ్చో
పపాదితమితిభావఇత్యప్యాహుః.

అక్షరత్రయస్యాప్యత్పత్తిక్రమకథనముభేనవై భవం ప్రకాశ
యన్నాచార్యోక్తక్రమేణ ప్రణవస్యత్రయీసారత్వముపపాదయతి
(మూన్మతాఙ్గియిలేయితి). (౧) "భూరితిఋగ్వేదాదజాయత, భువఇతి
యజుర్వేదాత్, సువరితిసామవేదాత్, తానిశుక్రాణ్యభ్యతపత్, తేభ్యో
భితప్తైభ్యస్త్రయోవర్ణాలజాయన్త | అకారఉకారమకారఇతి, తానే
కథాసమభరత్తదేతదోమితి" ఇతిశ్రుత్యా, (౨) "అకారఞ్చాప్యకా
రఞ్చమకారఞ్చప్రజాపతిః | వేదత్రయాన్నిరబృహద్భువనస్సర్వ
తీతిచ" ఇతి స్మృత్యాచవేదత్రయసారత్వ మక్షరత్రయస్యాక్రమితి
భావః. శ్రుతౌ, శుక్రాణి-హిరణ్యాని.

శ్రుతిస్మృత్యనురోధేన[†](పరమృరయా, అనయా) ప్రణవస్యత్ర్య
క్షరతాముపపాద్య, ఆద్యాక్షరాథందర్శయతి(ఇతిలిత్యాది). సకలజగ
త్కారణత్వ విశిష్టప్రతిపాదకత్వే సర్వశబ్దమూలత్వంహేతుః. భగ
వత్స్వరూపవాచకతాతు అకారస్య, (3) "అకారోవిష్ణువాచకః"(౪)
"అనిషేధేపుమాన్విష్ణే" (౫) "అష్టాక్షరశరీరాజ్ఞప్రణవాద్యక్షరేణ
తు | అకారేణాఖిలాధారః పరమాత్మాభిధీయతే" (౬) "అఇతిభగవ

(౧) అధర్వ-గోపభద్రా-ప్ర-౬(౨) మను-౨-౭౬ (3) శేషసంహితా (౪) నిఖిల్లు

(౫) కైయట † కుణ్డలితంక్యాచిత్కమ్

తోనారాయణస్య ప్రథమాభిధానమ్” ఇత్యాదిభిః ప్రసిద్ధైవేతి నతత్ర హేతుకథనముపయుజ్యతే.

హేతుశ్చ (౧) “అకారోనై సర్వావాక్” ఇతి సామానాధికరణ్యేన, (౨) “వేదశబ్దేభ్యవవాదా” (౩) “ఓక్కారప్రభవావేదాః” (౪) “తస్యప్రకృతిలీనస్య” ఇత్యాదిభిస్సకలతాకికశబ్దమూలవైదికశబ్దమూలభూతప్రణవప్రకృతితోక్త్యా, (౫) “అకారస్సస్వరానన్యాకోహలశ్చైవససర్జహ” ఇతివారాహవచనేనచసిద్ధ్యతి. తస్యచ ఉక్తసాధ్యసాధకత్వమన్యత్ర వ్యతిరేకసహచారగ్రహాత్. సచాప్రయోజకత్వమ్; (౬) “సమస్తశబ్దమూలత్వాదకారస్యస్వభావతః | సమస్తవాచ్యమూలత్వాద్భ్రహ్మణోపిస్వభావతః | వాచ్యవాచకసమ్బంధస్తయోరథార్థత్పితీయతే” ఇతి వామనపురాణోపబంధంహితయా, (౭) “సర్వభూతస్థమేకం నారాయణంకారణరూపమకారంపరబ్రహ్మామ్” ఇతి శ్రుత్యానుమతత్వాత్.

శ్రుతౌ అకారమితి ప్రథమార్థశ్చాన్తసమ్; ఓమితిసప్తమ్యన్తం ఘటకత్వమ్; తదర్థః అకారాన్వయీ; వదతీతి శేషః. అన్తర్యామితయానారాయణపదేనాభిహితం పరంబ్రహ్మైవఅకారః కారణతయావదతీతిశ్రుతేస్సముదితార్థః. స్మృతౌ, అథాత్-అనుమానాత్. (౪) “యద్వేదాదా” ఇతిశ్రుతిస్తు- (౫) “బ్రహ్మణఃప్రణవంకుర్యాత్” ఇత్యాదివచనసిద్ధనియత వేదాద్యన్తపాతప్రణవప్రకృత్యకారవాచ్యముద్దిశ్య తస్య నిరతిశయమైశ్వర్యం విదధాతీతి శ్రుతిముపాదాయ, (౬) “యోసావకారవాచ్యోవై విష్ణుర్నారాయణోహరిః | సవపపురుషోనిత్యః

(౧) ఐతరేయ-అర-	(౨) వి-పు-౧-౫-౬౩	(౩) ధ్యానవిస్తూపనిషత్
(౪) తై-నా-	(౫) .	(౬) వామనపురాణే-
(౭) నారాయణోప-	(౮) (౮)	(౯) (౯)

పరమాత్మామహేశ్వరః । తస్మాన్ శిఖాతమైశ్వర్యం యస్మిన్ కౌన్తీన్ద్ర
వర్తతే తస్మిన్నీశ్వరశబ్దోహి ప్రాచ్యతేమునిభిస్తథా । నిరుపాధీశ్వర
త్వం నాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మేశ్వర ఇతి ప్రాక్తో వేదవాదైస్సనా
తనైః । తస్మాన్మహేశ్వరత్వం నాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్ ఇతి పాద్మపురా
ణోపబంహణాదవగమ్యతే । విధేయమహేశ్వరత్వస్యామధ్యాదేవ (౧)
“అకారో బ్రహ్మ విష్ణోశ్చ” ఇత్యాది కోశావగతాఽకారాభిధేయభావ
స్యాపి బ్రహ్మదేః పునరాధేయ ఇవై కాగ్ని నుగమస్యోద్దేశ్యతాః; ఇ
హ త్యన్యత్వకారస్య అర్థశోనారాయణపదసమానాధికరణస్య నా
న్యపరత్వశబ్దాలేఖోపేతి, (౨) “అష్టాక్షరశరీరాజ్జప్రణవాద్యక్షరేణతు”
ఇత్యేతత్ ప్రత్యుభిజ్ఞాపయితా ఇతి లిత్యనేన సూచితా. అన్యపరేషును
న్ద్రేషు కథంబిదకారస్య అన్యపరతాః; ప్రణవస్యైవ వా ఏకాక్షర
త్వంవాధవతు, సర్వరక్షకత్వవిశిష్టాఽభిధాయకత్వే నారాయణశబ్ద
సజ్జహత్వంహేతుః.

అకారస్యరక్షకత్వాఽప్రతిపాదకత్వే శరీరతయారక్ష్యత్వప్రతి
పాదకస్య నారాయణపదస్య తద్వివరణత్వానుపపత్తే. సచాన్యో
న్యాశ్రయః; (౩) “ఆద్యచ్ఛ్రుత్యక్షరం బ్రహ్మత్రయాయత్రప్రతిష్ఠితా
నగుహ్యోన్యప్రిన్యద్వేదః” ఇత్యాదిభిః ప్రణవస్య సర్వార్థప్రతిపాదక
త్వానగమేన తద్గతాఽకారస్య నారాయణశబ్దసజ్జహత్వసిద్ధేః. అకా
రస్యోక్తరీత్యా త్రివిధకారణత్వబోధకత్వేన, నారాయణపదస్యచ
తదాక్షిప్తజ్ఞానశక్త్యాదిగుణయోగ శరీరశరీరిభావాది సంవలితకార
ణత్వప్రతిపాదకతయోచ వివరణవివరణీభావేనిచ్ఛితే శరీరత్వోక్త్యర్థ
సిద్ధస్య కరణసాధనాఽయనపదబోధ్యస్యరక్షకత్వస్యాపి అకారేనసజ్జ
హేణ సమ్ప్రతిపన్నదృష్టాస్తేన ప్రతిపాద్యత్వస్యీకారబోధితత్వేన

(౧)

(౨)

(౩)

University College
Library,
TIRUPATI.
Acc. No.....
Date.....

అవయవవ్యుత్పత్తివశేన స్వతఃప్రాప్తాయా రక్షకత్వబోధకతాయా అత్యాజ్యత్వాత్.

వ్యుత్పత్తిస్తు ; కుమారవేదాంతాచార్యైః, తత్త్వదీపకృతాచ,
“అవ-రక్షణే” ఇత్యస్సాధ్ధాతోః, (౧) “అన్యేభ్యోపిదృశ్యతే” ఇతి
క్విప్రత్యయే, “లోపోప్యైర్వలి” ఇతి ధాతోర్వకారలోపే, “వేర
పుక్తస్య” ఇతి ప్రత్యయవకారేచలుప్తేనతి, అఇతివ్యనతిష్ఠతఇతిప్రదర్శితా.
దృశిగ్రహణం విధ్యస్తరోపసజ్గ్రహణార్థమ్. క్విబద్ధచిహ్నచ్ఛ్వా
దివార్తికాని ఉదాహరణమాత్రాధాని. అతోనజ్వరత్వరేత్యూతితి
తేషామాశయః. అతఏవక్విప్తేతి నోక్తమ్. తత్రహి, ఊః జనానవతీతి
జనోరిత్యర్వాచీనైరుదాహృతమ్. అన్యేభ్యోపిదృశ్యతఇతివిచిత్యేవ
యద్యపిసువచమ్. తథాపి, తాచ్ఛ్వాదిరూపార్థ విశేషలాభాయ
తాచ్ఛ్వాలికః క్విబుక్తః. క్విప్రత్యయశబ్దోవా ఆచారక్విబంతాత్త స్సా
త్కర్తరిక్విపివ్యుత్పన్నః చివమాచప్తే; దృశ్యతఇతి విజ్వషయసూత్ర
స్య పృథక్కృత్యానువాదః. “అనుబద్ధలోపంకృత్వా” ఇతి తత్త్వదీప
క్తిర్వస్తుకథనమాత్రపరా. “అవతేర్ఛః-అః” ఇతి భాష్యోక్తన్యాయేన
“అన్యేషవిదృశ్యతే” ఇతి అవతేర్ఛప్రత్యయఇత్యపిసువచమ్. అదాది
భ్యోనేకేభ్యో ధాతుభ్యోవ్యుత్పత్తి సమ్భవాదవతేరప్యనేకార్థత్వాదభి
మతవ్యుత్పత్తిసిద్ధాంతవిశేషలాభాయ నారాయణశబ్ద సజ్గ్రహత్వ
రూప హేతుకథనమ్. అదాదేః పరిభాషితే కర్మణిప్రత్యయే కర్మ
సాధనాదయనశబ్దోదిత ప్రాప్యత్వలాభసమ్భవేషి చతుర్థ్యంతాకార
లభ్యశేషిత్వనశేనైవతత్త్విన్ధిసమ్భవాత్తద్బోధకత్వానుక్తిః. ఆచార్యో
క్తం ప్రళయకృత్వముపి ఉపాదానకారణత్వబలాదేవసిద్ధ్యతీతి.
అదాదిభ్యోప్రత్యయూనేభ్యో వ్యుత్పత్తౌ చరాచరగ్రహణకర్తృత్వ

సిద్ధావపి నపుధక్ తత్త్వదర్శనంకృతమ్. వ్యసక్తిత్యాదా ఉత్పాదక
త్వ బోధకత్వదర్శనాత్, అన క్షేర్ణప్రత్యయేవ్యుత్పత్త్యా సత్కార్యకా
రణత్వ లాభసమ్భవాత్, నారాయణశబ్ద సజ్జిహత్వమివ సకలశబ్ద
మూలత్వమపి వ్యుత్పత్త్యుపప్లవ్యుత్పత్తమ్. అనుశిష్టశ్చాకారోహేతా
విలి.

కేచిత్తు. నారాయణశబ్ద సజ్జిహత్వ ముభయార్థత్వేహేతుః.
కార్యకారణభావోపయోగిశరీర శరీరభావోపయోగి, నరాజ్ఞాతానీతి
వ్యుత్పత్త్యాచ తత్రాపికారణత్వ బోధనాదిత్యప్రాయః.

నస్తుతోడప్రత్యయస్వీకారే అజాదీనామేకాచాం సర్వేషాం
ధాతూనాం ప్రకృతిత్వసమ్భవేన వ్యవస్థితార్థకతాస్యాత్. ఇత్యగ్రేర
శబ్దస్యక్షప్రత్యయా నైతయా వ్యుత్పాదయంతోపి అకారస్యవిజస్తతా
మాహుః. అయత్యర్థస్యగతేరవతినై వాభిధాన సమ్భవాదన్యేషామ
వత్యధానామయతినాభిధాత్, అన తేరేవవ్యుత్పాదనయాలవతేరపి
రక్షణేప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తదర్థతయై వాచారై ర్యోజితమ్. జ్ఞానాదీ
నామవతినోపస్థితరపి ఆప్తేపాధీనోపస్థితే ర్నవిశిష్యత ఇతి; అన్యేవ్య
చితా వ్యాప్తివగమప్రవేశాదయోర్ధాగ్రాహ్యః.

వ్యాప్తిర్బహిఃప్రవేశోన్వహంసాప్రళయహేతుతా. ఆదానం
వాకాన్తిరిచ్చా జగత్సృష్ట్యాదిగోచరా || బహుధాభవనంవృద్ధిశ్చ
సర్వజ్ఞతాతథా | ఇత్యాద్యాఉచితా అర్థాస్సజ్జిహ్యో ఇహనూరిభిః||

ఇదస్తుబోధ్యమ్ :- సమస్తశబ్దమూలత్వ మకారస్యకారణత్వ
మాత్రమ్. నతూపాదానత్వం; శబ్దస్యభూతగుణత్వేన తదసమ్భవా
త్. అకారంప్రతిసన్ధాయ ప్రణవఃప్రతిసంహితః | తతోపేదాభగవ
తాతతశ్చబ్రాహ్మణాకికాః | ప్రకృతిత్వలయామ్యక్తి ర్విజ్ఞాతవోపచా

రతః । ప్రణవాద్యాస్తథావేదాః ప్రణవేపర్యవస్థితాః । ఓజ్జ్వలప్రభవావేదాస్త్రయాయత్రప్రతిస్థితా । ఇతి ప్రణవమూలత్వం వేదస్యాప్యవగమ్యతే । తన్మూలత్వముకారస్య వక్తిపాద్వోపబృంహితా । తస్య ప్రకృతిలీనస్యేత్యేషాప్రాత్యక్షీకీశుక్రితిః । తచ్చుక్తిత్యాప్రణవస్యాపి సర్వవాఙ్మయహేతుతా । అకారస్యాప్యతస్తౌల్యముభయోరిత్యపాకృతమ్ । యతోవేదాస్సముత్పన్నాస్తాకృతుఃప్రతిసన్దృశాబహ్మచల్రాహ్మణేనాఽతో నవిరోధఃప్రసజ్యతేయద్యపిప్రణవాదిత్వం స్యాదుకారమకారయోః । తథాప్యకారఃప్రకృతిః ప్రాథమ్యాదుపబృంహణాత్ ॥

భగవతితుకారణత్వం నిమిత్తోపాదానసహకారిత్వభేదభిన్నం త్రివిధమపి; *ప్రకృతిశ్చప్రతిజ్ఞేత్యధికరణే ఉపాదానత్వస్యాపి సమర్థితత్వాత్. నూక్షుచిదచిద్విశిష్టతయోపాదానమ్, సజ్కల్పవిశిష్టతయా నిమిత్తమ్, కాలాదివిశిష్టతయా సహకారిచపరంబ్రహ్మ. నిమిత్తోపాదానభేదసాధ్యకాన్యముమానానిశ్రుతిబాధితాని; స్వాశ్రయశరీరకత్వలక్షణపరమ్పరాసమ్బంధేన పరిణామసత్త్వాదుపాదానత్వోపపత్తిః. అప్రయోగాన్నసమ్బంధాన్తరేణ తస్యోపాదానపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వమ్. నిర్వికారశ్రుతయస్సాత్మ తస్యమ్బంధేనవికారవిరహం ప్రతిపాదయన్త్యోనవిరుధ్యంతి. నిత్యేషుసత్తానిర్వాహకత్వమేవకారణత్వమ్; (౧) “ఇచ్ఛాతపవతవవిశ్వపదార్థసత్తా” ఇత్యభియుక్తోక్తేరితికుమారవరదాచార్యాః. నిత్యవిభూతేరపిపరిణామిత్వాత్ నిత్యముక్తానామపిపరిణామిధర్మభూతజ్ఞానవత్త్వాత్, కార్యత్వోపపత్తిరిత్యన్యే.

ఏవంశ్చ, అకారేణాత్ర ప్రథమతోబ్రహ్మలక్షణత్వేన శ్చుతంజగజ్జన్మాదికారణత్వముక్తమ్; ఉపాదానత్వోక్త్యైవలయస్థానత్వసిద్ధేః; రక్షకత్వస్య అవయవవ్యుత్పత్త్యాప్రతిపాదనాచ్చ.

(33) రక్షిక్తైర్కయావతు-విరోధియై పౌష్కక్తైర్కయమ్, అపేక్షితజ్జలైర్కొడుక్తైర్కయమ్.

(3౪) ఇవై యిరణ్ణమ్ చేతనర్ నిష్ట నిష్ట వశపుక్కిడాయుకుక్కుమ్.

(3౫) సంసారికభుక్కు విరోధి-శత్రుపీడాదికళో, అపేక్షితమ్-అన్నపానాదికళో ; ముముక్షుక్కుభుక్కు విరోధి-స-సార సమ్మన్థమ్; అపేక్షితమ్-పరమపదప్రాప్తి; ముక్తర్ కుక్కుమ్ నిత్యర్ కుక్కుమ్ విరోధి-కై జ్జర్యహాని; అపేక్షితమ్-కై జ్జర్యవృద్ధి.

ఇయాంస్తువిశేషః, యచ్చుత్థోస్థితీహేతుత్వోక్త్యనస్తరంబయహేతుత్వముక్తమ్; ఇహేతులాభువానురోధాత్, *తజ్జలానితిశుత్యనురోధాచ్చ ఉపాదానత్వానస్తరమేవలయహేతుత్వోక్తిరితితత్త్వదీపకృతః.

రక్షణందివిధమ్.—బాహ్యమాభ్యస్తరఞ్చ ; ఆభ్యస్తరమస్తర్యామితయా సత్తానునర్తనరూపం చేతనాచేతనసాధారణమ్. బాహ్యస్తురక్షణం చేతనమాత్రవిషయమ్. తచ్చ-ఇష్టప్రాపణమనిష్టనివర్తనఞ్చ. ఇష్టత్వానిష్టత్వేచ సుఖదుఃఖయో స్వతః; అన్యత్ర తత్సాధనత్వాత్. అతశ్చేతనవిషయే ఈశ్వరస్వరక్షకత్వమ్- విరోధినివర్తకత్వేనత్యపేక్షితప్రదత్వమిత్యభిప్రేత్యాహ (రక్షిక్తైర్కయావతిత్యాది).

విషయవిశేషానిర్దేశేన సర్వవిషయత్వసిద్ధేః. తత్రతత్రవిరోధ్యపేక్షితాని వివిచ్యదర్శయితుం న్యవస్థితత్వమాహ (ఇవై యిత్యాది). (చేతనర్ నిష్ట నిష్ట వశపు) తత్తదధికారః. (సంసారికభుక్కిత్యాది) సంసారిణోమోక్షేచ్ఛాశూన్యాబద్ధాః. శత్రుపీడాదికలిత్యత్ర ఆదిశబ్దేన - ఆధివ్యాధ్యాదయస్సజ్గ్రహ్యంతే. అన్నపానాదికలి

(3౬). ఈశ్వరనైయిబ్ధిస్తవకళోరక్షకరల్ల రెన్నుమిడమ్ ప్రపన్న
పరితాణత్తిలే శోన్నోమ్.

త్యాదిశబ్దేన - విహికపారతాకికవిషయభోగపరిగ్రహః. పరమపద
శబ్దశ్చైత్రవిరజోత్తరదేశమాత్రపరః. (౧) "విరజాపరమవ్యోమో
రస్తరాకేవలస్త్వనైతః" ఇతివచనాత్. ఆచార్యవ్యాఖ్యానేన "భగ
వదనుభవాదికభుక్కు" ఇత్యాదిశబ్దః - ఆత్మానుభవసజ్జగహర్థ
త్యాహుః.

సంసారిశబ్దః - భగవదనుభవకామనాశూన్యమాత్రపరస్సక
త్వైవలేయూహ్యంశ్చసజ్జగహర్థః. విరోధ్యపేక్షితయోరాదిశబ్దా ఆత్మాను
భవప్రతిబద్ధక సంసారసమ్బంధాఽఽత్మానుభవవిచ్ఛేదక ప్రకృతిసమ్బం
ధ నివృత్త్యాత్మానుభవాఽనువృత్తిపరా. ముముక్షుశబ్దస్య కైవల్య
కామసజ్జగహకత్వే ముక్తశబ్దస్య కేవలసజ్జగహకతయా వక్తవ్యత
యాచకైర్జ్యుర్యవిచ్ఛేదవృద్ధిరూపవిరోధ్యపేక్షితప్రదర్శనస్య అసాజ్ఞ
త్యప్రసజ్జాదిత్యాహుః.

అత్రనిత్యముక్తవిషయే కేవలసహజకరుణాధీనారత్నం. సం
సారివిషయే తత్తత్కర్తానుగుణా. ముముక్షువిషయే అనాదికాలప్ర
వృత్తాఽనంతాపరాధతరోహిత కరుణోద్బోధకభక్తి పురుషకార పుర
స్కార పూర్వకాశ్రయణాదిసాపేక్షేతి నశాస్త్రానుభవవిరోధః.

సంసారివిషయే సమ్బంధాశ్రయణ కర్మజనితప్రీత్యాదిభిః మాతా
పితృ బ్రహ్మరుద్రాదీనాం రక్షకత్వస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్ ససర్వ
ప్రకారంరక్షణం భగవత్కర్తృకమిత్యతఃపా (ఈశ్వరనైయిత్యాది).
భగవదితరైః క్రియమాణం సర్వవిధంరక్షణమపి భగవత్సజ్జగల్పాధీ
నమేవ; తదభావేతు తేమాం సరక్షణేచ్ఛా, నావితచ్ఛక్తిరితి ప్రపన్నపరి
తాణాభ్యేప్రబంధే ఉపపాదితమిత్యర్థః.

(32) రక్షకుమౌబ్బతు పిరాట్టినన్నిధి వేణ్ణకయాలే ఇతిలే శ్రీ
సమ్మనమనుసన్ధేయమ్.

(౧) “అస్యామమచ” ఇత్యాది ప్రమాణసిద్ధ మిధున శేషత్వ
సిద్ధ్యర్థమాహ (రక్షకుమౌబ్బతిత్యాది). (౨) “లక్ష్మ్యసహచృషీకే
శోదేవ్యాకారుణ్యరూపయా రక్షకస్సర్వసిద్ధాన్తేవేదాన్తేచగీయతే”
ఇతి పత్నీసహితస్త్వేన తస్యరక్షణవ్రతదీక్షితత్వాత్, రక్షకత్వప్రతి
పాదకే అకారేశ్రీసమ్మన్తోఽర్హస్థిద్ధ ఇత్యర్థః.

శ్లోకేసిద్ధాన్తశబ్దశ్చతుర్విధసిద్ధాన్తవరః. (3) “సహిపాలన
సామర్థ్యమృతేనర్వేశ్వరంహరిమ్” (౪) “ససమ్మదాంసమాహారేవివ
దాంవినివర్తసే । సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తంవినాపురుషోత్తమమ్” ఇ
త్యాదిభిర్భగవతపవరక్షకత్వప్రతీతేః కథంలక్ష్మ్యసహరక్షకత్వమిత్వ
పేక్షాయాం సహశబ్దవివక్షితం లక్ష్మీరక్షకత్వస్యాన్తప్రధాన్యం
దర్శయతి (కారుణ్యరూపయేతి). కారుణ్యంరూప్యతే - ప్రకాశ్యతే
అనయేతి కారుణ్యరూపా. తథాచ స్వాతన్త్ర్యతిరోహిత భగవత్కరు
ణోద్బోధకత్వమేవాన్తస్య రక్షకత్వమితిభావః.

రక్షతినాప్యనిష్ఠనివర్తకత్వేష్టప్రాపణత్వరూపేణ అధృష్టత్వ
ధూసనాన్తభగమ్యత్వ జననాదీనామవిసజ్జిహాన్నలక్ష్మ్యరక్షణకర్తృ
త్వవిరోధః. సవారక్షతే సకృదుచ్చరితస్యాన్తేకార్థత్వప్రసజ్జః; తదు
క్తమ్; “కర్మానుకూల్యాచరణా త్సహిత్యంకర్మసుస్త్రియాః । ఇత్యు
క్తంసీతతత్వజ్ఞేస్తద్భియోన్త్యేవనఃకృతో ॥ ముముక్షుత్వజ్ఞువిశ్వాస
పూర్తిభోచ్చపజనయ్యసా । ధూత్వాప్రభోరధృష్టత్వం జనయన్త్య
భిగమ్యతామ్ । విశేషణతయాన్యాసదశాయామపితివృత్తి ॥ పాపనాశం

(౧) పాఞ్చరాత్రే. (౨) లక్ష్మీతన్త్రే-౨౦-౧౪. (3) వి-పు-౧-౨౨-౨౧

(౪)

ప్రాప్యరుచిం ప్రాపకాధ్యవసాయితామ్ । న్యాసమిశ్రప్రాసాదజ్ఞా
సోత్పాద్యోపకరోతిసః॥” ఇతి. పత్న్యః కర్తానుకూల్యాచరణజ్ఞా ఆ
జ్ఞావేక్షణాద్యజ్ఞకర్మకర్తృత్వం, ద్రవ్యస్వామిత్యవ్యాసకర్తృత్వేన ద్ర
వ్యత్యాగరూపయాగనిర్వృత్త్యవయికానుమతిశ్చ.

సచ “లిజ్జవిశేష నిర్దేశాత్” ఇత్యధికరణే పత్న్యస్సాజ్ఞప్రధానక
ర్తృత్వం సిద్ధాంతమ్. సనాతదుత్తరాధికరణే దమ్మతోర్యావ్యాసకం
కర్తృత్వమిత్యుక్తమ్; పరస్తుపూర్వాధికరణే కర్తృత్వానాస్పృహ్య
యాః కర్తృత్వపూర్వావస్థాని యోజ్యత్వనియామకత్వవత్ లిజ్జస్య
నియోజ్యతాధీనోత్తరావస్థ కర్తృగతతయా సుపాభిహితస్య నియో
జ్యత్వనియస్తృప్తతయా ప్రాయా అనియోజ్యత్వనూశఙ్క్యా విషయశ
క్తేరేవ నియోజ్యత్వ సమ్పాదకతయా తిజ్జభిహితస్పృహ్యానావిషయా
న్వయినియోజ్యత్వనియామకత్వసమ్భవేషి సుపాలిజ్జబోధనాల్పా
గేవవిషయబోధపూర్తే సదభిధేయలిజ్జస్య ననియోజ్యత్వనియామక
త్వమిత్యుక్తమ్.

ఉత్తరాధికరణేచ, తిజ్జుక్తకర్తృకతావిరోధాత్సహప్ర
యోగాభావాద్వేదాగ్నిరహితత్వేన పృథగధికారస్యావ్యసమ్భవా
దనధికారమాశంక్య, అనేకపదార్థరూపశాస్త్రార్థకదేశే కర్తృస్థర
సమావేశేషి యజ్యర్థమాత్రాపేక్షయాశ్రుతమేకత్వం సవిరుధ్యత
ఇతి యజ్యర్థానుగుణానుమత్యాదౌ పత్న్యః కర్తృత్వసమ్భవాత్
స్మృతినిర్ధనసాత్వాచ్చ అధికార ఇతి సిద్ధాంతమ్.

తథాచ శబరస్వామినోక్తమ్, “ప్రతికారకంక్రియాభేదాదధ్య
యావ్యవధానుప్రవేశవత్ పత్న్యనుప్రవేశేషి నాస్త్యేకచనవిరోధః”
ఇతి, “పత్నీవ్యాపారస్తవ్యవస” ఇతిచ. ఉక్తజ్ఞాభావనాభేన “అను
మతిరూపఇత్యర్థః” ఇతి. “ద్వాదశశతేషకేసపట్నశ్చౌశతే” ఇత్యా

దిభావ్యమ్, యదీత్యధ్యాహృత్య, యదిద్వాదశశతేవిభాగః, తస్మా
స్యాదేకత్వహానిరిత్యేవం యోజనీయమితి నయ వివేకవినోక్తమ్.

సహ్యానుమస్తృత్యేవత్వాః కిచ్చసప్రమాణమస్తీత్యసత్; “పత్నీయైవానుమతం నిర్వపతి” ఇత్యాది లిజ్జదర్శన సహకృతాన్వ
ధానుపపత్తేరేవ ప్రమాణత్వాత్. ఆక్షేపాపస్థితపత్న్యనుమితౌ స్వగ్గ
కామనియోజ్యకత్వాన్వయే తత్పూర్వకయజత్యుక్తేచ ఏకకర్తృత్వ
స్వగ్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయేనాథకాభావాత్. ఫలవాక్యేస్త్రీ
వ్యాపారోపాదానాన్నుపాదాన వికల్పకృతదోషానిరవకాశాః. అను
మత్యం శేషిస్వగ్గకామనియోజ్యకత్వాన్వయేచ యజ్ఞపత్నీత్యాది తా
త్పర్యగ్రాహకమ్. ఏవచ్ఛపత్న్యాయజమానాశబ్దః ప్రయుజ్యమా
నోయాగార్థాన్నుమతిలాక్షణిక ధాతుఘటితోబోధ్యః.

వ్యాసక్తకర్తృకతావాచేపి స్త్రీత్వస్యకర్తృత్వవర్జ్యాప్యధి
కరణపూర్త్యభావాదముఖ్యతైవ; సహత్వేపూర్వస్య ప్రవృత్తుస్తు
ఖత్వపూర్వకమవరస్య ఉన్ముఖత్వమ్; సాహిత్యేతుల్యతయోన్ముఖత్వం
పశ్యాన్ని వేళిచాలపవ్యాపారాదపీతి, నయవివేకగ్రంథః ప్రాధాన్యమా
హ్రోపలక్షణార్థ ఇతి నలక్ష్మీసహత్వానుపపత్తిరితి.

వార్తికకారానుయాయుభిస్తు, యద్యపి యజ్యధేసహత్వసిద్ధ
యే పత్న్యైవి కర్తృత్వమాశ్రితమ్. తథాపి, “పుత్రేణసహగతః”
ఇత్యాదావివక్రియావ్యక్తిభేదార్థాత్పూర్వతావచ్ఛేదకరూపేణ తుల్య
క్రియాన్వయిత్య మాత్రస్యైవ వక్తవ్యతయూనరక్షిత్యే సాహిత్యా
నుపపత్తిరితి సతదీత్యభ్యుపగమేపి ప్రకృతానుపపత్తిః.

యదీచ, అత్రరక్షిత్యం నాధికారవిశేషవిషయమ్; కిన్తుసర్వ
విషయమిత్యాస్థీయతే; తదానుమస్తృత్వమేవాస్యా సాహిత్యమ్. స
హివల్లభానుమతీవినాభగవాన్కిముచిర్దుమిష్టే యథోక్తమహి

(3౮) అత్ర భగవత్సేనాపతిమిశ్రద్వాక్యమ్ “అపన్ మూర్త్యై
విట్టప్పిరియిల్ ఇవ్వక్షురమ్ విట్టప్పిరివతు.

ర్భుధ్న సహితాయామ్;—“ఏకాత్విచ్ఛాత్తికాతస్య తథాన్యాతు
క్రియాత్సికా । ప్రథమాపరమాలక్ష్యైర్జగత్ప్రయకుః సమిప్సి । తత్త్వవిద్భి
రిదంప్రాక్తం ద్విశీయేహ సుదర్శనమ్ । తస్మాల్లక్ష్యైవి నా జేవన్మన్
లేనప్రభుర్హరిః । అనేనాపివినాకర్తుం కిచ్ఛిన్నార్హతి కేశవః” ఇతి.

పరస్తు వ్యాఖ్యానేకారుణ్యరూపయేత్యస్య నాతీవప్రయోజన
మితి పూర్వోక్తవ్యాఖ్యానదృతా; । యదిచాత్రతావద్రక్షకత్వమేవ
ప్రతిపాదయిషితంస్యాత్, తతఃకారుణ్యరూపయేతి లక్ష్యవిశేషణ
మనర్థకంస్యాత్; కారుణ్యరూపత్వం కారుణ్యప్రాచుర్యఞ్చేత్, రక్షక
త్వాతిశయ ప్రతిపాదనాత్సహత్వానుపపాదకతా. భగవత్కరుణా
రూపయేతి కారుణ్యరూపయేత్యస్యార్థః, “శ్రేయసీంశ్రీనివాసస్యక
రుణామినరూపిణీమ్” ఇత్యాచార్యనూక్త్యావగమ్యతే. ఏవञ్చ, ఉప
క్రమావగత కరుణాత్వరూపణానుగుణ్యేన రక్షకత్వం రక్షణసాధనతా
రూపమితి నిశ్చయత ఇతి నాత్రరక్షణకర్తృత్వే సాహిత్యమిత్యప్య
హుః. ఏతత్సర్వమభిప్రేత్య “రక్షిక్కుమ్భాతు పిరాట్టినన్నిధి వేణు
క్రయాతే” ఇత్యుక్తమ్.

“శ్రీసమ్మన్ధముమ్” ఇత్యత్ర శ్రీరిత్యుక్త్యా ఘటకత్వోపయో
గ్యుభయ సమ్మన్ధసూచ్యతే; “శ్రీయతేచాఖ్యైర్నిత్యం శ్రీయతేచ
పరంపవమ్” ఇతిహినిరుచ్యతే.

అకారే శ్రీసమ్మన్ధో నియమతోభాసత ఇత్యత్ర ఆప్తసంవాద
మాహ (అత్రేతి). (అపన్ మూర్త్యై యిత్యాది) తద్వక్ష్యస్థలభవత
ద్వాచకశబ్దేసి నియమతః ప్రకాశత ఇత్యర్థః. అయంభావః; అకారేణ

కారణత్వరక్షకత్వే ప్రతీయతే. తత్ప్రతిపాదకేషుచ, (౧) “సర్వేని
మేమాజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధి” (౨) “అదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తాత్”
ఇతిచ దివ్యమజ్జళవిగ్రహయోగశ్రవణాత్, తదపృథక్సిద్ధేయంతత్ప్ర
తీతానియమతః ప్రతీయతేఇతి. స్వరూపే అపృథక్సిద్ధిర్హి సర్వసాధార
ణీనాతిశయకరీతి తత్పరిత్యాగః. తద్వత్స్థులాలయతాహ్యస్యా అతి
శయస్త సర్వతే, (౩) “కాచాన్యాత్వామృతేదేవిసర్వయజ్ఞమయం
వపుః । అధ్యాస్తేదేవదేవస్య యోగిచిన్త్యంగదాభృతః” ఇతి. ఏవం
రక్షణాన్యథానుపపత్త్యా కారణానాధారణవిగ్రహనిరూపకత్వేనచ.
అత్రలక్ష్మీప్రతీతిరుక్తా.

సన్వేపంమకారేణ తస్మాదనుక్తేర్నాస్య భగవచ్ఛేషత్వంసి
ద్ధ్యేత్. తథాచనారపదసజ్జహత్వం తస్మానోపపద్యతే. సచాస్య
భగవచ్ఛేషత్వమేవనాస్తి; (౪) “ఈశ్వరీంసర్వభూతానామ్” ఇతి
శ్రిత్యా ఈశ్వరత్వప్రతీతేరితివాచ్యమ్. చిదచిచ్ఛేషిణ్యా అప్యస్యా
భగవచ్ఛేషత్వావశ్యమృభవాత్.

ఉక్తజ్ఞాస్యాభగవచ్ఛాస్తే, “లక్ష్మ్యస్సమస్తశ్చిదచిత్ప్రప
జ్ఞోచ్ఛివాప్యస్తదీశస్యతుసాపిసర్వమ్ । తథాపి సాధారణమిశితృత్వం
శ్రీశ్రీశయార్థ్యాచనద్వైక శేషీ ॥” “మమతస్యాశ్చ సేనేశవైలక్షణ్యమి
దంశృణు । మచ్ఛేషభూతాసర్వేషామీశ్వరీవల్లభామమ । తస్యాశ్చ
జగతశ్చాహమీశ్వరోవేదవిస్మయః । అస్యామమచ శేషంహివిభూతి
రుభయాత్మికా । ఇతిశ్రితిశిరస్సిద్ధంమచ్ఛాస్తేష్వపినారద । యథా
స్వంస్వామినోరత్యంతర్నిస్వయమేవహి । ఏవంసర్వస్యజననీలక్ష్మీం
లక్ష్మీధరస్వయమ్ । చతుర్థాప్రాయోచాత్తాసం స్వభూతాంపరి

రక్షతి॥” ఇత్యాదిభిర్వచనై ర్భగవచ్ఛేషత్వనియామ్యత్వ స్వత్వరత్వ త్వాదికమ్. “లక్ష్మ్యోస్సనుస్తః” ఇతి సచనేవ్యాప్యపదం శేషపరమ్. శ్రీయోవిభుత్వేఽణుత్వేవా ప్రకచ్చమాత్రవ్యాపకత్వాసమ్భవేన యథాశ్చుతాఽసజ్జతేః ; తథాప్యవాన్తరశేషత్వ సదృశేషి “ఈశిత్యత్వం-జగచ్ఛేషిత్వమావయోరతిశయాధాయకంభూయాత్” ఇత్యేకే చ్ఛాసిద్ధమేకం తదిత్యాహ (ద్వాచసదైకశేషీఇతి). (౧) “పతింవిశ్వస్య” ఇతి సర్వశేషిత్వమభిధాయ, “అత్యేశ్వరమ్” ఇతి శేష్యస్తరశూన్యత్వబోధాయకథనాత్, (౨) “విభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః” ఇత్యాదౌచ స్యామ్యాదితివ్యాఖ్యాతత్వాత్, “ద్వాచసదైకశేషీ” ఇత్యేహ దనురోధేన ఈశిత్యపదంశేషి పరంవ్యాఖ్యాతమ్. సచసర్వభూతేశ్వరత్వాది వచనసామ్యేన పతిపత్నీభావేన శేషశేషిభావాది - అన్యోన్యే చ్ఛాధీనమితి నిశ్చీయతఇతివాచ్యమ్. (౩) “ఏషసర్వేశ్వరః” ఇత్యాది వాక్యానాం విధాయకత్వాత్; ద్వయోరపిన్వితస్త్రోత్పనిశ్చయే (౪) “ఈశ్వరీంసర్వభూతానామ్” ఇత్యాదీనాం స్తుతిపరత్వేన తత్రసర్వపదస్య భగవద్వ్యతిరిక్తపరతయా సజ్జోచనమ్భవాత్ ; నారశబ్దార్థత్వేన భాష్యకారాదిభిశ్చీయోవ్యాఖ్యానచ్చ భగవత్సమ్ప్రతినియామకత్వంగమయతి. ఉక్తంహిభగవచ్ఛాస్త్రే “జ్ఞానాదయోగుణా రూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ । భూమినీశాదయోదేవ్య శ్శేషాద్యా నిర్వసూరయః” ఇత్యారభ్య “తత్సర్వంనారముచ్యతే” ఇత్యస్తేన లక్ష్మ్యోఽపి భూమినీశాదివత్ నారశబ్దవాచ్యత్వమ్.

సచ, భగవద్వ్యతిరిక్తనియామకత్వస్య సరనియామ్యత్వాదావనుపపత్తి రితి ననై రూప్యేణ సరసమ్భవప్రకృత్తి మాత్రాశ్రయ

ణముపపత్తిమత్. కీర్ణశ్రీవిషయేషు భగవద్విషయేషుచేశ్వరత్వ
వాక్యేషు క్వనర్వశబ్దసజ్జీచః కల్పనియ ఇతినమ్మృధారణాయాం
భూయస్సు భగవద్విషయేషువాక్యేషు సజ్జీచకల్పనాపేక్షయా అ
ల్పతరేషు శ్రీవిషయేష్వేవవాక్యేషు సజ్జీచకల్పనాన్యాయ్యేతివిని
గమకంస్ఫుటమేవ.

“ఏషసర్వేశ్వరః” ఇత్యాదికల్ప, “తస్మాత్సజగతశ్చాహమీ
శ్వరోవేదవిశ్రుతః” ఇత్యుపబృంహితమితి తత్రత్వసర్వశబ్దస్య శ్రీస
క్తోహకత్వమావశ్యకమ్.

యత్రచలత్కార్య ఈశ్వరత్వంశ్రూయతే, తత్రసర్వతాపి భ
గవత్పత్నీత్వంహేతుశ్శూయతే; యథా (౧) “అస్యేశానాజగతో
విష్ణుఃపత్నీ” ఇతి, (౨) “విష్ణుఃపత్నీ ఘోరాస్యేశానాసహసః” (౩) “రాడ
సిబృహతీశ్రీరసీన్ద్రపత్నీధర్మపత్నీ” (౪) , “ఈశ్వరీంసర్వభూతానాం
త్వామిహోపహ్వయేశ్రియమ్” (౫) “ఈశానాదేవీభువనస్యాధిపత్నీ”
ఇత్యాదిషు.

శ్రీశబ్దోహి-(౧) “శ్రయస్తేనైష్టవంభానంసాక్రీరితినిగద్యతే ।
శ్రయతేచపరంభావమ్” ఇత్యాదిభిర్భగవదాశ్రయణనిమిత్తకః. “శ్రద్ధా
దేవీ” ఇతిచపూర్వమభిధానాత్, “ఈశానాదేవీ” ఇత్యత్ర దేవీశబ్దః
సంయోగవిహితజన్యః. “నిరుపాధీశ్వరత్వస్తువాసుదేవేప్రతిష్ఠితమ్”
ఇతిచోచ్యతే; సతుశ్రీవిషయేశ్వరసచనేషు సర్వశబ్దేన భగవత్సజ్జీ
హశ్శక్యః; శుక్రవిష్ణుఃపత్నీత్వవిరోధాత్. (౬) “సతస్యేశేశేశ్చన” (౭)
“సతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యతే” ఇత్యాది నిషేధాచ్చ.

సచసర్వభూతేశ్వరత్వ సాధకధర్మిగ్రాహకమానాన్తరప్రవృత్తి

---

(౧) శ్రీసూక్తమ్   (౨) భూసూక్తమ్   (౩)   (౪)
(౫)   (౬) తే-సా-౧-౨   (౭) శ్వే-౬-౨

కతయా తస్యా సహోచకత్వమ్; కారణత్వాదినా ధర్మిగ్రహసమ్భవాత్. (౧) “తమీశ్వరాణాంపరమంమహేశ్వరమ్” (౨) “పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్” ఇత్యాదీనా మిశ్వరా న్తరనిపేధవిశిష్టసర్వేశ్వరత్వబోధకానాఞ్చసత్వాత్. అతోపపత్తివిషయ సర్వభూతేశ్వరత్వవచనయోగస్సమ్యక్. సచ, (౩) “ఇచ్ఛాగృహీతాభిమతోరుదేహః” ఇత్యాదివత్ పత్యైశ్వర్యేచత్వమైచ్ఛికమితి కిఞ్చనప్రమాణం పశ్యామః ;

బహ్యుచసంహితాయాఞ్చ, అస్య మేష్టకే, లక్ష్మీనూక్తే, “అహంరుదేభిః” ఇత్యాదినా సర్వేషాందేవానాం స్వానుచరత్వంస్వపోష్యత్వఞ్చోక్త్యా, “అహందదామిద్రవిణంహవిష్మతేసుప్రాప్యేయజమానాయసుస్వతే” ఇతి సుప్రావ్యశబ్దితరక్షణకామాయ అహమేవద్రవిణం దదామిత్యభిధాయ, “అహంరాష్ట్రీసజ్జమనీషసూనామ్” ఇతిదీప్తియోగధసప్రాపకత్వ రోగాదినివర్తకత్వ భగవత్ప్రధానమహిమైశ్వర్యకామనైక దేవప్రతిష్ఠాపితత్వాన్యుపన్యస్య, “మయా యోగేన్నమత్తి” ఇతి ఈశితవిష్ణుపత్నీసమ్బద్ధిశ్రవణకాయకన్యాపారధ్యానైస్తద్విపర్యయైరన్నప్రాప్తివినాశావతిమయోక్తమేతచ్ఛ్రద్ధేయమిత్యుక్త్యా, “అహమేవస్వయమిదంవదామి” ఇత్యాదినావత్సవమాణార్థే విశ్వాసముపజనయ్య, “యంకామయేతముగ్రంకృణోమి” ఇత్యాదినా స్వసజ్కల్పాదేవరుద్రాదీనాం రుద్రాదిత్వప్రాప్తిస్తత్త్వానీనవాఞ్చ విశేషప్రాప్తిశ్చేత్యభిధాయ “అహంజనాయసమదంకృణోమి” ఇత్యాదినాసమదశబ్దితానన్తహేతుత్వ సర్వవ్యాప్తత్వచతుర్ముఖ జనకత్వాన్యభిధాయ, “మమయోనిరపులస్తస్సముద్రే” ఇతి, “అమృత్యపారేయమస్తస్సముద్రే” ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధో

భగవాన్ మమకారణమిత్యుక్తాః, తతోవ్యతిష్ఠత ఇతి తదధీనసత్తాక
త్వం న్వయమేవప్రత్యపీవదత్.

నచ, సముద్రే స్తరిత్యాధారప్రధానమ్; యేనాఽర్థాన్తరశఙ్కా;
తతోవ్యతిష్ఠత ఇతిచాగ్రేనిద్రేశోసమజ్ఞసస్యాత్ వ్యాప్తిస్వరూపతో
గుణతోవా; అహంసువేషితరమన్యమూర్ధన్-ఇదంశ బ్రేన వ్యవహితో
పిరుద్రః పరామృశ్యతే. మూర్ధన్-ప్రధానభూతే పరమపురుషే, సువే-
ఉత్పాదయామిత్యర్థ ఇత్యేకే. అన్యే, జనన్యమూర్ధన్ - ఉపరివర్త
మానం పితరంద్యులోకం సువత్సర్థిత్వస్యే. ఉత్తరత్రాప్యారభ
మాణాభవనాని విశ్వేతి, వాత ఇవేత్యనుసారాత్ స్పృశామిత్యర్థ ఇ
త్యేకే. ప్రకృతిరభగవదిచ్ఛాద్యభిమానితయా ప్రేరణానుచత్యాదిభి
రుత్పాదయామిత్యర్థ ఇత్యస్యే. పరోదివాపరవినాప్రథివ్యేతి విశ్వకర్మ
సూక్తిక్తం నారాయణం ప్రత్యభిజ్ఞాన్య, అహన్తుమహినా - మహి
మానా ఏతావతీసమ్మభూవేత్సర్థిత్వేకే. ఏనేతి దీర్ఘశ్చాన్దసః. ద్యుప
థివ్యాదివర్తిభిరలభ్యః. ఏతావన్మహిమా మమ ఏన-విష్ణునాసమ్మభూ
వేత్సర్థిత్వస్యే. ఏనాశబ్దస్య విశ్వకర్మసూక్తిగతైనాశబ్దతుల్యార్థక
త్వే ఏనంబభూవేత్సర్థిత్వే ద్దేతుసాపేక్షత్వాత్తత ఇతిచప్రకృతత్వాదు
క్తార్థలాభః. లక్ష్మీరక్షరదేహత్వాదక్షరేత్వసక్రమ్య, “నర్గ సితియతి
జ్యోతిర్నిత్యానస్తప్రదోక్షరః” ఇతి ప్రాచుర్భావామృతత్వజ్ఞానాన్త
ర్గతప్రకృష్టసాక్షాత్కారాన్తస్యా భగవదధీనా ఇతివిస్పష్టం శ్రుత్య
న్తరేప్రదర్శితమ్.

ఏవమ్, “అకారేణోచ్యతేవిష్ణు స్సర్వలోకేశ్వరోహరిః । ఉ
ద్భృతావిష్ణునాలక్ష్మీ రుకారేణోచ్యతేనదా” ఇతిశ్చుత్యన్తరేపి భగ
వదధీనత్వంవ్యక్తమ్. ఉత్కన్న విశిష్టతయా భగవత్సంబంధేనోద్భృతే
తితదర్థః. ఉపరివక్షసిధృతత్వం విగ్రహాద్యారకమిత్యుక్తావపి, అకార

వాచ్యస్యైవ మహేశ్వరత్వమితి పాదోపబంహిత శుత్యభిధానాద
నైశ్వర్యంవ్యక్తమ్. “శ్రీభూమిసీమాపరివారోసాపిశ్వరస్స ఉదాహృతః ।
తస్మాత్సర్వేశ్వరత్వం వాసుదేవే ప్రతిష్ఠితమ్” ఇతి శ్రీభూమిసీమాపరి
వారోసాపిశ్వరలక్షణం పురాణోక్తమ్.

“ఈశోనారాయణోజ్ఞేయ ఈశతాతస్యచాప్యహమ్ । స్వాత
న్త్యైయాపాసావిష్ణోః ప్రస్ఫురత్తాజగన్మయా । స్వాతన్త్యైవాన్వయా
పేణ విష్ణుపత్నీయమద్భుతా” ఇత్యాది సంహితావచనైశ్చ ముఖ్యే
శ్వరలక్షణం శ్రీచిత్త్యుచ్యతే. “ఈశ్వరానర్వభూతానాం ప్రియేణేశే
ననర్వదా । ఈశ్వరీత్యేవమేనామ తేనదేవేనయాపితమ్” ఇత్యాదిభిశ్చ
స్వగతమైశ్వర్యం తదధీనమితిస్వయమేవోక్తమ్.

(౧) “సత్యంసత్యంపునసత్యం శపథే శ్చాపికోటిభిః॥విష్ణుమాహా
త్వైలేశస్యవిభక్తస్యచకోటిభా । పునశ్చానన్తధాతస్యపునశ్చాపినహ
ప్రథా । నైకాంశసమమాహాత్మ్యా శ్రీశేషబ్రహ్మశబ్దరూః” ఇతి పా
రాణికంవచః, (౨) “అనిదవాతంస్వధయాతజేకమ్” (౩) “శ్రద్ధయా
దేవోదేవత్వమశ్నుతే” ఇతి భగవతోపితదధీనప్రాణనత్వాదికం ప్రతి
యతఇతిశక్త్యా, ఆచార్యైరేవచతుర్లోకీ భాష్యేఽపిహృతా.

స్వస్మిన్నిధీయతఇతి స్వధానత్వాప్రకీర్తితా । యద్వాధారణ
సామర్థ్యంస్వీయంభావ్యానుసారతః । అథాపిస్వధయేత్యుక్తాలక్ష్మీః
పారాణికీక్రితః । సహయోగేత్పతీయేయం ద్రష్టవ్యాభారతేయథా
ప్రాణేభ్యోవిగరీయస్యాః ప్రాణదఃప్రాణవినసః । ఇతిహేతౌత్పతీయా
వాతేనేయమితిదర్శనాత్ । దేవత్వంద్యోతమానత్వం తచ్చాభరణ
భూతయా । శ్రియాశ్రియశ్శ్రియాయుక్తం ప్రభయేనవివస్వతః । అ

ధవాకమలాధీనం దేవత్వందేవనాన్వయః । వల్లభాప్రీతిముద్దిశ్యహారే
ద్విహరణాన్వయాత్ ॥

నచాత్రసహాయోగే తృప్తీయేయమితిపక్షే అసతిబాధకేసహ
భావస్య తత్త్రియాసమ్మన్దనియతత్వాత్, లక్ష్యైః కారణత్వప్రవీతిః.
అనససమ్మన్దమాత్రప్రతీతే. “అస్యామమచశేషంహి” ఇత్యాద్యపక్ష
పాతి ప్రమాణబలాత్సంఘాప్యత్వమితివిశేషః.

మోక్షధర్మగతః, “ఏకాకీవిద్యయాసార్థమ్” ఇత్యత్ర విద్యా
శబ్దః, “తతోభూయోజగత్సృష్టిం కరిష్యామిహవిద్యయా” ఇతి
వాక్యశేషాచిత్వాత్ ప్రకృత్యాదివిషయ ఇత్యాచార్యైరభ్యుప
గతమ్. తేన “విద్యాసహాయవాదేషావిష్వక్సేనోహరిఃప్రభుః”
ఇత్యేతదపితుల్యమ్. శ్రీప్రకృతోర్విద్యాశబ్దప్రయోగస్సత్వాదిగుణో
న్నేషముఖేన విద్యాహేతుత్వాత్, విద్యాప్రపత్తకత్వాచ్చేతిభాషి
తః; “ద్వితీయంమిషతస్తస్య చింతాబుద్ధ్యాత్మికాబధౌ” ఇతిప్రకృత్య
“ఉమేతినంజ్ఞయాసాతుతదాదిత్యేవ్యనస్థితా” ఇతివరాహవచనాచ్చ
భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వావగమాత్, తత్ప్రయుక్తః శ్రియాంవిద్యా
శబ్దాభిప్రయోగ ఇతిమహాచార్యః.

“ఏకోవిద్యాసహాయస్తస్వం యోగీయోగముపాగతః । జలశ
య్యాముపాసీనో యోగనిద్రాముపాగతః ।” ఇతి హరివంశవచనగత
విద్యాశబ్దస్య “నిగీర్యవిశ్వంజగదాదికాలేశేతేమహత్తాజలధేర్జలౌఘః
దేవ్యాశ్రియాచామరలోలహస్తయా నిషేవ్యమాణఃపురుషోత్తమ
స్తదా । యశ్చేతేజలధౌనాగేదేవ్యాలక్ష్మ్యస్సఖావహే । పరమేష్ఠీ
హృష్ఠీకేశశ్చయనాయోపచక్రమే । పద్మాచాస్యస్వయంలక్ష్మీర్దేహ
మాశ్రిత్యతిష్ఠతి । తతస్సపితిశాస్తాత్తా సర్వలోకపితామహః । తత

శ్చిస్తయతేభూయస్సప్తమ్ ఇతి కస్యలోకకృత్" ఇత్యాద్యైకార్థ్యాత్
లక్ష్మీపరత్వమేవ.

ఉదాహృతవచనేషుచ నిగరణస్పష్ట్యాద్యనన్వయిన్యాపవచ
అన్యాస్సాన్వపానుకూలతాప్రతీతేర్నవిశిష్య ప్రతిపాదనానుపపత్తిః.
“ఏకాకీవిద్యయాసార్థమ్” ఇత్యత్రవిద్యాశబ్దస్య లక్ష్మీవిషయత్వేపి “కృ
త్వామత్థానిభూతాని” ఇతి పృథగుక్తేనోపాదానతానచ్ఛేదక సా
ధారణ్యప్రతీతిః. విచరణమాత్రే సాహిత్యప్రతీతేః. “తత్తోభూయో
జగత్సప్తమ్ ఇతిమామి” ఇతితదభిమానికయాబుద్ధ్యేత్యర్థః. ప్రేరణాది
నాలక్ష్యో ఏవహేతుత్వంబోధ్యమ్.

“ఉపపదవిభక్తేః కారకవిభక్తిర్బలీయసీ” ఇతి తృతీయపక్ష
అచార్యైరుక్తః. అగ్రే“స్వధాఅధస్తాత్ప్రియతీపురస్తాత్” ఇత్యాది
ప్రాకృతభోగవిభూత్యోః కీర్తనాదత్రత్యస్వధాశబ్దప్రకృతివిషయఇతి,
మోక్షధర్మగతోవిద్యాశబ్దః ప్రకృతివిషయఇత్యప్యాహుః. “శ్రద్ధ
యాదేవః” ఇతి తృతీయాయాః కారకవిభక్తిత్వేనన్బువతి, నసహ
యోగనిమిత్తత్వంన్యాయ్యమ్; అథాపి సహయోగేతృతీయాస్యాత్;
దేవత్వపదబోధ్యం నావశ్యంవిహరణరూపమేవ. మోదాదీనామపి
తథాత్వసన్బువాత్. సచావశ్యంవిహరణంజగద్వ్యాపారరూపమేవ.
సచేదంకారణవాక్యమ్; “శ్రద్ధయాదేవోదేవత్వమున్నతే” ఇత్యేతద
స్యాస్తత్వరహస్యమితి సహస్రనామభాష్యక్తిః, “తదాయత్తర్థిత్వే
పి” ఇత్యనేనన్వ్యాఖ్యాతా.

తాపనీయే, నృసింహశక్తింప్రస్తుత్య, “మాయావాఏమానార
సింహీసర్వమిదంసృజతి, సర్వమిదంరక్షతి, సర్వమిదంసంహరతి, తస్మా
న్మాయామేతాంశక్తింవిద్యాత్,” ఇత్యాదినా మాయాశబ్దితాయాం

త్వస్యస్మృత్యాదిహేతుత్వోక్తిః, “విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాత్” ఇతి సంహితాపచనాఽవగతశ్చ క్త్యభిమానిత్వనిర్ధనా. నారసింహీతినరసింహరక్ష్యత్వాదినాకథితాయామాయాయాః పతితుల్యజగద్ధేతుత్వాది ప్రతిపాదనాసమ్భవాత్ ; తదేతద్మమిదోక్తం నిదర్శనమ్.

“సహపాహియదృశిషితరుద్రః” ఇతి తన్మన్త్రోదాహరణాత్. తత్రసమ్మదోభిధానేపి ప్రకృతసజ్జతేతదభిమానిన్యాస్తస్య అపిరక్ష్యత్వప్రతితేననర్జసియత్వాత్ ; రక్ష్యత్వపైవతద్ధితార్థత్వప్రతితేః. (౧) “మాయాపయుసంజ్ఞానమ్” (౨) “మాయాన్తుప్రకృతింవిద్యాత్” ఇతివేదనిఖిల్లాద్వివశేనమాయాశబ్దస్య ప్రకృతిభిగవద్బుద్ధ్యభిమానిశ్రీపరత్వంవాశ్రియతే. “శ్రియంలక్ష్మీమ్” ఇతిమన్త్రోదాహరణాత్. తత్ర “ఓపలామద్భి కామ్” ఇత్యాదయోలక్ష్మ్యస్తత్త్వనిరుక్తివిశేషైస్తత్త్వద్విభూతియోగేనవా నిర్వాహ్యఇతి చతుర్లోకీభాష్యేఉక్తమ్. విద్యాశబ్దో విద్యాభిమానిత్వాభిప్రాయః. తాపనీయోక్త మాయాశబ్దితలత్స్యవసవారాహేబుద్ధ్యభిమానిత్వకథనాత్.

“బ్రహ్మయోనిస్వరూపామ్” ఇతి బ్రహ్మభూతయోనిస్వరూపామిత్యర్థః; (౩) “మమయోనిర్మహద్భ్రహ్మ” ఇత్యుక్తేః, “తస్మిగర్భందధామ్యహమ్” ఇత్యుక్తేః. స “మమయోనిరపు” ఇత్యసేనతౌల్యమ్. శ్రియఃప్రకృత్యభిమానిత్వంపునః చతుర్లోకీభాష్యే, “జగదుత్పాదికాశక్తిస్తవప్రకృతిరివ్యతే । నైవనామనహస్రస్త్రి లక్ష్మీశ్రీరితికీర్త్యతే । మూలప్రకృతిరీశానా” “ప్రకృతేపురుషాచ్చాన్యస్తతీయోనైవవిద్యతే । ప్రకృతిశ్చపరాచేతివదన్తిపరమర్షయః ।” ఇత్యాదివచనబలాదుపపాదితమ్; ఆయుఃపదస్య జ్ఞానావిచ్ఛేదపరత్వాత్, తద్ద్వారకమస్యామోక్షసాధనత్వమితిస్ఫుటమ్. “బ్రహ్మయోనిస్వరూపామ్” ఇతి లక్ష్మీ

స్వరూపస్య భగవత్కారణకర్తృత్వా నారసింహత్వముపపాద్యత ఇ
త్సన్యే. బీజోక్తిప్రకరణేచ్ఛాగ్రే “అకాశాదేవ” ఇత్యాదౌ ఏవకార
శ్చూరియతే. శక్తిబీజవిధిస్తుత్పత్తిర్భూ అన్యత్రసిద్ధస్యకారణత్వస్యేహ
భిధానమితి నైతత్కారణవాక్యమ్.

అత ఏవశక్తిమదభిప్రాయేణ శక్తికారణత్వవర్ణనేపి నపునరు
క్తిదోషః; ఉపబృంహితాచ తాపసీయశ్చుత్తిర్భాగవతేత్యతీయస్కంధః
“స ఏవ విశ్వం సృజతి స ఏవావతిహన్తి చ | అథాపి హ్యసహజ్కారానాం
భ్యతేగుణకర్మభిః | ఏషభూతానిభూతాత్తా భూతేశోభూతభావనః |
స్వశక్త్యామాయాయుక్తస్సృజత్యవతిహన్తి చ “తమేవమృత్యును
మృతం తావదేవం సర్వాత్సనావై హి జగత్పరాయణమ్” ఇత్యేవకారా
యాత భగవదేకకారణకర్తృత్వవిరుద్ధం మాయాశబ్దితవత్స్వస్థకారణ
కర్తృమితి శజ్కారణాయప్రవృత్తత్వాత్. “సర్వాణిహవా” ఇతి
ప్రథమముపబృంహితమ్. అథాపీతివిశేషణతయాపిమాయాసహిష్ణు
తాంవారయితుం భూతానీతిశ్చుత్తిశబ్దప్రసాతః; భూతాత్మేత్యనేన
అకాశశబ్దో భగవత్పరఇతిజ్ఞాపయతి. స్వశక్త్యామాయయేతి కర్తృ
నిర్దేశకౌపచారికఇతి ధ్వనయితి. మృత్యుశబ్దః - ఆనుష్టుభప్రత్యభి
జ్ఞాపకః.

సచాత్రాపిమాయాలక్ష్యేవ; “గుణవ్యతికరాద్రాజకమాయా
యాఃపరమాత్మనః” ఇతి పూర్వవిరోధాత్; షష్ఠేచ, “యువాంశ్చ
విశ్వస్యవిభూజగతఃకారణంపరమ్”ఇత్యుక్త్వా “ఇయంహిప్రకృతిస్సూ
క్ష్మామాయాశక్తిర్ధురత్యయా |” ఇతి ప్రకృతిత్వం హేతురుక్తః. పా
ద్యసంహితాయాం, “ఏనంసృష్ట్యాజగత్సర్వం విశ్వరూపధరోహరిః |
ఆస్తేనన్తాసనేదేవశ్శ్రీభూమిభ్యాంసహస్థితః” ఇతి సృష్ట్యనన్వయః

ప్రతీయతే. అభిణీనూ కన్తువ్యాఖ్యాతమేన. బ్రహ్మధర్మాస్వస్తిన్న
ధర్వశిరసిరుద్ర ఇనవాఅభే దేనవ్యభిలలాపేతి మహాచార్యాః.

బృహదారణ్యకేః—“ఇదోహవైనామైశయాయం దక్షిణే
క్షీణిపురుషస్తంవాఏత మిడంస స్తమిన్ద్రిమిత్యాదక్షతే. పరోక్షేణప
రోక్షప్రియాఇనహిదేవాః ప్రత్యక్షద్విషః. అతైతద్వామేక్షిణిపురు
షరూపమేషాన్యపత్నీ విరాట్ తయో రేషసంస్తావోయ ఏషో నర్తృ
దయఆకాశఇతి, హృదయాకాశందన్పుతిభోగభూమిత్వేనాభిధాయ,
అగ్నేతయో రేతదన్న మిత్యాదినా కమలకర్ణికాకార మాంసపిణ్డనాడిని
చయసమ్పన్నజాల సుషుమ్నా నాడినాందమ్పతి భోగ్యప్రాసాదపరిధా
నపరమస్యామగత తత్ప్రాప్తి మార్గరూపత్వాన్యక్త్వా. తస్మాదేష
ప్రవివిక్తాహారతరఇవభవత్యస్మాచ్ఛరీరాదాత్మనఇతి దక్షిణాక్షీస్థస్య
పరమపురుషస్యైవ జీవవిలక్షణతయాభోగ్యత్వమభిధాయ, తస్యప్రా
చీదిగిత్యాదినా విశ్వతశ్చక్షుష్టాద్వికమభిధాయ, సపష సేతినేతీతి సక
లేతరవిలక్షణస్వరూపతా ఇడస్యైవప్రాక్తా.

సర్వభగవద్రూపాణాం శ్రీరూపగాఢోఽభగూఢతయా హృద
యాకాశే అవస్థానప్రతిపాదనంనవిరుద్ధమ్. ప్రధానతయాధ్యేయత్వచ్చ
కారణతానియతమ్. నధ్యేయతామాత్రమ్; (౧) “యేచేమేరణ్యేశ్రద్ధాత
పితృత్వపానతే” (౨) “తపశ్శ్రద్ధే యేహ్యుషవస స్త్వరణ్యే” ఇత్యాదిమశ్ర
ద్ధాశబ్దబోధ్యస్యప్రతీయమాసేపి సత్యతపశ్శబ్దబోధితబ్రహ్మతుల్యత్వే
క్షే శేనశ్రద్ధాపూర్వకత్వప్రతిపాదనపరతయాపూర్వైర్వ్యాఖ్యాతమ్.

అహిర్బుధ్విసంహితాయాఞ్చ, “షాఙ్గణ్యంతత్పరంబ్రహ్మ
స్వశక్తిపరిబృంహితమ్బహుస్యామితిసజ్జల్పం భజతేతత్సుదర్శనమ్
ఇత్యత్రశక్తిశబ్దః క్రియాభూతినూత్నావస్థా సహకృతబుద్ధిభగవత్సన్న్వి

తస్యైకాప శక్త్యభిమానిలక్ష్యవిషయః. అస్యాశ్చననజ్జల్పశ్రయ
తయాఽశ్రోపాదానమ్; కిన్త్వభిమాన్యభిమన్యమానాభేదేన తత్పు
రిణామితయా తన్నిమిత్తతయాచ. తదేతత్ప్రతియేధ్యాయే, “తస్య
శక్తిశ్చకానామ్” ఇతిప్రశ్నోత్తరే, “శక్తయస్సర్వభావానామచిన్త్వై
అపృథక్కిన్తాః। స్వరూపేణనదృశ్యస్తే దృశ్యస్తేకార్యతస్తుతాః। నూ
త్స్నావస్థాహిసాతేషానర్వభావానుగామినీ। ఇదస్తయావిధాతుంసా
నిషేధ్యజ్ఞానశక్యతే। సర్వైరననుయోజ్యాహిశక్తయోభావగోచ
రాః।” ఇతి సామర్థ్యసూత్స్నావస్థాయాపశక్త్యభిధానపురస్సరమ్, “ఏ
వంభగవత స్తస్యపరస్యబ్రహ్మణోమునే।” ఇత్యారభ్య, “స్వాతస్త్వై
రూపాసావిష్టోః ప్రస్ఫురత్తాజగన్దయా। ఉదితానుదితాకారానిమే
షోన్మేషరూపినే” ఇత్యుక్త్వా,

“జగత్తయాలక్ష్మ్యమాణాసాలక్ష్మీరితిగద్యతే। విష్టోస్సామర్థ్య
యాపత్వా ద్విష్టుశక్తిఃప్రగియతే। యతోజగద్భవిష్యస్తీక్వచిదున్మేష
మృచ్ఛతి। లక్ష్మీమయస్సమున్మేషస్సద్విధాన్యవతిష్ఠతే। క్రియాభ్యో
యోయమున్మేషస్సభూతిపరివర్తకః। లక్ష్మీమయఃప్రాణరూపోవిష్టోస్స
జ్ఞుల్బుడచ్యతే। స్వాతస్త్వైమూలఇచ్ఛాత్తాప్రేతోరూపఃక్రియాభ
లః। భూతింలక్ష్మీమయీంవిష్టోః”

“అలక్ష్మ్యకార్యతశ్చక్తిరేవాద్విజహతీభిదామ్। ఇన్ధనాభావ
తోజ్వాలావహ్నిభావంయథాగతా। బ్రహ్మభావంప్రజత్వేనం సా
శక్తిరైష్ట్యవీపరా। నారాయణఃపరంబ్రహ్మ శక్తిర్నారాయణోచసా
వ్యాపకావతినంజ్లేషాదేకతత్త్వమివస్థితే। తస్యస్తైమిత్వరూపాయాశక్తి
ఘోష్యత్వరూపిణీ। దేవీవిద్యదినన్యోమి క్వచిదున్యోతతేతుసా। యో
యంభూతిమయీస్ఫుర్తిర్ద్విష్టుశక్తేఃపురోదితా। భాన్యభావకభేదేన
సాద్విధాభావమృచ్ఛతిభావకస్తత్రసజ్ఞుల్బుస్సదర్శనమయోహాదేః।

యాసాశక్తిర్జగదైతుః కథితాసమవాయినీ । లక్ష్మీర్నామద్విధాసాతు
క్రియాభూతివిభేదినీ । సజ్జల్పఃకోటికోట్యంశ శ్చక్రేర్భూతిస్తథాద్వి
ధా । శక్తిస్సావైష్ణవీసత్తా బహుధైవప్రభాసతే భూతివ్యాహాదిరూ
పేణ యాసాదేవిప్రవర్తతే । ఏకాత్విచ్ఛాత్మికాతస్యతచ్ఛక్తేః ప్రవి
జ్ఞమ్భణమ్ । సజ్జల్పనీయస్సజ్జల్ప ఇతియాతేపురోదితా । అవ్యక్త
పశ్చిమకృత్యాసాత్పూర్ణమూర్తీ తేవరాజతే సదాప్రతాయమానాపి సూ
క్ష్మేర్భావైరలక్షణైః । అశేషభావనాధారాసజ్జల్పప్రవిజ్ఞమ్భణీభా
వ్యభావకభేదేన సాస్వేనైవవిభావ్యతే యాశక్తిర్వైష్ణవీదేవీ సర్వభా
వానుగామినీ । తదేకాంశఃక్రియానామకృత్యోపకరణంహరేః । తదే
కాంశోవిభూత్యాభ్యో లక్ష్యతేతజగత్తయాఽయాచసాజగతాంయో
నిర్లక్ష్యః ” “తస్యాఅత్యల్పఉన్నేషోభూతిభావకః శరీరః” ఇత్యాదిభిరా
సంహితాస్తం వచనమవగమ్యతే.

తస్యాంప్రవర్తమానాయాం స్వసజ్జల్పేనసర్జనే తథానివర్త
మానాయాం స్వసజ్జల్పేనసంహృతే ” ఇతి క్వచిచ్ఛ్చాయమాణం
స్వసజ్జల్పపదం భూయోవచనానురోధాత్ స్వమయసజ్జల్పపరమ్.
“నారాయణస్సవిశ్వాత్తా భావాభావమిదంజగత్ । నిష్కలేనస్వరూ
పేణ యథావ్యాప్యనియచ్ఛతి । సదసత్తాహియాతస్య జగన్నిర్మాణ
శక్తికా । సర్వభావాత్మికాలక్ష్మీ రహంతాపరమాత్మికా । తద్ధర్మధర్మ
ణీదేవీ భూత్వాసర్వమిదంజగత్ । నిష్కలేనస్వరూపేణ సాపితత్వన్ని
యచ్ఛతి ।” ఇత్యనుమన్తృత్వ సహకృతస్వరూపనిరూపకత్వపరమ్.
వ్యాప్యేత్యనుక్తేః, అహంతాత్వాద్యుక్తేశ్చ, తద్ధర్మధర్మణీభూత్వేత్యు
క్తేశ్చ తదీయమేవనియమనంస్వీయమభిమన్యేతిప్రతీతే, నియచ్ఛతి
త్యస్య నాన్తఃప్రవిశ్యనియమనపరత్వమ్.

నవా, “భజేత్తేతాయదారూపం మనోనయనననమ్” ఇత్యాదివత్ “నియచ్చతోజగత్సర్వం లక్ష్మీనారాయణాయదా” ఇత్యుక్తమ్; జగన్నిర్మాణశక్తికేత్యుక్తే, శక్తిగతంవానియస్త్రుత్వమస్యాముచ్యతే. నదనత్తాశబ్దోదితనూత్నోవస్థాయావా ఉత్తరావస్థాప్రాప్త్యనుగుణమభిమానిత్వమేననియమనమ్; అతఏవ, “తదీయైకకలాభూతిర్జగద్భువనసంజ్ఞితా” ఇత్యుక్తమ్.

అనుమస్త్రుత్వమాదాయైవరక్షోనిరసనమ్, “దేవతాయావద్యావదిచ్చతః” ఇతినిర్వాహ్యమ్; “దేత్యదానవమర్ధిసి” ఇత్యాదినామ్నామనుమత్యాచతుశ్లోకీభాష్యేనిర్వాహాత్. ఏవञ్చ “ప్రకాశాహ్లాదపాకైర్యద్విశ్వస్యోపచికిర్షతః” ఇత్యాది, తజ్జాతీయసుదర్శనస్య తత్తదస్త్రుమయత్వాదివల్లత్క్య దేవదైత్యాదిభావః.

“నచశక్త్యావినాకశ్చిచ్చక్తిమానస్తికారణమ్ | నచశక్తిమతాశక్తిర్వినాకాప్యవతిష్ఠతే” ఇతిసిద్ధవన్నిర్దేశాల్లత్యుత్తక శక్త్యవచ్ఛిన్నభగవతః కారణత్వాద్వేదాంతానాం బ్రహ్మైకకారణత్వప్రతిపాదకానాం తన్త్రాణాశ్చచేతనశక్తికారణతావాదినామవిరోధఇత్యర్థే తత్తద్గౌరవమిత్యాదేస్తాత్పర్యమవసీయతే.

“షాఙ్గుణ్యంతత్పరంబ్రహ్మ” “యత్తత్షాఙ్గుణ్యమిత్యుక్తమ్” “షాఙ్గుణ్యంవైష్ణవంయశః” “పూర్ణస్తిమితీషాఙ్గుణ్యమ్” “షాఙ్గుణ్యంపరమంమహాః” ఇత్యనకృత్షాఙ్గుణ్యశబ్దేన బ్రహ్మవ్యవహృత్య, శక్తిశబ్దేనశ్రియోవ్యవహారదర్శనాత్, “షడ్భిర్గుణైర్నితత్వాత్జ్ఞానాదిభిరనన్యగైః” ఇతి పాద్మసంహితోక్తేశ్చభగవదీయాత్షాఙ్గుణ్యాదస్తి శ్రీషాఙ్గుణ్యస్యవిశేష ఇత్యవధారణాత్; “షాఙ్గుణ్యతనమౌమరాః” ఇతిముక్తేషు షాఙ్గుణ్యతనుత్వోక్తివత్, తతోతీశయితషాఙ్గుణ్యాభిప్రాయాః పూర్ణషాఙ్గుణ్యవిగ్రహత్వవాదాః.

పశ్చిగుణప్రకృతి భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వప్రయుక్తాభివ్యసేః శక్త్యభిమానిత్వప్రయుక్త ఏవపశ్చిక్త్యకరత్వవాదోఽపి; “తిరోఘాన కరీశక్తిస్సాన్నిగ్రహసమాహ్వయా” ఇత్యాదివ్యవచేశాత్.

లక్ష్మ్యకపరలక్ష్మీతనాగ్రత్పక్షపాతినో లక్ష్మీకారణతాసిద్ధా, అహిర్బుధ్యసహితయా సుదర్శనస్యేవరతాసిద్ధ్యేత్. తథాహి;— ద్వితీయేథాయే, “సుదర్శనస్వరూపం తతోఽప్రచ్యమానంమయాశృణు । శ్రుతేయత్రాఖిలాధారే” ఇత్యఖిలాధారతోక్తా. తత్త్రైవ, “కారణంజగతోయ తదాధారోజగతశ్చయః” ఇత్యారభ్య, “సుదర్శనమయశ్చతత్ । ఇతిసాంసిద్ధికంరూపంతస్యసర్వాతిశాయిచ” ఇతి సార్వార్థ్యవై సర్గికాతిశయయోగావుక్తా. తృతీయే, “వ్యాప్తింసుదర్శనస్యమాం ప్రోచ్యమానాంమయాశృణు । యదాత్మాపురుషోలోకేకృతకృత్యత్వమస్మి తే” ఇత్యారభ్య “వైశ్వరూప్యస్యసజ్జే సక్రియా శక్తేఃప్రదర్శితః” ఇత్యస్తేన సుదర్శనస్యవ్యాప్తిర్విస్తరతఃకా. చతుర్థే, “కిన్తత్కారణమిత్యక్తం సృష్టయేయత్ప్రసర్తతే । సుదర్శనేనయ ద్వాప్యప్రరూపతః కార్యతోగతః” తత్త్రైవకార్యతత్వానాం సర్వేషాంసుదర్శనేనప్రేరితానాంకారణేలయం విస్తరేణప్రదర్శ్య, “ప్రతిసంభారికాంశక్తిం క్రియాంసౌదర్శినీంపరామ్” ఇత్యుక్తమ్.

పశ్చిమే, † “సమిధ్యతేయథావన్తి శ్రేయోవాపినమీరణాత్ । తథాసుదర్శనేనైవవిభూతిఃప్రేర్యతేకలా” షష్ఠే, “యస్యయద్యాదృశం రూపంయత్క్రియంయత్స్వభావకమ్ । సుదర్శనప్రభావస్థంతత్త్వనియమభావితమ్,” తత్త్రైవ, “లేశతస్సృష్టిరుక్తేయం భూతేస్సృజేతరామునే । సుదర్శనేనయావిష్ణోరేవభావేనభావ్యతే” త్రయస్త్రింశే;— “సచేద్భూమాన్యనాస్తేవపరివార్యత్వసమ్భవః । అతశ్చక్రమయం

సర్వం జగత్సావరజజ్జమమ్ ” ద్విచత్వారింశే సుదర్శనప్రస్తుత్య,
 “మహాలయేతత్రసమర్చ్యదేవం దినేదినేపాప్తసమస్తకామః । తతో
 చిరేణైవవిముక్తసజ్జః పరంపదంప్రాపచతత్ప్రసాదాత్ ” త్రిచత్వారింశే,
 “అహంసుదర్శనోనామ్నాఖ్యాతోద్యప్రభృతీశ్వరః । దురా
 లోకంమహాలోకే యత్తద్వాహంసుదర్శనమ్ ” చతుశ్చత్వారింశే,
 “అద్యంవిశ్వమయంరూపమదృష్టం దేవదానవైః । అమిమాంస్యమమ
 ర్యాదమచక్షుర్గోచరంస్వతః । యథాదేవోహృషీకేశస్తథాహమపి
 నారద । ఇత్యుక్తవంతంతందేవం సుదర్శనవపుర్ధరమ్ । స్వక్రియంరూ
 పమూర్జితమ్ । దర్శయామాసగురవే యోగరూఢాయనారద ” ప
 ట్టిరింశే, “శృణుతత్త్వంమహాప్రాజ్ఞరహస్యమిదముత్తమమ్ । త్వదృతే
 శక్నుయాద్ద్రష్టుమిమమర్థంనకశ్చన । యథానారాయణోదేవఃపురుషః
 పుష్కరేక్షణః । అనాదిరపరిచ్ఛేద్యస్తథాయమపినారద । ద్వేశక్రియ
 స్యవిద్యేతే విష్ణోస్సర్వార్థసాధనే । ప్రధానభూతేయాభ్యాన్తువమాత్యే
 షజగుర్ధరమ్ ” ఇతి లక్ష్మీసుదర్శనేప్రస్తుత్య, “తస్మాల్లక్ష్మ్యవినాదేవ
 స్సజ్జతేనప్రభుర్హరిః । అనేనాపినాకర్తుం కీర్షిన్నార్హతికేశవః ।
 అనేనసర్వంసృజతిదేవోనేనైవపాతిచ । అనేనసంహృతిం దేవోవిశ్వస్యా
 నైకరోతిచ । అనేనదానవాదైత్యాన్నిహన్తిమధుసూదనః । క్రియ
 తేనేనతత్కర్మసర్వంసర్వగతేనవై । తస్మాత్సర్వాత్సనాచైవం స్వంబు
 ధ్ధావపరిక్షతి । యథాస్వంస్వామినోరక్ష్యం రక్షన్తిస్వయమేవహి ।
 ఏవంసర్వస్యజనసంలక్ష్మీంలక్ష్మీధరస్త్వయమ్ । చతుర్థావ్యాఖ్యాచా
 త్తానం స్వభూతాంపరిక్షతి ” ఇతి లక్ష్మీతౌల్యముక్తమ్.

తత్రైవ, “భగవత్సర్వవిజయసహస్రారాపరాజిత । శరణం
 త్వారప్రపన్నోస్మి శ్రీకరస్తుసుదర్శనమ్ । అనేనైవప్రపన్నస్య భగవంతం
 సుదర్శనమ్ । తస్మాన్మనఃసాహచర్యేనశ్యన్తితత్క్షణాత్ । కృతా

స్వనేనర్వాణితపాంసితపతాంవర! సర్వేతీర్థాస్సర్వయజ్ఞాస్సర్వదానాని
చక్షుణాత్! కృతాస్యనేనమోక్షశ్చతస్యహస్తేనంశయః” ఇతిమోక్ష
ప్రదత్వము క్తమ్. ఏకోనష్టత మేధ్యాయే, “సమస్తజగదుత్పత్తిస్థితి
సంహారహేతవే! సుదర్శనాభిధానాయైనమశక్త్యక్రియాత్మనే”

శ్చుతావప్యక్తం “మనసావశేసర్వమిదమ్” ఇత్యారభ్య
“సుధితాండధాతు” ఇత్యస్తేన మద్విచతుష్టయేన; నజ్జుల్పాభిమాని
త్వవదభేదోపచారాదినిబంధనం సర్వమిదం వై భవవాదఇతిచేత్; భగవ
ద్బుద్ధితే ప్రకృత్యభిమానిన్యామనుగ్రహకార్యవ్యాపారేషు స్వభూ
కిజ్జురంభగవస్తం కాంత్రప్రేయన్త్యాం నిగ్రహకార్యవ్యాపారేషు
అనవసరేపతిభావపాలనాయానుమన్యమానాం స్వప్రీత్యుద్దేశ్యక భగ
వదీయ సకలవ్యాపారాయాంలక్ష్యం ప్రణయనిబంధనవిగ్రహైకీకార
ప్రధానపత్నీత్వాదిభిస్తాదాత్మ్యవ్యవదేశార్థాయాం కింవావైభవందు
ర్వచమ్.

అహిర్బుధ్నస్సంహితాయామపి, క్రియాశక్తేః కారణత్వస్య
+ భావనాయాపవాసకృదిచ్చాశక్తేః కారణత్వముపవర్ణ్యతే. ఆచార్యై
రపి “తత్పరేషుశాస్త్రేషునత్సు” ఇతి పక్షపాతితాఽభ్యుపగతా.
ప్రథమాధ్యాయే “ఏవాహిశ్రేయసాంమూలమ్” ఇత్యారభ్యుద్యు
మానంనైభవం “స్థితానారాయణాత్మనా” ఇత్యనేన భగవదభేదోప
చారనిబంధన మితిదర్శితమ్.

శ్చుతినామభిసంబిశ్చ; -- “సైవదేవీవైవజగతాంప్రాణ ఏవై
వస్మజతే” ఇత్యాది భూతాత్మస్వరూపనిరూపకత్వోక్త్యాః + స్వస్యా
స్సర్వభూతాత్మకత్వోక్తిరన్యత్రోపచారికీతిదర్శితమ్; షాఙ్గణ్యోక్తిః
పఞ్చగుణప్రకృతి భగవద్బుద్ధ్యభిమానిత్వాత్. అన్యథా సహకార్యన

పేక్షాద్యనిర్వాహాత్. “జగత్ప్రకృతిభావోమేయస్సశక్తిః” ఇతి,
 “మే” ఇతి పరమాత్సార్థకవ్యవృత్తం శక్త్యన్వయి; “మే” ఇతి పరమా
 త్మనిర్దేశః; ప్రకృత్యభిమానిత్యభగవత్ప్రేరకత్వాదిభిర్వాచ్యభోష
 పత్తిలక్ష్యవనిర్వాహ్యామ్.

“తానావాంతత్వమేకస్తు ద్విధాభూతావివస్థితౌ” ఇతి వ్యపది
 శ్యమానమైక్యమ్, “మత్సాన్వచ్ఛన్ద్యనశాదేవ” ఇత్యాదేర్నిమిత్తమ్.
 “ఏకధాచద్విధాచ” ఇత్యాదేః, “నచశక్త్యావినా” ఇత్యాదినాతుల్యో
 ర్థః. లక్ష్మీప్రీతిసాధనప్రశ్నేలక్ష్యః స్వపుష్టభగవదుక్తేరుత్తరత్వేన
 కథనాత్, సర్వమవీదంప్రకరణ మధర్వశిరఃప్రభృతివదిత్యవగస్తవ్యమ్;
 “అస్తస్థిసతోహంసర్వేషామ్” ఇతిమధ్యేపులింగనిర్దేశాద్భావోవ్యక్తః.

అన్యథా “ప్రాప్నోతిపరమంబ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్,”
 “లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యదుపేయంబ్రహ్మశాశ్వతమ్” “లక్ష్మీనారా
 యణాఖ్యం యద్భుక్తిహృదిదేశ్యముచ్యతే” “ఓజ్జ్వలఃప్రణవస్తారస్త
 స్మిన్ బ్రహ్మణితిష్ఠతీ” ఇత్యాది ప్రయోగాచ్చలక్ష్యబృహత్త్వమపి
 స్యాత్; “దేశాత్కలాత్తథానూపాత్సర్చిచ్ఛేదోనమేస్సృతః నిత్యని
 ర్దోషనిస్సీమకల్యాణగుణశాలినీ” ఇతిస్వరూపతోగుణలక్ష్యబృహత్త్వో
 క్తేశ్చ. ఇష్టాపత్తేతు, “బ్రహ్మణిశ్రీనివాసే” ఇత్యత్రబ్రహ్మణిత్వమ్;
 శ్రీపతిత్వాదికంలక్షణమ్” ఇతితత్వటీకావిరోధః. యథాస్థితబ్రహ్మత్వ
 కత్వానుసంధానే బ్రహ్మదృష్ట్యనుసంధానే, “లక్ష్మీకాస్తుభలక్ష్యణేనమ
 ఇదంతస్థైరపరబ్రహ్మణే” ఇత్యాదివిరోధః, “బ్రహ్మశబ్దేనపురుషోత్త
 మోభిధీయతే” ఇతి భాష్యవిరోధశ్చ.

బ్రహ్మణఃపుథక్తత్రత్రత్రక్తేర్నిర్దేశాత్ “వేదేభూప్రయో
 గాచ్చగుణయోగాచ్చశార్థి । తస్మిన్నేవబ్రహ్మశబ్దోముఖ్యమృత్తో

మహామునే" ఇత్యాది వచనబలాచ్చనబ్రహ్మత్వమితిచేత్. "ఈశోనా
రాయణోజ్ఞేయః" ఇత్యాదినాపృథగ్నిర్దేశాత్ పూర్వోదాహృతవచన
బలాచ్చ నేత్వరత్వమితితుల్యమ్. పారార్థ్యాత్, గుణతస్సాతీశయా
యాంస బ్రహ్మత్వసమ్భవః. పురుషకారత్వతదుపయుక్తకరుణాతి. మా
వాత్సల్యాదీనామపి, గుణానాంప్రధానానువర్తిత్వన్వాయేన భగవచ్ఛే
షత్వాత్. "యథాప్రభాగుణోత్కర్షః" ఇతిన్వాయాబ్జైచ్చికస్యాపిశే
షత్వస్య పరేచ్ఛానూత్రప్రయుక్తత్వాభావేన ఉత్కర్షరూపత్వానపా
యాచ్ఛేతివదతామ్, "భోబ్రహ్మకంత్వయాదృష్టంలక్ష్మీబ్రహ్మసనా
తనమ్ | నత్యుజ్జానమితిశ్రుత్యాసాలక్ష్మీప్రతిపాద్యతే" ఇత్యాదివచనా
న్యభేదోపచారసిబద్ధనానీతి, ఇష్టమేవ.

క్రియోపిబ్రహ్మత్వాభ్యుపగమే "యమస్తస్సముద్రజే" ఇతి
ప్రకరమ్య, తదేవబ్రహ్మైతినిర్దేశోవిరుధ్యేత; "నారాయణపరంబహ్మ"
ఇతిచ, "బ్రహ్మశబ్దఃపరేవిష్ణోనాన్యత్రకవచిష్యతే" "అనన్తోభగవా
న్విష్ణురాజస్త", "ప్రోచ్యతేవిష్ణురేవైకః" ఇత్యాదివచనశతవిరోధశ్చ.
పుల్లిజ్ఞఘటితేమశ్రుతివాక్యేషు, కథంలక్ష్మ్యఃప్రతిపాద్యత్వమిత్యా
శబ్దా, "బ్రహ్మస్వరూపిణీమ్" ఇత్యాశయవిష్కృతః.

బృహన్నారదీయవచనాని, "తస్యశక్తిఃపరా" ఇత్యాదీనిప్రకృ
తివిషయాణీతిస్ఫుటమ్; "భావాభావస్వరూపాసావిద్యావిద్యేతిగీయతే"
ఇత్యుక్తే. మమత్వాదిపక్షాపరపక్ష. తేనోపన్యస్య"ప్రకృతిశ్చపరా
చేతివదన్తిపరమర్థయః" ఇతి సిద్ధాంతకథనాత్, న్యక్తావ్యక్తస్వరూపే
ణాన్వృప్తికథనాచ్చ, "తస్మాద్ధరిస్సదాధ్యేయశ్శుభ్రచక్రగదాధరః | ఆది
కర్తామహాకర్తా శ్రియసార్థంజగత్పతిః" ఇతిశ్రియాసార్థం ధ్యేయత్వ
కథనంసకారణత్వాపాదకమ్. "శ్రీభూమినిశాసహితంచింతయేచ్ఛనదా
హృది" ఇత్యాదివచనపక్షే.

పాదే, “జగత్స్థితిలయాతస్యాఉస్మిలననిమిలనే । సర్వస్యా
ద్యామహాలక్ష్మీస్త్రిగుణావరమేశ్వరే । లక్ష్మ్యలక్ష్మ్యస్వరూపాసా” ఇతి
ప్రకృత్యభిప్రాయమ్. “శూన్యంతదఖిలం స్వేనపూరయామాస తేజసా”
ఇతి, స్వకీయేన-పరమాత్మనేత్యర్థః. లక్ష్మీత స్త్రీతు, ఏతదేవబ్రహ్మభేదేన
అన్యథావ్యాఖ్యాయత ఇత్యవిరోధః.

జయాఖ్యసంహితాయాఞ్చ, “అనాదివాసనాయుక్తః” ఇత్యా
రభ్య అనుగ్రహశక్త్యాత్కతాలక్ష్మ్యస్తదుత్పాదకతయోచ్యతే; పర
స్తాద్భూతాణామణాదేతీత్యుక్తేః. సాత్వతేచ, మత్కారైరనువిధ్వాప్రకృతేః
ప్రకృతిరిత్యుక్త్యా ప్రకృత్యభిమానినీత్యుచ్యతే బ్రాహ్మపురాణగతాని
నామాన్యప్రేషం నిర్వాహ్యేని.

“యథాసర్వగతోవిష్ణుః” ఇత్యేతత్ “త్వయాచవిష్ణునాచా
మ్” ఇత్యేతేనసహ, “సామ్యాసామ్యైర్జగద్రూపైస్త్యయైతద్దేవిపూ
రితమ్” ఇత్యనేనవిపృతమ్. క్వచిదస్యాప్రకృత్యాత్మికాయాః కార్య
ముఖేనవ్యాప్తిరుచ్యతే; క్వచిచ్ఛాస్యాశక్తిచక్రనాయికాయాస్తత్
చ్ఛక్తిముఖేన, క్వచిచ్ఛ, “వ్యాపినీవిష్ణురూపేణ” ఇత్యుచ్యతే. త్రియా
భూమినీలాదిస్వరూపవ్యాప్త్యావిశేషకథనపరే భగవచ్ఛాస్త్రవచనే,
స్వరూపశబ్దో భగవద్ధర్మభూతజ్ఞానపర ఇత్యాహుః.

వస్తుతోఽపక్షపాతిప్రమాణస్య అన్యథానయనేమానాభావాత్,
సతివిశేషేసామాన్యవచనస్యసంబోధనీయత్వాచ్చ, చతుశ్లోకీభాష్యే
ద్వితీయతృతీయచతుర్థపక్షేష్వన్యతమం పక్షమాశ్రిత్యవిభుత్వవచనా
నియథాశ్రుతానినేతవ్యాని. “అర్థోవిష్ణురియంవాణి” ఇత్యాదివిశేషా
భిమాననిబద్ధసమితివిభజ్యనిర్దేశాత్సప్తమ్, “సర్వలోకానాంజననీమ్”
ఇతిమాతృత్వపరమ్. “పరాశరస్తుభగవానాహౌనాంబ్రహ్మరూపిణీమ్”

ఇతి, విభీషిమత్వర్థః. బ్రహ్మస్వరూపనిరూపికామితివా. విఘ్నేశ్రీః తిని
దేశాత్,

లక్ష్మ్యమోక్షప్రదత్వవచనాని కర్తాద్యసాయత్వబోధక వచ
నైస్తుల్యాసీతి, తేషామనన్యధాసిద్ధప్రమాణబోధితాజ్ఞ త్వేపర్యవసానే
లతాపితాదృశ పురుషకారత్వేపర్యవసానంస్యాత్. తాదృశత్వంపు
రుషకారన్యవత్త్వముః. సాత్వతఏవస్వస్య దేవ్యాశ్చవిభజ్య ఐశ్వర్య
మోక్షయోః పృథక్పృథనాత్; శేషంద్వయాధికారేవత్త్వముః.

పైపావిభవ్యపిచీవః; ఏషోఽనిత్యత్రబద్ధాధికారాత్, ముక్తే
షుస్వరూపపరిణామావత్తే ర్నవిభుత్వమాశ్రితమ్; నిత్యేవ్వన్యేషు
(౧) “తనరేణుప్రమాణాస్తే” ఇత్యుక్తేః, విభుత్వబోధకావత్పాతీప్ర
మాణాభావాచ్చనానిత్యత్వాగః; జీవలక్షణేలబశబ్దః పరిచ్ఛిన్నపరః
ఏవఞ్చసర్వశాస్త్రేష్వస్యా భూమప్రాయపాత ఉపపద్యత ఇత్యేకే.

అన్యేషు, విభూతిద్వయశేషిత్వమీశ్వరలక్షణమ్; కారణ
త్వాదికస్తులక్షణం పతిమాత్రగోచరమిత్యస్యా ఈశ్వరకోటిప్రవేశఏవ.
అథాప్యస్యాసర్వం స్వతంత్రమితి త్యేచ్ఛాసిద్ధమిత్యాసంఘః. జగ
ద్వ్యాపారస్వస్యా ఆచారైః క్వచిదపినోక్తః. (౨) “సర్వఞ్చమర్వణ
హరిః” “తదిజ్జితపరాధీనోవిధత్తేభిలమ్” (౩) “హరేస్సమస్తచిదచిద్వి
ధానవ్యసనమ్-అహోక్తే సాస్థియన్తై” (౪) “స్థిరచరరచనాతారత
మ్యేమురాఠే-యద్భూత్రిభజ్ఞాప్రమాణమ్” (౫) “దేవితేవిహృతయే
సంజల్పమానఃప్రియః” (౬) “శ్రీరగ్గేశ్వరదేవి-పూర్వఃపుమాగ్గుణ
మాయయాత్మనివహోవిప్లావ్య - తవపరీహాసాత్సనేకేశయేకల్పతే”

(౧) అహి-సం-౬-౨౩

(౨) శ్రీ సు-౧

(౩) శ్రీగుణరత్న-౧

(౪) శ్రీగుణరత్న-౪

(౫) శ్రీగుణ-౧౯

(౬) శ్రీగుణ-౨౦

(౧) “ఇద్ధిరయావిహర్తుంవిన్యస్య” (౨) “స్వంశరీరైకదేశంవిస్త్రాణా
నః” (౩) “క్రీడస్మిశీసమక్షమ్” “హరే-యదగ్గికారతస్సప్రప్త్యాదివ్యస
నంసార్థమ్” ఇత్యాదిషు ప్రయోజత్వమాత్మోక్తేః.

వేదాంతాచార్యాణామపిమతే విభుత్వమనన్యధీనాతిశయత్వం
స్వేచ్ఛాసహకృత భగవదీచ్ఛాధీనభగవచ్ఛేషత్వం మోక్షప్రదత్వం
జగజ్జననసామర్థ్యఞ్చేత్యేతావంతాత్రమభిహితమ్. నతుజగద్వ్యాపా
రోపి. అపక్షపాతిప్రమాణేషు క్వచిదపితదనుక్తేః. యదాహుః; (౪)
“త్వత్సమిప్రిత్యైవిహరతిహరౌ సమ్ముఖీనాంశుశ్రీనాంభావారూఢా”
ఇతిసృష్ట్యాదిషుసమానలీలతయాప్రేరకత్వేన సహకారిత్వాభిప్రాయ
ఇతిచ; జగజ్జనకత్వేత్యత్ర జనకత్వశబ్దః ప్రేరకత్వేన సహకారిత్వా
భిప్రాయ ఇత్యనేనవివృతః.

శక్తిత్వవాదాస్తు పక్షీత్వవిశేషణత్వాభిప్రాయాఇతి, విహ
రోపయ్యుక్తత్వపరాఇతిచ చతుశ్లోకే భాష్యేస్పష్టమ్. “అత్రాపిచపక్షీ
త్వాది విశేషేణ” ఇత్యుక్తమ్. “తస్యశక్తిద్వయంతాదృక్” ఇతిభూమ్యా
మపీహప్రయుజ్యతే. ప్రథమపక్షస్త్వైవ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిషయత్వే
ద్వితీయపక్షే సృష్ట్యాదివ్యాపారవిషయే స్వీత్వస్త్రివైయర్థ్యసామ్య
నిర్వాహహేతుషు శేషిత్వాదైవ్యకస్య ఏకత్వవాదహేతుత్వం ప్రథ
మమపిజగజ్జనకత్వ ముల్లంఘ్యోక్తమ్.

అకారే ప్రథమోక్తకారణత్వాదిలబ్ధినేన, రక్షకత్వ శేషిత్వయో
గ్యన్నియోగ శిష్టన్యాయఉక్తః. శారీరకచతురధ్యాయ్యధేత్రియస్స
ధీచీతోక్తౌ కారణత్వపరస్య ప్రథమాధ్యాయస్య శేషిత్వతాత్పర్య
ముక్తమ్. “సహారభేషిహికార్యే” ఇత్యాది మోక్షప్రదానవిషయమ్,

తత్సహపఠితత్వాత్; “వల్లభాప్రీతిముద్దిశ్య” ఇతి పూర్వమపివాక్యం
సర్వపక్షసాధారణమితి “త్వత్సమ్ప్రీత్యై” ఇతిసోప్త్యాజ్ఞాయతే.

సచతత్వచ్చమేవత్రే నిరాకృతమ్; యత్సజ్జల్పాదితి, స్వరూపని
రూపకత్వపురుషకారత్వాది పరమిత్యుక్తానపి స్వరూపనిరూపకం
† ఘటకత్వమితివత్, నిరూప్యనిరూపక సాధారణ ధర్మావచ్ఛిన్ననిరూప
కత్వోక్తేరసాజ్ఞత్యాత్ నిరూప్యతావచ్ఛేదక ధర్మాసాధారణ్యమా
పశ్యకమ్; జగద్భేతుభూతం యోగినమాధిలక్ష్యం తేజోభవత్యాసమైవ
పర్యాప్తమిత్యథే వాదలాఘోరసాజ్ఞపదవైయర్థ్యమ్. నారాయణ
స్తవయా సహజగత్సప్త్యాదిక రేత్యేవచ వక్తవ్యంస్యాత్. “త్వత్స
మ్ప్రీత్యై” ఇత్యత్ర త్వయాసహేత్యధ్యాహారే సపవదోషః. “కర్తా
ర్హఫలదేవత్యై” ఇతిచ చతుశ్లోకీభాష్యే ఉక్తమ్.

దణ్డధరత్వాభావశ్చ అసకృదాచారైర్విరుక్తః. ప్రసాదశబ్దేన
కరుణాగుణోలక్ష్యత ఇత్యుక్తమ్. అవతారేషు శోకవత్కోప ఉప
సాదయితుంశక్యః. “ప్రియోపిసప్రియోమేస్యాత్” ఇతి ప్రియోనన్యా
దితియోజయితుంశక్యమ్. అప్రీతిపరత్వేపి లక్షితన్యగతోసావస్థచ్ఛ
బ్దః బ్రహ్మపర్యంతః; “త్యక్తాలక్ష్యై” ఇత్యాదాత్యాగోప్యపేక్షా
మాత్రమితి చతుశ్లోక్యధికారాదాస్థితమ్. ఏనం సత్యపిస్వరూపయో
గ్యతామాత్రేణ అన్యా ఈశ్వరత్వసమ్భవే సృష్ట్యాదావపితథావక్తుం
శక్యమ్. నిత్యపరతాయామ్, “నిరుపాధిక శేషిత్వతదభివ్యాప్తభేదకైః
అజీవతత్వతద్దాసత్రివిధాత్రాధికత్వధీః” ఇతి జీవవైలక్షణ్యస్ఫుటే జగ
త్కారణత్వేహేతాసత్యపి నిరుపాధిక శేషిత్వాదేహేతుత్వవర్ణనం చా
నుచితంస్యాత్. తదభివ్యాప్తభేదకమ్ - ఆత్మసమర్పణోద్దేశ్యత్వాది
సర్వాసప్థాస్వపి సపత్నీకఇత్యత్రాప్రివత్నీ శబ్దోదిత పారార్థ్యానుగుణా
నుమతి ప్రేరణాదిసాపేక్షత్వమేవాభిమతమ్.

చతుర్లోకీవ్యాఖ్యానే తచ్చ దేవసంస్వసల్లభాసహితస్యైవేత్యుక్త్యా, “ఆహుశ్చ, యస్యాపీత్యముఖమ్” ఇత్యాద్యుదాహృతమ్. ఆహుశ్చేతివాక్యఞ్చ, ఉక్తఞ్చ శ్రీవిష్ణువైభవకారై రిత్యాదివద్యుక్తి సిద్ధస్యార్థస్య ఆప్తవాక్యసంవాదోప్యస్తీతి జ్ఞాపనపరమితి నాథావర పరత్వకల్పనాప్రామాణికీ. “అత్ర హేతుత్వమునయాపేక్షయారక్షణాపేక్షయూచయోజ్యమ్” ఇతి. అత్ర ఉదయరక్షణ శబ్దావనిష్టనిష్పత్తీప్త ప్రాప్తి పరావీతి ప్రకరణపర్యాలోచనాశాలినాంస్ఫుటమ్. అత్ర ప్రశయాదికం వివక్షితమితి కేచిదితిచోక్తమ్.

శ్రియఃకాస్త ఇత్యాదీనాం శ్రియాసహిత ఇత్యస్మిన్న ర్థేప్యత్నత్తిర్కల్యా; “పశ్య స్తిషుశ్రుతిషు” ఇతి శ్లోకే పూర్వోత్తర సమభివ్యాహారాత్, “యువయోః” ఇతి రసజనక త్వార్థేషష్ఠీ; “సర్గస్థిత్యవసానకేళి రసికా” ఇతి హ్యుక్తమ్; “శృక్లారలీలోపమవిశ్వకృత్యమ్” ఇత్యేవం నిర్వాహ్యమ్. (౧) “ఒడ్డొడియాల్” ఇత్యధికారసజ్జగహగాధాయామ్, “ఆకి” ఇత్యధికపదోక్తే రేకశబ్దానురోధాచ్చ, తదనుమతివిషయభూత సజ్జు లేపే నేత్యర్థః. ఉభయోస్సజ్జుల్పశ్రయత్వ మహిర్బుధ్వ్యసంహితావచనస్వారస్యవిరుద్ధమ్; శ్రుత్యాదిష్వనుక్తఞ్చ; తుల్యవత్సజ్జుల్పశ్రయత్వే అద్వితీయత్వ శ్రుతివిరోధశ్చ.

“ససమ్రాజసపత్నీ కే సద్వితీయోక్తి సాహసమ్ | సవ్యాప్రియేత సాతద్వద్వదిషత్నీ త్వ హేతునా | ఏకోయ ప్లేతియప్త ప్రత్యే తాన్త్రికై రేక తాన్వయః | ఉక్తోనా త్రతథాబ్రహ్మ శ్రీకాస్త ఇతి దర్శితమ్ | అథోస్యా అనుమన్త ప్రత్వం క్వచిత్సేత్రిరకతాక్వచిత్ | నిగ్రహేత్వనుమన్త ప్రత్వం ప్రేరకత్వం పరత్రచ” || “తదన్తర్భావాత్వామ్” ఇత్యత్ర స్వరూప నిరూపక త్వేన సర్వత్ర శ్రియ ఉపస్థితీరుక్తా; ఇదమిత్యన్వవిభవ ఇత్యుక్తేః.

(౧) అధికారసజ్జగహమ్

సాచప్రత్యుత్తరైరాకాంక్ష్యసమ్పాదకతయా సకార్యాన్వయోపయోగిసి; నవాశాద్భీ; అపక్షపాతిప్రమాణబలాత్తు అకారే ఉపస్థితాయా శ్శేషిత్వాన్వయస్సీవక్రియతే. సర్వశేషిత్వేవ్యన్యానతామ్నులి జగతశ్శరీరత్వం క్వచిదుక్తమ్.

అంతఃప్రవిశ్యనియమనం భగవతోనేశ్వరశబ్దబలాదవగతమ్. అతాదృశ్యేవేశ్వరశబ్దస్య ప్రాక్ష్యియోగదర్శనాత్; కిన్త్యన్తర్యామిబ్రాహ్మణాదితి. తత్రచనాస్తి లక్ష్మీసన్నిధిః; అంతఃప్రవిష్టాపీయం సర్వేషాంపతికేవనియచ్ఛతీతి స్వయమనుమతిమాత్రంకరోతి; అన్త్యర్లక్షణైశ్శరీరత్వం శ్రియఆస్తాంవా, మావాభూత్; చేతనవిషయేపత్యభిప్రాయాను గుణమాజ్ఞాపయితృత్వమ్; అచేతనవిషయేచ వినియోగాదిరూపమన్యానియన్తృత్వం పత్నీత్వానుగుణమ్.

సామర్థ్యమైశ్వరస్యజ్ఞు సర్వత్రాన్యామతద్వయే । ఇష్టతస్తు పరాధీనం స్వాధీనమపివాభవేత్ । మోక్షప్రదానసంబద్ధాల్పి బహుమానానుసారతః । సపత్నీకస్య దేవస్య ప్రపత్తవ్యాచతాపుభా । అథవాపతిపారార్థ్యా త్కేవలంసానుమన్యతామ్ । చేతనేనతథాప్యేషాప్రపత్తవ్యేతిదేశికాః । ప్రాగేవప్రేరయన్తియా భర్తారంసంశ్రితాసతీసానాశ్రితాపికార్యన్నః కరోతికరుణామయీ । ప్రమాణంభిన్నకాలీనప్రపత్తిద్వయగోచరమ్ । కీర్తిశ్రీర్వాక్చనారీణాం మమతేజోంశనమ్భవాః । ఇత్యాదిగీతాపచనా తస్యతశ్శ్రీరితినూక్తితః । ప్రభాదిదృష్టాన్తవశాద్భిన్నలక్షణతోక్తితః । తస్యాశ్చజగతశ్చేతి నిర్దేశాత్తుల్యవత్తయా । యువత్వాదావితిశ్లోకే భేదస్యైచ్ఛికతోక్తితః । అభేదకథనద్వారా తుల్యతోక్తిపరత్వతః । వదామోభవతోప్రయచ్ఛేచ్ఛీయశ్శ్రీరితికీర్తనాత్ । గుణసాధారణ్యనూ క్తేష్వాద్భుత్యేననిరూపణాత్ ।

(3౯) భర్తావినుడై య పడుక్కుయుమ్ ప్రజైయినుడై య తొ
ట్టిలె యుమ్ విడాతేయిరుక్కుమ్ మాతావై పోలే ప్రథ
మచరమపదజ్జలై విడాతేయిరుక్కుమిరుప్పు.

హారే స్తథే వముక్తస్య బ్రహ్మరూపోక్తితౌల్యతః । జగన్నిదానతా
నూక్తే స్వీయభిర్బహునూక్తిభిః । వ్యాఖ్యానాదన్యశబ్దస్య ద్వన్వా
న్యార్థపరత్వతః । భూమ్యాదిప్రాయపాతాచ్చ ద్వేషక్తిశ్చితుల్యవత్ ।
నిర్దేశాన్నారూపత్వా దీశాధీనాపిచేద్దిరా । శేషిప్రాప్యత్వకరుణా
ప్రాచుర్యైరతిచ్యతే । జీవేశ్వరాభ్యామతులాదేవై శ్వర్యాదికార
ణమ్ । లోకేశేశవిభూతీనాం కారణంలన్నిరీక్షణమ్ । జీవలక్షణసజ్జా
హ్యస్వేశాధీనత్వబుద్ధయే । నైలక్షణ్యధియైజీవా దీశకోపానివేశితా ।
యత్కించల్లక్షణంకృత్వా ప్రవేశ్యాయత్రకుత్రచిత్ । వస్తుస్వరూప
మేతావదిత్యాచార్యాఃప్రచక్షతే ॥

అతవచ్చికస్యానైచ్చికస్యవాశేషిత్యస్యప్రణవేప్రకాశనార్థం
మకారేతస్యాః ప్రతిపాదనమావశ్యకమితి, కథ మకారే ఆక్షేప్యత్వము
క్తమతః (భర్తావినుడై య విత్యాది). పతిపారార్థ్య ప్రజారక్షణ
స్వభావత్వాత్, ప్రథమచరమపదేన జహాతీత్యర్థః; ప్రథమపదాన్వయః
తద్వాచ్య శేషతయానుకారేణవస్థితిః. చరమపదాన్వయః-తదర్థరక్ష
కతయా అకారేణవస్థితిః. మకారేణాస్యాభిధానం జీవత్వపక్షేనుఘ
టమ్. విభుత్వేపిజ్ఞాతృత్వాదిభిర్భూషణైర్గతావచ్ఛేదక రాహిత్యాచ్చ.

కేచిత్తు, పూర్వోక్తేనప్రకారేణ సజ్కలయ్యప్రకారాన్తరే
ణాప్యస్యా ఉపస్థితిమాహ (భర్తావినుడై యవితి). అకారేణభగవతో

శ్రీనందగోపరై యుమ్ కృష్ణనైయుమ్ విడతయశోదైప్పిరా
ట్టియైప్పోలే.

(౪౦) ఒరువనడిమైకొళ్ళుమ్బాతు గృహిణిక్కన్దన్దే అవణవోలై
యెఱుతువతు; ఆకిలుమ్ పణిశెయ్వతు గృహిణిక్కితే.
అతుపోల నామ్ పిరాట్టిక్కడిమైయాయరుక్కుమ్బడి.

జగత్సప్తాదివ్యాపారాభిధానాత్, తస్యచక్రీజేయంఖల్వితిన్యాయేన
వినాశ్రియం రసాజ్జనకత్వాదకారోక్తకారణత్వాన్యథానుపపత్త్వా
శ్రియఉపస్థితిరిత్యకారాధాపరిత్యాగః, మకారాధనిరూపిత రక్షకత్వా
న్యథానుపపత్త్యధీనోపస్థితిరేవ మకారాధాపరిత్యాగ ఇత్యాహుః.

కతశ్చుత్రిసిద్ధోకారోపస్థాప్యత్వాభిప్రాయకోయం గ్రన్థఇత్యన్యేః
అవరేతు, అకారాధోపస్థిత్యనన్తరభావినీ మకారాధోపస్థితేః పూర్వ
భావినీచాత్రలక్ష్యుపస్థితిరితిమధ్యే ఉపస్థితత్వమేన ప్రథమచరమ
పదాపరిత్యాగ ఇత్యాహుః.

ఉక్తమేవార్థముదాహరణః విశేషనిష్ఠ త్వేనదర్శయతి (శ్రీనంద
గోపరై యుమితి). యశోదాయాభర్త ప్రజామధ్యవర్తిత్వం గోదా
నూక్తావిశదమ్.

నన్దస్తు యథాకథంబులక్ష్యుపస్థితిః; తథాపితస్యాశ్చేషత్వనిరూ
పకత్వేనాన్వయే కింమానమిత్యాశ్చజ్యుః, జాయావత్యోర్నవిభాగఇతి
న్యాయతః పతిప్రాధాన్యమూత్రేణ ఏకశేషిత్యోక్తావప్యన్యాశ్చేషిత్య
మర్థసిద్ధమిత్యాహ. (ఒరువనిత్యాది)

“యస్యశ్రీర్నిత్యహృద్యానిరుపధిగ్రహిణీ, నన్దతి చ్చన్దవృత్త్యా
యస్యాపత్యంప్రజేశప్రభృతి విహరణం యస్యవిష్వక్పరార్థమ్. లీలా
భోగప్రభేదాద్వ్యతిభిదూరమిదంయస్య విశ్వంవిభూతిస్సత్తా సిద్ధాను

(౪౧) ఆకప్పిరిత్తు నిలైయిలై, ప్రభైయుమ్ ప్రభావానైయుమ్
పుష్పజైయుమ్బాలే.

(౪.౨) ఆకవిచ్చేర్ త్తి ఉన్దేశ్యమాయ్విట్టతు.

కమ్పానిధిరవతుససన్పత్తోక్తిగృహస్థః॥” ఇతి ; అతః పృథగ్వాచక
శబ్దానాపేక్షితఇత్యాహ (ఆకవితి). (నిలై) వాచ్యతయాస్థితిః.

అథవా, (పిరిత్తు) శేషత్వానిరూపకతయా; అపృథక్స్థితిమాత్ర
స్య సర్వసాధారణ్యేనావక్తవ్యత్వాత్, సర్వాతిశాయి స్వరూపనిరూ
పకతయాపిశ్రియ ఉపస్థితిరిత్యాహ (ప్రభైయైయుమిత్యాది).

(౧) “స్వరూపంస్వాతస్త్వం భగవతఇదంచద్ద్రవదనే త్వదాశ్లేషో
త్కర్ణాద్భవతిఖలునిష్కర్మసమయే । త్వమాసీర్మాతశ్శ్రీకమితురిదమి
త్థన్త్యవిభవస్తదస్తర్భావాత్త్వాం సప్తపథభిదత్తేశుగ్ధిరపి ” ఇత్యా
చార్యోక్తిరత్రానుసంధేయా. “స్వయాదీప్త్యైరత్నమ్” “ప్రసూనం
పుష్పస్తమ్” ఇతిదృష్టాన్తద్వయమప్యచార్యైరుక్తమ్. (౨) “ఉదధేరి
వచస్థైర్యం మహత్తేవవిహాయనః । ప్రభేవదివనేశస్య జ్యోతేన్నైవహి
మదీధితే । అహస్తయావినాహంహినిరుపాఖ్యోనసిద్ధ్యతి । అహమర్థం
వినాహంతానిరాధారానసిద్ధ్యతి । అహంతాబ్రహ్మణస్తస్యసాహమస్మి
సనాతనీ” ఇత్యాదీని సాంహితానివచనాని స్వరూపనిరూపకత్వపరాణి
ద్రష్టవ్యాని. అతః ఉభయో రేవశేషిత్యేనానుసంధేయత్వమిత్యాహ
(ఆకవితి).

పూర్వతరవాక్యే అకారబోధ్యత్వం శేషత్వనిరూపకత్వంవా
దమృతివృత్తిత్వక్తమ్; ఇహతు శేషిత్యేనానుసంధేయత్వముక్తమిత్యపా
నరుక్తమ్. యద్యపిరత్నకాన్యధానుపవత్తి విగ్రహానిరూపకత్వజగ

(౪౩) ఇతిలే చతుర్థి యేటిక్కట్టియుమ్.

(౪౪) చతుర్థి యేటిసపడి యెన్నెన్నిల్ ; నారాయణపదత్తుక్కు-
సజ్జిహమాయరుక్కైయాలే.

ద్వ్యాపారప్రయోజకత్వ సర్వాతిశాయిస్వరూపనిరూపకత్వరూపా-
చతురోఽప్యవస్థితీహేతునుపసృస్య, ఉపస్థితాయాలప్యస్యాః శేషత్వా
నిరూపకత్వ మనభిధానాదితిశక్త్యా పరిహరణీయా, తథాపి తృతీయ
హేతు క్తిదశాయామైకరస్యప్రయోజకపతిపత్నీ భావసౌఖ్యసస్థితత్వాత్త
త్సమనంతరమేవ తదపజీవ్యాఽవిభాగః కథితః. కేవలప్రకృత్యావివ
క్షితార్థానిర్దేశరాహ (ఇతిలేయితి).

“సుపాంసులుక్” ఇత్యనేనఽపైత్వాన్నయోగ్యానుపలబ్ధబాధ
ఇతి, కట్టియుమిత్యనేననూచితమ్. ప్రథమాతిక్రమేకారణాభావాత్ప్రథ
మాంతత్వమేవాశ్రిత్య జీవబ్రహ్మైక్యపరతాస్వీక్రియతా మిత్యాశయే
సశబ్దతే (చతుర్థి ఇత్యాదినా). “నారాయణపదత్తుక్కు” ఇతిహేతు
సిద్ధిప్రకారః పూర్వముక్తః.

అథవా, తత్సజ్జిహత్వం - తదవిసృద్ధార్థ ప్రతిపాదకత్వమ్.
(ఇరుక్కైయాలే) ఇరుక్క వేణ్ణుకైయాలే. తథాచ చతుర్థ్యంతనారా
యణపదేన భగవత్కైజ్జుర్య ప్రార్థనాప్రతీక్షే, తస్య నమశ్శబ్దవిహిత
చతుర్థ్యంత్యేపి నమస్తర్తృనమస్కార్యయో భేదస్త్రిన స్వరససిద్ధ
త్వాచ్చప్రథమాంతత్వానన్యువ ఇతిభావః. అథవా, “సర్వభూతస్థమే
కంనారాయణం కారణరూపమకారంపరబ్రహ్మామ్” ఇతి శ్రుత్యా
నారాయణపదాఽకారయోర్విశేషణవిశేష్యభావప్రతీక్షేస్సమానవి
భక్తియోగాభావే తదనన్యునాదకారస్య చతుర్థ్యంతత్వమావశ్యక
మిత్యత్రతాత్పర్యమ్.

(౪౫) ఇత్తాల్ ఈశ్వరనుక్కు శేషమెనిటతు.

ఇదముపలక్షణమ్ ; అత్సనమర్పణే ప్రణవస్యమస్త్రీత్వేన వినియోగాదనుష్ఠేయార్థ ప్రకాశకతాయాశ్చ స్వరసతః ప్రాప్తాయానిరవవాదత్వాత్, సమర్పణీయసమర్పణోద్దేశ్యయోశ్చ సామానాధికరణ్యనిర్దేశస్యానుచితత్వాత్, తత్రత్యాకారస్య ఉద్దేశ్యత్వబోధకచతుర్థ్యస్తత్వావశ్యమ్భావేనాపైరూప్యాత్, అష్టాక్షరశరీరాజ్యప్రణవాద్యక్షరస్యాపిచతుర్థ్యస్తత్వంనిశ్చయతే.

పరాశరేణచ, “అకారవాచ్యస్యవిభోర్హరే శ్శేఖరస్త్వహంసదామమాపిచనకర్తాస్మి పరహసవ్యయస్యనై నిత్యంనారాయణాయైవ కైజ్జ్యర్యంకరవాణ్యహమ్ । ఏవమాత్మస్వరూపస్తుజ్ఞాత్వామస్త్రీణమస్త్రీవిత్ ” ఇతి, ప్రణవస్యపరశేషతైకరస స్వస్వరూపప్రతిపాదకత్వముక్తమ్. “ఈదృశఃపరమాత్మాయం ప్రత్యగాత్మాతథేదృశః । తత్సమ్బద్ధానుసన్ధానమితియోగఃప్రకీర్తితః” “తయోస్తునిత్యసమ్బద్ధఉకారేణప్రకీర్తితః” ఇత్యాదావపినమ్బున్దశబ్దః, “పంచవింశాత్మకోనిత్యో మకారాఖ్యస్సమాధిమాన్ । భగవచ్ఛేషభూతోహమనన్య్యాన్వోచితఃపరః ఇత్యాత్మానందభంజ్జాత్వాత్వాత్మేశమనుచిస్తయేత్ ।” ఇతి వచనానురోధాత్ శేషత్వరూపసమ్బద్ధవిశేషవరః. నిత్యసమ్బద్ధః సమ్బద్ధనిత్యతా; తతశ్చపారిశేష్యాల్లప్రవిభక్త్యా శేషత్వసమ్బద్ధప్రతిపాదనావశ్యమ్భావే సమ్బద్ధసామాన్యబోధకషష్ట్యపేక్షయాచతుర్థ్యవపరికల్పియితుముచితేత్యపిద్రష్టవ్యమ్.

చతుర్థ్యాపిసమ్ప్రదానత్వాద్యనేకార్థసమ్భవాదాహ (ఇత్తాలితి). చతుర్థ్యాస్తాదధ్యాత్మకత్వాత్పరార్థస్యైవచ శేషత్వరూపత్వాదితిభావః.

(౪౬) శేషత్వమ్దుఃఖరూపమాకవన్తో నాట్టిత కాణిఱతెన్నిల్;

(౪౭) అన్ధనియమమిలై; ఉకన్ధవిషయత్తుక్కు శేషమాయరుక్కు-
మిరుప్పు సుఖమాకక్కణ్డెయూలే.

(౪౮) అకారత్తిలే కల్యాణగుణజ్జలై చ్చొల్లుకెయూలే ఇన్దశేష
త్వముమ్ గుణత్తాలేవన్దతు.

(౪౯) శేషత్వమే ఆత్మాపుక్కు స్వరూపమ్.

(౫౦) శేషత్వమిల్లాతపోతు స్వరూపమిలై.

శేషత్వస్యదుఃఖావహత్వదర్శనేన ముక్తావనువృత్త్యసమ్భవా
న్నాస్య స్వాభావికత్వమితిశంకతే (శేషత్వమితి).

వ్యభిచారాన్న శేషతాత్వం దుఃఖావహత్వనియతమితి పరిహ
రతి (అన్ధవితి).

భోగ్యగుణవదన్యనిరూపితశేషతాత్వస్య తన్నియతత్వేపిపక్షే
తదసిద్ధిరిత్యాహ(అకారత్తిలితి).

గుణజ్ఞానప్రయుక్తత్వాధీనాం కాదాచిత్కతాంవారయతి(శే
షత్వమితి). స్వరూపమ్-యావద్ద్రవ్యభావిధర్మః ; ఏవకారోభిన్న
క్రమః. శేషత్వమాత్మనస్త్వరూపమేవ. నతుగుణిత్యర్థః. “ఆత్మ
దాస్యంహరేస్సాన్వయం స్వభావత్సనదాస్యం” “దాసభూతాస్త్వ
తస్య ర్వేహ్యత్సానఃపరమాత్మనః । నాన్యధాలక్షణం తేషాంబద్ధేషా
త్తేతదైవచ” “జ్ఞానానన్దమయస్తాత్త్వా శేషోహిపరమాత్మనః”ఇత్యా
దిభిశ్శేషత్వస్య స్వాభావికత్వావగమాదితిభావః.

స్వరూపశబ్దోక్తిర్యావద్ద్రవ్యభావిత్వనిబద్ధనేత్యే తదేవదర్శ
యతి (శేషత్వమితి). యావత్స్వరూపంశేషత్వమనువర్తత ఇత్యర్థః.

శేషత్వస్య స్వాభావికయాఽత్వాదేవతద్విరోధ్యాకారజ్ఞానస్య

(గి౧) ఆత్మాపహరణమావతు స్వతంత్రమిన్దిజనినైపు.

(గి౨) స్వతంత్రమామ్భోతు ఇత్యాయావిడుమ్.

(గి౩) స్థానప్రమాణత్వాలే ఉకారమ్ అవధారణార్థమ్.

ఆత్మాపహరణభేదేన శాస్త్రేషువ్యవదేశిత్యాహ (ఆత్మేతి). అథవా, ననుస్వరూపపరేఽస్మిన్నస్త్రే, జ్ఞానానందమయస్త్వాత్మేత్యాదివత్, జ్ఞానత్వాదికముక్త్యైవశేషత్వం వక్తవ్యమిత్యతః (శేషత్వమేతి). స్వరూపప్రధానం స్వరూపనిరూపకమ్; ఏవకారేణజ్ఞానానందవ్యవచ్ఛేదః. శేషత్వాజ్ఞానే “నిశ్చితే పరశేషత్వే శేషంసమ్యుపాహృతే । అనిశ్చితేపునస్తస్మిన్ సర్వమన్యదసత్సమమ్ ।” ఇత్యుక్తరీత్యా సహనిరూప్యేణస్వరూపేణ అన్యేషాంస్వరూపనిరూపకాణామసత్తాయా అసన్నేవేత్యాది శ్రుతిసిద్ధత్వాదిత్యాహ (శేషత్వమితి). “ఇతే” ఇత్యధ్యాహర్యమ్.

అత ఏవస్త్వేతివ్యపి శేషత్వవిరోధ్యాకారజ్ఞానస్య ఆత్మాపహరణత్వవ్యవదేశిత్యాహ (ఆత్మేతి).

అథవా, ఉకారస్య అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థకత్వంవక్ష్యన్, అయోగవ్యవచ్ఛేదస్య చతుర్థ్యవసిద్ధిరిత్యభిప్రేత్యాహ (శేషత్వమే) ఇతి. స్వరూపంసర్వదాశేషత్వ విశిష్టమేవేత్యర్థః. “యస్యచేతనస్య యద్ద్రవ్యం శేషతైకస్వరూపమ్” ఇతి శరీరలక్షణప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ శేషత్వమితినిర్దేశః. అత ఏవతద్జ్ఞానాభావదశాయా మాత్మనోఽస

త్వవ్యవదేశః, స్వాతంత్ర్యదశాయామాత్మాపహరణవ్యవదేశశ్చేత్యాహ- శేషత్వమిత్యాదిభిస్త్రైభిర్వాక్తైః.

ఏవం సకలజగత్కారణస్య సర్వరక్షకస్య శ్రియఃపతే శ్లేషిత్వ ముకారేణాభిధీయత ఇతిప్రదర్శ్య, ఉకారార్థందర్శయతి (స్థానేతి).

(గీర) ఇత్రాల్ పిఱ్ కుఁ శేషమన్తనిటతు.

ఉకారోఽవధారణార్థః. (౧) “తదుభవ్యమాఇదమ్” ఇత్యాదావేవ కారస్థానేప్రయుక్తత్వాదిత్యనుమానం స్థానప్రమాణశబ్దేనవివక్షితమ్. “తయోస్తునిత్యసమృద్ధ ఉకారేణప్రకీర్తితః” ఇతి పచనశ్చేహానుసంధేయమ్. నిత్యత్వమనన్యార్హత్వమ్.

కాలానుక్త్యేవాఽయోగవ్యవచ్ఛేదసిద్ధేరిత్యాహ (ఇత్రాలితి). నచ, సర్వాతిశాయివస్తుశేషత్వప్రతిపాదనమాత్రేణ ఇతర శేషత్వవ్యావృత్తిసిద్ధిః; బ్రహ్మది శేషస్యాపిమాతాపితాః శేషతాదర్శనాత్. నచైతావతా భాగవతశేషత్వవిరోధః, తస్యభగవచ్ఛేషత్వకాష్ఠాహూపత్వాత్.

“పరస్యాతిశయాధాయి శేషమిత్యుచ్యతేబుధైః । దేహంతేన తదాధానం సమంచదచిత్తోర్ద్వయోఽనిగ్రాహ్యశ్చేతనాలీలారసమీశస్యతన్వతే । ప్రకాశయంతబౌదాద్యం కామినశ్శేషతాంగతాః । విజ్ఞాయస్వామ్యభిప్రాయం త్వక్త్వాస్వీయంప్రయోజనమ్ । కుర్వంతస్తత్త్వీయం శేషా నిత్యముక్తముముక్షువః । స్వామ్యభిప్రాయవిజ్ఞానం సార్వజ్ఞ్యాదాద్యయోర్భవేత్ । చరమాణాస్తుశాస్త్రేణ త్యేతావాః భేదః ఇవ్యతే । కైజ్ఞుర్యేణభవేద్ధన్వః ప్రకృష్టః పరమాత్మనః । సతుతాదృక్పరేణేతి తచ్ఛేషస్యాభివాఞ్ఞితమ్ । మమప్రియంమదర్చతో మద్భక్తవరిపస్యనమ్ । మమాత్మాస ఇతిస్వామిపచనాత్తత్త్వీయార్చనమ్ । అత్యంతాభిమతంతస్యే త్యేతద్విజ్ఞాయతేయతః । అతస్తచ్ఛేషతాకాష్ఠాజ్ఞేయా తద్భక్తశేషతా । కర్మోపాధికశేషత్వమేవాత్మత్రసిద్ధ్యతే” ఏవమ్, “అకారోవిష్ణురిత్యుక్తో మకారోఽపిపవాచకః । తయోస్తునిత్యసమృద్ధ

(గిగి) పెరియప్పిరాట్టియార్కు శేషమెన్నితెన్నుమ్ శొల్లువార్ కల్.

ఉకారేణప్రకీర్తితః । భగవచ్ఛేషభూతోహ మనన్యాహ్వాచితఃపరః ।”
ఇత్యాదిపచనానురోధినీయోజనోక్తా.

అథవా, (౧) “అకారేణోచ్యతేవిష్ణు స్సర్వలోకేశ్వరోహరిః। ఉద్భృతావిష్ణునాలక్ష్మీ రుకారేణోచ్యతేనదా। మకారస్తుతయోర్దాసఇతి ప్రణవలక్షణమ్” (౨) “అకారశ్చిత్స్వరూపస్యవిష్ణోర్వాచకఇష్యతే । ఉకారశ్చిత్స్వరూపాయా శ్చియోవాచీతభావిమః। మకారస్తుతయోర్ద్విప్రక్రీనారాయణయోస్సదా । ఆత్మనశ్చేషభూతస్య వాచకశ్రుతిచోదితః ।” ఇత్యాది శ్రుతिसంహితావచనానురోధియోజనాన్తరమాహ (పెరియవితి). “అకారోకారయోర్ద్వన్ద్వః కరశ్రుతివశాదిహ । షష్ఠీద్విపచనంలుప్తమిత్త్యేషోక్తో^౧ వగమ్యతే। బోధయత్యత్రతాదర్థ్యం షష్ఠీసమ్బంధవాచినీ । యద్వాచతుర్థీవ్యాకరణనయాద్భావ్యమత్రలుప్యతే । తాదర్థ్యత్యేనతాదర్థ్యం వ్యక్తమేవంభవిష్యతి”

ఏవञ్చాత్ర ఉకారేచతుర్థ్యస్తే శేషత్వబోధకత్వం లక్ష్మీ శేషత్వబోధవ్యతిరేకప్రయోజకవ్యతిరేకప్రతియోగిత్వమ్. ఏతేనకేవలసోకారస్య లక్ష్మీమాత్రవాచకత్వేపి తచ్ఛేషత్వాబోధకత్వాత్, లుప్తచతుర్థీకస్యచ! అకారాచ్చతుర్థ్యస్తరాభావేన విధున శేషత్వాసభిధాయకత్వా దసజ్జతిరితిపరాస్తమ్. ఉకారాభావే అకారస్యైవచతుర్థ్యస్తత్వావశ్యమ్భావేన భగవచ్ఛేషత్వబోధావ్యతిరేకాత్;

కేచిత్తు అకారోకారాభ్యామేకపచనద్వయం లుప్తమిత్యాహుః.

† చతుర్థ్యాకరణ

‡ అకారస్యచతుర్థ్యస్తత్వాభావేన.

(౧) కరోపనిషత్

(౨) పాఞ్చరాత్రే

(౫౬) అతిలుమ్ అన్యశేషత్వమ్ కథౌక్తే యే ప్రధానమ్.

తద్వచనద్వయకల్పనే కల్పనాగౌరవాత్, ఏకశేషత్వ ప్రతిపాదకవచన విరోధాచ్చ, కారణాభావాచ్ఛేషితమ్.

అన్యేతు, ద్వన్తోత్తరచతుర్థ్యా ఉభయనిరూపితశేషత్వాభిధానేపి లక్ష్మీశేషత్వనుభవితమేవేతి యథాశ్రితమేనగ్రన్తం సజ్జమయన్తి; ఇమా మేనయోజనానుభిక్తేత్య (౧) “అగ్రతఃప్రయయా రామః” ఇతిశ్లోకస్య ప్రణవార్థప్రతిపాదనచ్ఛాయానుకారిత్వం పూర్వై రనుసంహితమ్.

సన్వేపమిమాంయోజనాముపేక్ష్య (౨) “ఉకారోనన్యార్హం నియమయతినమ్బుస్థమనయోః” (౩) “ఇతర శేషత్వధీ శ్చేద్ద్వితీయమ్” (౪) “అకారార్థాయోనస్వమహమ్” ఇత్యాచార్యైః కిమిత్యనధారణార్థకత్వయోజనైవ ప్రదర్శితేత్యతఃపా(అతిలుమితి). (ప్రధానమ్) అనన్యలభ్యత్వమ్; అనన్యజ్ఞాతన్యత్వజ్ఞాచ్ఛేషితమ్.

“జాయాపత్యోర్నవిభాగః” ఇతి న్యాయేనపతిశేషాణాంపత్నీశేషత్వసిద్ధేరన్యలభ్యం లక్ష్మీశేషత్వమ్. అనధారణమపి “అబ్బతుః” ఇత్యాదివదధాల్లభ్యత ఇతిచేత్, తత్రతానధారణలూభే సాధారణస్య విశిష్ట్యక్తిస్తే తుః; యత్రత్వజ్ఞాతంజ్ఞాప్యతే, తత్రతనత్వన్తాయోగవ్యవచ్ఛేదేతాత్పర్యమ్. సర్వంవాక్యం సావధారణమిత్యపేక్షితదర్శకమేన. అన్యథా సర్వేషాంవాక్యానాం తత్ర తదితరనివృత్తౌచ తాత్పర్యేనావ్యభేదః, ఐదిసజ్ఞాయాజ్ఞాచ్ఛేషరాధన్వీకారన్యదోషత్వంసన్యాత్; సిద్ధేనత్యారమోభినియమార్థ ఇతిచన్తే యాకరణాః.

† సకారాభావాచ్చ.

(౧) రా-ఆ-౧౧-౧ (౨) అష్టశ్లో-౧ (౩) అష్టశ్లో-౪ (౪) అష్టశ్లో-౩

(౧౬) దేవర్కభుక్కు శేషమాన పురోడాశతై నాయ్క్కిడు
మాపోలే ఈశ్వరశేషమాన ఆత్మవస్తువై సంసారికభు
క్కు శేషమాకుకై.

(౧౭) భగవచ్ఛేషత్వత్తిలుమ్ అన్య శేషత్వమ్ కట్టికై యేప్రధా
నమ్. ముఱున్దుమ్ పుఱున్దుమ్మామాన్దు రెన్దుయాలే.

నచ, అన్య శేషత్వమన్య శేషత్వ విరోధీత్యుక్తమ్; అతోనన్య
లభ్యమవధారణమితి హృదినిధాయ అవశ్యజ్ఞాతవ్యతామన్య శేషత్వ
నివృత్తీరుపపాదయితుం ప్రతియోగినః క్రూర్యందర్శయతి (దేవర్కభు
క్కితి). “శునామివపురోడాశః” ఇత్యేతదిహానునన్దేయమ్.

నకేవలం లక్ష్మీ శేషత్వాపేక్షయా¹ అనన్య శేషత్వమవశ్యం జ్ఞా
తవ్యమ్, కిన్తు భగవచ్ఛేషత్వాదపీత్యాహ (భగవచ్ఛేషత్వత్తిలుమితి).
అత్రాప్తసమ్మతిమాహ (ముఱున్దుమితి) భగవచ్ఛేషత్వవిస్తృ
తావపి “అనన్య శేషానయమవశ్యాః” ఇతి భక్తిసారైరుక్తత్వాది
త్యర్థః.

కించ, “శ్రీనారాయణయోగ్యేషఇతిచేత్తారఉచ్యతే । తత్స
లీభూతకై జ్ఞర్యంతాభ్యాంస్యాదిత్యవక్ష్యత । అథస్యాత్ప్రీత్యా
బుద్ధిశ్చియశ్చిషదమన్తరా । ఉకారవిరహేపిస్యాదత్రశ్రీశేషతామ
తిః” యద్యప్యేవకారోప్యగ్రేనశూయతే; తథాపి శేషత్వస్యానన్యా
ర్హణోక్తాఫలీభూతకై జ్ఞర్యస్యాపితథాత్వం సిద్ధ్యత్యేవేతివతత్రపృ
థగవధారణాపేక్షా.

నహిసర్వాశ్చోత్రాయోజనాస్సంహితా ఆచారై ర్పరాదృ
తాః; మాణ్డూక్యాహిర్బుద్ధ్యసంహితాద్యుక్తయోజనానుపదేశాత్,

(౧౯) ఇత్తాల్ తనక్కుమ్ పిలర్ కుమురి త్తన్దెన్దిటతు.

(౬౦) మకారమ్ ఇరువ త్తజ్జామత్తురమాయ్ జ్జానవాచియుమా
యిరుక్కయాలే అత్తావెచ్చొల్లుకిటతు.

కిన్దు, యత్రాపేక్షితార్థాధిక్యమ్, సైవయోజనా ఆద్రీయతఇతి లక్ష్మీ
వాచకత్వపక్షో నాచార్యైరు క్తఇతిభావః.

ఏవం నమశ్శబ్దస్యకారవివరణత్వ ముపపన్నమితిసూచయన్,
ఉకారస్వపర శేషత్వనివృత్తిపరఇతి నిగమయతి (ఇత్తాలితి). “ఉకా
రోమస్త్రశేషవివరణీయః; ప్రణవఘటకత్వాత్, అకారవత్” ఇత్య
నుమానేన ఇతరబాధసహకృతేన నమశ్శబ్దవివరణీయత్వ ముకారస్వ
సిద్ధ్యతీత్యాశయః.

ఉక్త శేషత్వాశ్రయం మకారంవ్యాచప్తే (మకారమితి). పంచ
వింశాక్షరత్వం పంచవింశతత్వ ప్రతిపాదకత్వేహేతుః; కాదిమాన్త
నముదాయఘటక తత్త్వజ్ఞానపూరకవర్ణస్య పృథివ్యాదిజీవాన్త పంచ
వింశతితత్త్వాన్యతమతత్త్వజ్ఞానపూరక తత్త్వవాచితానియమస్య “ప
చ్చార్థానాన్తుపంచానాం నర్గాణాంపరమేశ్వరః | సంస్థితఃకాదిమాన్తా
నాంతత్వాత్స త్వేనసర్వదా |” ఇతివచనేన యథానష్ట్యన్యాయసహ
కృతేనసిద్ధేః; వచనేష్యర్థస్య ప్రతిపాద్యత్వస్య ఉపసర్జనేపి తత్వే
న్వయః.

అథవా, సంస్థితః-వాచ్యపర్యససానభూమిః; తత్త్వాత్సనోభగ
వతోవాచ్యత్వే విశేషణానామపి వాచ్యత్వంసిద్ధ్యతీత్యస్మిన్నపిపక్షేన
మాసవకదేశాన్వయః; ఇహతు విశేషణేజీవేనిష్కర్వోబోధ్యః. “మ
కారంజీవభూతం శరీరేవ్యాపకంస్యనేత్” ఇతి వాచ్యవాచకభావనిబ
ధన సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన, (౧) “అత్తాతుసమకారేణ పంచ

(౧) పావ్యోత్తరే.

వింశతిప్రకీర్తితః” ఇతికణ్ఠోక్త్యాచ మకారస్య విశిష్యజీవవాచకతాసిద్ధి రితిమకారమితిధర్మినిర్దేశేనై ససూచితమ్.

నచనే పఞ్చవింశశబ్దో హేతుత్వజ్ఞాపకఇతికేచిత్. ప్రకృత్యాదిషు చతుర్వింశత్యాద్యనుక్తేః, మకారస్య పఞ్చవింశత్యావచ్చిన్నే శక్తిజ్ఞాపకఇత్యన్వే. ఆత్మశబ్దేన పరమాత్మప్రతీతివారణాయ సపఞ్చవింశతి-పఞ్చవింశత్యేత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధః; నతు షడ్వింశతిత్యర్థఇత్యవశే.

జ్ఞానవాచిత్యం జ్ఞానవాచిధాతునిష్పన్నత్వం విశేష్యప్రకార సాధారణ్యేనజ్ఞానబోధకత్వమాత్రంవా; తేనకర్తృగృహప్రత్యయాన్తత్వే వినాసిద్ధిః. “మన-జ్ఞానే” “మను-అవబోధనే” ఇత్యాభ్యామ్, “అన్యేభ్యో విదృశ్యతే” ఇతికర్తరి, “ఉణాదయోబహుళమ్” ఇతిభావేవాడప్రత్యయేకృతే “బహుళంఛందసి” ఇతిప్రత్యయలోపే, హల్ జ్యాదినాసులోపేచ వ్యజ్ఞానమాత్రంప్రథమాన్తమ్; బాహుళకాదేవ ష్విప్రత్యయకల్పనేతు నప్రత్యయలోపార్థం యత్నాన్తరాశ్రయణమ్; సిద్ధజీవవాచకత్వే ప్రమాణాన్తరానుసారాధీనం మకారస్యాణుపరిమాణవాచకత్వ మితిహతదనుక్తిః. ఇథఞ్చ ప్రకారతయాజ్ఞానవాచిత్యమేవ హేతుః. ప్రత్యజ్ఞానవాచితాయా జీవవాచకత్వాధీనసిద్ధికత్వాత్; సిద్ధేతు జీవవాచిత్యే, “మాణ్-మానే” “మన్-పరిమాణే” ఇత్యాభ్యాం పూర్వవద్యుత్పత్తౌ (౧) “ఉత్క్రిన్తిగత్యాగతీనామ్” (౨) “స్వశబ్దోన్తానాభ్యాశ్చ” ఇత్యాదినూత్రసిద్ధస్య అణుత్వరూపపరిమాణవిశేషస్య స్వరూపేచజ్ఞానే ప్రత్యయగమబలాత్, “మది-హన్తే” ఇత్యాదితో శ్చుత్పత్తౌవా ఆనుకూల్యస్యచసిద్ధిర్నిష్టవాః.

నచ, ఆత్మనామణుత్వమాపాధికమ్; (౩) “స్వరూపమణుమా

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౧౯ (౨) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౨౨ (౩) అహిర్బు-సం-౬-౨౩

(౬౦) ఇతుతాన్ సమప్తివాచకమ్; జాత్యేకవచనమ్.

(౬౧) ఇత్రాల్ ఆత్మజ్ఞాతావెన్తు దేహత్తిల్ వ్యాపృత్తి శొల్లిన్
త్రాయ్దు.

త్రంస్యాద్జ్ఞానానైకలక్షణమ్” ఇత్యుక్తేః, (౧) “త్ర్యసరేణుప్రమాణా
స్తేరశ్శికోటివిభూషితాః” ఇతి ముక్తావపితదుక్తేశ్చ. (౨) “నారస్త్వి
తిసర్వపుంసాంసమూహః పోచ్యతేబుధైః” ఇత్యేతద్వివరణే నారశబ్దే
జీవబహుత్వప్రతీతేరాహ (ఇతితి). సమప్తివాచకత్వమ్-బహ్వర్థవాచ
కత్వమ్.

బహువచనంవారయతి (జాత్యేకవచనమితి). సమ్మన్నోప్రీహి
రిత్యాదివదితిభావః. అథవా, సమప్తివాచకమితి-సమప్తిపదం యథా
శ్చుతమేవ; వివరణేనమూహార్థాణాం ప్రత్యయదర్శనాత్, మకారస్యాపి
జీవసమూహేలక్షణేత్యేకవచనోపసర్గిరితిభావః. పతాన్తరమాహ
(జాత్యేకవచనమితి). (౩) “నిత్యోనిత్యానాంచేతసశ్చేతనానామ్”
(౪) “మనుసాధర్మ్యమాగతాః” (౫) “కింకరమమతేనిత్యమ్”
(౬) “దాసభూతాస్త్వతస్సర్వేహ్యత్తానః” ఇత్యాదిభిః జీవభేదస్యప్ర
మితత్వాత్, “నాత్మాశ్చుతే” ఇత్యాదిసత్, జాతావేకవచనమూక్తి
యత ఇతిభావః.

నను, జీవస్యేవరాదచితశ్చ వైలక్షణ్యోజ్ఞేయమ్, తత్రశేష
త్వేన ఈశ్వరవ్యాపృత్తి సిద్ధావపినాదిద్వ్యవృత్తిసిద్ధిః; “పరింవిశ్వ
స్య” ఇతి తస్యసాధారణత్వాదిత్యతః (ఇత్రాలితి). పశ్యమింశాత్.
రేణ మకారేణేత్యర్థః. ప్రకృతిప్రకృతవైలక్షణ్యావచ్చిన్నరూఢ
త్వాత్; తదసభ్యుపగమేపితద్వాచక భిన్నస్పర్శవాచ్యత్వస్య తద్భేద

(౧) అహి-సం-౬-౨౭ (౨) పాదోక్త-౨౭౬ (౩) శ్లోక-
(౪) గీ-౧౪-౨ (౫) విష్ణుతత్వ-౩ (౬)

(౬౩) దేహత్తిల్ వ్యావృత్తి తత్వశేఖరత్తిలే శోన్నమ్.

నియతతాయాస్తత్వాస్తరే అవధారణేనానుమానా తద్భేదసిద్ధిరితి భావః. వ్యాకరణవృత్పత్తి సిద్ధజ్ఞాతృత్వేనాపితత్సిద్ధిరిత్యాహ (ఆత్మాజ్ఞాతావృత్తి). (దేహత్తిల్) దేహాదితః. దేహేంద్రియమనఃప్రాణధీభ్య ఇతియావత్.

అత ఏవజ్ఞానత్వానుక్తిః; ఆనన్దిత్వం నజ్ఞాతృత్వాతిరిక్తమ్. ఫౌల్యశారత్వాది సామానాధికరణ్యేన జ్ఞాతృత్వాదిప్రతీతేః; తదపిదేహధర్మః. మనోబానాతీత్యాదివ్యవహారాత్, మనఃప్రభృతిధర్మోవాస్త్వితి శక్త్యా, తత్వశేఖరే నిరాకృతేత్యాహ (దేహత్తిలితి) దేహాదిత ఇత్యర్థః.

ఉక్తంహిభగవద్యామునాచారైః. (౧) “దేహేంద్రియమనఃప్రాణధీభ్యోన్యోనన్యసాధనః | నిత్యోవ్యాపీప్రతిక్షేత్ర మాత్మాభిన్నస్వతస్సుఖి” ఇతి. ఇంద్రియశబ్దోమనోన్యపరః. ప్రాణాన్తాన్యత్వస్య రూఢ్యా, జ్ఞానాన్యత్వస్యజ్ఞాతృత్వాత్, భావేవృత్పత్త్యాజ్ఞానత్వోక్తేః స్వన్యనహారానుగుణ్యరూప స్వప్రకాశత్వరూపానన్యసాధనత్వస్య, నరపదేననిత్యత్వస్య, జ్ఞానస్య విషయవిశేషానిర్దేశేన సర్వవిషయజ్ఞానయోగ్యత్వరూపస్య, అణుత్వోక్త్యా సర్వాచేతనాన్తఃప్రవేశ సమర్థత్వరూపస్యవావ్యాపిత్యస్య, నరశబ్దోత్తర బహువచనేనప్రాయశః ప్రతిక్షేత్రం భేదస్య, హర్షవాచిధాతోః కర్తరివృత్పత్త్యాప్రమాణాన్తరసహకృతయాన్యతస్సుఖిత్యస్యచ మస్త్రేలాభోభోధ్యః.

నరదవిష్ణుమిత్రాస్తు, వ్యాపీతిముక్తిడశాభిప్రాయేణ; (౨) “సచానన్యాయకల్పతే” ఇతిసూత్ర్యాముక్తౌస్వరూపధర్మయోరేవనికాసాభ్యుపగమాదిత్యాహుః. తన్మతే, (౩) “తిరోధానకరీశక్తిస్సా

(౬౪) మణితైయుమ్ బభియైయుమ్కొణ్ణు పూవైయుమ్ రత్నతైయుమ్ విరుమ్బుమాపోలే శేషమెన్దు ఆత్తావై ఆదరిక్కి ఆతు.

నిగ్రహసమాహ్వయా । పుమాంసంజీవసంజ్ఞంసాతిరోభావయతిస్వయమ్ । ఆకారై శ్వర్యవిజ్ఞానతిరోభావనకర్మణా । ఆకారస్యతిరోభావాదణత్వంపుంసభివ్యతే । ఐశ్వర్యస్యతిరోభావాదకిచ్చిత్రరతాస్సృతా । పుంసోవిజ్ఞానసజ్జోచాదజ్ఞత్వంసముదాహృతమ్ । తిరోభూతః పుమాశక్త్యావిష్టుసబ్బల్పరూపయా । అణురకిచ్చిత్రరశైచనకిచ్చిద్భుజ్జేతికథ్యతే” ఇత్యహిర్బుధ్న ససంహితావచనస్వారస్యలాభేపి, (౧) “నచపర్యాయాదప్యవిరోధో వికారాదిభ్యః” (౨) “నాణురతచ్ఛ్చుతేరితిచేన్న, ఇతరాధికారాత్, (౩) “ప్రదీపవదావేశస్తథాహిదర్శయతి” ఇత్యాది సూత్రతద్భాష్యాదివిరోధోదుష్పరిహరః. అనన్త్యశ్రుతిః-ధర్మానన్త్యవలేతిభాషితమ్. “త్ర్యసరేణుప్రమాణాస్తేరశ్శికోటివిభూషితాః । ఆవిర్భావతిరోభావధర్మభేదవివర్జితాః । పరమంతేధ్వనః పారంవైష్ణవంపదమాశ్రితాః । విశస్త్రినేమమధ్వానంకాలకల్లోలనఙ్కులమ్” ఇతి షష్టాధ్యాయగతవచనానురోధా ద్రాజకుమారవ్యాధభావాపత్తివదాకారతిరోభావాదుత్కర్షరూపమహత్త్వప్రతియోగ్యవకర్షరూపమణుత్వమితి చతుర్దశగతవచనంవ్యాఖ్యేయమ్.

ధర్మనిర్దేశాత్పూర్వం ధర్మనిర్దేశేహేతుమాహ (మణితైయుమిత్యాదివాక్యత్రయేణ). (౪) “స్వయాదీప్త్యారత్నంభవదపిమహ్నుంసవిగుణమ్” (౫) “ప్రసూనంపుష్యస్తీమపిపరిమళధిమ్” ఇత్యాచార్యశ్రీనూక్త్యనుసారేణ దృష్టాన్తద్వయోపాదానమ్.

(౧) బ్రహ్మసూ-౨-౨-౩౫ (౨) బ్రహ్మసూ-౨-౩-౨౧ (౩) బ్రహ్మసూ-౪-౪-౧౫
(౪) శ్రీగుణర-౩౧ (౫) శ్రీగుణరత్న-౨౯

(౬౫) అల్లాతపోతు “ ఉయిరినాల్ పుత్తై విలమ్ ” ఎన్నిటపడియే
త్యాజ్యమ్.

(౬౬) అతుతోన్ద శేషత్వత్తైచ్చొల్లి ప్పినై ఎ అత్తావైచ్చొల్లు
కిటతు.

శేషత్వజ్ఞానరహితస్యాసత్త్వంశుతమ్, సర్వపాపాలయత్వం
స్మృతమ్, యోగ్యధేతి; జ్ఞానేచవిశుద్ధిః, తీర్థాదిగమనానపేక్షాచోక్తా.
“ఇదంతీర్థమిదంనేతి యేనరాభేదవాదినః । తేహంవిధీయతేతీర్థం గమ
నంతత్ఫలఞ్చయత్ । సర్వంబ్రహ్మేతియోవేత్తి నాతీర్థంతస్యవిద్యతే ।
భవద్విధాభాగవతా స్తీర్థభూతాస్త్వయంప్రభా । తీర్థకుర్వంతీర్థాని
స్వానన్తేనగదాభృతా” ఇతి స్వతస్త్రీర్థాదిజ్ఞానవతామేవతీర్థాదిగ
మనాపేక్షా; సర్వంబ్రహ్మశేషమితిజ్ఞానవతాం తీర్థసచ్చరణం తీర్థా
నాంతీర్థీకరణార్థమిత్యర్థః తత్-జ్ఞానత్వేనశుతమ్; (౧) “యోహమస్మిన్
భస్యజే” ఇతియాగ త్వేనచోక్తమ్. శాణ్డిలేయనఉజ్జీవనహేతుతయాసదా
స్మరణీయత్వఞ్చోక్తమ్; తద్భావకస్యైవశాస్త్రుత్వమన్యస్యగ్రధవిస్త
రరూపత్వఞ్చోక్తమ్; (౨) “సర్వోపాధివినిర్ముక్తం తేత్రజ్ఞంబ్రహ్మణీ
న్యసేత్” ఇతి, దేహాదినై లక్షణ్యాజ్ఞానేపి శేషత్వజ్ఞానమేవావశ్యకమితి
(౩) “వపురాదిషుయోపి” (౪) “స్వభావదాన్యేనసయోహమస్మిన్”
ఇత్యాచార్యోక్తిభిస్సుతీకృతమ్; తద్జ్ఞానరహితస్యచాత్మనః “నాత్మా
నం శేషత్వవిభవాద్భహిర్భూతంక్షణమపినహే” ఇతి త్యాజ్యత్వముక్త
మితి. సర్వతశ్చేషత్వస్యప్రాధాన్యావగమాత్ తద్ద్యోతనాయప్రాజ్ఞి
రేశ ఇతిభావః.

(౬౨) ఆక ప్రణవత్రాల్ “కణ్ణపుర మొన్టుడైయానుక్కుడియేనురు
వర్ కుర్రియేనో” ఎన్దిటపడియే జీవవరసమ్మన్దమ్ శొల్లి
ద్రు.

(౬౩) ఇత్రాల్ “తామరై యాల్ కేళ్వనెరువనై యేనోక్కుము
ణర్ వు” ఎన్ద తాయీద్రు.

ప్రణవార్థం కలిజత్సుక్త్యాహ (ఆకవితి) ప్రణవత్రాలిత్సుక్తిః-
“ప్రాణానర్వాక పరమాత్మనేప్రణామయతి, తస్మాదుచ్యతేప్రణవః”
ఇతిశ్రుతింప్రత్యభిజ్ఞాపయతి; ప్రణామయతి-శేషత్వంజ్ఞాపయతి, తత్ర
త్వప్రాణశబ్దోజీవవరఇతి జ్ఞాపయితుం జీవశబ్దప్రయోగః. ఈశ్వరశబ్ద
మపహాయపరశబ్దప్రయోగః పరమాత్మశబ్ద ప్రత్యభిజ్ఞాపనార్థః. (స
మ్బుద్ధానుసన్ధానమితి) శాణ్డిల్యవచన ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ సమ్బుద్ధపద
ప్రయోగః. మకారస్యసామాన్యపరత్వేపి స్వానుసన్ధానసిద్ధిప్రకారం
యోజనా న్తరజ్ఞప్రాగేవాహోచామ. “కణ్ణపుర మొన్టుడైయానుక్కు”
ఇత్యనేన “శరణ్యముకున్దత్వమ్ఉత్పలావతకేప్రసిద్ధమ్” ఇత్యాచార్య
హృదయోక్త దిశారక్షకత్వ స్థాపనాదకారాగ్ధోవివృతః. “ఒరువర్
క్కు” ఇత్యనేన అవధారణార్థః.

అత్రశ్రీయఃపలిత్వస్య, జీవస్యజ్ఞానత్వాదేశ్చాప్రసీతే, కాసార
నూక్తిం వాక్యార్థపరాముదాహరతి (తామరై యాలితి). ఉణ్యత్వ
నేన తద్గుణసారత్వాదితిన్యాయేన జ్ఞాత్వత్వముపిలభ్యతే. తదేకపరత్వో
క్త్యా శేషత్వసిద్ధిః. శాబ్దబోధస్యజీవవిశేష్యకత్వేపి, పశ్చాత్సమ్బుద్ధ
విశేష్యకోపి సమ్బుద్ధిద్యయోననన్యార్హత్వ ప్రకారకోబోధ స్సమ్బు
చరీత్యభిప్రాయేణ “జీవవరసమ్మన్దమ్శొల్లిద్రు” ఇత్యుక్తమ్.

- (౬౯) అకారతాలుమ్ మకారతాలుమ్ రక్షకవైయుమ్ రక్ష్యతై
యుమ్ శొల్లిల్ దు; చతుర్థియాలుమ్ ఉకారతాలుమ్ రక్ష
ణహేతువాన ప్రాప్తియైయుమ్ ఫలతైయుమ్ శొల్లిల్ దు.
- (౭౦) ఇనిమేల్ ప్రణవతైవివరిక్కఱతు.

అథచిదచిద్రక్షణం భగవత్కర్తృకం శేషత్వహేతుకం విని
యోగఫలకమితి, రక్షణవిశేష్యకం పశ్చాద్బోధందర్శయతి (అకార
తాలుమితి). “రక్ష్యతైయుమ్” ఇతినిర్దేశేన “తమపకరణంవైష్ణవమి
దమ్” ఇత్యుక్తరీత్యామకారః-ప్రధానజీవముభేన తదుపకరణ భగవ
చ్ఛేషత్వాశ్రయాఽచేతనోపలక్షక ఇతినూచితమ్. వరవరమునిభిస్తు
బాహ్యరక్షణే రక్షతేఽప్రసిద్ధిప్రాచుర్యాత్తస్యైవ ప్రాగ్విషయభేదేన
భేదకథనాచ్చ, “ఆత్మవస్తువై” ఇతివ్యాఖ్యాతమ్.

అన్వితానాంపదార్థానామాకాజ్ఞాబలతఃపునః | ఉత్పద్యతేన్య
ధాబోధో బాధితాన్వయగోచరః ||

చతుర్థ్యకారాభ్యాంమిళితాభ్యాంరక్షణహేతుభూతాసన్యా
ర్హ శేషత్వస్యలాభే తస్మాత్తిశయాధాయకత్వయథేష్టవినియోగాహ
త్వరూపతయా అతిశయస్యైవ ఫలత్వమర్థసిద్ధమ్.

అయమత్రప్రణవార్థసజ్జగ్రహః :- ప్రకృతిప్రాకృతేభ్యోనోవ్యజ్ఞా
తాప్రత్యగణుస్సుభి | త్రాత్రేశ్రీమతేషవాహం హేతవేనర్వ శేషిణే ||

అథమన్త్రశేషంవ్యాచిఖ్యానుః పానరుక్త్యపరిహారార్థం
తస్యప్రణవవివరణత్వం దర్శయతి (ఇనిమేలితి). ప్రకృతోపయుక్తార్థ
ప్రతిపాదనేన పూర్వోక్తార్థ విశదీకరణంవివరణమ్.

(౭౧) ఉకార శ్చై వివరిక్కిఁజుతునమన్సు; అకార శ్చై వివరిక్కిఁజుతు
సారాయణపదమ్; మకార శ్చై వివరిక్కిఁజుతు చతుర్థి. సార
పదమెన్నుమ్ శొల్లువర్కళి.

(ఉకార శ్చైతి) తేనహ్యనన్య శేష త్వే సామాన్యేనావబోధి
తే । అగ్గస్వాగ్ధత్వవిరహోనమసాక్రియతేస్సుటః ॥

(అకార శ్చైతి) కారణత్వస్యచ “సరాజ్జాతాని” ఇతి పుత్ర
త్రా, రక్షణస్యచోపాయఽపరాయనశబ్దేన, వ్యాప్తిఫలనిత్యత్వకథనే
నచ, అక్షిప్తానాశ్చగుణానాం శ్రీసమ్బద్ధస్యచనారశబ్దేన, శేషిత్వస్య
సరసమ్బద్ధిన ఇతి పుత్రత్వత్వ, అన్తర్యామిత్యబలబద్ధ శరీరత్వబలేనచ
ప్రకాశనాదితిభావః. (మకార శ్చైతి) తస్య శేషత్వాశ్రయ ప్రతి
పాదనార్థత్వాత్; తస్యచాఽకించిత్రత్వేఽనుపపత్తే.

కై జ్జుర్యప్రకాశకవ్యక్తచతుర్థ్యా లుప్తచతుర్థీవివరణముచిత
మిత్యతిః పక్షోన్తరమాహ(నారపదమెన్నుమితి). (౧) “నార స్త్వితిసర్వ
భ్రంసాంసమూహః” ఇతిపక్ష మకారార్థగతనిత్యత్వబహుత్వయోస్తేన
ప్రతిపాదనాత్; (౨) “తత్సర్వంనారముచ్యతే” ఇతి పక్షోన్తరే మకా
రోపలక్షితార్థ ప్రతిపాదకత్వాత్.

తత్త్వదీపకృతస్తు; - “హేయోపాదేయవిజ్ఞానమూలం జ్ఞాతృత్వ
కూత్సనః । తత్తత్ప్రహేణోపాదాన చిక్ష్ణాకర్తృతాశ్రయాకర్తృ
త్వశ్చక్రియాసిద్ధోన్వాతస్త్రిమనుశాసనాత్ । కర్తృశాస్త్రార్థవత్త్వా
దిత్యాత్మనస్తచ్చనూత్రితమ్ । శక్తస్సవవశాస్త్రేషు కర్తృత్వేనని
యుజ్యతే । తస్మాత్సత్త్వస్త్రియావస్యకథంశేషత్వమాత్మనః ఇత్యా

(౭౨) అడై వేవిసరియాతోట్రికిఱతు విరోధిహి యనుభవెక్క-
వేణ్ణుకెయాలే.

శక్త్యానివృత్త్యధమాత్మసన్నాప్తకర్తృత్వామ్ । వ్యవస్యతినమశ్శబ్ద
స్తాదర్థ్యసైర్యమావహన్ ॥” ఇత్యాదినామకారబోధ్యజ్ఞాత్వత్వబలా
యాతకర్తృత్వస్య భోక్తృత్వగర్భతయా స్వఫలోద్దేశ్యకస్వాధీనప్ర
వృత్తిమత్త్వప్రతిఠేః, కథం చతుర్థ్యదితం శేషత్వంసమ్భవతీత్యాశక్తాః;
“నాహంమమనిర్వాహకః, భోగోపినమమ” ఇతిపూర్వోత్తరపదాన్విత
సమఃపదేన పరభోక్తృత్వైవయికభోగానుకూలపరాధీన కృతిమత్త్వ
ప్రతిఠేర్వార్యతఇతి సమఃపదస్య † ఉకారవిపరణత్వమ్, తృతీయపద
స్యచ, “అభోక్తృత్వపరార్థత్వయుక్తయేచరమంపదమ్ । శరీరాత్తత్వ
సమ్భస్థంప్రాహాత్మపరమాత్మనోః” ఇతి స్వాతన్త్ర్యస్వార్థభోక్తృత్వ
నివృత్తిమూలశరీరశరీరిభావప్రతిపాదకతయా శేషత్వోపపాదకత్వేన
విపరణత్వమాహుః.

క్రమేదైవకుతోనవివియతే, అతఃపా(అడైవే) ఇతి. చతుర్థ్య
క్తస్య పురుషార్థస్య సమశ్శబ్దోక్త విరోధినివృత్తిపూర్వకత్వాత్, ప్ర
థమతఃఉకారవిపరణం కృతమిత్యర్థః. ఇదాన్వినమఃపదస్య విరోధినివృత్తి
ప్రార్థనాపరత్వపక్షాభిప్రాయేణోక్తమ్. స్వరూపపరత్వపక్షేతుశోధ
ితస్యస్వరూపస్య తృతీయపదేనపురుషార్థోజ్ఞాప్యత ఇతిక్రమః. కృత్సన్
స్యస్వరూపపరత్వపక్షే సమఃపదస్యకాకాక్షీన్యాయేన ఉభయత్రా
స్వరూపార్థంమధ్యే సమఃపదంప్రయుక్తమ్. సమఃపదస్య ఉపాయపరత్వ
పక్షేచ ద్వయపూర్వోత్తరఖిణ్ణవత్ క్రమఇతిబోధ్యమ్.

కేచిత్తు, సర్వంవాక్యం సావధారణమితిన్యాయేన అవధారణే

† ప్రణవోదితం ‡ ప్రణవ

(౭౩) నమస్తు-న ఎన్తుమ్, మః ఎన్తు మిరణ్ణుపదమ్.

(౭౪) “మః” ఎన్గిఱవిత్తాల్ తనక్కురియ నెన్గిఱతు. “న” ఎన్తు అత్తైత్తవిర్క్కిఱతు. ఆక “నమః” ఎన్గిఱవిత్తాల్ తనక్కురియన నెన్గిఱతు.

ఉకారవాచ్యే ప్రణవస్యతాత్పర్యాత్, తాత్పర్యవిషయీ భూతార్థానుబంధస్థితయా నమశ్శబ్దస్యోకారానన్తర్యమిత్యాహుః.

అహిర్బుధ్ని సహస్రే క్షద్వితీయయోజనాభిప్రాయేణాహ (నమస్సితీ). విరోధిజ్ఞానాన్విష్టనిపుత్తిప్రార్థనాపరతన్త్రస్వరూపనిష్కర్షణభాగవతశేషత్వజ్ఞానాదాపుషయుక్తతయా ఇయమేవయోజనా ఆచారైశ్చరాదృతా.

ప్రతియోగిజ్ఞానపూర్వకత్వాన్ని పేదస్య, ప్రథమం ద్వితీయపదార్థమాహ (మః ఎన్గిఱవిత్తాల్). అధ్యాహారాదనుషజ్గస్య జ్యాయస్త్వస్య అనుషక్గాధికరణే సిద్ధత్వాన్మకారోన్త్రానుషజ్యతే.

మహ్యశ్చ సమృద్ధసామాన్యవాదిన్యాశ్శేషత్వే తాత్పర్యమ్; సమృద్ధవతిచ, స్వాతిశయాధాయకత్వేన స్వస్యాపిన్యశేషత్వమాకారభేదేన; తాన్త్రికాహి కర్తురపి శేషతాం పరమృరయాచక్షత ఇత్యభిప్రాయేణాహ. (తనక్కితి). (న ఎన్గితి) పరిగతాతిశయార్థవినస్వగతాతిశయోన్నేనాభిధీయతఇతి నస్య శేషత్వమితిభావః.

పదార్థముక్త్యావాక్యార్థమాహ (ఆకవితి). అథవా, మధ్యమాక్షరవచనస్య శేషత్వస్య నివర్తితత్వాత్, స్వస్యావ్యస్యత్వేన స్వశేషత్వమప్రసక్తమితిసతన్ని రాకరణపరత్వమేతస్యేతి శబ్దానాంపరయితం వాక్యార్థందర్శయన్ ప్రమాణంప్రత్యభిజ్ఞాపయతి (ఆకవితి)

(21) పిఠర్ కుక్కురియనానవస్తు తన్ వైలక్షణ్యతైక్కాట్టి మీ
ల్కులామ్. తన క్కెన్టనవస్తు యోగ్యతైయుమ్కూడవట్టి
యుమ్.

(22) ఇల్లాల్ విరోధియైక్కట్టికిఱు.

(22) విరోధితాన్ మూస్తు. అతావతు - స్వరూపవిరోధియుమ్,
ఉపాయవిరోధియుమ్, ప్రాప్యవిరోధియుమ్.

“నాహంమమ” “అహంమసినమమ” ఇత్యాది సంహితానిరుక్తగత
వచనబలేన తత్పరత్వమావశ్యకమ్. మకారోదిత జ్ఞాతృత్వకర్తృత్వ
భోక్తృత్వబలేన, ఉతారస్య స్వాతిరిక్తశేషత్వనిషేధకత్వమితీతజ్ఞా
నమ్భవేనచ నమూపదసార్థక్యమితిభావాః.

కిచ్చస్వశేషత్వస్య క్రూర్యాతిశయంజ్ఞాపయితుం పునర్నిషేధ
ఇత్యాశయేనాహ (పిఠర్ కుక్కురియ నిత్యాది). (తన్ వైలక్షణ్యతై)
భగవద్విషయ వైలక్షణ్యమ్.

సూక్ష్మయోజనాయామసినమశ్చబన్య, స్వరూపోపాయఫల
పరతాం (౧) “పుంసస్త్వరూపంగతిర్గమ్యమ్-పురతఃపశ్చాత్ స్థానణోపి
శుక్లి తేననమసాశిక్లితమ్” ఇత్యాచార్యోక్తాం జ్ఞాపయితుం నిషేధ
ప్రధానస్యకథంత తత్పరత్వమిత్యాశజ్ఞాం తత్త్వద్విరోధినివర్తతయా
తత్తత్పరత్వముపపద్యతే ఇతి పరిహరణ విరోధినివృత్తిపరత్వంబ్రతిజా
నీతే (ఇత్రాలితి).

ఏకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేత్యాశయేనాహ (విరోధి
తానితి). ఏకవచనప్రయోగస్తు ఏకపదబోధ్యతావచ్ఛేదకైక భర్మ

(౭౮) స్వరూపవిరోధకట్టికై యావతు - “యానేనైయెన్నుడైమై
యుమ్నీయే” ఎన్నిరుక్కై. ఉపాయవిరోధకట్టికై యావతు -
“కల్లై వాయ్తున్మమ్ కల్లై యాత్తోట్టివాయ్కల్లై కణ్ మన్
గ్గిలేన్” ఎన్నిరుక్కై. ప్రాప్యవిరోధకట్టికై యావతు -
“మన్న్దై నమ్ కామన్దల్ మాన్న్దు” ఎన్నిరుక్కై.

వత్తివనూచనాయ ; స్వరూపవిరోధత్వమ్-యథావస్థితస్వరూపజ్ఞాన
విరోధత్వమ్. ఉపాయవిరోధత్వమ్ - తదధీనఫలోత్పత్తిప్రతిబంధకత్వ
మ్. ప్రాప్యవిరోధత్వమ్-యథావస్థితప్రాప్యజ్ఞాన విరోధత్వమ్.

తత్తద్విరోధినివృత్తి ప్రదర్శనన తత్తత్ప్రతియోగినోవిరోధి
త్వస్వసూక్ష్మాతతయా తత్వదర్శిసూక్తిభిరేవ తత్తద్విరోధినివృత్తిస్వరూ
పందర్శయతి (యానేయత్యాదివాక్యత్రయేణ). సూక్తాశేషశేషి
భావనిబంధనం సామానాధికరణ్యమ్ ; ఉకారోక్తాయాఅపి స్వశేషత్వ
నివృత్తే ర్విశిష్యపునఃప్రతిపాదనే ప్రయోజనమ్, గుణానాం ప్రభా
నానువర్తిత్వన్యాయేనస్వస్వాత్మీయపదార్థనిరూపితశేషత్వనివృత్తిరితి
పక్షమ్,

నిషేధసామర్థ్యబలేన స్వశేషత్వప్రసక్తిమతాం సర్వేషాము
పస్థితరవశ్యానుసంధేయా; ఆత్మీయశేషత్వనివృత్తేశ్శాబ్దత్వేనమ్భవతి,
ఆర్థత్వకల్పనాయా అన్యాయత్వాద్వా.

కేఞ్చిదితిపదాధ్యాహారాత్, “చేతనస్యదామమ్యం న్వస్తిన్
స్వీయేచనస్తుని । మమత్వత్వక్షరద్వంద్వంతదామమ్యస్యవాచకమ్ ।
అనాదివాసనాధీనమిథ్యాజ్ఞాననిబంధనా । ఆత్మాత్మీయపదార్థస్థాయీ
స్వాతంత్ర్యస్వతామతిః । మేనేత్యేవంసమీచీనబుద్ధ్యాసాత్రనివార్య
తే । నాహంమమస్వత్ప్రోహం నాస్మీత్యస్పృగ్గణ్యతే । నమేదేహః
దికంవస్తు సశేషఃపరమాత్మనః । ఇతిబుద్ధ్యానివరంతే తాస్తాస్మిన్

యామసిషికాః । అనాదివాసనాజ్ఞాతై ర్భృథైస్తైస్త్వైకత్వైః ।
 'రూపితంయద్వృథంచిత్రం స్వాతంత్ర్యస్వత్వధీమయమ్ । తత్తద్వై
 ణ్ణవసార్వాత్మ్య ప్రతిబోధసముత్థయా । నమఇత్యనయావాచానంతా
 స్వస్మాదపోహ్యతే ।' ఇతి సాంహితవచనానుసారేణ నమరుకిభిత్
 మత్స్వరూపం దేహాదీకంవేతి ప్రతిపాద్యతఇతి యోజనాపక్షాఞ్చ-
 "ఎన్నుడై మైయుమ్సీయే" ఇత్యంశోదాహరణేనసూచయతి. నచదేహ-
 దీనాం విద్యమానస్యస్వశేషత్వస్య నిషేధాయోగః. నిరుపాధికస్వార్థ-
 శేషత్వనిషేధాత్; కర్మేచ్ఛాపాధిక పరార్థశేషత్వనదృశ్యవేదాధికా-
 భావాత్.

వచనే స్వస్మిన్నాత్మని; పృథక్స్వీయోపాదానాత్. మమేత్యను-
 కరణ శబ్దానుకార్యబుద్ధిం ప్రత్యాయయతి. తతస్త్వార్థేవ్యక్త. సంజ్ఞా-
 పూర్వకత్వావృద్ధిః; మమ ఇత్యనన్ధిరార్థః. (౧) "మమేతిద్వ్యక్షరో-
 మృత్యుః" ఇతి ప్రమాణాంతరప్రసిద్ధ మమశబ్దసమానార్థకత్వం మఇత్య-
 న్యద్యోతయితుం తాత్పర్యాయ మమశబ్దార్థనిర్దేశః. యదాతదేతికా-
 లావచ్ఛిన్నత్వద్యోతనేన కౌపాధికత్వం మమ్యన్యద్యోతయతి.

"నమఇత్యక్షరద్వంద్వమ్" ఇతిపాఠే మమ్యవాచకత్వం ప్రతి-
 యోగివిధయా మమ్యబోధకత్వమ్; అమమ్యస్యేతివాచ్ఛేదః. యదేతి
 ప్రతియోగిప్రసక్తీనూచనాయ; వాచకమిత్యనన్తర మనుస్థాతవ్య-
 మితిశేషః. (౨) "అత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమఇతిచపదమ్" ఇత్యా-
 చార్యోక్తేః.

అనాదివాసనాధీనత్వం మిథ్యాత్వఞ్చ అజ్ఞానవిశేషణమ్; అ-
 నాదివాసనా-పాపవాసనా, తదధీనమిథ్యాభూతం భ్రాంతిహేతు-

భూతం యదజ్ఞానమ్-తత్త్వయాథాత్మ్యాధ్యవసాయ విరహరూపం త
న్ని బద్ధనేత్యర్థ ఇతి కేచిత్. వస్తుతః, విభాజ్యజ్ఞానం స్వతంత్రతత్త్వస్మా
జ్ఞానమ్ ; ఉత్తరానుగుణ్యాత్. పదార్థ-సత్త్వమ్ ; విషయతయాస్వ
తామతిః. ఆత్మాత్మీయోభయం శేన్వాతన్త్ర్యమతిః. ఆత్మాం శేన్వా
న్త్ర్యత్వాన్నిరపేక్షకర్తృత్వమ్; తదేకోపాయత్వబుద్ధ్యతిరిక్తసాధ
నవిషయ ప్రవృత్తియోగ్యత్వత్వాన్ని; “స్వస్వాతన్త్ర్యవబోధస్తు తద్వి
రోధఉదీర్యతే” ఇత్యనుపదమేన ఉపాయాన్తరరాహిత్యరూపకార్ప
ణ్యజ్ఞాన విరోధిత్వస్య స్వస్వాతన్త్ర్యబుద్ధాకథనాత్. “అనైశ్వర్యా
త్స్వభావజాత్” ఇత్యుపాయాన్తరవిహితే; పారతన్త్ర్యకీనత్వోక్తే
శ్చ. అనైశ్వర్యాత్స్వభావజాదితి-స్వాభావికాద సామర్థ్యాదిత్వర్థః.
అనాదివాసనాయోగాద్యహేతుకస్య తస్యాసిద్ధేః. తద్దేతుకత్వస్వాభా
వికత్వయోశ్చ మిథోవిరోధాత్. సచ స్వరూపాయోగ్యత్వప్రవృత్త్య
సమ్ముతః. తస్యప్రవృత్తౌ భగవదత్యంతాభి మత్యభావరూపత్వాత్.

ఏవంహిభగవతోఽనాదినన్మల్కుః ; - “యద్యే తేవిదితాత్వస్త్వ
పారతన్త్ర్యమామేవోపాయ త్వేనన్వన్వితే; తదానంసారాత్స్వయ
మేవతానుద్ధరిష్యామి; యదిపునస్త్వయత్నానాననావశాత్ మద్విష
యకస్త్వప్రతిరూపం భక్తిముపాయబుద్ధ్యానుత్తిష్ఠన్తి; తేపిమామేనై
ష్యన్తి” ఇతి, (౧) “సాధనంభగవత్ప్రాప్తౌ స ఏవేతిస్థిరామతిః! సాధ్య
భక్తిస్త్వన్ప్రతాపైవ ప్రవృత్తిరితిగీయతే! ఉపాయోభక్తిరేవేతి తత్ప్రా
ప్తాయాతుసామతిః । ఉపాయభక్తిరేతస్యాః పూర్వోక్తైవగరియసీ ।
ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తాఘనాశినీ । సాధ్యభక్తిస్తుసాహస్రీ
ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ” ఇతి.

సహిఫలప్రదస్య అభిమతితారతమ్యమన్తరేణ ఫలతారతమ్య

ముసపద్యతే; (౧) “అకిచ్చస్తైక్యశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాఃపునః! లక్ష్మీం
 • పురుషకారేణ వృతఃస్తోవరాననామ్ | మత్తమాంప్రాప్యసేనేశ” ఇతి
 చ తేషాం భాగ్యాధికత్వం స్వయమేవాహా; అనేయమాన్తు భాగ్యహాని
 ప్రయుక్తరుచ్యభావవిన తత్రాప్రవృత్తౌ మూలమ్; విశమ్పక్షమత్వ
 మపి భాగ్యహానినశాదేవవాచ్యమ్. ఇథిచ్చ “నరస్యబుద్ధిదార్బల్యాత్”
 ఇతి సనజ్జోచనీయమ్; “యేనత్వంబతసంరభః ప్రాణినఃపాలయిష్యసి”
 ఇతి శ్రీవాక్యాచ్చ.

పూర్వోక్తేభ్య ఉపాయేభ్యోవత్సమాణ ఉపాయోభిమత
 ఇతిగమ్యతే. “అస్మిన్హి వర్తమానానాం విధావిప్రనిషేవితే | పూర్వే
 త్రయఉపాయాస్తే భవేయరమనోహరాః |” ఇతిచ. ఏతస్యవిప్రనిషే
 వితత్వమితరేషామమనోహరత్వే హేతుతయోక్తమ్. “విప్రవిప్రత్వం
 గచ్ఛతేతత్వదర్శి” ఇతినిర్వచనమ్. మనసాపిచిన్తయతుమశక్యాఇత్య
 ర్థవర్ణనంకదూష్యమ్. స్వవాక్యోపాత్తస్యవిప్రనిషేవితత్వస్య హేతుత్వ
 సమ్భవే వాక్యాన్తరోపాత్త శీఘ్రఫలప్రదత్వస్య హేతుత్వకల్పనమ
 నుచితమ్.

“సత్కర్మనిరతాశ్శుద్ధాస్సాన్భ్యయోగవిదస్తథా | నాహన్తి
 శరణస్థస్యకలాంకోటితమీమవి” ఇతి, పూర్వత్ర “శరణాగతిరక్రై
 మాసంసారార్ణవతారిణీ” ఇతి, అనుపదమ్, “శిష్టేర్నిషేవ్యతేసాయ
 మకామహతచేతనైః | ఉపాయస్సుకరస్సాయం దుష్కరశ్చమతోమ
 మ” ఇతిచ ఉపసంహారే తత్కర్తృతిశయోక్తేః.

ప్రపత్తుప్రదేశోపక్రమదశాయామ్, (౨) “సర్వగుహ్యతమం
 భూయశ్శ్రుణుమేపరమంనచః | ఇష్టాసిమేస్త్రియఇతితతోవత్సామితే

హితమ్" ఇతి భక్త్యాద్యపేక్షయాపి గుహ్యతమత్వోక్తేః. యథా, (౧) "మన్ననాభవ" ఇతి శ్లోకః ప్రపత్త్యుపదేశాన్తర్గతః, తథా అగ్రేవ త్వోమః. (౨) "అదైతత్పురమంగుహ్యం శృణుయాదవనస్తన | సుగోప్యమపి వత్వోమి త్వం మేభృత్యస్సుహృత్సఖా" ఇత్యుపక్రమ్య, "తస్మాత్త్వము ధవోత్సృజ్య" ఇత్యాదినా ప్రపత్త్యభిధానాత్. "ఇదమేవ విజానతామ్" ఇత్యస్య అశక్తలక్షణత్వాపేక్షయా (౩) "ఇదం శరణమజ్ఞానామ్" ఇత్యత్రైవ అశక్తిలక్షణాయా అజహల్లక్షణాన్వేనాచిత్యాత్; "ఇదమేవ విజానతామ్" ఇత్యస్య, "దేవేపరిబృథతయా నావిదితయా" ఇతి భట్ట పరాశరపాద్యైః, "అజ్ఞానస్వజ్ఞభక్తానామ్" ఇతి శౌనకేన, (౪) "సదృశో సాయవై ధుర్యం సాత్మాదృశవతోవిదన్ | తమేన శరణం యాతి యోగ మార్గపరాజ్ఞుః" ఇతి చవరదాచార్యైర్వార్వాణ్యానాత్. ఉపాయ వై ధుర్యస్య ఉపాయనిర్వహణ సామర్థ్యాభావరూపత్వే స్వస్వేతిపదా ధ్యాహారావత్తే. ఉపాయాన్తరైః ధుర్యం స్వస్వేత్వేన వక్తుం శక్య త్వేనకుస్పృష్ట్యా శ్రయణవై ఫల్యావత్తే, భగవత్తత్వేన దేశాన్వయా వత్తే. అజ్ఞానామిత్యత్ర జ్ఞానానోరవిద్యాతత్వత్ర అవిద్యావదే నవ్యాభ్యాతత్వాత్, అజ్ఞానేన అశక్త్యా శాస్త్రుతఃపర్యదాసేనవా ఉపాయాన్తరరాహిత్య మజ్ఞశబ్దార్థితత్వాపి సలక్షణేతిపాఠాః.

సావతారరహస్యచిన్తనభక్త్యా దేహాన్తరోచ్ఛేదనమ్భవేన నాథాదీనాం విశమ్భాత్సమత్వాత్, భక్త్యసనుస్థానమితివక్తుం శక్య త్వాచ్చ; అశక్తేశ్చ తేష్వనభ్యుపగమాత్; ఏకాన్త్యత్వమాధికారి లక్షణ వచనాభ్యాచ్చ తదధికారిణోపకర్షప్రతీతే. "కర్మిణోజ్ఞానినో

(౧) గీ-౯-౩౪

(౨) భాగవ-౧౧-

(౩) పాణ్డ్యరాశ్రే

(౪) ప్రపన్న పారిజాతే

భక్తాస్త్వయత్నకృతబుద్ధయః । తస్మాత్కర్తాద్యుపాయాస్తుసాస్తరా
యాస్తస్త్వనేకశః ।” ఇతిచస్మాద్దేవేషాం స్వయత్నకృతబుద్ధిత్వము క్త
మ్. అతవన, (౧) “తన్నిష్ఠోహ్యస్యనిష్ఠాః ప్రభురతిశయితుం కోటి
కోట్యంశతోపి” (౨) “శ్రీరక్షేశ్వరయావదాత్మనియతత్వత్పరత్వోన్వి
చితా” ఇత్యభియుక్తవచనమపిసజ్జచ్చతే.

ఇచ్ఛానుగుణ్యేన ప్రారబ్ధనాశకత్వస్య సర్వాధికారత్వస్యచ
భక్తితోనైలక్షణ్యస్య పూర్వార్థపాదద్వయేనోక్తత్వాత్, అస్యాపి
భక్తినైలక్షణ్యప్రతిపాదన పరత్వస్యైవోచితత్వాత్; అశక్తస్వరూ
పోచితత్వపరత్వే యావదాత్మనియతేత్యస్యాఽసాజ్ఞత్వాత్ ; (౨)
“త్వయ్యేవత్వదుపాయధీః” ఇత్యాదినా పారతన్త్ర్యస్వరూపోచితత్వ
ఏవహేతుకథనాచ్చ, న్యాయసిద్ధాంతేనైచాయ మర్థస్సన్బటః.

ఫలనైషమమ్యాభావేలఘూపాయేనతి గురూపాయవిధానమనర్థ
కంస్యాదితిచేన్న; తాదృశాధ్యనసాయాదేర్దుష్కరత్వేనగౌరవావిశే
షాత్. తథోక్తం ప్రపత్తిప్రకరణే, “ఉపాయస్సుకరస్సాయందుష్క-
రశ్చమతోమమ” ఇతి. యథాచకశ్చనమహతాప్రయాసేనమహిపతే
రర్థమాసాదయతి, ఫలనేచయథోచితందణ్ణితే; కశ్చిత్త్వన్తరజ్ఞసేవా
క్షమఃక్షోదీయనైవాయాసేనతావన్తంతోధికంవార్థమాసాదయతి,
తుదేమస్థలికేషుచనవ్యాతే; తత్రాన్తరజ్ఞసేవా మస్తభాగ్యానాం
దుర్లభేతిచేదత్రాపిత్వథేవేతి. అతోన్తరజ్ఞసేవాత్వేన ఉక్తాప్రపత్తిర్భ
గవతోత్యన్తాభిమతా.

రాజగుహ్యచ్చదేవగుహ్యస్యాధిక్యంసుగమమ్; (౩) “ప్రియో
హిజ్ఞానినోత్కరమహంసచమమప్రియః” (౩) “జ్ఞానీత్వాత్మైవమేమతమ్”

(౧) “యేతుధర్మ్యామృతమిదమయథోక్తంపర్యుపాసతే । శ్రద్ధధా
నామత్పరమాభక్తాస్తేతీవమేప్రియాః” (౨) “మామేనైష్యసినత్యం
తేప్రతిజానేప్రియోసిమే” ఇత్యాదీని ప్రకరణాత్ ప్రయోజనాంతరపరే
భ్యః ప్రియత్వప్రతిపాదనపరాణీతి భక్తాత్ప్రపన్నస్యప్రియతమత్వప్రతి
పాదక శాస్త్రస్వరస్యంనబాధనీయమ్.

ప్రపత్తేచ¹ అశక్తానామప్యధికాణోస్తీతినాశక్తాధికారత్వప్ర
తిపాదకవచనవిరోధః. పారతన్త్ర్యింహ్యనేకవిధమ్; పరాధీనఫలత్వమ్,
పరాధీనకర్తృత్వమ్, స్వరక్షణోపాయప్రవృత్త్యన్వృత్త్యరూపఞ్చ.
రాజాదేః పరతన్త్రోభృత్యాదిస్సవ్యకృతకర్మానుగుణఫలమాత్రే పరా
ధీనః; సోపి పరతన్త్రోభృతివ్యపదిశ్యతే. భక్తాదేరీశ్వరపారతన్త్ర్యన్త-
పరాధీనస్వీయకృతిసాధ్యసాధనప్రీత పరాధీనఫలత్వరూపమ్ ; తతో
విలక్షణమ్; ప్రపన్నస్యచ పరాధీనస్వవ్యాపారాధీన సాధనతాకపరా
ధీనఫలత్వమ్; తదిదమత్యన్తపారతన్త్ర్య ముభయవిధపారతన్త్ర్యాద్వి
లక్షణమ్.

నచశక్తస్యాప్యధికారే అకిఞ్చనాధికారత్వవిరోధః. అకిఞ్చన్య
స్య ఉపాయాన్తరాభావరూపత్వాత్; కస్మింశ్చిదప్యంశే భగవన్తం
శరణమనుపగమ్యతత్సాధన సామర్థ్యాభావరూపాయా అశక్తేస్సర్వై
రనుసన్ధాతుంశక్యత్వాత్; ఏతాదృశాశక్తిజ్ఞానేపి కేమాఞ్చిత్ స్వయ
త్సవాసనయాశక్యాంశచిక్ష్ణా; అన్యేషాంభాగ్యవిశేషవశాత్ కిమేతే
నార్థజరతిన్యామేనేతి తచ్ఛరణవరణేప్రవృత్తిః.

నచాన్యోజితేన్ద్రియాగ్రగణ్యోశక్తః; అతస్సాన్వపే
క్షిత ప్రదాత్యన్తాభిమతాన్యస్వీయోపాయప్రవృత్తికజాతీయత్వమేవ

అత్యంతపారతస్యమ్. ఏతద్దానేపి కేషాఞ్చిద్వాసనయా ప్రతిబద్ధాద
 న్యత్రప్రవృత్తిః. కేషాఞ్చిచ్ఛేజక భగవత్ప్రసాదేన తదుపాయతా
 వరణే. (౧) “అత్మత్రాణోన్ముఖ శ్చేన్నమః” ఇతిచస్వరక్షణహేతుస్వ
 వ్యాపారాన్వయనివర్తకత్వం నమఃపదార్థానుసంధానస్య ఆచారైర్భు
 క్తమ్. అతోనిరపేక్షకర్తృత్వరాహిత్యమాత్రంతదర్శః. నచ ప్రపన్న
 ఇత్యుక్తేః, తస్యపశ్చాదాత్మత్రాణోన్ముఖప్రవృత్తిః పరేణనమశ్శబ్దే
 ననివర్తతే; తస్యనిజరక్షణాన్వయనివృత్తిప్రతిపాదనముఖేన సాధ
 నాస్తరప్రవృత్తి ప్రతిబద్ధకతయా, ఉక్తార్థమస్తరేణాన్విధేః. స్వాత
 స్త్వం నిజరక్షణమిత్యత్ర స్వాతస్త్వశబ్దః స్వశేషత్వపరః. అతోత్ర
 స్వాతస్త్వశబ్దో నిరపేక్షకర్తృత్వ మదృష్టద్వారకసాధన ప్రవృత్త్య
 నర్హత్వఞ్చభిధత్తై. ఇతి,

ఆత్మస్వత్వాదిబుద్ధినివృత్తిప్రయోజకబుద్ధిజనకత్వం నమశ్శబ్ద
 న్యదర్శయతి “నాహంమమేతి”; “ఇత్యస్యార్థఉచ్యతే” ఇతి-“పరమా
 త్మనః” ఇత్యనస్తరంయోజ్యమ్. అర్థఇతిసామాన్యాభిప్రాయేణైకవచ
 నమ్. అస్యనమఃపదస్య స్వతంత్రోహంనాస్మీతి షష్ఠ్యానిర్వాహ్యాత్వా
 ర్థకత్వే ఫలితకథనమ్. నిర్వాహ్యాత్వంస్వాధీనకృతిసాధ్యరక్షణత్వమ్,
 స్వకృతిసాధ్యస్వరక్షణముఖ్యోపాయకత్వఞ్చ. “నశేషఃపరమాత్మనః”
 ఇత్యపి ఫలితార్థకథనమ్.

కేచిత్తు, భగవచ్ఛేషతోక్త్యైవ స్వశేషత్వనివృత్తిసిద్ధాః
 శేషత్వలక్షణస్య సావధారణత్వాత్; అతఏవ, “స్వాతస్త్వస్థోయది
 స్యాత్పుష్కమమ్” ఇత్యాచారైర్భుక్తమ్. ఏవఞ్చ, ఆత్మాంశేస్వా
 తస్త్వనివృత్తిః, అట్టియేస్వత్వనివృత్తిశ్చ నమశ్శబ్దేనక్రియతే. “నా

(౭౯) “మః” ఎన్ద్రే-స్వరూపనాశమ్; సమః ఎన్ద్రే స్వరూపోజ్జీవనమ్.

హంమమ” ఇత్యన్యవివరణం స్వతంత్రోహమిత్యాది; అన్యోక్తవాక్యస్య స్వాతంత్ర్యం పూర్వవన్నిర్వాచ్యమిత్యాశయః.

స్వీయామనీషికాః-ఆత్మాత్మీయపదార్థస్థ స్వాతంత్ర్యస్వత్వమతిరూపాః; ప్రయోజనాంతరేచ్ఛా సాధనాంతరచికిత్సాదయోవా; కారణీభూతమిథ్యాజ్ఞానవివర్తక వైష్ణవసార్వాత్మజ్ఞానమూలకత్వాత్ ప్రబలామపి స్వాతంత్ర్యధియం సమశ్శబ్దోవివర్తయతీత్యాహం (అనాదివాసనాజాతైరిత్యాది). (వికల్పితైః) స్వనిష్ఠత తద్వస్తువిషయైః, తత్తత్తత్తమ్, తత్తత్పదార్థసమ్మిధి వైష్ణవసార్వాత్మజ్ఞానమూలక సమశ్శబ్దాధీనజ్ఞానేన, నన్త్రా-కర్త్రా, స్వస్థాదపోహ్యతే; విశేషణాపనయనతాత్పర్యేణ విశిష్టాపనయఉక్తః.

(కల్తై వాయిత్యాది) “త్వంచక్రీనక్షువామావా మమనాన్యోస్తిరక్షకః” ఇత్యర్థః. అత్రరక్షకత్వముపాయత్వరూపమ్; దేవతాంతరరూపరక్షకాంతరస్య అప్రసక్తత్వాదితివా; అన్యోన్తరగతస్తిరక్షకత్వాభావకథనముఖేన స్వకృత్యేరక్షణోపాయత్వాభావః ప్రతీయతే ఇతివా; భగవదుపాయత్వాననుగుణప్రవృత్తి స్వనచ్చేదసిద్ధిరోభ్యా. గోదాసూక్తౌ పూర్వం కేవలభగవదతిశయప్రయోజనకైర్జగద్రహార్థనాత్, “సమే” ఇత్యధికపదోపాదానాచ్చ ప్రయోజనాంతరాణామివ స్వప్రయోజనకైర్జగద్రహస్యాపి వ్యావర్త్యత్వంసూచ్యతే. అప్రసక్తైర్వాప్రయోజనాంతరాణాం స్వార్థత్వబుద్ధిరంతర్గత విరోధినీత్యేవవ్యావర్త్యతే.

ఏవం సర్వవిరోధిప్రతిపాదకత్వాదేవ “మమేతిద్వ్యక్షురోముత్యః” ఇత్యుక్తమిత్యభిప్రేత్యాహ (మః ఎన్ద్రేయిత్యాదినా). “ద్వ్యక్షు

రస్తుభవేన్మృత్యుస్త్రిక్షురంబ్రహ్మణఃపదమ్ । మమేతిద్వ్యక్షురో
మృత్యుర్నమమేతిచశాశ్వతమ్”ఇత్యత్రబ్రహ్మణఃపదమ్-స్వరూపమ్,
లోకోవా. శాశ్వతపదమపితదర్థమ్; ప్రాప్యప్రాపకభావనిబద్ధనం సా
మానాధికరణ్యమ్. పదశబ్దః ప్రాపకపరఇతికేచిత్.

అతేదంబోధ్యమ్. దేహాత్మభగ్రమఃస్వతన్త్రాత్మభగ్రమశ్చ అహ
జ్కారః; దేహానుబద్ధిష్యాత్తానుబద్ధిషుచ మమకారః; (౧) “అనాత్మ
న్యాత్మబుద్ధిర్యా” ఇతి - తదుభయసాధారణమ్ ; ఆద్యావహజ్కార
మమకారా-ఉకారేణనిరస్తా. స్వాతన్త్ర్యమ్-నన్యశేషత్వం, నిరపేక్ష
కర్తృత్వం, స్వాధీనభోక్తృత్వశ్చ. ఆద్యంప్రథమేననిరస్తమ్; ఉత్త
రాణినమసా.

ఉత్తమాధికారిణమపేక్ష్య, ఉపాయాన్తరప్రసృత్తిరపిస్వాత
న్త్ర్యమ్. ఆత్మానుబద్ధిషుమమకారోపి రక్షణవ్యాపారేశేషిత్వాభి
మానః. ఫలేనన్యార్థస్వభోక్తృత్వాభిమానః. స్వశరీరగుణాదీనామన
న్యార్థానాపాధిక స్వశేషత్వాభిమానశ్చ. అన్త్యస్తృతీయేననమసా
వా. ఆద్యఃస్వస్థానగతేనఉత్తరాన్వితేనవా; నమసాస్వస్థానగతత్వమ్;
కిచ్చిత్స్వాతన్త్ర్యం కృతిరితిపదాన్యధ్యాహృత్య, కృతిపదాధ్యాహారో
నిరుక్తవశాత్. ఇతరాధ్యాహారస్సంహితావచనాత్. (౨) “అహమపిన
మమభగవతఏవాహమస్మి” “యాఃకాశ్చనకృతయోమమభవన్తి, తా
నుమమతానాస్తిభగవతఏవతాః” ఇత్యుక్తమ్. కృతిగతంమమత్వం
స్వశేషత్వంస్వాధీనత్వమ్, భగవద్గతోపాయభావవిరోధిత్యశ్చ. భగవ
త్సమ్మన్దశ్చ భగవద్గతోపాయభావానుగుణత్వమ్ ; పరాధీనత్వం పర
శేషత్వశ్చ. ఏవంసర్వవిధాహజ్కార మమకారనివర్తకత్వాదస్య
స్వరూపోజ్జీవనత్వమితి;

(౮౦) ఇతుతాన్ - స్వరూపజ్ఞైయుమ్ ఉపాయజ్ఞైయుమ్ ఫలజ్ఞైయుమ్ కాట్టుమ్.

(౮౧) తొలైవిల్లిమజ్జలమ్ తొమ్మిమ్మెనాయాలే స్వరూపమ్ శొల్లిబ్బి.

అథస్థూలయోజనాభిప్రాయేణ నమశ్శబ్దస్యస్వరూపోపాయ పురుషార్థపరతాండర్భయతి వాక్యత్రయేణ(తొలైవిల్లిమజ్జలమిత్యాది). అహిర్బుధ్నిసంహితాయామ్, “ప్రేక్షావతఃప్రవృత్తిర్యా” ఇత్యా రభ్య “నస్తప్రసస్తవ్యతాత్మకః” ఇత్యస్తేన స్వాభావికశేషవృత్తిపరత్వం నమశ్శబ్దస్యదర్శితమ్. (ప్రేక్షావతః) విదితస్వరూపస్య; స్వతః, నతుఫలార్థమ్. ఉత్కృష్టమిత్యసేనాన్వయ ఇతికేచిత్. మన్తగత నమశ్శబ్దస్య ఏతద్వివరణమితి నాసాధారణ్యందోషః. చేతనవర్గజ్యై విధ్యమాహ (లోకేచేతనవర్గస్త్వీతి). జ్ఞాయశ్శబ్దో భగవదసాధారణ ఇత్యాహ (కాలతఃఇతి). స్వరూపతఃఇత్యపిబోధ్యమ్. అన్యత్ర జ్ఞాయశ్శబ్దప్రయోగ బోపచారికఇత్యాహ (ముఖ్యయావృత్త్యీతి). శేష శేషిభావ పరావరభావ నస్తప్రసస్తవ్యభావా అనయోస్సమ్మన్థా ఇత్యాహ (అనయోరిత్యాదినా). తేమామ్-అజ్ఞాయసామ్, తేన-జ్ఞాయసా; పరావరసమ్మన్థే ఆశ్రయస్యసన్ధాయాఉక్తత్వాత్, ఇతరయోస్తామాహ (నస్తవ్యఇత్యాది). పరమిత్యుద్దేశ్యమ్. శేషాఇత్యావర్తతే; ఉక్తాదనేయిత్యుద్దిశ్య శేషాః ఇతివిధేయమ్.

కేచిత్తు, నన్వేతావతా అజ్ఞాయోనిరూపిత శేషిత్వసిద్ధావపి నజ్ఞాయ శ్శేషిత్వసిద్ధిరితి, సర్వశేషిత్వం భగవతోనసేత్స్యశీత్యతఃసా (అజ్ఞాయాంనఇతి). ఏవంసర్వశబ్దస్య నవ్యవహితాన్వయః. శేష శేషిభావాదేవనస్తప్రసస్తవ్యతాసిద్ధ్యతీత్యాహ (నస్తప్రసస్తవ్యభావే

(౮౨) “వేజ్ఞడత్తుతైవార్క్కునమః” ఎన్లెయాలే ఉపాయమ్ శో
ల్లిత్తు.

నేతి). తేమాంజ్యాయోజ్యాయసామ్, తేన-శేషశేషిభావేన; “శేషః
పరార్థత్వాత్” ఇతిసూత్రాదితిభావః. స్పష్టామప్యశ్రయవ్యవస్థాం
బుద్ధి సాకర్యాయామా (నస్తవ్యఇతి) ఇత్యాహుః.

స్వతంత్ర్యక్తంవివృణోతి (నస్తనస్తప్రవృత్తి) తదేవం స్వాభావిక
శేషస్పృతైర్నమః పదేనాభిధానాత్, శేషభూతంస్వరూపం ప్రకాశ్య
తఇతిభావః.

(వేజ్ఞడత్తుతైవార్క్కితి) అహిర్బుధ్న ససంహితాయాంహి
“ఉపాధిరహితేనాయమ్” ఇత్యారభ్య, “స్థూలాయంసమసశ్చార్థః”
ఇత్యస్తేన సమఃపదస్య అధికారికృత్యపరత్వముక్తమ్. ఉపాధిశబ్దః
భావప్రధానః. ఉపాయతారహితేన; ఉపాధిపదస్యప్రయోజనపరత్వే
ప్రేషవపార్థః. భావేన-బుద్ధివిశేషేణ. సమఇతి-వాచా, కాయేనవా
ప్రహీభవతి; తథాచ, వాచికకాయికప్రహీభావహేతు భావవిశే
షోనమశ్చబ్దార్థ ఇత్యుక్తమ్. తమేవభావవిశేషంవివృణోతి (భగవా
న్మేఇతి). పరఃస్వత్యవరఇత్యాభ్యాం శేషశేషిభావ ఉపలక్ష్యతే. “నమః
సఃకారణంహిసః” ఇతికరణే బాహుళకాదనున్నితదర్శితమ్. తథాచ
తదేకశేషత్వాధ్యవసాయో నమశ్చబ్దార్థఇత్యుక్తమ్.

అథతదేకోపాయత్వాధ్యవసాయలాభాయ ప్యుత్పత్త్యస్తర
మాహ (నామయత్యపివేతి). ప్రహీభావయతి - ఏతచ్ఛేషంకరోతి;
ఏతస్యోపాయంకరోతీతియావత్. (ప్రహీభవతీతి) లోకదృష్ట్యాప్యే
షోర్థఉపపాదితః. అస్మిన్నక్షేణ్యంతాన్నమతేః కర్తర్యసున్నిత్యాశయే
నాహ (అతోవానమఇతి). “తస్యచవశీకరణంతచ్ఛరణాగతిరేవ” ఇతి
భాష్యానుసారా తదేకోపాయత్వాధ్యవసాయవిన ఇహవివక్షితః.

కేచిత్తు, ఉపాధిరహితేనాయమితి వాచికసమస్కారఉక్తః ; సమతి-సమితివదతీత్యర్థాత్. భగవాన్సమితిమానసః ; నామయత్య పీతికాయిక ఇత్యాహుః.

అత్ర తద్వేతి-తచ్ఛబ్దస్య సమతీత్యేతత్పరామర్శకత్వే యేనేత్య స్యసాకాజ్ఞతా ; సమనపదానుసారాత్, అస్మిన్స తేన పునకత్వోప పత్తిః ; నచ “భగవాన్సే” ఇతి శ్లోకేనాశబ్దశ్చూయతే. అభవశీకరణత్వేనోక్తస్య పూర్వపూర్తిప్రకారందర్శయతి (వాచేతి). యత్ సమనమితి శేషః. తథాచ కాయేన ప్రణివత్య, సమశ్శబ్ద మప్యుచ్చార్య త్వదేక శేషస్య మమ త్వమేవోపాయ ఇత్యనుసంధానంక్రియతే ; త త్పూర్వం సమనమ్. ఏకైకకరణసాధ్యం న్యూనమితి త్యర్థః. (౧) “భవశరణాన్వీరయన్తి” (౨) “పాపీయసోవిశరణాగతిశబ్దభాజః” (౩) “యేన కేనాపి ప్రకారేణ ద్వయవత్కాత్వమ్” (౪) “శరణవరణవాగియం యోదితా” (౫) “ప్రపత్తివాచైవ నిరీక్షితం పృణే” (౬) “అజ్జాలిః పరమాముద్రా” (౭) “త్వదష్టిముద్దిశ్య” ఇత్యాదిభిరేకైకకరణసాధ్యాయా అపి ఫలావినాభావప్రతిలేః ; పూర్తిరిహ అధ్యవసాయస్య ; మేళనస్థలే స్వపరీవాహరూపవాచిక కాయిక సమృద్ధకత్వరూపోతిశయవిశేషః. తదభావపవన్యూనతా.

ఉత్తమాధికారిగతత్వరూపాం కరణాధీనాం ప్రపత్తిగతాం పూర్తిమభిధాయ, అజ్ఞాదీనాంతాం వక్తుముపక్రమతే, “ఇయం కరణపూర్తిస్సాన్యవజ్ఞపూర్తిమిమాంశృణు” ఇతి. కరణైః - పూర్తి రితివిగ్రహః. యథా సకలకరణసాధ్యప్రపత్తి రుత్తమాధికారిగతా ;

(౧) వి-పు-౩-౨-౩౩	(౨) అతిమా-స్త-౬౧	(౩) శరణాగతిగద్యమ్.
(౪) పర-స్త-౪౪	(౫) వరద-స్త-౯౨	(౬) భరద్వాజసం
(౭) స్తో-రత్న		

ఏవం వక్ష్యమాణ సకలాజ్ఞసమ్మన్నాపి; తత్రకతిషయాభావేన్యూనత్వ మితి పూర్తిశబ్దేనసూచ్యతే. కరణస్య-న్యాసస్యపూర్తిరిత్యర్థే, అగ్రే అజ్ఞానాంపూర్తిరిత్యేవవక్తవ్యతయా, అగ్రేచతదనుపన్యాసేనాసాజ్ఞ త్యాత్. అతఏవ ఆగ్నేయాదిసముదాయే తంతప్రతివిహితే కస్య చిదేకస్యాభావేపి ఫలాదర్శనాత్, ఏతేషాఞ్చవాచికకాయికయోరభావేపి ఫలాదర్శనాదధికారివేశేషణత్వమాత్రమవసీయతే ఇతిద్వయాధికారేవక్ష్యతే.

అజ్ఞశబ్దోఽత్రాపేక్షితార్థమాత్రపరః; నతుపరోద్దేశ్యకకృతి కారకత్వేన విహితత్వరూపతార్థియాక ప్రయాజాద్య సాధారణాజ్ఞ త్వపరః. గోప్తృశక్తినిరూపణస్వాజ్ఞత్వోక్తేః, అకర్తవ్యానామపివరోధ్యభావానాముపాజ్ఞత్వకథనాచ్చ. అతోభరసమర్పణాధికార్యశోక్తి తత్వమజ్ఞత్వమ్; తదపేక్షితముపాజ్ఞత్వమితిబోధ్యమ్.

తత్రప్రథమం క్రియమాణశరణాగతౌ ఉపాయబుద్ధిత్యాగ ఆవశ్యకఇత్యాహ-(౧) “శాశ్వతీమమ సంసిద్ధిరియంప్రహ్విభవామియత్! పురుషంపరముద్దిశ్యనమేసిద్ధిరతోన్యథా,” ఇతి. నియతాన్వయవ్యతిరేకాధీనా స్వీకారే ఉపాయత్వబుద్ధిః ప్రసజ్యమానా అనేననివార్యతే. ప్రహ్విభవామియత్, ఇయమేవశాశ్వతీసంసిద్ధిర్న త్వేతద్ధేతుకాలన్యా సంసిద్ధిరితి, అనుపాయత్వంలక్ష్యతే. ఫలత్యాగపరత్వేపి ఫలసజ్జకర్తు త్వోపాయత్వత్యాగాలక్ష్యావేవ. ఫలత్యాగోప్యత్ర నన్వగ్గాది ఫల త్యాగః; అప్రసక్తత్వాత్. నాపిఫలసామాన్యత్యాగః; ప్రవృత్త్యాది విరోధాత్; నాపిప్రధానఫలిత్వాభిమానత్యాగః; ఫలసాన్వయత్యా గస్య ఆత్మనిక్షేపకోటిప్రవేశస్య, “తేనసంరక్ష్యమాణస్య” ఇత్యాది

వచనసిద్ధత్వాత్; ఫలేప్పేత్యస్య తతఃఫలేప్పేత్యర్థః. ఫలత్యాగ పర
తాపక్షేపి స్వప్రాధాన్యేనఫలేప్పేత్యర్థస్య వక్ష్యత్యాత్.

యదిపునః, “తస్యైవయోయోన్యాసాఖ్యః ప్రథమంయాత్యు
పాయతామ్ । నఏవ్రాపర్యుపర్యస్యపరాంప్రీతిముపాపహన్ । పృత్యా
ఖ్యఫలతాంయాతితదేవామృతముచ్యతే” ఇతివచనానురోధేన ప్రహ్లి
భావఘటిత ఫలేప్పేత్యర్థః; తదాపిననఃకాచిత తిః.

కేచిత్తు, ప్రహ్లిభావఇతియదీయంసంసిద్ధిః మమశాశ్వతీ, ఏ
తాదృశాధ్యవసాయోమమయథావస్థితాత్మస్వరూప విషయఇత్యర్థః.
మేఇతోస్యధాసిద్ధిర్న; - అన్యాయకారవిషయజ్ఞానం నమద్విషయమ్. అత
స్వరూపజ్ఞానపర్యవసితమ్; ఏతన్న సాధనమితి బుద్ధిరావశ్యకీతి, ఫలే
ప్పేత్యనేన ద్యోత్యతే; తదర్థః పూర్వవదిత్యాహుః.

త్రైవిద్యజ్ఞైతస్య సిద్ధోపాయప్రవృత్తిప్రతిబంధకాన్తరజ్ఞస్వగ
తోపాయభావనివారకత్వాత్. అథోపాయాన్తరాభావానుసన్ధానరూ
పం కార్పణ్యమాహ (అనాదివాసనాయోగాఽత్యాదినా). అనాది
వాసనాయోగః - దుష్కర్మవాసనాయోగః. మలావకుణ్ఠితత్వమ్ - రజ
న్తమోభిభూతమనస్కత్వమ్. దృక్కియే - జ్ఞానకర్మణీ. ఏతేనభక్తి
యోగవిరహోఽర్థసిద్ధః ఉద్బోధః - ఖ్యాపనశ్చేత్, భగవత్కృపాత్త
వృత్తతయా ఉపయోగః. జ్ఞానశ్చేత్, తాత్కాలికోపాయాన్తర
ప్రవృత్తిప్రతిబంధకతయా “కార్పణ్యేనాప్యపాయానాం వినివృత్తిరిహే
రితా” ఇతి ఉపాయాన్తరనివృత్తాప్రపయోగః.

ఏవంప్రహ్లిభావగత వశీకరణహేతు తానమ్పాదసౌపయికా
జ్ఞద్వయముక్త్వా, తత్ప్రవృత్తిహేతుభూతమజ్ఞమాహ “పరత్వేనతి

దేనోయం భూతానామనుకమ్పనః | అనుగ్రహైకధీర్ని త్వమిత్యేతత్తు
తృతీయకమ్ | ఉపేక్షకోయథాకర్మఫలదాయితీయామతిః | విశ్వా
సాత్మకమేతత్తు తృతీయంహ నిన్దై నదా |” ఇతి.

సతీత్యనంతరమ్, అపీతి శేషః. సమాభ్యధికదరిద్రతయా యథా
కర్మఫలంధాన్యామితి లీలానుగుణ స్వసజ్జల్పపరవశోపీత్యర్థః. నిత్య
మనుగ్రహైకధీః-అవసరమాత్రప్రతీక్షః. భూతానామ్-స్వవిషయాను
కూల్యేన లబ్ధసత్తాకానామ్. అనుకమ్పనః-దుఃఖనిరాచిక్షీర్ణః. “శక్తే
సూనవదత్వాచ్చ కృపాయోగాచ్చ శాశ్వతాత్ | ఈ శేశితవ్యసమ్మ
ద్ధాదనిదమ్మృతమాదపి | రక్షిష్యత్యనుకూలాన్న ఇతియానుదృఢాను
తిః | సవిశ్వాసోభవేచ్ఛక్రసర్వదుష్కృతనాశనః” ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః.
అత్ర “అనుకూలాన్నః” ఇత్యుక్త్యాప్రపత్తిరానుకూల్యమాత్రే పర్య
వసితా; నసాధనమ్; కిన్త్యధికాణోవ్యావర్తికా. పశ్చాత్యన్తపద
నిర్దిష్టాయావన కృపాయాఇతిస్ఫుటమ్. ప్రపత్తేర్కోఠోపాయత్వేయ
థాకర్మఫలదాయిత్యస్వస్వవిషయేనపేక్ష హేతుతయా తద్దానన్య
విశ్వాసవిరోధితోక్తిశ్చాన్తజ్ఞతా.

యథాహ్యన్యేషాంకర్మణాం సరకస్వగ్గాదిఫలమ్, ఏవంప్రపత్తే
రపికాలవిశేషావచ్ఛిన్నమ్, తత్రయథాకర్మఫలదాయిత్యం స్వాను
గుణమేవేతి, అతఃప్రపత్తేః ఫలసాధనత్వశక్తిరస్తివానవేతి విమర్శవన
విరోధీవక్తవ్యస్సాన్యత్. అయంవిశ్వాసోఽభీష్టోపాయప్రసృతాపుప
యుజ్యతే. లక్ష్మీతన్త్రోక్తదుక్తమ్; “రక్షిష్యతీతివిశ్వాసాదభీష్టోపాయ
కల్పనమ్” ఇతి.

పురుషార్థప్రదస్యభగవతః ప్రార్థనాభావేరక్షకత్వానమ్భవాత్,
ప్రార్థనాపి, “నామయత్యపివాదేనమ్” ఇత్యుక్త్యప్రసృత్యా సమర్థ

బౌద్ధాన్తరతా, అతస్తద్ధేతుభూతం గోపనశక్తినిశ్చయమజ్ఞత్వేననిర్దిశతి. “ఏవమృత్యోః పృథక్తస్సన్నతాణంభవితుంక్షమః ఇతిబుద్ధ్యా స్యదేవస్యగోప్యతాక్షినిరూపణమ్ । చతుర్థమజ్ఞముద్దిష్టమముష్యవ్యాహతిఃపునః । ఉదాసీనోగుణాభావాదిత్యుత్ప్రేక్షానిమిత్తజా” ఇతి.

(ఏవమృత్యోఃపి)దయాదిగుణవాసపి, (భవితుమ్)కర్తృతయాప్రాప్తుమ్.(ఇతిబుద్ధ్యా)“గోప్యత్వవరణప్రతిఽస్థనమృతాత్”ఇతిశేషః. అశక్తః - శక్తిశూన్యః. (గుణాభావాత్) విరోధినివర్తనానుగుణజ్ఞానాద్యభావాత్, (నిమిత్తజా) సామాన్యతోదృష్టాదీనా. గోప్యత్వవరణంబు అవశ్యాపేక్షితమిత్యుక్తమ్. “గోప్యత్వవరణంనామస్వాభిప్రాయనివేదనమ్” (౧) “సర్వజ్ఞోపిహివిశ్వేశస్సదాకారుణికోపిసన్|నంసారతస్త్రవాహిత్యాద్రత్యోపేతాంప్రతీక్షతే” ఇతి, “కరుణావాసపివ్యక్తం శక్తస్సాన్వయపిదేహినామ్|అప్రార్థితోనగోపాయేదితి తత్ప్రార్థనామతిః । గోపాయితాభవేత్వేపం గోప్యత్వవరణంస్తృప్తమ్”ఇత్యత్రాపిభగవతపవాపేతాప్రతీక్షోక్తేర్నమనస్యానుపాయతానూచ్యతే.

అథవృత్త్యైవయితాజ్ఞదవ్యయామాహ“స్వస్యస్వామినివృత్తిర్యాసాతికూల్యవివరణమ్ । తదజ్ఞంఽజ్ఞమంప్రాక్తమాజ్ఞావ్యాఘాతవర్జనమ్ । అశాస్త్రీయోపసేవాతుతద్వ్యాఘాతఉదీర్యతే| చరాచరాణి సర్వాణి భూతానిభగవద్యపుః|అతస్తదానుకూల్యంమేకార్యమిత్యేవనిశ్చయః|పప్తమజ్ఞంసముద్దిష్టంతద్వ్యాఘాతోనిరాకృతిః”ఇతినిషేధశాస్త్రాణాం ప్రపన్నాప్రపన్నసాధారణత్వాన్నిషిద్ధానుష్ఠానం సాత్వాగ్లోకవినాశాదిద్వారాచ భగవదసభిమతిహేతురిత్యేతదాకారో లక్ష్మీ

(౧) లక్ష్మీతప్రే-౧౭

తన్త్రేక్షిక్తః. “తదైవసర్వభూతేషు ప్రాతికూల్యంవివర్జయేత్” ఇతి.
 ఇహత్వాకారాంతరముక్తమ్. అధికారిపూర్తయేచైతాదృశస్మత్తి
 రపేషీతా. వృత్తిః - తత్సంకల్పః. అగ్రేసంకల్పశ్రవణాదిత్యపావ
 హుః. ఆజ్ఞావ్యాఘాతః - అకృత్యకరణమ్. సాధారణవిధిశాస్త్రాణామ
 ప్రపన్నవిషయత్వాత్, “అవిప్లవాయధర్మాణామ్” ఇత్యాదివిశేష
 విధ్యధీన భగవదాజ్ఞాపరిపాలనాపయికమానుకూల్య సంకల్పమాహ
 (చరాచరాణిభూతానీతి). (నిరాకృతిః) అంతరజ్ఞస్య సామాన్యధర్మా
 కరణే భగవాన్ కింకరిష్యతీతి తత్తిరస్కారః.

ఉపసంహరతి, “ఏవమజైరుపాజ్ఞేషునమనస్తేప్రకీర్తితమ్” ఇతి.

అత్రవిరోధిస్వాతంత్ర్యసంబోధనివర్తకతయా సూక్ష్మయోజనానంత
 రముక్తా; అసాధనస్యనమనస్య కథమగ్నేపాశ్చయ్యుక్తతేతిశబ్దాత్పతీయ
 యోజనయావ్యాపర్త్యతే. “నమననామవాన్” ఇతిహ్యుక్తమ్. ప్ర
 ధానోయమిత్యన్యార్థః ప్రాగుక్తః; నమనాత్ప్రధానఇతివా. తదధీన
 పశీకారవిషయజ్ఞేన ఉక్తస్వప్రప్తయేపథ్యాఇత్యర్థః. సర్వయంప్ర
 ధానఃపథ్యాఇతి. మకారాత్సుబ్బాపకల్పనాపత్యే. నమననామవానిత్య
 స్యవైయథ్యాపజ్ఞేషు; సతుతత్ప్రాప్తయితిపరిత్వాప్రపత్యైః కర్మా
 ద్యుపాయేభ్యః ప్రాధాన్యపరఇత్యగ్నేకర్తుంయుక్తమ్; ప్రపత్యుపసాపక
 సదాభావాత్; అతఏవోక్తం తత్పదీపకృతా; అథవాన్యాసవాచికో
 యం నమశ్శబ్దః (౧) “న్యాసఇతిబ్రహ్మ బ్రహ్మహిపరః” ఇతిశ్రుతి
 ప్రసిద్ధం సామోదుపాయంపరమాత్మానమభిధత్యై. తథాశాస్త్రోక్తమ్.
 “పథానకారఉద్దిష్టః” ఇత్యారభ్య “స్వప్రప్తయేప్రధానోయం పథా
 నమననామవాన్” ఇత్యంతేన, ఇతి. రహస్యత్రయసారేపి; సాధ్యో

పాయవశీకార్యస్య ప్రావకస్య సిద్ధోపాయస్య ప్రకారమర్థత్యక్త్యా
ఉపాయాంతరేభ్యస్సమర్పణస్య ప్రాధాన్యపరత్యక్తివక్తుంశక్యత ఇ
త్యుక్తమ్.

సిద్ధోపాయ ప్రధానకత్వాత్పప్రత్యేతస్యకర్ణాదితః ప్రాధాన్య
ప్రతిపాదనేనమర్పణస్యప్రాధాన్యం ప్రతిపాదిత ప్రాయమితియోజనా
న్తరాభిప్రాయః; అజ్ఞపూర్తిమిత్యనుసారాత్, “అజ్ఞేమపాజ్ఞేషు” ఇత్య
త్రపూర్ణమిత్యుపస్కార్యమ్. ఉక్తప్రాయత్వాత్; “అశోన్యన్నూయన
ముచ్యతే” ఇతినోక్తమ్. ఏవజ్ఞపూర్ణాధికారిషు పడప్యేతానియుగ
పద్విద్యంతవన. అన్యేషుతుక్రమేణభవన్తి. తదుక్తంప్రపన్నపారిజాతే,
“ఆర్తప్రపత్తావేతేమాంసన్నిధిస్తువిధీయతే దృష్టప్రపత్తావేతానిభవి
ష్యన్త్యుత్తరోత్తరమ్” ఇతి.

తత్రాపి విశ్వాసకార్యణ్యనుసన్ధానప్రార్థనాధ్యవసాయాశ్చ
రణాగత్యధికారిణోనియతాః; (౧) “అహమస్మ్యపరాధానామాల
యోఽకించునోగతిః” (౨) “త్వమేనోపాయభూతోమేభవేత్ప్రార్థనా
మతిః | శరణాగతిరిత్యుక్తాసాదేవేస్త్రియుజ్యతామ్” (౩) “అనస్య
సాధ్యేస్వాభీప్సేమహావిశ్వాసపూర్వకమ్ | తదేకోపాయతాయాచ్ఛాప్ర
వత్తిశ్శరణాగతిః” ఇత్యాద్యనురోధాత్; విశ్వాసస్తునానుసన్ధేయకోటా
ప్రవిష్టఇతి, అహమస్మ్యపరాధానామితిశ్లోకే తదప్రదర్శనమ్. నిరను
తాపాదికాపుపాయోపేయస్వీకారా ఉపాయాధికారప్రచ్యుతికరః;
ఆనుకూల్యసజ్గుల్పస్తు భగవత్ప్రీతిరూప పురుషార్థసమ్పాదకోఽనభి
మతినివారకశ్చ. ఆచారైరపి, ప్రార్థనాగర్భోదృఢాధ్యవసాయ
రూపో బుద్ధివిశేషఇతి ప్రార్థనాధ్యవసాయాపుక్తా. “పేఱుతప్ప తెన్తు

తునిర్దిరుక్తైః యమ్” ఇతి విశ్వాసోఽవశ్యాపేక్షితఇత్యుక్తమ్; “నిమి
ద్ధస్తానుమ్” ఇత్యుపక్రమ్య, “ఇన్ద్రేయైశ్చకౌస్తు నూరజ్జఘ్నిమాయ్
ఉపాయవిరోధికఘ్నిమాయ్, ఉపేయవిరోధికఘ్నిమాయరుక్మమ్” ఇతి,
శ్రీవచనభూషణే, ప్రాతికూల్యవర్జనస్య ఆప్రయాణాదనువర్తనీయత్వ
మ్; ఉపాయాపాయాన్వయేనానుతాపప్రపదనస్యైవ అధికారాప్రచ్యు
సమ్పాదకతా ద్వయాధికారే వరవరమునిభిరుక్తా; ఆజ్ఞాననువర్తనే,
భగవదనభిమతత్వం పురుషార్థహానిశ్చేత్యాచార్యైరేవోక్తమ్; కిన్తు
ప్రపత్తేరనుపాయత్వాత్ సర్వేష్యేతే ఉపాయాధికార్యపేక్షితా ఇ
త్యుచ్యత ఇతి విశేషః. సర్వత్త్రైవానుకూల్యసజ్కల్ప ప్రాతికూల్యవ
ర్జనప్రకరణేషు ప్రపత్తివర్యస్తేష్యేతే ఉచ్యంతే.

యథాలక్షితస్తే; — “మయీనసర్వభూతేషు హ్యనుకూల్యం
సమాచరేత్ । తత్రైవసర్వభూతేషు ప్రాతికూల్యం విసర్జయేత్” ఇతి,
“ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్త మానుకూల్యం సంగ్రహిత్వమ్ । అపాయేభ్యో
నివృత్తోస్త్రిపాతకేభ్యోభవోదధౌ । తథాప్యత్రప్రవృత్తిస్సాన్యత్వ
త్సన్యతేస్సాన్విసశ్యతు” ఇతిచ, “అపాయాన్ సమ్పరిత్యజ్యపాతకాన్
భవసాగరే । ధైవాద్వాయదివామోహదపాయస్యపరిష్కరే । భజ
మానోధతావేవ లక్ష్మీనారాయణావృణో । శశ్వచ్ఛానుకరాన్ సర్వాన్
పాయాన్ జహతిస్వయమ్ । అలేప్తాకరణేతేషాం లోకసజ్జిహవేతనా”
ఇతిచ, “ఆనుకూలేతరాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః” ఇత్యుక్త్వా,
“ఉపాయాపాయసన్త్యాగీమధ్యమాంసృత్తిమాస్థితా” ఇత్యుక్త్వా “రక్షి
ష్యతీతినిశ్చిత్యనిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బుద్ధ్యేతదేవదేవస్థం గోప్తారం
పురుషోత్తమమ్” ఇతి విశ్వాసప్రార్థనాధ్యనసాయూ ఉక్తాః.

“ఉపాయాపాయనిర్ముక్తా మధ్యమాంసృత్తిమాస్థితా । శరణా
గతిరగ్రైమా సంసారార్థవతారిణీ । ఏషాసానై దీక్షినిష్ఠాహ్యుపాయా

పాయమధ్యమా । అస్యాంస్థితోజగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్”
ఇత్యాదితత్త్వ నిరనుతాపోపాయాపాయ ప్రవృత్త్యభావవిశిష్టా విశ్వా
సపూర్వకప్రార్థనాగర్భాభ్యవసాయవిశేషయాపా ప్రపత్తిః - సంసార
తాణిత్యవగమ్యతే. తదేతత్సర్వము త్తరత్రస్సుటతరముపపాదయి
ష్యామః.

తదేవ మహిర్బుధ్న సహితాయాం ఘోరయోజనాయాం
సమశ్శబ్దస్య అధికారికృత్యపరత్వమవగమ్యతే; భగవతాపిపరాజ్ఞు
శేన శ్రీవేంకటాద్రినిలయోద్దేశేనసమశ్శబ్దక్రిస్తుశకాప్రాప్తాచ;
తామేతాంబిభ్రతాం పూర్వోత్తరాఘయోరశ్లేషవినాశావిత్యనుగృ
హీతమ్. అథోత్రసమశ్శబ్ద ఉ క్తప్రవృత్తిబలాచ్ఛరణాగతిం ప్రకాశ
యన్నుపాయవేషం భగవన్తంప్రకాశయతీతిభావః. యద్యపిపరా
జ్ఞుశనూక్తౌ సమశ్శబ్దపదద్వయేనచారతన్త్ర్య ప్రకాశనముఖేన తదు
చితోపాయః ప్రకాశ్యతఇతి పూర్వైర్వర్వాభ్యాతమ్; తథాపి పూ
ర్వోత్తరసాహచర్యాన్ములే ఐకపద్యయోజనాయాపవాభిమతత్వ
ప్రతీతే, యోజనాయా యోజనాన్తరావిరోధితావచ్ఛేదం వ్యాఖ్యా
సంవిరుధ్యతే.

(౧) “యస్సదేవోమయాదృష్టః పురాపద్మాయతేక్షణః | సపష
పుషపవాపుస్సమృద్ధీతేజనార్దనః । సర్వేషామేవలోకానాం పితా
మాతాచమాధవః । గచ్ఛన్సమేనంశరణం శరణ్యంపుషష్టభాః”
ఇత్యుపదిష్టైఃపాణ్డవైః, “ఏవముక్తాన్త్రయః పార్థాయమాచభరత్స్వభా

(౮౩) “అద్వితొమ్మిశోత్” ఎన్యాయే ఫలమశ్లిథ్మి.

ద్రాపద్యాసహితాస్సర్వే సమశ్చక్రుర్జనార్దనమ్” ఇతి సమస్కృతిమి
త్యుక్తే.

దమయస్తీవృత్తానేచ, “శరణమ్ప్రతిదేవానాం ప్రాప్తకాల
మమన్యత” ఇత్యుపక్రమ్య “వాచాచమనసాచైవ సమస్కారంప్రయు
జ్యసా” ఇతి శరణాగత్యభిసంధేర్నమస్కారహేతుత్వోక్తే, “సమ
శ్చబ్ధః ప్రదానార్థస్సాన్వహఃశబ్దనదిష్యతే” ఇతికణ్ఠతః ప్రదానార్థకత్వ
వచనాత్, “సమస్తా రాత్నకంయస్తైవిధాయాత్మనివేదనమ్” ఇత్యుక్తే,
“సమిత్యాధనకాదీనాం యజ్ఞానాన్యసమాత్మనః | సమసాయోకరో
ద్దేవే సస్వధ్వరఇతీరితః |” ఇతి సమసతత్త్వాన్యసేకరణత్వవచనాచ్ఛ,
సమఃపద ముపాయపరమితిబోధ్యమ్.

వచనే, యజ్ఞానామితినిర్ధారణేషష్ఠీ; సస్వధ్వరఇతి-యస్సమిధే
త్యారభ్య, యోసమసాసస్వధ్వరఇత్యన్తేన ఋగంశేనేరితః. ద్విపద
త్వేపితత్కరణత్వముపపద్యతే; స్వాన్వయనివృత్తి ప్రతిపాదకత్వాత్.
స్వశేషత్వనివృత్తిపరత్వేపి స్వరూపసమర్పణే వినియోగఉపపద్యతే.
స్వశేషత్వాభావబుద్ధిరేవ స్వరూపసమర్పణమ్.

ఏవముపాయపరతామభిధాయ ఫలపరత్వందర్శయతి (అద్వి
తొమ్మితి). (౧) “బద్ధాఙ్జలిప్రటాహ్మస్తాసమగిత్యేవవాదినః” ఇతి
దాన్యరసాతిశయ పర్యవసానభావినో సమశ్చబ్దస్యఫలప్రకాశకత్వమ్,
“ప్రేక్షావతః” ఇత్యాద్యహిర్బుద్ధ్యవచనానుమతే మితిభావః.

(౮౮) “ఉత్తమమున్నడియూర్క్కడిమై” ఎన్నిపడియే ఇతిలే భాగవతశేషత్వమనుసంధేయమ్.

నను, “తొలై విల్లిమజ్జలమ్” ఇతి శ్రీసూక్తా తదీయ శేషత్వ ప్రతీతేః కథమిహాత్మస్య సమశ్శబ్దస్య తత్సమానార్థకతయా స్వరూప పరత్వమతహా (ఉత్తమముత్పాది). యద్యపిశ్రీసూక్తా భాగవత శేషత్వస్య మన్తప్రతిపాద్యతామూత్రంప్రతీయతే. తథాపి పరిశేషా దిహేవ తత్ప్రతిపాదనముచితమ్. నచ, తృతీయపదే నారాయణోద్దేశ్యక కైజ్జర్యాపేక్షణేనారోద్దేశ్యకస్యాపి తస్యాపేక్షాప్రతీతిః. అతి ప్రసక్తాత్; నారత్వస్య అశుద్ధసాధారణ్యాత్, అతోనమసై వతత్సిద్ధిః.

“అత్యంతపారతన్యేహి సమశ్శబ్దేనబోధితే | స్వతన్త్రాభిమతార్థత్వం స్వతపప్రసిద్ధ్యతి | స్వ శేషభూతమఖిలం స్వేచ్ఛయావినియోజ్యతే | సుత్రాదిషుహిరాజాన స్తథేశస్సంశ్రితేషునః | స్వేచ్ఛయాసంశ్రితాధీన స్వతన్త్రోభగవానపితర్రవాచ్యుకిమస్తాకం పృథకసంశ్రిత శేషతా॥

యథాస్వయమేవాహ (౧) “ఇవకాస్సమునిశార్ధూలకిజ్జరకానముపస్థితో” ఇతి. (౨) “దాస్యమైశ్వర్యయోగేన జ్ఞాతీనాఙ్ఘ్రికరోమ్యహమ్ | అర్థభోక్తాచభోగానాం వాగ్దురుక్తానిచక్షుమే” ఇతిచ. జితన్త్రాయామ్, “న తేరూపంనచాకారోనాయుధానినచాస్పదమ్ | తథాపి పురుషాకారో భక్తానాంత్యంప్రకాశసే” ఇతి.

అనుసంహితశ్చాయ మర్థశ్రీవత్సజ్జమితైః ;-(౧) “అనన్యాధీనత్వంతవకిలజగుర్వైదికగిరః పరాధీనత్వాన్తుప్రణతపరతన్త్రం

మనుమహే” ఇతి, (౧) “పరిజనపరిబ్రూః” ఇత్యారభ్య - ఆత్మవరద
నకలమేతత్సంశ్రితాన్తంచకర్థ” ఇతిచ; “భవేద్గుణకృతందాస్యసుపిభాగ
వతేషునః । నిర్బంధత్వనివృత్తిస్తు గుణాధిక్యప్రయోజనమ్ । భగవచ్ఛే
షతాజ్ఞానం యచ్ఛేషత్వేప్రయోజకమ్ । నైవవ్యావర్త్యతేతారేమధ్య
మాక్షరభోపితత్వ”

నచైకత్ర శేష శేషిభావవిరోధః. ఆకారభేదాదుపపత్తేః. క్రియా
ముగ్రీతి శేషస్య కర్తురధికారిత్వేన శేషిత్వాభ్యుపగమాత్. శిష్యాచా
ర్యయారపి పరస్పరం శేషి శేషభావనత్వేపి నృత్తినియమోభగవదా
జ్ఞావశాదేనోపపద్యతే. “జన్మాన్తరసమాసేషు యస్యస్యాద్భుద్ధిరీదృ
శీ । దాసోహంవిష్ణుభక్తానామితిసర్వాన్ధసాధినీ” ఇతిచన్యాయసిద్ధ్యాన్తో
పచనేనాప్యుక్తః.

సచాత్రచతుర్విధానాం భక్తానాంభక్తశబ్దేననిర్దేశః ; కిన్తు
తద్దాస్యైకరసికానామ్. తదుక్తంప్రపన్నపారిజాతే; “భక్తిశబ్దస్యము
ఖ్యోర్ధః ప్రపన్నేపర్యవస్యతి । ఆత్మీయసంహితాయాన్తు యథాసేనేశ
ఉక్తవాన్ । సేవాతుప్రోచ్యతేనద్భిర్భక్తిశబ్దేనభూయసీ । సేవాచా
త్యస్తసేచత్వనృత్తిస్త్వామినమ్మృతి । తస్మాత్పరస్యదాస్యైకరసతా
భక్తిరుచ్యతే” ఇతి.

అతఏవచాపలుః; “త్వయ్యాచార్యైర్వినిహితభరాస్తానకారణ
నాభత్వత్కర్తృత్వప్రవణమననస్త్యధుణాస్వాదమత్రాః । త్వయ్యేకస్మి
న్నపివిజహతో ముక్తవత్సాధనత్వం త్వచ్ఛేషత్వస్వరసరసికాస్సూర
యోమేస్వదంతామ్” ఇతి.

(౮౫) ఇతు అకార త్తిలేయెన్దుమ్ శొల్లువర్కళ్; ఉకార త్తిలే
యెన్దుమ్ శొల్లువర్కళ్.

ఏత దేవహివరమైకాన్తిలక్షణంగీయతే, “దేవతాన్తరశబ్దాది
భక్తికృష్టాఖ్యహేతుషు । సామ్యకృత్పరమైకాన్తిహారాస్వామితి
బుద్ధిమాన్ । ముక్తతుల్యోహివరణాద్యస్తకేవలభోగ్యతామ్ । భగ
వత్సనునన్దతై ప్రపన్న సేతికథ్యతే । ఏకాన్తిపరమైకాన్తిభావమకా
ధికారిణః । విజ్ఞాతవ్యోదశాభేదాత్తారతమ్యవశేనవా” ఏవమ్, “అన
న్యమనసోవిప్రామూలమన్త్రసమాశ్రితాః । దృష్టైవవైష్ణవాన్విప్రా
న్ప్రణమన్తిమన్తిచ” ఇత్యనన్యమనస్తత్త్వముపాయనిషయే శేషివిష
యేచ, మూలమన్త్రసమాశ్రితత్వం తదుదితస్వరూపయాభాత్త్వా
ధ్యనసాయనత్వమ్ ; ఏవంభాగవతవైభవప్రతిపాదకాని బహుాని
వచనాని ప్రపన్నపాఠజాత తత్వదీపాదిషు ఉదాహృతానితత్రైవ
ద్రష్టవ్యాని.

కేచిత్తు, అకారేణభగవచ్ఛేషత్వాభిధానాత్తస్యచ తదీయ
శేషత్వపర్యన్తత్వాత్, తత్రైవతత్సిద్ధిరిత్యాహుః; అన్యేతు, తదన
న్యార్హ శేషత్వస్యైవ తదీయపర్యన్తవినియోగార్హత్వప్రయోజక
తాయా బౌచిత్యాత్, సమ్మన్ధనియామకోకారవిన తత్సిద్ధిరిత్యాహుః.
తదిదంపక్షద్వయముపన్యస్యతి (ఇతుఇత్యాదివాక్యద్వయేన).

ఆచార్యాస్తు, ఉకారస్యాపి నమశ్శబ్దేనానబోధాపాదనాత్,
యథేష్టవినియోగార్హత్వరూప శేషత్వప్రతిపాదకప్రథమపదాపేక్ష
యాతదుపధానయాపవారతన్త్ర్యప్రతిపాదకనమశ్శబ్దవిభాగవత శే
షత్వానుసంధానముచితమితి తగ్లే వానునన్దధుః.

ఉక్తజ్ఞాపరదాచాద్యైః-ననుకథం శేషత్వాత్పారతన్యము
 తిరిచ్యతే; ఇత్థంయథేష్టవినియోగాద్వాత్వం శేషత్వమేవినియుజ్యమాన
 త్వం సారతన్యమితి. తత్పదీపకృతమ్;-“ఏవంసమస్తవిదచిద్విశిష్ట
 విషయత్వతః । విశేషణాంశబ్రహ్మదివిషయాస్యాచ్చ శేషతా ।
 తదనన్యార్హతాహనిరితి నాశజ్ఞమాత్మనః । తద్విశేషనిషేధేన
 తత్వజ్ఞాశ్చేషిణోయథా । విశేషణత్వసామ్యేపినిషిద్ధాదేవతాదయః ।
 అనువృత్తేతుతత్వజ్ఞాశ్చాస్త్రీషువిహితాస్తథా । గౌరవ్యేష్వపిప్రతా
 దిష్వశుద్ధత్వవ్యవస్థితౌ । నమస్కారాద్యనర్హత్వం యథాన్యత్రాపి
 తత్తథా । అశుద్ధాస్తేనమస్తాస్తు దేవాద్యాకర్మయోనయః । మా
 యాగుణాభిభూతాశ్చేత్యుపాస్యానైవసమ్మతాః । అభస్యాదజ్ఞతాశ్చ
 త్యాదేవానాంపరమాత్మనః । సకిచ్చిదన్య శేషత్వం భార్యాయాభర్తు
 రజ్ఞవత్ । ఇత్యేతదసమీచినంభార్యాయాభర్తు శేషతా । శరీరద్వా
 రతస్సిద్ధాశరీరవిషయామతా । అత్రసర్వశరీరేతుపరమాత్మాసరస్వ
 యమ్ । శేషీతచ్ఛేషతాయత్తా తత్సమ్బద్ధిపరార్థతా । అతఃశ్వర
 సమ్బంధ విజ్ఞానంయేషువిద్యతే । తేవిశుద్ధాస్తదీయత్వాదుద్దేశ్యాఇత్యు
 ద్దీరితాః ।” ఇత్యాదినా, “తస్మాదితరసంసృష్టజన శేషత్వనర్జితమ్ । తదీ
 యదాన్యతత్వజ్ఞైర్నన్రీతాత్పర్యమీరితమ్” ఇత్యనేనగ్రస్థనస్తభేణ
 అకారస్యాప్యర్థాన్నారాయణపదవిశేషణత్వాత్, విశిష్టవేషత్వాది
 ప్రతిపాదనే స్వరసతఃప్రతీయమానస్య విశేషణవిషయశేషత్వాదేః
 బ్రహ్మదిసాధారణ్యేప్రతీయమానేపి “అశుద్ధాస్తేనమస్తాస్తు” ఇత్యాది
 నాతేషామశుద్ధిప్రతీతే, గౌరవాణామపిప్రతాదీనామశుద్ధిదశాయా
 మివ అననువర్తనీయత్వంన్యాయప్రాప్తమ్; “నిత్యోనన్త్యోనచానిత్యః
 కర్మవశ్యోముముక్షుభిః । అప్రోవిష్టారనాప్తశ్చ ద్విధాపరికరస్సన్మితః ।”

ఇత్యాదిభిరనామైకైర్మనశ్యానామననుపర్తసయత్వ ప్రతిపాదకైర్వచనైరుపప్తభ్యతెభ్యసన్యాప్త శేషత్వవిరోధితదనుపర్తసమకార్యమేవ.

నచ భర్తృభార్యాన్యాయేన అభ్యభూతదేవతానుపర్తసంసరద్యురోధి; సాక్షాన్యన్యత్రవ్యావర్త్యత్వాత్. ఇహసాక్షాతదన్యాప్రసిద్ధేః విశేష్యాన్యమాత్రపరామర్శే భాగవతశేషత్వప్రతిపాదకానకవచనవిరోధాత్; సాక్షాశేషత్వస్య శుద్ధవర్జనాద్విశుద్ధేషున్యాతప్ర్యగన్తవిధులేషు భగవద్యేకప్రేమభివ్యవహితాత్, భగవద్యేషత్వానుపదీప్యన్య శేషత్వాదినానా ఉకాశేణాపేద్యభి, “అత్తా” “యథా హ్యహం” ఇత్యాద్యన్యాహంచనాత్, స్వీకారాన శేషభాగవతవిషయ శేషత్వం స్వేనానుసంధేయమితి నన్యూహితం.

నమఃపక్షోక్తానన్యశరణార్థమపి భాగవతాది క్షణిక్షయమితి, “యంతుంస్మత్” “వినుత్మనుష్యమిహేనా” ఇత్యాని విశేషవచనా విహితేషు “బ్రహ్మాణంశరణార్థం” ఇత్యాదినాన్విధేషు బ్రహ్మాదిష్వేవపర్యవస్యతే; శేషత్వోన్వయసంస్థానప్రాప్యత్వం “యాత్రపూర్వ” ఇత్యాదిసూత్రసంస్థాన త్కరీయపదబోధ్యతే, శేషత్వశరణార్థప్రాప్యత్వవిశిష్టసామ్యం భాగవత శేషత్వానామస్త్రీన్యతాత్పర్యయిత్యాహుః.

శేషిన్య, “సరసమ్బుద్ధిరనాగాః” ఇత్యత్రైవేన్యవాదివదబోధ్య సమ్బంధవిశేషస్యాపి వివక్షితత్వాత్, తేషాంప్రాప్యప్రాపకభూతాదున్వయ, విశేషకభూత భాగవత శేషత్వసిద్ధిః, పురుషత్వస్వరూపారవదే నర్వసంస్థానప్రాప్యత్వసిద్ధిః, విశేషవచనవిరోధాత్పన

(౮౬) ఈశ్వరన్ తనక్కేయాయరుక్కుమ్ ; అచిత్తుపిఱర్ క్కేయాయరుక్కుమ్. ఆత్తాతనక్కుమ్ పిఱర్ క్కుమ్ పాతు వాయరుక్కుమ్మెన్దు ముట్టుట్టనినైవు. అజ్జనన్దిక్కే అచిత్తుప్పాలే “తనక్కేయాక వైన్దైక్కొళ్ళవేణుమ్” ఎన్దిఱు తునమున్నాల్.

విశేషణాన్వయః ; “మయితేతేషుచాష్యహమ్” ఇత్యన్యాసి నారాయణశబ్దోపబృంహణత్వాచ్చ, సమ్మన్ధవిశేషతాత్పర్యగ్రహః. నరపతిశేషఇత్యాదానరశేషత్వేతాత్పర్యగ్రాహకప్రమాణాభివాత్, నవిశేషణాన్వయః; తత్సత్వేత్విష్టాపత్తిఃప్రపాహుః.

అచిద్వత్పరార్థరూపస్య స్వరూపయాథాత్మ్యస్య నమశ్శబ్దప్రపతివ త్తేశ్చన్దనాదిదృష్టాన్తేన భాగవతవిషయే వినియోగఇహేవసిద్ధ్య తీత్యభిప్రయః ప్రణవజన్యజ్ఞానాన్నమఃపదజన్యజ్ఞానస్యవైలక్షణ్యమాహ (ఈశ్వరనిత్యాదినావాక్యచతుష్టయేన).

(౧) “పతింవిశ్వస్యాస్మేశ్వరమ్” ఇతిశ్రుతేః, తత్రేశ్వరశబ్దస్య శేషిపరత్వాత్, కేవలస్వార్థతాతత్సర్వభావః. అచిత్తు, (౨) “భోక్తాభోగ్యమ్” ఇత్యుక్తేః కేవలపారార్థ్యమ్. చిత్తు-భోక్తృత్వనియామ్యత్వాభ్యాం స్వసరోభయార్థత్వ ప్రతీతిశ్చాన్తేషు; ప్రణవేపి మకారస్యజాతిపరత్వాత్, అచితామపి తత్రోపలక్షితత్వాత్, భగవతః కేవలస్వార్థత్వస్య, అచితాం కేవలపరార్థత్వస్యచసిద్ధిః. జీవన్యతుజ్ఞాతృత్వబలాయాతభోక్తృత్వ శాబ్దశేషత్వాభ్యాముభయార్థత్వస్యమూలమన్త్రీతాత్పర్యార్థస్య ప్రతిపాదకంనమఃపదమ్.

ఇయాంస్తువిశేషః. యత్పురుషార్థప్రధానాద్రమిడోపనిషదితి;
స్వార్థతాగధరహితవపురుషార్థఇతిజ్ఞాపయితుం తత్రప్రార్థనాగర్భతా;
ఇహపునర్నన్దస్వస్వరూపపరత్వాత్తాదృశపురుషార్థయోగ్యతా ప్ర
కాశనముఖేన స్వరూపనిష్కర్షవీచక్రియతఇతి సప్రార్థనాపేతా.
యదిపునస్సర్వధాసామ్యమపేక్షితమ్; తదాస్వరూపప్రాప్యోభయ
పరతాపకుమాశ్రిత్య ఉత్తరపక్షేనైకవాక్యతయా తదపిసూచపాద
మేవ. పురుషార్థజ్ఞాపనపరస్యాపి తన్నుఖేన స్వరూపప్రకాశకత్వ
మప్యస్త్యేవేతి భాగవతశేషత్వప్రార్థనాముఖేనతదప్యత్రానుసంధాతుం
శక్యతఇతిభావః.

కేచిత్తు, ఉకారస్యానన్యార్హశేషత్వబోధకత్వాత్, తస్మైవ
భాగవతశేషత్వమనుసంధేయమితి కేచిదిత్యుక్తమ్; తర్హితతవస్వార్థ
తానివృత్తిసిద్ధేర్నమఃపదమనర్థకమిత్యాశంక్య, భోక్తృత్వోక్తి
బలేన ఉకారస్యతుల్యవత్ స్వభోగోద్దేశ్యతావారకత్వాసమ్భవాత్,
శేషత్వోక్త్యేవ పరగతాశిశయాధానైకముఖ్యప్రయోజనకోపాదా
నవిషయత్వ విరుద్ధాయాస్తస్యావారణసమ్భవేపి, ఉకారస్యఅస్యశేష
త్వనివారకతయా సార్థక్యసమ్భవాత్, నానుక్కుటస్వప్రయోజనో
ద్దేశానర్హత్వరూపాత్వస్తపారార్థ్యసిద్ధిరితి, తదర్థానమశ్శబ్ద ఆవ
శ్యకః. పురతఃకాక్షణే పశ్చాదీక్షణేతు స్వార్థతాగన్ధవిధురపురుషార్థ
ప్రార్థనాపరత్వాదపీత్యాహ (ఈశ్వరనిత్యాది). యద్యపి, "తనక్కుమ్
పిఱ్ఱక్కుమ్" ఇతితుల్యవత్ప్రీతియతే. తథాపి ప్రణవోదిత శేషత్వ
బలాదతుల్యత్వం స్వభోగేబోధ్యమ్. నచ, స్వభోగస్యమాత్రయాప్య
నుద్దేశ్యత్వే సర్వధాస్వేనభగవతో యత్కించ్చిత్ప్రయోజనసిద్ధేర్నము

ముతాస్యాదితివాచ్యమ్. లీలారసాదితః, కైజ్జుర్యాధీనభగవదానంద
స్యాతిశయితత్వాత్. (౧) “ఐకాంతికనిత్యకిజ్జురఃప్రహర్షయిష్యామి”
ఇతిహ్యుక్తమ్; నచైవమపి, యేన కేనచిదానందసిద్ధేర్ననియమతస్త్వి
మోక్షేచ్ఛాస్యాదితివాచ్యమ్. “స్వాపాదానపరమప్రయోజనంభగవత
స్సిద్ధ్యేత్” ఇత్యేనంరూపేచ్ఛాయా అవిరోధాత్. సర్వోపచేతన
సాన్విర్థమేవ ప్రవర్తతఇతి పునఃప్రకృప్తకృపాన్నేహన్వితేషు వ్యభి
చారితి శుత్రప్రకాశికాయాంస్ఫుటమ్. స్వాన్విర్థవాసనాపి దృఢతరేణ
పారార్థ్యాధ్యవసాయేన నివర్తనీయా; యదిపునరిదానీంసనివర్తతే,
తథాపి సాముక్తానివర్తతవ; నచైవంప్రార్థనావైయధ్యమ్. అధికారి
పూర్తిప్రయోజకత్వాత్పరిర్థనాయాః; (౨) “నిరస్తాఖిలదుఃఖోహమన
స్తానందభాక్స్వరాట్” ఇతి పరమృతిత్వప్రత్యాసేనాస్థాయా సాధనతయా
ఉద్దేశ్యస్యాద్దేశ్యతోక్తా. మన్త్రజన్య తాత్పర్యజ్ఞానశూన్యానాం
కేవలశాస్త్రీస్వానందస్వాప్యుద్దేశ్యతామనునందధతాం భక్తాదీనాంరీతి
ర్వాతత్రకథితా, అన్యథా స్వభోగేప్రధానోద్దేశ్యత్వస్వాప్యపత్తే.
తేషామపిపునస్సర్వసహిష్ణునాంభగవతాముక్తిదశాయాం స్వాన్విర్థతాధీ
ర్నివర్త్యతేనవేత్యవ్యదేతత్. నచ, తథాపి శుక్తిమీవానందసామ్యాది
కేవల ఫలతయోక్తఇతి తస్యైవప్రయోజనతా. ఏవంభగవత్ప్రయో
జనే ప్రాధాన్యస్వాప్యసిద్ధిప్రసక్తాత్; అథవా, సంసారిజనవాసనాను
రోధేన ప్రాధాన్యేనానుద్దేశ్యమపి స్వానందంబోధయతి, (౩) “రసో
వైసః, రసంహేయాయంలబ్ధాన్వనీభవతి” ఇతి; నపునర్భగవదానంద
యాపం ప్రధానమపిప్రయోజనమిత్యవ్యతే; † తర్హిసాధనంతభోక్త

మిత్రోల్బమ. యదపిప్రాగ్నాబతేన అగ్రేభోక్తృత్వమవగమ్యతే. తదపిపూర్వావగతభోగ్యత్వాథమేవేతి. (౧) “అహమన్న మహమన్నాదః” ఇతిభోగ్యత్వకథనపూర్వక భోక్తృత్వకథనాదవ్యవగమ్యతే. యద్యపిసాధ్యధానస్తోవిద్యతే. అథాపినాసాపుద్దేశ్యః; కిన్తుపరాతిశయ ఏవేతి, ఏతాదృశఃషుక్లౌఢమశ్శబ్దభావ ఇతిభావఇత్యాహుః.

అపరీతు, అత్యంతపారాధ్యాయత్యంతపారతన్యయోర్నమన్తాదవ్యభోజ్యవంశకమి; మన్తస్మిన్తానంతః పశ్చాదపీతీ తేన నమనామోగాత్తదభయతోభవేతి, నమశ్శబ్దస్య వ్యాఖ్యానానన్తరం తద్వైభవవిర్యవసిత మస్త్రీనిభవమాహ (ఉత్పరసిత్యాది). (ముఖ్యబ్రహ్మపు) “శ” స్త్రీభావోవిదేశీభావయోః ప్రాగమికోశాన్త్రీజన్యంజ్ఞానమి; యథాచశాస్త్రీసాన్త్రీభావనకాశః. తథోక్తంప్రాయశః; “జ్ఞానానన్తమయన్త్రీభావ” ఇత్యనాశేషత్వానూర్పరమేప జ్ఞాతృత్వాద్యవగమానః; ముక్తేతశ్చయోమసి (౨) “జతస్మిన్ద్రవమమాణస్త్రీభిర్వా” ఇత్యాదిభిర్భోక్తృత్వవిద్యవ ప్రతీతేర్నాత్యంతపారాధ్యాయవగమానః. అతఏవ అనన్తమితోపాయస్య భోక్తృత్వానన్తవాదుపాయాన్తరామన్తాత్మత్వహానసాన్త్రీభావ తత్రప్రవీణయతే. నమశ్శబ్దవతు యత్నభలయోన్తత్రతత్వావగమాత్తదవగమఇతిభావః. పారతన్యస్యాన్తానుజ్ఞానమి; ఇన్తిన్త్రపుహిన్త్రపాపా ఇత్యగ్రిమనాక్యానుసారేణ వివతాక్లికాశ్యః; నహిశేషత్వభావస్త్రీత్వవత్ పారతన్యభోగ్యతే; “జ్ఞానచతుర్థిభాగవత్సత్వమన్త్రీభావదయః” ఇత్యాదార్యహృదయ ద్రవ్యానుసారేణయోజయన్తి.

+ అపరీతుమన్త.

(౧) త్రీభువ

(౨) భావో-౨-౧౩

(౮౭) అతావతు-భోగదశైయిత్ ఈశ్వరసభీక్కుమ్బోతు నో
క్కు వేణుమెన్తు అభియాతోభిక్తై.

(౮౮) అభిక్తైక్కు-పేతుకీధ్రేశ్శొల్లభ్, మేలుమ్శొల్లుమ్.

ఇతి రేతు, ననుశేషలక్షణస్య సావధారణత్వాదుపక్రమగత
తదనురోధేన భోక్తృత్వస్య + పరార్థత్వావగమసంభవాత్, కింనమసే
త్యత ఆహ (ఈశ్వరనిత్యాది). ఈశ్వరస్సేవ్విచ్ఛాదీనసకలవినియోగః.
అచిత్తుపరేచ్ఛాదీన సకలవినియోగః. ఆత్మాతు శేషత్వజ్ఞానవత్త్వాద్య
ధేష్ట వినియోగాహ్లాపి శేషత్వబలావగతస్సనైచ్యానుగుణమేవ పర
స్యవినియోజ్యఇతి స్వనైచ్యాననుగుణవ్యాపారవినియోగప్రతిబద్ధక
స్వేచ్ఛాసహకృతపరేచ్ఛాదీనవినియోగఇతి పూర్వంప్రతిపత్తిః. అనే
నతు సృక్చన్తనాదితుల్యపారార్థజ్ఞానాద్యధేష్టవినియోజ్యత్వంప్రతీ
యతఇతితద్వ్యావృత్తిసిద్ధిః. “పేమరుచకవద్ధిశేషత్వపారతన్యై”
ఇత్యాచార్యహృదయవ్యాఖ్యానోదాహృతాచార్యసూక్తేరిత్యాశ
యఇత్యాహుః. అస్మిన్వ్యాఖ్యానేఽతావతిత్యాదియథాశ్రుతగ్రన్థ
స్సుగమః; వ్యాఖ్యానాంతరేషు పారార్థ్యచరమాపధిమాహ (అతా
వతితి). స్వరూపలాభస్యాప్యనపేక్షణీయతోవ్యక్త్యా స్వానందాద్యనపే
క్షాకైముత్యసిద్ధా.

భగవదీయ యధేష్టవినియోగప్రతిబద్ధేచ పూర్వోక్తశేషత్వ
బలాద్వత్సమాణకిజ్జరత్వబలాచ్ఛాయాతా నైచ్యబుద్ధిర్హేతుః. సా
చ, చతుర్థ్యర్థశేషత్వైజ్జర్యాన్వయిస్వార్థత్వనిషేధకేన సమశ్చ
ధేనతయోరపి భగవద్భోగవిరోధిత్యే త్యాజ్యత్వప్రతీతేర్నివర్త్యత
ఇత్యాశయేనాహ (అభిక్తైక్కు-కి-తి).

అథ పారతన్యైజ్ఞానప్రశంసాముఖేన సమశ్చబ్దనై భవంప్రద

(౮౯) ఇన్నివై ప్రవిష్టపాతే కృతకృత్యమ్.

(౯౦) ఇన్నివై విజ్ఞాతపాతే ఎల్లానుక్కులెజ్జనుమ్ కృతమ్.

(౯౧) ఇన్నివై వితే ఎల్లానుక్కులెజ్జనుముమ్.

గృహ్యతి (ఇన్నివై వితే). ననుక్కులెజ్జానుమిత్యర్థః. అథావా కేవల పారార్థ్యేనైవ అత్యంతపారితస్యస్యేతి బుద్ధివత్త్వాత్పారితస్యే జ్ఞాపయిత్యర్థః. అథావా పారార్థ్యేనైవ తేష్వేన ననుక్కులెజ్జై భవం ప్రత ర్భ్యపారితస్యే జ్ఞాపక తేష్వేన దావా (ఇన్నివై వితే). అర్థః పూర్వపత్, “పారితస్యేనైవ సమపాదనం” ఇత్యుక్తపారితస్యేనైవ దేవముక్త్యభిధా నాత్. అత్ర శాస్త్రజ్ఞానస్య వివక్షితత్వే ప్రయోజనత్యమభిమత్యేతి. అధ్య వసాయనూపభరన్యసన్తు సాహచర్యేన సేతు రేవ. “మయినీతి వై కర్తవ్యః కృతకృత్యో భవిష్యతి” ఇతి కర్తవ్యవివక్షాన్యత్యంత పార తన్వ్యాన్యసాయనూపత్వేనైవ ప్రమాణత్వేన వివక్షితమ్.

ఈ ద్వివిధత్యంత పారితస్యేనైవ నన్యాన్యస్యాన్యత్యంత పరదూప తయా ఉత్తమాభిధానానామేత్యవత్తుమితి తేత్యత్వాదావా (ఇన్నివై వితే). అనుక్కులెజ్జానామేతాద్యో ద్విపారితన్వ్యానునన్యాన్యత్యే భు క్త్యేతి, నాన్యత్యేన నన్యత్యేనామిత్యవివక్షయత్యేతి. తథాపి పారితస్యే ప్రతిపక్షసామాన్యాభావస్య సకలముక్కులెజ్జామూలతావివక్షేతా, అత్యంత పారితన్వ్యాన్యత్యేనైవ త్కృత్యవివక్షే భగవదభిమత్యజనకత్యదూప నిర్ణయమాత్రమభిధాన్యమ్. (౧) “నన్యత్యేనైవ సర్వాపి తపాంసితప తాంసరః । సన్యత్యేనైవ సర్వయజ్ఞాన్యత్యదానానామిత్యేనాత్ । కృతా

(౯౨) ఇతిన్ద్రిక్కే యిరుక్కుస్పష్టమ్ యజ్ఞాదికళుమ్ ప్రాయశ్చి
త్తాదికళుమ్ నిష్ప్రయోజనజ్ఞో.

స్య నేనమోక్షశ్చ తస్యహస్తేనసంశయః" (౧) "యజ్ఞరూపధరందేవం
యజతేస్వాత్మనైవయః | తేనసర్వేకృతాయజ్ఞాభవస్తీహమహాత్మనా"
ఇత్యాదివచనోపబృంహితతయా, (౨) "త్వస్యైవనందిదుషః" ఇత్యను
వాకస్య నైరపేక్ష్యపరత్వాదితిభావః.

మనుశ్చ :- "యమోనైవస్వతోరాజాయస్తనైషహృదిస్థితః |
తేనచేదవివాదస్తే మాగజ్ఞాంమాకురూగమః" "దక్షిణాశాపతేర
త్రనముఖ్యాహృదయస్థితః | అస్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తాయోజనానాంయమ
యత్యపి | ఆత్మనామస్తస్థాపి మృత్యుర్మృతోన్మృష్యుఃస్థితః | తేనసర్వాధి
రాజేనవివస్వద్భిమ్భవర్తినా | అవివాదస్తుత్వస్యవపదయోరాత్మనో
ర్పణమ్" ఇతి; (౩) "సయశ్చాయంపురుషేయశ్చసావాదిత్యేనఏకః"
ఇతిశ్రుత్యనురోధాత్, వివస్వత్కులప్రసూత ఇతియోజనోపేక్షితా.
భగవచ్ఛేషత్వాధ్యవసాయవత్, భగవదుపాయభావాననుగుణై
శ్చైర్వాతిరిక్తప్రవృత్త్యనన్వత్వాధ్యవసాయోప్యవివాదశబ్దార్థవస.

యథాభరన్యాసోప్యాత్మనిక్షేపః ; దయాపాలమునిభిరపి, (౪)
"తీర్తముయన్తాడువతుమ్" ఇత్యాదినా అయమర్థోనుసంహితః,
"తేనచేత్" ఇత్యత్రవివాదేప్యానర్థక్యం గజ్ఞాదిగమనస్యసూచ్యతఇతి
ద్రమిణోపనిషద్భాష్యోక్తేరాహ (ఇతిన్ద్రిక్కే-ఇతి). నిష్ప్రయోజనమ్-
త్కల్పమ్; విశిష్టప్రయోజనశూన్యమితియావత్. (౫) "యోవాఏత
దక్షరంగార్గ్యవిదిత్వాన్స్థిలోకేతపస్తవ్యతే బహునివర్షసహస్రా

(౧)

(౨) తై-నా-

(౩) తై-శ్చ-

(౪) జ్ఞానసాగమ్

(౫) బృహదార

(౮౩) ఇతుతన్నాతే ఎల్లాపావజ్జనుమహమ్, ఎల్లాపలజ్జనుము
జ్ఞామ్.

ఇతి, అస్తవదేవాన్యతద్భవతీ, ఇతిబృహదారణ్యక సుక్రితిహివివక్షితే తే
త్యాహుః.

అకాశశబ్దితావ్యాపృతస్య సకార్యస్యసూర్యావస్తామః ప్రభు
తీనాన్యై ఏతత్ప్రకాశనాధీనధారణత్వాద్యన్యాయా, “ఏతదక్షరమ్”
ఇత్యుక్తేమ్యుపి త్తేవ్యతయో ఆత్మనిపారతస్త్రిజ్ఞానాభావఇత్యర్థ
లాభాత్. (౧) “ప్రదాయాపహృతంవశ్చాత్పాప్రియశ్చిత్తవిధీయతే
నాధీకుర్వన్వివాహస్త్రికా కర్మణ్యత్యస్తపాపహః”; ఏతదేవాభిప్రేత్యప్ర
వన్నపారిజాతే, యనుఇత్యాదిక్రితాత్మర్యసర్వనావనశే, “యోన్య
థా” ఇత్యాదివివక్షా, (౨) “తస్మాత్సర్వవియవ్తారం సర్వేషాన్యహృ
దిష్టతమ్ | భగవన్స్తప్రవక్షన్నాయేతద్ధామ్నైవై సుధ్యతీ” ఇతి.

అథవా, యానిభక్తస్యవిహితాని, (౩) “యత్క్షేపదానేన” ఇతి
యజ్ఞాదీని, యానిచకృచ్ఛావాన్త్రాయాదీని ప్రాయశ్చిత్తాని, తాన్య
విపారితస్త్రీజ్ఞానాధీన కర్మత్వాదిత్యాగభావే వజ్జసపాపనిష్ఠ
త్వాదిసాధనాంత్యాహ (ఇత్యుక్తేయితి).

(౪) “అపిచేత్సుమరాచాకో భజతేమామనన్యథాన్ | సాధు
రేవనమస్త్యస్యమ్యగ్వ్యవపితోహిహమ్” (౫) “దురాచాకోవిసర్వాశీ
కృతఘ్నానాస్త్రికాపురా | సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయాశరణం
యతి | నిర్వోచంవిద్ధితంజన్మం ప్రభావాత్పురమాశ్మనః” (౬) “అశేషా
ఘనాశనమ్” (౭) “తాపపాపాన్” ఇత్యాద్యభిప్రేత్యాహ (ఇతు
తన్నాతేయితి).

(౧) (౨) ప్రవన్నవాః (౩) బృహద-౬-౧-౨౨
(౪) ౧- (౫) సాత్విక-౧౬-౨ (౬) వి-పు-౧-౯-౨౩ (౭) వి-పు-౩-౨-౩౩

(౯౪) నారాయణనెన్ద్రతు-నారజ్జభుక్తయనమెన్ద్ర పక్షి.

(౧) “కింలో కేతదిహపరత్రచా స్తిపుంసాంయద్విష్ణు ప్రపణధి
యాంనదాస్యసాధ్యమ్” (౨) “తావదార్చిః” ఇత్యాద్యభిప్రేత్యాహ
(ఎల్లావితి). అవిద్యానివృత్తి ప్రభృతికై జగద్యవస్థాంత సకలఫలాని
భవంతి. పూర్వైర్వాక్యఖ్యాతమ్. ఉత్తమాధికారి విషయత్వస్య
స్వరసత్వాదత్ర పారతన్యత్వేనైకకృతానాం పారతన్యత్వాంపతి
పత్యప్రతిపత్తి విశేషాయథార్హం తత్తద్దేతు త్వేనానుసంధేయాగతిన
కాచిదనుపపత్తిః, యదితు, సమర్పణశబ్దాధీనభ్రాంత్యాగాదితుల్య
మాత్మసమర్పణం కేనచిత్కృతమ్; తదాతస్యానుశయపరోనమశ్శబ్ద
ఇతితత్త్వదీపాచా యోజనాన్తరముక్తమ్. సమశ్శబ్దార్థాధ్యవసాయ
వైవ భరన్యాసరూపత్వాదిహైవ సర్వవైభవప్రదర్శనమితిబోధ్యమ్.

అథనారాయణశబ్దార్థంవదత్ ప్రథమతోవిగ్రహమాహ(నా
రాయణనితీ). పదార్థప్రధానసమాసజ్ఞాయస్తాత్ ప్రథమత స్తత్పు
రుషప్రదర్శనమ్. అసతిప్రమాణాన్తరే ద్వివచనబహువచనాన్తానాం
స్పృత్తిర్నేష్యతే. ఇహత్వస్తిప్రమాణాన్తరమ్ ; —(3) “నారాణామ
యనత్వాచ్చనారాయణఇతిస్మృతః” (౪) “నారశ బ్రేనజీవానాంసమూ
హఃప్రోచ్యతేబుధైః। తేషామయసభూతత్వాన్నారాయణఇహోచ్య
తే” ఇతి. “తేషామ్” ఇతిబద్ధాదినమూహాత్రితయపరామర్శసమ్భ
వాన్నాప్రధాన జీవపరామర్శకల్ప్యః; పూర్వార్థప్రాతిపదికార్థమాత్ర
కథనమవినశ్చిత్తైకవచనమ్.

యద్యపి, (గి) “నార స్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహఃపరితీర్తితః।
గతిరాలమృతస్య తేననారాయణస్త్వస్మృతః” (జి) “నారోనరాణాం

(౧) (౨) వి.పు-౧-౯- (3)

(౪) (గ) పావోక్తత్రకే.౨౨౩ (౬)

(౯౫) నారజ్జళావన-నిత్యవస్తుకల్పినుడైయతిరళి.

సజ్జాత స్తస్యాహమయనంగతిః | తేనాస్మిమునిభిర్నిత్యం నారాయణాభి
రితః” ఇత్యాదిషు పూర్వపదస్యైకవచనాన్తత్వమప్రివతీయతే. నచ
జీవమాత్రపరత్వేతథా ; “చేతనాచేతనంసర్వం విజ్ఞోర్యదతిరిచ్యతే ।
నారంతదయనశ్చేదం యస్యనారాయణస్తునః” (౨) “తత్సర్వంనార
ముచ్యతే” ఇతి నిఖిలవస్తుపరపక్షేప్యేకవచనాన్తత్వేనవ్యుత్పాదనాత్ ;
“నారాయణమయనంవానః” ఇత్యాదయశ్చ, “నరసమృద్ధినోనారాః”
“నరాజ్జాతాని” ఇత్యాదివ్యుత్పత్త్యభిప్రాయత్వేనావ్యుపపన్నాః. తథా
పి, సమూహోవాన్తరభేదవివక్షాధీనా, జాతివ్యక్తివివక్షాధీనాచ-ఏక
వచనాన్తత్వేన బహువచనాన్తత్వేనచ వ్యుత్పాదనేతి; అధికార్థలా
భాదత్రబహువచనాన్తాదరః.

అత్రచవిగ్రహే, అయనశబ్దాక్షిబంధిర్దిశ్య, పుల్లిజ్జతయాసమాన
నిర్దేశః, పరవల్లిజ్జవచనమ్ “తేననారాయణస్త్వప్రితః” ఇత్యాది వచన
విరోధాదిహనప్రవర్తతే ఇతి జ్ఞాపయితుమ్.

తత్వదీపకృతస్తు; “సమాసస్యోత్తరపదప్రధానత్వాన్నప్రసక్తమ్ |
పదంతత్పురుషత్వేన్యాదితినాత్రవిచార్యతామ్ ॥ కరణాధికరణయో
శ్చేతిసూత్రానుశాసనాత్ । సంజ్ఞారూపపదస్యాస్యసంజ్ఞాల్లిజ్జప్రసిద్ధితః
ఇతి కరణాధికరణయో శ్చేతి సూత్రవిహితసంజ్ఞావిషయల్యుడ స్తస్యా
స్య, *ఇన్ద్రియప్రవృత్తినపలాశశాతనాదినత్ భావేల్లిడ స్తస్యైవక్షీబ
త్వనియమాత్ పుల్లిజ్జత్వోపపత్తిరిత్యాహుః.

నారశబ్దార్థమాహ(నారజ్జళావనవితి). నిత్యవస్తుశబ్దేనప్రకృతిః,

తదుత్తరపష్ట్యాఽమ్, “తిరళ” ఇత్యనేన సమూహాఢ్యాఽ
వ్యాఖ్యాతాః, సమూహావాస్తరభేదవివక్షా, “అవివక్షా
వచనేనకర్వచిద్భూవచనేనచనిర్దేశః” ఇతిజ్ఞాపయితుం బహు
నోద్దిశ్య ఏకవచనాస్తేనవివృతమ్.

సను, (౧) “నారస్త్వితిసర్వపుంసాంసమూహాపరి
“నారశబ్దేనజీవానాంసమూహాఃప్రచ్యతేబుద్ధైః” ఇతికర్వ
పరత్వోక్తేస్తేషామేవక్షయిష్ణులక్షితవికారరాహిత్యేన
త్వసమ్భవాచ్చ, నారశబ్దస్యజీవసమూహమాత్రపరత్వ
అయనశబ్దోదితప్రాప్యత్వప్రాపకత్వయోరపి తత్తైవా
వాచ్యత్యాశక్కానిరాకరణాయవస్తుపదప్రయోగః. “చేత
ర్వంవిజ్ఞానర్యదతిరిచ్యతే | నారంతదయనశ్చేదం యస్యన
సః” “జ్ఞానాదయోగుశారూపం లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ |
యోదేవ్యశ్చేషాద్యానిత్యసూరయః | తద్ధామపరమంక
ప్రకృతిస్తథా | మహాబాదిధరాంతాని నస్తచాపరణాన్యపి
ణ్డంతదస్తథాలోకాశ్చనచరాచరాః | ఏవమణ్డాన్యనంతాని త
ముచ్యతే” ఇత్యాదివచనైర్నారశబ్దస్య చేతనాచేతన
త్వమేవ.

నిత్యత్వస్తుస్వరూపతః ప్రనాహతోవా సర్వత్ర
(3) “తదేతదక్షయంనిత్యం జగన్మునివరాఖిలమ్ | ఆవిర్భా
జన్మనాశవికల్పవత్” ఇత్యుక్తేః. “నారస్త్వితిసర్వపుంసాం
ఇత్యాదితు ఉపలక్షణార్థమ్; ప్రాప్యత్వప్రాపకత్వాన్వయా
జనావిశేషపరంవేతిభావః.

కేచిత్తు, “సరసమృద్ధినోనారాః” ఇతిప్ర్యుత్తత్యస్తర సజ్జి
 హాయనస్తువనోపాదానమ్. తనుపాదానోహి సమానాధికరణసమాస
 స్వస్థితత్పురుషశ్చ వివక్షితంశక్యమ్. సరశబ్దస్య అఖలహేయప్రత్య
 సేకతాంబోధయతః, (౧) “సప్తర్షిరాయానోసరః” (౨) “సరస్వ
 పురుషోత్తమః” (౩) “ఆపోస్తే సరసూపనః” ఇత్యాదిషు భగవత్ప్ర
 యోగేనసర్గం నారాయణపర్యవేది, (౪) “సయత్యైఖలవిజ్ఞానంనాశ
 యత్యైఖలంతమః । సరస్వతీచసర్వత్ర సరస్వత్సాత్పనాతమః” ఇతిసరశబ్ద
 ప్రస్తుతిప్రసేమిత్యంతాంభోతానాం సేవ్యత్వతమోనాశకత్వాదీనాముప
 లబ్ధం నిత్యత్వోపాధయతా । సేవ్యతే తేనసూచ్యతే. వస్త్యాచసమృద్ధ
 సాహూవ్యోగోయం “సర్వాతావతీత్యావినారాతీతతే” ఏనుః “సర
 సమృద్ధిసస్వత్వేచేనాచేనాత్మకాః । సరసత్వతీయంనారాధార్యసో
 వ్యతీయావేధా । సాయావ్యత్వేచసృజ్యత్వప్రవేశభర్తృనైవైవా” ఇత్యు
 క్తాస్సత్వేహి సమృద్ధిసృజ్యత్వే.

సర్వతత్త్వే. అట్టి సమృద్ధిసృజ్యత్వే సమూహలోభాః స
 మృద్ధిసృజ్యకాణాస్తాన్తు సమూహలోభాన్ప్రయోజకత్వే. అథిశార్థలా
 భాన్తుపరీధాన్యల్పదనాత్. బహుపచనార్థ బహుత్వాగ్రయేన
 సచ్ఛేదకతీయంవారిత్యర్థి. ఏతత్త్వేనాధారగ్యాన్తు సమూహపచ
 నాత్ బహుపచనానుపపత్తిః.

“స్థా-సయ” ఇత్యస్తానది, యోగ్యతీయానర్కలాభఇతి, “సయ
 త్యైఖలవిజ్ఞానమ్” ఇత్యుక్తమ్; (౧) “సమోనతీతయ్యుక్తానామ్” ఇతి
 హిస్యోగే; “నాశయత్యైఖలంతమః” ఇతి బాహుళికాన్నాశయశేక

(౧) సహస్రశాస్త్రీ	(౨)	(౩) వి-పు-౧-౪-౬
(౪)	(౫) గీ.౧౦-౧౦ + సరశ్చేత	+ మత్తి.

ప్రత్యయే యోగ్యతయాకర్మలాభః. “నఽవివృతచ” ఇతి-“రిష-హిం
సాయామ్” ఇత్యతోఽప్రత్యయః. యోగ్యతాపరస్మై పదం ఛాన్దసమ్.
“నాన్యజరయైతజ్జీర్వతి నవధేనాన్యహన్యతే | ఏతత్ప్రత్యం బ్రహ్మపురమ్”
ఇతిశ్రుత్యర్థఉచ్యతే; సర్వత్రగతోపీతిశేషః. “సరస్వపురుషోత్తమః” ఇతి
రూఢిరుక్తా. “సరస్వస్తాత్” ఇతియోగః. గౌణస్యాపినారాయణాది
పదన్యరూఢత్వదర్శనాత్, సరశబ్దన్యగౌణేషునామసుపాతమాత్రేణ
సరూఢిహానిః.

యద్యపి, “సరస్వపురుషోత్తమః” ఇత్యన్య ఉత్తరశ్లోకావగత
యోగావరుద్ధత్వాన్నరూఢికల్పకత్వమ్; తథాపి, “ఆపోనారాయణో
ద్భూతాస్తాయదస్యాయనంపునః” ఇతివ్యాసస్త్వైతే “ఆపోవై సరసూ
నవః” ఇతి సరపదస్థానే నారాయణపదప్రయోగాత్, తత్సమానార్థ
తయారూఢిరవగమ్యతే; “సరాజ్జాతాని” ఇతిపఞ్చమ్యా అవిశేషా
న్నిమిత్తోపాదనతాప్రతీతిః. ఉపాదనతాప్రయుక్త వికారరాహిత్యం
సరశబ్దేనబోధ్యతే. జీవానామపినద్వారక కార్యత్వసమ్భవాన్నాసజ్గి
హః.

“ఈశితవ్యతయానారా ధార్యపోష్యతయోతథా” ఇత్యర్థం
చేతనవిషయమ్; ఉత్తరార్థమచేతనవిషయమ్. అన్యథా ఈశితవ్యత్వ
మిశ్వరత్వ ప్రతిసమ్బద్ధిశేషత్వరూపమ్. “ప్రవేశభరణైః” ఇతికర్మణి
ల్యుట్. భావప్రధానేచతేపదే; ఉత్తరకాలానువర్తనాదప్రధానేభ
రణపోషణే. ద్వితీయంచేతనమాత్రవిషయమ్. అచేతనేపివరాక్యా
ముఖ్యసమ్పాదనరూపం గోబలీవర్ధన్యాయేననియామ్యత్వాద్విశేషః.
ధర్మసత్తాధీనత్వాద్ధర్మసత్తాయాః, భగవదపృథక్సద్ధ విశేషణీభూత
కృత్స్న జగత్సత్తాయాభగవదధీనత్వస్వరూపం ధారణంప్రాగుక్తమ్.

(౯౬) అనైయావన-జ్ఞానానన్దామలత్వాదికభుక్తిమ్,

భరణంపునస్సజ్జల్పాధీనసత్తాకత్వరూపమ్. తచ్చాని త్యేషునస్సజ్జ త్వాద్విశిష్యతే. సత్తానువర్తనరూపంపునస్తతోవిశిష్యతే. “ద్యాస్స చద్దాగ్రహక్షత్ర” ఇతి గురుపదార్థానామపతనం వీర్యశబ్దిత సజ్జల్పాధీనమితి, తద్వాత్రభరణశబ్దార్థః.

సరాజ్ఞాతానీత్యర్థాభిప్రాయేణ సృజ్యత్వోక్తిః. బహువ్రీహిణా ప్రవేశనియమనయోః, తత్పురుషే అధికరణపుత్రత్వే ధార్యత్వస్య కరణపుత్రత్వే పోష్యత్వస్యలాభాదేతేషామేవ పృథ్వీర్థతయానుసన్ధానమ్; “అదిన్నిశ్రాద్విశుద్ధాచ్ఛచేతనాత్పురుషోత్తమః | వ్యాపనా ద్భరణాత్స్వామ్యాదన్యఃపఞ్చుదశోదితః” ఇత్యేషార్థః. పురుషోత్తమ పదేనస్సార్యతే. ఐక్యస్యపదేశనిబద్ధనం శరీరాత్పూర్వావగతి నియామ్య త్వధార్యత్వ శేషత్వాదిలక్షణకథనేనవ్యజ్యతే.

సరాజ్ఞాతానీతిప్రథమాధ్యాయార్థః, నిఖిలమేయప్రత్యసీకత్వోక్త్యా ద్వితీయాధ్యాయార్థః, అయనపదపుత్రత్వత్తిద్వయే ఉపాయోపేయత్వరూప తృతీయచతుర్థాధ్యాయార్థౌ సజ్జల్పహీతావితీ, శారీరకార్థసజ్జాహకం నారాయణపదమ్. సరశబ్దేనశోధకవాక్యార్థః, నారపదేనకారణవాక్యార్థః, అయనపదేన ఉపాయఫలవరవాక్యార్థాదన్వితాః. అతఏవతద్వ్యుత్పత్తిసజ్జిహాయ అత్రవస్తుపదప్రయోగఇత్యహుః.

తానేపదదార్థాదర్శయతి (అనైయావనవిత్వాది). అత్ర కాలాంతాస్వరూపతోనిత్యాః; ప్రాయేణఉత్తరేప్రవాహతః. స్వరూపతోనిత్యత్వమ్-ఉత్పత్తివినాశశూన్యత్వమ్; ప్రవాహతోనిత్యత్వస్తు స్వాశ్రయ పూర్వకాలత్వవ్యాపకభావ ప్రతియోగితానవచ్ఛేదక

ధర్మవత్త్వమ్. యద్యపిభగవచ్ఛాస్త్రే జ్ఞానాదిగుణావేష ప్రథమతః ఉక్తాః. తథాపి సకలేతరవ్యావృత్త బ్రహ్మస్వరూపేలక్షితే పశ్చాత్తద్గతతయా గుణజ్ఞాతవ్యాఇతి స్వరూపనిరూపకాన్తర్కాన్ ప్రథమతోదర్శయతి (జ్ఞానానందేతి). ద్వంద్వస్తేశ్చయమాణః త్వశ్చః ప్రత్యేకమభినమ్బధ్యతే. ఆదిపదేన సత్యత్వానంత్యయోస్సంక్లిహః. “నిరవద్యం నిరజ్జనమస్థూలమ్” ఇత్యాదీని అమలత్వే ప్రమాణాని. (౧) “ఉణార్ముఖునలమ్” (౨) “శుడర్కఞానవిష్ణుమ్” (౩) “అమలన్” ఇత్యాది ప్రమాణసూచనాయ ఆదాసత్యపదానిర్దేశః. అనంతాత్పర్యమానందనిర్దేశశ్చ;

ఆదిశబ్దేన శ్రియస్సద్గ్రహణోబోధ్యః. తస్మాదపిహిదేవతాన్తరవ్యావర్తకత్వేన స్వరూపనిరూపకత్వమ్. (౪) “అహన్తయావినాహం హినిరుపాభ్యోనసిద్ధ్యతి | అహమర్థంవినాహంతానిరాధారానసిద్ధ్యతి | అహన్తయాసమాయుక్తోహ్యహమర్థః ప్రసిద్ధ్యతి | అహమర్థసముత్థాచ సాహంతాపరికీర్తితా | అన్యోన్యస్యావినాభావాదన్యోన్యేనసమన్వయాత్ | తాదాత్మ్యంవిధిసమ్బంధమనాథస్యచోభయోః” ఇతి, ప్రతీతౌ, భగవతి లక్ష్మ్యధీనత్వస్యసత్తాయాం లక్ష్మ్యాంభగవదధీనత్వస్వచ ప్రతీతేః.

అతఏవశారీరకసారే, “ఆనందాయః ప్రధానస్య” ఇత్యత్ర ఆశ్చ శబ్దేన శ్రియఃపతిత్వం పరామృశ్యతే. అతస్స్వరూపనిరూపకత్వాత్, యత్రయత్రభగవానభీధీయతే; తత్రతత్రశ్రీరసి. తథాచ, (౫) “సకల ఫలప్రదోహివిష్ణుః” (౬) “ఫలమతఉపపత్తేః” ఇత్యాదిష్వపిసాతద్వి

(౧) తి-వాయ్-౧-౧-౨

(౨) తి-వాయ్-౧౦-౧౦-౧౦ (౩) అమలనా-౧

(౪) అక్షీత-స్త్రే-౨

(౫)

(౬) బ్రహ్మ-సూ-

జ్ఞానశక్త్యాధికభూమి,

శ్రీమణాంధసతీతి, తద్వదేవాస్యాస్సకలగుణసాధనత్వమపీత్యుక్తం శ్రీ
వత్సాజ్ఞామ్యైశ్చైః-ఫలప్రదత్వేన విశేషణత్వానుగుణమాచార్యా
ణాం వినశితమితి, “స్వస్తిశ్రీః” ఇతిశ్లోకే. “యదిశ్రీయఃకారణతా
బ్రహ్మవత్సమ్యుతాభవేత్ । ధ్యాయతాపిస్వతస్సిద్ధావ్యర్థమిదృశవర్ణ
నమ్”

దివ్యమహిమీనగ్రేభగవత్సక్తిహానినాత్రసక్తిహంవిరుణద్ధిఃకా
రభేదాత్ ; సచశ్చేదానాదయత్తత్త్వేన సత్తేః జ్ఞానశక్త్యాభావప్రధానః.
తేనస్వరూపవిరుణాదేన ధర్మాణామపినజ్యహేః; అథప్రథమభాని నిరూపిత
స్వరూపవిశేషణాన్యాసా(జ్ఞానశక్త్యాధికభూమితి). (౧) “తవానస్తగుణ
స్యావిషణ్ణేనప్రమేగుణాః” ఇతిహిస్సర్గతే. (౧) “ప్రకృష్టంవిజ్ఞానం
బలమమృతమశ్వర్యమఖిలవిరుర్యాదంపీర్వంసరదపరమాశక్తిరపిచ ।
పరంతేజఃశ్రేష్ఠప్రపరగుణమ్కృదప్రథమజా” ఇతిహి శ్రీవత్సాజ్ఞా
మ్యైశ్చైః.

జ్ఞానాదీనాం స్వరూపమహిద్భుద్భవసంహితాయాముక్తమ్.
“కస్తత్త్వాన్యాయామిత్యుక్తం దేవదేవజగత్పతే । కింఞ్చగుణహీనస్తతే
మాన్యాయాదరిగీయతే” ఇతినారదేనపృష్టేన అహిమ్బుద్భేద్యేన, “అప్రా
కృతగుణస్వరూప్సిద్ధిగుణాదరిగీయతే । శ్వేణనారదమాన్యాయాదరిగీయమా
నంమయానఘాజ్ఞానాస్వాస్మిసమృద్ధినిర్మలసర్వావగాహనమ్ । జ్ఞానం
నామగుణాప్రాహుఃప్రథమగుణదిస్తకాః । స్వరూపంబ్రహ్మణస్తచ్చ
గుణశ్చివరిగీయతే । జగత్సృష్టతిభావాయస్సాశక్తిఃపరికీర్తితాకర్తృ
త్వంనామయత్తస్య స్వాతంత్ర్యపరిబ్రంహితమ్ । దిశ్వర్యంనామతత్త్వే
క్తం గుణతత్త్వాభివక్ష్యేః । శ్రమహనిస్తుయాతస్య సతేతంకుర్వతో

వాత్సల్యసాశీల్యాదికథమ్, తిరుమేనియుమ్

జగత్ | బలంనామగుణస్తస్యకథితోగుణచింతకైః | తస్యోపాగానభా
వేపి వికారవిరహోహియః | వీర్యంనామగుణసంస్థాయమచ్యుతత్వాత్ప
రాహ్వయః | సహకార్యనపేక్షాయత్తజ్జేజస్సముదాహృతమ్ | ఏతే
శక్త్యాదయఃపఞ్చగుణాఞ్జనస్యకీర్తితాః | జ్ఞానమేవపరంరూపంబ్రహ్మ
ణఃపరమాత్మనః | షాఙ్గుణ్యంతత్పరంబ్రహ్మస్వశక్తిపరిబృంహితమ్ |
బహుస్యామితిసంకల్పంభజతేతత్సుదర్శనమ్” ఇతివచ నేప్రాధాన్యా
ప్రాధాన్యవిభాగానాదరేణ, “జ్ఞానాదయోగుణాయాపమ్” ఇత్యశ్చైవ
వాత్సల్యాదయస్సజ్ఞప్రహితాః.

అథ తదవస్థావిశేషరూపాన్(౧) “గుణానాంనిస్సీమ్నాంగణన
విగుణానాంప్రసవభూః” ఇత్యుక్తా వాత్సల్యాదీకదర్శయతి. (౨) “వశీ
వదాన్యః” ఇతిశ్లోకేప్యాచారైస్తేప్రాయశోదర్శితాః. తేషాంస్వ
రూపం తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే, అత్యైవద్వయాధికారేచవ్యక్తమ్.

రూపశబ్దేనస్వరూపస్యాభిధానే తస్యనారశబ్దవాచ్యత్వానమ్భ
వాత్, స్వరూపరూపేతి పృథక్ష్విధేశాచ్చ విగ్రహపరోరూపశబ్దఇత్య
భిప్రేత్య యథావచనమేకవచనంనిర్దిశతి (తిరుమేనియుమితి). “దేవం
షాఙ్గుణ్యవిగ్రహమ్” ఇత్యాదౌవిగ్రహస్య పఞ్చశక్తిమయత్వేన షా
ఙ్గుణ్యప్రకాశకత్వాత్, షాఙ్గుణ్యవిగ్రహవత్త్వోక్తిరితి, గుణానంతరంత
త్ప్రకాశకవిగ్రహాపాదానమ్, (౩) “సదైకరూపరూపాయ” (౪)
“నిత్యసిద్ధేతదాకారేతత్పరత్వేచపాష్కర | యస్యాస్తిసత్తాహృదయే
తస్యాసానన్నిధింప్రజెత్” (౫) “సమస్తాశ్చక్తయశ్చైవతాన్యపయత్ర

(౧) ఐరద-స్త-

(౨) స్తో-రత్నే

(౩) వి-పు-౧-౧

(౪) పాష్కరసం

(౫) వి-పు-౬-౨-౨౦

(౧) “సభూతసజ్జ సంస్థానోదేహోన్యపరమాత్మనః” (౨) “సతస్యప్రాకృతామూర్తిర్నాంసమేదోస్థినమ్భవా” (౩) పరిత్రాణాయసాధూనామ్-సమ్భవామ్యాత్మమాయయా” ఇత్యాదివచనసిద్ధాంతాం పశ్యప్రకారాణామప్యప్రాకృతరూపాణాం రూపపదేనఽరిగ్రహణచిత్తః. అతఏవహి కృష్ణపాదైర్దివ్యమజ్జశవిగ్రహశ్చేత్పుక్తమ్. (౪) “ప్రకృతింస్వామధిష్ఠాయ” ఇత్యేకరూపస్య సకలరూపనిదానత్వద్యోతనాయ ఏకవచననిర్దేశః. “మూలరూపంచతుర్భుజమ్” ఇతినమ్మిదాయః.

తదనుగుణానిచ ప్రమాణాన్యదాహృతాని; లక్షితస్తే :-
 “అనన్తవిహగేశానవిష్వక్సేనాదయోమరాః । మదాజ్ఞాకారిణోయత్రమోదనేనకలేశ్వరాః । తత్రదివ్యవపుశ్శ్రీమాః దేవదేవోజనార్దనః । అనన్తభోగపర్యజ్ఞేనిషణ్ణస్సునుభోజ్వలే । విజ్ఞానేశ్వర్యవీర్యస్థైశ్శక్తితేజోబలాన్వితైః । ఆయుధైర్భూషణైర్దివ్యైరదృభుతైస్సమలఙ్కృతః । షణ్చాత్మనాసుపర్ణేనపక్షిరాజేనసేవితః । సారూప్యమేయుషాసాహుచ్ఛ్రివత్సకృతలక్ష్మణా । సేనాన్యాసేవితస్సమ్యగ్విష్వక్సేనేనదీప్యతా । క్షేమాయనర్వలోకానామాధ్యానాయమనీషిణామ్ । ముక్తయేఖిలబద్ధానాం రూపదానాయయోగినామ్ । ఆస్తేనారాయణశ్రీమాన్వాసుదేవస్సనాతనః । ఆకుమారోయువాదేవశ్రీవత్సకృతలక్ష్మణః । చతుర్భుజోవిశాలాక్షః కిరీటీకాస్తుభంవహన్ । హరినూపురకేయూరకాశ్చీపీతామ్బరోజ్వలః । వనమాలాందధద్దివ్యాంపశ్చుశక్తిమయీంపరామ్ । సర్వావయవసమ్పూర్ణస్సర్వావయవసున్దరః । రాజరాజోఖిలస్యాస్య విశ్వస్యపరమేశ్వరః ।” ఇతిముక్తప్రాయస్య చతుర్భుజత్వముక్తమ్. “చతుర్భుజశ్శాస్త్రముఖాజ్ఞః పరమప్ర్యాన్నినిష్ఠితః”

పశ్చాత్తాపముక్త్యా, అణ్ణాద్భూతనిరుద్ధప్రద్యుమ్న సజ్జ-ర్షణపూహవిభ
వాది వాసుదేవ నారాయణలోకానభిధాయ, “తేభ్యోబహిస్థితో
కోయత్రాస్తేభగవానః । అనాదిర్వాసుదేవాఖ్య శ్శీభితేమణిమ
ణ్ణపే । శేషభోగాననేదివ్యే శ్రీభూమిభ్యాంసహస్థితః ।” ఇత్యారభ్య
“ముక్తేశ్చపశ్చకాలజ్ఞైస్సిద్ధైఃకింజురతాంగభైః” ఇతిముక్తప్రాశ్నతా
అనాదివాసుదేవభేదస్యోక్తా.

నచ, చక్రాద్యైరాయుధైరపి ప్రణమద్భిరీత్యేతావతాశభ్యచక్ర
ధరత్వం నాస్తీతిమన్తవ్యమ్. రూపభేదేనావిరోధాత్ ; అతశ్చాన్తోదిత
నిత్యోదితసంజ్ఞయో స్వభోగనిత్యముక్తానందనాథవిగ్రహయోర్ద్వి
భజత్వ చతుర్భుజత్వేబోధ్యే. నచ శాన్తోదితోపూహవాసుదేవ
ఇతితత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానోక్తివిరోధః. పరస్మిన్నేవశాన్తోదిత నిత్యోది
తవిభవభేదోపిభావ్య ఇత్యభియుక్తైర్నాన్యసిద్ధాజ్ఞనే అభిధానేన
పరస్మిన్నేవశాన్తోదితత్వసద్భావేపిబాధకాభావాత్.

త్రిపూహచతుర్వ్యూహవాదోపూహస్య పరాదనుసంధేయ
గుణభేదాభావాత్, సర్వత్ర సర్వగుణసత్వేపి త్రియుగయుగభావిర్భా
వేణ సజ్జర్షణాదిపూహత్రయమితి (౧) “గుణైష్టద్భిస్తేవైతైః” (౨)
“షడ్గుణ్యాద్వాసుదేవః” ఇతిశ్లోకయోశ్చీవత్సచిన్తమిశ్రతదాత్మజా
భ్యామనుసంహితమ్; అయశ్చార్థోఽహిర్బుధ్న సమహితాయాంపశ్చ
మాధ్యాయే “యత్తత్షడ్గుణ్యమ్” ఇత్యారభ్య “పూహశ్చక్తిమయా
హరేః” ఇత్యనేనస్పష్టముక్తః.

“జ్ఞానాధిక్యేభవేత్షణ్ణాం సజ్జర్షణసమాహ్వయః । బలేధి
కేతుప్రద్యుమ్నస్తైశ్వర్యేనిరుద్ధకః ।” ఇత్యత్రబలశబ్దస్సర్గోపయుక్త

కాన్తిసౌకుమార్యాదికళుమ్, దివ్యభూషణజ్జళుమ్,

వికారవిరహాత్మకవీర్యపరః. స్వరూపస్వభావవికారరూపప్రతియోగి భేదవివక్షయాహి బలాద్విర్యస్య పృథగ్వ్యవచేతః. ఐశ్వర్యశబ్దచ్చ “నై నమీశ్వరా” ఇత్యాదా సామర్థ్యాభిధాయిత్యదర్శనాచ్చక్తిపర ఇతిబోధ్యమ్.

అహిర్బుధ్న సహితాయామ్, “విభవాఃపద్మనాభాద్యా స్త్రింశచ్చనవచై వహి.” ఇత్యారభ్య “త్రింశచ్చనవచై వేతే పద్మనా భాదయోమతాః.” ఇతినవత్రింశద్వ్యాహాత్ క్త్యవిరోధోపపాదనం తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే ఆచారై రేవకృతమ్. ఏవమ్, (౧) “నవాపష పురుషః” “పంచుధా” “పంచుత్త” ఇతిస్మృతిసిద్ధానికాదాచిత్కాని నిత్యానిచభగవద్రూపాణి రూపశబ్దేనోక్తాని.

అథతద్గుణానాహ (కాన్తిసౌకుమార్యాదికళుమితి). నచనే రూపశబ్దపవ గుణావిశేషణతయా వివక్షితా ఇత్యాశయః. (౨) “దుత్త కనకజగిరిఃపరిమిశదుదధిప్రచలితలహరివదహమహమికయా! సుఖయతి జనమిమమపహరతితమః ఫణిశయమరకతమణికిరణగణః” ఇతిసాభరణ విగ్రహకాన్తిః, (౩) “రజ్జభర్తురపిలోచనచర్చాం సాహసావలిషులేఖ యమానమ్! పుష్పహాసఇతిసామమహానం సౌకుమార్యమతివాజ్ఞనసం నః” ఇతిసౌకుమార్యచ్చ ఆచారై రనుసంహితే. ఆదిశబ్దేనలావణ్య యశావనాదీనాంసజ్జిహః.

అథ, (౪) “రక్తేన్దుకాన్తిమధికాముపబృంహాయన్తి” ఇతికాన్తి వర్ధకత్వేనోక్తాని పరిష్కరణాన్యూహ (దివ్యభూషణజ్జళుమితి); (౫) “స్ఫురటత్కిరీట” ఇతిశ్లోకోఽత్రానుసంధేయః.

(౧) యజు-

(౨) ర-స్త-౨౬-

(౩) ర-స్త-౨౬-

(౪) ర-స్త-౨౫-

(౫) స్తో-౪-

దివ్యాయుధజ్ఞఘమ్, పెరియపిరాట్టియార్ తుడక్కమాన
నాయచ్చిమార్కఘమ్,

అథ, “రథాజశజ్ఞాసి” ఇత్యుక్తాః (౧) “దివ్యాస్త్రపుష్పితః
ఇత్యుక్త్యా ఆభరణకోటావపి నివేశయితుంశక్యాః శజ్ఞచక్రేత్యాదీ
నాహ (దివ్యాయుధజ్ఞఘమితి). “చక్రాద్యాయుధభూషితః” ఇతి
హ్యుక్తమ్.

అథ నిరతిశయభోగ్యనిరుక్త దివ్యమజ్జశవిగ్రహభోక్త్రీరాహ
(పెరియవితి) (౨) “దేవిత్యామనునీశయానహ” ఇతిశ్లోకోనుసంధ్యః.
యద్యపి, “లక్ష్మీర్నిత్యానపాయినీ । భూమినీశాదయోదేవ్యః” ఇతివచ
నేపృథక్ శ్రీరనుసంహితా. తథాపి స్వరూపనిరూపకత్వసూచనార్థం
వచనే పృథగనుసంధానేపి, ఇహ ఆదిశబ్దేన ప్రాక్తదనుసంధానాత్సహ
పాఠః. దేవిత్యావిశేషేపి అవాస్తవమైషమ్యద్యోతనాయ, “శ్రీవల్లభ,
ఏవమూతభూమినీశానాయక” ఇత్యాదా, “తస్యైవసదృశాదేవీ
శీలరూపగుణాదిభిః । హిరణ్మయభ్యాంపద్మాభ్యాముద్భావభ్యాం
విరాజితా । ఇతరాభ్యాంవహస్తీసాభార్యుపాదయుగామ్బుజమ్ । ఏవం
నీశాచధరణీపార్శ్వయోస్సముపస్థితా” ఇతివచనానుసారేణ పృథగను
సంధానమ్. తచ్ఛేహ పెరియవిత్యనేనసిద్ధమ్.

నచాస్యా అత్యంతభగవత్తైల్యస్య లక్ష్మీతన్త్రాద్రిష్వధిగమా
న్నారశద్భార్థ నివేశనాసమ్భవః. వచనేనైవతత్ర నివేశనాత్, అన్య
త్రాపిఅనేకశోవిభూతికోటావేషపరిగణనాత్; యథాభాగవత్తేష్టమే;
“శ్రీవత్సకౌస్తుభంమాలాంగదాంకమోదకీంతథా । సుదర్శనంపాశ్చ
జన్యంసుపర్ణంపతకేశ్వరమ్ । శేషశ్చమత్కలాంసూక్ష్మం శ్రియం

దేవీందయాశ్రయామ్,” ఇతి, బలిస్తోత్రేచ, “శ్రీయశ్చవక్షస్యరవిస్త
హస్తా కణ్ఠేచసామానిసమస్తవేదాన్” ఇత్యాది, దశమస్కంధేచ,
అసకృద్భిష్టామద్రాభ్యాంసహపాఠః. ద్వాదశేచ, “సమస్కృత్యగురూ
స్వత్యే విభూతీర్వైష్ణవీతి । త్రివృద్వేదస్సపర్ణాభ్యో యజ్ఞంవహతి
పూరుషమ్ । అసపాయినీభగవతశ్శ్రీసాక్షాదాత్మనోహరేః । విష్వ
క్సేనస్తత్రమూర్తిర్విదితఃపార్షదాధిపః” ఇతి.

చాతురాత్యంపునర్విగ్రహచతుష్టయం విభూతిరేవ, మోక్ష
ధర్మేచహయశిరఃపాభ్యానేః ; - “హస్తతేకథయిష్యామి పురాణం
వేదనిర్మితమజ్ఞాయద్భగవాన్వాస్యసోయజ్ఞేపారీక్షితస్యవా” ఇత్యా
రభ్య, “నారాయణపరఃకాలోజ్యోతిషామయనశ్చయత్ । నారాయ
ణపరాకీర్తిర్హిశ్చల్యక్ష్యచేవతాః । తత్త్వమేకోమహాయోగీహరిర్నా
రాయణఃప్రభుః” ఇతి, కీర్త్యాదితుల్యభగవదధీనత్వము క్తమ్;-హరినం
శేద్విసంతతితమే;-“నేత్రేతేభాసుశశినానాసికాచసమీరణః । వచస్స
రస్వతిదేవీజహ్వమేఘాఃప్రకీర్తితాః । లక్ష్మీర్వత్సువిజ్ఞేయావమో
బాహుశ్చశర్భరః । స్కందశ్చదక్షిణోబాహుః” ఇత్యారభ్య “యా
న్యేవజన్మజాతానిలోకేదృష్టానిమాధవ । తానిగాత్రేషుపశ్యామః
పురుషోత్తమతేహరే” ఇత్యుక్తమ్. గీతాయాశ్చ (౧) “హస్తతేకథ
యిష్యామిప్రాధాన్యేనవిభూతయః” ఇత్యుపక్రమ్య “కీర్తిశ్రీర్వాక్స
నారీణామ్” ఇత్యుక్తమ్; అభ్యర్చితత్వాత్ భాష్యకీర్త్యాదిభ్యఃప్రాక్
శ్రీర్నిర్దిష్టేతి తాత్పర్యచన్దికాయామ్ ;

నచ, “రామశ్శస్త్రభృతామ్” ఇత్యాదివద్ధర్మోవిభూతిత్వేన
వ్యాఖ్యాతః; “యోసాశ్రియశ్రీఃపరమస్తేనసారాయణస్తన్మతః”

ఇతిహారీతస్యైతే, పాద్యేచతస్తే - “సత్వంరజస్తమశ్చేతీన్యాససి
యంగుణత్రయమ్. మత్స్యవిదశమూర్తీనాం న్యాససంతదపన్తరమ్।
దేవీనాఞ్చశ్రియాదీనాం విసతాన్దనస్యచ। చక్రాదీనామాయుధానాం
వస్తుయద్యన్నివేదితమ్। భోక్తస్య మేవసర్వేషాం విప్రాదీనామశక్త్యేవ
మ్।” ఇతివిభూతిసహపాఠోదృశ్యతే; “దేవీనాఞ్చశ్రియాదీనాం పాద
శన్యాసవర్జితమ్।” ఇతినిషేధశ్చ అసార్వాత్త్వంస్ఫుటయతి.

లోకాలోకాచలంప్రస్తుత్య “విస్తారశ్చసవవాన్యమూర్ధ్ని సర్వ
త్రచస్వయమ్ । మూర్తిభేదైరపర్యవై; పరమఃపురుషస్థితః । క్షము
దాదిగణశ్చాత్ర చక్రాదీన్యాయుధానిచ । దేవ్యానుహీచలక్ష్యైశ్చ
విష్వక్సేనఃపతత్త్రిరాట్ । స్థానానిమూర్తిభేదానాం విష్ణోఃపరిజనస్యచ।
సన్దిగ్మ్యాణిభూయాంసితత్రతత్రచతుర్ముఖ” ఇతిపరినిభాస్త్రోలత్క్యోః
కణ్ఠోక్తః. (౧) “పరిజనపరిబర్హా” ఇత్యాచార్యశ్లోకే పారిశేష్యాత్
పరిజనపదార్థకోటావేవలక్ష్మ్యస్తస్థానఇతి, ఏతద్వచనానురోధాదన
గమ్యతే; శ్రియాదిపరివారాణామితిచకణ్ఠోక్తమ్. “శ్రీభగేష్టాకృతా
జ్జనీ” “శ్రీమహాశ్వాచకృతాజ్జలీ” ఇత్యాదిచతత్రద్రష్టవ్యమ్.

తాపసియేచలక్ష్మ్యానృసింహసామానాధికరణ్యం పూర్వోత్తర
పదార్థవద్విభూతిత్వమవగమయతి. సర్వత్రానతారోక్తా విగ్రహాణాం
ఏభూతిత్వమితిసత్యమ్. నచబ్రహ్మేశకీర్తిసర్వత్యాదిసహపాఠాత్,
“శ్రీర్లలనాతపాచరన్మూర్ధ్నిఘనుత్తయే” ఇత్యాదితత్త్వకర్మవశ్యతా
శక్యసీయా; సహపాతమాత్రస్యవివక్షితధర్మాదిరిక్తధర్మప్రాప్త్య
ప్రయోజకత్వాత్. (౨) “నిజైవైషాజగన్తాతా విష్ణోశ్రీర్నిసపాయినీ”
ఇత్యాద్యనుసారాత్, ఆవతారికతపశ్చరణాద్యభినయపరత్వాత్; కన్వది

నిత్యసూరికళుమ్,

ద్భగవతోపి లక్ష్మీప్రాప్తయేతపశ్చరణోక్తేః, భూనిశయో శ్చేషత్వాం
శేతాల్యస్యవ్యాప్త్యం శేభేదస్యచ భగవతో క్తత్వాన్నతాభ్యామత్యస్త
తాల్యమ్. విష్వక్సేనాదీనామేతదాజ్ఞాకారితో వైస్తల్యమనాశజ్ఞ
నీయమేవ.

అతస్త్వస్యతిరిక్త సకలచేతనాచేతన శేషిణీ భగవచ్ఛేషభూ
తా ప్రకృత్యాద్యభిమానినీ భగవత్సర్వావస్థాస్వపి యథార్హంపత్ని
త్వానుగుణ్యేనప్రేరణానుమత్యాదిశీలా అనితరసాధారణవాత్సల్యవా
ల్లభ్యాధీనపురుషకారభావా భగవత్స్వరూపనిరూపకతయా స్వని
రూపే శ్చిత్తవ్యతత్వవిలక్షణా జగన్మాతా, క్వచిద్భగవత్తమపేక్ష్యవిభూ
తికోటా, క్వచిచ్ఛేతనానపేక్ష్య ఈశ్వరకోటా, భగవత్పారతన్త్ర్యమ
పేక్ష్యసూరిమధ్యే, భోగవిశేషాపయికత్వైజ్ఞాపయితృత్వాదినాప
త్నిమధ్యే, తతోపి పూర్వోక్తాతిశయాత్ (౧) “శ్రీసహాయోజనార్థనః
ఉభాభ్యాంభూమినీశాభ్యాం సేవితఃపరమేశ్వరః” ఇతినర్వవ్యావృత్తస్వ
రూపనిరూపకత్వాదినా ధర్మితాదాత్మ్యమారోప్య భగవత్కార్య
కర్తృత్వేనాపిచేయంవ్యపదిశ్యత ఇతి సకీర్ణదనుపపన్నమ్.

“అథాన్యైమరాః” ఇతి భగవత్పురాబ్దుశోక్తా జగన్మాత్రా
జ్ఞయామిభునోద్దేశ్యం కైర్జ్యుర్యంకుర్వాణాశేషాదీ “శేషాద్యా
నిత్యసూరియః” ఇతి సచనంప్రత్యభిజ్ఞాపయన్నాహ (నిత్యసూరికళుమితి)
వచనే ఆదిశబ్దేనగరుడవిష్వక్సేనాదినజ్ఞానః. భగవద్వద్వేనైషాము
త్పత్త్యాదీతి, సనిత్యత్వహానిః; (౨) “సహాపశ్యన్తిసూరియః”

ఛత్రచామరాదికళుమ్, తిరువాశల్ కాక్కుమ్ ముతలిక
ళుమ్, గణాధిపరుమ్, ముక్తరుమ్,

(౧) “సదాపశ్యంతితందేవాః పురుషంపుష్కరేక్షణమ్” ఇతిచ తదుప
బృంహితమ్ ;

అహిర్బుధ్నస్సంహితాయాం పరమపదశబ్దః ప్రాశ్యస్వరూ
పపరఇత్యేతేనవ్యాఖ్యాతమ్. యదిచన్యాయసిద్ధాంతోక్తదిశాతత్ర
సదాపశ్యదనేకసూరిష్ఠసానవిధానమ్. ఏవమవిఫలత ఉపబృంహణతా
బోధ్యా. “దావారికస్యచణ్డస్యవరదాననిబద్ధనమ్ । విష్వక్సేనత్వమి
త్యుక్తంవిష్ణులోకాంతరేషుతత్ । అథవాహృతదాన్యత్వనిత్యదాన్యా
ద్యధిక్రమే । ఉపపన్నేచచణ్డత్వమప్యన్యస్యతతఃకృతమ్ ॥

కైజ్జుర్యోపకరణాన్యాహ (ఛత్రేతి). దావారికాశ్చణ్డా
దయః. యద్యపి విరోధిప్రసక్తిస్తత్రనాస్తి ; తథాపి, న్నేహదస్థాన
రక్షావ్యసనినాం సగరాద్యలజ్జారూపదావారికత్వముపపద్యతే;
గణాధిపాః కుముదాదయః. “కుముదఃకుముదాక్షుశ్చపుణ్డరీకశ్చవా
మనః । శబ్దకర్ణస్సర్పనేత్రస్సుముఖస్సుప్రతిష్ఠితః” ఇత్యాదినోక్తాః.
అపాంతరవిశేషద్యోతనాయ నిత్యానామప్యేషాంపుషగుపదేశః. అథ
ప్రతినియతాధికారశూన్యత్వేప్యానన్ద సోదరాన్ముక్తానాహ (ముక్త
రుమితి). “నిత్యైర్ముక్తైర్నిరాబాధైర్నిర్మలానన్దలక్షణైః” ఇతిహ్యహి
ర్బుధ్నస్సంహితావచనమ్. ఏతేననిత్యసూరిగ్రహణస్య ముక్తోపలక్ష
ణార్థత్వంప్రకటితమ్. భగవద్యామునమునిభిరపి(౨) “విరాజమానోజ్వ
లపీతవాసనమ్” ఇత్యారభ్య “విలంబితాశకమ్” ఇత్యన్తేన సగుణవిగ్ర
హమభిధాయ, *స్ఫురత్కిరీటాజ్జడేతి - దివ్యభూషణదివ్యాయుధాని,

పరమాకాశమును,

“చక్రభ్రమణాభివృద్ధిః” ఇత్యాదిభిష్టైర్భిక్ష్యైః నిత్యానపాయన్యా
లక్ష్మ్యానుహిషీరన్యా ఉపలక్ష్యంత్యా, “అనస్తభోగిని” ఇత్యుపక్రమ్య
“యథోచితమ్” ఇత్యుక్తేన స్వకైర్జ్యోతిశ్చరణాశేషాదినిత్యసూరిభిర్ము
క్తానుపలక్ష్యంత్యా, పునరపి విగ్రహగుణానుక్త్యా స్వరూపగుణాంశ్చ
భిధాయ, విశిష్టభగవదనుభవజనితప్రీతికారిత శేవలపరాధ్యైర్జ్యో
మేవ పురుషార్థైః, సనాథజీవితైర్జ్యోక్తేన స్వప్రాధనాపూర్వకముప
పాదితమితి, సమోనారాయణాయేత్యన్యార్థోవిప్రుతః. తిష్ఠం “యద
క్షణమ్” “వశీవదాస్యః” ఇతి క్షణకయోరనుసంహితమ్.

అథోక్తసర్వాధికరణం పరమంధామాహ (పరమాకాశము
మితి). సమూహాత్వంతస్య విభిన్నపరివృత్తిపాద్యవల్లభిహిత్యై
యమయత్వాత్; ప్రమాణాత్వత్ (౧) “పరమేష్వరమన్, సోశ్చ
శేషర్వాణాకామాణా సమాబ్రహ్మణావిపశ్చితా” ఇతి, (౨) “తదక్షణే
పరమేష్వరమన్” (౩) “యోన్యార్థ్యక్షణః పరమేష్వరమన్” (౪) “క్ష
యస్తమస్యరజసః పరాకే” ఇత్యాదికాశ్రుతిః, (౫) “స్వనతాభావకం
సత్త్వం గుణసత్త్వాద్విలక్షణమ్” ఇత్యాదీనిచార్వాచకాంసి; అహిర్బు
ధ్నిసంహితాయాఽచ్చ, “క్షానాసస్తమయస్తానాద్వీశభావం ప్రజత్యుతే
సతేః పరమంస్వయం నిర్మలం పురుషార్థమ్ । నిస్సమమఖిసన్తాసమన
పద్యమనాకులమ్” ఇత్యారభ్య “తదేతద్పరమాభ్యామితేశతస్తేషకీ
ర్జితమ్ । నైవవగ్దాయుతేనాపివక్తుంశక్యోన్యవిస్తరః ।” ఇత్యుక్తేన
విస్తరైతత్ప్రీత్యపాది; పాద్యసంహితాయాఽచ్చ; “మహత స్తమసోహో
కాబహుభూబహుయోజనాః” ఇత్యాదినా. లక్ష్మీతస్త్రోచః; “యత్త

(౧) తే-చ-౧

(౨) తే-నా-౧

(౩)

(౪) య-౧-౨-౪

(౫)

ప్రకృతియుమ్, బద్ధాత్మాత్మకుమ్, కాలముమ్, మహాదాదివికారజ్జకుమ్, అణ్ణజ్జకుమ్, అణ్ణత్తుక్కుట్టుట్ట దేవాదిపదార్థజ్జకుమ్.

(౯౭) అయనమెన్దతు-ఇవన్ దుక్కాశ్రయమెన్దపడి; అజ్జనన్తి కే-ఇవై తన్నై యాశ్రయమాకవుడైయ నెన్నపుమామ్.

(౯౮) ఇవైయిరణ్ణాలుమ్ ఫలిత్తతు పరత్వసాలభ్యజ్జో.

త్పురాణమాకాశమ్" ఇత్యత్ర ఆకాశశబ్ద ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయైవ వ్యోమశబ్దముక్త్యా ఆకాశశబ్దఉక్తః ; "ప్ర్యామన్" ఇతి కుదృష్టియోజనాన్యావర్తనాయ ఆకాశశబ్దప్రత్యభిజ్ఞాపనమ్; యద్యపి పరమప్ర్యామాన స్తరం వచనేకాలఉక్తః ; తథాపి సత్త్వాశ్రయత్వసాధర్మాత్ శుద్ధసత్త్వాన స్తరం మిశ్రసత్త్వాభిధానమ్; అస్తువా, స్వతస్సాంశత్వం పిణ్డవదవ్యక్తస్యేతి న్యాయసిద్ధాంతానోక్తేః, సమూహత్వముపపాద్యమ్. గుణత్రయాత్మకతయావా బౌపచారికం సమూహత్వమ్ ; సహిగుణత్రయే ప్రకృతితాముఖ్యతా.

అథ పురుష ఇత్యేకవచనం జాతావిజ్ఞాపయన్ని త్యానాంతదుఃఖలక్షితానాన్యముక్తానాం ప్రాగుక్తత్వాత్ విశేషపరః పురుషశబ్దఇతి దర్శయతి. (బద్ధాత్మాత్మకుమితి) ; "అణ్ణత్తుక్కుట్టుట్ట దేవాదిపదార్థజ్జకుమ్" ఇతి, అగ్రేభిధానాదహబద్ధశబ్దః-అనారబ్ధశరీరప్రకృతి సంస్పృష్టచేతనపరః. "అస్మాత్సపరమప్ర్యామున్తిష్ఠత్యర్వాచికేపదే । సర్వాత్సాంసమప్తిస్సాకో శేషమధువుతామిన । దారుణ్యగ్నిర్యథాత్తైలంతిలే తద్వత్పుమానపి । ప్రధానేఽవస్థితో వ్యాపీ" ఇత్యుక్తమ్.

అథ తేషాం శరీరసమృద్ధమోక్షాదిసకలకారణం కాలమాహ (కాలముమితి). అహోరాత్రాద్యనేకవిభాగవత్స్వాత్సమూహత్వమ్.

(౯౯) అన్తర్యామిత్వముమ్, ఉపాయత్వముమ్, ఉపేయత్వము
మాకప్రమామ్

అయనశబ్దస్య యోజనాన్తరమపిదర్శయన్ పతౌన్తరమాహ
(అన్తర్యామిత్వముమితి). బహుప్రహిబలాదన్తర్యామి బ్రాంహణో
క్తస్య సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిత్వస్యలాభః. తత్పురుషే అయన
శబ్దస్య కర్మకరణయోగ్యత్వత్తిబలాదుపాయోపేయత్వయోగ్యాభ
ఇతివివేకః. ధాతుశ్చ-“ఇశ-గతౌ” “అయ-గతౌ” ఇతివా; అన్తర్యా
మితోక్తిర్బహిర్యాప్తిచేదుపలక్షణమ్. తత్పురుషే ఆధారతోక్తి
రాధేయాపేక్షయానైపుల్యలాభేన బహిర్యాప్తిప్రతిభాత్. అన్త
ర్యాప్తిప్రతి బహిర్యాప్తిప్రతి నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తతయాశ్రూ
యేతే. (౧) “అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్యనారాయణస్థితః” ఇతి.
“వ్యాప్యస్థితోనారాయణః” ఇత్యుక్తంతత్వదీపే. అన్తర్యాప్తిప్రమా
త్రస్యలాభేఽపి తస్మానియమనార్థత్వస్య, (౨) “అన్తఃప్రవిష్టః” (౩)
“యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్” ఇత్యాదిభిరవగతత్వాత్, అన్తర్యామిత్వ
లాభః. అన్తఃప్రవిశ్యనియన్త్రత్వమేవచశరీరిత్వమ్. విశేషణద్వయేన
నృపసభోవ్యాన్మత్తిః.

నను, ఆత్మనామణత్వాదన్తః ప్రదేశాభావాత్ కథమన్త
ర్యాప్తిః. అత్రదీపకృతః :- “వ్యాప్యవ్యాప్యకయోర్జీవపరయోరుభ
యోరేవతేజోద్రవ్యవత్స్వచ్ఛత్వేనపరిస్పరప్రతిఘాతకత్వాభావాత్,
సమానదేశతోపపత్తేర్నియన్త్రనియామ్యభావస్యవినిగమకత్వాత్,
శ్రుతిసిద్ధాన్తర్యాప్తిరుపపద్యతే” ఇత్యాదుః. ఏవంచేతనవిషయే

అస్తర్వాప్తిః ప్రతిఘాతానన్వతయూ తదధికరణదేశేష్యవస్థానరూపేతి ఫలితమ్.

నచ, (౧) “అణోరణీయాన్” (౨) “అణీయాంసమణీయసామ్” ఇత్యాది శ్రుతిన్న ప్రతిఘాతేన ముఖ్యైవాన్వస్తర్వాప్తిరాస్తామితివాచ్యమ్. “అర్థకాకస్తాత్” ఇత్యాదాపలుత్వశ్రుతేన పాధ్యవచ్ఛేదనిబంధనతాయాన్నితత్వేన ప్రతిఘాతానన్వత్వమాత్రసిక్తశ్రుతిన్న ప్రతిఘాతానామపితాత్పర్యాత్; బహిర్యాప్తిః పునఃకాలాదివిభవ్యతీరిక్తవిషయా. నచ, అస్తర్వాప్తిరపి అణుచ్యతీరిక్తవిషయే త్యేవకుతోనస్వీకృతమితివాచ్యమ్. (౩) “యత్సనిత్యేన” (౪) “ఆత్మప్రవిష్టశ్చాస్తా” ఇత్యాదిప్రమాణానాం నిరేషనిషయాణామపినత్వాత్. ఏవశ్చ, “అస్తర్వాప్తితత్పర్యావ్యాప్య” ఇత్యస్తర్వాప్తిప్రదేశవత్పదాన్ధవిషయమితి.

కేచిన్ము, “యత్సనిత్యేన, ఆత్మనోస్తరః” ఇతిశ్రుతేరాత్మనోవ్యస్తః ప్రదేశస్వీకీయతేన. ఈశ్వరవ్యాప్త్యతీరిక్తకార్యాననుగుణాపయపత్త్యేమేవ ఆత్మనోనిరవయపత్త్యేమ్. ఈశ్వరాతిరిక్తమర్విపేచావయవత్వాదేవ అణుత్వవ్యవహారః. తత్రాప్యేతస్యవ్యాప్తత్వాదేవ అణోరణీయస్త్యీక్తిః; నచసావయవత్వేఆత్మనోఽనిత్యత్వప్రసజ్ఞః. ఈశ్వరీయనిత్యవిగ్రహేవ్యభిదారేణ అవయవార్థత్వస్థైర్యవ అనిత్యత్వప్రయోజకత్వాదితత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానోక్తిః. ఏవశ్చ, యద్యవ్యవస్థాభయేనగర్విదినస్తప్రవేశరాహిత్యమవశ్యశ్రయణీయమితిసజ్జీచఆవశ్యకః, తథాపి, “తమాన్మిష్ఠం” (౩) “ఆత్మనోస్తరః” (౪) “తవాస్తరాత్మానునుచ” ఇత్యాదిప్రమాణావశాత్, ఆత్మాస్తర్వాత్త్యేన స్వీకీయతేఇతిసదన్తి.

“గుణేషు భగవతో నాన్తర్వర్తిత్వమ్; నిర్గుణస్య వస్తువోఽభావే నస్య విశిష్టస్య స్వస్మిన్ స్వత్వాత్తాత్తాత్త్రయాత్, గుణాన్తరవిశిష్టస్య గుణాన్తరవ్యాప్తే, తత్రాపి గుణాన్తరాపేక్షాయామనవస్థానాత్” ఇతి కృష్ణపాదైరుక్తమ్. తస్యాయమాశయః. భగవతో ధర్మభూతజ్ఞానాన్తర్వర్తిత్వం న తస్య శరీరత్వప్రయోజకమ్. జీవధర్మభూతజ్ఞానేతచ్ఛరీరత్వాన్యవహారేణ “యస్య చేతనస్య” ఇతి జ్ఞానవిశిష్టనియామ్యుక్తైకస్వయాపత్వస్యైవ లక్షణత్వస్య వక్తవ్యత్వాత్, జ్ఞానవిశిష్టస్య జ్ఞాననియామకత్వే ఆత్మాశ్రయాత్, జ్ఞానాన్తరస్యచ నియామకత్వే అనన్తజ్ఞానకల్పనాపత్తేః; అతఏవ “స్వజ్ఞానస్వేతరసమన్తద్రవ్యశరీరకత్వమ్-ఈశ్వరలక్షణమ్” ఇతి న్యాయసిద్ధాంతజ్ఞానే ఉక్తమ్.

అత్ర చ సర్వవస్త్వన్తర్యామిత్యేపితద్గతదోషైరసంస్పృష్టత్వం నరశబ్దేన ప్రతీయతే. ఉపపాదితం, (౧) “అపీతౌ తద్వత్ప్రసక్తాదసమజ్ఞానమ్” “నతు దృష్టాన్తభావాత్” “భోక్తృసత్తేరవిభాగశ్చేత్స్యైర్లోకవత్” “సస్థానతోపి పరస్యాభయలింగం సర్వత్రహి” ఇత్యాదౌ, భగవతో నిర్దోషత్వమ్; ఉపాయోపేయపరత్వపక్షేతు, నారశబ్దోజీవసమూహమాత్రవాచీ; స్వరూపవికారాభావాచ్చ అచిద్వ్యవృత్తత్వాద్విశిష్టజీవాభిధానమ్; అత్ర “స్మ-గతౌ” ఇతి ధాతోరచి నరశబ్దవృత్తత్వా అణత్వస్యాపి, “ఉత్క్రాంతిగత్యాగతీనామ్” ఇతీన్యాయేన సిద్ధిరితి తత్త్వదీపకృతః. మకారేణ నిత్యత్వాప్రతీతేరణత్వస్య స్ఫుటమననుగమాచ్చ తదవేక్షయా అన్యవిశేషః. అర్జునరథ రాసమన్లులవత్, ప్రణవనారాయణశబ్దయోశ్చేష శేషిప్రధానత్వాత్, రామానుజశబ్దతుల్యః ప్రణవః; లక్ష్మణపూర్వజశబ్దతుల్యశ్చ నారాయణశబ్ద ఇత్యాచార్యాః.

(౧) బ్రహ్మసూత్రమ్.

ప్రాపకపరతామస్య (౧) “నిత్యోనిత్యానామ్” ఇతి శ్రుతిర్వి
శదీకరోతి. నారశబ్దస్య ఆవృత్త్యా *నరాజ్ఞాతానీతివ్యుత్పత్త్యనార
మభిప్రేత్యప్రాపకేపి నిత్యత్వనిర్దేశః. నృ-గతావితిగత్యర్థతయా జ్ఞానా
ర్థకత్వాత్, సరశబ్దేనచేతనత్వలాభః. ఇదమేవచప్రాపకత్వం యదిష్ట
నాధనత్వమ్. సచనిత్యత్వకార్యత్వయోర్విరోధః. కార్యవైశిష్ట్యస్య
నిత్యత్వేనావిరోధాత్ ; “నాగోసరాణాంసజ్ఘాతః” ఇతివచనేగతిశబ్దః
కర్మణికరణేవ్యుత్పత్త్యా ఉపాయోపేయపరః. గతిరాలమ్బనమిత్యత్ర
తుగతిశబ్దః-“నయామిపరమాంగతిమ్” ఇతివత్ప్రప్యపరః. ఆలమ్బన
శబ్దశ్చ-ఉపాయపరః.

“తేషామయనభూతత్వాత్” ఇత్యత్రతుత్రివిధావ్యుత్పత్తిర్వివ
క్షితేతి, “తస్మాన్నారాయణబంధుమాతరంపితరంగురుమ్ । నివా
సంశరణంప్రాహుర్వేదవేదాస్తపారగాః” ఇత్యుత్తరవచనేనావగమ్య
తే. అత్రశరణంనివాసమితి కరణాధికరణవ్యుత్పత్తీప్రదర్శితే. కర్మణి
వ్యుత్పత్త్యాసర్వవిధబంధుత్వలాభ ఇత్యనుపదమేవస్ఫుటమ్. ఏవంమా
తాపితేతిశ్రుతావపి నివాసశ్శరణంగతిరితివ్యుత్పత్తిత్రయార్థకథనమ్.
మాతాపితేతిప్రాగ్వత్.

అహిర్బుధ్వనంహితాయామ్, “అయతేనిఖిలాన్నారాన్వాన్వ
పోతిక్రియయాతథా” ఇతి, ధారణపోషణనియమనాదిక్రియయా
తాన్వాన్వపోతీతి, అయ-గతావిత్యతః కర్తరివ్యుత్పత్తిఃప్రదర్శితా;
నన్వాదిత్వమతఏవవచనాత్కల్పితే. “నారాశ్చాప్యయనంరస్యతై
స్తద్భావనిరూపణాత్” ఇతిజ్ఞానార్థాత్కరణే అయనశబ్దమాశ్రిత్య ఈ
శితవ్యనిరూప్యత్వంభగవతఉక్తమ్. “నారాయణమయనంవాసస్తేచ

(౧౦౦) ఎమ్మిరానెన్ద్రయెన్ద్రయాల్ ఈశ్వరనే ఎల్లాపుటపుముడై
యుమెనుకొలుమ్.

తస్యానంసదా" ఇత్యధికరణవృత్తతిః ప్రదర్శితా. ఉక్తవృత్తతి
త్రయేపి నారశబ్దశ్చేతనాచేతనసాధారణః. "పరమాచగతిస్తేషాం
నారాణామాత్మనాంసదా" ఇత్యుపాయోపేయత్వపక్షే నారశబ్దోజీవ
మాత్రపర ఇతిదర్శితమ్.

నచ, అప్పుశయానత్వం నారాయణపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి, "ఆ
పాపారాగతిప్రోక్తాః" "సృష్ట్యానారంతోయమస్తస్థింతోహంయేన
స్యాస్తేనామనారాయణేతి" "ఆపానారాయణోద్భూతాస్తాయదస్యా
యనంపునః" "ఆపానారాగతిప్రోక్తాస్తాఅశ్చయనమస్యచ" ఇత్యాది
పచనైః ప్రతీయతఇతి తదనుక్త్యాన్యూనత్వమాశంకసియమ్. *నరా
జ్ఞాతానీత్యనేన అప్పదన్యసర్వతత్వోపలక్షణపరతయావ్యాఖ్యాత
త్వాత్. అస్తువా, "మహర్షే వేశయానోస్తు" ఇత్యాద్యనురోధాచ్చ
విశిష్య అప్పమృతస్యాపితత్వదప్రవృత్తినిమిత్తతా. తథాపితతోప్యధి
కార్థలాభాదుక్తయోజనావవాచార్యైరాదృతాః.

అసాధారణతయాదేవతాన్తరవ్యాప్తరకత్వచ్చ ఏతన్యప్రాగే
వోక్తమ్. ప్రాప్యప్రాపకత్వోక్త్యా అనజ్ఞాచాద్భగవతస్సర్వవిధ
బద్ధత్వమపి సిద్ధ్యతిత్యభిప్రేత్య కలిజత్సూక్తిముదాహరతి (ఎమ్మిరా
నెన్ద్రై) ఇత్యాది. ఉపకారకత్వజనకత్వబద్ధత్వరాజత్వాదుష్ట్యాదయో
నారాయణశబ్దార్థత్వేనానుసంహితాఇతి; (౧) "సర్వేషామేవలో
కానాం పితామాతాచమాధవయః" (౨) "త్వమేవమాతాచపితాత్వ
మేవ" (౩) "భూతానాంయోగ్యయఃపితా" (౪) "సుహృదంసర్వభూతా
నామ్" ఇత్యాదికమహానునస్థేయమ్.

(౧౦౦) నామ్ పిఠర్ క్కానవస్తు అవస్థ నమక్కాయుకుక్కుమ్.
ఇరామహిమూర్తివారై ప్పొలే ఉళ్ళేపతికిడన్దు సత్తెయే
విడిత్తు నోక్కిక్కొడ్డుపోరుమ్.

(౧౦౧) ఆయవెల్లిఱవిత్తాలిత్ - శెన్త్రాల్ కున్దాయామెన్లిఱపడియే
ఎల్లావడిమొకగుమ్ శెయ్యవేణుమెన్ద సేక్షీక్కిఱతు.

సనుభవవతిస్సర్వలోకసుహృత్త్వే సర్వదాసర్వరక్షణావత్తి
రితినం సారోచ్చేదావత్త్వేత్తత ఆజ్ఞాతల జ్ఞానాదినా తస్య ఫలవిశేష
ప్రదానానామయికస్యకాల విశేషేతత్ప్రదానాపయికత్వేపి సత్తాను
వర్తనహింసరక్షణం సర్వదాసర్వవిషయే ప్రాతికూల్యదత్తాయామపి
క్రియత ఇత్యాహ (నామత్వాదివాక్యవ్యయేన). “ఉళ్ళేపతికిడన్దు” ఇత్య
నేన(౧) “యమాత్కానవేద” ఇత్యవిదితతయా అవస్థానమ్; నివారయే
యుదితిబుద్ధ్యేతరసంస్కృతిః. (౨) “అకుక్కికృతయావశ్యసమస్తదురితా
నలః ప్యావనస్సర్వశాస్త్రీషుప్రథితోగోపనస్సతామాసహసస్తమయః
జన్ధానారాణాన్సదాగతిః” ఇత్యహిద్బుద్ధ్యసంహితోక్తిః పరాధో
పిహానునన్దేయాః.

అథచతుర్థ్యధ్యమాహ (ఆయవెల్లిఱవిత్తాలితి). ఆయశబ్దావయ
వభూతయాచతుర్థ్యధ్యధా. ఆయశబ్దావయవత్వకథనస్తు ఫలసిద్ధిహే
తుభూత ప్రదేశవిశేషాత్మకశక్త్యవయవత్వయాపన్నే భవజ్ఞాపనార్థమ్.
అథనాపచలీత్యాదా అతిప్రత్యయఇతి భూవాదినూత్రభాష్యబలే
సవ్యాకరణాంతరేఅతిప్రత్యయోఽనుశిష్టఇతివత్, ఆయస్యఫలప్రతిపా

(౧) భా.౧-౨౩

(౨) శరణాగతికథ్య

(౩) సహస్రనామ్ని

(౪) పీ.౨-౧౦౯

(౫) బృహ-౫-౭-౨౨

(౬) అహి-సంహితా

(౧౦౩) సమస్సా లే తన్నోడుటవిల్లెయెన్తువెత్తు కై జ్ఞర్యతైప్రా
ర్థిక్కూడుమోవెన్నిల్; పడియాయ్కిడన్దన్ పవళ
నాయ్ కాణ్ణెన్దిపడియే కై జ్ఞర్యప్రార్థనై వస్తేటియన్తు;
స్వరూపప్రయుక్తమ్.

(౧౦౪) అకైయాల్ వల్లువిలావడిమై శెయ్యవేణ్ణు నామెన్దిట ప్రా
ర్థనైయైక్కాట్టుకిటతు.

దక్షత్వమస్తరాఫలహేతుత్వమనుపపన్నమిత్యతపవవ్యాకరణాన్తరే ఆ
యప్రత్యయోనుశిప్త ఇతిజ్ఞాయత ఇతియథాశుభ్రగ్రన్థపవసాధుః. చతు
ర్థ్యాకై జ్ఞర్యలక్షణప్రకారఉక్తః; విశేషానుక్త్యా (౧) "అహంసర్వం
కరిష్యామి" ఇత్యుపబృంహణాచ్చ సర్వవిధత్వసిద్ధిరిత్యాశయేనాహ
(శెన్దాలితి). *నివాసశయ్యేతిశ్లోకోనుసంధేయః.

సమస్సాకై జ్ఞర్యేస్వార్థత్వనిషేధాదస్వార్థస్యచ, ప్రయోజనమ
నుద్దిశ్యేతిన్యాయేన అప్రార్థనీయత్వాత్, కై జ్ఞర్యప్రార్థనా సమృ
పిత్యాశజ్ఞతే (సమస్సాలేయితి). శేషత్వజ్ఞానవతః కేవలశేష్యతి
శయాధానేచ్ఛాస్వభోక్తృత్వజ్ఞానాభావేపి సమృపత్వేవేతిపరిహారతి
(పడియాయితి). పడియాయిత్వనేనస్వార్థతాబుద్ధిః కై జ్ఞర్యేవ్యావ
ర్త్యతే.

తథాచమమకై జ్ఞర్యం భూయాదిత్యాకారికా ప్రార్థనాద్వేధా;
ఏకామదానస్తనంకై జ్ఞర్యం భూయాదిత్యాకారికా; అన్యాతుత్వత్ప్ర
హర్షసాధనంకై జ్ఞర్యం మయాక్రియతేత్యాకారికా; తత్రాద్యాయాః
సమస్సానివర్తనేపి నద్వితీయానివర్తత ఇతిభావః. (వస్తేటి)మమకారప్ర
యుక్తమ్; స్వరూపప్రయుక్తమ్-స్వరూపజ్ఞానప్రయుక్తమ్; క్రియాధ్యా
హారేప్రమాణం దర్శయన్తు పసంహరతి (అకైయాలితి).

(౧౦౫) కణ్ణారక్కణ్ణకట్టివతోర్కాతలున్ గూర్క్కుముట్టో కణ్ణ
 తోతులంతలన్నమాపోలే కాణ్ణతలుమున్ను ఉఱక్క
 మిలై. కణ్ణాల్ * సదాపశ్యన్తియాకై యాలే ఉఱక్కమిలై.

(౧౦౬) ప్పదుతోపలపకలుమపోయినవెన్తు ఇట్టన్దనాళిక్కుక్కు
 ప్పిడుకీలవనుక్కు ఉఱజ్జవిరకిలై.

విషయములకుఁ బ్రయత్నముకాపింకై జగర్యప్రార్థనత్యభిప్రేత్యత
 స్యానిత్యతోవృపదనాయ జ్ఞాతభగవద్వైలతుఁడ్యానాంనకదాపి. వి
 షయాస్తరన్తలతుఁడ్యానుసన్ధానతత్త్వస్తి. ప్రార్థనాదికం భవతీత్యా
 హ (కణ్ణారక్కణ్ణత్యాదివాక్యచతుష్టయేన). కి తద్దర్శనాత్పాక్,
 ఉతతద్దర్శనానన్తరమ్; ఆద్యేతహ (కణ్ణారవితి). దర్శనాభావేధారణా
 భావప్రయోజకత్వానానన్ధావిశేషాణాం నకదాదిద్విషయాన్తరేషుభో
 గ్యత్వానుసన్ధానసహావోజ్ఞానసత్కృచ ఇతి శతాదినూత్తరం.

సనుప్రార్థనాత్తనభావేపి దర్శనానన్తరం సిద్ధేఇచ్ఛావిరహో
 దన్యత్రేచ్ఛాస్యాదిత్యత్రాహ (కణ్ణాతితి). అనత్యన్తవిలతుఁడవస్తుదర్శ
 నన్యనతదనుబుధాపాప్రతిబన్ధకత్వమ్; ఏతస్యచ * సదాపశ్యన్తితి
 శ్రుత్యానిత్యాపూర్వోవ ప్రతీక్షేర్తుతద్దర్శనానన్తరమప్యన్యేచ్ఛాసమ్భ
 వతీభావా. ఏతేనసూరివిషయప్రమాణస్యేహిదా హారణానన్తతి
 రితినిరన్తమ్. ఏతచ్ఛదర్శనం ప్రేమవదధికారిగతమహత్యమేవ; న
 తులోకాన్తరభావి; తద్రజ్ఞానసత్కృచస్యాప్రసక్తస్యానిపేధ్యత్వాది
 తిబోధ్యమ్.

పూర్వకాలీనానుభవాభావేనప్రేమవతాం శోకదర్శనాదవినా
 నుభవస్యఉత్తరకాలీనానుబుధాపావిచ్ఛేదకర్తవ్యమిత్యాహ (ప్రముతే

(౧౦౭) “అస్తునాన్ పిఱన్దిలేన్ పిఱన్దపిన్ మఱన్దిలేన్” ఎన్నానిన్టార్ కళితే.

(౧౦౮) ఇవ్వడిమైతాన్, “ఒత్తివిల్ కాలమెల్లాముడనాయ్ మన్ని” ఎన్నిఱపడియే సర్వదేశసర్వకాల సర్వావస్థాకళిలుమను వర్తిక్కుమ్.

యితి). ఈదృశానుభవానౌపయికా అనేకవాసరాగతా ఇతికాసార నూక్త్యం.

సనువిలక్షణప్రేమశాలినాంప్రాక్ దర్శనాత్, తదనంతరం అన్యాయసన్ధానాసమ్భవేషికథంవిషయవైలక్షణ్యజ్ఞానమాత్రవతాం తద సమ్భవఇత్యతతా (అన్వితీ). జ్ఞానలాభాత్పూర్వం జన్మేవనాస్తి. తదనంతరం దాపిసవిస్మృతిః తిథిక్తిసారనూక్తేః, జ్ఞానమాత్రస్యాప్రబల ప్రతిబంధకత్వాభావే అర్థాంతరభోగ్యతానుసన్ధానప్రతిబంధకత్వం సమ్భవతీతిభావః.

(౧) “కాలంసకలమపిసర్వత్రసకలాస్వవస్థాను” ఇత్యాచార్యాను సంహితంప్రార్థ్యమానకై జ్ఞర్యస్య సర్వదేశసర్వకాలసర్వావస్థాచితత్వవైశిష్ట్యం దర్శయతి (ఇవ్వడిమైయితి).

జతన్తాయామ్, “సర్వేషు దేశకాలేషుసర్వావస్థానుచాయుతః కిజ్జరోస్సి” ఇతి స్వయాపస్యవిశిష్టకై జ్ఞర్యార్హత్వాభిధానాన్నారశబ్దస్య చేతనపరత్వేన ఈశ్వరపరత్వేన భోగోపకరణపరత్వేనయోజితత్వాద్భోక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నిత్యత్వాద్భోగస్యనిత్యతాప్రతీతిః. ఉక్తం, (౨) “సాయుజ్యంప్రతిపన్నాయే తీవ్రభక్తాస్తపస్వినః కిజ్జరామమతేనిత్యం భవన్తినిరుపద్రవాః” ఇతి; ఏతేనసయు

జోర్చానసాముజ్యోతిషి భోక్తవ్యసామ్యమేవ సాయుజ్యశబ్దవాచ్యమితివ్యాఖ్యాతమ్. “ఆదిత్యస్యసాయుజ్యో గచ్ఛతేతాసామేవదేవతానాంసాయుజ్యమ్” ఇత్యాదిషుచ భేదవసాయుజ్యశబ్దప్రయోగోద్భవచరః. తేనసాయుజ్యశబ్ద ప్రవణాన్ముక్తిదశాయామైక్యమితి ప్రత్యాఖ్యాతమ్.

భోక్తృన్వికసికానత్వాత్, భోగ్యస్యచాపరిచ్ఛిన్నత్వాత్, సర్వదేశసమ్మిథోభోగ్యస్యసిద్ధ్యశి. సర్వాసస్థత్వచ్చ శరీరాత్మభావసమ్మనేనప్రకృత్యవత్. త్వాత్; అతవసర్వప్రకారశేషత్వాసర్వవిధైకజ్యోర్వసిద్ధిః; “యత్రయత్రహోషిచాచ్యేవ పాదుకావాపతద్వహమ్! అదాయవాసేసాయుజ్యో మోక్షః ఇత్యభిధీయతే” ఇతిహోరీతమునిచ సేవాగుణాదిగ్రహణా సర్వోపచారసాధనోపాయాద్యమ్.

నచ, “ద్వావశాహవదుభయవిధం శాదగ్రాయణోతః” ఇతి శరీరసద్భావవికల్పస్య సూత్రీతత్వాత్, తదభావేకైకజ్యోర్వాభావాత్తస్యచసర్వకాలీనత్వాసమ్మమః; స్వామ్యాప్యకరణస్థివత్తజ్యోర్వకరణాదత్కావేలనుభవితృతయావస్థాన్మగ్నవైకజ్యోర్వకరణపత్వాత్.

నాపిముక్తానామనాన్మత్తైశవణాత్, శ్రీలావిభూత్యస్తగ్రవిధవార్చనతారాదిస్థానైషు వైకజ్యోర్వకరణసమ్మమేన సర్వదేశసమ్మిథిత్యాసమ్మమః. (౧) “ఇమంసహోకాకామాన్మితామయావ్యనుసంభరన్” ఇత్యాదిప్రమాణానురోధేన అనువరాన్మత్తైశచసస్య కర్మకృతపునరాన్మత్తైశే. ధర్మాత్రపరత్వేన అనేకవిగ్రహవిగ్రహస్య (౨) “సవకభాభవతి” ఇత్యాదిత్రుతిసిద్ధత్వేన సర్వదేశేషుకైకజ్యోర్వకరణస్యాపవత్తే.

నచసర్వకాలసర్వావస్థయోరభేదః; విగ్రహాంతరీయ బహిరజ్ఞా
వస్థామూదాయకై జ్ఞర్యస్యసర్వకాలీనత్వసమ్భవాత్, భేదోపపాదనే
సర్వదేశసమ్భవేన తల్లాభ ఇతివాచ్యమ్. నిత్యాగ్నిహోత్రాదితుల్యతా
వారణాయసర్వావస్థోక్తేః.

నచతథాపి నిత్యకర్తృకాణానియ తానాంకై జ్ఞర్యాణామ
భావాత్ సర్వవిధత్వాసమ్భవః; స్వకృతకై జ్ఞర్యస్యాపిస్వామిప్రియ
త్వేనైవ స్వప్రియతయా, అన్యదీయకై జ్ఞర్యాణామపి తత ఏవస్వప్రి
యజనకతయా స్వప్రియత్వవిశిష్టసర్వవిధకై జ్ఞర్యస్య ఆశాసనవిషయ
స్యసిద్ధేః, స్వప్రియత్వం భగత్ప్రియార్థమేవేతి నపారార్థ్యవిరోధోపి.

అథవా, యదాయత్ర యాదృశంకై జ్ఞర్యం మత్కర్తృ
కతయాస్వామినోభిమతమ్, తత్రసర్వత్రసర్వస్థితస్థిన్మాతే అస్త
రజ్జబహిరజ్జసాధారణతాదృశనకలకై జ్ఞర్యం మయాక్రయేతేత్వేన
ప్రార్థనాప్రకారః. అనిష్టకరణస్య అకై జ్ఞర్యత్వాదతోన కావ్యనుప
పత్తిః.

ఇదఞ్చకై జ్ఞర్యప్రపన్నస్యైవ; సభక్తస్యేతి కేచిత్. అత్రా
హుః, కింశ్రుత్యాభక్తప్రపన్నయోః ఫలభేదసిద్ధిః; స్మృత్యాన్యాయేన
సమ్ప్రదాయేనవా; నాద్యః, తాదృశశ్రుతేరభావాత్; (౧) “సోశ్చ
తేసర్వాకామాస్సహ” ఇత్యత్రకై జ్ఞర్యానిషేధాత్; అనుక్తస్యాపి
విభూత్యనుభవస్య (౨) “సర్వాహవశ్యఃపశ్యతి” ఇత్యాదిప్రమాణాంతరా
నురోధేనవా (౩) “అనుసంజ్ఞరన్” (౪) “ఛాయావాసత్వమనుగచ్ఛే
త్,” (౫) “గాయన్నాస్తే” (౬) “సహగచ్ఛతి” (౭) “జక్షక్రీడప్ర

(౧) తె-ఆన-౧

(౨) ఛా-౩-౨౬-౨

(౩) తె-భృ-౧౦-౫

(౪) పరమసంహి

(౫) తె-భృ-౧౦

(౬) ఛాన్దో-౨-౧౨-౩

మమాణః" (౧) "సపకథాభవతిద్విధాభవతి" ఇత్యాదిప్రమాణబలేన కైజ్జ్యర్యస్యాప్యవలకుణీయత్వాత్;

నచఉపసంహారగతత్వాదనునన్చురన్నిత్యాదీనాం దౌర్బల్యమ్;
(౨) "తస్మిన్యదస్య" ఇత్యుత్తరఉపసంహారావగతాభర్తుస్యాస్యత్వవివ
తాయాదహరాభగణసిద్ధత్వాత్, సత్రోక్తమావగతస్యబాధ
ఇతిచేస్తుబ్యసం.

ఇహోప్యన్వేష్య, అనుగచ్ఛేదిత్యాదీనాంకైజ్జ్యర్యపరత్వంవర
దాచాన్వేష్య; "అనుగచ్ఛేదిత్యాదీనాంకైజ్జ్యర్యమాన్వేష్యకామాన్వేష్యకామరూప్యసా
సానుగాయాకైజ్జ్యర్యమేనూచిభిస్సహనర్వదా" ఇతి; కిన్వేష్యనన్వేష్యస
సిద్ధిస్యబ్రహ్మప్రాప్తిభూతశుభే । కైజ్జ్యర్యమపిలభ్యేతేత్యవలకుణ
లోచితం ॥

సద్విహీయః; "భక్త్యాభివృద్ధిస్సహ" ఇత్యస్యాస్మిన్వేష్యకైజ్జ్యర్య
సిద్ధిః సుభవసిద్ధిసాధివిషయమేవసిన్వేష్యసాహసనాధికారివిషయ
యత్వాభావాత్, "సదావశ్యస్థివివస్యసః" ఇతిశ్రుత్యాసర్వసూరీణా
మనుభవకైజ్జ్యర్యయారావశ్యకత్వేపి గుణవిషయవివాదోక్తివద్భే
దోక్తికాదాచిత్తాభిమతిమాత్రనిబంధనత్వస్యస్వీకార్యత్వాత్; "భేష
జంభగవత్ప్రేక్షిష్యేతేదమవలకుణమ్ । కైజ్జ్యర్యస్యాన్వేష్యధాన్వేష్య
శ్రుతిబాధాప్రసజ్యతే । కిన్వేష్యనచరమల్లోకే పాపనాశస్యకీర్తనా
త్ । ప్రపన్నస్యసపసన్యాతేభిరం నచతదిష్యతే । భక్త్యాపరమయా
వాచిప్రపత్త్యావామహామునే । ప్రాప్యోపాంనాన్యథా ప్రాప్యోమమ
కైజ్జ్యర్యలిప్తుభిః । కిన్వేష్యరామమసేవిత్యనుత్తరేపం విరుధ్యతే ॥"

నాపిత్వతీయః; అత్యర్థప్రియవిషయమునుభవన్యప్రీతికారితదను

వర్తనరూపకై జ్ఞర్యసామగ్రిత్వస్యక్లుప్తతయా, సత్యాంసామగ్ర్యాం
కార్యానుత్పత్త్యనుపపత్తేః; సతిబద్ధకీభూతభగవత్సజ్జల్పసద్భావేచ
ప్రమాణాభావాత్; “ఉపాసితగుణాదేర్వాప్రాప్తావప్యబహిష్క్రియా
సాతత్కృతునయగ్రాహ్యానాకారాంతరవర్జనమ్” కథమన్యథాకతివయ
గుణవిశిష్టవిషయకబ్రహ్మాపాసనస్య సర్వగుణవిశిష్టబ్రహ్మనుభవ
మేతుత్వమ్.

సచయథాక్రతురితివాక్యే ఆకారాంతరవర్జనప్రతిపాదక శబ్ద
శ్చూయతే;- (౧) “తంయథాయథోపాసతేతదైవభవతి” ఇత్యతావ
ధారణశ్రవణేపి, “విజ్ఞానఘనఏవ” ఇత్యేవకారేణప్రమాణాంతరప్రతిప
న్నాపహతపాప్సత్వాదీనామివనకై జ్ఞర్యస్యనిషేధోయ్యుక్తః. అతో
భిన్నక్రమత్వమేవలవధారణస్యస్వీకార్యమ్. సచభగవతః పురుషార్థప్ర
దత్వనియమాత్, భక్తస్యకై జ్ఞర్యాభిలాషవిరహాత్, సతత్పురదత్వమి
తివాచ్యమ్. తస్యాపి శేషత్వజ్ఞానభావేనకై జ్ఞర్యాభిలాషసమ్భవాత్;
సచ స్వరూపాననుగుణసాధనే ప్రవృత్తత్వాత్తస్యకై జ్ఞర్యాభావః.
స్వరూపాననుగుణస్యాపిమోక్షసాధనత్వాదేవ అనుభవసాధనత్వవత్,
కై జ్ఞర్యసాధనత్వస్యాపి స్వీకర్యత్వాత్.

నాపితురీయః; తదసిద్ధేః; శతానిసూక్తాలమరమునిశబ్దయోర్భ
క్తభాగవతతుల్యయోగజ్ఞేమత్వాత్, అర్థపఞ్చకేనిత్యముక్తపరతయా
వ్యాఖ్యానాచ్చ; కేమాశ్చిన్ముక్తానాంకై జ్ఞర్యాభావే, అత్యైవగ్రహే
తేమాం నారశబ్దయాసజ్జ)హాభావప్రసక్తాత్; “చేతనాచేతనం సర్వ
మ్” ఇతివచనవిరోధప్రసక్తాత్; కై జ్ఞర్యప్రతిబద్ధకనివర్తకత్వంప్రప
త్తేస్సద్వారకతయాలద్వారకతయాచేతితత్వశేఖరోక్తేః, నిత్యానుభ
వపూర్వకనిత్యకీజ్ఞరత్వమేవమోక్షఇత్యర్థపఞ్చకోక్తేః.

గజేంద్రుడు, “నిత్యకై జ్యోతిరప్రాప్త్యపాయభూతభక్తితదూపాయ
సాతసమ్యక్సాసతదూపాయభూతసమీచీనక్రియా” ఇత్యుక్తమ్. శరణా
తిగజేంద్రుడు, “ఏవమభ్యుతమై జ్యోతిరప్రాప్త్యపాయతయా అవశ్యం
ప్రసమప్రసమ విహీనోఽసి” ఇతి; శరణభక్తుపాదైశ్చ; — “నిజదాస్య
ర్నాన” ఇతి, “జ్ఞానదాస్యస్వదిత్యధిలచితాః” ఇతిచ భక్తానాంకై
జ్యోతిరకామిత్వం శ్రీరత్నరాజస్తవేలనుసంహితమ్.

కృష్ణపాదైరివి - శ్రీత్రవ్యాఖ్యానప్రవేశే, “శ్రీజ్యోతిరప్రా
పాయభక్తిః ప్రపత్తిశ్చ” ఇత్యుక్తమ్; శ్రీరవనకలప్రమాణతాత్పర్య
శ్రుతభిర్యోగ్యచిత్తపాయవిభాగప్రకరణే “భగవత్ప్రార్థితకామ్యైశ్చ
జ్యోతిరమేనపురుషార్థస్త్వేన నిర్భేదసంతా” ఇత్యుక్తమ్, “నేతోపానవవి
యాః ప్రపన్నాశ్చ” ఇతివివిధాఇత్యుక్తమ్; వరసంముఖిశ్చ - తత్త్వ
త్రయవ్యాఖ్యానే; “అపారతరజస్స పాద్యకర్మజ్ఞానజనిత్యైలధారావహ
విచ్ఛిన్నస్స సతీనన్తావరూపభక్తిమూలేనభగవత్ప్రసాదేనవా ప్రపదన
మూలభగవత్ప్రసాదేనవా” వివర్ణనకలసాహచర్యసంఖ్యాతస్య
సాపాదగవదనుభవకైశ్చోక్తైశ్చభోగాముఖ్యైః” ఇత్యుక్తమ్.

నవ, అనుభవకైశ్చోక్తైః ప్రమాద్యైశ్చప్రపన్నయోగత్ర ప్రతీ
యతేఇతివాచ్యమ్; పూర్వపదప్రతీకత్వముఖినిష్పత్తిస్వరూపావిరాభి
వయోరపిద్రమేణాన్వయప్రసక్త్యైః; భిన్నఫలశ్చే “వికల్పవిశిష్టఫల
త్వాత్” ఇతియాత్రవిరోధశ్చ; తస్యభక్తిప్రపన్నోరవికల్పప్రతిపాదన
తాయాః పూర్వైర్వాక్యభూతత్వాత్; బ్రహ్మప్రాప్తిఫలకత్వమాత్రే
ణవికల్పస్వగ్ధులకతామాత్రేణ వర్మపూర్ణమానశ్చోక్త్యైశ్చమాఙీనా
మపి వికల్పప్రసక్త్యాదితి ఫలభేదవత్కేఽమూలకః.

యత్తు, శ్రీవచనభూషణే;- “ఉపాయాన్తరనిష్ఠానాముపేయో
భగవదనుభవః” ఇత్యుక్తమ్; తత్-భక్తానాం ప్రాయశోమన్త్రజన్యజ్ఞాన
శూన్యత్వాత్, తద్వత్తామపిన్వయత్నవాసనావత్, స్వానన్దవాసనయా
అనుభవస్యాపిస్వాతంత్ర్యేణోద్దేశ్యతా సమ్భవ్యత ఇత్యోచిత్యమూల
వర్ణనమాత్రమితి తదన్యవహితశిష్యైరేవకృతే వ్యాఖ్యానేఫలావిశే
షం ప్రతిపాద్యదర్శితమితి నాతీవాఽత్రయత్నఃకార్యః. అతః ఫలం
సర్వేషామేకరూపమేవ; సత్యభిమతితారతమ్యే పరమకారుణికోభగ
వాదశతీతి.

కేచిత్తు, ఉభయోరుభయసద్భావేపి ఏకస్యార్థకై జ్ఞర్యమ్,
అన్యస్యాఽనుభవస్సాధనత్వేనోద్దేశ్యఇతి, తస్మాదభగవత్సజ్జల్పన
శాత్ ఫలదశాయామప్యేకత్రైన్యభోగ్యతా సిద్ధిర్త్యాగస్త సామ్యా
త్పరమసామ్యశ్రుతినిర్వాహంవికల్పఞ్చోపపాదయన్తి; అత్రభక్తానా
మత్యస్తసారతన్త్యజ్ఞానాభావేపిసార్థస్యజ్ఞానమపినియమతోనాస్తీత్య
త్రనకించ్చిన్నియామకం పశ్యామితి.

సన్వనుభవజనితప్రీతికారితకై జ్ఞర్యమేవపురుషార్థఇత్యుక్తమ్
యుక్తమ్. తైవల్యాఖ్యస్యాపిమోక్షస్యసామృద్ధాయకత్వాత్. ఉక్తం
హిశ్రీవత్సాజ్ఞమిత్యే;- (౧) “స్వాత్మానుభూతిరితియాకిలముక్తిరు
క్తా” ఇతి, కైవల్యశబ్దశ్చముక్తిపర్యాయోనుశిష్టఇతి. సచాఽనిత్యస్య
కైవల్యస్యముక్తిరూపత్వానన్వపః, * “యోగినామమృతంస్థానంస్వా
త్మసన్తోషకారిణామ్” ఇతి పరాశరోక్త్యా నిత్యత్వావగమాత్; (౨)
“సర్వకామాంశ్చసాక్షరాన్” ఇత్యక్షరశబ్దేననిర్దేశాత్; ద్రమిణోప
నిషచిచ, (౩) “అశవిల్లాచ్చిన్ శ్రీస్థమ్” ఇత్యుక్తమ్. కురుకేశాదిభి

శ్చ-కై వల్యస్యస్థిరత్వేవ్యల్పత్వాదపురుషార్థత్వమిత్యక్తమ్. (౧) “సం
సృత్యక్షరవైష్ణవాభ్యసుసృణామ్” ఇతిచయామునాచార్యైరక్షరశః
దేవకై వల్యంనిర్దిష్టమ్. (౨) “విశ్వర్యమక్షరగతిమ్” ఇతి భట్టపరాశర
పాదాః. ముక్తానామపి కేమాశ్చిదర్వాచీనాగతిశ్చూయతఇతిచ భగ
వద్గుణదర్పణేకణ్ఠోక్తంము క్తత్వమ్. వ్యాసార్చ్యశ్చ, సంసారోన్మోచ
సత్త్వంకై వల్యస్యాభ్యుపగమ్యసంశబ్దవ్యావర్త్యత్వము క్తమ్; భట్టనాథ
నూకై - కై వల్యాధి నాంభగవత్ప్రిప్తిసహాయోగ్యఫలాధిభిర్యూ
దుగత్యతిశయదర్శనాదైశ్వర్యాధిభ్యః పూర్వమాహ్వాసమితికృష్ణపా
దైరుక్తమ్.

సచ, ఏతానిసర్వాణిచిరకాలస్థాయిత్యపరాణి; (౩) “అపామసా
మనుమృతాలభూమ” ఇతి (౪) “అక్షయ్యంహవై చాతుర్జన్యయాజి
నస్సుకృతంభవతి” ఇత్యాదివత్, అమృతంస్థానమిత్యత్రస్థానశబ్దస్య -
తివృత్త్యస్థిన్నితివృత్తత్వాప్రాప్యపరత్వే, అమృతశబ్దోపాత్సహరో నా
పచారిక ఏవనకుంశక్యః ; అక్షరగతిమిత్యత్రచ ఆత్మప్రాప్తిత్యర్థఇతి
శక్యంవక్తుమితివాచ్యమ్.

(౫) “తద్యథేహకర్మచిత్తోలోకఃక్షీయతే, ఏవమేవాముత్ర
పుణ్యచిత్తోలోకఃక్షీయతే”; (౬) “అభయఇమేగ్రామేఇష్టాపూర్వేదత్త
మిత్యపానతే, అథైతమేవాధ్వానంపునర్షివర్తన్తే” (౭) “యోవాఏత
దక్షరం గార్గ్యవిదిత్వాయజతేతపస్త్యతే బహునివర్షసహస్రాణ్య
స్తవదేవాస్యతదభవతి; స్లవాహ్యేతేఅదృథాయజ్ఞరూపాః” ఇత్యాది
బహుప్రమాణబలాత్ సోమపానవద్యాగతారతమ్యాద్యన్యథానుపప

(౧) చతుష్లోకే

(౨) శ్రీగుణరత్నకో

(౩)

(౪) ఆపస్తంబశ్రౌత-౮

(౫) ఛా-౮-౧౬

(౬) ఛా-౫-౧౦-౩

(౭) బృహ-౫-౮-౧౦

త్రాచతత్రచిరకాలస్థాయిత్యమాత్రపరత్వేపి ఇహానిత్యత్వస్యప్రమా
ణాస్తరేణానవగతతయాసజ్జోచకల్పనేమానాభావాత్; ప్రాతామా
నార్థమన్తార్థవాదాదిగతవిశేషణపదానామాపచారికత్వేపి నస్తుకథన
పరప్రమాణగతస్థానాదినామానామాపచారికత్వకల్పనాయా అన్య
య్యత్వాచ్చ; యదివిశిష్టైవమహర్లోకాదీనామివలయశ్శూన్యేతే;
తతోఽకృతకాదిశబ్దపద్ధానత్వంకల్పేత. యోగినామమృతంఘాసమి
తి పూర్వోత్తరలోకనమభివ్యాహారాత్, ఘాసశబ్దస్వరస్యాచ్చ సస్వ
రూపపరత్వంయుక్తమ్; అక్షరగతిమిత్యాదాచసామానాధికరణ్యే స
మృతవతి నవైయధికరణ్యం కల్పనీయమ్.

కింబహునా; - గీతాయామ్, “చతుర్విధాభజస్తేమామ్” ఇత్యా
దినాభిప్రాయేఽపూర్వైశ్చైవ్య కై నల్యభగవల్లాభకామాంశ్చతుర్విధా
ధికారిణశ్చక్షిప్య, (౧) “జరామరణమోతాయ మామాశ్రిత్యయత
న్తియే । తేబ్రహ్మతద్విదుఃకృతస్సమధ్యాత్మంకర్తృచాఖిలమ్ । అక్షరం
బ్రహ్మపరమంస్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే । భూతభూభూద్భవక
రోవిసర్గకర్మసంజ్ఞితః” ఇతిప్రాప్యస్యప్రకృతివినిర్గుణత్వస్వరూపస్య
బ్రహ్మసంజ్ఞితస్య, త్యాజ్యస్యభూతసూక్ష్మతద్వాసనాదిరూపస్య అధ్యా
త్మశబ్దితస్యకర్మసంజ్ఞితస్య మనుష్యాదిభావహేతుభూతస్యయోషిచ్ఛ
రుషనమృతజన్యవిసర్గస్యచపరిహరణీయస్య కై నల్యాభిభిద్భూతప్రత్యయ
భిధాయ, యజ్ఞాదికర్మానుష్ఠానదశాయాంస్వస్యారాధ్యత్వేనానుసంధా
నంస్వస్వప్రాప్యకారవిశిష్టభగవత్స్మరణాచ్చ అన్తిమకాలకర్తవ్యం
సర్వాధికారిసాధారణమ్, (౧) “సాధియజ్ఞాచ్చయేవిదుః । ప్రయా
ణకాలేపిచమాంతేవిదుర్భక్తచేతనః । అధియజ్ఞోహమేవాత్రదేహే
దేహభృతాంవర । అన్యకాలేచమామేనస్మరన్ముక్త్యాకలేబరమ్ ।

యఃప్రయాతినమద్భానం యాతినా స్త్యత్రసంశయః ।” ఇతివిధాయ,
 (౧) “యదక్షరంపేదవిదోవదన్తివిశన్తియద్యతయోవీతరాగాః । యది
 చ్ఛనోబ్రహ్మచర్యం చరన్తితతేపదంసజ్జిహేణప్రవక్ష్యే । సర్వద్వా
 రాణిసంయమ్య యనోహృదినిరుధ్యచ । మూర్ధ్వాధాయాత్మనఃప్రాణ
 మాస్థితోయోగధారణామ్ । ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మవ్యాహరన్తామ
 నుస్మరన్ । యఃప్రయాతిత్యజ్జడేహంసయాతిపరమాంగతిమ్” ఇతి
 కైవల్యార్థినాం స్మరణప్రకారంప్రాప్తిశ్లోచిత్యా, (౧) “పరస్తస్మాత్తు
 భావోన్యోవ్యక్తోవ్యక్తాత్సనాతనః । యస్ససర్వేషుభూతేషునశ్యతుస్స
 వినశ్యతి । అవ్యక్తోక్షరఇత్యుక్తస్తమాపయఃపరమాంగతిమ్” ఇతి, “యం
 ప్రాప్యననివర్తస్తేతద్ధామంపరమంమమ” ఇత్యపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానస్వరూప
 ముక్తస్వరూపప్రాప్త్యాత్మకత్యేకైవల్యంప్రాప్తానాంపునరావృత్తిర్నవి
 ద్యత ఇతికణ్ఠరవేణోక్తమ్. అతఃపరమధ్యాయశేషేణజ్ఞానినః కైవ
 ల్యార్థినశ్చ౭పునరావృత్తిమ్, విశ్వర్యాధినఃపునరావృత్తిశ్చాహుః; అథ
 కైవల్యంప్రాప్తానామపిపునరావృత్తిర్నవిద్యతఇత్యాహ; తచ్చ-అపున
 రావృత్తిరూపమితిచత్రతత్రభాష్యమ్.

నచ, “కర్మజంబుద్ధి యుక్తాహిఫలంత్యక్తామసీషిణః । జన్మ
 కర్మవినిర్ముక్తాఃపదంగచ్ఛన్త్యనామయమ్” “తద్బుద్ధయస్తదాత్మానస్త
 నిష్ఠాస్తత్పురాయణాః । గచ్ఛన్త్యపునరావృత్తింజ్ఞాననిర్ధాతకల్మ
 షాః” ఇతి గీతావచనతద్భాష్యవదుఃకాహృతగీతాతద్భాష్యయోరపి,
 “ముచ్యేతార్తస్తథారోగాచ్చుక్త్యేమామాదితఃకథామ్ । జిజ్ఞాసుర్ల
 భతేభక్తింభక్తోభక్తిగతింప్రజేత్ ॥” ఇత్యుక్తత్వాద్భగవద్భక్తియోగ
 ద్వారాకేవలాత్మానుభవస్యాపి భగవత్ప్రాప్తిపర్యవసానాదుపపత్తి
 రితివాచ్యమ్.

కర్మజ్ఞానయోగయోగ్య క్షయజ్ఞతయాముక్తిహేతుత్వేపి కైవల్యస్యాంతరభావాత్, అర్హశబ్దస్య రుగ్ధపరత్వాత్, అర్హార్థస్య కైరస్య చోచరస్యస్య ఫలత్వేన నిర్దేశానాదిత్యాచ్చ, ఉక్తవచన గతజ్ఞానశబ్దస్య “యూయంజిజ్ఞాసవః” ఇత్యాదావివభక్తియోగజ్ఞానేచ్ఛావత్పరత్వాత్.

నచ, భగవదారాధనప్రాప్తస్వపదానాం బ్రహ్మదీనామైశ్వర్యార్థమనుష్ఠితేన భగవదారాధనేన భగవత్ప్రాప్త్యపాయ తదుపాసనారమ్భవిరోధికర్మణాం నిశ్చేషక్షయాలబ్ధభగవదుపాసనేన బ్రహ్మణానపాతేన యే “క్షపయిత్వాధికారాన్ స్వాశశ్వత్కాలేన భూయసా వేధసాయత్ర మోదస్తే జ్ఞరాస్స పురస్తరాః” ఇత్యుక్తరీత్యాపరమపదప్రాప్తివత్ కైవల్యం ప్రాప్తస్యాపి జ్ఞానాః కైవల్యాగ్రప్రాప్త్యర్థమనుష్ఠితభగవద్భజనమహిమూ సజ్జతభగవద్భక్తియోగేన భగవత్ప్రేరేపితమృవాద పునరావృత్తిరీతి శబ్దమే; ఏవమైశ్వర్యాగ్నినో ప్యుపునరావృత్తిసమ్భవేన ఐశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తిరపి హార్యేతి భాష్యానన్వతి ప్రసక్తాత్.

నచ, ఆత్మానుభవస్య పశ్చాదనువృత్తిమాత్రేణ కైవల్యస్యానువృత్తిః. ఐశ్వర్యగతిం ప్రాప్తానాం పునరావృత్తౌ ప్రాప్త్యస్థానవినిశస్య హేయత్వాభిధానాచ్చ, అత్రాపునరావృత్తిహేతుః ప్రాప్త్యస్థానవినిశ ఏవేత్యనగమ్యతే; నచాత్ర స్థానావినిశస్య హేతుత్వానుక్త్యా స్థానవినిశితాశంకాః; “మాముషేత్య” ఇత్యత్రాపితదనుక్తేః, భగవతినదైకరూపత్వస్యేవ ఉత్పత్తివినిశానర్హకూటస్థత్వాదీనాం హేతుతయా భాష్యే ఉక్తత్వాచ్చ;

నచ, “చతుర్ద్విధానుమిజనాభక్తౌ ఏవ హితే శ్రుతాః । తేషా

మేకాన్తినశ్చేష్టాస్తేచైవానన్యదేవతాః । అహమేవగతిస్తేషాంని
రాశీకర్మకారిణామ్ । యేతుశిష్టాస్త్రయోధక్తాః ఫలకామూహితే
మతాః । సర్వేచ్యవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తుమోక్షభాక్” ఇతిమోక్ష
ధర్మగతవచనే జిజ్ఞాసోరపిచ్యవనధర్మత్వముచ్యత ఇతివాచ్యమ్. ఏ
వంచ్యవనధర్మత్వస్య “ప్రచ్యుతోవా”ఇత్యాదావివపూర్వపదభ్రంశ
మాత్రేణోపపాదనీయతయా, నిరతిశయసుఖానుభవాద్భిష్టత్వేనా
ప్యవపాదయితుంశక్యత్వాత్; చ్యవనశ్చ్యుతోధర్మోయేషామితివ్యా
ఖ్యాసేపి శేషత్వరూపధర్మహానేరేవాన్యత్వసమ్భవాత్; చతుర్విధా
ఇత్యస్య, “యాన్తిదేవవ్రతాదేవాపితృయాన్తిపితృవ్రతాః । భూ
తానియాన్తిభూతేభ్యా యాన్తిమద్యాజినోపిమామ్”ఇతివచన తద్భా
వ్యస్వారస్యపర్యాలోచనాయాం దేవాదియాజిపరత్వమపివక్తుంశక్య
తే. “సర్వేచ్యవనధర్మాణః” ఇత్యనేన “తత్వేనాతశ్చ్యవన్తితే” ఇత్య
స్యప్రత్యభిజ్ఞాపనాత్; “భక్తావహితే” ఇతి - “తేషామేవకాన్తేయ
యజస్త్యవిధిపూర్వకమ్”ఇత్యేతత్సమీక్షయా; “తేచైవానన్యదేవ
తాః”ఇతిచ; చతుర్థా మధికారిణాం భగవద్భక్తత్వేనస్వరసమ్; ఉక్తం
హిభగవద్యామునాచారైః, “ఏకాన్త్యంభగవత్వేషాంసమానమధి
కారిణామ్” ఇతి; “బ్రహ్మణాంశీతికణ్ఠాశ్చ” ఇత్యగ్రిమశ్లోకే అప్రతిబుద్ధా
నామన్యదేవతాసేవసమావిష్కృతమ్. చతుర్విధశబ్దముద్భక్తశబ్దాభ్యా
మార్తాదిప్రత్యభిజ్ఞానమన్యధాసిద్ధలిక్ష్ణాద్భాధనీయమ్; తదబాధేవచన
విరోధఇత్యుక్తమ్. ఉక్తశ్చతాత్పర్య చన్ద్రికాయాం “పరిమితసుఖా
నుభవవిశిష్టేన నిరతిశయసుఖాద్భిష్టత్వేన నిన్దోపపక్షే” ఇతి, ఉ
పాసనదశాయామనుభూతేపరమాత్మని ఫలదశాయామనుభవవిచ్ఛే
దాద్వాప్రాప్తభ్రంశలక్షణంచ్యవనధర్మత్వమితిచ.

సనుచు కైవల్యార్థినోపునరావృత్తి ప్రతిపాదకవచనవ్యాఖ్యానానంతరం (౧) “పురుషస్సపరః” ఇతిశ్లోకంవ్యాఖ్యానభాషితం భాష్యకృతా. “అథ, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యచ సాధారణీమర్చిరాదిగతిమాహ. ద్వయోరప్యర్చిరాదికాగతిశ్శుతౌశ్రుతా; సాచాపునరావృత్తిలక్షణా; యథావఙ్ఘ్నివిద్యాయామ్, “తద్వ్యభిధావిదుః” ఇత్యాద్యాత్మయాథాత్మ్యవిదోపి బ్రహ్మగమయతీతి బ్రహ్మప్రాప్తి నచనాదచిద్వియుక్తమాత్మవస్తు బ్రహ్మాత్మకతయాబ్రహ్మ శేషతైకరసమిత్యనుసంధేయమ్” ఇతి,

అత్ర ఆత్మయాథాత్మ్యవిత్వేనాభిమతః షఙ్ఘ్నివిద్యానిష్ఠః ప్రకృతోజ్ఞానురేవ. జ్ఞానుజ్ఞాతవ్యాధ్యాత్మవస్తువిసర్గప్రతిపాదనావసరేభాష్యకృతా షఙ్ఘ్నివిద్యాగతవాకోద్యదాహరణాత్, మధ్యేచ, కైవల్యార్థినోమూర్ధన్యనాజ్ఞా నిష్క్రమణస్యాపునరావృత్తేశోచితేజ్ఞాయతే; షఙ్ఘ్నివిద్యానిష్ఠశ్చ బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివియుక్తస్వాత్మానుసంధాయీబ్రహ్మోపాసకవిన; కేవలవిశేషణవిశేష్యభావవ్యత్యాసమాత్రమితి, అప్రతీకాలమ్బనాధికరణ శారీరకభాష్యశ్రుతప్రకాశికాసారగీతాభాష్యేష్వవగమ్యతే; శ్రుతౌ, (౨) “తత్రప్రయాతాగచ్ఛన్తి” ఇతి స్మృతౌచతిస్యబ్రహ్మప్రాప్తిశ్చప్రతీయతే; సఙ్ఖ్యద్వావిర్భావఇత్యధికరణేచభాష్యమ్, “పరంబ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదికాగతిపునరావృత్తిశ్చోక్తేతి” “శ్రుతోపనిషత్కర్తృభిధానాచ్ఛ” ఇతిగత్యాఅపిపురుషస్య పరమాత్మత్వమనుమితమ్, “అర్చిరాదిస్థానవిశేషప్రాప్తిశ్చపరప్రాప్తిగర్భా” ఇతివేదాధ్యనజ్ఞిహశ్రుతప్రదిపికయోరుక్తమ్; అతోజ్ఞాసారపిబ్రహ్మప్రాప్తౌవిశేషాదేవాపునరావృత్తిః; ఆత్మప్రాప్తిస్తు, దక్షిణాయనాదిమృతస్య చంద్రాదిసాయుజ్యప్రాప్తి

వద్విశ్రమమాత్రమే; అతవవర్జావిరోధ్యత్వమే; విశిష్టసహత్వాదేవ
 చోదారకోటినిశేషే; ఆత్మమాత్రానుభవసుఖస్వాధిరత్వాదేవచ్య
 వసధర్మోద్వేగి. పూర్వసద్వాభవివ్యతి; యత్పునఃప్రత్యగ్యాత్మతత్త్వ
 చిన్తనతమదితీయకాలమాప్యకాపితిత్వదిన్యసాభ్యంతరియితంతత్త్వ
 వరాప్యత్యవసాదకమేవ. ఉత్పన్నభోజ్య-అదిన్యత్రంకేనలంకారచి
 త్త్వస్తుప్రమాణ్యపున్యతత్త్వయోగసంయోజనావతీ, సతాన్నయాతీ;
 అతిః కథంవాత్మమాత్రానుభవస్యవివ్యత్యముచ్యతేఇతి.

అత్రోచ్యతే; -సతాన్నయాత్పిన్యవిద్యావిప్రకాశానుః; “జ్ఞా
 నుః—ప్రకృతీవియుక్తాత్మ స్వరూపానాన్తర్వీచ్యుః. జ్ఞానమేవాప్యస్య
 సూక్ష్మతీజ్ఞానమీద్యత్త్వమ. జ్ఞానమ—(౧)“ఇత్యన్యన్యాప్రకృతీంపి
 త్తమేవరామ”ఇత్యాదివాచ్యమితి భగవచ్ఛేష్యత్వైకరసాత్మ స్వరూపవి
 త్, ప్రకృతీవియుక్తదేవతాత్మస్వరూపస్య భగవత్ప్రప్రేమ; భగ
 వత్ప్రమేవపరంప్రామాణ్యమన్వాహితీతిభావోద్వేగి; జ్ఞానాః పరతేష
 త్తైకరసాత్మ జ్ఞానమన్వత్త్వకేవలసాత్మరూపసాన భగవచ్ఛేప్రేమత్వా
 ద్యభిప్రేషితే. అన్యత్పిన్యవిద్యావిప్రకాశాత్వేష్యత్వైకరసాత్మస్వరూప
 విత్త్వభిధానాత్; భగవత్ప్రేమపరంప్రామాణ్యమన్వాహితీ విశిష్టా
 దేవతాత్మభిప్రేషితం. సాధువిద్యావిప్రకాశాన్తర్వీచ్యుఃసాధుయబహి
 రాభివేష చాత్మవిద్యన్యాకోపానీ.

నచ ఆత్మనుభవవిశిష్టసహత్వమాత్రమే; విశిష్టజ్ఞానస్య
 తత్రహేతుత్వాత్; విద్యవసానశిక్షాస్వరూప్యచ్చ ఏవశ్చసతీదుర్వా
 రిన్. ఇతరయోస్తు యావత్స్వభిలషితప్రాప్తిమయాయోగ ఇతిచ
 భావ్యమి. ఇతరయోరితిత్వవచనమి - అన్తాన్తర్భాగోదేకాభివారిత్వా
 పితిచ్యోగా.

నచఃశ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యయావత్సాన్వభిలషితప్రాప్త్యేవ బ్రహ్మ
యోగః. జ్ఞానినోపిసూర్యచంద్రాదిసాయుజ్యస్య దక్షిణోత్తరాదిమరణ
నిమిత్తస్యన త్వేన తస్యాపితథాత్వాపత్తేః; “తత్సాధన త్వేనమయిచ”
ఇతిచస్వస్యభోగ్యత్వాభావమావిష్కరంతి.

కింఞ్చఃశ్చాగ్నివిద్యాయాం పరమాత్మాత్మకస్వాత్మోపాసనంవి
హితమ్; అత్రతుక్తవల్యాన్ధినస్తత్వాప్రప్రసాయతయా భగవద్భజన
మేవవిహితమితిభేదస్సన్లుటః; నచాత్రవిశేషణీభూతిబ్రహ్మోపాస
నపరతాభాషితా, “ఏతేశుక్లకృష్ణగతీజ్ఞానినాం ద్వివిధానాంపుణ్యక
ర్మణాంశ్రుతేశాశ్వతేమతే” ఇతిచ భాషితమ్. అస్మిన్నాతే “తద్య
ఇత్థంవిదుః” ఇత్యంశోదాహరణంసార్థకమ్.

ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యచసాధారణీ మి
త్యుపక్రమస్యానుగుణ్యాయచ ద్వివిధానామితిపదమ్; పుణ్యకర్మసుద్వి
విధత్వోక్తేరాసర్థక్యమ్. అవశ్యవక్తవ్యజ్ఞానుసాధారణ్యాఽనుక్తాన్
న్యూనత్వజ్ఞేతి; అథోభయోసాధారణీమర్చిరాదికాంగతిమాపే
త్యేవవక్తవ్యే, ఆత్మయాథాత్మ్యవిదః పరమపురుషనిష్ఠస్యసాధారణీ
మిత్యుక్తిశ్చ, జ్ఞానివిషయఏవాఽవాస్తవభేదప్రదర్శనార్థ త్వేస్వరసా-

నచ, అప్రస్తుతావాస్తవభేదప్రతిపాదనవైయర్థ్యమ్. శ్చాగ్ని
విద్యానిష్ఠస్య అకేవలత్వ ప్రతిపాదనార్థత్వాత్; మహతాసంరమ్భేణ
శ్చాగ్నివిద్యానిష్ఠస్యబ్రహ్మోపాసకతాయా అన్యత్రప్రతిపాదితత్వా
త్, స్వాత్మమాత్రానుభవరూపస్యకైవల్యస్య స్వాత్మమాత్రవిషయ
శ్చాగ్నివిద్యాసాధ్యత్వప్రసక్తేర్వారణాయ అతత్సాధారణోపపత్తేః.
మధువిద్యానిష్ఠసాధారణ్యవారణార్థత్వాచ్చవిశేషకీర్తనస్య; ఉక్తం
హివేదాన్తదీపే; “అతోబ్రహ్మణానహతేనర్చ్యే ఇతివచనంనాన్విరా
దినాగతానాం గతిప్రకారవిషయమ్. అన్విరాదినాగతానాం దేహక

వసానసమయసిన సుకృతదామృతయోగ్వానాత్, హిరణ్యగర్భలోక
ప్రాప్తిశక్త్యానంత్రస్థభోగానుభవహేత్వభావాత్, తదానీమేవబ్రహ్మ
ప్రాప్తిశక్తివిరోధాచ్యేతి; రహస్యత్రయసారేచోక్తమ్-సుధువిద్యా
దిషు, సత్త్వంవహాశీత్యాది మహాభారతపదసేషు, శ్వేతదీప్తిఃమిత్యాది
జయత్సంహితాదిషు ఇచ్చురాత్రాభికరణే-చోచ్యమానేతత్తదభికారి
విశేషవిషయక్రమము క్రింద నభ్యుదయోక్తాదివాసపూర్వకం ముక్తానా
ంబుగతివిశేషాది యివివేచనార్హకాదిగా మేవజ్ఞాతవ్యాప్తిఃసవాక్య
చిద్విద్యానంత్రస్థమగ్యేస్వాత్మనుభూతాభావ్యాదిమాక్షు; “సర్వోచ్య
వసధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్థమౌత్సభాక్” ఇతిచైవమన్వరితమ్; అతోఽ
ంబునుబాహ్యవిద్యానంత్రయోగ్యైర్జన్యైః. తదుక్తంనామసిద్ధాంతాః-
ప్రస్తుతత్వయాత్రేణైవల్యుపపత్తిషుయ్యతి సమన్వయేతి. రహస్య
త్రయసారేచి “ఇచ్చునురంజనవ” ఇత్యుక్తమ్.

సచ, అప్రసరావ్యభివేశవిశేషప్రాప్త్యైరర్చిరాదిగతివియ త
త్వమ్; త్రిమముత్తైః ప్రేదితపుత్రగమనేయభాయభంజ్యభిచారాత్; ఏ
నేన, సగతినేతరస్యవచ్చేదభివేశితమ్; ముక్తస్వరూప ప్రాప్యతాయాః
గీతాభావ్యస్వారంజ్యసిద్ధత్వాత్; ప్రకృతిమాణ్డలాఽతిక్రమణస్త్యేకారేచి
సార్చిరాదితస్యేకారే, మానాభావాత్; ఏవంబు “విరజాపరమవ్యో
మూర్త్యైరహారేవలస్పృతఃతత్త్వానసమాభోక్తవ్యమవ్యక్తబ్రహ్మ
సేవినామ్” స్వాత్మానుభవజాన్వయసాధారణేవలంపదమ్, నిశ్చేయసంబు
నిర్వాణార్హైవల్యం మౌత్సభ్యత్ . శ్రీకాష్ఠ్యైభక్తిస్తేనైకరసభోగవి
వర్జితమ్ । తదిచ్చత్వంనుతయోమౌత్సభ్యంనుభవవర్జితమ్ ” ఇత్యాది
చాద్భుతరాగావచసముపపద్యతే.

సచ, సర్వకర్మవినిర్లక్షతదభావయోగ్యగవదసనుభవము క్లత్వా
వత్త్వమునంత్రే. భగవత్భోగ్యత్వబుద్ధివిరహేణస్వాత్మమాత్రప్రాప్తి

చ్చయాఉపాసనస్యకృత త్వేనతజ్జవితసజ్కల్పవి శేషాశ్మక కర్మసత్త్వేవి
సంసారహేతుభూతకర్మాభావాత్; (౧) “జరామరణమోక్షాయ” (౨)
“పితృవితృయరజ” ఇత్యాదౌతథాప్రత తే; (౩) “మన్నుఁటిత్” ఇత్యేతత్తు
స్వరూపానురూపపురుషార్థప్రాప్తిచ్ఛార్థక త్వేనజ్జవితసజ్కల్పా
తమ్; “ఏషు” ఇతిప్రథమశ్రుతమోక్షశబ్దానురోధాత్పరిమన్యోమశబ్ద
స్యభగవదనుభవయోగ్యస్థానవిశేషపరతయూతదతిరిక్త త్వేప్రపమాణా
చార్యసూక్త్యనురోధః.

ఇదఞ్చైకైవల్యనున్తగత జ్ఞానకర్మయోగేన జ్ఞానయోగేనచసా
ధ్యతే. తమక్తంభగవద్యామునాచార్యైః. “ఆత్మార్థీచత్రయోవ్యే
తేతత్త్వైవల్యస్యసాధకాః” ఇతి; ఉక్తఞ్చభట్టపరాశరపాద్యైః; (౪)
“ప్రత్యఞ్చుంస్వంపఞ్చవింశంపరాచస్సఞ్చక్షాణస్తత్త్వరా శేర్వివిచ్యాయు
జ్జనాశ్చైర్మమృతాయాంస్వబుద్ధౌ స్వవాత్వావారజ్జనాథాన్మవ
న్తి” ఇతి; తేననార్థపఞ్చకగ్రన్థవిరోధః; ఏతాదృశేషిమోక్షశబ్దప్రయో
గోదృశ్యతవేతికథంకై జ్ఞాన్యమేవమోక్షుఇతి.

అత్రబ్రూమః; - సతానదయంమోక్షః; మోక్షశబ్దస్యమహా
నన్దవాచిత్యాత్; స్వాత్మమాత్రానుభవస్యాఽతథాత్వాత్; ఉక్తం
హి “యేయంప్రేతే” ఇత్యేతద్వాక్యభ్యానేభాష్యకాద్యైః, స్వాభావిక
పరమాత్మానుభవమేవ మోక్షమాచక్షతేఇతి; సర్వకర్మవినిర్మోక
శ్చమోక్షః; అత్రచభగవదనుభవ ప్రతిబద్ధకోపాధిసద్భావాత్, సమో
క్షశబ్దోముఖ్యః; ఉక్తఞ్చవరదవిష్ణుమిత్రైః; - సన్వేపంసతివిశ్లేషకర్మ
క్షయాభావాత్, కైవల్యంప్రాప్తోనముక్తస్సాన్యదిత్వాశబ్దస్యసర్వ
ముముక్షువేషసః, మోక్షస్యమహానన్దస్వరూపత్వాత్; తస్మాదనపా

యయోగసాధ్యమైశ్వర్యంకై వల్యమితి, అనపాయశబ్దేననిత్యత్వము
క్తమ్. ఐశ్వర్యశోక్తిరముక్తిత్వదార్ధ్యాత్ ; †(నచా)స్యస్థానవిశేష
ప్రాప్తి ర్భగవత్సాప్తినహితేత్యర్థః ఇతి సుత ప్రదీపికోక్తిః; తిరోభాయ
కనర్వకర్మవిना శేష్యాత్ప్రాప్తిరితి, స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత ఇత్యు
క్తప్రాప్తివిషయయా.

ఏవంబుకై వల్యేభగవత్పరాజ్ఞశ భాష్యకారశ్రీవత్సాజ్ఞమి
శ్రతదాత్మజప్రభృతీనాం ముక్తిశబ్దప్రయోగబోధచారికః; స్థూల
నూత్నుప్రకృతివినిర్మోకకృతః; అతఏవవ్యాసార్థైః, “నమిత్తికై వల్య
వ్యాప్తిః” ఇత్యుక్తమ్; సమ్యుక్త్యుక్త - భగవదనుభవోపయోగత్వ
మగ్ధపద్మకేచోక్తమ్; దుఃఖనిష్పత్తిమాత్రేణ ముక్తిరిత్యపివదన్తిః;
అతోన్యాః పునరావృత్తియోగాత్ క్వచిన్నోక్తశబ్దేనవ్యపదేశః; క్వచి
ద్భగవదనుభవాపేక్షయాఽల్పత్వాత్ భేదవ్యపదేశః; అహిర్బుధ్య
సంహితాయాబ్ధి; పరమస్యామ్నోఽర్వాచీనపురుషపదముక్తమ్.
అతోబ్రహ్మనుభవాయోగ్యతాసమ్పాదకస్యకై వల్యస్య నిత్యసంసార
వ్యపదేశాన్వయస్యపరమపురుషార్థత్వమితసిద్ధమ్. భగవదనుభవజనిత
ప్రీతికారితకై జ్యైర్యమేవ పురుషార్థః;

వాదిహంసాంబువాహస్తు, “సంసారేదుఃఖతోజన్తురానన్దంప
రమాత్మనితత్వాప్రప్యపాయంతద్భక్తింలభ్యాత్తత్రైవమజ్జతి। జన్తాన్త
రసహస్రేషుతపోజ్ఞానసమాధిభిః । సరాణాంక్షీణపాపానాం కృష్ణేభ
క్తిః ప్రజాయతే॥ సర్వత్రచాస్తిశత్రోమయద్దాత్మత్వనిబన్ధనమ్ । అ
నిష్టాన్తరహేతుత్వేవ్యాత్మనాం క్వచిదేనహి। యాప్రీతిరవివేకానాంవి
షయోష్యసపాయసి । సాయస్యచేనదేవేన్యాత్తస్యభక్తావధిక్రియా ।
యస్య ప్రీతిరసజ్ఞాతాసపునస్తత్ప్రసిద్ధయే । ఆత్మావలోకనేయత్నంకు
రుతేతత్రకారణమ్ । జ్ఞానయోగఃకర్మయోగఇతి ద్వితయమీరితమ్ ।

యః పుణ్యపరిపాకేన పూర్వమేవ జతేన్ద్రియః | జ్ఞానయోగేధికురుతేన్ద్రి
 శాస్త్రేణావగమ్యసః | సకృత్త్యాదివివేకాత్మ దిన్తా యాతునిరస్తరా |
 కేదిదాదా ప్రవర్తస్తేతత్ర పుణ్యాధికానరాః | అన్యేతుకర్మయోగే
 సపాపకర్మక్షయేనతి | సత్వోదేకాద్వశీకృత్యకరణాన్యధికుర్వతే అథ
 వాస్తగతజ్ఞానేకర్మయోగేధికుర్వతే | లోకసజ్జహసాకర్మపర్యాలో
 చనతస్తతః | నియమోపేతయోగేన జ్ఞానయోగంవిన్దేవతు | పశ్యన్త్యా
 త్స్థానమిత్యేవమధికారవ్యవస్థితః | దృష్ట్వానుకూలమాత్మానమన్యత్ర
 విగతస్పృహః | భోగ్యభూతపరాత్మానముపాయమనుసన్ధధత్ | తేనై
 వచాపరాధేనక్షయేనత్యపికర్మణామ్ | తిరోహితేశానుకూల్యస్సాన్వి
 త్మానంభోగ్యమశ్నుతే | తద్యత్తత్తంవిదురితి కేవలస్యార్చిరాదికా |
 గతిస్త్రితానుభూతిస్తు బ్రహ్మణః ప్రాప్తిరీరితా | బ్రహ్మనన్దానుభ
 వనం కేవలస్యయదీష్యతే | యోగినామపినర్వేషాం మద్గతేనాస్తరా
 త్మనా | చతుర్విధాభజస్తేమాంజనాస్సుకృతినోద్భవ | అవ్యక్తోక్షరఇ
 త్యుక్తస్తమాహుః పరమాంగతిమ్ | యంప్రాప్యననివర్తస్తేతద్ధామప
 రమతమమ | ఇత్యాదిషున్సర్వమాణస్సత్య ప్రాణవిదోస్తథా | శ్రు
 తశ్చన్దోగశాఖాయాం ఫలభేదోసమజ్ఞసః | తదేవం భగవత్ప్రాప్తిః
 కైవల్యాదతిరిచ్యతే | అథవాసర్వధామోక్షః కైవల్యంకమలాపతేః |
 ప్రత్యగాత్మస్వరూపంహితచ్ఛేషత్వైకలక్షణమ్ | తథాశాస్త్రేణవి
 జ్ఞాతం తథాచైవావలోకితమ్ | తద్గైవచాభిలష్యేతప్రాప్యేతచతద్భేద
 చ | విశేషణానుకూల్యజ్ఞానవిశిష్టాచుకూలతామ్ | విహన్త్రిప్రత్యుత్తై
 తస్యాఉపచాయకమేవతత్ | ఆజానసిద్ధవిజ్ఞానప్రసరేచానివారితే | అను
 కూల్యతిరోధానమశేషేష్వప్రమాణకమ్ | కథంపారకరుణానిధిరా
 త్మప్రదోహరిః | భక్త్యర్థంయతమానన్తువిస్మారయతిచేతనమ్ | ఉభయో
 రవిశేషేణ బ్రహ్మప్రాప్తిశ్రుతావపి ఆకారభేదవాచ్యత్వక్ | బ్రహ్మ

సూక్ష్మదూషితా కాస్తేకమలనాసిన్యాకేవలోపాయతామతిః ఆత్మాన
లోకనాదర్వాక్ సతదాత్మానుపాల్యధీః । యదాచసాతదాప్రీతిర్జాయ
తేభగవత్యపి । కేవలోపాయతాబుద్ధిర్నాత స్త్రోపపద్యతే యావ
దోగ్యత్వవస్తుధీః పరస్మిన్నోపలభ్యతే । తావజ్జీవాత్మవిస్తాయాః పర
విద్యాంగతాధీః । యదాచసస్మిన్నోగ్యత్వం ప్రకస్తేణానుపత్యతి త
దాతత్త్విత్తరస్వాత్మవిద్యైవపరివేషనమ్ । అతోభవోపచారేణ బ్ర
హ్మేనాప్తగతిస్తుతిః । భక్తివిభావనిష్ఠాభ్యాంబి న్నసీయంబౌధిక్యలయః
అభికారవ్యవస్థాభిదాస్యే న్నవమోచితమ్ । యథాన్తరైకతాశబ్దోన్యా
యాశ్వాసాభ్యాంభిరేః । సతథాభిరేదాథాశ్వానాన్యాయాశ్చవస్తివః । అ
యమేవపరిస్పృహావీచితభిరేదవద్యాన్యకారాభిప్రాయైత్యావయవః ।

సమమహాత్మ్యైర్జగత్సమల్యవలూపం వేదాస్తదేతి కానానుమే
నితే; యతః - “విహితాశ్చిత్తైర్వర్ణంస్వర్ణాదర్ణంపారిలంకితమ్ । కైవ
ల్యభగవత్ ప్రకృత్యై” “యోగినామమృతంప్రాపనమ్” “యాః ప్రయాంత్యై
జ్ఞాజ్ఞేహంసయంతి పరమాంగిణి” ఇత్యదిన్మృతిషు శివార్యాదిత
త్వదస్మిన్మాత్మేషు యామునాద్యాహార్యమాత్మేషు చ భలమతిరిక్తం
ప్రతీయతే;

“శబ్దప్రాపనమన్మర్శవదాత్మావలోకనః । తత్ప్రేరమజ్జ
తిశ్రీయాలోక్తిర్నాతోత్సృజాసిధిః । కర్మప్రకృతి సంసర్గశరీరేంద్రియస
జ్జనుమ్ । తిర్యగాదిదాశాప్రాప్తింపరకేపిమతాస్తదైః । బుద్ధివత్త్వంసం
త్రప్రవయేచుత్తైశ్చేష్యతే । తత్త్వజ్ఞానాన్యభాజ్ఞానే ప్రావణ్యాం విషయే
షుచ । అజ్ఞాతిబుద్ధిసంప్రజ్ఞానాశంపాపపరమృతమ్ । సంసారచక్రభ్ర
మణం తుద్రదేవానుపర్జనమ్ । తద్వైష్ణవమృతశ్చతుర్విధం కా
ర్మభ్యభావనమ్ । తథాయోగేప్రకృతానాం తుద్రదేవేషుయాజ
25

నమ్ । నామాదిష్వధవాచిత్సుతత్ఫలైస్తన్నివర్తనమ్ । తథాత్మప్రవ
ణానాజ్ఞుబ్రహ్మదృష్ట్యాస్వరూపతఃసంసృష్టస్యవియుక్తస్యస్వస్యయో
గచతుష్టయమ్ । పునరావృత్తిఫలదంతథాబ్రహ్మవిదామసి । అత్మాను
భవనైశ్వర్యబ్రహ్మకాయనిషేవణైః । వసాద్విభావప్రాప్త్యాచాస్తరా
యంప్రకల్పయత్ । నాశయత్యేవమాత్మానంసంసారేపరివర్తయన్ ।
అతోస్తరాయవిరహేభక్తేరాత్మావలోకనమ్ । అధికారశ్శరసిహాశ్శ్రీ
నూక్తిఃకథమన్యథా । వైచిత్ర్యాత్కర్మణాంయస్య భగవద్భోగ్యతా
ధియః । నవినష్టంవిరోధ్యాత్మానుకూల్యన్తుప్రకాశతే । తస్యతత్సాధనే
జాతేప్రవృత్తిఃకేనవార్యతే । అతఃకైవల్యమస్తేవతచ్ఛానిత్యముదా
హృతమ్ । సర్వేచ్యవనధర్మాణ్యత్యనిత్యత్వమీరితమ్ । జ్ఞానుర్లభతే
భక్తిమిత్యనేనాపిసిద్ధృతికతాచేర్యవృత్తిరేకోక్త్యాచిరకాలీనతోక్తితః ।
యోగినామమృతస్థానాత్థానసాధ్యస్యకీర్తనాత్ । పశ్చాన్నివిద్యా
నిష్ఠస్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలశ్చుతే । సాధితంబ్రహ్మనిష్ఠత్వంభాష్యదీపా
దిషుస్ఫుటమ్ । జరామరణమోక్షోక్తిరతస్సాన్యదాపచారికీ । విగతే
చ్ఛాభయకోద్యోయస్సదాముక్తవనః । ఇత్యాదివచ్చముక్తత్వస్య
పదేశోవకల్ప్యతే । తయాస్యనిత్యతావాదాస్సర్వవేదాపచారికాః । నచ
భోగ్యస్యనిత్యత్వంభోగనిత్యత్వసాధకమ్ । స్థూలదేహవియోగేపినూ
త్ముదేహానువృత్తితః । సమ్యుభవత్యేవముక్త్యన్యోభోగస్సాన్భ్యోక్తరీతి
తః” ఇత్యాచూః.

అస్మిన్పక్షే పశ్చాన్నివిదోనమధ్యేపి కేవలాత్మానుభవః. మా
నాభావాత్ ; గీతాభాష్యోక్తజ్ఞానాఃపశ్చాన్నివిద్యానిష్ఠాదన్యత్వాత్ ;
నచబ్రహ్మత్వకస్వాత్మోపాసకస్య తత్కృతున్యాయాదాత్మానుభవస్య
ఫలత్వకల్పనమ్ ; న్యాయబలాత్కల్పనే బ్రహ్మత్వకస్వాత్మానుభవస్యై
వఫలత్వప్రసక్తాత్, ప్రతీతివిశేష్యత్వస్యాత్మనిసత్వేప్యార్థప్రాధాన్యం

బ్రహ్మణవపేతిచేత్, తద్వి, ఉపాసనాకారభేదమాత్రమేవేతినఫలేవి శే
షస్సాన్యత్. ఇమిచ్చపక్షమ్, నిశ్చయార్థినాం ప్రాప్యస్థానవినాశాత్పునరా
వృత్తిరపరిహార్యా; జ్ఞానినాంకై వల్యాధినా ఇచ్చ సదైకరూపాభగవాన్
ప్రకృతివియు క్తశ్చైత్తాప్రాప్యతి నపునరావృత్తిరితీతాభాష్యేప్రతి
తే, తద్విరోధస్సాన్యదిత్యుపేక్ష్యపక్షా న్తరమాహుః.

పశ్చాన్నివిద్యానిష్ఠవనజ్ఞానుః; విలంబసహత్వతదసహత్వా
భ్యా మధికారిభేదఇత్యాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానుశబ్దా ప్రకృతజ్ఞాని
జ్ఞానువిషయావేవ. జ్ఞానినాంవివిధానాం పుణ్యకర్మణాశ్చేతిపాఠః.
“ఇష్టాపూ ర్తేద త్తమిత్యపాసతే” ఇతిశ్రుత్యక్తంపుణ్యకర్మవిశేషణమ్.
ఏవ ఇచ్చ “నర్వేచ్యవనధర్మాణః” ఇతిసక్తై వల్యనాశనిబద్ధసమ్. జ్ఞానాన్జ్ఞా
నినోఽతిశయప్రతిపాదకాని బహునిగీతాభాష్యవచాంసి యథా
కథంబ్ధిన్నేయాని. జ్ఞానుర్లభతేభక్తిమితి జ్ఞానుశబ్దోఽన్యవిషయః.
ఏవ ఇచ్చ, జరామరణమోక్షాయేత్యాదికంస్వరసమ్; పశ్చాన్నివిదశ్చబ్ర
హ్మప్రాప్తేరానశ్యకత్వాదాత్మానుభవోఽవాన్తరఫలంకల్ప్యతే; అచ్చి
రాదిగతిశ్చాన్యలవాన్తరదేహానుభవాత్పశ్చాద్వాగతిమధ్యేవాన్య
రన్తిచ, స్వాత్మానుభవస్థానం ముక్తిస్థానాదర్వాచీనమ్. (౧) “యోగి
నామమృతంస్థానం స్వాత్మసన్తోషకారిణమ్” ఇతి. అమృతస్థానవర్తి
నా ఇచ్చముక్తత్వన్యపదేశోజరామరణాదివిరహాత్, పునర్జన్మహేతుభూత
పుణ్యపాపవిగమాచ్చ; అతఃపరప్రాప్త్యాదిరహిత నిత్యకై వల్యకల్పనా
నూత్రభాష్యశ్చిన్త్యత్యాద్యబాధేనసద్ధ్యతీతి.

యదిచ, వరదవిష్ణ్వాదిభిరసపాయితోక్తైరస్థిరత్వంపరిత్యజ్య
భగవదనుభవాభావస్యైవాఽమోక్షత్వేహేతుత్వ కథనాత్సామ్య

దాయకం నిత్యత్వమవశ్యోసమర్థనీయమ్. తస్య స్యాపిస్తాభావికభగ
నదనుభవ ప్రతిబద్ధకాచిత్సం సర్గోభ్యవగమ్యతామ్. కార్యాను
త్పత్తిరేవతతమానమ్; విచిత్రశక్తి తావత్కర్మణాం కైవల్యహేతు
కర్మజనిత భగవత్సజ్జల్పస్యతథావిధత్వాత్. అచిత్సంస్పృష్టస్యాపిసేరీ
రానారమ్భః. సచ, బ్రహ్మప్రాప్తీచ్ఛయోపక్రాంతస్య ఉపాసనస్య
కేవలప్రాపకత్వాసమ్భవః. స్వర్గసాధనస్యయాగస్యయథావదననుష్ఠా
నేబ్రహ్మరక్ష స్తవప్రాప్తివదుపపత్తేరితిశ్రీవిష్ణుచిత్రైరేవసమర్థితత్వాత్.

సచేత్పశే భగవదనుభవయోగ్యతాగన్ధవిధురతయాదగ్ధవిజప
రాయే కైవల్యేకస్యాపీచ్ఛాసమ్భవః. అనేనంవిధేష్వపి భిక్షాదనప్ర
తపశ్వాదిష్విచ్ఛాదర్శనాత్; స్యాత్సనశ్చప్రియాస్పదతాయాః ప్రత్య
క్షసిద్ధత్వాత్; ముక్తత్వస్యపదేశస్తు దుఃఖహేతుభూతదేహీన్ద్రియా
దీనామాత్యన్తికవిలయాత్; యేనకేనచిన్తాగ్రేహాయం యత్రకుత్రచి
త్తిష్టుతు; అర్పిరాదిగతిఃప్రకృతేః పరస్తాద్వాసచ్ఛానస్యచయుజ్యతే.
బ్రహ్మోపాసనప్రకరణేష్వేనతయోశ్చనణాత్; తథాత్వేనశ్చేమా
విద్యావిలయప్రసక్తాదిత్యాహుః.

అపరేతు, పశ్చాత్పన్నవిద్యానిష్ఠఏవజ్ఞానురిగృహీమాః; సత్వ
స్యాత్తానుభవాన్తరితబ్రహ్మప్రాప్తి ఫలకస్యముఖ్యత్వమ్; పునర్నిర్దే
శాత్; ఏతావన్తాత్రేణాధికారిభేదే బహుతరగీతాభాష్యగ్రంథాన్వారి
స్యప్రసక్తాత్; జ్ఞానిసాప్రాప్యన్తతస్మాదత్యన్తవిభక్తమితి స్ఫుటోక్తి
విరోధాత్; సచ_వాన్తరఫలాపేక్షయావిభాగః. తస్యా_పునరాన్వ
త్తిరూపత్వాసమ్భవాత్; శ్రితానవిమధువిద్యానిష్ఠానాం పునగను
క్తేః. అస్తిపశ్చాత్పన్నవిదామితరేమాన్లు ఫలేపిశేషశత్యవగమ్యతే.

(౧) “సప్తనాకబ్రహ్మలోకాగమయతి” ఇతిశాఖాన్తరీయవచనం

(౧) భా-౪-౧౫-౫

కాధ్యాయబ్రహ్మగమయతీతి-బ్రహ్మలోకగమనమాత్రేబౌషచాఽకమితి కల్ప్యతే.

ఏతేన, “తత్రప్రయాతాగచ్ఛన్తిబ్రహ్మ” ఇత్యేతదపినిర్వృణ్ణమ్. బ్రహ్మశబ్దశ్చబహుళోగీతాయాంముక్తేదృష్టప్రయోగః. భాష్యకారైశ్చైసకృత్ “బ్రహ్మత్మకంప్రకృతివియుక్తంస్వాత్మానముపాసతే. యేచపరంబ్రహ్మాపాసతే; ఇతినిర్దేశాత్; గీతాభాష్యేచ, ఇతరయోస్తుస్వాభిలషి తే తత్సాధనత్వేనమయిచేతినిర్దేశాత్, బ్రహ్మాణినభోగ్యతాబుద్ధిః పశ్యాన్నివిదామితిగమ్యతే; ఏనశ్చపరిపూర్ణంబ్రహ్మాపాసత ఇతి ఉపాసనవిషయతామాత్రం బ్రహ్మణఃప్రతీయతే. ఏనశ్చబ్రహ్మగమయతీతిఫలదశాయామపిబ్రహ్మత్వకత్వానుసంధానపరమితి, “తద్ధామపరమంమమ” ఇత్యనేనప్రదర్శితమ్. ప్రకృతేస్తత్సంసృష్టాచ్ఛజీవాద్విలక్షణం ప్రకృతివియుక్తంమమపరం నియమనస్థానమితిహి గీతాభాష్యేభాషితమ్.

పశ్యాన్నివిదోపిబ్రహ్మవిత్త్వా దేవసశ్రితోపనిషత్కనూత్రవిరోధః. “సహ్యశ్రమైర్విజ్ఞాన్యస్సమస్తైరేవమేవతు । ద్రష్టవ్యస్తవ్యథమస్తవ్యశ్శోతవ్యశ్చద్విజాతిభిః । తేనమేవంవిస్తన్తియేచారణ్యకమాశ్రితాః । ఉపాసతేద్విజాన్యత్యం శ్రద్ధయాపరయాయుతాః । కమాత్తేనమృతస్త్యచిరహస్లుక్లంతఘోతరమ్ । అయనందేవలోకశ్చసవితారంసనైద్యుతమ్ । తతస్తాపురుషభ్యేత్యమానవోబ్రహ్మతాకికాన్ । కరోతిపునరావృత్తిస్తేహమిహనవిద్యతే ।” ఇతియాజ్ఞవల్క్యవచనే, సహ్యశ్రమైరితితచ్ఛబ్దః - అగ్రేసత్యంతపఇతిపృథగ్నిర్దేశాత్ జీవపరఇతికేచిత్.

పరమాత్మపరత్వేపిచ షష్ఠాన్నివిదఃపరమాత్మాత్మకస్వాంతో
పాసకత్వాదవిరోధః. “బ్రహ్మతాకికాన్” ఇత్యనేన బ్రహ్మతోకావితీ
సమానాధికరణసమాసః. పాశాధికరణన్యాయేన బహువచనసమి
వక్షీతమితిపక్షాదప్రాకృతాలోకానాత్మంతాయనన స్తీతిభాషితవచనం
స్పిధాన్తఇతిదర్శితమ్.

నచసర్వకర్మవినిర్గోకే కథంబ్రహ్మణోభోగ్యత్వాననుభవఇతి
వాచ్యమ్. సర్వకర్మవినిర్గోకేపిభగవత్సజ్జులూపాపప్రతిబంధకవిశేష
చత్త్యేనబ్రహ్మనుభవాభావాత్; తస్మాత్తథాత్వేవిరభాతరణానన్త
రమేవనర్వేషాం ముక్తానాంస్వరూపావిర్భావప్రసక్తాత్. సహిష
ణ్యోతిరుపసమ్మద్యేతి ప్రమాణానుసారాత్పర్యక్తారోహణానన్తరమే
వేతి నేష్టాపత్తికర్తుంశక్త్యా;

తదుక్తంన్యాయసిద్ధాంతే;-ఫలంపర్యక్తారోహణాదికమ్, త
దాచాయమిశ్వరఇవాపహతపాపృత్వాదివిశిష్టోభవతీతి; అతోన్య
బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మమాత్రానుభవేబాధకాభావః. పరంబ్రహ్మాసాసీ
నానామర్చిరాదిగతిరుక్తేతిచసమ్మద్యావిర్భావ ఇత్యధికరణేభావ్యమ్.
యేచపరంబ్రహ్మాసాసత్యత్యాదివాక్యైస్సమానాథకత్వాయ ప
ష్ఠాన్నివిదోబోధయత్, ఉత్తరతోచ్యమానేస్వరూపావిర్భావాణా
తేషామనన్వయంజ్ఞాపయతి.

నచబ్రహ్మణలప్రాప్యత్యే తత్కృతున్యాయాద్భ్రహ్మాత్మకప్ర
కారకత్వసాధనాసమ్భవః. బ్రహ్మాత్మకస్యఉపాన్యత్వవన, ఫలకానీ
నానుభవ విషయత్వోచిత్యమిత్యేతావన్తాతేతాత్పర్యాత్; ఏతద్భ్ర
హ్మవిరోధాపత్తేరేవబ్రహ్మశబ్దసాన్యత్యాయ ముక్తపరత్వమిత్యేషవత్
నాశితః.

అట్లనా, బ్రహ్మప్రాప్తిచరణ్య, “అమనోబ్రహ్మ” ఇత్యాదినా
ముక్తిస్వరూపముగా నున్నది ప్రాయత్యా దేవతత్వమునా యోగ
స్వామి. “తద్ధామమమమమ” ఇత్యేత్యాదయభాష్యమే ఉత్తమయ
ధ్యానిత్యగ్నిప్రాయా; పాత్యాద్యయభాషారూపా ప్యేవ ప్రమాణవివాదో
దిత ప్రత్యయాత్మరూపాత్మ్యభాష్యేన మోక్షసాధనతాప్రతిపత్తా.
నమన బ్రహ్మమేవేన గీతాభాష్యాదితామూః పర్యగ్నివిద్యాయంత
వత్సర్వగోధా; స్వరూపస్థైర్యవచనప్రత్యత్యాత్మ; స్థానాత్మస్వరూప
యోః పరమమనోబ్రహ్మత్యేన ప్రాయాతతత్వమృత్యుస్థప్రయుక్తమిశ్యే
తావద్బ్రాహ్మణోదేహాత్మకత్వరూపస్థైర్యం. సరదమృత్యుప్రత్యోక్తిమృతప్రదీప
విదూః స్వరూపాదేవ్యభివ్యక్తిరపాతకబ్రహ్మ నిర్మలబ్రహ్మచర్యసామ్యా
ద్యగవత్సర్వం బ్రహ్మకేవలమకర్మభక్తి.

పరమాత్మరూపమైన బ్రహ్మకేవలమేవేన మృతప్రదీపకాయా
మవద్యాభ్యాసమే. అయిత, “సమానత్వరమనోభాషనం” ఇత్యుక్తమి;
“యాయుఃప్రేత” ఇత్యేతద్యాద్యభ్యాసవరూపా ప్యేవ ఏవకారః-వాద్య
స్తరాభియత మోక్షమూత్రస్యవచ్ఛేదార్థం. మోక్షశబ్దోవాముఖ్య
మోక్షమనః. ప్రతిబంధకాన్వయభగవత్సర్వబ్రహ్మస్సహేతుః ఏవేతి నాప
రావ్యతా; సేతుర్బ్రహ్మభిలషి తే తత్సాధనత్వేనమయూతి భాష్య
కాస్తదేవభాషితా.

నచ, నవనస్తాదవినశ్చ తీత్యత్రనియమానాభాషా. “యంబంధ్యా
నాపరంబాధమ” ఇతిస్థితస్యవచ్ఛేదార్థం “కేవలమానాభాషనైవ
నియమానత్యాత్మ”. “అన్యేచ్ఛవానామప్రాశస్త్యం” ఇతి భగవద్ధానతూ
న్యానామత్యగ్నఃకన్యేప్రప్రత్యత్వబుద్ధినియమానతీ; కైమంబంధోవా-
స్తాదవికేవలమనః. చతుర్విధాభజస్త ఇత్యేతద్యాద్యభ్యాసమారభ్య,
అథ తత్ప్రాయాత్మ్యవిదఇత్యంతరభాష్యజ్ఞానినై లయన్త్యప్రతిపాదకం

బహుతరంభాప్యవాక్యమ్, తన్నులగీతావచనాన్నిమాంసస్వరసంభూతిని కఠిపయవాక్యాస్వారస్యమప్యదర్శవ్యమ్.

ఉక్తంహిన్యాయసిద్ధాంతానే; - ఏకగ్రంథకలాస్వారస్యం బహుగ్రంథస్వారస్యాయసోధవ్యమితి. శుక్రప్రకాశికాయాన్తైవల్యాది నోజ్ఞానినశ్చముముక్షుత్వమ్; ఆర్థార్థాదినోరైశ్వర్యాభివ్యవస్థాయా యోగినశ్చి చతుర్విధభక్తసాధారణమ్, “చతుర్విధాభజనీయమ్” ఇతిపశ్యుక్తమ్.

ముముక్షోర్దేవయానానుసన్ధానమైశ్వర్యాభివ్యవస్థాయానానుసన్ధానమితి “యోగినఃప్రతి” ఇతిసూత్రేదర్శితమితి, నజ్ఞానాస్త్వయాధాత్వవిదోర్భేదకల్పనం సామృద్ధాయకమ్. అతఃపశ్యన్నివిద్యావిజ్ఞప్తిగవ బ్రహ్మసన్ధానుభవవిధురస్వాత్మానుభవశ్చితి; క్వచిద్భావయోగసాధ్యత్వప్రతిపాదనస్తు - కచ్చన్నివిద్యాయాజ్ఞానయోగసమానాకాంతత్వాత్; జాతేవిశదతమాత్మానలోకనే తత్త్వప్రహాద్యరాతిశ్చాసానానుష్ఠానోపయోగత్వాద్వా, సాధనస్యసాధనాస్తరాదూషకత్వాద్వైత్యాహుః.

అయమపిపక్షోన్యాయసిద్ధాంతానే; — “కేచిత్తుబ్రహ్మభూతస్వాత్మాకేవలస్యోగ్యః. బ్రహ్మణస్తువిశేషణతయాభావమాత్రమస్తిశ్యామూః,” ఇత్యనూదితోనదూషితః. సర్వధానాస్యపరమపురుషార్థతా. నిత్యత్వపక్షేచత్యాజ్యత్వావిశేషాదనాస్థయాత్మైస్సరాహాన్తైశ్చహాసఃపక్షఃప్రదర్శితః; నాత్రాతీవవివాదేప్రయోజనమస్తి. ఉక్తాన్నిరహస్యత్రయసారే; “అత్యంతానుపయుక్తేష్వివస్వతోష్వివయోగేష్వపి నాభిసన్ధికార్యః” ఇతి. అతస్సిద్ధం శ్రీమన్నారాయణచరణార్చనయుగళోపనిషత్త్రయకపరమపురుషార్థలక్షణోమోక్షాభితి.

(౧౧౯) ఎట్టియైయాయ్ మూన్మళరజాయుప్పళోరు మజ్జళసూ
త్రమిప్పలే తిరుమన్ద్రమ్.

సన్మయ, అప్రపన్నానాం బునోయజాంపి. సామానియోగీ
తేనృకల్లాసా । సత్వవిస్తాతురంజన్వ్యభలంతన్వనమశ్నుతే । యన్వ
యావాంశ్చవిశ్వానృభన్వసిద్ధిన్వతావళి । ఏతావానితీప్తతన్వప్రభావః
బరిమాయతే । ఇతన్వదిభిగపాద్భిన్వప్రభావత్వావగమాత్, తత్త
న్వలాభం మన్త్రాయున్వనామః ; ప్రపన్నానామపిచ, యద్యపిన్వరూప
న్వపజనితయా ప్రాగుచాయస్వీకారాత్తదనుసన్ధానమావశ్యకమ్. ప
శ్చాత్తునకనుసన్ధానే సిద్ధసాధనవిష్కంభితోన్వయోజనమ్; ఇత్యతిః
స్తోమన్వప్రవృత్తయే, దేవతా స్థరానుపకన్వనోపాయా స్తరభోగా స్తర
సాధనవిషయప్రవృత్తివిప్రవృత్తయేచ సర్వదా, (౧) “సన్వజ్జీవనేచ్ఛా
యది నేన్వసత్తాయాన్వహాయది । ఆత్మదాన్వంహానేన్వాన్వయం
న్వభావజ్ఞాదాన్వం” ఇతన్వ క్రిస్తవృన్వస్థస్థురంసన్వవశ్యకత్వాత్, త
న్వరసాదరం మన్త్రాయున్వనామవశ్యమిత్వభిప్రాయేగా సమ్మన్వ
న్వవత్త్వమన్వమాన్వశ్యసూత్రవృత్తా స్తనాహ (ఎట్టియైయాయ్).

పరాశరభట్టపాదేశ్చ; మన్త్రాయువానాంవిభజ్యవినియోగో
జక్రితః, “తేనావత్తాన్వబుద్ధిః” ఇతిల్లోకేన; దేహాత్మభ్రమః-తృతీయా
యోగనివార్యః; స్వాత స్త్రిజ్ఞానం శేషత్వప్రతిపాదకేనలుప్తవత్సర్వ
స్తేనావత్తాదేన; అన్య శేషత్వజ్ఞానమనధారణాభేనోకారేణ; స్వరత్న
నేన్వప్రవృత్తిస్తవన్వత్వసాధకేన సమాపదేన; ప్రసిద్ధమాత్రాదిషు
ప్రాప్యత్వబుద్ధిః సర్వవిగ్రహాప్యత్వసదేన నారాయణపదేన; విషయే
భూభోగ్యతాబుద్ధిరన్వభోగత్వజరయా నమశ్చబ్రహ్మకృతయా చతు

(౧) శీతా

ధ్యానితస్సీయేతి శ్లోకార్థః. తథాచపాణిగ్రహణానస్తామపి మాజ్ఞా
శ్యధారణమివ స్వీకారానస్తామపి సమృద్ధస్మరణసూచక్యైవతి
భావః.

అథవా, ననుపూర్వాచారైః, “పితాచరతుక శ్చేదీభిర్భాగైః
యోరమాపతిః । స్వామ్యాధారోమమాత్మాచభోక్తాచాద్యుపా
దితః” ఇతి శ్రియఃపతేర్నవవిధసమృద్ధాః మూలమస్త్రప్రతిపాద్యా
ఇత్యుక్తమ్.

తత్రయద్యపి, అకారేణయోగయాధిభ్యా రతుకత్వకారణత్వ
యోగ్యాచాత్, చేతననిరూపితపుంస్త్యసమానాధికరణజనితత్వస్య పి
తృత్యే పర్యవసానాద్రతుకత్వపితృత్యేవతీయేతే; చతుర్థీభోగ్య శేష
త్వప్రతినమ్నస్థితయా శేషిత్వమ్, మకారోక్తజ్ఞాతృత్వస్యానర్హాచాత్,
*తదానమజ్ఞానమితిన్యాయేనచ భగవద్దానయోగ్యత్వవిధా భగవత్తత్త్వ
యత్వమ్, శేషిత్వసమనియతత్వాచ్చనామిత్వమ్, అయవపదస్యా
ధికరణేవృత్తిన్నస్య తత్పురుషఘటకత్వే ఆధారత్వమ్, బహువ్రీహి
ఘటకత్వేచ అస్తఃప్రవిశ్యనియస్తృత్వలక్షణమాత్మత్వం నిర్ద్యోత
వక్తుంశక్యతే; తథాపి కథంభర్తృత్వసిద్ధిః; తద్బోధకవదాభావా
త్యాశంకా; అనన్యార్థ శేషత్వబలేన తత్సిద్ధిరిత్యభిప్రాయాత్, తస్మా
త్తస్యమస్త్రస్యమాజ్ఞాశ్యసూత్రతుల్యతాందర్భయతే(ఎట్టిదై యాయితి).

కేచిత్తు, ప్రమేయేసారాస్త్యగాధాయాంసమృద్ధప్రకాశకత్వం
మస్త్రస్యోక్తమ్; తన్నసజ్గచ్ఛతే; “చక్రాదిధారణంప్రాసాదు” ఇతి
తస్యైవసమృద్ధజ్ఞాపకతయావచనేషుప్రతీతేరతఃపా (ఎట్టిదై యాయి
త్యాది). తథాచ సమృద్ధప్రకాశకేష్వేతదేవప్రధానమ్; చక్రాదిధా
రణస్తు వలయాదివిభూషణస్థానీయమితిభావఇత్యాచూః.

(౧౧౦) ఇత్తాల్, ఈశ్వరన్ ఆత్మాక్కళుక్కుప్పతిరూయ్నిన్దు రక్షిక్కు మ్మొళితు.

(౧౧౧) ఆక, తిరుమ స్త్రీత్తాల్ ఎప్పగుమానుక్కే. ఉరియేనాన నాన్ ఎనక్కు-ఉరియన్బ్బిక్కే-య్యుళియ వేణుమ్; నర్వశేషి యూన నారాయణనుక్కే ఎల్లావశిప్పైకళుమ్ శెయ్యప్పి యువేనాన వేణుకన్ద తాయిన్దు.

పత్తెల్లొకాచార్వర తిరునాసిక శ్లోకరణమ్.

పత్తెల్లొకాచార్వరరుళిచ్చెయిత ముముత్తుప్పడియిల్ తిరుమ స్త్రీ ప్రకరణమ్ మున్ద్రున్దు.

నోవాళిసనబ్బక్కాకాశే కీర్త్యో నోకకమన్ద్యోమాద్రోన్ద్రై లనుల్లొకాపనాయ (ఎప్పిడై యూయి త్యాది).

ఏతేసరతుక శ్వేవి శేషసిద్ధేస్సానాన్దరాన్దయో నుదిత ఇతి సిద్ధ్యంత్యావా (ఇత్తాలితి). నోకాకకమనాయభావోద్బోధక వ్యా పారస్తూదితవేతి సప్రప ప్తేనాదిత్యమ్.

మన్ద్రజన్యవాక్యార్థానాకారం స్వాననన్ధాసరీత్యా నర్వ జనోజ్జవనందర్పయతి (ఆకపితి). అత్రన కన్యంసర్వం ప్రాసేవతత్ర తత్రప్రవర్ణితమ్.

(నర్వశేషి యూనవితి)కై జ్ఞార్వప్రసానన్ద్యంతో వపాదకమనా రాయణపదన్య శేషిత్వరూపగుణవిశేష తాత్పర్యమిత్యేవంపరమ్; చతుర్థిబ్ధ శేషత్వబలాయాత శేషిత్వపరంవా; మకారన్యచేతనాచేతన నర్వపస్తుపరత్వాత్ నరసమృద్ధి ఇతివ్యత్పత్తి సిద్ధాంతకథనపరంవా; “పెయవేన్” ఇత్యనేనకై జ్ఞార్వగతమత్కన్ద ప్రకత్వమపి ఇచ్ఛావిష యుతావశ్యోదకమితీనూదితమ్.

ఏవముపదేశైక సమధిగమ్యామన్తార్థః కేవలకృతయోగవిధితి.

ఇతి శ్రీశైలకులతలకశ్రీమద్రామానుజార్యసూనునా తచ్చరణసలిస
యుగళ మకరంద మధువ్రతేన శ్రీనివాసరామానుజముని
శ్రీమచ్చతారి గురువర నిర్వాజ కృపాసమధిగత నిధి
లార్థతత్వ యాథాత్మ్యేన శ్రీవీరరాఘవదాసేన
విరచితాయాం రహస్యత్రయ వ్యాఖ్యానాం

తా త్పర్య దీ పి కా ఖ్యా యా ౦

మూలమన్తార్థికారః.

ప్రథమః.

శ్రీ వీర రాఘ వ గు ర వే స మః.

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రథమోధ్యాయః

క్రిమ తే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమల్లాక గురవే నమః.

అథ

తాత్పర్యదీపికాయాం ద్వయాధికారో నామ

ద్వితీయః.

క్వాహుత్యల్పకషణః క్వలోకాచాత్యసూక్తయః ।

తథాపితద్వివరణే గురుభిక్షరచూచుడత్ ॥

తమాద్యప్రీతుహితరాం పరరాసువదేకకమ్ ।

మహావిశ్వాసశ్చైవమోదివనంవ్యవృణోత్సృయమ్ ॥

నను, ముముక్షుర్జ్ఞానతస్యైవ రహస్యత్రయమ్. తత్రస్వరూప
యాథాత్మ్యపరోమూలమస్త్రైః ప్రథమనిరూపితః. తతస్త్వరూపాను
రూప పురుషార్థసాధనవిధాయక చరమజ్ఞోకనిరూపణోచిత్యేపి ద్వయ
స్యపదద్వయాత్మక మస్త్రీకేషప్రతిపాదితోపాయోపేయ వివరణాత్
కత్వాత్, చరమజ్ఞోకస్యచ తద్వివరణరూపత్వాత్, పరస్పరంవివరణ
వివరణిభావాం విశేషింపిన పదత్రయత్వమట్టుదత్వ చ్చాపశబదత్వై
గుత్తరోత్తరమాధిక్యాత్, అధికేవివరణత్వవ్యవహారస్యాచిత్వాత్,
మస్త్రీత్వసాధర్మాచ్చ మూలమస్త్రీకస్తరం చరమజ్ఞోకాత్పాక
ద్వయనిరూపణం క్రియత ఇత్యయ్యుక్తమ్.

నహి, సర్వస్యఋముక్షోరహస్యత్రయం జ్ఞాతవ్యమ్; భక్తస్యనమ
శ్కృణ్ణాభిహితోఽత్యస్తపారతస్త్రి తదనుగణోపాయవిషయక జ్ఞాన

విరహావ్యక్తతేః ద్వయపూర్వఖగార్థశ్చరమశ్లోకార్థశ్చసవిశ్రయతా
శబ్దాచూరితయోగ్యా. సచ భక్తస్యావ్యక్తప్రపత్తిరపేక్షితేతి తత్త్వే
యతాః సమశ్చ బ్రేనముక్త్యుపాయత్యేన భగవతోఽత్యంతపారతన్య
స్యచాభిధానాత్, ద్వయేవ్యుత్తరఖణ్ణ సమభివ్యాహారేణ స్వతన్త్ర
ప్రపత్తిప్రతీతేః, చరమశ్లోకస్యచ అజ్ఞప్రపత్తిపరతయాభావితత్వేపి
స్వతన్త్రప్రపత్తావేవతత్సాన్నిధ్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ; కిచ్చ
ముముక్షోస్తత్సాధనముపాదేయమ్; సచ రహస్యత్రయజ్ఞానంతభా ;
శరణంప్రజేత్యాది విధివైయర్థ్యప్రసక్తాత్; ఏతేనతదర్థజ్ఞానద్వారా
తత్తథేత్యుపాస్తమ్. శాబ్దజ్ఞానస్యాఽవైధత్వాత్ ;

సచజ్ఞానవిశేషకర్తవ్యతాజ్ఞాపనాయేన చరమశ్లోకజ్ఞానమ్; తద
నుష్ఠానకరణతయాచ ద్వయస్యజ్ఞానమ్; జ్ఞానవిశేషమాత్రేణ ఫలసిద్ధ్య
సమృద్ధిసశక్త్యావృధాసాపయికతయాపురుషార్థేచ్ఛాప్రయోజకస్వరూప
జ్ఞానజనకతయాచ మూలమన్త్రజ్ఞానమప్యవశ్యకమితి శబ్దాసీయామ్;
చోదనాలక్షణస్యైవధర్మతయా ధర్మత్యాగోపాయ స్వీకారయోగి
ధర్మత్యేన తద్విధిధర్మత్యాగవిధ్యోర్విరోధేన చరమశ్లోకస్యాఽభోధ
కత్వాత్; శ్రేయసాధనతయా ధర్మశబ్దప్రయోగవిషయస్య భగవ
తోపిత్యాగాపత్యేచ్ఛ; ప్రపత్తేశ్చస్వప్రపత్తినివృత్తిరూపాయాస్సమ
ప్తిప్రశయసాధారణతయామన్త్రాసాధ్యత్వాత్; సహితశ్చిత్తణువతి
స్యాయేన అశక్యత్వాచ్చ,

సచసాద్వయేనప్రతిపాద్యతే; యేనతస్యకరణత్వంస్యాత్; సచ
చరమశ్లోకస్యతద్విధాయకతా ; అప్రామాణ్యప్రసక్తాత్; భగవత్ప్ర
వృత్తి విరోధిస్వప్రవృత్తినివృత్తి స్సేతినాశక్యతేతిచేత్ ; సహితేతదే
ఈశ్వరాద్యతిశయితశక్తిః, సుషుప్త్యాదిసాధారణ్యజ్ఞాతృదవస్థమ్, స్వ

ప్రవృత్తిప్రకారభావానమనాధికరణత్వమపి విశేషణమిత్యేతత్ ; సక
దాపినా; భగవదుపాయభావానమగుణేత్యుక్తావపి కై జ్యుత్వేప్రవృత్తి
వ్యాఖ్యాతః. తద్విరోధీత్వక్తావపి సాప్రవృత్తిగుపాయా న్నర విశేష
విషయైవేతి తదభావో ముముక్షో రాహిత్యరతాసాధారణః. ముము
క్షుత్వేనతేత విశేషశరణావ్రతేతి విధేర్ని వ్యయన్యాయః.

సచకరణావ్రతేతి శరణాభాసహిత్యర్థకమ్, ప్రయథ్యాతే ; భర్త
శబ్దస్య భగవదుపాయభావవిరోధి భర్తపరత్వజ్ఞానసార్థమేవ తదితిచే
న్న; ప్రకరణాధర్త శబ్దస్య మోక్షసాధనకర్మపరత్వమిత్యతే తదివచ
తత్పక్షేః. అవిరోధనాంకేమాశ్చ ధర్మానాంసత్వేవచనా న్నరభేదేనైవ
తదాపనాత్ ; సచతాదృశప్రవృత్తిస్త్విష్ట్యై, యతోన్యాసాత్, సైవ
ప్రవృత్తిః; ప్రవృత్తిగుపాయత్వే భక్తావినభగవతః భక్తప్రదత్వమాత్ర
ప్రవృత్తిః, తతోపాయాశ్చక వాచకతయా నిష్కృప్తశరణశబ్దప్రయో
గానుపపన్నే. అనుపాయత్వేన సర్వశక్త్యభగవతః ప్రవృత్తిస్త్వతోప
తారాసమ్భవేన బిజ్జత్వస్యావ్యయమైతేక ర్తవ్యత్వప్రవృత్తిరద్యయస్య
కరణత్వానుపపన్నే; ఫలప్రదాకనజ్జల్పయాపోషకానామైవేతథ క్తి
వదుపాయత్వమేవస్యాత్ ; “ప్రవృత్త్య” ఇత్యత్రచ మహావిశ్వాసస్త్వి
వాభిధానమ్, సప్రవృత్తిభిగావమితి సకరణత్వసమ్భవమ్. సన్భవేపివా,
అనేకేషాంమన్త్రాగాంసద్యావాల, ద్వయేనైవ వేదనియామకాభావః;

సచ, “లక్ష్మీశ్చమాంసురేశేశేంద్రయేనశరణజ్ఞతః । ద్వయేన
మన్త్రైరశ్మేన మత్ప్రియేణాభిశేషదా” ఇత్యాశాస్త్రస్యైవకరణత్వేన
విధానమ్; తథా, “నివేదయాలస్వాత్తానంవిష్టువమల బేదసితిదాత్తా
శస్యనాశ్చాస్త్రైవద్విష్టువేతిమన్త్రితః । నమసాయోకరోద్దేవే” ఇత్యా
గామన్త్రాద్రుస్వాది కరణత్వత్రవగాత్ ; ఏవంస్వయాభావసమపి

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమల్లోకగురవే నమః.

మూ॥ (౧) పుటమ్బుణ్ణానపద్మిక్కుళైయ వాన్దయోదేవియై
యుమ్ ;

మన్నాన్తరై స్సచ్చవత్తేవేతి నమూలమన్త్రస్యాపేక్షా; తథామన్య
మత్పతీయపద ప్రతిపాదితయోరుపాయోపేయయోద్వయేనపి న్తరై
ణప్రతిపాదితత్వాత్తయోరనుసంధానవైయర్థ్యమ్; (౧) “ద్యయమథా
నుసన్ధానేనసహనదై వంనక్తా” ఇతిచ భగవద్భాష్యకారైః ప్రతిపాది
తమ్. “నారాయణపదద్వన్ద్రప్రసన్నోయావదాయుషమ్” ద్వయమూ
నర్తయేన్నిత్య తస్యార్థమనుచిన్తయేత్” ఇతిచ తస్మాదభూతంవచ
నమ్; “ప్రపత్తిశ్చసకృత్కర్తవ్యా” ఇతి, (౨) “సకృదేనప్రపన్నాయ”
(౩) సకృదేవహిశాస్త్రార్థఃకృతోయంతారయేన్నరమ్” ఇత్యాదిభి
రగమ్యతఇతి కథంద్వయస్యకరణత్వమిత్యేతాశ్శక్త్యాః పరిహస్తురహ
స్యత్రయానుసంధానసాధ్యవ్యధికార్యపేక్షితానిజ్ఞాపయన్, ప్రపక్తాద
న్యాయ్యవ్యధికార్యపేక్షితాని సజ్జన్మాప్రవర్తయతి (పుటమ్బుణ్ణాది).

విష్ణుపాయోవిష్ణుఫలోన్త్రవైష్ణవః; సతువిష్ణుపాయోన్
స్యఫలః. అన్యోపాయోవిష్ణుఫలోవా; “విష్ణుప్రాప్తిఫలాకాక్షీ భక్త్యుపా
యోహివైష్ణవః” ఇత్యేతదిహావివక్షితమ్; తేనభక్తస్యోక్తయావధర్మ
నపేక్షాయానుపినదోషః. అథవా, వైష్ణవః - విష్ణుసమృద్ధిఅధికారః.
ఉపాయాధీనఫలభాగిత్వంసోస్యాన్తీతి; సకర్మధారయాదితినపేధ
స్యాదిత్యత్వాదనిః. ఫలశ్చుత్రప్రపత్త్యుత్తరకాలప్రభృతి భగవన్ను
భోల్లాసః, స్థూలదేహవిమోకప్రభృతి భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారి
తాన్తేషశేషతైకరతిరూపణ్చ;

అత్ర యద్యపిభగవాన్ సిద్ధపత్రాపాయః. తథాపి స్వప్రవృత్తి
స్వరూపయోగ్యతానిరూప్యనివారణస్వభగవదధీనకార్యోత్పత్త్యైవతి
బద్ధకత్వమ్; తదభావస్యసత్యపితృయవ్యతిరేకతాలిప్యేనకారణత్వమ్,
సత్యామపిసామగ్ర్యాంబ్రతిబద్ధకస్వభావత్ కార్యమత్వాదభివ్యవహా
రాత్; సిద్ధాంతేన క్త్యజ్జీకారేణ సుఖ్యాభివాదీనాం దాహాదిహేతు
త్వానభ్యుపగమాత్; స్వప్రవృత్తిస్వరూపయోగ్యతాచ భరన్యాసా
భావః; భరన్యాసోప్యప్రాప్తస్త్వరత్నభరన్యాగనూపత్వాత్, “అహ
మేనస ర్వేషాం రతనభరనిర్వాహకః, యదిప్రసన్నస్త్వరత్నభరస్త్వీయ
ఇతిబుధ్యతే; తదాస్వయమేవానుస్థాయమాంబ్రయాతు” ఇతిభగవత
స్సద్బ్రుచ్చితి అవివాదానుమత్యాదితత్త్వవహియతే. భగవదు
పాయత్వబోధకప్రమాణబలాత్ప్రవృత్తభక్తిసానాచన్నతయావగమా
త్, ప్రపత్తిమన్తరేణకార్యనిష్పాదాచ్చభరన్యాసాభావస్వప్రతిబద్ధ
కత్వకల్పనంనదూష్యతి.

నచాత్ర గురూపాయనుసేష్యోత్సాహ్యఫలప్రదత్వమేకై
పాయత్వమ్; ద్వాదశవాన్వికావ్యకత్వస్ఫుటితేతుస్నానాదివిధానేపి
తద్బుధితస్త్వేనసాధనత్వేన భగవతోనుపాయత్వాత్; (౧) “ఉపా
యేగృహరక్షిణో శృద్ధిశ్చగణుత్యయమ్ । వర్తతేపామ్నోతక్షైషు
ఉపాయార్థకవాచకః” ఇతిరమణత్వేన్యదాసేవఉపాయత్వమతాస్థాప
నాత్; ఉపాయత్వశ్చ-ఉపాయానసేవరక్షకత్వమేవ. తదుక్తంవిత్తే
ఫరితాయామ్, “అత్యోనుపాయానాంనవీశ్రూపాయఇతి, ‘అమ్నోతక్షై
షసేతుః’ ‘యమేనైషవృణుతేతేనలభ్యః’ ఇత్యాదిభిరవగహ్యతే; తద
పిసర్వప్రదృష్టమితినిరుక్త ప్రతిబద్ధకకల్పనమ్; అథవా, స్వాస్యోపా

యస్య అనధికారివిషయే ఫలసాధనత్వాదర్శనాత్, అధికారోపాతు
రప్యనుపాయఇతి ప్రపత్తిరధికారివిశేషణమ్.

నచ ఫలతత్కామనానిమిత్రాన్యస్యాసిద్ధస్య తత్త్వానుపపత్తిః.
“మత్పుత్రదద్వత్త్వమేకం యే ప్రపద్యంతే పరాయణమ్! ఉద్ధరిష్యామ్యహం
దేవి సంసారాత్స్వయమేవ తాన్” “అహంత్యా” “రక్షిష్యత్యనుకూ
లాన్నః” ఇత్యాదిషు తత్ప్రపత్తితేః ఉపాయతదజ్ఞాన్య ఫలసాధనస్యైవా
ధికారత్వాత్; సహస్యాపాయాజ్ఞత్వమేవ, అజ్ఞత్వస్య తద్గతకార్యాను
కూలశక్త్యుద్బోధకత్వరూపత్వాత్; భగవత్శ్చ నిత్యోద్భూతశక్తిక
త్వాత్; సహికార్యవిశేషబోధీయ నియోజ్యాన్వయితావచ్ఛేదకత్వ
మిత్రాధికార విశేషణత్వమభిప్రేతమ్. కిం, అధికారిగతోపాయా
న్వయితావచ్ఛేదకత్వరూపమ్.

నచ కారణమాత్రం విధేయమాత్రం వా కార్యోపాయః. ఫల
కామనాయాః ప్రయాజాదేశ్చ స్వగ్రాద్యనుపాయత్వాచ్చ; విధేశ్చ సి
ద్ధాస్తేతు కృతినాథ్యతామాత్రమర్థః. కల్పనాతు, నవచనవిరోధే ప్రస
రతి; సిద్ధస్యైవాన్యత్రాధికారత్వదర్శనేపి; విలక్షణస్యాస్యాపాయస్య
విలక్షణోధికారః సహిసిద్ధవపంవిధఉపాయః క్వచిద్బుద్ధిః. అతః ప్రపత్తిః
కార్యా, తద్వత్త్వమనుపాయమపి రక్షిష్యామి త్యేవ సర్వత్ర ప్రపత్తిశా
స్త్రేషు భగవత్సంక్కుల్పప్రకారోబాధ్యతే.† ప్రపత్తిప్రవృత్తిరపి భగ
వద్గతోపాయ భావనిరూపకత్వం భూయాదిత్యేవ.

అతఏవహి ప్రపత్తే స్తత్రతత్ర ఉపాయలాభః ఫలం వ్యపదిశ్యతే.
“ఏవం మాంశరణం ప్రాప్య వీతశోకభయక్లమః | నిరారమ్భానిరాశీశ్చ
నిర్మమోనిరహజ్జుతిః | మామేవ శరణం ప్రాప్య తరేత్సంసారసాగర

మః" ఇతి. ప్రాప్యే త్యేకంణ్యన్తాన్త్యసి, అన్యత్తు కేవలాత్; విన్య క్తేన సంహితాయాఞ్చ—“మత్పదామ్భో సమాద్వన్యన్త్రవద్యప్రీతిమాన సాః । లక్ష్మీంపురుషకారేణన్యతివన్తోవరావన ॥ మన్య మాంప్రాప్యసే నేశప్రాప్యంప్రాపక మేనమామ్ । లభ్యాపృతార్థాఃప్రాప్యి న్నేమామే వానన్యమానసాః ।” ఇతి. ప్రాప్యమేవమాంప్రాపకంలభ్యేత్యన్యయః ; ఏతేనభక్తౌ భగవదుపాయత్వబోధకవచనానాం భక్తాపుపాయలాభ హేతుత్వబోధకవచనానాఞ్చభావాత్, భక్తీరన్యధికారత్వాపాదనం నిరస్తమ్ ;

అతఏవచ, “అస్మిన్చి వర్తమానానాంవిధౌ” “నన్యజేనహితాన్త్రాన్యఃకృతః” ఇత్యాది వచనేషూపాయశబ్దగుపహాయవిధ్యాదిశబ్దై రన్యపదేశః, క్వచిదుపాయపదప్రయోగస్తు భగవద్బోపాయత్వ సమ్క్రమణేనేతి సుక్రీష్ణస్పృహీప్రాగుదాహృతే. విద్యతేచబహుశో భక్త్యతిరిక్త మోక్షోపాయనిషేధః. యథావిప్లుపురాణః; “క్షేణానా ఞ్చతుయకరియోగాదన్యత్స విద్యతే” ఇతి, యోగశబ్దశ్చత్రాస్తా జ్జయోగవిషయః; ప్రవరణాత్; తత్త్రివాచన స్తరం బాణ్డే క్యనయోగ స్వరూపమనుయుక్తేన కేశిధ్వజేన “యోగస్వరూపంబాణ్డీక్యహృయ తాంగదతోమమయత్రస్థితోనచ్యవ తేప్రాప్యబ్రహ్మలయంమునిః।మన ఏనమనుష్యాణాంకారణంబస్థమౌయయోః । బన్ధాయవిషయంసక్తిము క్త్యనిర్విషయంమనః । విషయేభ్యస్సమాహృత్యవిజ్ఞానంమానసంము నే । చి స్తయేన్నుక్తయేతేన బ్రహ్మభూతంపరేశ్వరమ్ । ఆత్మభావంనయ త్యేనంతద్బ్రహ్మధ్యాయంమునే । వికార్యమాత్మనశ్శక్త్యాలోహమా కర్షణోయథా । ఆత్మప్రపయత్నసాపేక్షావిశిష్టాయామనోగతిః । తస్మా

బ్రహ్మణిసంయోగోయోగఇత్యభిధీయతే | ఏవమత్యంతనైశిష్ట్యయుక్త
ధర్మోపలక్షణః | యస్యయోగస్సనైయోగీ ముముక్షురభిధీయతే |
యోగయక్ష్పిధమంయోగీయజ్ఞానోహ్యభిధీయతే | వినిష్పన్నసమా
ధిస్తు పరబ్రహ్మణోపలభిమాన్ | యస్యాస్తరాయదోషేణ దూష్యతే
చాస్యమానసమ్ | జన్తాస్తరైరభ్యసతోముక్తిః పూర్వస్యజాయతే |
వినిష్పన్నసమాధిస్తు ముక్తింతలైవజన్తని | ప్రాప్నోతియోగనిర్దగ్ధ
పూర్వకర్మచయోచిరాత్ | ఇత్యుక్తే, తత్త్రైవ, “బ్రహ్మచర్యమహిం
సాచ” ఇత్యాదినా అష్టాంగయోగప్రపञ్చనాచ్చ,

శ్రీవిష్ణుధర్మచ, “తదాచత్వమహాభాగ ప్రసాదసుముఖోయ
ది | సజ్జయోయేనభవతి మూలోద్వర్తేనకర్మణామ్” ఇతిశతానీకేన
పృష్టో భగవాన్ శౌనకఃప్రాహ; - “నకర్మణాంక్షయోభూషజన్మకోట్య
యుతైరపిఋతేయోగాత్కర్తృకక్షంయోగాగ్నిఃక్షపయేత్పరమ్” ఇతి;
సచపునః పరమనిశ్చేయసాధ్యభిర్దేవాదిభిరనుయుక్తస్య కపిలస్యవాక్య
ముదాజహర. “ఇత్యుక్తఋషిభిస్సర్వైర్దేవైర్దేవస్సభిస్తదా | నాస్తి
యోగాత్పరం శ్రేయః కింబిదిత్యుక్తవాన్పురా” ఇతి. తమేవయోగం
ధ్యేయాధికారిసహితంప్రపञ్చయన్, స్త్రీశూద్రాదీనాంజన్మాంతర
ప్రకాంతయోగప్రతిసన్ధానమాత్రేణ యోగనిష్ఠాముదాహృత్య నిగ
మయతిస్స; - “తస్మాద్యోగఃపరం శ్రేయోవిముక్తిఫలదోహినః | విము
క్తౌసుఖమత్యంతం సమ్మోహస్త్వితరత్సుఖమ్ || ఏతత్తైసర్వమాభ్యా
తంమయామనుజకుజ్జర | శ్రేయఃపరతరంయోగాత్కింబిదస్యన్నవి
ద్యతే” ఇతి.

“రుక్తాభంస్వప్నధీగమ్యమ్” ఇతిమానవచనంబు విశదతమ
ప్రత్యక్షతాపన్నానుభూతినైకలభ్య ఇత్యర్థఇతిభాష్యకారైర్వాఖ్యా

తమ్, నవననరోష్ఠిపిభక్త్యశీలిక్తోపాయ నిషేధస్స వృతుల్యం ప్రరుషక్తు
తిసాధ్యముపాయంనిషేధతీతి ప్రపక్షేరధికారతోచితా; క్రియాగతో
పాయతావిలక్షణాహి భగవన్గతోపాయతేతిసతన్నిషేధఇత్యుపపత్తౌ
తద్గతాతిరిక్తవిషయతయానర్హ-చఉచితః. తథాచ, ఉపాయానషే
క్షురక్షణసంకల్పవిషయత్వసమ్బంధసత్వమప్రపక్షేతిసోపాయతా;

అథనా, ఉపాయత్వంకరణత్వం తేననాచేశనసాధారణమ్; భక్తు
వివక్షపన్నంప్రతీత్యతే; నన్తేతావన్ప్రతేగాః పచారప్రసక్తః. పరిత్య
సమానాధిరణంనాభ్యస్యచభిప్రదిత్యసమానాధిరణస్య తస్యాపి
గుణత్వాత్; తథాచ ప్రపక్షవిషయేతిపామేవతస్యాపాద్యోధవిష్యా
మితీసంకల్పః. అన్యత్తథుపాద్యామితీ సౌంద్యసంకల్పవిశిష్టోధ
గవానుపాయః. విశేష్యురధ్యతయానిధ్యవ్యవదేశః. విశేషణంప్రస
ప్రపక్షిసాధ్యమితీసద్వియుక్తమ్.

నన్తే నమ్, “అహమ్భ్యా” ఇతిసంకల్పకార ప్రచక్షువవిరోధః.
అహమిత్యన్య-ఉపాద్యోపాహమిత్యన్యతీయా, అహమ్భ్యసంకల్ప
స్యాధసిద్ధత్వాత్; “అహంహిరణంప్రప్రసక్తావ్యవదేశాః । ప్ర
పయామ్యాత్మనాత్మానంసద్గతాభిరన్యమమ్” ఇతిసదనే, ఆత్మనేతి
త్వతీయాను అనిధిహితకరణత్వాత్త్వవశ్యమ్భవాత్;

ఏవం “ముముక్షురై వశరణమహంప్రపక్ష్య” ఇత్యాదిప్రయో
జకత్వవిబద్ధనమ్; స్వీయనిరుక్తిసంకల్పవిషయసావాచ్యుత్తః. ఏవ. ఏవ
పరగతిస్వీకారఉచ్యతే. తత్సాధనమేష ఉపాయస్వీకారఇతియాగా
నుష్ఠానస్య సమ్మన్తనమ్బాదకతయా అనుపాయత్వనత్, ప్రపక్షేనుపా
యాన్వయసమ్బంధకత్వాదనుపాయత్వమ్; భక్తైరన్వయపేతుక
త్వాపాదకత్వంనాపాదసియమ్. కార్యస్యసకారణకత్వనియమాత్;

తత్రకారణాంతరాభావాత్. అతఏవైవాసాయాన్వయినోధర్మాస్తత్సమ్మ
స్థప్రయోజక ప్రపత్తాపుపచర్యంత్యతి నోపాయతాప్రతిపాదకవచన
విరోధః.

ఏవం ఉపాయతావచ్ఛేదకరూపేణాపిసిద్ధత్వం సువచమ్. స్వ
విషయకవరణసమ్బంధేనైవ వాభగవతఉపాయత్వమ్. ప్రమాణవైష
మ్యేణప్రతిబద్ధ్యనవకాశాత్. అస్మిన్నక్షే, ఉపాయంప్రపద్యలభ్యే శ్యే
తాదృశవచనేషు ల్యపస్సమానకాలత్వబోధకత్వం విభిన్నరూపేణ
ఏకస్యామేవ క్రియాయామితిబోధ్యమ్. అతఏవపరాశరభట్టపాదైః :-
“ఉపాయంకర్తవ్యభాగమ్” ఇతి భగవతఉపాయత్వంప్రపత్తే స్వధికా
రికర్తవ్యతామాత్రమితిప్రదర్శితమ్. అన్యథా ఉపాయాసిద్ధసాధ్యావి
శ్యేవావత్కృత్.

కించైవంరక్షాభరఃప్రపత్తిరూపామయ్యస్తీతిజ్ఞానేభరసమర్ప
ణస్వరూపనాశస్సాదిత్యనుపాయోవిభరన్యాస ఉపాయప్రతిబద్ధకా
భావతయాతదధికారతయాతదన్వయసమ్బాదకతయా తదుత్పాదకత
యా తదన్వయరూపతయావాకర్తవ్యేవ. సచవిశ్వాసపార్థనాపూ
ర్వకః, శరణంప్రజేత్యనేనవిధీయతఇతి నవిధినైయర్థ్యమ్.

విధీయమానధర్మత్యాగస్తు సిద్ధధర్మస్యమోక్షసాధనధర్మాంతర
సంసర్గానహత్వరూపఇతినవిరోధః. సర్వధర్మశబ్దస్య ధర్మసామాన్య
పరత్వేపిచవిశేషవిధిబలాత్ సజ్జోచోన్యాయ్యేవేతినవిరోధః. అత
శ్చరణాగతిస్వరూపజ్ఞాపకతయా చరమశ్లోకోఽవశ్యాపేక్షితః. తస్య
చ“ద్వయేనమన్తగ్రీతేన” ఇత్యాదినామన్తగ్రీతకరణకర్తావగమా
త్, ద్వయార్థజ్ఞానమప్యవశ్యకమ్. కరణత్వంహి అనుష్ఠేయార్థప్రకా
శకతయా; తత్రయస్యవిశదప్రకాశకత్వమ్, తస్యైవపరిగ్రహఉచితః.

“యోబ్రహ్మణంవిదధాతిపూర్వమ్” ఇతి శ్వేతాశ్వతరోక్తేమన్తే
 *తద్విష్ణోరత్యాదిమన్తేషుచనపురుషకారపురస్కారశరణ్యశరణాగతి
 తత్ఫలవిశదప్రకాశకతా; మూలమన్తేచ శరణ్యాదీనిసంక్షిప్తాని.
 అతఏవ అనేకకరణమన్తసద్భావేపి అయమేవమన్తకారైవ్యవిరి
 గృహీతః.

నచ, “శ్రీమన్నారాయణస్వామిస్తు నమ్యశరణస్తన । చరణౌ
 శరణంయూత స్తనైవాన్త్యహమచ్యుత । శ్రీమన్నారాయణస్వామికా
 దాసాహంతవతస్యనై । పరివీపుస్తమేవార్థమనుకూలోవివర్జయన్ ।
 ప్రాతికూల్యంసువిప్రభుస్సప్రార్థ్యశరణంపరమ్ । ప్రభామియుచ్ఛచ్ఛ
 రణౌత్తైవాహంమయాప్సితః” ఇత్యాదిషు విశదప్రకాశకత్వమన్య
 స్తీతివాచ్యమ్. ఏతేషుద్వయాభ్యవివరణత్వమాత్రేణ ద్వయత్వమన్త
 త్యాద్యన్యపహరాత్ .

“శ్రీమచ్ఛాంతపరేయుక్తంనారాయణఇతివ్యతే । తత్పరేచర
 ణౌశబ్దస్తత్పరేశరణస్తథా । ప్రపద్యేతత్పరేయుక్తం సమశ్చేదమతః
 పరమ్ । శ్రీమతేచతథాయుక్తంపరేనారాయణాయచ” ఇతిపరోద్ధారన్య
 “అన్తర్యామిముషీస్తత్రదేవీగాయత్ర్యుబాహృతా । ఛన్దస్తదేవ
 తావిష్ణుపరమాత్మాననానః । శ్రీమన్నారాయణస్వామేనృసంబ్ర
 హ్మపరాత్పరః । అనన్తదిత్స్వమావేచసర్వన్యాచాభ్యతే” ఇతిఋ
 ష్యాదీనాఇష్ట, “పశ్చుమిశాక్షరోమన్తఃప్రవర్తితివిసృతిః । సర్వే
 షామేవమన్తాణాం మన్తోయమన్త్రినాయకః । హృదయాద్యజ్ఞభేదే
 స పక్షైష్టద్భిరలఙ్కృతః । నవార్ణంహృదయవిధిత్రయార్ణంశిరోమ
 తమ్ । శిఖాజ్ఞాంత్ర్యక్షరంవిధికనచంతద్వదేవహి । అన్త్రంపశ్చాక్షరం
 నేత్రం ద్వ్యక్షరంపరితీర్తితమ్ ।” ఇత్యజ్ఞన్యాసక్రమన్య అస్మిన్నేవమ

స్త్రీప్రతిపాదనాత్ ; “ద్వయేననున్తగ్రత్నేన మత్స్యీయేణభజేత్స
దా । తస్మిన్నున్తఃపురేలత్స్యే మయావత్తంసనాతనమ్” ఇత్యాదిభిర్వి
శిష్య భగవదభినుతప్రతీతేశ్చ. వస్తుతోయత్కించైదాచార్యపరిగ్ర
హస్య మూలమస్తు, (౧) “అచార్యాద్దేవవిద్యావిదితాసాధిష్ఠంప్రా
పత్” ఇత్యాచార్యుచిపరిగృహీతాయావవిద్యాయాస్సాధుతర
త్యాత్;ద్వయేనైవపరాఙ్ముతసమ్మృదాయవర్తినాం ప్రపత్త్యనుష్ఠా
నముచితమ్, ఏతద్దావనార్థమేవకేమాశ్చిద్ద్యయే పూర్వాచార్యవాక్య
త్వవ్యవచేశః. యదిపునరాదిగురోర్భగవతోవాక్యమిత్యర్థః. తదాభగ
వదభినుతివిశేషఏవాచార్యపరిగ్రహే మూలత్వేనోచ్యతఇతిబోధ్యమ్.

నచ మహావిశ్వాసమాత్రప్రతిపాదకస్య ద్వయస్య కథం భర
న్యాసప్రతిపాదకత్వమితివాచ్యమ్; స్వగతాత్మస్తపారతస్త్రీవిషయ
దృఢాధ్యవసాయరూపస్య భరన్యాసస్యాపి ప్రపూర్వకపదినాభిధాన
సమ్మతాత్. అస్తువావిశ్వాసస్యైవాభిధానమ్. తథాపి తేనతత్పూర్వ
కత్వేనప్రసిద్ధాయా ఉపాయత్వప్రార్థనాయా ఆక్షేపాత్, తస్యాశ్చ
భరన్యాసావినాభూతత్వాత్తత్సిద్ధిః. ఉక్తజ్ఞైతత్కృష్టపాదైః;-“ప్ర
సద్యేఇతి-పద్మ-గతావితథితోర్గత్యర్థతయా, గత్యర్థాబుద్ధ్యాభి
న్యాయేనజ్ఞానవిశేషమూహ; నచజ్ఞానవిశేషః-అహమస్త్వప్రపరాధా
నామిత్యక్తరీత్యా స్వాకించన్యానుసన్ధానపూర్వకః. ప్రార్థనామతిః,
యాచ్ఛాప్రపత్తిః, ఇతిప్రార్థనాగర్భః. త్వమేవోపాయభూతో-మేధవే
త్యాద్యక్తరీత్యా స్వయముపాయశరీరాననుప్రవిష్టః, అధికారివిశే
షణీభూతో దృఢాధ్యవసాయరూపః”ఇతి“ప్రజేతి- మహావిశ్వాసపూ
ర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయముపాయకోటావననుప్రవిష్టం ప్రపద్య
ఇత్యతోక్తస్తీకారంవిదధాతి”ఇతిచ.

వస్తుతస్తు (౧) “అనన్యసాధ్యోస్వాభిప్సే” (౨) “త్వమేవోపాయ
భూతోమే” (౩) “నిశ్చితేనన్యసాధ్యత్వేపరతేస్తన్యసాధనే| అయమా
త్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే” ఇత్యాది ప్రమాణానురోధాదుపా
యపరశరణవదనమభివ్యాహృతగత్యర్థధాతోఽన్విత్యాసపూర్వకాకిచ్చ
న్యవిషయకప్రాధనాగర్భాన్యవసాయేనిరూఢలక్షణా; అతఏవహి, (౪)
“ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమామాస్థితః | మామేవశర
ణంప్రాప్య” ఇత్యుపక్రమ్య, ఉ: సుహారే, “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ
మధ్యమాంస్థితిమామాస్థితః | రక్షిష్యతీతినిశ్చిత్యనిక్షిప్తస్వస్వగోచరః |
బుద్ధ్యేతదేవదేవస్తం గోప్తారంపురుషోత్తమమ్,” ఇతి విశ్వానప్రాధనా
భరిన్యాసానాం శరణంప్రాప్యేతిప్రాసేపాతః.

వస్తువం (౫) “అకిచ్చనోసన్యగతిః” ఇత్యాదా “శరణంప్రపద్యే”
ఇత్యేవేతి ముద్ధే: పాపదుష్ట్యుడ; జ్ఞానవిశేషణతయా అకిచ్చన్యస్యధా
తుతునాలాభేః అత్యవిశేషణతయాతతలలాభాత్ ; అకిచ్చనఇత్యన్య
జ్ఞానత్యతాజ్ఞాపనాయ విషయసత్తాప్రతిపాదనపరత్వాత్ ; విశ్వాన
పూర్వకత్వస్తు ఉపలక్షణవిధయాప్రవిన్యుడ; తేన (౬) “సమాశ్రయే
దాడిదేవంశ్రద్ధయాశరణంయది” ఇత్యాదాశ్రద్ధయేత్యన్యనాసన్వయ
ప్రసజ్ఞః. విశ్వానపూర్వకత్వప్రకారేణబోధార్థంతత్పదప్రయోగాత్.

అథనా, “శరణంసమాశ్రయేత్” ఇత్యాశ్రయతేస్సేవాధ
కత్వేన బుద్ధిత్యేనతదర్థకత్వాభావాన్ననుపపత్తిః. ఏతేన “శరణం
సమ్ప్రీప్య” ఇత్యాదానాధ్యవసాయాదిబోధప్రసజ్ఞః. ఏవంబు-“ప్రప
త్తిఃవిశ్వాసః. సకృత్ప్రీధనామాత్రేణాపేక్షితం దాన్యతీతివిశ్వాన

(౧) మ్యుష్కినహితా (౨) అహిసం-౩౬-౩౮ (౩)
(౪) లక్ష్మణస్తోత్ర-౧౭-౮౫ (౫) స్తోత్రరత్న (౬) సాత్వతసం-౧౬-౨౬
౨౩ 1125

పూర్వకం ప్రాప్తనమితియావత్ "ఇతి సమ్ప్రదాయావగతభావ్యకారోక్తిః, "నారాయణం సలక్ష్యకం ప్రాప్తంతచ్చరణద్వయమ్ ఉపాయ ఇతి విశ్వాసాద్వయార్థశ్చరణాగతిః" ఇత్యభియుక్తోక్తిశ్చనూపపాదే; విశ్వాసస్యాపిశబ్దార్థత్వాత్; నిత్యేపస్యాపిశరణాగతిశబ్దార్థత్వాత్; కీదృశీశరణాగతిః తిప్రశ్నోత్తరే, (౧) "అనేనైవతుమస్త్రేణ స్వాత్మానం మయినిక్షిపేత్ । మయినిక్షిప్తకర్తవ్యకృతకృత్యోభవిష్యతి" ఇతి నిత్యేపశబ్దప్రయోగస్సద్భచ్చతే; ఏకదేశస్య ఇతరోపలక్షణార్థత్వాత్; శేషముత్తరత్రవత్కృత్యమః, అతోద్వయస్యకరణత్వముపపద్యతేఏవ; స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానస్యాపి మూలమస్త్రేణైవసంమాదనముచితమ్; తస్య విశిష్టశిష్టపరిగ్రహవిషయత్వాత్, పూర్ణత్వాచ్చేత్యుక్తమ్.

ద్వయేనైవ సామాదౌపేయవివరణసిద్ధావపి మూలమస్త్రేణ నమఃపదార్థజ్ఞానాభావే అవశ్యాపేక్షితభాగవతశేషత్వజ్ఞానాసిద్ధ్యాచరమశ్లోకబోధితఏవోపాయః స్వరూపానురూపఇతి జ్ఞాపయన్నమఃపదమ్, ద్వయస్థనారాయణపదస్య ఉపాయత్వైపయికగుణవిశేషమాత్రపరతయా శరీరత్వాదిసిద్ధ్యధీనానుకూల్యవృత్త్యాదిసిద్ధయేచ నారాయణపదజ్ఞానమప్యవశ్యకమ్; ద్వయస్య సదానుసంధేయత్వాత్, సకృదనుష్ఠేయప్రపత్తికరణత్వానమ్భవఇతిచోద్వయైవ అగ్రేపరిహరిష్యామః; అతోమస్త్రేత్రయమప్యవశ్యం నిరుక్తాధికారిణోజ్ఞాతవ్యమితి నపూర్వోక్తశబ్దవకాశఇతిభావః.

అత్ర "పుటమ్బుణ్ణాన" ఇత్యనేన ధర్మశబ్దః-మోక్షోపాయాస్తరపరఇతి విరోధపరిహారస్సూచితః. సిద్ధోపాయస్వీకారస్య సాధనాస్తరసంసర్గానహతయా, సంసర్గేనత్యుపాయప్రచ్యుతే, (౨) "అస్త్రైశ్చస్థానస్యంహి నబద్ధమనువర్తతే" ఇత్యుక్తతయాతత్సంసర్గానహ

ఎమ్మెరుమానై యే తజ్జమెన్దు పల్లెయై యుమ్,
పేఱుతప్పాతెన్దు తుణిన్దిరుక్కెయుమ్,

త్వజ్ఞానమావశ్యకమితి చరమశ్లోకపూర్వపాదజ్ఞానమావశ్యకమ్. ఏవ
ఇచ్చిత్రసవాసనత్యాగః-మదిష్టోపాయప్రతిబద్ధకఇతిజ్ఞానమ్.

యద్యపిదుష్కరత్వజ్ఞానాదపితత్త్యాగసమ్భవః; తథాపి నన
ర్వందుష్కరమితి సుకరేషునామసజ్జీర్తనాదిషు సాధనేషూ క్తజ్ఞాన
మావశ్యకమేవ; మాభూత్కదాచిదపితేషు ఉపాయత్వస్వీకారఇతి,
“ఎమ్మెరుమానై యే”. ఇత్యనేన ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయఉక్తః; తస్య
చకర్తవ్యతాయాఅనుపాయతాయాశ్చజ్ఞానాయ చరమశ్లోకద్వితీయ
పాదజ్ఞానమ్; అనుష్ఠానాయచపూర్వఖిల్లాః; (పుఱమ్మిత్యాది) “నర్వ
ధర్మాంశ్చసన్త్యజ్యనర్వకామాంశ్చ” ఇతిరీత్యాప్రాప్యప్రాపకాన్తరో
భయపరమ్; తేనప్రయోజనాన్తరవారకద్వయోత్తరఖిల్లాన్త్య విని
యోగలాభః. (పేఱుతప్పాతితి) మహావిశ్వాసః;

తథాహ్యత్ర పఞ్చధా విశ్వాసప్రతిబద్ధికా శజ్ఞానసమ్భవ్యతే;
కథంనామనర్వజ్ఞేననర్వశక్తినాభగవతా అనాదికాలసంభితానననా
న్మదపరాధాః జానతా తత్తత్ఫలప్రదానశక్తేనాభిగన్తవ్యః; కథం
కర్మానుకూలఫలప్రదస్తాదృశాపరాధవతాం నిరతిశయపురుషార్థండా
న్యతి. కథంయథావస్థితస్వరూపజ్ఞానమాత్రపర్యవసితయా ప్రపత్త్యా
సర్వోపకారాపేక్షవిషయే సకలాపరాధనివృత్తిః. కథంవాజనార్దన
జనకాదిషు విశమ్భితఫలప్రదత్వేనప్రసిద్ధస్యాన్య అభిలషితసమయఏవ
ఫలప్రదత్వమ్. కథంసమాధికదరిద్రస్య ఆశ్రయితృపురుషగతతార
తమ్యానాదరేణ ఫలప్రదత్వమితి;

అత్ర అపరాధబహుళచేతన కృతస్యాశ్రయణస్యబోకదృష్ట్యా
 ప్రసక్తా అపరాధితా, తాదృశేనాభిగన్తుమశక్యతావా, “అధృవ్యత్వం
 ధూత్వాకమితురధిగమ్యతాం సమ్పాదయన్త్యానిరపాయపురుషకార
 భూతయాశ్రియానివర్త్యతే ; స్వభరనిర్వోధృత్వాభిమానినికర్తాను
 యాపఫలప్రదోపిన్యస్తభరేనమ్బన్ధనశాద్దాయప్రాప్తిఫలంస్వతఏనస్వా
 మీదాసన్యదాన్యతి ; అవర్జనీయసమ్బన్ధేన ద్వితీయశజ్జావారణమ్.
 అవాప్తనమస్తకామత్వాదేవఏతత్త్వతముపకారమనపేక్ష్యతాభిముఖ్య
 సూచకాల్పవ్యాపారేణైవ స్వీయనిరుపాధికకారుణ్యాదివశాత్ సర్వాప
 రాధాక్షామ్యతీతి తృతీయశజ్జానివృత్తిః. భగవతఃకర్తాధీనేష్టప్రాప
 కత్వస్యవిశమ్భితత్వేపి నిరపేక్షఫలప్రదత్వం నిరపేక్షత్వాదేవేతిచతుర్థ
 శజ్జావారణమ్. సమాధికదర్శితత్వాదేవ తదపేక్షయాసర్వేషాం
 తౌల్యాత్, స్వప్రయోజనార్థమనాలోచితవిశేషంసర్వేషాం ఫలప్రద
 ఇతి చరమశజ్జానివృత్తిః.

నిరపాయపురుషకారాదవర్జనీయాచ్ఛసమ్బన్ధాత్ । నిరుపాధిక
 గుణయోగాద్వ్యాపారాచ్ఛన్యహేతునిరపేక్షాత్ । స్వప్రయోగలాభ
 యోగాచ్ఛజ్జానితానివర్త్యనే । సమ్బన్ధహేతుకత్వాదన్యస్యా
 సానతన్మోక్షః ॥

తథాపి, లక్ష్మీతన్త్రే శక్తేరిత్యనేన సహకార్యకపేక్షతాబోధ
 నేన రక్షిష్యతీతుక్తం స్వాభిమతికాలావచ్ఛేదేన ఇష్టప్రదత్వం
 స్థాప్యతే; సూపసదత్వేనపురుషకారకృతేన, అభిగమనమేవ ససమ్భవ
 తీతిశజ్జావ్యావృత్తిజ్ఞాప్యతే; ఈశేశితన్యసమ్బన్ధాదితి ద్వితీయచర
 మశజ్జయోర్నివర్తకమ్. ఏతేషాంశ్చజ్ఞానం శ్రీమన్నారాయణపదా
 భ్యాంజాయతఇతి విశ్వాసహేతుతయా శ్రీమన్నారాయణపదార్థజ్ఞా
 నమావశ్యకమ్.

అనగా, “అల్పీయస్తాన్వనుపాయస్యభూయస్తాన్వచ్చవిరోధినామ్ । ఉపేయస్యమాత్వాన్వచ్చకార్మణ్యాచ్చాధికారిణః । అల్పీయస్యనకాశేయసంధిప్రాప్తిర్భవన్యతి । ఇతిశక్త్యానివర్త్యస్త్రేమన్నారాయణస్యతః” తదిదముక్తమ్-“కర్తవ్యం సకృదేనమాన్తకలుపంసర్వం తతోపస్యతి బ్రహ్మణాశిసుదర్శభం విదమపిప్రాప్యంమయాద్రాగితి! విశ్వానప్రసోబద్ధుని ప్రవమిదంవర్తస్యతిన్యస్యతాంరక్షాధీశరమాపతిత్వనహింసా నారాయణస్యతః” ఇతి.

ననుపాయాపిచతుశశే ప్రధానహేతుత్వానుపాయసకృత్త్వశక్త్యాన్వయస్యః పురుషకారోద్భూతవాత్సల్యయోగాచ్చనదోమాప్రసోబద్ధుని సద్విహితోద్వౌస్పృశ్యం స్వయమేవోత్కృష్టముపేయం దదాతి. సాశీల్యాన్నిధికారితారతిమ్యుంజన్యతి. మన్యమాతేతన్యాదేవ ఆక్రమిత్వేనాపిప్రాప్త్యాన్వదిహింసమాన్తవపశాచ్చద్రాగేవదదాతీతిశక్త్యానివర్తప్రకారః శ్లోకేవివక్ష్యతః.

వరవరమునిభిస్తుచుయాద్రాగితివదయోరభావాత్సత్రస్త్రచరమల్లకన్యాయానానుతోధాచ్చశక్త్యాత్రయముత్పన్నమ్. ఏతావృతవిశ్వానదాన్తభివ్యదేవహి(౧) ఉపాయస్సురశ్చాయందుష్కరశ్చనుతోమాను । విభజ్యతేభికారీవాన్విత్వాదివచనప్రవృత్తిః. అత్రగోవిందవిశ్రాంత్యధియుక్తోక్తిరహస్యత్రయసాంబద్ధితా అనుసంధేయా.

విశ్వానశ్చ-ఉపాయాభ్యవసాయప్రవృత్తుప్రయోగీతి, రక్షిత్వంవిశ్వాపాతిస్యతోక్తమ్. విశ్వానస్యహేతుత్వం ఉత్తరకాలీవిశ్వానప్రసోబద్ధుని ఉపాయనాయోగనివృత్తానుపయుజ్యతే. త

(౧) అశ్వశ్రీ

దుక్తమ్-“రాక్షసానామవిస్రమ్భాదాజ్జనేయస్యబద్ధనే । యథావిగ
ళితాసద్యస్తస్వమోఘాఘ్యస్త్రబద్ధనా । తథాపునామవిస్రమ్భాత్ప్ర
పత్తిప్రచ్యుతాభవేత్ । తస్మాద్విస్రమ్భయుక్తానాం ముక్తిందాస్యతి
సాచిరాత్” ఇతిశక్ష్కావిరహస్యచావశ్యకత్వమ్, “వ్యవసాయాదృతే
బ్రహ్మన్నాసాదయతితత్పురమ్ । నిస్సంశయేషుసర్వేషునిత్యంవసతిన్దై
హిః । ససంశయాహేతుబద్ధాన్నాధ్యావసతిమాధవః”ఇత్యాదిషు
ప్రసిద్ధమ్.

అత్ర “తుణిద్విరుక్తాయమ్” ఇత్యనేన విశ్వాసస్యాత్తరకాలా
నువృత్తిస్సుచితా. ప్రపత్తికాలీనవిశ్వాసస్యదృఢతయాతజ్జన్యసంస్తా
రాధీన స్ఫుటిరూపవిశ్వాసస్య విమర్శదశాయాముత్తరత్రానువృత్తై
బాధకాభావాత్. అత్రచవిశ్వాసస్యఏతావంతాత్రేణతాదృశం ఫలం
భవిష్యతిసవేతి శక్ష్కావిరోధివిశ్వాసత్వేనైవ ఉపకృతతయా క్వచి
ద్రక్షణహేతుగుణవత్తాధ్యవసాయస్య, క్వచిద్గుణవత్తాద్రక్షిష్యతీ
త్యధ్యవసాయస్యచోక్తిర్నవిరుద్ధా. అహిర్బుధ్ని సహితాయాంహి,
“పరత్వేనతిదేవ్రాయమ్” ఇత్యాదినాగుణవత్తాధ్యవసాయస్యవిశ్వా
సత్వముక్తమ్. తదనురోధేన స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేతత్వదీ
పేచగుణవత్తాధ్యవసాయో మహావిశ్వాసఇత్యుక్తమ్. లక్ష్మీతన్త్రాను
రోధేనచ ఫలావశ్యమ్భవాధ్యవసాయః స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యా
ఖ్యానే, ఇహచోక్తః.

అత్రయద్యపిశరణంప్రజేత్యస్యైవ విశ్వాసస్యాభిధానమ్; తస్య
చప్రపత్తిత్వం స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేఉక్తమ్. తథాపి, “ప్రప
త్తివ్యశ్వాసః, సకృత్సార్థనామాత్రేణ అపేక్షితందాస్యతీతివిశ్వాస
పూర్వకంప్రార్థనమితియావత్” ఇతి సమ్ప్రదాయావగతభాష్యకా

రోక్తిమ్, విశ్వాసపూర్వకం ప్రార్థనామతిరిత్యాదివచనానిచోదాహృత్య, ప్రార్థనాగర్భత్వస్యాదాహృతత్వాత్, “ప్రార్థనాయాః పూర్వవా క్త్యేభిధానమ్, ఇహ విశ్వాసస్యాభిధానమ్” ఇతిసజ్జచ్ఛే.

సచైవం ప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయఇతి ప్రాగ్వాన్యఖ్యాన విరోధః. భరసమర్పణరూపాధ్యవసాయస్వైప తత్రగర్భితత్వేనోక్త త్వాత్. మద్యత్నాధీనమద్రక్షణం త్వయైవసాధ్యమితిహితదాకారః. మద్రక్షణంమద్యత్నాధీనమిత్వం శేతస్యాధ్యవసాయాత్మకత్వమ్; అ సిద్ధత్వానుకూల్యవిషయకత్వేన ఇచ్ఛాజ్ఞాపకత్వాత్, ప్రార్థనాగర్భ త్వమపి;

సచైతావతా, సవీశ్రూపాయ ఇత్యధ్యవసాయాకారప్రదర్శన విరోధః. ఉపాయత్వస్యస్వయత్నాసధీనరక్షణకర్తృత్వరూపత్వాత్; యదిపునః కరణతారూపముపాయత్వమ్; తదాయద్యపి నరక్షణకర్తృ త్వరూపగోప్యత్వవరణం భరన్యాసాన్తర్హితమితిశక్యతేవక్తుమ్. త థాపి, “ఉపాయభూతోమేభవ” ఇతి ప్రార్థనాబోధకప్రమాణానురో థాత్, “గోప్యత్వవరణంనామ స్వాభిప్రాయనివేదనమ్” ఇత్యస్య ప్రసూజనలక్షణోభయకథనపరత్వాత్; గోప్యత్వశ్చేనస్వసమా నాధికరణకరణత్వం లక్ష్యతఇతినిర్వాహ్యమ్.

సచపక్షద్వయేపితస్యాసిద్ధత్వే(౧) “ఉపాయోపేయత్వేతదిహ తనతత్వమ్” ఇతిశ్రీనూక్తివిరోధః; సిద్ధత్వేప్రార్థనానుపపత్తిరితివాచ్య మ్; స్వరూపయోగ్యతాత్మకస్యతస్యసిద్ధత్వాదధికారివిశేషనిర్హాసితస్య తస్యసాధ్యత్వాత్, భూతపూర్వరక్షణవిషయకస్యాపి స్వయత్నాధీన జ్ఞానస్యసమ్భవేన తద్వాన్యవృత్తిః; అసిద్ధతత్సాధ్యత్వవిషయకత్వమా వశ్యకమిత్యాదిప్రదర్శనాయ ప్రార్థనాగర్భత్వోక్తిః.

నచతత్త్వదీపే మహావిశ్వాసపూర్వక ప్రార్థనామాత్రస్యైవ
 ద్వయగతక్రియాభిప్రేతతోష్ణకైః, స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాది
 ష్షపి సవిశ్వాసాతిక్రాధ్యవసాయఉచ్యత ఇతిభ్రమితన్యమ్. తత్త్వదీపే
 ఉత్తరఖిణ్ణస్య సమర్పణప్రతిపాదకతయా పూర్వఖిణ్ణస్యచవరణప్రతి
 పాదకతయావ్యాఖ్యానే ప్రపద్యితస్యప్రార్థనామాత్రపరత్వాభిధా
 యక స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదిషుసమర్పణస్య అన్యత్రాప్రతి
 పాదనేన తస్యాపివివక్షితత్వానశ్యమ్భవాత్. కృష్ణపాదైశ్చ “మహా
 విశ్వాసపూర్వకః ప్రార్థనాగర్భోధ్యవసాయఉచ్యతే” ఇతి విశ్వాసాతి
 రిక్తస్యాధ్యవసాయస్యోక్తత్వాత్;

నచపూర్వోక్తప్రకృతిబలేన విశ్వాసస్యాపి ద్వితీయవాక్య
 ఏవప్రతితేఃపానరుక్త్యసంజ్ఞతిః. విశ్వాసస్యబోధావిషయత్వపక్షే తద్బో
 ధనామైవపునరుక్తేః. అన్యథాపి, “తజ్ఞమెన్దుపథ్మైకై యమ్” ఇత్యత్ర
 ఇతిశబ్దప్రయోగేనపూర్వోక్త ప్రకృతిత్వస్యవతారాత్. ఆకారప్రద
 ర్భధ్యవసాయః; “పథ్మైకై” ఇతిశబ్దస్వారస్యాత్ ప్రార్థనాచలభ్యత ఇతి
 నతయోరలాభప్రసంజ్ఞః. ఆకిణ్ణస్యవిషయకత్వంతు అధ్యవసాయస్య
 ప్రమాణాంతరసిద్ధమ్.

యదిపునస్త్రాగః - ఉపాయాంతరాణిమత్స్వరూపవిరుద్ధాని
 ముక్కురాణిచేత్యాకారకజ్ఞానవిశేషః. కార్పణ్యమపితత్వపీపాక్తదిశా
 ఉపాయాంతరవిషయకప్రవృత్త్యనర్హత్వబుద్ధిః. తదాప్రథమవాక్యే
 నైవకార్పణ్యలాభః; భరన్యాసస్యతు ఉపాయాంతరశూన్యత్వవిషయ
 కత్వమేవ నియతమితి, “కార్పణ్యేనాప్యపాయానాంవినిష్కర్తిరిహే
 రితా” ఇతికార్పణ్యస్య ఉపాయాంతరనిష్కర్తృత్వవినియోగః ప్రదర్శితః.

పేద్రముక్కుత్వరిక్తైశ్చయమ్,

అత ఏవ ప్రపద్యే ఇత్యుత్తరీతి ప్రతినధానపూర్వః ప్రా
ధనాగర్భోధ్యవసాయ ఉచ్యతే ఇత్యుత్తరీతి వర్ణః తస్మాదైవప్రపద్యే
స్యవ్యాఖ్యానే ఆకిచ్చన్తాయనధానపూర్వః తస్మాదైవప్రపద్యే
తస్యనేనాభిహితత్వాత్; ఆకిచ్చన్తాయనధానయావత్వాగ్జ్యేష్ఠవి
ధీయత ఇతివత్త్వంపూర్వత్రయసాదృశ్యే.

ఇయాంస్తువిశేషః, “యత్త్యాగశబ్దస్వారస్యాత్ । తథాభ్యుత్త
ప్రవృత్తిర్యావదాజ్ఞాపాలనస్తుతత్” ఇత్యాది నావిద్యనూప్రవృత్తే
రాజ్ఞాపాలనత్వాది నావిద్యనూప్రవృత్తనాత్; “అత్యంతరణితేమామ” ఇతి
బుద్ధ్యస్తరణితేమాం లేవనత్వాభిప్రాయాత్ బుద్ధ్యాపాలనవిధిత్వ
విషయాకర్తవ్యమిత్యన్త్యాగశబ్దస్వీకరణాత్; శేషముత్తరీతి వత్త్వము.

అథవా, “పేద్రముక్కుత్వరిక్తైశ్చయమ్” ఇతిప్రపద్య
పూర్వకాలీన స్తత్ప్రవృత్త్యుపయోగవిశ్వాసఉచ్యతే. కిన్తు స్వీకృత
పాయస్య “మోక్షమః” ఇత్యేతద్ధర్మవిశ్వాసః. స్వతః ప్రచారాజ్ఞోగ
వ్యాఖ్యానేనా శతఃపరం కిన్చిత్కర్తవ్యమస్తి; ఫలనిధానవిశేషత్వ
స్వేనా ఇతియన్తత్. ప్రాప్తివిమర్శనశాయాం విశ్వాసఆవ్యాకరణీయ
త్వమ్. ఏతాదృశవిశ్వాసశ్చ “అహన్త్యా” ఇతిశ్లోకార్థత్యానుసంధాన
జన్యఇతి తత్ప్రతిపాదక చరణాజ్ఞోగోత్తరాభ్యుపయోగశ్చేతమ్.

ఏవంభూషిద్ధయే అవశ్యాపేషీతాః విశ్వాసకాన్వయప్రార్థనా
ధ్యవసాయాఉక్తాః. అథఫలావిశిష్టమేయానిదానస్తదఫలమేయాం
శ్చయమ్ (పేద్రముక్కుత్వరిక్తైశ్చయమిత్యాది). ప్రాప్త్యర్థిరా ఫలా
విశిష్టాయామపేషీతా; అనియతాయామప్రాప్త్యర్థిరా యాల
భావేప్రయోజనాత్తరాపేషీనస్థుషేష సతశ్చోపయోగ్యాదితి, “అ

ధోపాయప్రసక్తశ్చభక్త్యాభోగాననామయాన్ । అస్తేవిరక్తిమాసా
ద్యవిశతేవైష్ణవంపదమ్” ఇత్యుక్తరీత్యాఫలవిశమ్భుస్సాన్యవిశిభానః.

అథనా, ఉపాయాధికారిపూర్తిప్రయోజకప్రాప్త్యశ్చరా; తద్వ
తోహి తద్విరోధినీసంసారేనస్థానమ్ - “జేత్రాణిమిత్రాణిభనానినా
భపుత్రాశ్చదారాఃపశవోగృహాశ్చ । త్వత్పాదపద్మప్రవణాత్పన్నైశ్చ
వన్దిసర్వేప్రతికూలయాపాః” ఇత్యుక్తదిశాలసహ్యాంభవతీలి, సనవర్త
మానజేహనుభావ్యాంశమపిస్వీకరోతీత్యాత్మసన్కప్రపద్యతే; తత
శ్చ-“ఆర్తానామానుఫలదా” ఇత్యానుఫలంభవతి, నాన్యధేహ్మ
దయమ్.

అత్ర“విశ్వాసఉపాయాధికారః; ప్రాప్త్యశ్చరాఉపేయాధికారః”
ఇతి వతవరమునిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్. ఉపాయాధికారత్వం విశ్వాసస్య
పూర్వభావినోఽత్రప్రతిపాదనే ఉపాయాధికారత్వంకల్పద్యాపివస్తు
ఉపాయనిష్ఠాప్రకాశకత్వమ్; ఉక్తశ్చరహస్యత్రయసారే, “మృత్యుసం
సారహేతుభూతభయహేతుషుసత్స్వపి “ప్రాప్యేణాకృతకృత్యత్వా
న్మృత్యోరుద్విజతే జనః”ఇత్యుక్తరీత్యాశరీతానన్తరం కంభవిష్యతీతి
శక్త్యావిరహేణ అభిమతానక్రొప్రీతతా, “గజంవావీత్య” ఇతీన్యా
యేనతరతమభావాపన్నవిరోధివర్జనేపి రక్షకావప్తమ్భకృతాఫలావప్తి
మ్భానాధ్యవసాయాధీనచిత్తస్వాధ్యమ్, అనస్తేశాన్తివిరక్షణాను
గుణస్వయత్సరాహిత్యమ్, శరైస్తుసమ్ములూమితీ “ఇష్టప్రాప్త్యర్థిన్యవి
వృత్తీతదధీనఏవోచితే” ఇతినిశ్చయశ్చఉపాయనిష్ఠాప్రకాశకా; ఇతి
స్వతస్సచిరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేచోక్తమ్-విశ్వాసానిష్ఠావతాం నిష్ఠా
ప్రకాశకః కాలక్షేపహేతుశ్చేతి.

ఉపేయాధికారత్వశ్చ తదవిశమ్భుప్రయోజకత్వం నియతతద
వ్యవహిత పూర్వభావిత్వంవా. ప్రాప్త్యశ్చరాముత్పాద్యైవ భగవాం

స్తాదృశం ప్రాప్యం భోగ్యతాసిద్ధయేన దాతీత్యభ్యుపగమాత్; ఉపేయ
నిష్ఠా ప్రకాశకత్వంనా. “ఉత్పత్తిస్థితినిశానాంస్థితౌచింతాకుతస్తవయ
థోత్పత్తిర్యథానాశస్థినిస్తవ్యద్భవిష్యతి || అచేత్తమానమాసీసం
శ్రేణికభ్యుదయతిష్ఠతి | తామీకర్తానుస్మత్పావోపప్రాశ్చమధిగచ్ఛతి”
ఇత్యుక్తరీత్యాకర్తాధీనాయాంబేహయాత్రాయాముపేహా, స్వరేహియ
త్తే, ఉత్పత్తస్థితిశాస్త్రయేన, భగవత్సభ్యుత్పత్తిస్థితి నరేహియ
ధ్యతీతీన్యాయేన, “అప్రయత్నాగతాస్సేవ్యాగృహాన్ధేవ్యచయస్స
దా | ససన్నిపతితంధర్మమునభోగయవృచ్ఛయా | ప్రత్యావదేవ
తాన్యోమనునర్థేనున్నభిమ్” ఇత్యాకరీత్యాకర్తాస్థితినిరూఢేషువిష
యేషుస్వతఃప్రాప్తేషుప్రాకల్భితేషు కిచ్చితనుభావ్యం గత్యతీతీబుద్ధ్యా
అనిరోధనమ్, ప్రాప్త్యాస్తరభాభిలాభయోగ్యే, “తయోరవ్యతిరోరా
శిర్యజ్యేనముపేక్ష్యమేత్ | ససుఖంప్రాప్యసంహృష్యే స్మరుఃఖం
ప్రాప్యసజ్జరీమ్” ఇతిన్యాయేనపాన్వతోకరాహిత్యం, స్వరూపానుమాన
వరమప్రాప్యకైర్బుద్ధేరుచిః, స్త్రీత్రీశ్రీవైకుణ్ఠగద్యాన్యక్తరీత్యాకదా
కదేత్యాక్రోశహేతుప్రాప్యత్వరాచ-పురుషార్థనిష్ఠాప్రకాశికాః ఇతి
శాస్త్రీయైః.

అప్రతినిరోధనాన్యక్తిర్మనవిషయా. తీవ్రాన్తిచితాంధిమయ
దర్శనాదేవస్వయావనాశఇతిమన్వానానాం నిరోధవృత్త్యపనిష్ఠాప్రకా
శకత్వాత్; ఏవచ్ఛి, “పుటమ్బుద్ధావ” ఇత్యాదేనర్వ్యో ఉపాయస్వీ
కారానస్తరభావినిష్ఠాప్రకాశకవరతయా వ్యాఖ్యాతుంశక్యంవేసి, “ప
త్నీమృతైర్ముఖైః” ఇతిపదస్య ప్రాథమికస్వీకారవివక్షాకస్యాత్, పృథక్త
యనాన్వ్యాఖ్యానమ్.

అథవా“సేత్ ముక్కు-”ఇత్యన్యప్రాయాధికారః. సహిసర్వథా
అశక్తీనామకల్పిదస్తి; సుకరాణాంనామస్మరణాదీనాం కర్మయోగా

ఇరుక్కుమనాళ్ ఉకన్దరుళిననిలజ్జళితే ప్రవణనాయ్,
గుణానుభవైజ్జుర్యజ్జళితే పొట్టుతుపోక్కాకై యుమ్,

న్ద్రతానామనేకేషాంసమ్భవాత్, తత్రజన్తాన్దరసహసేష్వితిఫలస్య
అత్యన్తవిశిష్టతత్వజ్ఞానాత్, భక్తాచసాక్షాదశక్తేః, భగవన్తంపరి
గృహ్యతీతి తత్రప్రాప్యత్వరాఅపేక్షితేతి ; స్వరూపానుచితత్వజ్ఞానేపి
కస్యచిద్భక్తిత్యాగసమ్భవాత్ ; సాక్షాత్సాధనాశక్తేర్ధిక్కుకాలసేవనీ
యాజ్ఞాద్యనుష్ఠానవిషయతద్ద్రామాశ్చఅశక్తిశబ్దార్థత్వస్య, “అలస్యా
దల్పశక్తేశ్చ” ఇతి వచనమనుసృత్యనిత్యేపరత్వోక్తవిశావక్తుంశక్యత్వా
చ్చ, నేయంయోజనాఆచారైర్వరుక్తా.

అద్యఫలాయాపేక్షితాన్యాహ (ఉకన్దరుళినవితి); రక్ష్యవస్తులా
భహేతుతయాభగవతః పరమపదాదప్యత్యాదరవిషయాభూతశ్రీరజ్జ
నృషాద్విప్రభృతయోదివ్యదేశాఇతి సూరిసూక్తిమతత్రతత్రస్పష్టమ్.
ఉక్తజ్ఞా శుశ్రవకాశికాయామ్ ; - “పుణ్యక్షేత్రాదిమభగవతః ప్రీతిః
స్వస్తిస్మృతిమత్పురుషవరణార్థా” ఇతి. తత్ప్రవణ్యపూర్వకగుణాను
భవజనితప్రీతికారిత కైజ్జుర్యనిష్ఠతాచఇహౌపఫలహేతుః.

అవధారణబలేన ప్రాతికూల్యవర్జనమప్యర్థసిద్ధమ్. అత్రచావిశే
షేణగుణశబ్దప్రయోగాత్ సౌన్దర్యాదివిగ్రహగుణానాం సౌశీల్యాద్యా
త్కగుణానాశ్చలాభః. యస్యహిభగవతీప్రీతి ర్నాస్తి; నాసౌనైష్టవః.
ప్రీతిశ్చనసాధనత్వేన ; కిన్తుస్వరసతయా; సాధనత్వేనతుప్రీతౌదుఃఖని
వృత్తీచ్ఛురేవాసా; కైవల్యార్థీ కేవలంభగవల్లాభార్థీతివశ్చయతి.

“తేభక్తానాసుదేవస్య నామకర్తాదికీర్తనే । ముఞ్చన్త్యశూ
ణిసంహర్వా ద్యేతుహృష్టతనూరుహః ॥ కీర్తితేతుహరానిత్యంరోమా
భోష్యస్యజాయతే । స్నేహేనకమ్పస్వేదోవాతభాజ్జీర్ణలబిన్దవః ।

ఇష్టసియిరుక్మమ్ శ్రీవైష్ణవకోకశేఖరమతిన్దు
ఉత్పత్తిర్నై-యుమ్,

విష్ణుభక్తిసమాయుక్తాశౌత్రస్తానప్రవర్తకాన్ । ప్రత్యేభవతియో
ద్వస్త్యాప్తిస్సహోసాప్రకీర్తితః” ఇతి. “యదాచక్రేన్ద్రసేవ్యేనంతదాకిముత
దర్శనే । అస్మిన్మథేమానతయాద్రప్తవ్యాభక్తిసావగీః” అత్రభూతా
నుసూల్యరూప మాజ్ఞాననిలసమన్వయస్థేయమ్. తదభావేపిరాజ
వల్లభవ్యాయేకభగవదనభిమతతోన్వితే.

విష్ణుభక్తిసమాయుక్తా నిత్యేతద్వచసంహృదినిధానూహ (ఇ
ష్టసియిరుక్మమ్-మితీ). “విష్ణుభక్తముదాయాస్తం యోవృష్ట్యాసుము
ఖాప్రియః । ప్రణామాదికరోత్యేనవాసుదేవాయభారథా । నవైభక్త
భక్తిభీమస్సప్రనాతిజగత్ప్రియః” ఇతిహ్యాయతే. ఏతేనబ్రహ్మనిదప
చారరూప ప్రాతీకూల్యవర్జితమపిసూచితమ్. మహాకవచాధవర్గప్రపత్తి
మపిప్రతిబద్ధమలమితి, ఉక్తవిశేషకోతనాయపృథగుక్తిః.

“ఇష్టసియిరుక్మమ్” ఇత్యుక్త్యా వర్ణాశ్రమవివక్షయ్యస్యానా
దరణీయతాసూచితా. “సూత్రంవాధగవద్భక్తం నిమదంశ్యపచస్త
థా । పితృతేజాసామాన్యాస్సయాతేనరకంసరః” “శ్వసచోపిమహీ
పాలవిష్ణుభక్తీద్విజాగరః । విష్ణుభక్తిహినోయోయతిస్సృశ్వపచాధ
మః । మత్కర్తజనవాత్సల్యం పూజాయభ్యానుమోదనమ్ । మత్కథా
శ్రవణేభక్తిస్త్వరసేత్రాల్లగ్నిక్రియా । మమానుస్మరణంనిర్వయచ్చ
సాంసరోపకవతి । భక్తిరప్తవిభాష్యామాయస్మిన్నేచ్ఛేపివర్తతే । సవి
శ్చక్రియఃస్త్రిమాణసమనిస్సచన్ద్రితః । తస్మైదేయంతతోగ్రా
హ్యం నచపూజోమథాహ్యాహమ్ । అపార్థకంప్రభాప్యస్తేసూద్రా
భాగవతాఇతి । ససూద్రాధగవద్భక్తాప్రాభాగవతాస్త్యుతాః । స

తిరుమన్రత్తిలుమ్ ద్వయత్తిలుమ్ నియతనాకై యమ్,

ర్వవర్ణేషు తేకుద్రాయేహ్యభక్తాజనాద్దనే । వైష్ణవానాంవిశేషోస్తి
విష్ణోరాయతనంమహత్ । జగ్గమశ్రీవిమానాని హృదయానిమసేష
ణామ్ । ముఃపశ్యతిసుభాచారం వైష్ణవవీతకల్పమ్ । యస్మిన్కస్మి
న్కులేజాతు దడ్డవత్ప్రణమేచ్ఛవి । “ప్రణమేద్దడ్డవచ్ఛవి” ఇతిపాతః ;
“మద్భక్తంశర్వపచంవాపినిద్దాంకుర్వన్తియేచరాః । పద్మకోటిశతేనాపి
నక్షమామికదాచన ” “మద్భక్తస్యకృతజ్ఞస్యమోహాన్నిద్దాంకరోతి
యః । సమత్క్రియాపరోవాపి సర్వజ్ఞోపినరాధమః । చణ్డాశమపిమ
ద్భక్తం నావమన్యేతబుద్ధిమాన్ । అవమత్యపతత్యేనరారవేనరతే
నరః । అవైష్ణవసమస్కారాదవమానాచ్ఛకేశవే । వైష్ణవేపరివా
దాచ్ఛపతత్యేనసంశయః । యతనిద్దాపరోనిత్యంవైష్ణవాసవమత్య
తు । అధ్యాత్మవిముఖస్సస్తుభిసస్వైన్యోకరోతియః । వాలాగ్రమపిమ
ద్భక్తేకుర్యాద్యోవమతిమనాక్ । కల్పకోటిశతంప్రాప్యనైషమామ
పితోషయేత్ ” ఇత్యాదీనిప్రమాణాస్యసంస్థానాని.

ఏతద్ధర్మః, అనన్యభోగత్వ భాగవతశేషత్వ జ్ఞాపకమూల
మన్రస్థ తృతీయమధ్యమపదజ్ఞానమావశ్యకమితిభావః.

స్వరూపయాథాత్మ్యపరాణాం శరణాగతికరణీభూతానాన్మ
మన్తాన్రరాణాం సత్వాన్ననియమాతోనయోజ్ఞాతస్యత్వమితిశబ్దాం
నిరాచక్షే(తిరుమన్రత్తిలుమితి). “అనన్యమనసశ్చైవమూలమన్రస్థ
సమాశ్రితాః । దృష్ట్వేనవైష్ణవాన్నిప్రాస్పృణమన్రిమన్రిచ” ఇతి
“ప్రసాదాదీనిసర్వాణివైష్ణవైర్నససాసదా । ధ్యాసేనతుద్వయద్వైవ
భోక్తవానిమహామునే । ద్వయంద్వాదశవారఞ్చ సా సేపాసేచతర్ప
ణేకృత్వానిత్యంజపంకుర్యాద్వైష్ణవౌమన్రవిత్తమః । శ్రితవాన్వా

కులీనోవా తపస్వీవాపరాశర । ద్వయాధిరీనోచేత్తంమూరతఃపరివర్జ
యేత్ ఇత్యాదిభిర్ములమ ప్రద్యయయోరై వ్యస్యవై వశ్యజ్ఞాతవ్యత్వం
ప్రతీయతఇతిభావః.

అత్రస్తేయత్వంవిరుద్ధార్థమన్యైశాం స్వరూపతస్త్వగః ; అవి
రుద్ధార్థేషుతోల్యబుద్ధినిరహః ; అష్టాశ్చరస్యపూర్వ్యాదిభిరాధిక్యంప్రా
గుక్తమ్; ద్వయస్యప్రభావః పరాశరాయనారజేనోక్తః; మన్యైశాం
పరమోమన్యో గుహ్యసాంగుహ్యముత్తమమ్ । రహస్యానారహస్య
ఇద్వ సద్యస్సంసారతారణమ్ । సర్వసంకయభేత్తాచ సర్వకల్మషనాశ
నః । శరణాగతమన్త్రీస్తు పర్వసముచ్చభావహః' ఇతి. “అతిపాప
ప్రసక్తీప్రీతివైరద్యుగ్ధానవాతసమ్మద్యయానుష్ఠానసమాప్తేన సరశ్శీఘ్రం
సగచ్ఛ” ఇతివచనాని విస్తరభయాన్నలిఖ్యస్తే; తత్త్వదీపేద్రష్ట
వ్యాసః;

తద్వైచతుష్కర్ణాహిమశర్పాగ్నేసుఘోరంతపస్తస్త్వాసర్వమన్త్రీ
సారంముక్తిప్రదంమన్త్రీపృష్టవతే, “అక్షే కేనసుమార్గేణచేదనారేణ
భక్తిమాన్ద్యయేవ్రాహ్మయాత్పుత్రతద్విజ్ఞఃపరమంపదమ్|శస్మిన్
ద్వయేభజత్రేధాం యత్సతోమనిపుణ్ణ” ఇత్యుక్తమ్ ; తద్వైచభగవ
తా, “మామిచ్చాశ్రయాయుక్తం భక్తియుక్తోపరోత్తమః । ద్వయే
సమన్త్రీరత్నేపవన్త్రీయేణభజేర్హదా । దుర్వృత్తోవాసున్వత్తోవా
మూర్ఖఃశ్చకేతవినామన్జ్ఞోకమచిరాబ్జిభ్యామస్సాయుజ్యంసగచ్ఛతే”
ఇత్యుక్తాన్వా, “విష్ణులోకే, అస్త్యురేమయాలక్ష్మ్యద్వయముపనిష్ట
మ్, తత్సకాశాత్త్వంభగవత్” ఇత్యుక్తమ్; అత్యచ “వేదామృతమ
హిమార్గాధేన్ద్రరిణాద్వయముఢ్యతేమితిద్వయంశృణువత్సృమిసద్యో
ముక్తిప్రదంపుభమ్” ఇత్యుపక్రమ్యఉపదిష్టమ్.

సాత్యుతస్తేచ, “అధితాబహవోమన్త్రాశ్చీమదష్టాక్షరాదికాః।”
 ఇత్యుపక్రమ్య “తస్మాత్సకృత్కృతేనైవకర్మణాయేనమానసః । సకృ
 జ్జప్తేనమన్త్రేణకృతకృత్యస్సుభిభవేత్ । తద్భూమికర్మతస్మన్త్రో
 దయార్ద్రహృదయోహ్యసి” ఇతిబ్రహ్మణాపృష్టేనభగవతా, “సత్య
 ముక్తాన్యశక్యానికర్తాణికమలాసన” ఇత్యారభ్య సకృదుచ్ఛారణాను
 ష్ఠానాభ్యాం ముక్తిసాధనయోర్మన్త్రీకర్మణోస్సద్భావముక్త్యా, “కిన్తు
 తస్యచమన్త్రస్యకర్మణఃకమలాసనః। సలభ్యతేధికారీవాశ్రోతుకామో
 భవానరః । త్వన్తుమద్భగ్యసంయోగాదేతత్కర్తాభివాఞ్ఞసి । బ్రహ్మ
 విసర్వకర్మభ్యోగరీయోమన్త్రమేవచ । ప్రథమంశృణుమన్త్రాణాం
 మన్త్రరాజమనుత్తమమ్ । సర్వమన్త్రఫలాన్యస్య విజ్ఞానేనభవన్తిన్తే ।
 ఏతస్మన్త్రమవిజ్ఞాయయోనరోమామభిషుతి । బాహుభ్యాంసాగరం
 తర్జునులభ్యాప్లవమిచ్ఛతి । తస్మాద్యోమామభిషేతయోవాసుఖతు
 మిచ్ఛతి । మన్త్రరాజమిమంవిద్యాద్గురోర్వచనపూర్వకమ్ । నాను
 కూల్యంననక్షత్రం సతీర్థాదినిషేవణమ్ । నపునశ్చరణంనిత్యంజపంవా
 పేక్షతేహ్యయమ్” ఇత్యుక్తమితిప్రదర్శితమ్.

ద్వయశబ్దశ్చత్ర- ఉపాయోపేయరూపార్థద్వయప్రతిపాదక
 త్వాత్; అతిప్రసక్తోరూఢ్యాపరిహార్యః; తస్మిన్ధిశ్చ - “సర్వేషామేవ
 మన్త్రాణాం మన్త్రీరత్నంద్వయాహ్వయమ్ । మన్త్రీరత్నంద్వయం
 న్యాసఃప్రపత్తిశ్చరణాగతిః। నామానిమన్త్రీరత్నస్యపర్యాయాఃసినిభో
 భయ” ఇత్యాదివచనేభ్యః పరణసమర్పణరూపార్థద్వయప్రతిపాదక
 త్వాఽతితత్వదీపానుయాయినః;

యద్యపి, “ఓమిత్యేకాక్షరంమన్త్రమేకంగూఢార్థముచ్యతే ।
 ప్రకాశార్థంద్వయోరేకమక్షరైఃపఞ్చవింశతైః । తస్మాన్మన్త్రద్వయం
 బ్రహ్మ౯ షష్టింశత్యక్షరంవిదుః । తస్యవిష్టోఃప్రసాదేనమయాలబ్ధద్వ

యంవిభో! మ స్త్రీద్వయస్యనూహత్త్వం కల్పకోటిశ్చైరపి నాహం
 వత్సోమిదేవేశకింపున స్త్వమచైరపి । ప్రణవంమ స్త్రీరత్న ఇమ స్త్రీ
 ద్వయముదాహృతమ్ । ఓమి త్యే కామరంమ స్త్రీ గూఢార్థంప్రణవ
 స్తోహా । ప్రణవస్యప్రకాశార్థం మ స్త్రీరత్న ముదాహృతమ్ । ప్రణవం
 ప్రణవాదూర్ధ్వంమ స్త్రీద్వయముదాహృతమ్ ।” ఇత్యాదిభిః ప్రణవ
 నహాకారేణ మ స్త్రీరత్న స్త్రీద్వయత్వంప్రతీయతే ; తథాపి ప్రణవ
 సహితస్యనమఃపదాద్యుత్తరభిజ్ఞస్యశ్రీవర్ణికవిషయస్త్వేవ, “స్త్రీశూ
 ద్రావీనతా శ్చైవ మ స్త్రీంప్రణవవర్ణితమ్ । సమో స్తంమ స్త్రీరత్న ఇ
 జపేయిర్ద్వైర్జ్వానాస్సదా । ఋష్యాదీంశ్చైకరన్యాయమన్యన్యస్యవర్జ
 యేత్ । సారీనాస్యమహోవాపిగురువస్తవపూర్వకమ్ । స్త్రీణాంస్యవర్జ
 వర్జానాం పురుషాణాంతథాపిదుః । ఏకంజ్ఞాత్వాద్విజ శ్రేష్ఠో ద్వయం
 సిత్యమత్యైతః । శ్రీమన్నారాయణంభ్యాత్వాజపే తంపురుషోత్తమ
 మ్” ఇతిప్రణవవిహితస్యసర్వాధికారస్య సమో స్తస్యాపిద్వయశబ్దాభి
 ధేయత్వవర్జనాత్, మ స్త్రీరత్నమాత్రేబహుళోద్వయశబ్దప్రయో
 గస్యదాహృతత్వాత్, “బుధ్యస్తేవైద్వయంబ్రహ్మన్తామేవానన్య
 మానః” ఇతి - తావన్నాప్రస్యసాత్యకిత శ్రీ ద్వయత్వవచనాచ్చ
 మ స్త్రీద్వయోక్తిర్నలే ప్రణవవిగ్రహేపి, కేవలద్వయశబ్దప్రయోగే
 వాపిద్వయదూషణ మ స్త్రీరత్న విగ్రహాడుపపద్యత ఏవేతిబోధ్యమ్.

సచమ స్త్రీరత్న స్వాభికరవర్ణ్యద్వితీయవైదికత్వాత్, సర్వా
 ధికారత్వానన్యః ; తల్రవిభజ్యస్యపహితంవాక్యోద్వయంపతిత్వా,
 “సత్యోతద్వయమ్, సకృదుచ్చారోభవతి” ఇతిసంహత్యోచ్చారణస్య
 నిహితత్వాత్ ; ప్రశ్నసంహితాదిషువర్ణోద్ధారకరణేన శుక్తిమూల
 తాత్పర్యమస్త్రీత్వాభ్యుపగమాత్ ;

అచార్యప్రేమమ్ కనత్తిరుక్కైయమ్,

నచసర్వాధికారత్వే, “సలభ్యతేధికారీవా” ఇతివచనవిరోధః; శబ్దాధికారసాలభ్యేషివిశ్వాసదార్లభ్యేనాథాధికారిదార్లభ్యపరత్వాత్; తస్యపూర్వాచార్యాద్వయే అర్థవచ్ఛబ్దమస్యపిదధతే; తస్మాదనుభవకారిదుర్లభత్వమితిరమ్యజామాతృదేవౌక్తేరపీదమేవమూలం;

అతఏవహి, పాద్యే; - “బ్రాహ్మణాః శ్రుతియావై శ్యాస్త్రీని యశ్శుద్రాస్తథేతరే । తస్యాధికారిణస్సర్వే” ఇతి సర్వాధికారతాముక్త్యా, “మమభక్తాస్తుతేయది । అనన్యశరణానాభ్య” ఇత్యోరభ్య “వక్తవ్యంమన్త్రము త్తమమ్” ఇత్యస్తేననియతాధికారత్వమావిష్కృతమ్; అతోనిరతిశయప్రభావతయా పాద్యాదిసిద్ధసాన్యస్యరమన్తాస్త్రతౌల్యప్రసక్తిః;

(౧) “యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తాత్వమ్” “ద్వయమర్థానుసంధానేనసహసదైవంవక్తా” “ద్వయైకనిష్ఠోభూయూః” ఇత్యాద్యచార్యనూక్తయః, ద్రమిడోపనిషత్తోన్మతగద్యాదీనాం ద్వయవ్యాఖ్యానతయా ప్రవృత్తిశ్చాతిశయవిశేషమస్యజ్ఞాపయస్తీతి.

కేచిత్తు, ద్వయశబ్దేనాత్రమస్త్రోతరరహస్యద్వయముత్సహ ఇత్యాహుః; ద్వయప్రకరణేగురుఃసత్త్వాదేరనుక్త్యానాన్యరహస్యత్వమితిశక్త్యాంవారయితుమాహ (అచార్యప్రేమముమితి). “మన్త్రరాజమిమంవిద్యాధ్యురువస్తనపూర్వకమ్ । గురురేవవఃకామో గురురేవపరాగతిః గురురేవపరావిద్యా గురురేవపరాయణమ్ । మమస్మై త్యగురుందీర్ఘప్రణమైస్త్రీభిరాదితః । తత్పాదాగృహ్యమార్థ్యపీఠ్యనిధాయవిసయాన్వితః । గృహ్ణాయాన్మన్త్రరాజాపంమంగళ్యేచ్ఛగణం

ఆచార్యన్ పక్కలిలుమ్ ఎచ్చెరుమాన్ పక్కలిలుమ్
కృతజ్ఞనాయ్ పోర్పరుకై యుమ్

ప్రభావాత్ । నిష్ప్రత్యూహాన్వశంస్యాన్ని యతరసతయా నిత్యశేషి
త్వయోగా దాచార్యస్సద్భిరప్రత్యుపకరణాధియా దేవవత్సానుపా
స్యః” ఇతి; అజ్ఞాననిరోధకత్వంభగవతః; —“అజ్ఞానజంతమఃనాశో
యామి” ఇతిగీతమ్; “గుశబ్దస్తన్దకారస్సాన్వద్రుశబ్దస్తన్నిరోధకః”
ఇతినామ నిర్వచనముభేన ఆచార్యస్యాపితదుక్తమ్; “హర్షిర్హరితిహ
పాని” “ఆచార్యవత్తయాముక్తౌ” ఇత్యుభయోరఘపరిహర్తృత్వము
క్తమ్; భగవాన్ స్వాత్రితాసపహతపాపృత్వాదినాసరమసామ్యమూన
హతి; ఆచార్యోజ్ఞానభక్త్యాదినా; (జన్మప్రధ్వంసిజన్మ) భగవత్పక్షే
స్వయాపావిర్భావః; ఆచార్యవత్తే శ్రేష్ఠజన్మ; చివ్యదృష్టిప్రభావే, “యం
పశ్యేత్” “సన్దృష్టాః” ఇత్యుభయతోక్తః; “కృపయాపర్యపాలయ
త్” “ప్రసన్నఃకృపయావదేత్” ఇత్యుభయోఃకృపాయోగః. నియత
రసత్వమాచార్యస్యశిష్యేనిత్యానురాగవత్త్వమ్; “రసారాగేద్రవే
గుణే” ఇతినిఖిణ్ణుః; భగవతస్తు “రసోవై సః” ఇత్యుక్తం భోగ్యత్వమ్; ఆ
చార్యార్థాత్మ దేహత్వమిత్యాచార్యస్యశేషిత్వముక్తమ్. “బ్రహ్మ
విద్యాప్రదానస్య” ఇతివచనమభిప్రేత్య అప్రత్యుపకరణాధియేతి. “దేవ
మినాచార్యముపాసీత” “యథానుజీవిన్వసతిమ్” “యథాభ్యర్చయిష్యతిచ
తమ్” ఇత్యాద్యభిప్రేత్యదేవవదితి.

ఆచార్యప్రేమరహితానాశ్చత్యాజ్యత్వంస్మర్యతే; “విహితా
ముష్మికంసర్వం మమాప్తాక్షరదోగురుః । ఇత్యేవంయేవమన్యతే
త్యక్తవ్యాస్తేమనీషిభిః” ఇతి,

నేదమాచార్యప్రేమసాధనమ్, కిన్తు, ఉపకారస్త్పృతిజనితత
యారాగప్రాప్తమిత్యాశయేనాహ (ఆచార్యనితి). “అత్సాకోహ్యతిసి

చస్యయోగి ధ్యేయపదార్థ తామ్ । కృష్ణయై ప్రాణకర్తావమాచాన్యో
సంస్మరేత్సదా । స్వయంచేహనుమానానికర్మాణోపవితానిచగుర్యా
దప్రతిష్ఠిధానిగురోఃకర్మాణ్యతేషుతిః । ఉద్ధృతస్త్రిణామభ్యుపావృషే
త్స్యగురుమన్వహమ్ । ఉశేనాజినమస్మర్యాన్యతావసన్వయమా
ఆచార్యాయహలేదథానాత్మానాన్యప్రవేకయేత్ । సకథీకృతవక్త్రసా
హోన్నారాయణోహితిః । కుర్వీతపరమాంభక్తిగుహాతస్త్రియానన్వ
తిః । తదవిష్టావసాదీచతన్నామగుణహస్తీతిః । సత్త్వాగురుముహూర్తే
తవ్యవశ్యవహోత్సుకః । విగ్రహానామపరస్వస్యోత్కృష్టతేషుతిః ।
ప్రహోత్యచరణాచత్రేప్రసవతోన్యాయజ్యహస్తిత్యుపావృష్టాన్తస్త్రి
రాన్వహోభ్యుప్రయేత్సుమతిః । ఇత్యాన్తస్త్రియమగురుచాన్తస్త్రి
యతిః । శరీరమర్థంవిజ్ఞానం హానిఃకర్మగుణానమాత్ । సాన్వర్థాధా
యేన్యస్తు సజిత్యసేతేన్వన్వతిః ” “ప్రహం ద్వ్యగుణాద్యోపాన్వయః
కాయకర్తృః । ఆవిభజ్యత్సాచార్యోవక్త్రేతాన్త్యధాన్యతే ” “గు
రుప్రకాశయేత్థీమాన్వత్ప్రియప్రేక్షనోపయేత్ । ఆప్రకాశప్రకా
శాన్వయీయేతేనన్వదాయుషే ” ఇత్యాదిప్రమాణానాంభాష్యతి.

గురులేవేత్యాదిప్రమాణగతం గురువిమానోయ ఆచార్య
మహోద్దిగ్గుణలతా సోచయన్త్యుపకారాలేఖయాదత్త్వయతి. గురు
శబ్దోహి అర్థాననివర్తకతామాత్రిందర్శయతి. ఆచార్యశబ్ద స్వమహి
మత్వమ్; “విశ్వాత్సన్యాత్సన్యాపాధియాన్వత్త్యశాశ్వతేతి ।
సాన్వ్రితాచారమన్వస్తుపాచార్యమహోమతిః ” “ఆవిసోతహిశాన్వ
త్థానాచారేఫాపయత్సతి । స్వయన్వచరేయత్సదాచార్యమహి
మత్వతిః ” “సామన్యోపశేషాచ్ఛూన్యధ్వానతేషుతిః । ఆవిసోతే
ఆచార్య ప్రస్తుతపౌన్యస్సోచ్చైః ” ఇత్యాదిమతే;

ఆచార్యలక్షణాన్యాయసమిశ్రతాపుక్తమ్; “సిద్ధంసత్సచ్చిదామో
సిరశ్చియమనఘంశ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠంసత్వస్థంసత్యవాచం సమయని
యతయాసాధువృత్త్యాసమేతమ్” డమ్భానూయాదిముక్తంజితవిషయ
గణందీర్ఘబద్ధందయాఘంస్థాలిత్యేశాసితారం స్వపరహితపరం దేశికం
భూష్ణరీప్సత్” ఇతి. తదుపదేశక్రమశ్చోక్తప్రత్యేష; “స్వాధీనా శేష
సత్తాస్థితియతనఫలంవిద్ధిలక్ష్మీశమేకంప్రాశ్యంనాశ్యంప్రతీయాన్నచశర
ణతయాకశ్చిదన్యంవృణీయాః ఏతస్మాదేనపుంసాంభయమితరదపిషే
క్ష్యమోష్ఠేస్తదాజ్ఞామిత్యేకాన్తోపదేశః ప్రథమమిహగురోరేకచిత్రేన
ధార్యః” ఇతి.

అత్ర, “స్వయశ్చాచరతేయస్తాత్” ఇత్యేతత్, “సమయనియ
తయాసాధువృత్త్యాసమేతమ్” ఇత్యుక్తమ్; “ఆచారేష్ఠావయత్యపి”
ఇత్యేతత్ - “స్థాలిత్యేశాసితారమ్” ఇతి; ఉభయత్ర హేతుస్వపరహిత
పరత్వమ్; పరహితపరత్వేదయాఘత్వమ్; తదవిచ్ఛేదహేతుదీర్ఘబద్ధ
త్వమ్; నిషిద్ధనివృత్తిరూపాచారే హేతుజితవిషయగణత్వమ్; ఏనమ
న్యేషామపివిశేషాణాం కేషాశ్చిదుపదేశముఖేన ఆచారస్థాపనే కేషా
శ్చిదనుష్ఠానముఖేన ఆచారవ్యవస్థాపనే యథాయథం సామౌత్పరమ్ప
రయావావినియోగోద్రష్టవ్యః.

మస్త్రీణన్యాసానుష్ఠానప్రకారశ్చ “శ్రీమన్నారాయణస్సాన్వి
మీదాసస్త్యమసితస్యనై। పరమీపుస్తమేవార్థమనుకూలోవివర్జయ
న్ । ప్రాతికూల్యంసువిసృజ్యసంప్రార్థ్యశరణంపరమ్ । న్రజతస్యైవ
చరణౌతత్రైవాత్తానమర్పయ । ఇతినమోఽధితస్త్యేవంమస్త్రీణాత్మా
నమర్పయేత్” ఇతిదర్శితః.

ప్రత్యుపదేశప్రకారశ్చప్రదర్శితః. “నిత్యంవిష్ణుపరంకర్తృకురు
నిష్ఠానిమాకృథాః। సదాత్తానంవిబుధ్యస్వమాకామేషుమనఃకృథాః”

జ్ఞానమును విరక్తియును శాంతియుములై యుననాయురుక్కుమ
పరమసాత్వికనోడే సమాహాసమపయకయుమ్

యజస్వసిత్యమాప్తే శంకమానంసీరస్య దేవతాః । లక్ష్మ్యస్య లభ్యే ద్విశ్వా
ర్లక్ష్యమామాన్యలక్షణైః ॥ ఉపాస్వ నైష్ఠవాన్నిత్యమనతోమోషసిరిః”
ఇతి; ఈదృశాచార్యాయ తత్త్వాత్ఫలబాధస్య తత్ర కృతే భావకార్యం
ప్రేమేతి భావః; ఏతేన తత్ప్రేమవిరహే, “కృతః క్షేపాన్తి న పున్యతః”
ఇతి నిష్కృత్య భావస్సూచితః.

ఆచార్యప్రాప్తిహేతుసాహార్దకకామనత్రయా ఈర్ష్యరోమ్యప
కారక ఇత్యనుసంధేయమిత్యాహ (ఎవ్వరుమానితి). ఈర్ష్యరోపకార
కతాచ ఆచార్యోపకారకతాజ్ఞానాధీనత్వానేతి, ఆచార్యోపకారనిర్దేశః.
“ఎవ్వరుమాన్” ఇతి-ఉపకర్తృతాయా హేతుగుక్తః. ఆచార్యోపకార
పకారాననుసంధానే జ్ఞానహానిః; ఈర్ష్యకృతోపకారాననుసంధానే సం
సారావిచ్ఛేద ఇత్యుక్తం కృష్ణపాదైః ;

యద్యచ్ఛాచార్యపచారయావ ప్రాప్తికార్యవత్ప్రకృతిపాదవ
ప్రకరణే నేర్వరవిన్ద్యోమనా సావరాధవతి సాదనాచార్యః; తథాపి తస్యా
శాచార్యగతగౌరవాననుసంధానప్రయుక్తత్వానా నిర్దేశోఽపి యైః ;
తయపకారాననుసంధానప్రవక్ష్యాదత్ర తయ క్రిందిత్యుక్తమితి;

కేచిత్తు సన్మత్ప్రవన్త్రమధిధాయ, స్వగతాయా తస్యా
సాధనతాబుధిస్త్యజ్యైః; ఆచార్యప్రాప్తికేధగపత్వేన సాకార్యః; తస్య
థా, మున్వోతత్కృతస్యోపకారస్యాననుసంధానాత్కృతస్య తాత్య
విత్వాహ-ఎవ్వరుమానితీత్యాహ. ॥ అత్యంత, ఆచార్యోపకారనిర్దేశ
ప్రేమకార్యమితి జ్ఞాపయతుమాహ-ఎవ్వరుమానితీత్యాహ.

అథ, ఆచార్యప్రాప్తిహేతుస్వేనోపకారం వృత్త్యేనయోపకార
మాహ (జ్ఞానముమితి). “మధ్యైస్సహపస్తవ్యమ్” ఇతిచ్యుక్తమ్,

వైష్ణవాధికారికవశ్యాపేక్షితమ్.

“వృద్ధానాచారసమ్మున్నాన్విష్ణుభక్తాదృఢవ్రతాన్ । సతస్సజ్జనా
సపరాన్నిత్యంసేవేతసన్నతః । విశిష్టఃపరమైకానీజ్ఞానవైరాగ్యభక్తి
భిః । తాద్భుతైరేవకుర్వీత సహసజ్జనాదికమ్” ఇత్యాదీనిప్రమాణా
నీహనునధ్యేయాని;

(శాస్త్రైః) అహంజ్ఞాననివృత్తిః; సత్సన్న్వియనిగ్రహః. విరక్తేకి
పుకగుక్తేః; “సత్సేవసపరాన్” ఇత్యసేనసోక్తా; సాత్వికశబ్దః-“సాత్వి
కైస్సహసమ్భాషణమ్” ఇత్యేతత్ప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ” ఇతి. “ఈదృశా
భువిదుర్లభాః” ఇతిజ్ఞాపనాయ “సారజ్ఞోయదికశ్చిదస్తిభువనే” ఇతిమ
దేకవచననిర్దేశః.

ఏతత్సర్వంవైష్ణవాధికారిణోఽవశ్యాపేక్షితమిత్యత్ర “విజ్ఞానో
ద్దాస్యైకఫలతాతదేకోపాయతాస్థితిః । తదాజ్ఞాకరణేప్రీతిస్తత్కర్మ
గుణకీర్తనమ్ । తద్విష్ణుజ్ఞితదేహత్వం తదీయారాధనేరతిః । తదస్య
స్మర్యవైరాగ్యమిన్ద్రియాధేష్వలోలతా । ఆచార్యాధీనవృత్తిత్వమా
చాత్యాధ్ధార్థదేహతా । క్రోధలోభమదాలస్యమాసలోభవిహీనతా ।
సత్యశౌచదయాధైర్యతూన్దిసనోపయుక్తతా|ఇత్యేతైర్గుణైర్దృఢైర్మతైః
వైష్ణవావీతకల్పమాః ॥ సభాజ్యోదయనేనైవనావజ్ఞేయాఃకథ్యంస” ఇ
త్యాద్యనుసంధేయమ్.

(ప్రతిముష్ణాన) ఇతి-తదస్యస్మర్యవైరాగ్యోక్తిః; అన్యశబ్దసా
ధనాన్తరపరః, రక్షకాన్తరపరోవా; ఇన్ద్రియాధేష్వితీపుకగుక్తేః;
తదేకేతి - ఉపాయవరణస్య, పుతోపాయపరిపాలనస్యచోక్త్యావాక్య
ద్వయతదర్థకథనమ్. విజ్ఞోద్దాస్యైకేత్యేకశబ్దేన ప్రయోజనాన్తరస్యవ
ధానస్యవచ్ఛేదాత్, ప్రాప్యత్వోక్తా; తదాజ్ఞాకరణేత్యాదిసోక్తౌః
“ఇరుక్కుమనాల్” ఇత్యత్రోక్తః; తదీయారాధనమితి-ఇప్పడియరు

(౨) ఇంద్రవధికాఁక్కు రహస్యత్రయమునుసంధేయమ్,

(౩) ఎల్లాప్రమాణజ్ఞిలుమ్ దేహతాలేపేణైతితః;

కు-మిత్యనేనవివృతమ్; ఆచార్యాధీనేతి-ఆచార్యప్రేమ, తదుపదిష్ట మ-నే) ఆత్యంతాభిరతి శ్చేతిబోధ్యమ్.

సన్ధస్తేవితత్సర్వమవశ్యాపేక్షితమ్; కిమతానతారహస్యత్ర యజ్ఞాతస్యతాయాఇత్యాశంకా (ఇంద్రవతి). ఉపయోగప్రకారః ప్రదర్శితః.

అథరహస్యత్రయస్య సకలేతరప్రమాణవ్యావృత్తతాంతస్య పరస్పరపునరుక్తతాంతాత్పర్యభేదేనదర్శయతి (ఎల్లాప్రమాణజ్ఞిలు మితి). కర్మజ్ఞానభక్తిప్రతిపాదకానాంశాస్త్రాణాం విశిష్టదేహసాధ్య సాధనవిశేషబోధకతయా పురుషార్థస్యదేహాధీనత్వంత్రబోధ్యతే ; మ-నే) తుమధ్యమపదేనమనబోధపూర్వకం తృతీయపదేనపురుషార్థ బోధనాత్ ; స్వీకారపురుషార్థయో సాధ్యసాధనభావావగమాత్, స్వీకర్తార్థాధీనత్వమ్ ; శ్లోకేషికశబ్దేనతస్మాద్యుపాయతానిపే-భాత్, అహంత్యేతి-స్వీకృతభరస్య స్వవైవసాధనత్వబోధనాచ్చభగవదధీన త్వమ్; ద్వయేతుఉపాయభూతస్యభగవతో లక్ష్మీవైశిష్ట్యబోధనాత్, లక్ష్మ్యధీనత్వమిత్యర్థః, సర్వశబ్దః-మ-న్త్రాసనువిధాయప్రమాణపరః. “కర్మజ్ఞానభక్తిశ్చైతీశాస్త్రవ్యవశ్రయాః । ఉపాయాశ్చాప్యపా యాశ్చైతాస్త్రీయానిర్నితామయా ।” ఇత్యాదౌభగవదతిరిత్యసాధన బోధక శాస్త్రాణామేవశాస్త్రపదేన వ్యవహారదర్శనాదిహావితభావ్యన హరః.

సచ. తేషుకర్తాదీనామేవసాధనత్వోక్తేరనుక్తోపాయలాభః.

“యజ్ఞఃకర్మసముద్భవః । కర్మబ్రహ్మాదభిసంవిద్ధిబ్రహ్మాక్షుంసముద్భ

† ఆనుక్తోపాలబ్ధిః

వమ్" ఇత్యుక్తేః, ఇథంహితత్రభాషితమ్;—అన్నపానాదినాత్మస్తాత్మ-
రాధిష్ఠితం శరీరంకర్మణోప్రభవతీతి కర్మసాధనభూతంశరీరమక్షరసము-
ద్భవమితి. "శరీరయాత్రాపిచతే" ఇత్యుక్తభాష్యమ్; జ్ఞాననిష్ఠోపకారణీ
శరీరయాత్రాపిచసేత్స్యతీతి. "ఉపస్థికిలచాక్రాయణోబ్రహ్మవిదగ్రే
సరః అనశశేనసాణసంశయమాహన్నో బ్రహ్మవిద్యానిష్పత్తియేవా
ణానామనవసాదంకాజ్ఞమాణః" ఇతిచ సర్వాన్నాధికరణభాష్యమ్.
అతోన్యత్రోపక్రాంతసాధనస్యాపి యావత్సాధనసమాప్తి తరువకా-
రకం శరీరంరక్షణీయమితి తత్రతత్రాభిహితమితి శరీరాధీనతాఫలస్య
బోధ్యత ఇతినువచమ్. ఇహపునరుపక్రాంతే సాధనేనకీర్త్యత్య-ర్థస్య
మహావిషయభూతినఫలాయ శరీరధారణాపేక్షేతివిశేషః.

ఏతేన, అచార్యోపసత్త్వాదేశ్యశరీరసాధ్యత్వాదిహాపి శరీరాపి-
యోవిశిష్టేతినిరస్తమ్. ప్రపత్తేః కాయకవ్యాపారత్వాభానాన్న శరీరా-
పేక్షా; ఇత్యేరపితథాత్వేపి తదజ్యభూతానాం కేమాభ్యుత్కర్షణం
శరీరసాధ్యత్వాత్తదపేక్షేతివిశేషః. కాయక్యాపిప్రపత్తేసాధనత్వే
పితదభావేపిఫలసమ్భవాన్నియమతోనశరీరాపేక్షత్యాశయఇత్యుక్తేః;
శరీరగతబ్రాహ్మణ్యాది విశేషస్యాన్యధికారతయా తత్రసాధనబో-
ధా; నత్విహేతివిశేషఇత్యుపరే.

శరీరగతబ్రాహ్మణ్యాదిప్రయుక్తానాం కర్మణామోక్షోపయోగ-
తాయాస్తత్రాభిధానాదిహతేషాం కైఙ్కర్యోన్వేష్యాఫలార్థత్వాను-
క్తేర్విశేషఇత్యుపరే; ఏతదభిప్రాయేనైవరవ్యాజమాత్మదేవైశ్చాస్తా-
ణామాత్మగతదేహపారతన్యై తాత్పర్యమిత్యుక్తమ్; తత్రానుపద-
మేవ ఆత్మస్వారతన్యై శాస్త్రబోధ్యత్వముక్తమ్; తత్, "స్వస్వార-
న్యావబోధస్తు" ఇతివచనమునుసృజ్యేతిబోధ్యమ్.

యద్యపి మస్త్రే సూక్ష్మపరయోజనాయామసమశ్చ జ్యేనపరమా
నవీభాసాయ తాబోధ్యతే. సూక్ష్మయోజనాయామప్యత్వస్తపారత
స్త్రిబోధనాద సస్యశరణత్వలాభః; తథాపి స్థూలయోజనాభిప్రాయ
కాయంగ్రహః. పరపరమునివ్యాఖ్యానే స్వప్రవృత్తినిపుత్తిశబ్ద స్వీకా
రపరత్యక్తిగ్రహవాక్య వ్యాఖ్యాచపర్యాలోచనయావ్యక్తమవగమ్యత
ఇతి నతద్విరోధః.

అథవా సమఃపదేన సూక్ష్మయోజనాయామప్యత్వవిశేష్యక
బోధస్యజననాత్, “అకిణ్వైత్యకశరణాః” ఇతి వదాత్స్యధర్మవీవత్పతీయ
పదోక్త ప్రముఖాథ హేతు శ్చేనప్రతీయత ఇత్యాశయః; చరమశ్లోకేపక
శబ్దేన స్వీకారసాధనతానరసనాద్విధేః కర్తవ్యతామాత్రబోధక త్వా
న్యూనానికర్తవ్య అపాంశజ్ఞేనచ భగవతేచపాయత్యస్య స్వీకారస్యనైరర్థ
క్యస్యచిరభవేన భగవతేచపాయత్యో స్తుప్తమవగమ్యత ఇతి విశేషః.

మస్త్రేవ్య ఆత్మన స్తదీయపారతస్త్రి తాత్పర్యమితరవ్యజా
మాత్మదేవగ్రస్తే తదీయపారత స్త్రిప్రయోజకాత్వస్తపారత స్త్రిం
వివక్షితమితి నైర్దోషై కాన్యమి; సవాభిన్నార్థత్వేపికాచిత్తలిః.

సమమన్త్రాదీనాంశాస్త్రాణాశ్చభిన్నాధికారివిషయత్వేనవిరో
ధసంభవేన ఆత్మేశ్వరత్వేనాం భువాధనసాబోధకానామేకాధికారి
విషయాణాం మన్త్రాదీనాంవిరోధోమమ్మరపరఇతి వివరణవివరణి
భావోదత్తజలాజ్జలీస్సృతీ ;

అథసాధనస్య అధికారివిశేషసాపేక్షత్వాత్, స్వీకర్తరధికారి
విషయాపేక్షితత్వోనభగవదుపాయతాం విరుణ్ధీత్యవ్యతే; తథాపి
మస్త్రేకయోర్వ్యయస్యచవిరోధః. సహోభయోరపిసాధనత్వాద
విరోధః. తద్ధివికల్పేనవాస్యాత్, సముద్భిజ్యవాస్యాత్; ఆద్యే, “ఇ
శ్యేనమమనన్ధాయమాంప్రపద్యేతవై గతిమ్ । అదిదేవంజగన్నాథమీ

శంవాప్రసూతమమ్ ।” “మామేకంశరణంవ్రజ” “మామేకంశరణంవ్రజేత్” ఇత్యాది ప్రమాణస్వారస్యసిద్ధాంతవిద్వదేసాధనవిశేషణత్వేనత్రయ ఉపాదానవిరోధః. సహిమిత్వేనసాధనయోగేన సాధనంసాధనాన్తరవిశేషణమ్ ;

ద్వితీయేపికింతుల్యవత్సముచ్చయః; శతవిశేషణవిశేష్యభావేనః ఆద్యే, మామేకమిత్యాదివిరోధః; ద్వయస్వారస్యవిరోధశ్చ; ద్వితీయే విశేషణత్వానుగుణఉపయోగోపక్తస్య. సచనభరస్వీకారితానన్తల్పాదిరూపః. తథాశ్చేతుల్యవదుచాయత్వేనవక్తాత్; ఏకంజగదుపాదానమిత్యత్రహియాదృశంభగవత్సూచానత్వమ్, పరిణామిశీరకణ్డాలక్షణంనతదస్యతాస్తి; పరిణామిశీరత్వస్తు నిర్వికారత్వస్మిత్వృచాపత్తయే అపేక్షితమేవ; ఏకోపాస్తివిధానేపి వ్రీత్యనుకూలనిరస్తాచిన్తనస్యైవప్రాసానవతయా గుణేషుతదాశ్రయత్వవిరోహేణ తేమాముపానవవిషయత్వమునుగుణమ్;

అతఏవచేతనస్యనుసంప్రభృతేయసామ్యత్వానన్యవశ్యుశతప్రకాశికాయాముక్తః. గుణాదివైశిష్ట్యశ్చ సరిపేనురతకత్వరూపాచార్యతాయా గుణావృత్తిత్వాదేకోపాయతాంవిరుణ్ధి; నచైకశబ్దస్య స్వీకారాప్రాధాన్యాద్యథాన్తరపరత్వాదవిరోధితా; నన్యతప్రాధాన్యాదికమాదాయ ప్రాప్త్యేత్యాదివ్యవదేశవద్దైక్యస్యవహానోపపత్తిరితివాచ్యమ్; “మత్ప్రాప్తిమృతిజన్తానాం సుసాదేవతతామభః । లక్ష్మీఃపురుషకారత్యేవిర్జిస్తాపరమన్దిభిః । మమాపిచమశం హ్యేనాన్యస్యథాలక్షణంభవేత్” ఇతి పురుషకారత్వాదికాకారనిషేధాత్, ప్రాప్తిపూర్వభావధర్మాన్తరనిషేధప్రతీతేర్నప్రాప్త్యాదినిషేధవసత్తాః; లక్షణవిరోనిషేధోయంస సాధారణధర్మనిషేధశ్చ, తథాపి, “అహంమత్ప్రాప్త్యుపాయోవై సాత్మాల్లక్ష్మీపతిస్సన్వయమ్ । అ

త్వీపురుషకారేణవల్లభాప్రాప్తియోగినీ । ఏతస్యాశ్చవిశేషోయంగమా
మాస్తేషుశబ్దతే" ఇతివచనవిరోధః. సాత్త్వికజ్ఞేన ఉపాయాన్తరైర
పేక్ష్యం స్వయంశబ్దేనఉపాయత్వే లక్ష్మీనైరపేక్ష్యభోక్త్యా, లక్ష్మ్య
శ్చపురుషకారత్వమభిధాయ, ఏతస్యామమచాయంవిశేషోగమాస్తే
షూన్త్యభిధానాత్; సచైతస్యాప్రయగ్భువిశేషఇత్యర్థః; లక్ష్మీపతి
రహంస్వయమపాయఇత్యుక్త్యనన్వరతే; "ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవసం
సారాత్స్వయమేవతానామ్" యేనత్వంబతసంరంభఃప్రాణినఃపాలయిష్యసి।
ప్రబూహితముపాయంమేనగాతామైజనార్దవ" ఇతితాభ్యామేవ పర
స్పరంబంధణకన్తృత్వస్య భగవన్నాత్రగతిత్వప్రతిపాదనాత్, "లక్ష్మ్య
సహపృషీకేళిః" ఇత్యాదినిరూప్యతే.

"ఉపారామమృతంమహానామ్" "అమృతత్వమాయన్నమృ
తంవిధాతు" ఇత్యాద్యాస్మృతయః; "అహంమ్యాహమోభూతానా
ముపేయభ్యాస్మితాత్వతే" "ఏషావ్రసాదసుముభివ్వపదంప్రాపయిష్య
తి" ఇత్యాదిలక్ష్మీతన్త్రగత వచనోపబృంహితాన్తస్యామోక్షప్రదత్వే
ప్రమాణమితిచేత్, "లోకస్యద్వారమమృతస్యధారాబహుధాదోహ
మానమ్" ఇత్యాద్యాస్మృతయోఽహింసాస్వసంహితాగతపూర్వో
దాహృత వచనోపబృంహితాస్సుదర్శనస్యాపి మోక్షప్రదతాంబోధ
యేయః;

అథ తాపాదిద్వారామోక్షసాధనతా సుదర్శనస్యశ్రుత్యాబో
ధ్యతే; సంహితావచనంసి భగవత్తాదాత్మేన్యతైభవవాదాఇత్యుచ్య
తే; తస్మాత్తాపపురుషకారత్వాదిపరాస్మృతయః, తన్త్రవచాంశి-
"స్థితానారాయణార్చనా" "తాపాన్త్యాత్తాచనమ్బుధ్ధః" "దివిధాభూతా
వివర్జిత" ఇత్యాదిభిరవగతంతాదాత్మ్య నిమిత్తకృత్యఉపాదనీయా
నీతితుల్యమ్.

అన్యథా, “బ్రహ్మనారాయణంమాంవాఙ్మానేనైవాప్నుయాద్యతిః ! ఈశంవాప్నుకుఃత్తమమ్” “దేవ్యావాపద్యగేహయా” ఇత్యాది పచన బలాత్ప్రసృత్యోపాయత్వయోర్నైవ కల్పికత్వప్రసక్తాత్ ; సచ, (౧) “విముక్తిఫలదాయినీ” ఇతి పరాశరేణ మోక్షప్రదత్వంశ్రియ ఉక్తమ్; కస్తు, ఆత్మవిద్యాయావిముక్తిఫలదాయిత్వస్యోద్దేశ్యవిశేషణతాయా విధేయత్వస్య వానుపయోగరీతిభక్త్యాభ్యామనాచిత్వేన న్యవహితయాఽస్యాత్మవిద్యయాన్వయస్వీకారాత్; సచమోక్షసాధనభూతవిద్యావిభూతికత్వమాత్రేణ మోక్షప్రదానసంకల్పాశ్రయత్వలాభః; సచసాధనమిత్యనిర్దిశ్య, దాయినీతినిర్దేశః శ్రీగతస్యవిముక్తివత్త్వస్యైవస్తుత్పత్త్యం విద్యయానిర్దేశకత్వేనాన్విజ్ఞమ్. “తస్మాద్విప్రమృత్యుకానాంముక్తిందాస్యతి” ఇతినిర్దేశసావాత్యత్ ప్రథమోపస్థితివిషయాభూతాత్కృతమేనతదవచర్యతఇత్యపి సుపచత్వాచ్చు.

సాత్వతేచభగవతాన్వసైవమోక్షప్రదత్వం దేవీనాంవిభజ్యైశ్వర్యప్రదత్వోచ్చీకృమ్. సచతత్త్వేన “యామాలమృత్యుమభేనేమమ్” ఇతి మోక్షప్రదత్వప్రతీతిః; లక్ష్మ్యశ్రయణస్యభగవద్ధ్యానసాధ్యఫలావిశిష్టహేతుత్వమాత్రప్రతీతేః; “వాచఃపరంప్రార్థయితాప్రపద్యేనియతశ్చియమ్” ఇతి - వాచఃపరంపరమాత్మానముపాయంబట్టుకామశ్చియంప్రపద్యేఇత్యుచ్యతే.

సచప్రార్థనాస్వారస్వాత్ భగవత్ప్రప్తికామఇత్యేవాఢః. శ్రీమాత్రప్రపత్త్యభిధానేన పురుషకారప్రపత్తిపరతాయా ఏవేచిత్యాత్; కథమన్యథాపురుషకారత్వే ఏతత్ప్రమాణముదాహ్రియతే; (౨) “అలమేషాపరితాతుంరాక్షస్యమహతోభయాత్” ఇతి; “అలమేషా

హరిత్రాతుంరాఘవాద్రాక్షసీగణమ్” ఇత్యుర్రోభాత్, “నకశ్చిన్నా
పరాధ్యత” ఇత్యనునయముభేదనివర్తకత్వమితి, (౧) “విశేషస్వత్ప్రే
యాన్” ఇతిశ్లోకేన్వత్తమ్. (౨) “పేరిమాతాత” ఇతి, (౩) “కశ్చైవా
యేతున్దమ్” ఇతినివహేత్రిత్యుద్ధమ్; (౪) “శస్మమ్విదతేయన్దమ్”
ఇత్యాదివచనాదనీయమ్.

“సంసారార్థవతారణమ్” ఇతి “క్షీప్రప్రసాదినీమ్” ఇత్యనేన
వ్యాఖ్యాతమ్. “క్షీప్రప్రసాదయతి భగవత్తమ్” ఇతిహితార్థః. “క్షీ
ప్రప్రసాదినీమ్” ఇతివత్; సతుక్షీప్రమస్యాప్రసాదోభవతీతిప్ర
సాదశబ్దస్య “అవస్థితోచనమనకాన్తాప్రసాదాదృతే” ఇత్యాదావిత
లంకానికత్వాదత్తే. సచ, “స్వరూపంస్వాతన్త్రీమ్” ఇతితుల్యనత్వ
న్యలబ్ధిశ్చాయోన్యమువిశేషాత్త్వత్తమ్. (౧) “యాస్యాపిత్యముఖమ్” ఇ
త్యాదావరీత్యమేత్రతీయతే. *సర్వస్వసుర్వస్వైతిభగవదీనకర్తృ
త్వమ్; “దేవత్వస్యహిమావళి” ఇత్యపరిచ్ఛిన్నమహిమతోద్వక్తిత్వవ్యా
ప్తిస్వరూపస్వయాభావేనోపపద్యతేఇతిచేత్; నిగ్రహశతన్యూనతయా
తావతావనోపపద్యతే; సామర్థ్యమాత్రసద్భావాదవిరోధిఇతిచేత్;
ఇహావసానార్థ్యవతిత్వసంగణమనువిభాసమాత్రమితితుల్యమ్.

ఏవమితి “శ్వత్త్వేత్వస్యైచ్చ” ఇత్యుర్రోభాత్క్షేప్రాతే “వితీర్య”
ఇత్యుర్రోభాత్వితీర్యస్యైచ్చైచ్చమ్; మోక్షప్రసర్వస్వబ్రహ్మలక్షణతయా
బ్రహ్మత్వేనావధ్యుపగతాయోగ్యతాయానుసంభవాత్; పరస్పాదవాత్స
ల్యుపామాత్తత్వాద్విచూషాపవర్గాభ్యుపలమితిగాభాపితమ్. కథం
పునర్నాన్యవత్తా ఇత్యాదిసామాన్యవిధిమాత్రే త్రియక్షపాయలా

(౧) ప్రకాశత్వే (౨) తి-వాయ-౪-౨-౧౧ (౩) తి-వాయ-౨-౪-౭

(౪) తి-వాయ-౪-౭-౧౧ (౫) ప్రకాశః † సర్వాత్వ

బోధకానాం వచనానామన్యథాసంయనమ్, కథంవాసామాన్యనిపే-
మాత్రేణ కర్మయోగాదీనామనుపాయత్వాగ్నేకాచేణ తద్వపాయత్వ
బోధకవచనాన్యథాసంయనమ్; అజ్ఞస్త్వస్యసర్వసిద్ధత్వాదతిర్దిక్కుకల్పనే-
రసమితిచేత్తుల్యమ్; లక్ష్మీశ్చమామిత్యాదీనిపురుషకారోపాయయో-
గప్రవృత్తీనామలక్ష్యప్రదర్శయంతి, “సూతుకల్పశ్రియాయుక్తమ్”
ఇత్యుపక్రమాదవగమ్యతే.

ఏతేన, “అపస్తంబీకుర్వజనమిమమకస్తాత్సరసిజప్రకాశాపద్మా-
యాస్తవచచరణౌనశ్చరణయన్” ఇత్యాచార్యసూక్తిరపి “ఈశానాం
జగతామధీశదయితానిత్యాసపాయాంశ్రియంనగ్రశ్రిత్యాశ్రయణోచి-
తాఖిలగుణస్యాజ్ఞిహారేరాత్రియే । ఇద్ధోపాయతయా” ఇతితదీయ
సూక్త్యనురోధేనయేవివ్యాఖ్యాతమ్; “శ్రియాసంసితాయాత్మే-
శ్వరాయ” ఇత్యుత్తరఖణ్డవిపరణేవనద్భిః పూర్వఖణ్డతథానుక్తేః.

నచ, “నిత్యాసపాయామ్” ఇత్యేతావతాడపాయతాయామ-
న్వయఃప్రతీయతే; సవాతద్దశాయామన్వయమాశ్రమ్యమాయనమయే-
భద్రభావనశక్త్యాదివర్ధనమితివరదాచార్యోక్తాభవ్యశాసకేయవత్స-
ప్కులప్రయత్యాపాదికమ్;

నచప్రపన్నపారిజాతే కేవాద్భివాధునికానామాధునికతా-
భ్యాన్దిరాదరణీయా; తథాపి, విష్వక్సేనాయభగవానూహ; “జర-
మృహహదికాన్పశ్చప్రకారానాత్మనోవదన్” ఇత్యుపక్రమ్య “అస్మాన్వై-
భవమాఖ్యాతితత్వరత్నేయథాపారిః । పరమృహహదికాన్పశ్చప్రకా-
రానాత్మనోవదన్” ఇత్యుపఖ్యప్రపన్నపారిజాతేదేవదాబృతాని;
“తథాలక్ష్యాః” ఇత్యాదివిచనాన్యదాహృత్య “అస్మిన్ శాస్త్రే”
తథాన్యప్రయథాలక్ష్మీరపిన్వయన్” ఇత్యేతత్, తస్మిన్నేవశాస్త్రేతన్మా

స్తరేలక్ష్మీవాక్యమితివివృత్య, “అహంతాబ్రహ్మణస్తస్య” ఇత్యాదివచనాన్యదాహృత్య, పరాశరస్తుభగవానిత్యేతత్ - స కేవలంభగవచ్ఛాస్త్రం ఏవైతదుచ్యతే; ఇనుమధ్యపరాశరోప్రకృతవానితివివృత్య, “నిష్ఠైస్సైషా” ఇత్యాద్యదాహృత్య, ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యోక్తం ప్రపన్నపారిజాతే ప్రాక్ష్యంతే రాచాన్త్యితి, కుమారపేదాస్తాచాన్త్యైరహస్యత్రయాన్తసన్న్యగ్రహేభిధానాత్;

(౧) “నేతృత్వం నిత్యయోగమ్” ఇతి శ్లోకేష్యయమథోపసంస్థేయః. కురుకేజాదిభిశ్చ (౨) “అకలకిల్లేన” ఇత్యేతద్వాన్వయానే శ్రియఃపురుషకారత్వేహాత్మా; ఇవమత్రబోధ్యమ్; ప్రమాణేష్యాచార్యనూక్తిమంచ క్వచిచ్ఛ్రియః పురుషకారత్వేన భగవతః ఉపాయత్వేన వరణం ప్రతీయతే; క్వచిద్ద్వయోపపాయత్వేన; తత్ర శ్రియః ఉభయస్త్వికారే, ఏకత్ర శ్రియోపుపాయత్వేన వరణమ్, అన్యత్ర శ్రియః పురుషకారత్వేన వరణాన్వయమన్యధాన్యతాత్వమ్. ఏకతరమాత్రస్త్వికారేతు, పురుషకారత్వేనాన్యభిగత్వత్వోపాయత్వయాపత్వాత్, కర్తృవయా ఉపాయా ఇత్యాదావినశరణాబ్రన్య ఏకాం శేవరన్యరోపాయత్వపరత్వమితి, నన్వచితవిశ్రియః పురుషకారత్వవరణముక్త్యా వ్యాప్తమథ యోగోపాయత్వేన వరణం ప్రతిపాదయన్ ద్వచముపలభ్యతే ఇతి.

సచ విశేషణత్వేనన్యచి శ్రియః ఉపలక్షణత్వస్త్వికారోన్యాయ్యః; అవిద్యమానత్వేనచిన్మ్యవర్తికత్వరూపస్య ఉపలక్షణత్వస్యైర్వ్యవభ్యుపగమాత్; విశేషాన్వయ్యసన్వయిత్వరూపముపలక్షణత్వం నన్వచితచేత్, తేత్ - గుణవిగ్రహయోరపితుల్యమ్; సహితయోరన్యపాయనిరపేక్షతత్వరూపోపాయత్వం చేతనాసాధారణమస్తి; అ

స్తువాశరణశబ్దాన్వయశ్చియోపి; తథాప్రసేకరూపంశరణత్వమేకత్ర
బోధనీయమ్; ఘటంబానాతీత్యాదౌద్వితీయబోధ్యవిషయతాయాం
ఘటఘటత్వయోరన్వయేపి తస్మాదేకరూపత్వవిరహాత్; అహోవిశే
ష్యద్వారకముపాయత్వం ప్రదుషకారత్వరూపమేవబోధ్యతే;

కేచిత్తు, సక్రియశ్శరణశబ్దాన్వయః; శ్రీశబ్దేనైవ, “శ్శాణా
తనిఖిలాదోమా శ్శాణ స్తీచగుణైర్జగత్” ఇతిప్రత్యుత్తయ్యా అన్వయ
నివర్తకత్వేష్టప్రప్రపకత్వరూపరతుకత్వాభిధానాత్పరదుష్యాపవేదేన
హినారాయణపదస్య సముచితగుణబాతమాత్రపరత్వస్వీకృతమ్; త
త్రచోక్తంరతుకత్వం పశుసోమగతమివసాధనత్వం విశననాభిషేచవిధి
వాక్యరూప తాత్పర్యగ్రాహకబలాత్, శ్రీయత ఇత్యాదిప్రత్యుత్తచతు
ష్టయబలేనసద్వారకమిత్యవగతమితి తతఏవోపాయతాసిద్ధిరతినాశజ్ఞ
నీయమ్. అనవగతమద్వారకోపాయత్వంశరణశబ్దేనబోధ్యత ఇతిచేతే,
శరణశబ్దస్య అద్వారకత్వానువస్థాపకత్వాత్; ప్రసరుక్తిసామర్థ్యాత్
దోషధనస్తు విశేష్యమాత్రాన్వయేన సావకాశత్వాదనాశజ్ఞనీయ
మ్; ఏకస్మిన్నేవకాశ్య అన్యథాసిద్ధత్వానన్యథాసిద్ధత్వేచనాత్మకాన
వకాశప్రమాణానత్వేస్వీక్రియేతేఇతి; “ధ్యానయోగవివర్జితాః” ఇత్యా
ద్యనురోధేన ప్రపత్తేర్మోక్షసాధనత్వాభ్యుపగమేనాన్యాయ ఉపాయ
త్వాభ్యుపగమఉచితః. నివసీయభోష్పపాయత్వం భగవత్స్మృత్;
భక్తితుల్యస్తూపాయత్వం లక్ష్మ్యుక్తిక్రియతేవేతి ఉపాయత్వబోధక
వచనావిరోధః. భక్తితేల్యంప్రసాదమేతుతయా లక్ష్మ్యశ్రయణ
యోర్మితయోదేవోపాయా న్నరమనపేత్యుదాహర్యేనం విధనజ్ఞ
ల్పమేతుత్వాన్యాయతరస్యైర్ధ్యమ్; లక్ష్మ్యభావేహ్యశ్రయణమ
ప్యపరాధకోపానివేకేత; లోకదృష్ట్యానుబితి భగవద్గోపాయ

భావోజ్జీవకప్రపత్తావివప్రపత్తిగతోపాయభావోజ్జీవికాయాలక్ష్య
ఉపాయతాన్యపదేతోనానుపపన్నఇతివదన్తి.

నస్తుతోత్ర శ్రీమన్నారాయణచరణావిత్యన్య సశరణమిత్యనే
నాన్వయః ; కిన్తు ప్రపద్యిత్యనేనైవ ; ఘటంద్రన్యత్వేన జానాతీ
త్యాదావినద్వితీయాన్తస్యాపిజ్ఞానే ; ఏకస్యాశ్చద్వితీయాయావిశేష్య
త్వమన్యస్యా ప్రకారత్వమన్యః. అతఏవహి, “చరణౌ-తిరువడిక తై, శర
ణమ్-ఉపాయమాక” ఇతివ్యాఖ్యాతమ్. నతు “తిరువడిక భాకిఁనుపా
యతై”ఇతి; ఏవఞ్చనారాయణాన్వయివిశేష్యత్వే స్వావచ్ఛిన్నతయై
వాన్వయో విశిష్టవైశిష్ట్యతాత్పర్యేత్రయోవినక్షితః. కిచ్చిద్ధర్మవిశి
ష్టభోధకవచోత్తర విషయతాబోధకవచన్య సతివిశిష్టవైశిష్ట్యతాత్ప
ర్యే తదవచ్ఛిన్నవిషయతాబోధకతాయాః, సేలఘటంజానాతీత్యా
దాదర్శనాత్ ; తథాచప్రపత్తౌ విశేష్యతావచ్ఛేదకతయా శ్రీయోన్వ
యమా శ్రీణ విశేషణత్వనిర్వాహః.

నచ, శ్రీయః పురుషకారత్వమ్, అతోభగవత్ప్రసత్తౌ శ్రీయో
విషయత్వమేవ సేతవ క్తుంశక్యమ్; స్వయాపనియావకభూతాయాన్తస్యా
అవిషయతోవ్యక్తిరశ్రేణీయత్వాత్ ; ఏవంసర్వాసువిద్యాసు శ్రీరుపా
న్యవిశేషణమ్; నోచేత్కుఁగంవా వేద్యన్యవ్యావృత్తిరేనతాన్తరాదితి;

నచలక్ష్యః పురుషకారత్వనిత్యయోగోనతాంసమా; విశేష
ణతయాన్యస విషయత్వమిహోధికమిత్త్యుక్త్యవిషయత్వమాకారోన
భిహితమితిభగ్నితప్యమ్ ; స్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రపత్తి
విదోస్సదాచార్యాః, దశగుణాక సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వ పరమకారుణి
కత్వ పరమాదార్యాశ్రితవాత్సల్యాశరణ్యశరణ్యత్వానాలోచితవి
శేషాశేషలోకశరణ్యత్వ సర్వస్వామిత్యశ్రీయఃపతిత్వనారాయణత్వ

రూపాతత్తదుపాసనేషూపాన్యగుణవిశేషానివ నిష్కృష్టానునర్థక
ధత్తత్యభిధానాత్;

ఏవం శ్రీగుణవిగ్రహవిశిష్టవస్తువిషయరోపాయతావ్రకార
జజ్ఞానమాత్రం ద్వయేనలభ్యత ఇతి సశ్రియఉపాయత్వలాభః. అథ
విశేష్యత్వస్య అతిప్రసక్తవారణాయ ప్రకారతాయామనచ్ఛేద్యత్వేనా
న్వయస్యానశ్యకతయా విశేషణవిషయత్వానచ్ఛేద్యత్వస్యాపి ప్రకార
తాయాం భానే తత్వజ్ఞానవిషయాభూతముపాయత్వం సిద్ధ్యతేతిచేత్,
స్యాదేనమ్; యదివిశేషణవిషయతాపదార్థవిధయాభానేత, సాశ్రు
సంసర్గఇతికథంతస్యాఅస్యత్రాన్వయఇతి. సవాసర్వాంశేవిశిష్టాన్వయ
ఇప్తః; కేమాశ్చిదపీతి, ద్వితీయాంశేవిశిష్టాన్వయః; ఉత్తరభాగేషు చతు
ర్థభిశిష్టాన్వయాదేవేష్టసిద్ధితిసన్తయాప్యమ్; సవాకానివిదనన్యథా
సిద్ధానిప్రమాణాన్యపలభానుషే; ఉపాయభావప్రమాణానామేవ
పురుషకారభావేపి ప్రమాణత్వేనోదాహరణాత్;

సచాసజ్జీచేన ఉపాయవిరోధి ప్రాప్తివిరోధిన రక్తత్వస్యై
న “శ్యాణానినిఖిలాదోషాన్” (౧) “వేరిమాతూత” ఇత్యాదిమప్రతి
తే; స్వతంత్రాజ్ఞప్రపక్ష్యోశ్చరమశ్లోకస్యనపురుషకారణోపాయత్వ
యోరుభయోరేవ తదుదాహరణసమ్ముఖః. దృష్టాన్వేష్యధాసిద్ధిశ్చ
జ్ఞాయా అనన్యధాసిద్ధప్రమాణాన్వరోదాహరణేనైవస్వాత్ స్వీకృ
నిజేపరతాదిమన్థాననాత్; “విస్తే” ఇతి ప్రథమస్మృతపదానన్వచా
య, “తర్కక్కుమ్” ఇత్యన్యప్రయోజకత్వపరతాయాబోధిత్యాత్;
సరకాదిసాధనీభూతనిగ్రహస్యఅజ్ఞాతనిగ్రహయాంమాతర్యభావాత్,
తదంశేసామర్థ్యమాత్రపరత్వేనైవరూప్యాత్; “సంసారార్థవతారిణిమ్”

ఇత్యాదావపేక్షకస్మిన్ ద్విత్వస్య సదేశస్యేవ వ్యాసక్తస్య పాతుత్వస్యైక
కత్రవ్యసదేశస్యై నాచిత్వమేవ పురుషకారత్వపరతాయా నియామ
కమ్; “లక్ష్యై నహహృషీకేశః” ఇత్యవ్యపురుషకారపరత్వాభావే,
కారుణ్యరూపయేత్వస్య ఆనగ్ధక్యమిత్యక్తమ్.

దయంపాలమునిభిన్న. “అకారిణ్యునిజ్ఞాన మాకారజ్ఞానపూర్వ
కమ్ । తేనాకారంత్రియంజ్ఞాత్వా జ్ఞాతవ్యోభగవాన్త్వ రిః” ఇతిన్వహా
పనిరూపకత్వమాత్రమభిహితమ్; నోపాయత్వం శ్రీమచ్ఛ్రీభాషిత
మిత్యక్తమ్. నన్దైతత్పూర్వభిన్నోఽజ్ఞానభిన్నమితివత్కైశ్రీమచ్ఛ్రీభిన్న
యర్థస్యవిహారార్థం శ్రీయోపిభరనమర్పణోద్దేశ్యత్వే విభావనోప్త
త్వవరణాదేరితి తద్విషయకత్వావశ్యకతయా నైయర్థ్యశిక్షాయా
అప్రసక్తిః;

తథాభాష్యకాః, *భగవన్నారాయణేత్యాదినా పురుష
కారప్రపత్తిమభిధాయ, తమపచాతనాయశ్రీవల్లభతీనారాయణశబ్దా
ర్థభనావసరే తస్యైవిభూతిమధ్యనితేశమ్, మహావిభూతేశ్రీమన్నారా
యణేతి విభూతికేఽత్వభాష్యభిధాయ, “శ్రీమన్నారాయణేతివ్యాఖ్యే
యపదంభిజ్ఞాద్వయగతత్వేన ప్రాధాన్యాదుపాదాయ, అవస్థశరణా
త్వైక్యమాత్మీప్రద్రవ్యై, “త్వత్వాదారవిస్తయగళం శరణమహం
ప్రపద్యే” ఇత్యవశిష్టంవ్యాఖ్యానం, అత్రత్వయమితిప్రాప్యప్రాపకస్వీ
కారోక్త్యాద్వయస్యవ్యాఖ్యాతప్రాయత్వముక్త్యా, “పితరంమాతర
మ్” ఇత్యాదినా ఉక్త్యాన్త ఉపబృగహాణసంవాదప్రదర్శనముఖేన అధికా
రిశరణ్యస్వభావానుసంధానపూర్వకోపాయపరిగ్రహేఽపరాధతామణ
యోర్ద్వయసముచితార్థతామభిధాయ, విరోధినివృత్తేః పూర్వభావి
త్వాత్, ప్రథమతో “మనోవాక్కాయై” ఇత్యాదినా సమశ్చబ్దాభి

ప్రేతంవివృత్య, “తేషాంజ్ఞాసి” ఇత్యాదినాచతుర్థస్తపదాభిప్రేతసోప
కరణపునుమార్థలాభప్రాప్తనాప్రతిపాదనముఖేన శేషంవివృత్య, ద్వయ
వివరణచరమశ్లోకోత్తరార్థస్యస్యస్తభరవిషయే భగవదభిప్రాయప్ర
తిపాదనముఖేన వైర్భర్యానుసంధానార్థత్వాత్, ఏనమ్యూతేత్యారభ్య
ప్రపన్నవిషయేభగవదభిప్రాయంతరీయవాక్యప్రక్రియయాప్రదర్శ్య,
“ద్వయమథానుసంధానేనసహ” ఇత్యుక్త్యా-సర్వోప్యక్త్యాశ్చోద్వయవివ
క్షితఇతినూచనాయవివరణప్రవృత్తేః, సక్రియఉపాయతాత్పరీక్షా;

నచ, భగవన్నారాయణేతి భగవత్పీఠీయమిత్యుక్తిమాత్రేణ
నారాయణశబ్దవివక్షిత స్సర్వోప్యక్త్యాశ్చోద్వయవివక్షితఇతిజ్ఞాతుంశక్య
మ్; నారాయణశబ్దేనక్రియోప్యాధేయత్వప్రతిపేః; శ్రీశబ్దే శ్రయః
చేత్యన్యధారతాయాఏవప్రత్యయాత్; ఏవమ్, (౧) “ఒడ్డోడియాల్
తిరుమకళుమ్” ఇత్యన్యకురుకేశసూరివ్యాఖ్యానే లక్ష్యవివరణమహి
మ్యస్తరాద్యపలక్షకత్వస్య, యుష్మచ్ఛబ్దస్యచనకలేతరవిలక్షణభగవ
త్సర్వరూప్రప్రతిపాదకతాయాశ్చాభిధానాద్విశిష్టస్యప్రాప్యతా. “ఉ
న్తిరుపడియే” ఇత్యత్రచచరణశబ్దస్యజాతిపరతయా ఏకవచనాస్తత్వ
సమ్భవేపి “సస్వాంజేవతామ్” ఇత్యాదౌసమాసవిభక్తినిర్దిష్టప్రజాచరే
రివప్రాక్ యుష్మచ్ఛబ్దనిర్దిష్టస్యభగవత్పవ యుష్మచ్ఛబ్దేనపరామర్శ్యా
చిత్వాత్, పదాస్తరనిర్దిష్టపరామర్శే అతిప్రసక్త్యాచ్చ, భగవత్పవ
పాయతాభిమతేప్రతిపత్తితే;

నచ, నిగమాస్తయోగ్యాద్యభిహితయోజనాస్తరేపివిశిష్టోపా
యతాప్రతీతిః. తైః, “ఒడ్డోడియాల్” ఇత్యన్యఉపలక్షణపరతయా
వ్యాఖ్యానేపి ప్రాప్యపరతయైవవ్యాఖ్యానేన ఉపాయవివరణప్రసక్త్య

భావాత్; “శార్ఘ్యసమక్కు” ఇత్యత్రాపి “శార్ఘ్యతవనాటిక్కు” ఇత్యాదావివ-శార్ఘ్యశబ్దస్య ప్రాప్యపరత్వాన్నప్రాపకత్వసిద్ధిః.

ప్రాభాకరై రవిఫలభోక్తృత్వం పత్యా వ్యసీస్వికుర్వచ్చిస్తదర్థవ్యాపారే అనును స్త ఎత్వాజ్ఞక ర్తృత్వేస్వీకృతే; ఏవమేవరసభోక్తృత్వస్య ఉభయగతత్వేపిప్రాయశఃప్రధానవ్యాపారః పతిక ర్తృక ఇత్యుచితమ్; “అనన్దశాత్తు” ఇత్యాద్యసతారన్యతాస్త కథనవాక్యైః, పరదశాయామపి, యుప త్యాదావిత్యాచార్యోక్తరీత్యా “దేవదేవసుచూచుదమ్” ఇతిలక్ష్మీతన్యోక్తి క్తిశాపేరణానుమత్యాదిరూపవీవాన్యావ్యాపారఇతిశబ్దాత్; భగవత ఇవసర్వవ్యాపారేషు తుల్యవచనస్వయేవ హరణ శాస్త్రోక్తరణాన్యాపయితగ్భున్వ ణాదిభావనత్, నశ్రియ స్తదాపయితరూపాస్తరసమ్భుతాః క్వచిచ్ఛ్చాయితే; అతస్త్వపారాధ్యానుగుణమప్రధానవ్యాపార మేనై మేకరోతీతి; న్యాయకులితే అనుమానకే శ్వరసిరాకరణానై యర్థ వ్యమాశబ్ద, అనుమానేన ఈశ్వరమాత్రసిద్ధావపి నిత్యసూరిపరిషదాదివై శిష్ట్యనిమిత్తోపాదానై క్యాద్యసిద్ధే, “ఏకదేవేనువాదత్వం బాధశ్చంశాన్తరేగిరామ్ ఇత్యేవగ్రవత్వవస్థానేవక్తవ్యోక్తిచ్చుత్తరమ్” ఇత్యుక్తమ్. క ర్తృత్వయాసిద్ధిధర్మసిద్ధిరూపాపి నోక్తా; “భగవత స్తత్తదవస్థోచితవినిసర్యాయామాజ్ఞాపయన్త్యా” ఇత్యాదిభిః పత్నీత్వానుగుణవచనవిశేషేషేషి లక్ష్మీవ్యాపారఇత్యవగమ్యతఇతి అజ్ఞవ్యాపారక ర్తృత్వ మేవోచితమ్.

నచ, ఆశ్రయణావిరోధిపాపమాత్రనివ ర్తకత్వే “శృణోతినిభాణాదోమా” ఇతినిభాలశబ్దానుసంపత్తిః; నహ్యశ్రయణావిరోధిపాపనివ ర్తకతయా ఆశ్రయణోత్పాదకత్వ మేనపురుషకారత్వమ్. ఆశ్రయణాన్యకార్యపాదనతాయాఅపేక్షితదధీనత్వాత్; “ప్రానై రపితథా

నిత్యంసంరక్ష్యత్సరణాగతిః" ఇతివత్, భగవన్స్త్రాశావయతీతి రహస్య
త్రంబసారేష్యభిధానాత్;

నచ, గజ్యేపారమార్థికేత్వాదినా భగవచ్ఛరణాగతిరేవసప్తతా;
అపేక్షయేత్వస్తేనవిశిష్టాభిధానాత్; తయైవసంస్వంసమ్మత్స్యైవశిష్య
క్షేరభిధానాచ్చ భగవచ్ఛరణాగతే రేవసాధనత్వక్తిః. పారాధ్యాయ
గుణ్యేన లక్ష్మీసహకృతాయావవతస్యా; భగవత్సాదహేతుత్వాత్;
“ప్రపద్యలక్ష్మీంపురుషకారేణవృతవస్తః” “మత్త మూంప్రాప్య” ఇతి
క్తిః; ఏవంహింకృష్టపాదైః, శృణోతిశ్రావయతీతినిరూపితక్తిః.

యదా, అనిశ్వరం జగదిత్యేవవదతి, తదాపితత్వత్వాదైవ స్వ
యంతేనా విదితో భగవా ననుప్రవిశ్యరక్షతి, ఆదిచవిశేషితానాన్వ
ప్రళయసీమనిసంసరతామపేక్షానిరపేక్షం దయమానమనాః కరణ
కళేబరాణి స్వచరణనశిన సమాశ్రయణాయదదాతి; “తదేవాను
ప్రావిశత్” ఇతి ప్రవృత్తి నివృత్తి శక్తుశ్చ త్తయ అనుప్రవిశతి;
దైత్యవీడాదిప్రసక్తౌ తత్పరిహారాయ సకలేతరవిసజాతీయ స్వయం
జ్ఞజాతీయస్తేషామితి రామకృష్ణాదిరూపేణావతీర్యపరశరాభిధూతా
దిప్రకటితనిజమహాగుణస్తన్నిరాసేనతాం శమయతి. *సామ్యుచయ
స్పదనతీచవివేక్షం శాస్త్రమయశ్చ స్థిరప్రదీపందదాతి; తచ్ఛక్తిస్త్రో
స్వేతరసకలసురసరదురవగాహం పర్యాలోచ్య తక్షణేవబ్బింహణా
యమనుయాజ్ఞవల్క్యప్రాచేతనపరాశర పారాశర్యసుకతేనకవ్రభిల్లి
పతమవై దికమునివరముఖేన స్మృతీతిహానపురాణాదీనిప్రవర్త్య, స్వ
యశ్చైవసమ్భావిత భూమాదిబోమగన్ధ సదృశవిమానయూజనం
పశ్చిరాత్రశ్చ ప్రావర్తయత్.

యదైవ, అనాదిదమ్కర్మవాసనావర్తనైతే చేతనా ఆవ
ధాదుపారమస్త;శలభాదవదీపంశాస్త్రం వినాశయితం ప్రవృత్తాః;

స్వయంవిశేషః; తదాత్మకః ధిమః సహమాన స్సౌభరతయో నుద్వత్సాని
 కరణాని బాధకాని మాంభూవన్నితి తాన్మ్యవనంహరతి; పునర్జ్యేషేష
 శేషాశనగరుడప్రముఖనానానిధాన స్వవిజనవిచారి కావచితచరణ
 నశినయుగళోపి, నవకాశిసర మితేతి తేజో స్థుగితతయపితహదూ
 యమానహృదయ జనకదశాం ప్రావర్షితేతి, ఏవంవిధం హిమో
 డ్విరుపాధిక సమృద్ధస్య, నన్వత్సృగ్ధనాహువరతేన కాశిలాభమా ప్రాణ
 * అరిః ప్రాణాన్పరిత్యజ్యేతి, కోపితుద్యుతి, నమోహమిత్యుత్తర
 మాశ్రితతారతమ్యాద్యనావరణ నిర్లవితోభవన చక్షుం నిరవధికాతి
 శయ సమృద్ధృదానాన్వరకోపితి, ఏతద్ధేతుభూత స్వభావవిశేషస్యచ
 భగవతస్స త్వేపి వాత్సల్యశీతతమవిద్యుత్తదయం శీతప్రభవూతిం
 ప్రియంవదాబ్ధి తద్వాచం తేజావహవిద్యుదాహం మాన్యహిత విభా
 ధామివాతకళరామ్, నవోద్భవనహేతుభూతాన్వరశీతుద్యుతాం
 న్నరకాదివతసపేమాన్వరన్వరాననాదికాల్పచక్రత్తాత్మకానాని
 మపాతకాతిపాతకోపపాతకాచరణవిహితవిద్యుత్తదానాన్వరకాతా
 ర్యావచారనిర్విజననానహాసయానచారా నవవిద్యుధావత్ప్రేతకోభిః
 కథంనామాంబూయద్యయోనవతిహాత్రిప్రతీనుల్యవ్యవసితతమూత
 దత్యస్త నిగ్రహపాత్రభూతా యాభావేన భూదాంబూత్యవ్యభూ
 తస్థిత్యా మామక్తీకురుష్యేతివత్సృహాని నివృత్తా, నవనారాతి
 క్రౌర్య భగవదైవలక్షణ్యయూ రమచక్షాసే బాశ్రియాన్వర ముఖ్యహ
 వ్యలభమానః, దుష్కురత్వాదినా పాధనా భ్రతవ్యుతి పదమనాపాద
 యన్, అస్సన్మతరమీశ్వరప్రియతేమాం జనకత్వస్యావరాభ్యుత్తరవ
 స్థీం భగవతీం శ్రియమస్తేణ సాశ్రియగన్య కాన్యకరత్వావనకా
 పకాశోలభ్యతత్తేతి కాకన్యత్తాన్వదిముఖన సిద్ధిర్జ్య (౧) “ప్రాణివాగ

(౧) రా-సు-

మ్ । ఉపాయభావాత్సన్యజ్య తమేవశరణంప్రజేత్ ” ఇతి పునస్స్వకర్తృక ప్రపదసాధిభావవిరోధః; తస్మాజ్ఞాతాచార్యకృతప్రపత్తికవిషయత్వాత్; “తద్వృత్తిశ్చిద్వయేనవా” ఇతి, పూర్వానుసారేణ ఉపాయానాముపాయ తాస్వీకారవారణాయ అనువర్తమానత జేకోపాయతాద్యవసాయపరత్వాద్వా;

ఇదన్తుబోధ్యమ్ ; అస్తిలక్ష్మ్యాఅపిఫలానుకూలస్సజ్కుల్పః ; “అస్తుతే; తయైవసర్వంసమ్పత్సృతే” ఇత్యుక్తేః ; సతుసజ్కుల్పః ప్రాగేవభగవదాశ్రయణాజ్ఞాయతే ; సాధనశ్చభగవత్సజ్కుల్పస్య, ధర్మిణోశ్చేషశేషిభావనధర్మయోరపి తదాచిత్యాత్ ; తత్రాపి, “అహంత్యాసర్వపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామి” ఇత్యేతాదృశోలక్ష్యాస్సజ్కుల్పః ; తథామధ్యస్థప్రమాణేషు క్విచిదవ్యవస్థః; కిన్తు, జౌచిత్యాన్యగవతా శరణాగతివశేకృతేన తవసర్వానిష్ఠ నివృత్తిహృయాదిత్యాకారకః.

గద్యే లక్ష్మీసజ్కుల్ప భగవత్సజ్కుల్పయోరాకారస్సృటః; తతశ్చప్రాగేవ నిర్ధనజ్కుల్పాయాం తస్మాం పునశ్శరణాగతౌ నత్ర యోజన ముపలభ్యతేఇతి భగవచ్ఛరణాగతిరేవ పశ్యాత్క్రియతే; శ్రీసజ్కుల్పస్యాసి ఫలవిషయక త్వేసి ఫలసాధన సాధనత్వాత్ పురుషకారత్వస్యసహరః; దాస్యామిత్యేవసజ్కుల్పభ్యుపగమేపి స్వస్యాస్తాదృశసజ్కుల్పాభావే పరప్రేరణానుపపత్తే స్వపూర్వమావశ్యకః; సాధారణేధనేయద్యేషదాస్యతి, తదా అహంమపి దాస్యామితియద్యర్థగర్భప్రాథమిక సజ్కుల్పవతఃపరప్రేరణ ప్రవృత్తివదిహాపినేతితు నాశజ్కులీయమ్; తద్వదత్రస్వస్వత్వ నివృత్త్యాదిపూర్వక పతన్వత్వాపాదనరూపహాసస్యా సమ్మివానైష్యుల్ప శఙ్కావిరహఃచ్ఛ; ఏవశ్చప్రాక్కాలీనపరణదశాయామేవకార్యవిశేషావివక్షయా ఫలపర్యవసా

యిశరణాగతిస్వాధీనేతివరితవ్యమితి, ప్రాప్నోతి; పారాధ్యాత్మపూర్వోక్తాకార ఏవసంజ్ఞల్పఇతి; సత్కుసాయవిశేషణత్వే పురుషకారత్వమేవేతి సమ్ప్రదాయః.

నచైషోపియుక్తః; పురుషకారస్య భగవత్ప్రసాదసాధనత్వే శరణాగతివైయర్థ్యాత్; “ప్రాయోగుణవశాదేషకృత స్సర్వత్రదేహినామ్ | సర్వేషాంసాధయత్వేన తాంతానధానభిప్సితాన్” ఇతి న్యాయేన సమస్తకల్యాణగుణామృతోదధౌ భగవత్సమృత్తితాయా శ్శరణాగతేః ఫలాన్యభిచారావశ్యమ్భవాత్, శాస్త్రవిహిత సాధనవత్సవి ఘటకాపేక్షాయా మతిప్రసక్తాచు;

సచగురుసాధనసాధ్యస్యలఘునాసాధనేనతథా ; ద్వాదశవాగ్నికాద్యశక్తస్య సేతున్నానాదినా తత్ఫలసాధనేతద్దర్శనాత్; ఘటకవరణస్యచాక్లాత్వే “న్యాసః షడ్భాజసాయుతః” ఇతి సచసవిరోధాత్; “ప్రవత్తేక్వచిదప్యేనంపరాపేక్షాసవిద్యత్” ఇతి షడ్భాకాతిరిక్తానపేక్షాప్రతీతే; సచతత్సర్వఫలార్థప్రవృత్తిసాధారణావరణమ్, పురుషకారవరణం మోక్షార్థప్రవృత్తి సాధారణమితియుక్తమ్; (౧) “తిరుమూలైక్కైత్తోమనర్” (౨) “శెఱియూరాక్కై” ఇత్యాదౌసర్వాధికారిణాం పురుషకార పురస్కరణప్రతీతే; అసాధారణ్యేషి శరార్థవైయర్థ్యాపత్తే; “పూర్ణమృద్ధే” ఇత్యుక్తావి తదనుక్రమమునైశ్చ; పురుషకారసాపేక్షత్వేచనిరపేక్షరక్షకత్వహానిః; తనుదూభితవాత్సల్యాదిగుణవిశిష్టస్యాపాయత్వే ఉపాయత్వస్యవిధ్యహానిః;

అస్తువా, పురుషకారాపేక్షా; తథాపి, విభిన్నానస్య, “నివేదయతమాంక్షీప్రమ్” ఇతి సుగ్రీవాదినాం ఘటకతయావషణాదర్శ

చరమశ్లోక త్తిత్ ఈశ్వరనాలేపేతన్నితము ;

ద్వయ త్తిత్ పెరియపిరాట్టియారాలేపేతన్నితము ;

నాత్, అత్రాప్యన్యాసాంజపేనాం సూరీణామూచార్యస్యచ అత్యన్తో
ఏకారకస్యఘటకత్వసమ్భవాన్ననియమత శ్చియోపరణమితి అహో
ద్వయోక్తం శ్రియస్సాధనత్వ ముచపవన్న మిత్యత్రాహ (పెరియ
పిరాట్టియారాలే యిత్యాది)

అయమాశయః ; సత్యసభగవతాతుల్యవత్సముచ్చిత్యవా.
వికల్పేనవాలక్ష్మ్య సాధనత్వసమ్భవతి; తథాప్యస్తేష్వేవ పురుష
కారతాదూపంసాధనత్వమ్ ; చేతనాపరాధదర్శన సహకృత స్వాత
స్త్వతిరోహిత వాత్సల్యాద్యుద్భావకత్వేనచపురుషకారస్య సార్థ
క్యమ్ ; వాత్సల్యార్యద్యవాభావేనుదీయోయమిత్తీన్ద్వికారస్యాసాధన
ఫలాసిద్ధి ప్రసజ్ఞః ; జాతేన్ద్వికారే సవత్సాదస్యజపేత్యతఃకృత్తినోపాయ
వైరపేత్యన్యాఘాతః; ఉపాయస్యసిద్ధతాప్రగేవోపపాదితా; అస్య
• త్రఘటకానాపేతాయామన్యత్రవచనాత్ ఘటకాపేతమితి నాతి
ప్రసజ్ఞః; ఏతదేవాన్య భక్త్యాదివన్న సాధనత్వమితి భావయతి.

ఏవభాషిణారివిశేషణం ప్రతిబద్ధక నివృత్తిమాత్రంవా భర
న్యాసః; వృతాలక్ష్మీరుపాయస్థాననివేతనాయా; సాధ్యోపాయావపే
కురతుకత్వం భగవత ఉపాయత్వమితివా; లక్ష్మీ భతన్యాసయోరుభ
యోరేవ భగవదుపాయభావపేత్యత్వమితి వచనాదభ్యుపగమ్యతే;
“ప్రపత్తేత్వదిదపేన్ద్రవంపరాపేతా” ఇతి విహితవ్యతిరిక్త విషయత్వా
త్, కర్మాద్యపేతాభావమాత్ర ప్రతిపాదనపరమితి సతద్విరోధః;

ఘటకత్వేన యత్కించద్వరణే కర్తవ్యేయత్సద్భూత్వా నియ
మతః ఫలాయాపేక్షితః; తస్మాద్భగవదత్యంతాభిమతాయా పరణామి

త్రాచితమ్; వాచనికఞ్చేతి న సాధారణ్యమ్: స్వాగత (శీసాపేక్షత్వం
 సభగవతస్వాతస్త్రివిరోధీతిస్వతశ్చిరితితోకేవ్యత్తమ్. తదిదంసన్వ
 ముక్తందీపనస్త్రిహే; — “భవేత్పురుషకారస్తు శరణ్యాన్లనాయ
 చేత్ । సభవేచ్ఛరణాగత్యా తద్యశీకరణక్రియా । శరణాగతిసామ
 ధ్యా చ్ఛరణ్యాగుణవైభవాత్ । ఫలస్వాన్యభిచారస్తు లోకేపదేవ
 దృశ్యతే । ఏవంవిజ్ఞాతతత్త్వానాం శేషిసాశ్రయణేన్మణామ్ । కథం
 స్వాన్మటకాపేతౌ పృథక్సిద్ధేరభావతః । ఇత్యాశక్త్యానక ర్తవ్యాస్వా
 తస్త్రిదేవశేషిణః । అస్త్యేవఘటకాపేతౌ స్వాపరాధభయా
 న్నప్రణామ్ । అపితత్వవిదాంపుంసామస్త్యేవఘటకేగ్గితా । అనాదావేవ
 సమృద్ధేప్యపరాధేయణాద్విభోః । పితేసభగవాన్పుంసాం నిత్యహి
 తకరత్వతః । అకృత్యకరణాదాహికలుషో దణ్డమావహేత్ । ఉన్న
 దిష్టాసుహృత్త్యేన నిగళాద్యైరథాపితా । దణ్డయేదేవమవశో నిర
 యాద్యైరమార్గమ్ । ఏషామాతేవవాత్సల్యం జనయన్ప్రియీయాశ
 యే । విస్మర్యదోషానఖలాన్ లక్ష్మీస్వజనయత్వముమ్ । గుణరూప
 విలాసైస్సైన్విజగదీశానమీశ్వరీ । స్వసాశ్రితాపరాధానా మనభి
 జ్ఞంకరోత్యసౌ । తస్మాత్తత్వవిదాంపుంసాం శరణ్యాశ్రయణాగ్గినామ్ ।
 లక్ష్మీపురుషకారేణ నిర్దిష్టాసీన్మహాత్మభిః । తస్మాత్సాపేక్షాసమృద్ధా
 దస్యేషామమలాత్మనామ్ । దేవసూరిగురూణాంభ్య ఘటకత్వంనతు
 స్వతః । ససమృద్ధస్తు శేషత్వ మేషాంశ్రీమతిశేషిణి । యతస్సర్వస్యస
 శ్వేశే సశ్రీద్వారాసమన్వయః । అసయోగ్గోళితం దేవేగుణజాతంనిభో
 ధయత్ । వ్యసక్త్యాశ్రయణీయత్వం నారాయణపదస్తతః । ఏతేపు
 రుషకారేణ సముద్భావ్యాగుణాయది తద్యక్తోపాయసాధ్యత్వం సా
 పేక్షత్వంతథాభవేత్ । సత్కార్యవాదానుమతేస్తథాశ్రుత్యాదికర్మ
 నాత్ । స్వావిర్భావాత్మకోమోక్షో హేతుసాధ్యతయామతః । అథ

త్రహేత్వపేక్షస్య నిర్ధత్వాదివనిర్ధ్యతి | సకేవలంహివాత్సల్య ప్రముఖైవదృశ్యతే | జ్ఞానాదేవపృథ్విస్తాన్థ కాఠిన్యే హేత్వపేక్షతా | దయాసాహిత్యమాత్రేణైవరహేత్వబద్ధమాన్యభూత్ | తస్మాన్పురుషకారేణ సముద్భావ్యత్వనిర్ధితః | స్త్రీన్యమార్జవసంసిద్ధాన్తయాదిగుణసంశ్రయాత్ | దేవీ దేవేనసంప్రీష్టాత్సయాన్మౌనకారిణీ | అన్యభావత్సలత్వాదేరుదయోపిససమ్భవేత్ | అతఃపురుషకారోత్తరయోద్భావకత్వమే | తదపేక్షదయాసాధ్యగుణసామ్ముఖ్యజ్ఞంభితే | ఉపాయేతుననిర్ధత్వనిరహేత్వత్వసమ్భవః | ఇత్యేవసమూచీవంచోద్యమిద్యవగమ్యతామ్ | అజ్ఞాతోపాయతత్వానాం న్యలుభ్యాకల్పితత్వతః | ఉపాయోపేయభావస్య వస్తుసర్వాసమన్వితః | హేయప్రతిభాతత్వాన్యకల్యాణాన్తత్వతోపిచ | తదేతమాభయాలిజ్ఞా మన్వైకావగమ్యతే | సర్వపాప్కృదయుత్సర్వలోకకామేశతాన్మృతే | ఏవంపరమ్యపాయత్యేన్యనిరూపకయాశ్రియం | సమ్భావితగుణోన్మేషాత్సాపేక్షత్వంససమ్భవేత్ | క్రియాన్యజ్ఞైకతేషతత్వత్వదేహూత్సరీప్తినత్ | తదాయత్తస్థితాయామన్యసన్యాధీనస్థభవః | ఇత్యాచార్యోపద్యత్యాచార్మ్యతాత్పర్యతః | ఏవాపరస్యశ్రీనివాసత్వమనరాధీనతావహానీ | ఇతిచ;

యద్యవ్యస్తేన్యవేత్వాదివిభాగిత్యన్యోగస్థః - అత్రవత్సలభగవదభిప్రాయేణ పురుషకారాపేక్షావిరహేనావేగస్యాన్వరాధభీతస్య తదపేక్షాన్యవేత్వేనమర్థకతయం తత్వదేహయోజనః. కృష్ణపాదైశ్చఅశ్రయణోపయోగవాత్సల్యాదిగుణానాం లక్ష్యబద్ధత్వత్వేన జ్ఞానశక్తివికస్టస్యైవైవౌపాయత్యాత్మయోగ్యకదాచిత్తిరోధాసేవ్యత్వాదివిచ్ఛేదప్రసక్తౌ, నిత్యోద్భూతత్వేన అనుద్భావ్యత్వాన్నసాపేక్షత్వసాధ్యత్వాదిప్రసక్తిరితివదిహ్యతమ్; తథాప్యేనంసతిపురుషకార

వరణస్య పాతీకత్వాన తైర్వాస్తవప్రయోజనవిరహాద్రసజ్ఞాత్, “మ
మాపివమతమ్” “మత్త మాంప్రాప్య” ఇత్యాది భగవదుక్తిదర్శనాచ్చ
అతిశయాధ్యతయా ప్రభవముపాత్తంవత్సరిత్యజ్య, “పితేనన్వప్తే
యాన్” ఇత్యాచార్యోక్త్యనుసారేణ, “పితేనభగవాన్” ఇత్యాదిన్
కస్య స్తంపతౌ స్తరమపి, ఏతదుక్తమిత్యాదినాతత్త్వదీ పేకభేదమతి, వాత్స
ల్యావ్యనుసన్ధానస్య వత్సమాణరీత్యా ఆశ్రయదోషయోగి శ్వేచినస్తు
సతాంతేషాం స్వీకారోపయోగితయా స్వీకారవిశిష్టస్యైవౌపాయ
తయాశ్రియో ఘటకత్వాభావౌక్తిర్నవిరుద్ధతే.

దోషాభవేయరితీన్యాయేన సాపరాధ్యేజ్ఞానాదీనాం వివరీతకా
ర్యహేతుతాయువన ద్రవక్త్యాలక్ష్మ్యేతదుద్భావితకరుణాయాతత్సాం
ముఖ్యాపాదనస్య అనశ్శక్తితయా ప్రసజ్యమానయోస్సాధ్యసాపేక్ష
త్వయోస్సత్వశ్చీరిత్యాదిరీత్యైవ పరిహరస్యన క్తవ్యతయా అధి
కారిసాపేక్షత్వనత్పురుషకార సాపేక్షత్వస్యైవక్త్యాభిధానాచ్చ
కార్యాం శ్వేచైరపేక్ష్యై, కార్యానుసూత శక్తిస్త్వేవచక్తృత్వాదోక్తి
సాత్పర్యం న క్తవ్యమితినతద్విరోధః; గుణదైవరాశ్యంభరస్వీకార
తదుత్తరకార్యోపయోగద్రయుక్తమ్.

అథవా, సాపరాధ్యోయం మాంమాద్రవద్యతామితిభగవతో.
శనుమతిరేనలక్ష్మ్యనివర్త్యతే; శరణ్యాననుమతాచప్రవత్తిర్నసాధ
నమ్; అతోలక్ష్మ్యఘటనస్యాభావేనకార్యసిద్ధిః; అస్తిన్నపివజ్జీవిభేదే
వతదనుమిజ్ఞాపకత్వాత్ పురుషకారవరణస్యాపివిహితత్వాత్, “కే
వలశరణాగతేరసనుమతత్వచ్చక్తృతాయాలపితస్యా స్వీకారాద్ర
యోజకత్వం నిగ్రహజనకత్వంవా; తచ్చబోకబృహ్స్పాద్రసక్తమ్; లక్ష్మీ
సద్భావేతస్యైవశ్రయణస్య ఫలాప్యభిచారత్వమ్; తదభావేపివరీత
త్వశ్చోక్తి, మత్త మాంప్రాప్యేతివచనాజేవావగమ్యత ఇతినానువచత్తి;

(౪) పెరియప్పిరాట్టియారాల్ చేర్మాకెయూవతు-ఇవళ్ళ పురుష
కారమానాలల్లుతు ఈశ్వరన్ కార్యమ్ శెయ్యాన్దై.

“అర్థస్వభావానుష్ఠానలోకదృష్టిగుహాక్తిభిః సుత్యాన్యైత్యా
చసంసిద్ధంఘటకాథావలన్బునమ్” అర్థస్వభావః-విశేషత్యాదిన్ క్తిః
విస్తారేణ త్యేతదవిజ్ఞాతేత్యాదివన్నిగ్రహభివృద్ధివృత్తిపరమ్. అనుష్ఠా
నమ్-(౧) “సీతామమక్షంకాకుశ్లమిదంవచనమబ్రవీత్” (౨) “సభా
తుశ్చరణాగాఢంవివీచ్యరఘునందనః । సీతామమచాచారియతా రాఘవ
ఞ్చమహావ్రతమ్” ఇత్యాదిఘటకాదీనామ్; లోకదృష్టిః - అన్య
పురపరికరవిషయేరాజ్ఞా మల్బవసాన్దైత్యమాదర్శనమ్; (౩) “మా
తర్లక్ష్మీ” ఇతిశ్లోకేష్యస్యాథోవివక్షితం. గుహాక్తిః-పరాత్మ్యాదినూక్తిః.
సుత్యాః-(౪) “చన్ద్రాగ్రవిభాసామ్” ఇత్యాదికా; స్వైతిః-(౫) “వాచః
పరమ్” ఇత్యాదికేతిరహస్యత్రయసారే; సర్వభావైవ తివ్యాసారేణ
వినాఫలసిద్ధితి, శ్రీయాఫలసిద్ధిత్యర్థే ప్రమాణాన్తరాసర్థిగతే ద్వయ
స్యతాత్పర్యమితిసుష్టూక్తమితి.

కేచిత్త, శ్రీయఃపురుషకారతానాశ్రయణసామీకం. పురుష
కారభావోహిఫలభాగ్విషయః; తద్భేదవిషయశ్చఅన్యోరావణాదివిష
యోలక్ష్యః (౬) “మిత్రమాపయింకమ్” ఇత్యాన్యవదేహాదిపేతుకా
దృష్టః. ద్వితీయోపిరాత్మసీప్రతిత్రిజటామూత్రవప్రసవపట్నత్యేపిసాక్ష
సీధిస్తదననుష్ఠానాత్; తత్రమానాభావాత్; విభిషణసహాయానాం
చతుర్థమవతాసాన్తరిజటాభిమాననిష్ఠ త్వేపిమానాభావాత్; కేచం

(౧) రా-౨-౧౫-౬

(౨) రా-౨యో-౩౧-౨

(౩) క్తిగుణవత్స-

(౪) శ్రీమాత్సమ్

(౫)

(౬) రా-సుం-౨౧-౧౯

(గీ) ద్వయత్తుక్కధికారి - ఆకించ్యముమ్, అనన్యగతిత్వము
ముడైయవన్.

సమృద్ధస్య రావణాదిసాధారణ్యాత్; కాకవిషయేపిసత్త్వేనదృశ్యతే;
గురువరమ్పరాయాస్తుశ్చియైనమితి శేషత్వానుసంధానమాత్రమ్, నా
శ్రయణమ్; తర్హి శ్రీధరాయసమితిత్యక్తైవభగవత్సృజితసిద్ధేః, ద్వయ
వైయర్థ్యాత్; “శ్రయతేచవరంపదమ్” ఇత్యత్రలక్ష్యభగవత్సృజిత
వ, “శ్రీయతేచ” ఇత్యత్రాపిఇతరేషాంతచ్ఛేషత్వమేనౌచ్యతే; సచ
లక్ష్మీపురుషకారభావస్యనిర్దేశాత్కర్తే అతిప్రసక్తః. భగవత్సమాశ్రయ
ణౌస్మఖ్యస్యాధికారత్వాత్; “స్మృతౌప్రవత్తిర్యాదృష్టాభావ్యకారై
శ్చయాకృతా । శ్రియస్సవ్యతఃప్రసన్నత్వాత్ కాకాబాన్యభిచారతః ।
అధికారస్యపూర్వ్యర్థం కృతాసాపినసాధనమ్ । తస్మాత్పురుషకారత్వ
మహేతుకమితిసిద్ధిః” ఇత్యాదుః.

నలభ్యతేధికారివేతిద్వయవై భవమాహ (ద్వయత్తుక్క-తి). ద్వ
యబోధ్యప్రవత్త్యధికారవచ ద్వయాధికారఉచ్యతే; తస్యచమన్త
స్య, “కర్మణఃకమలాసస । నలభ్యతేధికారివా” ఇత్యుక్తే; అగ్నిత్వవి
శిష్టంహి సామర్థ్యంసర్వత్రాధికారః. తదుక్తమ్; “అగ్నిత్వేనసమర్థ
తాత్రికతనుస్సమ్పిణ్ణితాధిక్రియా” ఇతి. ఉపాయానుష్ఠానానుగుణ్యాన
శక్తిగుణజాత్యాదిరూపయోగ్యతాత్మకం సామర్థ్యముగ్ధత్వేన విశిష్ట
మధికారఇత్యర్థః.

ప్రాణభృన్నాన్యయేనత్రితయసముదాయే సామర్థ్యశబ్దప్రయో
గఇతిబోధ్యమ్. యద్వతాముపాయోవిధీయతేసాధికారః. ఉపా
యేచవిధేయత్వం క్వచిదజ్ఞాతజ్ఞాపనవిషయత్వమ్, క్వచిదప్రవృత్తిప్ర

వర్తనవివర్తనః; సిద్ధతాచాధికారస్వప్రమాణాస్తరాధీనానుష్ఠానేన
వాస్వతవివవా; ఫలకామనాయా అగ్నివేదీధికారత్వదర్శనాత్;
అధికారిణస్సాధ్యత్వేనానుష్ఠానమాసం ఫలః; తదగ్ధత్వవిధేయ
ఉపాయః.

ముముక్షుత్వసమృద్ధిజ్ఞానాదీనాం భక్తసాధారణ్యేన, అగ్ని
వ్యావస్యకతీయే విశేషాధికారః; ఏతత్సమానాధికరణార్థత్వసామర్థ్య
ప్రసత్త్యధికారఇతిమావత్; అగ్నివ్యక్త - ఉపాయాస్తరాభావః.
నతుతత్సామర్థ్యాభావః. సాధాదీనానుష్ఠానాధికారప్రవర్తకాః; అగ్నివ్యక్త
ముపాయాస్తరామర్థ్యాభావఇతి రసావ్యక్తయసంపాద్యేన ఉపా
యాస్తరానుగుణజ్ఞానాద్యభావః; అగ్నివ్యక్తవివర్తనమిన్ద్రేయ వాక్యా
నురోధాత్, ఉపాయాస్తరాభావవివర్తనాత్. సామర్థ్యశబ్దసామ
ర్థ్యాభావప్రయుక్త ఏవాభావోధికారః; నతులభూపాయకృత్యాప
నార్థఇతిక్తేనద్వైత్యావ్యూహతః; తదాఉపాయాస్తరావ్యక్తస్యాన ఉపా
యాస్తరాపి సాధయతుంశక్యశిలితావత్; అధికారవాచికాయ
ప్రసన్నపరిత్రాణే అజ్ఞానాత్ క్తజ్ఞానీయతమోగ్యతావిరహ ఫల
విశమ్భాత్. మత్వాన్యేన సారతత్త్వజ్ఞానాధిరోపాయాస్తరావ్యక్త
బుద్ధిరాగ్నివ్యక్త మిన్ద్రేయతః;

త్యాగాభావాన్యేలాభావఇతి తాదాధారణ్యేన అధికారవ్యవహ
రిత్యభిప్రాయేన, ఉపాయాస్తరాహిత్యమాగ్నివ్యక్తమితి వనవన
మునిభిరుక్తమ్; అగ్నివ్యక్తశబ్దాహ - సాస్త్రీకృతయన్త్రేయ వ్యవస్థా
సాధనరహితతామేవ సాహౌద్యేధయతి; అగ్నివ్యక్తసవ్యగతిరిత్యత్ర
సదగ్ధరిత్యత్యాగిజ్ఞాన నిరుపాయతాప్రవర్తకే; అగ్నివ్యక్తశబ్ద

చ్చాగ్నికారశకనానుశయానభిజ్ఞః " ఇత్యేతదర్థకతయా కృష్ణపాదై
రవ్యభ్యాతః.

విశేషాభావకూటహేతుక సామాన్యాభావపరతయా, తత్ర
వ్యకింబునశబ్దః-నిరుపాయత్వపరవేతిరహస్యరతా; " అనన్యశరణా "
" పుకలొన్మిల్లా " ఇత్యాద్యనుకోభావోగ్యతాపర్యన్తోపాయ విరహా-
వినశీతఇతి జ్ఞానసాధ్యత్వమేవనా ప్రపన్నపరిత్రాణగ్రన్థస్య; అతఏవ
రహస్యత్రయసారే, ఉపాయాన్తరోపేయాన్తరాస్పృష్టో మన్తస్య
పూర్వాధికారీత్వకమ్. ఉపాయాన్తరేణాపిమయాసాధయితుంశక్యతే
ఇతి బుద్ధిపరహావనహితదస్పర్శః, అతఏవహి, " అనాగతానన్తకాల
సమీక్షయాన్య దృష్టవన్తారోపాయః " ఇత్యుక్తంగద్యే,

అనన్యగతిత్వంపునఃరతుకాన్తరరాహిత్యమ్, ప్రయోజనాన్తర
రాహిత్యం; " అనన్యశరణానాన్య తథైవానన్యసేవినామ్ | అనన్య
సాధనానాన్య వక్త్ర్యామన్త్రీణామః " ఇతిపాద్యే; శరణశబ్దశ్చే-
దుపాయపరి, సాధనశబ్దః-కర్మణ్యైర్వాద్యోహేతావతి; యద్వా
ప్రయోజనపరః; గృహార్థశ్చేత్ప్రాప్యపరః; యథాగ్రుతఏవ సాధన
శబ్దోబోధ్యః; రాహిత్యభావత్రవైముఖ్యమ్; తేనదేవతాన్తరేష్వపి
భగవత్త్వేబుద్ధ్యామోక్షప్రదత్వజ్ఞానేనత్యేన పాక్షికతయా భగవ
న్తా మోక్షార్థమాశ్రయతోనాధికారిత్వప్రసక్తిః.

సవాప్రయోజనాన్తరాధికారిణః, అలబ్ధప్రయోజనస్యతథా
త్వాపత్తిః; విశిష్టఫలశరణాగతీరేవద్యయబోధ్యతయాతత్త్వప్రయో-
జనాన్తరార్థినోధికారః; గతిశబ్దః-కర్మశక్యత్వేత్యామాధ్యాచప్రయో-
జనరతుకాభిధాయీ; ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యాదేవ, బ్రహ్మణంశితి
కణ్ఠశ్చేతిరీత్యా శరణ్యాన్తరవైముఖ్యస్యాగ్ర సిద్ధతానాశబ్దసీయా;
వర్యపి తస్మిన్ సామ్యబుద్ధిమతప్రదభావాత్;

అతః, “యథావాచ్యో స్త్యక్తాగ్రాణి వశంయూ నిబలీయనః |
 ధాతు రేవవశంయూ నివర్వభూతానిభారత” (౧) “అబ్రహ్మ స్తమ్భపర్వస్త
 జగద స్తర్వ్యవస్థితాః | ప్రాణినిబర్హజనిత సుసారవశవర్తిహః” యత
 స్తతోన తే ధ్యానేధ్యానినామువకారకాః | అవిద్యా వ్యతృప్త్యర్థే
 హిసంసారగోచరాః |” ఇత్యాదివచనసిద్ధ స్వవరసాధారణ భగవద
 ధీవత్త్వజ్ఞానాధీనం శరణ్యాస్తరవైముఖ్యమవ్యధికార ఇత్యాదివక్యైః;
 (౨) “నవిత్రాచపరిత్యక్త స్సుందరైశ్చనమహస్తిభిః” ఇతిరతు. కాస్తర
 వైముఖ్యస్యాధికారత్వం ప్రతీయతే; ప్రస్తుతరతు. కాస్తరవైముఖ్యస్య
 ఉపాసకసాధారణ్యేషి, అకిచ్చస్యసహకృతస్య తస్యవిశేషాధికారత్వ
 ప్రతిపాదనమవిరుద్ధమ్.

వస్తువోముముక్షుత్వాదీనామప్రేయసంవిశేషాధికారకోటినివే
 శప్రసక్తాత్, ఫలవిశమ్భానహత్వప్రయుక్త ప్రయోజనాస్తరవైము
 ఖ్యప్రయుక్త శరణ్యాస్తరవైముఖ్యమేవ విశేషాధికారః. తస్యఫల
 విశమ్భుషు మేషూపాసకేష్వభివాత్; వస్వాదిప్రాప్తిపూర్వక బ్రహ్మ
 ప్రాప్త్యాదిఫలకానామప్రపానసానాండర్శనాత్; అతఏవ ప్రయోజ
 నాస్తరవైముఖ్యమవ్యత్రాస్తరతమేవేతి ప్రవక్తువదిత్రాగ్రాదిషుతద
 నుక్తిః;

అథవా, శరణ్యాస్తరవైముఖ్యంశరణ్యాయావరణీయస్యావ్య
 స్యాభావజ్ఞానమ్; అయమేవ శరణపరణ్యావో నావ్యతిక్రమమితియా
 నత్; నచేదృశంజ్ఞానంసాధనాస్తరమవలంబ్యమానస్య భక్తివ్యసమ్భ
 వతీతివిశేషాధికారతోపపన్నా; గమిధాతోశ్చరణంగచ్ఛేత్వాదా
 వివజ్ఞానవిశేషాన్ధతయా శర్మణిప్రత్యక్షైశ్చశరణ్యలూభాః.

(౧) విష్ణుశ్లో-౧౦౮-౨౩

(౨) రా.సు.౩౮-౩౨

ననైతదుపాయాస్తరరాహిత్యేనైవసద్ధమిత్యాకించనాననిరి
 క్తతా; నాస్తికించునయస్యోపప్త్యాకృతీసాధ్యత్వబోధనాత్, అకించన
 ఇత్యన్యసధర్మసిద్ధిఇత్యాదినా వినునాత్, ఉపారాహసపేక్షరక్షకత్వ
 మేవశరణ్యత్వమితిపక్షే ఉపాయత్వస్యరక్షకత్వవిశేషమూపతయారక్ష
 కాస్తరనైముఖ్యమిత్యాచార్యోక్తిర్నవిరుధ్యతే; ఉపాయత్వేనవరణ
 యత్వస్యరక్షకత్వనియతత్వాద్వా; ఏవంచ శరణ్యాస్తరనైముఖ్య
 కథనం ప్రయోజనాస్తరనైముఖ్యస్యాప్యవలక్షణమ్.

అథవా, తీవ్రముముక్షుత్వాభావే దేహానువృత్త్యాదిప్రయో
 జనాస్తరసక్తీయదిమోక్షార్థంప్రపద్యతే; తదాప్రయోజనాస్తరాను
 గుణ్యేనమోక్షవిశిష్టమితివేదాన్తాచార్యోక్తేప్రయోజనాస్తరనైము
 ఖ్యంఫలవిశిష్టప్రయోజకప్రయోజనాభిలాషవినా; ; సచ అవిశ
 విష్టతఫలకామస్యైవాధికారఇత్యన్యాయకత్వాత్తదకథనమ్.

ఉత్తరఖండేనైవశ్వర్యాదే ప్రపక్ష్యద్వైశ్వత్వాభావమాత్రప్రసీ
 తానపిదేహాస్తరాప్రయోజకేదాసీస్తనైవశ్వర్యాద్యభిలాషమాత్రస్య
 తేనానివారితత్వాత్; సతుతద్యాచనంభగవద్గ్రంథికార్యమ్; “అన్న
 సానంధనంవస్త్రిమాయురారోగ్యమాస్పదమ్ | అపద్యమివయంచేర
 పూజకఃపురుషోత్తమమ్ | నాప్రసన్నోదదామ్యేతద్యాదితోపిదివేదితే |
 అయాచితోపితత్సర్వం ప్రసన్నోవిధిధాన్యహమ్ ” ఇతి భగవదుక్తిః,
 సంహితాంతరేచ, “ తత్పాపభక్తిజ్ఞానాభ్యం ఫలమన్యత్కదాచన |
 నయాచేత్పురుషోవిష్ణుం యాచనాన్నశ్యోద్రువమ్ || ” ఇతి.

సచతత్సాధనధర్మాగుహాససమ్భవః; “ స్త్రీవర్గికాంస్త్యజేభ
 ర్మాన్ ” ఇతినిషేధాత్; అతోమన్దాధికారిణస్సర్వకర్తవశేనాగతేన

ఫలేన “యదృచ్ఛాల్లాభసన్మయః” ఇతి సన్తోషః; తీవ్రతమముముక్షుత్వ
 కరతలరస్యత - “శ్రేత్రాణిమిత్రాణిగృహణీనాథ” ఇతి న్యాయేన ప్రాతి
 కూల్యజ్ఞానమితి విశేషః; భక్తిజ్ఞానగ్రహణస్య ఫలక్షణత్వాత్, పూర్వే
 హంభాగవతకల్యాణైః చార్యవశేన గత్వ విశిష్ట పరిసర్తనవిగ్రహ విశేషా
 నుభవమౌతుకరణవిశిష్ట దేశావస్థానభాగవతసమృద్ధ్యాదిప్రార్థనాన
 విరుధ్యంతే; “భక్తిజ్ఞానాదివృద్ధిం పరిచరణగుణాకా సత్సమృద్ధిభిః
 క్షాంత్యంతరాయచేదనస్య స్థితిభాగవతస్య యదావృత్తవర్గాత్ ” ఇ
 త్యాహుః.

సన్తేషం సర్వాధికారత్వానన్యతా; ప్రపత్తేజ్ఞానాదినియతత్వా
 భావమాప్రేరణాదుపప్రేరే; సచశ్రుతివిహితాయా ప్రపత్తేః భక్తిరీవ
 సర్వాధికారత్వానన్యతా; సత్సంపదసంహింసాదావ్యభిచారేణ సన్యా
 త్రాప్రయోజనత్వాత్;

నచైవమవశూదాధికరణవిరోధః; అగ్న్యది సాధ్యయజ్ఞవే
 దానుపచనాద్యజ్ఞకర్తయంతరిభక్తావసాధికారప్రతిపాదనాత్; సచ
 బ్రహ్మస్వరూపతనసానప్రకారమజానత స్తమనంహారసామర్థ్యాభా
 వాదుపసనవిధీనామేవాతిరిక్తజ్ఞానాపేక్షకత్వకల్పనేగారవాత్, అధ్య
 యసవిధిసిద్ధస్వాధ్యాయసమృద్ధ్యజ్ఞానమనోపతేన స్థితిభాషితోన్యా
 యః ప్రపత్తానవసనుఇతివాచ్యమే: “సర్వస్యశరణంసుహృత్” ఇతి
 శ్రుత్యానుసాయస్య సర్వాధికారత్వావసానాత్;

తచ్చరణతాయాశ్చ తత్త్వీకారమస్తదేణానన్యతాత్, శ్రు
 త్యైవ సర్వాధికారతోన్విత్యాతద్విరోధేన న్యాయాప్రవృత్తేః; జానత్ర
 తేషాం ప్రత్యామస్త్రాదర్శనాన్నాన్యాయాప్రవృత్తినిమాశ్చ త్యైవపి

(౬) ఇనైయిరణ్ణుమ్ ప్రపన్న పరిత్రాణ త్తితే శోన్మీమ్.

శారీరకాపశూద్రాధికరణప్రవృత్తిః; “సర్వభోగశరణ్యాయ” ఇతివసా శ్రుతిరుపబంధ్యా తే; నాత్వతత స్తేచ- “త్రయాణాం ముద్రియాదీనాం ప్రపన్నానా ఇతి తత్వతః । అమస్తామధికారస్తు చాతుర్హ్యహక్రియా క్రమః ” ఇతి, “ సర్వవప్రపజ్యేకా సర్వభూతారమమ్యతమ్ ” ఇతి చోద్యతే; అతః కిచ్చన్యాదినమవహితానాం సర్వేషామధికారః.

తదిదముక్తమ్ - “వస్త్యాదేరసపేక్షణా త్తనుభృతాంసత్వాదివ ద్వ్యాపిని శ్రోతీసర్వశరణ్యతాభగవత్స్సన్విత్యాపిసత్వాపితా । స త్యాదిష్వివనైగమేష్యధికృతిస్సర్వాస్పదేనత్వేన” ఇతిచ; “సలభ్యతే ధికారీవా” ఇత్యాదికన్తువిశ్వాసదార్లభ్యపరమితి సతదర్శచ్యుతాపద సం విఫలమితిభావః.

కేచిత్తు, ప్రపత్తేర్భగవదుపాయభావప్రయోజకతయా తది చ్చాతావత్తత్రాధికారః. తత్రాకాన్యాయం హేతురిత్యావాః.

సన్వాకిచ్చన్యముపాయాభావమాపం తద్యోగ్యేవిప్రసక్తమ్; అనన్యగతిత్వచ్చనప్రాపకాన్తరరాహిత్యమ్, పానమస్త్యప్రసక్తాదిత్యత ఆహ (ఇనైయిరణ్ణుమితి). ప్రపన్న పరిత్రాణేషుచిదసయాధికార్యాప్యస మమసన్యగతితోవ్యక్తిః; తచ్చక్షణాయనిరూపకరక్షకాన్తరరాహిత్యమ్;

తత్రయద్యపిప్రపన్నస్య ప్రయోజనాన్తరార్థిత్యాభావాత్, మాత్రాదీనాం మోక్షప్రదత్వాప్రసక్తే, తద్రూపతానిరాకరణానా త్యన్తోపయోగి; తథాపినిరుపాయవిషయేనన్యస్థవత్త్వేన్యకపాయ నిరపేక్షరక్షకత్వే స్వాచిత్యాత్తత్ప్రమాణేనానిష్ఠిత్యాపదకతియాశక్య రక్షణకర్తృత్వమపితేషాంయదానాన్తి, తదాచూరాపేతంతేషాం

మోక్షప్రదత్వమిత్వభిప్రాయకమతిశయాన్తం “భ్రాతాక్కలిత్యారభ్య
సశన్షక్తీ కాణలామ్” ఇత్యన్తమ్; సూతృత్వాదీనాం రక్షణప్ర
యోజకత్వేనభిచారాత్, క్వచిద్దృశ్యమానమపిసూత్రాచారక్ష
కత్వం పరాయత్తమేవేకహృదయమ్ ;

(౧) “యఏషోన్మరాదిత్యేహిరణ్మయః పురుషోద్భవ్యతే” ఇత్యా
దిత్యనుజ్ఞలేనస్థితస్యపురుషస్య పురుషసూక్తోక్తవర్ణ విశేషయోగప్రతి
తేః, తస్మై నమోక్షప్రదత్వమ్; అస్తువాపురుషసూక్తోద్భవోనారా
యణః; తథాపి, “ఉదేతిహస్తైః సర్వేభ్యః సాష్టభ్యోయఏవంవేద” ఇతి,
తద్వేదసన్యాసిమోక్షసాధనతాత్పర్యాయతీవన. అన్యుతయోనానూ
ర్యోజ్యోతిషిచమస్త్రీః; స్మగ్యతేచ, (౨) “ప్రశాసితారంసర్వేషామణీ
యాంసమణీయసాహుధిక్తాభంస్వప్నధీగమ్యంవిహ్యాత్పురుషావిరమ్”
ఇతి, మోక్షదావరమనుత్తమమితిచ, సూర్యఆశ్లేది నోక్త్యాతస్యసమ్మ
న్యోషిప్రతీయతే. “అసావాదిహ్యబ్రహ్మ” ఇతిసతరణ్యకేత్రుతిమ్; తచ్చా
దిత్యవరేణ పురాణేనోపబ్రూహితం తస్యశక్తియోగంసాధయతి;
నిరుపాధిజగద్రక్షకత్వస్యచ సర్వసిద్ధత్వాత్, గుణయాగోప్యత్యేవ;
అతస్తస్యశరణ్యత్వముపపన్నమ్.

ఏవమధర్మశ్శిఖాయాం ప్రణవసూత్రాగ్రాంతిస్పూర్ణాం పృథివ్య
స్తరితూదిసమ్మన్ధనుభిధాయ “యావసానేజస్యచతుర్థ్యర్థమాత్రాసా
సోమబోకః” ఇతిభిధానేనప్రస్తుతస్యసోమోభ్యున్యవస్త్రిన్య “విద్యమతీ
సర్వవర్ణాపురుషజైవత్యా” ఇతిపురుషశబ్దేన పరామర్శాత్, తస్మై న
సకారణమిత్యగ్రే కారణశబ్దేనాభిధానముచితమ్; తస్యచ, కారణమ
ధ్యేయఇతి మోక్షార్థోపాసానిషయత్వం ప్రతీయతే.

(౧) భాష్క-౧-౬-౬   (౨) మను-౧౨-౧౨౨

వారాహేచ, “సోమఃపరఃపురుషః” ఇత్సవ్య క్తమ్. పశ్చాత్తిరిశే
 “యోసాక్షేత్రజ్జనంజ్ఞోవై దేహేన్ద్రియైరుచుషఃపరః । సోమస్సపరుషః
 వ్యోదేహీనాంజీవనంజ్ఞితః” ఇతి. (౧) “క్షేత్రజ్జ్ఞానిమాంసిన్ద్రో” అన్య
 ర్నణోనామజీవోజాయత ఇత్యాదౌ జీవశబ్దశ్చేత్రజ్జ్ఞశబ్దయోః భగవతి
 సోమేసివయోగమాత్రేణ సతస్యపరత్వసాహః;

సప్తక శేధ్యామే, అగ్న్యగ్నిప్రభృతితిభ్యభిమానిదేవతానాం
 నైశ్వానరాదిభావేన శరీరమాశ్రితానాంపరస్పరంబ్యయన్తస్యనివా
 దేన తత్పరివిక్షయయా ఏకైకశోనిగ్ధమేపి తత్సన్నిహితవచనలి
 తస్యశరీరస్య యథాపూర్వమనస్థావేన లజ్జితైస్తైస్సమాఖ్యస్యపర
 మేశ్వరస్యస్తుతస్యతద్విషయోప్రసాదంప్రతిపాద్య, “ఏతైర్బుక్తం
 క్షేత్రంముక్తావస్థన్తు తత్సహనా । సోమసపాల్యమానంపురుషేణానన్ద
 రూపేణ । ఏనంవ్యవస్థితేసోమేపోషణాత్స్వభాజరే । ప్రాగవస్థంశరీ
 రంతద్దప్తవ్యాసరస్వజ్జాలితమ్ । తాఃక్షేత్రదేవతాన్సర్వాన్వై లక్ష్యంభా
 వమాశ్రితాః । తమేనతుష్టుపున్సర్వాన్స్సమాఖ్యాంపరమేశ్వరమ్” ఇత్యా
 దినా, సోమోస్తాకంబ్రహ్మణానాంరాజేత్యాదౌజనన్మన్తప్రవీతయతే;
 “తిగ్ధాంశుజనితంతావం నిశ్యతారాఃతశ్శమమ్” ఇతిచోపకారకతయా
 గుణయోగసిద్ధిః. అతస్సన్తాగ్దిత్యయోశ్శరణ్యత్వేబాధకాభావఇతి,
 “ఇవర్కళిత్యాదినా” ఎన్నెన్నితే” ఇత్యక్షేపశబ్దతమ్.

(౨) “ఏతస్యవాఅక్షరస్యప్రపశానసేగాన్ద్రియార్యావస్థ్రిమసౌప
 ధృతౌతిష్ఠతః” (౩) “భిషోదేతేసూర్యః,” “భయోత్తేవతేసూర్యః” “య
 స్యాదితోభాముసయుజ్యభాతి” “యససూర్యఃసౌమ్యేజనన్దః” (౪) “య
 థాదిత్యగతం తేజోజగద్భాసయ తేభిలమ్ । యచ్ఛక్తిమసియచ్ఛాగ్ని

తత్త్రేజోవిధిమామకమ్" (౧) "సూర్యావద్యమసాధాతాయథాపూర్వ
మకల్పయత్" (౨) "చంద్రమామనసోజాతః, చంద్రోస్సూర్యోఅజాయత"
(౩) "నారాయణాద్వాదశాదిత్యాస్సముత్పన్నస్తే, నారాయణోప్రణీ
యస్తే," ఇత్యాదిభిర్భగవత్సప్తష్టానాంతేషాం తజ్జాననశనర్హినాం
తద్భయాదేవసర్వారాద్యభిధానాత్, నియతోదయాస్తమనాదిభిస్స
చ్చస్తత్వాభావస్యవచనపరామర్శయన్తరేణాపినిజేతుంశక్యత్వాత్ ;

"విష్ణుశక్తిరవస్థానంపదాదిత్యైకరోతినా । నోదేతానాస్తమే
తాచ" ఇతి తదస్తర్వగ్నినోవిగ్రహవిశిష్టస్యోదయాస్తమయాభావప్ర
తీతేః, సూర్యాదీనాం దైత్యరాశిసంజితత్వాదేషప్రరాణప్రసిద్ధత్వా
త్; "సోమస్యనైరాఙ్గః" "అసావాదిత్యోపమ్యరోచత" ఇత్యాదివాక్కు
లు కర్తవ్యత్వప్రతీతేః, పశేషాశక్తిగుణయోగానిత్యుక్తమ్, (అవ
రోకభుక్తిత్యాదినా). "యావత్తేజరాదిత్యే" ఇతిస్మృతిః - యోగాగ్గాతే
ఉపబృహితాః; - "అదిత్యమణ్ణతేతత్రైవ" శ్లోకవిష్ణుపరాత్పరమ్ । సర్వా
ధారంవాసుదేవమీశానంశివమయ్యతమ్ ॥ ఈశ్వరంసర్వభూతానాం
సర్వలోకాభయప్రదమ్ । విభావస్తవదానర్వం భావయన్తంరవింస
దా" ఇత్యాదినా; "ధ్యేయస్సదా" ఇతిచస్మర్యతే.

"కింస్విదత్రాస్తరాభూతా యోజేమవిభృతేఉభే" ఇతిద్యావా
పృథివీధారకసూర్యమణ్ణలాస్తర్వరిత్యవిషయగ్రహణే - "విష్ణునావిభృ
తేభూమి" ఇత్యుత్తరేణాస్వాస్తర్వగ్నినాగుహ్యేన విష్ణుయాపేణ తేజ
సా సూర్యమణ్ణలస్యద్యావాపృథివీధారకత్వమిత్యుక్తే, భగవత ఆది
త్యమణ్ణలాస్తర్వరిత్యనువగమ్యతే.

“ప్రకాశితారంసశ్వేషామ్” ఇత్యత్రాపిపి శేషానుక్రే, పునః
 స్మరే, “ఆనీదివమిత్యాభ్య-తేననారాయణస్సప్రతః” ఇత్యస్తేన
 నారాయణస్యైవతాపృథక్ ప్రత్యాశ్చతత్పునర్వేషోచితమ్. నూ
 ర్యాదిత్యశబ్దౌ- “ఆదిత్యోహ్యదిభూతత్వా త్ప్రసూత్యాసూర్యఉచ్య
 తే” ఇతివచనేనైవనిర్వృతౌ; అసావీనిర్దేశోమణ్డలనిబంధః; ఆదిత్య
 ఇవ భగవత్సంకీర్తనార్థేవ; బ్రహ్మస్పృహివరోవా. “ఉచ్యతమస్తం
 యస్తమాదిత్యమభిధాయన్” ఇతిశ్రవణాత్, శరీదివర్యన్తోనాఆది
 త్యశబ్దః. మోక్షద్వారత్వం తస్యణ్డలభేదనేనైవమోక్షాయగమనా
 త్; ఆదిత్యపురాణం పిరుద్ధాం శేత్యాజ్యమ్. విరోధాభివరణవయాత్.

అధర్వశేఖాయాంసాసోమలోకఇతి-సచప్రసోకఉచ్యతే. ద్యౌ
 గ్రహణేనచారితార్థాత్; ఉభ్యంహ్యదిత్యాదాభ్యుపమయలోకః. త
 త్రబ్రాహ్మణపరివ్రాజకనయాత్, ఉచ్యేర్నిగదేనేతివత్ పృథగుక్తి
 సమ్భవేప్యదిత్యాత్తావనీయోదితసోమాఖ్య సృసింహలోకాభిధాన
 మేనోచితమ్. వారామోపి “సర్వేదేవాస్సపితరో బ్రహ్మచార్యాశ్చ
 ణ్డమభ్యగాః | విష్ణోస్సకాశాదుద్భూతా ఇతీయంస్తేదికీసుక్రిః” ఇత్యు
 పక్రమాత్, “ఏవంవేదాస్తపురుషఃపోక్తోనారాయణస్సప్రతః”
 ఇత్యుపసంహారాచ్చ, సోమాఖ్యఃపరమేశ్వరోనారాయణవచః; భగ
 వత్సద్వ్యభిమానిన్యాంలక్ష్మ్యమ్, “ఉమేతిసంజ్ఞయాసాతు తదాదిత్యే
 న్యసంభతా” ఇత్యుపాసంజ్ఞకత్వకథనాత్; సచసోమోష్కమిత్యుక్తి
 మాత్రేణమోక్షార్థశరణవనార్హత్వసిద్ధిత్యాశయాః.

“ఈశానమన్యజగతస్సువర్త్యమీశానమస్త్రోమస్తుమః; ఇన్ద్రో
 రాజాజగతశ్శన్వరోనామ్” ఇన్ద్రోమాయాభిః పురుషావళుయతే” య
 స్సస్తసిన్ధూంరదధాత్ప్రీథివ్యామ్, యస్సప్తహోకానకృణోద్దిశశ్చ, నకి
 రిస్త్రీష్టదుత్తరః” ఇత్యాదిభిస్త్రీస్థ్యోగోత్తరమైభవప్రతీతే, తస్యరయ

కతానూశబ్ద్య “త్రిలోక్యత్తుక్కుమ్” ఇత్యాదినానిరాకృతమ్.
 “ఇన్ద్రోవై శిథిలవాప్రతిష్ఠితః, సోమరేభ్యోవిభేత్” ఇతిశ్రితిః
 “నమపదమ్” ఇత్యత్రవివక్షితః; చుర్వాససశ్శాపాదివృత్తాంతః “శాపా
 పహతనాయ్” ఇత్యత్రవివక్షితః; (బ్రహ్మోతి) “తంభూతాన్యభ్యక్తో
 శక్బ్రహ్మహన్నితి” ఇత్యాదికాశ్రితివివక్షితః; శేషంస్పష్టమ్;
 ఈశానమన్యత్యాద్యాపేక్షికవిషయః. “ఇన్ద్రోమాయాభిః” ఇత్యత్ర
 సకారణత్వ మోక్షప్రదత్వేక్షకే; ప్రకరణాత్మ భగవత్పురమేవతః;
 “ఇథంసన్తవిస్త” ఇత్యాచయతే” ఇతిబృహదారణ్యకమ్; “విశ్వరూపి
 న్ప్రజీవ్యతే” ఇతి పౌరాణికంపదమ్; (౧) “భీమాస్మాదగ్ని శ్చేష్టస్త్రిశ్చ”
 (౨) “ముఖాద్భ్రాహ్మగ్నిశ్చ” (౩) “నారాయణాద్భ్రాహ్మజాయతే”
 “ఇన్ద్రోవై దేవానామాసుఖావరణసీత్, సప్రజావహినుపాధావత్, శ
 త్పుత్రేజసీతి, సవృణ దేవతాభిరాసీత్” ఇత్యాదికాశ్రితయోగో
 దాహార్యాః.

(౪) “హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే” (౫) “ధాతాయథా
 పూర్వమకల్పయత్” (౬) “ప్రజావతీర్షురతిగర్భేభిస్త్వః” “ప్రజావహి
 న్సభాంపేక్షప్రపద్యే” “ప్రజావతీఃప్రజాలస్పృజత” ఇత్యాదిభిర్భిన్నాభ్యా
 జగత్కారణత్వాద్యపగతే నైస్సృజరణ్యత్వం స్యాదిత్యాశబ్ద్య “బ్రహ్మ
 పుష్” ఇత్యాదినానినానితా; (౩) “నారాయణాద్భ్రాహ్మజాయతే” “బ్రహ్మ
 వైబ్రహ్మణంపుష్కరవర్తేననన్” (౪) “సప్రజావహి న్సభావః” “సప్రజావహి
 చశబ్దరః” “హిరణ్యగర్భంపశ్యతేభామమానమ్” “హిరణ్యగర్భంజ
 నయామాసపూర్వమ్” “సప్రజావతీర్షుః పుష్కరవర్తేనమభవత్”

(౧) శై-అ-నా	(౨) పునుషసూక్త	(౩) నారాయణసూక్త
(౪) యజు-౪-కా-	(౫) శై-నా-	(౬) యజు-అగ-
(౭) మహా-పని		

(౧) “యోబ్రహ్మణాంవిదధాతిపూర్వమ్” (౨) “యన్నాభివద్మాదభవ
స్మహంతా ప్రజాపతిర్విశ్వస్సృగ్విశ్వరూపః” “తతఏతేన్యజాయంత, హిర
ణ్యగర్భస్త్విర్యమోపరుణనుజ్జీస్తాః, తుబ్రహ్మణాంతస్సుషింసుమే
థామ్” (౩) “సబ్రహ్మసశివసేస్తాః” ఇత్యాదిశ్రుతిభిర్భగవన్నామసహ
జ్యత్వవిభూతిత్వాదివ్రతీతేర్బ్రహ్మణః కారణత్వరక్షకత్వసమ్భవః.

“హిరణ్యగర్భః” ఇత్యప్తర్చస్య, “అదభ్యస్సమ్భూతః” ఇత్య
నువాకేన లక్ష్మీవతిత్వలిజబలసిద్ధనారాయణపరభావేనసహ, అమ్భసీ
త్యనేనైకవాక్యతాయాః, “అదభ్యస్సమ్భూతోహిరణ్యగర్భఇత్యప్తే”
ఇతివిధానాద్భగవత్పరత్వమేవ; హిరణ్యగర్భశబ్దస్తుభగవన్నామసహ
సేవిపతితః; “హిరణ్యగర్భోద్యుతిమానేషచ్ఛస్తసిపత్యతే” ఇతివచనే
నైవనిర్వ్యుత్తః. ప్రజాపతిశబ్దోపి భగవన్నామసుపత్యతే. “రాజాధి
రాజసర్వేషాం విష్ణుర్భూహ్నుయోమహాన్ । ఈశ్వరంతంవిజానీమ
స్ససితాసప్రజాఽతిః” ఇత్యాశ్వమేధికే భగవద్వాచకత్వేనోక్తః.

సప్తదశప్రజాపతిరిత్యత్ర *సనోవిష్ణురిత్యనుసారాత్, భగవా
నేనోచ్యతే; ఏవమేవహ్యతాగ్నిశ్చాయత్వస్య భగవదసాధారణత్వా
త్; “యమస్తస్సముద్రే” ఇతి లింగాత్, అమ్భసీత్యనువాకోభగవత్పర
ఏవ; “ధాతాయథాపూర్వమ్” ఇత్యతాగ్ని అవాస్తరస్పష్టివినయో
యాం చతుర్ముఖపరత్వేన్యదోషః; (౪) “లమసఃపరమోధాతా” “ఏష
ధాతావిధాతాచ” ఇతిభగవతిదృష్టప్రయోగోధాతృశబ్దః. నచ ప్రజా
పతిరోపబృంహణవశాత్తత్పరమ్యనిశ్చయః. తేషాంరాజసత్వేనపు
రాణేష్వేవవిభక్తత్వాత్;

నచ, ఉపబృంహణవిరహేశ్చుత్వర్థనిశ్చయః; శ్రుతిస్వరసాన్య

నుగుణతదవరతావ్రతిపాదకానేకోపబృంహణసమ్భవాదిత్యాశయః;
 (౨) “వేదాపహరగురుపాతకేతి” భగవద్వాసునాచార్యసూక్తినుభి
 ప్రయన్నాహ (నాధుక్తైః బభరిత్వాపి). “మమవేదాహృతాస్సర్వేదా
 సవాభ్యాంబలాదితః” ఇత్యత్రబృశబ్దసూచికోగ్ధః .. అకస్పటిత్యనేన
 దశితః; “తతోవిగ్రహిణస్తాంస్తు దృష్ట్వాతావనురోత్తమా వేదా
 జగహతూరాజకబ్రహ్మణఃపశ్యతన్తదా” ఇతివచనప్రతిసన్ధానేన-
 వేదజ్ఞతైః పుణ్యకొడుత్తిత్యుక్తమ్; “వేదామేవరమంచక్షుర్వేదామేవ
 రమంఘనమ్” ఇత్యేతదభిప్రేత్య “స్థితిస్తేన్, ధనమితిస్తేన్” ఇత్యు-
 క్తమ్; “అన్ధకారాఇమేవోకాజాతావేదైర్వివర్జితాః । వేదైర్వివాహం
 కింకుర్యాంహోకాన్తైస్సప్తమృత్యుద్యతైః । కోహికోకార్ణవేనుగ్నంమా
 మిహోద్యమనుగ్ధరేతే” ఇత్యాద్యభిప్రేత్య (నిలస్త్రాప్రకృత్యాంబుమి-
 తి) “తతిఃక్రోధపరీతేనారక్షయనేనచ । వామూజ్ఞానవభూగేణధి-
 స్సంతస్యశిరోపయమ్” ఇత్యాది. స్వరక్షణమేతీన్యామోత్రవివక్షితః.

“ఉమాసహాయంపరమేశ్వరంప్రభుత్రిలోచనంసీలకణ్డంప్రశా-
 న్తమ్ । ధ్యాత్వామునిర్గచ్ఛతిభూతయోనిం నమస్తసాక్షింతమసఃపర-
 స్తాత్” (౧) “శమ్భురాకాశమధ్యేధ్యయః” ఇత్యాదికయంశ్చత్యా
 “దశభిర్యతేజవః” ఇతిపురాణదశకోపబృంహితయూశివస్య మోక్ష-
 ప్రదత్వాదిసిద్ధిత్యాశః, కుద్రనుమిత్యాదినానివార్యతే.

“త్ర్యక్షత్యాపాణిపురుషోజాయత, యతోఽజ్ఞః ఉగ్రస్తేష్వవ-
 న్ప్రమణః, యంకామయేతంతముగ్రంకన్త్రహ్మి, అననహతపాచ్ఛావాహ-
 మస్మి” ఇత్యాదిభిస్తస్మాపికార్యత్వ కర్మవశ్యత్వాదప్రతీతేర్నమో-
 క్తప్రదత్వసమ్భవఇతి; “ఉమాసహాయంధ్యాత్వామునిదూభతయోనిం
 భగవత్కంఠచ్ఛతే” ఇత్యస్యయేనమోక్షసాధనభగవదుపాసనసాధనధ్యా

నవిషయత్వమేవతత్రప్రతిపాద్యత ఇతి; “ఉపాసోయంసదావిప్రాక్షపా
యోస్సిహరేన్తస్మై తౌ” ధ్యాత్వామాంసర్వయత్నే సతతోజానీతకేశ
వమ్” ఇత్యాదివచనపరామర్శేనావగమాత్; “కారణస్తుధ్యేయః”
ఇతిమహాపనిషదాదిసిద్ధకారణభావనారాయణోద్ధేశేనతస్యధ్యేయ
త్వంవిధాయ, “శమ్భురాకాశమధ్యేధ్యేయః” ఇత్యనేనధ్యానస్థాన
మాత్రవిధానాత్; “ధ్యేయోనారాయణస్సదా” “హరిరేకస్సదా
ధ్యేయో భవద్భిన్నత్వసంస్థితైః” ఇతివచనానురోధేన “శమ్భుర్నా
రాయణోన్యయః” ఇత్యాదౌ శమ్భుశబ్దస్యభగవతీదృష్టప్రయోగాత్;
భగవతీవధ్యేయత్వం ప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగమాచ్చు; నాన్యస్య
మోక్షప్రదత్వంశ్రోతమ్; “నాన్యఃసంస్థాలయనాయ” ఇతి పరమపురు
షాతిరిక్తస్యమోక్షోపాయత్వనిషేధాత్, “దశభిఃకథ్యతేశివః” ఇతి
వచనం ప్రత్యక్షబాధితమ్; “రాజసేషుచకల్పేషుమాహాత్మ్యంబ్రహ్మ
ణోవిదుః” ఇత్యాదివచనబాధితచ్చు;

కానిచిత్తు విద్యమానాన్యపి శివపారమ్యప్రతిపాదకవచనాని
ప్రబలప్రమాణవిరుద్ధత్వాదనాదరణీయానీత్యాశయః. “రుద్రస్సంహా
రకారకః”(౧) “ఏతద్వావిబుధశ్రేష్ఠా ప్రసాదక్రోధజౌస్తౌతౌ తదా
దగ్ధితపథానౌసృష్టిసంహారకౌకౌ” “యస్యప్రసాదాదహమచ్యుతస్య
సృష్ట్యైవజానర్గకరోస్తకారీ” “క్రోధాచ్చరుద్రః” “సమిపాలనసామర్థ్య
మృతేనర్వేశ్వరంహరిమ్” “ససమ్పదాంసమాహారే విపదాంవినివర్త
నే” సమర్థోదృశ్యతేకశ్చిత్తంవినాపురుషోత్తమమ్” ఇత్యాద్యభిప్రే
త్య(సకలేత్యాది); (౨) “కాణిలుమురుద్బూలార్” ఇత్యేతదనురోధేన
(విదాయరిత్యాది); పేణిలువిలిసూచితమాశ్రయణదౌర్లభ్యంవిశద

యతి(తనై యితి). “వరస్తరమిడుక్కిలాత” ఇత్యేతత్సమిత్యైహ
(తనై యాశ్రయి త్తవతి); (౧) “జృమ్భణాన్తేణగోవిన్దో జృమ్భయా
మానశబ్దరమ్జృమ్భాభిభూత స్తుచారోరథోపస్థణపాపిశతేనశశాక
తదాయోన్ముక్తప్లేనాక్లిష్టకర్మణా” ఇత్యాదిసమిహభావ్యమ్; “బ్రహ్మ
హః ౭ ౭ కులిశోభూత్వాచరం స్థిర్యానిభూత లే తతోహంగతవాజేవి
హిమనస్తంభిలోచ్చయమ్ । తత్రసారాయణశ్రీమాన్మయాభితౌం
ప్రయాచితః” ఇత్యాదిసమిత్యైహ (బ్రహ్మవినిత్యాది); (బ్రహ్మ
భూహిస్సోత్త్రప్రవ్యాచనపూర్వకమేవభితౌచరణం విహితమిత్యా
శయేన (తనై యెఱ్ఱియిక్కి-గతి).

దివ్యాలయనిర్మాణాదీనాం భగవత్ప్రసాదహేతుతయా అవి
శేషేనజ్ఞానజనకత్వాత్తదాపయిక్తార్థప్రదాతులేవరతుకత్వం వరమ్పర
యా స్విత్యశాహ (అర్థమితి); రక్షకమ్ - రక్షణసాధనమ్; తథాచ
తదవినాశస్యాపి భగవత్సబ్దబృహస్పతిత్వాద్విద్యమానస్యాపి తస్య
నిషిద్ధప్రవృత్త్యవయోగిత్యవచ్ఛనాన్తోక్ష్యవయోగిత్యం తస్యభగవ
త్కటాక్షాధీనమితి వత్త్వేదస్యరతుకత్వమితిభావః.

(౨) “సంసారార్థవమగ్నానాంవిషయాక్రాన్తచేతసాహ విష్ణు
పోతంవినానాన్య త్క్లిష్టద స్తివరాయణమ్” (౩) “నాను దేవమనారా
ధ్యకో మోక్షంసమవాప్నుయాత్” (౪) “మామేవయేప్రపద్య నేమా
యామేతాంతర నితే” “కర్మణాంపరిపాకేత్వా దావిరిజ్ఞాదమద్భుత
మ్ । ఇతియత్వావీర క్తస్య వాసుదేవఃపరాగతిః” “అహంభోగప్రదో
వత్సమోక్షదస్తుజనాన్దనః” (౫) “ప్రతిబుద్ధానసేవ స్తేయస్మాత్పరిమితం
ఫలమ్” “శబ్దరస్యతుయోభక్త స్సప్తజన్మాన్తరంసరః । తస్మైవ

(౧) వి-ప్ర-౫-

(౨) వి-భ-౧-౧౯

(౩)

(౪) గీ-౭-౧౪

(౫) భార-శా-౨-౩౪౨

(౪) ఇతిల్ ముక్కున్ద్రాత్ పెరియపిరాట్టియానై మున్నిట్టై
తశ్వరనైతిదువడిక్కై ఉపాయమాకప్పత్తుకిఱతు ;
పింక్కున్ద్రాత్ అచ్చేర్ త్తియిదే అత్తియిఱ్ఱియిరే.

తుప్రవాదేన విష్ణుభక్తప్రబాసురే । నాసు నేదస్య దౌభక్త స్స
జన్మాన్తరంసరః । తస్యైవతుప్రసాదేన వాసుదేవేప్రసీదయతే” ఇత్యా
దినసననిర్భాగనతోమోక్షప్రదత్వం తత్వశేఖరవీణ విస్తరిణ ప్రతి
పాదితమిశ్యభిప్రేత్య, స్వతవీవాన్యవిధరక్షణేనవృత్తం తద్భేతుభూతన
వృష్టభోషపదయతి (ఈశ్వరనితి).

అతిశ్చన్యవరోగ్రన్థోవ్యాఖ్యాతః; “తన్మనుజ్యోగయోగ్యమ
కృపాహంపప్రకాశనాత్ । సయూమిపరమంస్థాన మస్మిరాదిగతించినా ।
గరుడన్కన్ధనూరోఽయ యథేష్టమనివారితః ” ఇతి ప్రపన్నపాచిబాతో
క్తిః, “ఏవప్రభావయుక్తస్య ” ఇత్యుత్తరవాక్యానురోభాదీకర్వనస్య
ప్రపన్నవిషయతాదృశప్రేమనత్తాప్రకాశకమిత్యాశయోనాహ (అర్చి
రాదిమాన్ద్రతాతేయితి), ప్రపక్షాత్ప్రసన్నపరిత్రాణగ్రన్థోవ్యాఖ్యాతః;
ఏవంప్రపన్నపరిత్రాణే ద్వివిధోఽన్యకారః ప్రతిపాదిత ఇత్యన్తః.

ఖల్లుభేదనిరూపకమర్థభేదమాహ (ఇతిలితి). ఖల్లున్వయాత్స
కేపూన్వభిజ్ఞప్రియంపురస్కృత్యభగవాన్ విశ్వానపూన్వకోపాయ
ప్రార్థనావిషయాక్రియతే; ఉత్తరఖల్లేన మిథునవిషయేన్ద్రజ్యోతిర్యం
ప్రార్థ్యతఇత్యన్తః; ఉభయత్రాపిరణేప్రసీదయా; అధికారిణిత్వేన్ద్ర
తృతీయాన్తముపస్కార్యమేవ; ఏవంహీనాన్యన్వయాన్తః, “ఈశా
నాంజగతామ్ ” ఇతిశ్లోకే ఉక్తః.

దీపకృదనుయాయనస్తు;- పూర్వఖల్లేన విశ్వానపూర్వకం
గోప్యత్వనరణత్వకంప్రార్థనముచ్యతే; ఉత్తరఖల్లేనతుఫలప్రార్థనా

సహకృతో నిక్షేపః ప్రతిపాద్యతే; పరణసమర్పణమాప్రార్థన్వయతా
త్పర్యకత్వాదేవద్యయత్వవ్యవహారః; నిక్షేపశ్చోదీయమేతత్ఫలం
తదేకాధీనమిత్యాకారకజ్ఞానవిశేషః; “తేననంతత్వరూపానన్య ఫలే
స్వామ్యవియుక్తతా” కేశ వార్పణపర్యంతా హ్యేత్థునిశీపఉచ్యతే” ఇత్యు
క్తేః; స్వామ్యమ్ - స్వాత స్త్వగ్రిమ్.

అయం యోగో తరభిజ్ఞాన చతుర్థస్త్వనపదప్రతిపాద్యః; తాదర్థ్యల
క్షితీకై జ్ఞార్థస్యానిష్ఠతయాప్రార్థనానాచిపదాధ్యాహారే సాధనా
నుష్ఠానాధీనసాధనోదైవ ఫలంభవిష్యతీతి ప్రార్థనానవశ్యమృవాత్,
అనేకఫలసాధనస్వేదయోగసిద్ధ్యధికరణన్వాయేన తత్తత్ఫలకామనా
యాస్సహకారిత్యైకత్వనాదేవ * వినిగమనానమృవాత్, ప్రార్థనయా
ఫలస్యతాదధీన్యం న్యజ్యతే ఇతి సమశ్చిజ్ఞానహకృతచతుర్థస్త్వనపదేన
కేవలపరార్థకై జ్ఞార్థ్యం తదేకాధీనమితి ప్రతీతిః.

అథనా సమగ్రతీవదేన, మమ్యన్య - స్వాత స్త్వగ్రిన్వత్వరూ
పస్యనిషేధే, స్వాత స్త్వగ్రినిషేధస్యతాదధీన్యప్రతిపత్తిపర్యవసితతయా
స్వత్వనిషేధస్యచఫలసమర్పణపర్యవసితతయా, తదేకాధీనం తదీయం
తత్కై జ్ఞార్థ్యంస్యాదితి ప్రార్థనానగమృవాత్, సహకృతబలాదేవతత్త్వ
తీతి.

అథనా, నారాయణశబ్దేన శరీరాత్మభావప్రతిపాదనాత్, శరీ
రరక్షణం శరీరణవపఫలమితి, తద్యతోపి తస్యైవేత్యనగమృవాత్, ఫల
స్యతాదధీన్యంతరీయత్వచ్చగమ్యతే ఇతి తతవసనిషేధసిద్ధిః.

నన్దవం ప్రార్థనాప్రకాశసంవర్ధకమ్; ఫలవిషయకస్య నిక్షేప
స్వామ్యసిద్ధవిషయకత్వేన, ఇదంఫలంతదధీనమిత్యాకారకత్వానమృ
వాత్, స్వామిత్యాకారకతాయా అవశ్యకత్వాత్; గోప్యత్వవరణ

నిక్షేపయోరభయోరేవ ఫలవిషయకత్వనియమేపి గోప్యత్వవరణప్రకృతినన్బద్ధనిన్పుత్ర్యాద్యంశోపివిషయః; నిక్షేపేతుముక్తికాలీనం ఫలమేవ; అతఏవనిక్షేపస్య ఫలనశాయామప్యనునర్తమాసత్వేన కేవలస్య తస్యాఽవ్యానర్తకత్వాత్, శరణవరణవిశేషితస్యచతస్యసాధనతాసమ్భవఇతి శరణవరణమత్వవ్రాన్తరగమజ్జమ్; విశ్వాసాదయస్తూభయాజ్జమ్; నిక్షేపేప్రార్థనాం శస్సమ్పాతాయాతఇతి గోప్యత్వవరణస్యైవ ప్రార్థనారూపత్వవ్యవహారః; గోప్యత్వవరణస్యాపి - యద్యపి, “త్వమేవోపాయభూతోమేభవేతి ప్రార్థనామతిః” “సామ్మితశ్చైష ఉపాయార్హకవాచకః” ఇత్యాద్యనురోధాత్ స్వయత్సాధనవిషయకత్వమావశ్యకమ్; తథాపితత్కర్తృకవ్యాపారే ఉపాయానపేక్షత్వమ్-తత్రవిషయః; నిక్షేపేతుఫలేతదేకాగ్రీనత్వమితి విషయభేదః.

భగవతోనిక్షేపేఫలాంశే విశేషణలియాభావమ్; గోప్యత్వవరణేతుఫలస్య భగవతితిథా; నచవిశేషణవిశేష్యభావమాత్రస్య త్యాసేపివిషయభేదాభావాదుభయానావశ్యకతా; ఏకస్య “అప్రార్థితోనగోపాయేత్” ఇత్యుక్తేరిష్టత్వజ్ఞాపనమాత్రార్థత్వాత్, అస్యస్య నాస్తరీయకప్రార్థనాగర్భత్వేపి ఫలగతతాదగీన్యాంశే అధ్యవసాయాత్మకత్వాత్; అధ్యవసాయత్వజ్ఞు స్యాగీనతాశజ్ఞానివర్తకదృశతరసంస్కారాభాయకత్వమ్; అతఏవ, ఉపాయాధ్యవసాయయుక్తప్రార్థనా - వరణమ్; ఉపేయాధ్యవసాయయుక్తప్రార్థనా - సమర్పణమిత్యవ్యతే;

ఉపాయాధ్యవసాయః నాస్తరీయకీతుప్రార్థనా; నచ “ఆత్మాశ్చియభరన్యాసోహ్యత్త నిక్షేపఉచ్యతే” ఇతిరయోభరన్యాసదూహణో

నాస్తరీయకీతుప్రార్థనా, తస్మాన్స్తరీయకమ్.

క్షే, అనిష్టనివృత్తి విషయకత్వమన్యస్త్యేవేతి, కథంముక్తి దశానా
 భారణ్యమితివాచ్యమ్ ; “తేనసంరక్త్యమానస్య” ఇత్యన్యైవనితేష
 ప్రతిపాదనపరత్వాత్ ; “ఆనుకూల్యమితిప్రాక్తమ్” ఇత్యారభ్య “కేశ
 వార్పణవర్జనాహ్యత్స నిత్యపడచ్యతే ; ” ఇత్యస్తవగ్రన్థః స్వరూప
 ప్రతిపాదనపరః ; “ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు” ఇత్యారభ్యప్రయోజనకథ
 నార్థం ప్రవృత్తేనస్తత్త్వే “అత్తాత్మీయభరన్యాసోహ్యత్స నిత్యపడచ్యతే”
 ఇతిప్రయోజనకథనపరమిత్వచిత్తమ్ ; స్వయత్నానధీనత్వజ్ఞానేనహి
 యత్నస్తదతస్సమాచ్యతే ; స్వప్రయత్ననివృత్తిర్వాభవతి ;

అస్తువా, అత్తాత్మీయేత్యేతదని ప్రయోజనకథనముఖేన స్వ
 యాప్రతిపాదకమ్ ; తథావ్యాత్సన ఆత్మీయస్య తద్భగస్య-తదనుకూల
 న్య యత్నస్యన్యాసో-న్యదీయతాజ్ఞానమితి, తత్రానిష్టనివృత్తిరవిష
 యత్వేవనితీతి ; యత్నస్యాన్యదీయత్వ ముపాయప్రార్థనానైవవాసి
 ధమ్ ; నిత్యపవిత్రయ స్వయత్న నివృత్త్యావేవచతస్యావయోగః ; అత
 ఏనహిరహస్యత్రయసారజర్మితే వరదాచార్యోక్తసజ్జగీహే ; వైర్భ
 ర్యానుసన్ధానరూపైవ తస్య ప్రతీయతే ;

నచ, ఉపాయప్రార్థనాయాః ప్రాగుక్త్యాత్మజైవ భరన్యాసో-
 న్నర్మితః ; “అత్తాత్మీయభరంసర్వం నిత్యస్మృతీవతేవదే । ఉపాయం
 వృణులక్ష్మీశం తిముపేయంవిచిన్తయ ” ఇతినిత్యపాత్పురగుపాయవ
 రణాక్షే, “నిత్యి క్య” ఇత్యత్రతుముఖంవ్యాదాయేత్యాదావివసయా
 నకాలీనత్వముగ్ధః ; కాలశ్చక్కులః ; తేనశరణపరణ్యైవనిత్యపాత్పూ
 ర్వభావిత్యేవనితీతి ; అతఏవశరణపరణస్యభగవదీయ ఫలదిత్సాహే
 తుతయప్రాధాన్యవ్యవహారః క్వచిదుపపద్యతే ; నిత్యేపస్యత్వజ్ఞత్వం
 సత్యామప్రార్థనాయామనివృత్తస్వయత్నస్యనఫలంసిద్ధతీతి ; “అక్ష్

శేతుభరన్యాసే రతౌపేక్షణమాత్రతః । స్వయత్నవిరతిఃపశ్యాన్న
ప్రసిద్ధతిలోకవత్ ” ఇతిభరన్యాసాభావేస్వయత్ననివృత్త్యసిద్ధిరూక్తాః;
“ తేనసంరక్ష్యమాణస్య ” ఇతిశరణవరణావ్యవహితోత్తరదశాయా
మేవరక్షణస్యవర్తమానతోక్తాః;

యదిపునర్బద్ధస్యానిష్ఠనివృత్తావసితాదధీన్యవిషయమేననైర్భ
ర్యానుసంధానంజాయతే; తదంశేషియత్నాపేక్షణస్యప్రార్థితత్వాత్,
భగవతాపితధైవదాతుముపక్రాంతత్వాచ్చ; అతఏవ, ఇతఃపరమనిష్ఠ
నివృత్తావిష్టప్రాప్తౌవామమభరోస్తివేతితదాకారోవరదాచారైస్య
రుక్త ఇతివిభావ్యతే; తథాపిఇష్టప్రాప్తేఃప్రాధాన్యాత్తద్విషయకత్వే
నైవతస్యాపయోగః; సచఫలదశాసాధారణఇత్యుపపాదనీయమ్;
ఏతేనఫలదశాయాం ఫలేప్సాగర్భనిష్ఠేహానాస్తీతినిరస్తమ్; ఫలేప్సా
యానాస్తరీయకత్వాద్రస్యతాతిశయేనతత్ప్రార్థనాయానిత్యత్వాచ్చ.

నచైవమపి, సమఃపదేనవిరోధినివృత్త్యభిధానాత్, తద్విషయ
ప్రార్థనాయాఅననువృత్తిః; సమఃపదేనఫలేస్వామ్యస్వత్వ విరహామా
త్రాభిధానాత్; యథావస్థితఫలస్యతాదృశతయాముక్తిదశాయామపి
తద్భానస్యతద్విషయత్వాత్; అస్తువాఅనిష్ఠనివృత్తిప్రప్రార్థ్యరుభ
యోరేవతాదధీన్యబుద్ధిర్నిష్ఠేః; తథాపిరతౌభరత్వేనరూపేణతద్భర
న్యాసస్య “ అత్రరతౌభరన్యాసస్సమస్సర్వఫలాధినామ్ ” ఇతిసాధార
ణ్యోక్తిపత్, ముక్తిదశాసాధారణ్యోక్తిర్నిరాబాధైవ; అసిష్టవిర
హాస్తన్నివృత్తిః; తదనుత్పాదోవా; కథమస్యథాభగవత అకారే
సర్వరక్షకత్వముచ్చేత; భరన్యాసస్తుస్వస్వస్వస్థత్వాగపురస్సరపరస్వ
త్వాపాదనతూపః; అకించనేభరసమ్బుద్ధస్త్వైవాసిద్ధేః; కిస్తుస్వనిర్వోశృ
త్వాభిమాననివృత్తిపర్యవసితోయథావస్థిత స్వస్వరూపయాథాత్మా
భ్యవసాయఇతి సతస్యముక్తిదశాయామప్యననువృత్తిః; ముక్తికాలే

క్షై జ్జర్య ప్రార్థనానువృత్తావపివ స్వయత్తు నై రపేక్ష్య విశిష్టరతుక
త్వవరణమ స్తి; తదంతస్యస్వతస్సిద్ధత్వాదివిశేషః; సకేవలం నిత్యేన
స్వపాశ్చాత్యస్వయత్తు నివృత్తిమాత్రం ప్రయోజనమ్; కిన్త్వనుస్థితక
రణవనణాదా నృపాయ తాబుద్ధిపిర హూపి; అతఏవ, “శాశ్వతీమనుసం
సిద్ధిః” ఇత్యపినిత్యేన ఏవ ప్రదర్శ్యతే;

నచై నంసమనాజ్ఞత్వ ప్రతిపాదనవిరోధః; భగవదేకోపాయతా
భ్యావనాయతకోపదేశాత్ ; సలేభగవదేకాధీవత్వ బుద్ధిరూపానిత్యే
నః, స్వస్థిన్న పిభగవదేకాధీవతాంవిషయాత్కోతి; *కేశవార్పణపర్య
స్తేతి-సంరక్ష్యమాణస్య కేశవార్పణపర్య స్తేత్యర్థః; తస్య కేశవార్పణా
తచ్ఛేషత్వతః తస్య స్వపారితవ్యానినుసన్ధానమ్; ఫలస్య కేశవార్పణపర్య
స్తేతి-ఫలసమర్పణమాత్ర మత్రాభిధేయత ఇతి ; స్వీకారేతుమోహా
దిసాధారణ తాయాః “స్వరూపఫలనిత్యేన స్వభావోమోహకాక్షిణాః”
ఇతికథితశ్చేవ, “నిత్యసావరసర్యామోన్యాసః సజ్జాన్యసంయుతః”
ఇతి తనుత్తరశ్లోకేమోహాద్భివృద్ధే ప్రస్తుతత్వేన తస్మిన్యతాహిర్ము
గ్ధ్యసంహితోక్తాన్తరానిదేశోనుచితస్సత్యతే;

యదిస్మనః, స్వామ్యవియుక్తతా, తద్బుద్ధిః, కేశవార్పణాన్య త
స్యావసతావధీవ్యబుద్ధి రితివిభావ్యతే ; తద్కోక్తార్థశ్చజ్ఞాదేవలభ్యత
ఇతి; “అతఏవోక్తంప్రవన్న పారిటాతే; “ఉపాయేచఫలేచైవ స్వయ
త్తు వినివర్తనమ్ । స్వామ్యానైమిత్తవ్యక్తా నిత్యేనస్యాగ్గితాతేధా”
ఇతి ఫలసాధనతత్సాధనసాధ్యోప్రవృత్తినివర్తకం భగవదేకాధీవత్వ
జ్ఞానం భగవదధీవమితి, జ్ఞానస్వరూపస్య నిత్యేన అత్యంతసారత్వాదజ్ఞ
త్యంస్పష్టమిత్యర్థః;

యద్యపి ఈదుశస్సాత్వికత్యాగస్సర్వత్రాగ్న త్వేనైవ వ్యవదిశ్య
తే; తథానికర్మప్రాధాన్యస్థితే తస్యాజ్ఞ త్వేతి, ప్రవన్నే భగవతః ప్రాధా

న్యాయదేతస్యప్రాధాన్యోపపత్తిః; భగవద్గతప్రాధాన్యోపపాదకత్వాత్; అతఏవ “నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః | బుద్ధ్యేతదేవదేవంతమ్” “నిక్షిప్తశ్రీపతేఃపదే | ఉపాయంవృణు” ఇత్యాదౌ నిక్షిప్తస్వశరణవరణవిశేషణతయా నిర్దేశోప్యవసద్యతే; తదధీనత్వస్వాపితత్రవిషయత్వాత్; నారాయణవదేన శరీరశరీరభావప్రతీతేరేవాత్యస్తపారతన్యైర్భవసాయరూపనిక్షిప్తస్వ ఉత్తరవాక్యాబ్జాభః.

ద్వయగతపదక్రమానుగోభేనైవ, “అనుకూల్యస్యసజ్జన్యః ప్రాతికూల్యస్యవర్జనమ్” ఇతిశ్లోకేవిధానిర్దేశక్రమః; తదుక్తమ్ - “స మ్భూయతేద్వయేత్తైవశరణాగతిసంజ్ఞికే | సక్రమస్తద్విధావట్కమానుకూల్యాదికంస్ఫుటమ్ | అపాయవినివృత్త్యర్థ మానుకూల్యాదికంద్వికమ్ | అపరాధభయార్తిష్టు శ్రీమత్పదనిబోధితమ్ | విశ్వాసస్తా శరణ్యస్య గుణవత్తానిబద్ధనః | తద్గుణోద్దేశనిర్దేశా న్నారాయణవదో దితః | గోప్యత్వవరణంప్రోక్తంపూర్వవాక్యావశేషతః | ఉత్తరత్రా త్మనిక్షిప్తశ్చతుర్థ్యస్తపదద్వయాత్ | కార్పణ్యముక్తంసమసా స్వాతస్త్వైవినివర్తనాత్ | అతష్టాదశ్యసమ్మన్నాప్రపత్తిర్ద్వయదర్శితా || యోహ్యనుస్థితాపరాధశ్చైయంపురస్కరోతి; సోనుచితచరితేషు శాస్తాభినన్ధికేవభవతీతి, శ్రీమత్పదబోధ్యత్వమానుకూల్యాదిద్వికస్య; ఉద్దేశనిర్దేశేఅత్యంతోపయుక్తకతిపయనిర్దేశః; శేషంస్పష్టమిత్యాహుః;

అశ్యేతు, చతుర్థీనిర్దిష్టేకైజ్జుర్యేనైరపేక్ష్యం సమశ్చజ్ఞేనోచ్యతే; తచ్చ - తత్సమ్పాదనభరాభాసః; సచ సభరన్యాయమస్తరేణోపపద్యతఇతి తత్సిద్ధిః. తదుక్తందయాపాలమునిభిః - “సరమాత్మనినారాణాం సర్వభారసమర్పణాత్ | సజ్జాతంనైరపేక్ష్యస్తు సమ ఇత్యుచ్యతేబుద్ధైః” ఇతి, భరసమర్పణాత్సజ్జాతమితి తత్సూచనాయ;

అథవాచతుర్థ్యాస్సమ్మృదానత్వాన్తర్థస్వీకారాత్, స్వరూప
స్యనిత్యతాదృశ్యేన భగవత్సమ్మృదానకస్వరూపసమర్పణస్య భరగర్భ
తామస్తరేణానమ్భవాత్, భరసమర్పణం చతుర్థ్యవప్రతిపాద్యతే;
సమవదన్తుస్యసమ్మన్థనిషేధవరమ్. తాదృశ్యానుసన్ధాన మున్వరూప
సమర్పణమేవచతుర్థ్యాప్రతిపాద్యతే; భరఫలన్యాసాత్పార్థిక్యకానమశ్శ
బ్దస్త్రియాగామపిన్వసమ్మన్థనిషేధకః; శబ్దాత్తల్లాభసమ్భవే ఆత్మేవాశ్ర
యణానాదిత్యాత్; నిరపేక్షకర్తృత్వాదనిషేధకోవాసమశ్శబ్దః.
ఏకవదత్వేన, “దానభూతాస్సన్వితస్సన్వేహ్యత్తానః పరమాత్మనః”
“అహోహామహితేదాన ఇతి మత్వానసూహ్యహమ్” ఇతి సృసింహ
సుష్టుభగతపదవ్యాఖ్యానాత్మకపదప్రతీ, సమామూలి పదవ్యాఖ్యా
నావనరే సమశ్శబ్దస్య తాదృశ్యానుసన్ధానపూర్వకతాముక్త్యా, “సమ
స్కారాత్మకం యస్త్వవిధాయాత్మ నివేదనమ్” ఇతి సమసానివేదన
మాత్రీపరతాయాక్త్యత్వాత్స్వరూపసమర్పణపరత్వముచితమ్; త
దాచతుర్థీసమశ్శబ్దయోగేహాభ్యా; అతడిత్తవఖణ్డోనితీవపరః; పూ
ర్వఖణ్డోపరణపరః. వచైవం ఫలవిశేషాలాభః స్వరూపఫలనితీవస్య
ఫలవిశేషనియతత్వాదేవ తస్మిన్దేరిత్యాహుః;

అత్ర చరణావిత్య వ్రంసమస్తమేవపదమ్. అతఏవపట్టుకత్వమ
స్యాచ్యతే; “హృదయాద్యజ్ఞభేదేనపదైష్ట్యేరలబ్ధ్యుతః” ఇతి; పా
ద్యేవ, “దేహన్యాసంతతః కుర్యాన్నస్త్రింశ్చేసమప్రవిత్ । పట్టు
దానిచమస్త్రస్య మడక్లాన్యేవవిన్యసేత్,” ఇతి. “శ్రీహన్నారాయణచ
రవిస్తయుగళం శరణమహంప్రవద్యే” ఇతిభాష్యకారాలపి క్వచిత్సమ
స్తత్వేనానుసన్ధానః; “పట్టుదోయంద్విఖణ్డా” ఇతిచభట్టపరాశర
సాదాః, ఇత్యేకే.

(గి) శ్రీవిష్ణు పెరియపిరాట్టియారుక్కు త్తిరునామమ్.

అన్యేతు “శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్న సన్య శరణస్తవ । చరణౌ శరణంయూతః ” “ జన్మేదంసఫలం శ్రీమన్నారాయణ కృపాలయ । శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యే శరణంవిభో । ” ఇత్యాదిషుమాన్త్రాస్తరేషుసమ్బుద్ధ్యస్తనిర్దేశదర్శనాత్, సమ్బుద్ధేరాభిముఖ్యప్రకాశక త్వేనసాలభ్యాతిశయ సిద్ధేరర్థస్వారస్యాత్, (౧) “కమలనయనవాసుదేవ - భవశరణమ్” (౨) “త్వమేవోపాయభూతోమేభవ” (౩) “శరణంభవమేదేవనాథలక్ష్మీపతేమయ । ఉపాయోభవమేదేవ శరణంభవమేచ్యుత” (౪) “లోకవిక్రాంతచరణౌ శరణంతేనజంవిభో” (గి) “సర్వదాచరణద్వంద్వం వ్రజామిశరణంతవ” ఇతిసమ్బుద్ధ్యవసర్వత్ర శరణాగతిప్రకరణేషు నిర్దేశదర్శనాత్; భగవత్పరాఙ్ముఖయామునమునిభావ్యకారైర్ద్యయపూర్వఖణ్ణ వివరణగాథాశ్లోకగద్యేషుసమ్బుద్ధ్యస్త పదైరేవశరణ్యానిర్దేశదర్శనాత్, పట్పదత్వస్యైవఅజ్ఞానానదశాయాముపయోగేపి అర్థానుసంధానదశాయామప్తపదత్వస్యైవ వక్తుంశక్యత్వాచ్చ; ఆదౌసమ్బుద్ధ్యస్తం వదద్వయమ్; తతస్తవేత్యజ్ఞానహర్యమిత్యాహుః.

ఏతత్పక్షద్వయసాధారణ్యయైవాత్ర సదవిభాగోనోక్తః; నారాయణశబ్దేవిభక్త్యర్థశ్చగ్రేహీతీతి.

అథ పదానాంక్రమేణార్థమభిధితుః శ్రీశబ్దార్థం ప్రథమందర్శయతి (శ్రీవిష్ణుతి). శ్రీశబ్దస్యజగన్మాతృపరత్వే శ్రీమత్పదేనైవ ఇతర

(౧) వి-పు-

(౨) అహి-సం-౩౩-౩౫ (౩)

(౪) భవిష్యత్పురా

(౫) జిత-స్త-౧

వ్యాప్తి సిద్ధేర్నా యణపదమసర్థకంస్యాదితి, సమ్మదాది పరశ్చీశ బ్రహ్మశబ్దాంపుడసితమిహ శ్రీశబ్దాధిధానమ్, “లక్ష్మీంపురుష కా రేణ వృతవన్తః” ఇతిపురుషకారపురస్కరణస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్, “లక్ష్మీచ్ఛమాంసు రోశేశంద్వయేన” “శ్రియాయుక్తంభజేత్” ఇతి ద్వ యస్యలక్ష్మీయుక్తభగవచ్చరణవరణేవినియోగాల్లక్ష్మీనారాయణసమాఖ్యానాత్, పరాఽన్యకాదిభిస్తథైవవివృతత్వాచ్చు:శ్రీశబ్దోలక్ష్మీపరవచనానారాయణపదన్తు ఉపాయభావోపయుక్త గుణవిశేష ప్రతిపాదనార్థం ప్రాప్యతోపయుక్త గుణవిశేషప్రతిపాదనార్థఞ్చైతి సవైయర్థ్య మితిభావః.

యద్య అనేకార్థత్వస్యాన్యాయత్వాత్, శ్రీశబ్దస్సమ్మదవచనభోధకః. తదభిమానిత్వాద్వైవాన్యం ప్రయోగః. ఉక్తఞ్చచారైః; (౧) “ఐశ్వర్యంయదశేష పుంసియదిదంసౌందర్య లావణ్యయోరూపం యస్సహి మజ్జశంకిమపియల్లోకేనదిత్యుచ్యతే । తత్సర్వంత్వ దధీనమేవ యదతస్మీరిత్యభేదేనవా” ఇతి; ఏవశ్చేహస ముఖ్యసమ్భవే అముఖ్యగ్రహణాయుక్తమతః (శ్రీయైతి); శ్రీశబ్దస్యకోశేలక్ష్మీనా మనుసావాత్వానతస్త్రీణదేవ్యానిర్వచనాత్. (౨) “శ్రీరిత్యేవచనా మతే” (౩) “యత్క్రిచ్చనుజ్వలమిదంయదుపాఖ్యయాహుః” ఇత్యాచారోంక్షేప్తనామప్రశ్నబ్రహ్మితిభావః.

అథవా, అనేకేషు లక్ష్మ్యభిధానేషుసత్సు శ్రీశబ్దఏవకరుణఉపాత్తః, అతః (శ్రీయైతి). (తిరునామమ్) అతిశయసూచకంనామేత్యర్థః. “శ్రీయస్త్రీ శ్రియమాణాఞ్చశృణోతీంశ్చణ్డతీమపి । శృణోతీనిభిలాదోహా శృణోతీచగుణైర్జగత్ । శ్రియతేచాఖ్యైర్నిత్యం

శ్రయతేచపరంపదమ్" ఇత్యాద్యనేకనిరుక్తబలాత్, శబ్దస్వాభావాన్
 చ్చ ఇతరసకలశబ్దాపేక్షయాశబ్దోయమస్యాతిశయపరఇతిభావః.
 ఉక్తజ్ఞాపాద్యైః - "శ్రీరిత్యేవచనామతేభగవతి" "శ్రీసియతి"
 ఇతిచ; ఉక్తజ్ఞాపీసజ్జిహ్వా; "శ్రీరితిప్రథమంనామ లక్ష్యైస్సన్ని
 ర్చయఃకగ్రమైఃతత్స్వభావవిశేషాణాం యాథాత్మ్యమనగమ్యతే" ఇతి.
 యథాహ్యకారో భగవతోరక్షకత్వోపయుక్త స్వభావవిశేషసాధ
 కః ప్రథమాభిధానమ్; ఏవంపునషకారత్వానుగుణస్వభావవిశేషసా
 ధకశ్రీశబ్దో లక్ష్యైఃఇతిభావః.

అథవా, నను, "హీశ్చ తేలక్ష్మీశ్చ పక్షౌ" ఇత్యత్రతావత్
 హీశబ్దః "శ్రీభూమిసహితంహరిమ్" ఇత్యాదిప్రసిద్ధే ర్భూమిపరః.
 ఏవంవాజసనేయకే, హీశబ్దస్థానే శ్రీశబ్దపాతాత్; మృత్తికా
 భారణాగ్గత గన్ధద్వారామితమస్త్రీగన్ధాభివ్యక్తాయాం పృథివ్యాం
 శ్రీశబ్దప్రయోగాత్, శ్రీయ స్తత్తుల్యాయానసున్ధరాయావాగ్రహణమి
 తిననిశ్చేతుం శక్యమతతమా (శ్రీయైర్నితీ). ప్రసిద్ధిప్రాయర్యా చ్చిశ
 బ్దోలక్ష్యైఃఏవనామ; వాజసనేయకేపి లక్ష్మీశబ్దఏవ; జనున్యోలక్ష్మీ
 ప్రియసఖ్యాంగాణి; అస్తువాస్తానప్రమాణేన శ్రీశబ్దఏవకథ్యమృ
 మిపరః; నతుతావతానర్వత్రితథాత్వనూశ్రయణీయమ్;

వస్తుతస్తు, హీశబ్దోలక్ష్మీపరఏవ; లక్ష్మీత స్త్రీ; - "పరమాత్మా
 నమాదాయ యోజయేద్ధానవన్నినా త్రైలోక్యైశ్వర్యదోషితాం
 మాయామస్మిన్ని యోజయేత్ ॥ శాన్తినియోజయేచ్ఛక్త్యా పూర్వ
 న్య పరమాత్మనః । శేషమన్యత్సమంసైమా తనుర్భేద్యానుతారికా"
 ఇతి, పఞ్చవింశే ఉపక్షిప్తయోస్తాగాఽనుతారయోస్సప్తవింశే "మ
 మదివ్యాపరాశక్తి నిత్యాతద్ధర్మధర్మిణీ । హీన్ద్రేఖా పరమాదివ్యా

మత్స్యరూపపురందర || తస్యావ్యాఖ్యామిమాం సమ్యక్సావధానేన
చేతసాశ్రద్ధధానః ప్రసన్నత్వముపసన్నోగృహీణమ్" ఇతితారాయా
వ్యాఖ్యాముపక్షిప్య, "అమ్నాతిహియదాత్మానమ్" ఇత్యాదినామాకార
స్యసూర్యపాణి పరమాత్మబోధకతామ్, రేధస్యచ - అశేషభవనా
ధారతేజోరూపతదీయోన్మేష బోధకతామ్, ఈకారస్యవచ్చకృత్యక
రేచ్ఛాజ్ఞానక్రియాహుపవిష్టువల్లభా బోధకతాంప్రదర్శయి, వ్యోమేశ
సంజ్ఞితాను స్వారేణలత్కృత్యస్తైలోక్తైశ్చస్వర్య దవ్యాపిపరమాత్మస
త్త్వీతత్వంబోధ్యత ఇత్యభిధాయ, "అన్యాయాపాణిపఞ్చేహ తత్త్వజ్ఞా
స్సమ్మృచయతే;" ఇత్యాదినా, వ్యోమేశాంతత్వ వ్యోమేశోత్తర
పరమేశ్వరసంజ్ఞిత విసర్గాంతత్వప్రధానసంజ్ఞితమకారోత్తర చిద్దనా
దాంతత్వప్రధానమాత్రాంతత్వసత్త్వనుపన్యస్య "సృష్టికారణమస్తేశ్వ
నైదికాస్సముధీయతే" ఇతివిసర్గాంతయ్యావైదికైః సత్యతత్త్వక్తా
అనుతారాయామప్యేతత్సర్వం శకారేణ శాంతాభిధానాత్, హకా
రార్థవర్ణమితిదిశ్య తృతీయరూపాతిరిక్తానాం రూపాణాంభోగమోక్ష
సాధనతాం తృతీయరూపస్యచ మోక్షైకసాధనతాంప్రతిపాద్య, తారి
కోపదేశక్రమంతస్సిష్టస్య వృత్తిశ్చప్రదర్శ్యవసంహృతమ్.

అరచప్రీతిపాశవనవైదికా లభియతఇతి-అనూదితఇతిత
స్య లక్ష్మీప్రతిపాదకత్వమేవ; గన్ధద్వారేతి మన్తగ్న శ్రీనూక్షేపిపతితో
లక్ష్మీపరః; లక్ష్మీతస్త్రీ జేనైవససవ్యాఖ్యాతః; "గన్ధాదయః పృథివ్యా
ద్యాద్యారాణి మమవేదసే సర్వేషాంపుణ్యగన్ధానాం ద్వారభూతా
స్మిశాశ్వతీ || గన్ధద్వారేతిమాంప్రాహుర్విప్రావేదాన్తపరగాః । దు
రాధర్వాస్మిసర్వేషాం జైత్యదానవరక్షసామ్ । సర్వేషామాత్మభూ
తాయా మమసంవిత్క్రియాశ్శసః । నిత్యేనవిష్టునాపుష్టానిత్యప్రప్టా

(౬.) శ్రీయతే, శ్రయతే.

చనన్తుడైః । విషయైర్జ్ఞానాపుష్టా నిత్యం సంవిత్పురాతనుః । సైవపు
ష్టాతివిషయానజడాభిర్జడాత్మనః । నిత్యపుష్టాత్తుమాంప్రాపా స్పృహ
స్సంవిద్విచక్షణాః । కలిణోనామకర్తార స్త్రిశుద్ధా స్త్రిక్రియాపరాః ।
తానిచ్ఛామినదాద్రష్టుం మనసాయామితాక సదా । హిమశ్చైతన్య
సజ్జా-శాగజేన్ద్రానుమనాహనాః । తైరీశ్వరానదాయామిశ ర్త్రిచా
న్తగతినదా । భూతానామీశ్వరీ చాస్మిప్రియేణ శేనసర్వదా । మదా
భువనేశానామీడితాచ సదాఖిలైః । వృద్ధిదావర్ధమానాచక్షువచేదస
దాంహసామ్ । ఈశ్వరీ శ్యేవమేనామ తేన దేవేనహపితమ్" ఇతి; త
ద్విభూతి భూమ్యభిమానిక త్వాత్, వృధిన్యామపిచేత్ప్రియుజ్యతే; కా
మంప్రయుజ్యతామ్; సతావతాలక్ష్మ్యమముఖ్యత్వమ పైతీతిభావః.

రూఢిమాత్రాదరేణ ఘటకతోవ్యవయుక్తానిధేః; శాస్త్రద
ర్శితామనయవశ క్తిం దర్శయతి (శ్రీయతే శ్రయతి ఇతి). "శ్రిభా - స
వాయామ్" ఇత్యుతః క్విబ్వచీతిక్విప్, దీర్ఘశ్చ; యద్యపి కర్తృశ్యసంసా
శిష్ట; తథాపి, "శ్రీయతేచాఖిలైర్నిత్యమ్" ఇతినిరుక్త్యనుసారాత్,
ఇహకర్తృణ్యసిప్రత్యయః,

సనుకర్మణిప్రయత్నతై కర్తానిర్దిష్ట; కర్తరిప్రయత్నతై చకర్మ; సచ
భగవచ్ఛాస్త్రగతనిరుక్త్యనుసారాదధ్యాహరః; ఆశ్రియణస్య శర
ణవరణరూపత్వే లఖలకర్తృకత్వస్యభాధితత్వాత్, పరంపదమితి
స్థానాభిధానేతస్యతత్కర్మత్వాయోగాత్, పద్యశాసితప్రయత్నత్వా భ
గవదభిధానేపిశ్రియస్తత్కర్మత్వాసమ్భవాత్, "శ్రయస్తైష్ట్యవంభా
వమ్" ఇత్యన్యస్యైవకర్మణః క్వచిన్నిధేశాచ్చ భావశబ్దస్య స్వభావపర
త్వేనకలభగవద్దర్శనశ్రియతోవ్యక్త్యా వ్రమషకారత్వా సిద్ధిప్రసక్తాత్,

(2) ఇతుక్కుర్థమ్-ఎల్లారుక్కుమ్ ఇవల్లేప్పల్లోరి స్వరూపలాభ
మాయ ఇవలోతనక్కుమ్ అవనైప్పల్లోరి స్వరూపలాభ
మాయరుక్కుమెన్న్.

భావశబ్దస్య అభిప్రాయపరత్వేపిస్తాత స్త్యక్రికలుషభగవదభిప్రాయా
నురోధిత్యస్య పురుషకారత్వవిరోధిత్యాదసాజ్ఞత్యాదిత్యతహా(ఇతు
క్కుర్థమిత్యాది).

(ఇతుక్కు) పుష్పత్తిద్వయస్య; అయంభావః - కర్మణిపుష్ప
త్పత్తేతావత్, అఖలైదితీకర్తానిదిష్టః; భాత్వర్థశ్చ-సేవా; అఖలశబ్ద
శ్చ - స్వరూపయాభాత్ప్యజ్ఞానపత్సకలచేతనపరః; తథాచ, ఏతత్సే
వాభావ స్వరూప యాభాత్ప్యజ్ఞానశూన్యానామేవేతి ప్రతీతేనస్వ
శేషిత్వమస్యాస్పిశ్యతి;

అథవా, అనఘ్న-చితఏవ - అఖలశబ్దః అర్హేకర్మణిప్రత్యయః;
తదర్హత్వజ్ఞ శేషిత్వమేవేతి సర్వశేషిత్వలాభః; కర్మణిపుష్పత్త్యాచ
భగవచ్ఛేషత్వసిద్ధిః; శ్రయస్తేనైష్టవంభావమిత్యత్రాపి శేషత్వాను
గుణంభగవదభిప్రాయానువిధానం నివక్షితమితీతతోపుష్కార్థలాభః;
ఉక్తజ్ఞ (౧) "తాంశీరితిత్వదుపసంశ్రయణాన్నిరాహుః" ఇతి; అత
ఉభయత్రసమ్బంధో జేవ్యాశ్శీశబ్దేనోచ్యతే; తదుక్తమ్, "అస్యేకానా
జగతోవిష్టవత్త్వి" ఇతిచక్రతే; "లక్ష్మీరుభయసమ్బంధాద్భుటకతోవిచి
తామతా" ఇతి, అతోనకదాచిదనుపపత్తిరితి;

అఖలశబ్దస్యముముత్తు పరత్వమాశిత్య, తైః పురుషకారత
యాశ్రీయతఇత్యర్థోనోక్తః; శ్రయతేచేత్యేతద్దైవరూప్యప్రసక్తాత్,
నిత్యశబ్దానన్వయాచ్చు; భావ్యకారేస్తు, నిత్యశబ్దస్య ఉత్తరత్రానన్వ

యమూత్రత్య "అశరణ్యశరణ్యామ్" ఇత్యనుగృహీతమ్ - అశరణ్య
శరణ్యత్వద్వ - అలభ్యస్వశరణ్యానాం శరణ్యప్రాప్తత్వమ్; శరణ్య
లభసాధన శరణవరణాత్వాత్వంవా; నతుచరుషకారప్రపత్తి ప్రతిపా
దకేఽస్మిన్ గచ్ఛే ఉపాయవిశేషణతయాప్రపత్త్యత్వప్రతిపాదనే
కిచ్చిత్ప్రయోజనమస్తి;

నారాయణమునిభిః శృష్టపాదైశ్చ, యాసర్వై స్స స్వరూపస్థి
తి ప్రవృత్త్యర్థమూశ్రీయతే, తదర్థమేవభగవన్తంత్రయతి; సాశీతినిరు
క్తమ్; తత్రనసేవావరణేధాతుబోధ్యే; కిన్తుజ్ఞాతమజ్ఞాతంవా తదాల
లమృతత్వమ్, "క్రేమాన్ని సత్రాస్థితనియమనాద్యైర్వల్లభాపీతి ముద్దిశ్య
చిదచితాప్రపాదస్తే; తదాచతవధీనాస్సర్వవిదార్థస్వరూపస్థితి ప్రవృత్త
యః" ఇతి; శక్త్యభిమానిత్వనిబన్ధనేయము క్రితిత్యన్వేయ;

శ్రయస్తీమిత్వకాకర్తృప్రయత్నత్వి-శ్రయస్తీవైష్ణవంభావమితి
కర్మోపసాగదేణావివృతేతి, సజగచ్ఛ్చయితీత్యావకత్వనియస్త్యత్వసి
ద్ధిః. (౧) "జగత్సమస్తంయదపాణ్ణనశ్రయమ్" ఇతిపునః (౨) "యస్యాః
కటాక్షణమనుక్షణమీశ్వరాణా మైశ్వర్యహేతురితిసార్వజనీన మే
తత్" ఇత్యనేనసమాన్యార్థతయా "ఈషత్త్వత్కరుణా" ఇత్యనేనవి
వృతమితి, ననారాయణశబ్దోదితాధాత్వర్థప్రతీతిః; అపాణ్ణపదవైయ
ర్థప్రసక్తాత్;

అతఏవరహస్యగమాయాం బ్రహ్మదీనాంసర్వేషాం తత్కటాక్షా
దీనవైభవత్వమూహేత్యేవ్రాక్తమ్; అతస్సర్వశేషిత్వం భగవచ్ఛే
షత్వద్వ "శ్రీయతే" "శ్రయతే" ఇతిప్రయత్నత్విద్యయేనబోధ్యత ఇతి. "కా
ష్టస్తే" ఇతిశ్లోకే "ఈశానాంజగతామ్" ఇత్యత్రచన్యక్తమ్; నచ

సారాయణశబ్దస్య వాసుదేవశబ్దస్యచేన, శ్రీపదస్య, “సర్వంశ్రయతి, సర్వైశ్రీయతే” ఇతిచక్వచిత్త్వైత్త్వత్తిరుక్తేతి, ససాత్రాభిహితా;

నను, “శ్రయ నీనైష్ఠవంభానమ్” ఇతి, “యాపశ్రియాగుణగజైర్విభవేనధామాభానైరుదారమభురైశ్చతురైశ్చక్రితైఃసత్త్వంతనైవసద్భజీమ్” ఇత్యుక్తాగ్రహణవ్యత ఇతీవ క్తుంశక్యమ్; (౧) “గుణేనయాపేణవిలాసచేష్టితై స్సదాతనై వోచితయా” ఇత్యుక్త్యా “శ్రియా ఇత్యుక్తే, అయమవ్యర్థోవాల్లభ్యహేతుతయా ఘటకతోష్వయుక్త ఏవ; అతః “భగవన్నారాయణ” ఇత్యాదిభ్యభాష్యకారైరనుసంహితా; “శ్రవణోపాధికారైరవంశ్రావయ త్యేవమచ్యుతమ్” ఇతివచన ద్విత్వం పుష్పత్తిద్వయమపిఘటకత్వానుగుణమేవ;

సర్వైరంశేవరాజావణయోగిన్సు కర్మకర్తృననైరూప్యాత్, “మత్పదద్వస్తవేనంయేవపద్యనేపరాయణమ్ । ఉద్ధరిష్యామ్యహం దేవినంసారాత్స్వయ మేవతాన్” ఇత్యాదిభగవతస్సుత్వా, అవసరే త్రాప్రోత్సాహాయస్త్రీ శ్రావయతీత్యేవాధికసముచితమితివాచ్యమ్; ఏతత్పక్షవిభగవద్వాక్యైర్దైవ కర్మకర్తృననైరూప్యతౌల్యాత్; ఏవం భగవత్సకార్యోకహితంసుత్వా (౨) “మిత్రహాపయికంకర్తుమ్” ఇత్యాదిశ్రావిముఖావపిశ్రావయతీత్యపివక్తుంశక్యమ్; తథా, “శ్రవణోపాధికారోపా శ్రవణాచిచగుణైర్జగత్” ఇతిపుష్పత్తిద్వయే సహినస్తేరచేతనవిషయముఖ్యత్వానమ్భువాత్; “ఉచితైరుపాయైర్విస్మర్య” ఇత్యుక్తమదర్శనాసాదకత్వం గుణలవభాయ స్త్వనమ్భుదకత్వం ఘటకతోష్వయుక్తమభిధీయతఇత్యపిసుపచమ్; ఏతచ్ఛ్రావయణోన్ముఖచేతనవిషయ ఇతినాతిప్రసక్తః;

అథవా, ఆశ్రయణోన్ముఖానాం చేతనానాంతర్విరోధిభిః శ
యూదికంప్ర్యదస్యరుచ్యభ్యససాయూదికమూత్పదయతీతిదత్తః. సహ
పాయప్రాప్తివిరోధి సకలకర్మనివర్తకత్వమ్; శరణవదోదితాభ్యసనా
రాయణపదభవ శ్రీపదేపిప్రసక్తి ప్రసక్తేన, ఉపాయతావదేహిభోధ
నానాచిత్యాత్; శ్రుణోత్పిత్రావయతీతిప్రత్యుత్పత్తిద్యయం క్షుప్తిపాదైర
ప్ర్యక్తమ్. శ్రావయిత్వత్వరూపం నియంతృత్వమపిచ ఈశానామిత్య
త్రఈశానపదేనసూచ్యతే;

ఏవమహింసృష్ట్యసంహితాయాం శ్రీపదస్యస్మాత్కౌర్వవేత్తాభ
శ్చైకధితః, “పుణ్డరీకంపరంథామనిత్యమపిరమవ్యయమ్. శబ్ద-రాశ్ర
యతాం తత్రమద్దయస్తీభవామ్బుధిమ్. నానాశ్చ్యైకరీభూత్వా తత్త
దోగప్రదానతేః ఇతితేనూహ్యఉద్భవః పరమవ్యవహారం. ప్రాశస్త్యం
యత్పరమంబ్రహ్మనిత్యసుభంనిర్జ్ఞానమ్. మాప్యగ్నయచలందిత్యం నానా
యణసమాహ్వయమ్. తద్ధర్మధర్మిణీదేవేశక్తిస్తస్యాసమాయనీ. మా
యాశ్చర్యకరత్వేనసంప్రకృత్యేనదా. వ్యాపిసీపిన్యయాపేణసర్వభా
వానుగామినీ. అశేషభవనాధారానయ్యుప్రవిజ్యపిన్యతే. సమాప్త
తానలంభావంవిభాయవివిధంజగత్. స్రోతామశవాపిసీభూత్వాప్రస
స్సాప్రతిత్వతీ” ఇతి; అతోనేకేష్వర్ణేషునత్సు తదపేక్షాణానుమచిత
మితి;

మైవమ్; శ్రీభవనశ్రీశబ్దప్రత్యుత్పత్తీర్వాక్యకరణసిద్ధతయోతస్యా
ఏవేహాభిధానాత్; “త్రుత్రవణే” ఇత్యస్తాత్తు కేవలాత్త్యావ్యాద్యాని
త్తివశేనద్విప్రత్యయఃకల్పయః; త్పూతేస్తుకప్రత్యయః; “శ్రీభావాకే”
ఇత్యస్తాత్తు యద్యపిప్రత్యయోనకల్పయః. తథాపి ఏవేహాభానాద్భి
ఞ్జోప్రత్యుత్పత్తిరేవరూపిత్వవచితత్వే;

(౮) ఇహోపాత్తు ఇవశ్చైవోచ్చైశ్చిత్తు పురుషకారమాక.

“శ్వావిస్తారే” ఇతితుక్త్యాదిమనదృశ్యతే; శ్రయ స్తీనైష్ఠ్యమం
భావమితి. పాలయ స్తీహారేర్భావం విష్ణువత్ప్రకీర్తితే త్య సేతుల్యమ్;
తదభిప్రాయానువిధానమేతస్యానిత్యమితి తచ్ఛేషతామేనబోధయతి;
త్రావయతీత్యాదిప్రత్యుత్పత్త్యస్తరమపి శ్రీవచనభూషణే దర్శితమేవ;
ఇహోపి, “తన్ శోల్ వభివరుమవనై” ఇత్యనేన త్రావయతీతిప్రత్యుత్పత్తి
నూచితా; “పాటుపుతివసుక్కాక ” ఇత్యనేన, శ్వాతినిశిలానితి
ప్రత్యుత్పత్తి; “చేతనసుక్కు ఇవైయిరణ్డేముమ్ నినై తణ్ణవేణ్ణా ”
ఇత్యనేనసంశయాదిప్రదానకత్వమపి తస్యాంప్రత్యుత్పత్త్యామర్థఇతినూచి
తమ్ ;

అహిర్బుధ్న సంగహితోక్తస్తస్యైవనకేవలస్యశ్రేణ్యస్య; కిమ్మ
సమకారస్య; శకారస్యప్రణ్డరీక శబ్దరార్థత్వేపి, ఈకారస్యాఽఽశ్చర్య
కరత్వాన్తకత్వేపి మద్దనభోగప్రదానయోర్మకారైకలభ్యత్వాత్ ; మ
రార్థావ్యవహారమేవ వ్యాపినిత్యాది తల్లభ్యమేవ; “లేతన్మానలజ్జిప్తత్త్వి
యపిషమహామునే” ఇతిసూలార్థమేకారస్యానుపయోగాత్; శ్రీఘటిని
తస్యశబ్దస్యేతివాఅర్థ; “అద్ధోయమనుతారాయా” ఇత్యుపసంహక
రాత్; “తారానుతారయోరన్యావిధాన్తిసోనిశామయ” ఇత్యుప
క్రమాచ్చ, అతఇహ తదభిధానమేవన్యాయ్యమితి ;

అస్యాఃపురుషకారత్వప్రాప్యత్వరూపకారద్వయసద్భావాత్ ,
కస్యబోధనాయేహ శ్రీమచ్ఛబ్దఇత్యాకాక్షాయామాహ (ఇహోపితి).
శరణవరణప్రతిపాదకే పూర్వఖండఇత్యర్థః. ఇహప్రాప్యత్వబోధనే
ప్రయోజనాధావాదితిభావః.

అథవా, స్వరూపనిరూపకత్వాత్, సత్యత్వజ్ఞానత్వవదేహాస్యా

లూభనగ్భవాత్, శ్రీమత్పుదంవ్యర్థమతః (ఇహోపేతి). పురుషకార
 లోపయంత్య స్వభావనిశేషసిద్ధ్యర్థం పృథగభిధానమితిభావః;

అథవా, అస్మానారశబ్దార్థత్వేన భాష్యకారైర్వాగ్భ్యాత
 త్వాత్, పునశ్చీమత్పదేనాభిధానంవ్యర్థమతః (ఇహోపేతి). సక
 లనారశబ్దార్థవ్యాప్తిసిద్ధ్యర్థమేవాసాః పృథగభిధానమితిభావః;

అత్రగుణవిగ్రహోదివదుపాయవిశేషణత్వేనాచార్యాణాంవి
 మతః; “ఉపాయనమవిశేషణమాయురుక్కి. అసాకారత్వేయిష్టు” ఇతి
 వరవరమునిభిర్వాగ్భ్యానాత్; “శరణ్యనస్తుపల్లీకమాయో గమస్త
 కల్యాణగుణాత్మకముమాయో సవిగ్రహముమాయురుక్కు. మేల్ల తాయ
 ధోయ” ఇతి స్వతస్త్రిచరమల్లోకవాగ్భ్యానోక్తేశ్చ; కింతు కార్యకర
 ణాంశేభగవతభవన్తతస్యాఅన్వయఇత్యేతాదేవాభిమతః;

నైవైవమ్, విశేషణభూతగుణవిశేషణైవమ్యప్రతిపాదకత్వమ్
 పాదనూకినిరోధః; తస్యాభగవదానాదితుల్యోపయోగాఽభావప్రతి
 పాదనపరత్వాత్; సహినారాయణశబ్దానామపి పాతృల్యాదీనాం
 చరణపదార్థవిగ్రహస్యచతాదృశోపయోగోస్తి; తమక్తమ, “అహో
 లక్ష్మీగుణవిగ్రహోది విశిష్టభ్యోపాయత్వే, యథావిగ్రహశ్చభాత్రయ
 త్వోపాదికః, యథాచగుణాన్ముపసదత్వాదితత్త్వాగ్భ్యోపయోగః,
 తథా అస్యాఅపిపురుషకారత్వోపయోగఇతి నిష్కర్షః” ఇతితత్త్వద్వ
 స్త్వయహంపాతృల్యోపయోగః; ఇహాప శేషశేషభావాశ్రయచేతస
 వస్త్యయగుణాదీపయోగః పురుషకారత్వమేవ; తుల్యవదుపాయత్వస్య
 శేషత్వవిరుద్ధత్వాత్;

భక్త్యాకావ్యాప్తపదానోపాయత్వమిశ్వరప్రసాదకత్వమేవ;
 నామోత్పలనాథన సర్వలబ్ధిరాయస్యతు ఉపాయతాయాప్రధాన

త్వమేవదుర్వచమ్; ఫలాపూర్వసాధన త్వేహి ప్రాధాన్యమేన స్యాదితి
తా నిర్దిష్టః కరణోపకారత్వమక్రీకృతమక్థానామ్; ప్రభాయాస్తునమ్మ
స్థనయాదకతయా ప్రధానత్యతమోనిన ర్థకణోపపాదకత్వమ్; నహి
స్వప్రభావ్యాప్తేదేవే సూర్య స్తమోనిన ర్తయతీతి ప్రభానుతికన్య
మ్మథ; ఇహపునస్త్వసంకల్ప ఏవసమ్మథసమ్పాదకఇతినాన్యాపేతా;
అప్రధానసన్ధగతముపాయత్వ మప్రధానోపాయత్వమితిచేత్తుల్యవత్స
ర్వవ్యాపారక ర్తృత్వే అప్రాధాన్యస్థైర్యవానిర్వాహత్ ;

యదిహి కేవలం చేతనైర్భగ వానేవాశ్రీయేత ; శ్రీస్తుపతిపారా
ధ్యాత్వయంసంకల్పయేత్; తతశ్చత్రుఘ్న స్తేవ భరతానుగ స్తృ
త్వమప్రధానోపాయత్వమేత స్యాప్యత్ ; నచతదివ్యతే; అభేధమున
యోరనాదిస్సంకల్పః ; “ప్రాధాన్యేనాహముపాయోభూయూనచ;
శ్రీశ్చప్రాధాన్యేనతి ; ప్రాధాన్యేనభగవా నుపాయోభూయాత్,
అహంప్రాధాన్యేన” ఇతిచేత్; త దేతదుభయోస్సంకల్పస్తుల్యభాతీ
యః; తదాననుజ్ఞనమ్; యదిపునరుభాఫలాభౌచేతనవ్యాపారకృతౌచ,
తతోస్త వాన్దివిశేషః;

విశేషణతయాస్వనివ యోగవ్యాసేనభరంస్వీకరోతీతి, అప్రధా
నోపాయఇతిచేత్, ఏవంసలిమూలమన్త్రాదినాన్యాసే అగ్నావిష్ణువత్స
మప్రాధాన్యేనోద్దేశ్యత్వాభ్యుపగమా త్ప్రధానోపాయతాప్రసక్తః;
అగాన్దిధర్మిణ శ్చేషత్వంపాదనంవాహనాదిభిః; తత్సామానాధికరణ్య
మేనోపాయతాయా అప్రధానత్వమ్; కథమన్యథాప్రప్యతాయా అ
ప్రాధాన్యంస్యాదితి; నైతత్, “సర్వభావానుగామినీ” ఇత్యాదిభిరప్ర
ధానవ్యాపారక ర్తృత్వస్థైర్యప్రపతీతే; “కరోమినిభలంకృత్యమ్” ఇతి
శక్తిగతకరణత్వారోపణోపచారః; అన్యథానిగ్రహేపిక ర్తృత్వప్రస
క్తాత్;

అనుబంధవి, ఆశ్రయజ్ఞాన్ముఖేష్వసి జ్ఞానధర్మత్వంనా స్తేష్వేతావ
తాత్పర్యకారతానన్యుతః; “అజ్ఞానబ్రహ్మే” ఇత్యాదిశ్చైర్ధవా
దిభిరేతే, “జ్ఞేత్యజ్ఞానవస్తుప్ర” ఇత్యాదినామా హస్యభానయనవి
రోధః; “యేతత్వంబలసంరభాప్రాణేనసాలయిష్యసి” ఇత్యాదినారతు
సేధగవతేవ ప్రధానకర్తృత్వావగమాచ్చ; అప్రధానరతుకత్వశ్చ
అనుమన్తృత్వహంమ, భగవద్గతజ్ఞానశక్త్యాన్యకోచ్ఛేధకత్వశ్చ; నైత
న్యాజ్ఞానశక్త్యాన్యకోచ్ఛేధకత్వమితి కృష్ణపాదోక్తి రధికాదివిశేషవిష
యేతి విశేషనాన్యస్తథాత్వమిత్యేనాపరా; ఉచ్ఛేధకత్వశ్చైతేషీయ
సర్వవిషయకత్వాది ప్రయోజకస్వరూపస్వధర్మభూతజ్ఞానాదికత్వమ్;

అత ఏవాస్యాసంవిచ్ఛక్త్యాది పక్షైర్వ్యవదేశః; స్వామిత్వ
త్వాదేవచాస్యాస్తతాధిమానః; నిత్యస్యాపిత్వస్య తత్ప్రియు క్తత్వం
సన్ముఖేషు వదవిరుద్ధమ్. తదేతే “వ్రద్ధయాదేవః” ఇతిసుక్తినిర్దేశః;
(౧) “స్వరూపంస్వాత స్త్రిభగవతః - త్వదాత్మేహోత్కర్తృత్” ఇతి,
“త్వదాయాత్మైశ్చైవ” ఇతిచోక్తమ్; “అపాజ్ఞానంయూహంసోయనాపరి
మరంబ్రహ్మతనభూత్” ఇతిచ;

నైత తావతా, భగవతోనన్యాధీశత్వవిరోధః; స్వేచ్ఛాధీన
స్వశేషాయత్త విభవతాయాన్తనవిరోధత్వాత్; యథోక్తభగవద్గు
ణావర్తన-“తస్మాదపితథాత్వనిదానత్వాత్, శ్రీతః” ఇతి; ఏతత్పర్యం
స్వాభావికత్వేన సతేతనవ్యాపారసాహిత్యమితి; ప్రపన్నవిషయకం
పురుషకారత్వం తత్సాహిత్యమితి విశిష్టత్వతః; ఏతేన “శ్రేయ
శ్రీమాన్” ఇత్యదియన్తోక్తార్థమాశ్రయత్యుత్తమాచార్యురక్త
మ్; తస్మిన్వాగ్విశేషః;

యదిపునశ్చియామేచసర్వభరన్యాసే అప్రాధిత్వోపిభగవాన్తో
క్షంప్రయచ్ఛతీతి, “అనేనైవప్రపన్నస్యక్రయందేవీంసనాతసిమ్ | పా
పానువజ్రస్సజ్జల్పస్త్రిణాదేవశ్యతి;” “మాంప్రపద్యేతనైగతిమ్”
అదిదేవంబగన్నాభిమీశంవాపురుషోత్తమమ్” ఇత్యాదిప్రమాణబలా
దభ్యుపగమ్యతే; తదా “సంసారార్థవతారిణిమ్” ఇత్యాదినితరాం
సుగమమ్;

“ప్రపత్తానవిద్యుశ్యతే” “సర్వకామఫలప్రదా” “ఆర్తానామాశు
ఫలదా” “ముక్తిందానృతిసాచిరాత్” “ఉపాయోయంచతుర్థస్తే
ప్రప్రశ్నశ్చిపుఫలప్రదః” “ఇతిదాత్మశ్చనిరేశానయుజ్యస్తే” “కిన్తుశ్చి
యాం” “బ్రహ్మలక్షణతామోక్షప్రదత్వస్యప్రదర్శితామూర్తైస్తదవి
ఘాతాయన్మత్తిర్దౌఢ్యుపగమ్యతేప్రాప్తింప్రతీ” ఇత్యుపక్రమ్య “నాన్య
భేదనిషేధతః | పశవఃసాశితాపూర్వంపరమేణస్వలీలయా | తేనైవ
మోచసియాస్తే నాన్యైర్కోచయితుంక్షమాః | పరమేణేతిసంక్రాంతే
దేవీంపరవతీలక్రియామ్ | సాపేభ్యోమోక్షణంకోపనివృత్తిలిదర్శితమ్ |
తచ్ఛేదణానరద్యైవ సమాతురుపపద్యతే” ఇతి.

సచ, “అవిద్యానివృత్తిరేవమోక్షః” ఇతిభాష్యక్తే, అవిద్యా
యాశ్చతత్వటీకోక్తిరీత్యా నాత్మాపహారరూపమహాపరాధనిబద్ధచక్రి
గుణతిరస్కరణీకరణకలిరోధాన సజ్జల్పరూపతయా, తిరోధాన
మాత్రస్యఅదుఃఖత్వాత్, మోక్షేతర సకలసుఖానుభవోపయుక్త
త్వాచ్చ, స్వాధీనసకలమాయావ్యాపారత్వేన చతుర్శ్లోధికారోక్తా
యాశ్చియోపిసన్భవాత్, తన్నివృత్తికర్తృత్వరూపం మోక్షప్రద
త్వం తస్యాలపిసన్భవతీతి వాచ్యమ్;

సర్వసాపేభ్యోమోక్షణస్య చరమశ్లోకోత్తరార్థోపదర్శితస్య
కోపనివృత్తిఘటితత్వేన తత్కర్తృత్వం సలక్ష్యాఇత్యత్యోత్తరాకథ

నాత్; ఏనశ్చాహంత్యేత్యత్ర ఆహంశబ్దేన సన్నియోగశిష్టన్యాయేన శ్రీయోప్యసంధాపనే ప్రాప్తివిరోధినజ్జుల్పితాయవిరోధినజ్జుల్పిత తత్ఫలప్రదానసజ్జుల్పరూప త్రివిధనిగ్రహనివృత్త్యాత్మకాభిప్రాయ విశేషకర్తృత్వాత్మకతయా చరమశ్లోకాధికారేదర్శితస్యసర్వపాప మోక్షణకర్తృత్వస్య తత్రాన్వయాసమ్భవాత్.

పుణ్యకర్మఫలప్రదానసజ్జుల్పమాత్రనివర్తకత్వస్యచసతీసర్వ శబ్దసమభివ్యాహారేబోధనాసమ్భవాత్, నిగ్రహనివృత్తిహేతుత్వస్య చ ప్రసాదకత్వాపరపర్యాయతయా, మామేకమిత్యత్రాప్యసస్థితాయుత్త్యైప్రసాదకత్వేనైవ వరణస్యచక్తవ్యతయా పురుషకారత్వేనైవాస్యావరణమితిసిద్ధతి.

ప్రాప్తివిరోధిచ-సాపరాధోయంమాంమానుభవత్వితీ భగవత్సజ్జుల్పిత్యుక్తమ్; నక్వచిల్లత్వైస్త్విరోధానసజ్జుల్పితన్నివృత్తి - ఆచారైరుక్తే; “దీర్ఘంతమప్రతీనివర్త్యమిదంయువాభ్యామ్” ఇతి ప్రసాదకత్వేవవిరుద్ధమ్; “పరిపూర్ణానుభవప్రదాన సజ్జుల్పాభివతీస్సన్దైవవాసపక్షీకస్య” ఇతి చతుశ్లోక్యధికారే, సర్వపాప శబ్దముధ్యేచక్రీసజ్జుల్పస్యాపి ప్రవేశాత్తన్నివృత్తే ర్భగవత్యభావేనాసాజ్ఞత్యమ్.

ఏతేనకృత్సన్నిమోక్షప్రదానవ్యాపారోబ్రహ్మలక్షణమితి, మా తుఃకోపనివృత్త్యభావాదవిరోధీతిప్రత్యుక్తమ్; మాతృగతసజ్జుల్ప నివృత్తేర్నిష్కాణ్యప్యభావాత్; భగవత్ప్రత్యోపాయతా లత్యైవేదాన్తాచార్యాణామనభిమతేతిప్రతీయతే; “సిద్ధోపాయవిశేషణముమా యేక్కొణ్ణు ఆశ్రయిక్కప్పడుముపాయణై యాశ్రయితిగుక్కుమ్” ఇత్యుపాయశబ్దేనైవ భగవతోనిర్దేశాదీశ్వరగతోపాయభావోపయు

క్తాః పూర్వనిష్ఠాః ప్రాప్యతోవ్యసయుక్తాశ్చ ఉత్తరఖణ్డేనుసంధేయాఇత్య
భిధానాచ్ఛు;

తత్రహి శ్రీశ బాధేష్వనే కేమవిభజ్యానుసంధానందృశ్యతే ; ప్రా
ప్యతాయాఇత్యత్ర ఈశ్వరస్యతినానుషజ్యతే; విశిష్టపరేశ్వరశబ్ద
ప్రయోగ స్త్వితానర్థకః. పురుషకారతోపాయవిశేషణతోవ్యభయ
విభాగసగ్గ్రహణయహితదుపాదానమ్; నారాయణశ బార్థకభవదశా
యాఇచ్చ ఉపాయభావోపయుక్తేత్యేవోక్తమ్.

అస్మిన్ ప్రకరణే సర్వత్రేశ్వరనిగ్రహభిసంధినివృత్తావేశ్వరవత్తి
త్పత్వానుమానప్రతాపోపమృత్యుత్వసంసర్గమస్తరా, ఈశ్వరస్యాపిభోగ్య
తమ, ఈశ్వరస్వాత స్స్యనియతమిత్యాదావేశ్వరపదాని భగవద్విష
యావ్యవస్థాశ్చైవ ; శేషిత్వంవ్యాపకమితివత్, ఉపాయతావ్యాప
కేతివిషయవిషయతే; ఉపాయత్వంబ్రహ్మజనితమితిచోక్తమ్. అతోప
కేవలమవ్యాప్రయణం ఘటకత్వమాత్రమ్; కిన్తు, ఆశ్రయణానస్తర
మపి సర్వవ్యాపారోష్ఠి స్వకరస్యాదుపయోగో స్త్యేతావదం శేతాత్ప
ర్యమ్ ; పతునవ్యాపారోభగవద్వ్యాపారతుల్యజాతీయఇతి; అతాపి
వస్త్వనుమానోపయోగవిశేషఇత్యసకృదుక్తే;

సంపద ఈశ్వరవచ్ఛేపత్వస్యాపినద్యావాత్, “యస్యావీత్య
ముఖితదిగ్గతవరాధీనః” ఇతిశ్లోకోదాహరణాచ్ఛు, “వికరస్యజామోశ్చే
పిదమ్నతోన్యస్సవ్యకర్మసు” ఇతి వికరస్యస్య విశేషణతోవ్యపాదకత్వే
నోక్తత్వాత్, గుణవిగ్రహాపాయత్వేద్వాదిదృష్టానైరుపాయవిశే
షణత్వసాధనాచ్ఛు, సరదాచాదైవ్యుత్తరఖణ్డే విశ్వస్యప్రాప్యవిశేష
ణత్వవత్ పూర్వనిష్ఠాశ్చియోపివిశేషణత్వం సమ్మనతీత్యభిధానాచ్ఛు,
తదావిశిష్యిత్రీర్ణగవిగ్రహానత్పృథుమిత్యైక్తేశ్చ, రహస్యరతానశ్యా

ద్యగాధావ్యాఖ్యానే శ్రియఃపత్మరతిరిక్తోనసిద్ధోపాయఇత్యుక్తేశ్వః
 అత ఉపాయవిశేషణత్వానుగుణవివాస్యావినియోగోపక్తవ్యఇత్యేత
 ద్గతయోరుపాయత్వయోస్సత్యపివైషమ్యే మోక్షానుకూలవ్యాపా
 రాశ్రయత్వేనానుగతేన ఉభయోర్భరన్యాసోద్దేశ్యత్వమ్, “శేషిదమ్మ
 తిభరన్యాసః” “శరణ్యదమ్మతివిదా” “దమ్మతీశరణోప్రాప్యో” ఇత్యా
 దావివక్షితమితి, కృపాదీనాంతు సత్యప్రసాదవిశేషణత్వే అచేతన
 త్వేన నభరన్యాసోద్దేశ్యత్వమితివిశేషః; ఆత్మసమర్పణోద్దేశ్యత్వంసమ
 ప్రాధాన్యేనాపి; భరసమర్పణోద్దేశ్యత్వంతు విశేషణవిశేష్యభావేనేతి
 విశేషః.

మహేంద్రాగ్నివిష్ణివృత్త్యత్రఅగ్నివిష్ణుగ్రహణంచేతనద్వయా
 న్వయమాత్రే దృష్టాంతార్థమితివరదాచార్యాః. “ప్రపత్తవ్యేతత్వే”
 ఇత్యసాధారణనిర్దేశాత్; మహేంద్రాగ్నిహేమాదివదితిన్యాయసిద్ధాంత
 సగ్రంథః, ఆత్మసమర్పణాభిప్రాయేణ; అతోన్యేవతత్వక్షేపిశ్రీశ్రీశయో
 రుపాయతాయాం విశేషఇత్యాహుః.

సర్వధావేదాంతాచార్యాణాంద్వేధాశ్రియ అశ్రయణమభిమత
 మ్-పురుషకారతయా విశేషణతయా; శ్రియత ఇతి ద్వయాధికారో
 క్తేః; అనాదేర్మహేంద్రేతి శ్లోకద్వయేనన్యాసతిలకే శ్రీప్రపక్షేర్నిబన్ధ
 నాత్; తత్రాద్యాయాఃప్రపక్షేరాశ్రయణ విరోధిపాపనివర్తనంకా
 ర్యమ్; ద్వితీయాయాస్తుభరన్వీకారమోక్షప్రదానాదిః; తదనుకూలో
 వ్యాపారోవా;

ఏవంసతి, యన్మహేంద్రాగ్నివిష్ణుప్రభృతిష్ణితిశ్లోకవ్యాఖ్యానే
 శ్రోతదృష్టాంతైశ్రియశ్చరణ్యవిశేషణత్వం దృఢీకృత్యతద్విశేషణ
 పాదానప్రయోజనశ్చుకథయతి-మహేంద్రేతిత్వవతారితమ్; తత్-అధి
 గమ్యత్వమాశ్రయణోయత్వంప్రాప్యత్వశ్చేత్యభిప్రాయేణేతిభాష్యమ్.

ఆకారానుయాయినాన్తు సకృదేవాశ్రయణమభిమతమ్; తస్య
చ కార్యంనమోక్షప్రదానమ్; తస్యబ్రహ్మలక్షణత్వాత్; శ్రియోపిబ్ర
హ్మత్వస్వీకారే పాద్మసంహితాయాం బ్రహ్మలక్షణప్రశ్నే వాసుదేవా
హ్వయమిత్యత్తరోక్తిర్విరుద్ధేత; అవ్యాప్తత్వాత్; అతశ్శ్రీవిశిష్టం
బ్రహ్మశబ్దార్థఘటిమతమ్; తన్న;-కింబ్రహ్మశబ్దేనశ్రీప్రకారతయాబోధ్య
తఘట్యభిమతమ్; ఉతతుల్యవత్ ; ఆద్యేప్రవృత్తినిమిత్తంశ్రీః-నబ్రహ్మ
లక్షణేలక్ష్యాః;నహిగోత్వంగోలక్షణేలక్ష్యమ్; శ్రియశ్చబ్రహ్మశబ్దప్రవృ
త్తినిమిత్తత్వే బ్రహ్మత్వస్యైవప్రవృత్తి నిమిత్తతాప్రతిపాదకేన బ్ర
హ్మత్వఞ్చేత్వాదిభాష్యగ్రధేనవిరోధః; నాపిద్వితీయ;-పురుషపర్యా
యతయాబ్రహ్మశబ్దఃప్రయుక్తఘటి శ్శ్రితప్రకాశికావిరోధాత్; సత్యం
జ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేత్యత్ర అనంతశబ్దేనయోగరూఢేన దేవతాన్తర
వ్యవచ్ఛేదోపసిద్ధతీతిచవిరుద్ధతే; పాద్మసంహితావిరోధశ్చదుష్పరి
హరః; బ్రహ్మత్వమసక్లికృత్యైవ,“అతోజగచ్ఛరీరిత్వమపితస్యాః ప్రసి
ద్ధతీ”ఇతిపదతాం “నహిబ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య కస్యచిత్సమస్తచిదచిచ్ఛ
రీరకత్వసమ్భవః”ఇతి శ్శ్రితప్రకాశికావిరోధః. అతోబ్రహ్మసాధారణ
స్యమోక్షప్రదత్వస్యాత్రాసమ్భవాత్,తదాపయికజ్ఞానశక్త్యాద్యుద్బో
ధకత్వ మనుమస్త్రత్వం సామరస్యేనపేరికత్వం వాత్సల్యాద్యుద్బో
ధకత్వమిత్యాదీనిశ్రియఃకార్యాణి.

తత్రసార్వత్రికాగాంకేషాఞ్చిదాశ్రయణమస్తరేణైవసిద్ధే,యా
న్యాశ్రయణసాధ్యాని ప్రపన్నాధికార్యసాధారణాని; తాన్యేవప్రయో
జనత్వేనానుమీయన్తే. అనువిధానాదీనాన్తు పురుషవ్యాపారానపే
క్షత్వాత్తాదృశోపయోగవత్తయా భగవద్భరన్యాసాచావిషయతా
యా పిశేషణతయాసత్త్వేపి సపునర్భరన్యాసోద్దేశ్యతా ;

సచభిన్నకాలీనయోఃప్రపత్త్యోర్భేదాత్, “మాంబలక్ష్మీమ్” ఇతి సముచ్చయానుపపత్తిః; ధాత్వర్థతావచ్ఛేదకై కేన వ్యక్తిభేదేపితదుపపత్తిః; “పశుపుత్రాదికంసర్వంగృహలోపకరణానిచ । అజ్కుయేచ్ఛజ్ఞచక్రాభ్యామ్” ఇతివత్; అతఏవఉభయోశ్శరణాగత్యోరైకరూప్యవిరహాత్సముచ్చయానుపపత్తిరితినిరస్తమ్; అజ్కునస్యాపిపుత్రపశ్వాదిఘభిన్నరూపత్వాత్, శజ్ఞచక్రాకృతివ్యజ్ఞకవ్యాపారత్వేనానుగమేశరణపదార్థభేదేపి శరణాగతిత్వేనానుగమనసమ్భవాత్;

పురుషకారప్రపత్తేర్ద్వయకరణకత్వంనాస్తీతితు ఆధునికాసాంరిక్తంపచః; ఈశానామితద్వయాథవివరణశ్లోకేలక్ష్మీసంశ్రయణస్యాపిద్వయాథతయాప్రదర్శనాత్; భగవన్నారాయణేత్యాదినాశ్రీమచ్ఛ్రీభిప్రేతముచ్యతఇతి రహస్యత్రయసారేభిధానాచ్చ, క్రియాయాంప్రకాశనేపి తత్సమ్బద్ధిప్రకాశనాత్, శ్రీపదేనైవవిశేషణత్వబలేనవాక్రియామూలపిప్రకాశనాద్వాకరణత్వోపపత్తిః;

ఏతేన “శార్దునమక్సేన్దుమ్” ఇత్యత్రశార్దుశబ్దస్య ప్రాపకపరత్వేపినిర్వాహాదర్శితః; ఆశ్రయణవేశాయాంభోగవేశాయాఞ్చమిథునమేవోద్దేశ్యమ్; పూర్వోక్తానాంతయాణాంప్రాప్యత్వేపిఆకిఞ్చన్యాదయః ప్రాపకీకరోతీత్యాదికృష్ణపాదతత్సానుసూక్తివదుపపత్తిః; ఏకస్యశబ్దస్యవిభిన్నపరత్వేతుప్రమాణం విష్యక్తేనసంహితావచనమ్; “ఆగ్నేయంచతుర్థాకరోతి” ఇతిశాఖాంతరవాక్యానురోధాద్ధి “పురోడాశంచతుర్థాకరోతి” ఇతిపురోడాశస్య ఆగ్నేయపరత్వంతాన్త్రికైరుక్తమ్;

సచ, “బాజ్వల్యమానంతందృష్ట్వానరసింహంసురోత్తమాః । పురస్కృత్యశ్రియంభేజశ్శరణంశాన్తికాక్షిణి” ఇత్యాదావివకేవల

మత్రశ్రియః పురస్కారమాత్రమ్; యెనోపాయతోక్తీనామత్యన్తాన
వకాశత్వస్యాత్; కిన్తుసాధ్యోపాయతుల్యప్రసాదకత్వమపి; భక్త్యా
సిహి భగవత్కృపైవోత్తభ్యతే, ఇతిభక్తికార్యత్వేనోక్తస్య భగవ
త్కృపోత్తమ్భనస్య కారుణ్యరూపయేతిలక్ష్మీకార్యత్వేనాభిధానాత్;
సాచేదకిచ్చసేన్వతఏవోత్తభ్యతఇతి †పురుషకారకృతిసాధ్యవ్యాపార
మన్తరేణేత్యర్థః.

నచ, లక్ష్మ్యైభగవత్తుల్యోపాయత్వానభ్యుపగమే “యస్యాస్తే
మహిమానమ్” ఇత్యపరిచ్ఛిన్నమహిమనత్త్వం దేవ్యావర్ణ్యమానం
విరుధ్యతే; విభూతిద్వయశేషిత్యరూపం నిరతిశయానుకూలగుణరూ
పఞ్చేతి చతుశ్లోక్యధికారేవ్యాఖ్యానాత్; “దేవిత్వస్లహిమానధిః”
“అనపధికమహిమమహిషీమ్” ఇత్యాద్యపితత్తైవ తత్సమానార్థక
తయాదర్శితమ్;

నచగుణానామపి జగద్వ్యాపారాననుగుణత్వే శుభ్రతప్రకాశ
కోక్తదిశాముక్తగుణవత్సాతిశయత్వం స్యాదితిశబ్దసీయమ్; “య
స్యావీప్ర్యముఖమ్”ఇతిశ్లోకోక్తజగద్వ్యాపారాన్వయమాత్రేణ తదు
పవర్ణనోపపత్తేః; “తదిజ్జితపరాధీనోవిధత్తే”ఇతి ఇజ్జితహేతునజ్జల్ప
సహాయేన తయాసహవిధత్తఇత్యర్థవర్ణనన్తు “సర్వంకుర్వతదిజ్జితప
రాధీనోవిధత్తే” ఇతిశబ్దస్వారస్యవిరుద్ధమ్; తయాసహత్వేనతథాసతి
స్యాత్; పారతస్యైస్తుప్రేమకృతమదోషావహమ్, అతోస్యాశ్శృతి
స్మృతినమ్నదాయానుగుణముపాయత్వం పురుషకారతారూపమితి
సజ్జేషః.

సర్వభూతసుహృదక్షుశ్వరస్యసమాశ్రయణే కింపురుషకారేణే
త్యతఅహ (నీరిలేయిత్వాది). యద్యపి, “సాధ్యభక్తిస్తుసాహస్రీ”

(౯) సీరిలే నెరుప్పక్కిశరుమాపోలే కుళిర్ న్దతిరుపుళ్ళుల్లలే అప
రాధత్తాలే శీర్మమ్ పిటన్దాల్ పొలుప్పతు ఇనళుక్కాక.

ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ " సర్వపాపప్రణాశినీ " ఇత్యాదిభిరాశ్రయణ
స్వైవసర్వపాపనివర్తకత్వంప్రతీయతే; తథాప్యాశ్రయణమేవైషమా
కానీదితి నిగ్రహించినవీతః; ఆశ్రయణస్యాధికారివ్యావర్తకత్వా
త్, ప్రాప్తివిరోధిపాపనివారాయామవిదోషవిరహః; పాపనివృత్త్యను
కూలతాస్వయ వ్యతిరేకశాలితామాత్రేణ తత్కారణత్వవ్యవదేశో
పపత్తే;

సచ "తామరై యాళాకిలుమ్" ఇత్యుక్తరీత్యావత్స్వ ఉద్భా
వితానామప్యాశ్రితదోషాణాంభోగ్యత్వముద్భావయితుర్భగవతోసత
దపేతాసమ్భవః; యఏవమాహ, (౧) "మిత్రభావేనసమ్ప్రీతంసత్య
జేయంకథంబున | దోషోయద్యపితస్యస్యాత్సతామేతదగర్హితమ్" ఇతీతి
వాచ్యమ్; "తామరై యాళాకిలుమ్" ఇత్యస్యలక్ష్యుద్భావితవాత్సల్యా
గ్గీకృతభర భగవద్విషయత్వాత్; దోషోయద్యపితస్యస్యాపితాదృశి
భగవత్స్వభావవ్యక్తకత్వాత్; "లక్ష్మీంపురుషకారేణ" ఇత్యాదివచన
బలేనతథాకల్పనాత్.

కేదిత్తు లక్ష్మీప్రచోదితేనైవ భగవతాప్రపన్నవిషయే ఫలప్ర
దాసంసంక్కుల్భితమితిపాదినన్కుల్పస్య లక్ష్మీప్రీత్యర్థత్వాత్, తాంపుర
స్కృత్యతన్ముఖేనాగతానామేవతద్విషయత్వమ్; మిత్రభావేనేత్యాది
తుశరణాగతపరిపాలనరూప ధర్మప్రపర్ణసంపదమ్, పురుషకారప్రరో
చితభగవత్స్వభావంవ్యభియతీతినతః ప్రమాణాన్తరసిద్ధస్య పురుష
కారపురస్కరణస్యానావశ్యకతాప్రతీతిదిత్వసంపాదయన్తి;

(10) ఇవల్ తాయాయ్ ఇవర్ కల్ క్లేశమ్ పొలుక్కమాట్టాతే
అవనుక్కుప్పత్తియాయ్ ఇనియవిషయమాయదుక్కై
యాలే కణ్ణభివన్ ద్రుపురుషకారమ్.

“పొలుప్పిత్తు” ఇత్యనేన “మత్త మాంప్రాప్య” ఇతివచనంస్తారి
తమ్. సర్వభూతసుహృదోనిగ్రహప్రసక్తి రేవనా స్థితశజ్జా- “అపరా
ధత్రాలే” ఇత్యనేనపరిహియతే; సమృద్ధసామాన్యాత్కథమేతస్యనిగ్ర
హోత్పత్తిః, అస్యానేతినియంత్రంశక్యమ్. కథంవాస్వత స్త్రస్యఅనయా
నిగ్రహనివృత్తిరిత్యతలహ (ఇవల్ తాయాయితి)

“మాతాపితాభ్రాతా” ఇత్యాదిభిర్భగవతోపిమాతృత్వోక్తా
పపి ఉపదిశ్యమానధర్మాధారా దస్త్యతిదిశ్యమానధర్మాధారన్యవిశే
షఇతిన్యాయేనాఽస్తివాత్సత్వేతారతమ్యమ్. అన్యచపుంస్త్యానుగుణ
త్వాన్నగోషావహత్వమ్; అనన్యాధీనస్యాపిభగవతః, “పుష్పుధానే
శ్వరేశ్వరీ” ఇత్యుక్త్యా లక్ష్మ్యోవాల్లభ్యాతిశయప్రయుక్తంనియామ్య
త్వమవిరుద్ధమ్; ఈశ్వరశబ్దస్య పుష్పుధానశబ్దనన్నిధానేన పుంశబ్దా
ధాన స్తర్గతభగవద్విషయకత్వవైవాచిత్యాత్; ఈదృశస్యచనియా
మ్యత్వస్య స్వసంబంధీనత్వేనాదోషావహత్వాదితిభావః.

ఉక్తంహిశ్రీవిష్ణుచిత్రైః;-గద్యవ్యాఖ్యానారమ్భే, మాతృత్వై
కరూపాంశ్రియంప్రపద్యతే, మాతా హితాదపిపుత్రస్యప్రియమేవప
శ్యతి; అతోదణ్ణధరత్వహీనతైవాస్యాం దశాయామాలమ్బనమాసీ
దితి, “పితేవత్వత్ప్రేయాన్” ఇత్యేతదనుసరద్భిర్వాప్యసాచాఽన్యోశో
క్తమ్. ప్రతాపోష్మశపితృత్వదురాసదభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధయేపు
రుషకారానుప్రవిష్టవాత్సల్యనిర్భరలక్ష్మీసమాశ్రయణం శ్రీమచ్ఛ్రీ
నాభిధీయతఇతి, సదానుగ్రహసమ్పన్నత్వజ్ఞాప్యవచనసిద్ధమ్ ;

మజ్జిమనికాయామ్ ; - “పట్టిస్థితాపద్మవర్ణాపద్మనాభస్రి
యాశుభా । సదానుగ్రహ సమ్మన్నా సామే దేవీ ప్రసేవతు” ఇతి, “అను
గ్రహపరామృద్ధిమ్” ఇతి చలన్నా మనువక్యే, “కరుణా ప్రావిలముఖా”
ఇతి చేయందిద్దిశ్యతే; కరుణా-పరమః ఖయః శాత్వః; సతుత్పన్నః ఖనిరాచి
కీర్ణామాత్రమ్ ; తస్యా ఆన్రహేతుత్వానుపపత్తే. సచేద్భవం దుఃఖా
దోషః; గుణప్రతిపాదనప్రవరణాదన (౧) “వ్యవనేషు మనుష్యా నామ్”
ఇతి పాఠాత్.

అతఏవ సభగవతో ఽథాల హేయప్రత్యేకత్వభిజ్ఞః పరమః ఖా
సహిష్ణుతాహిభాషితా; “పయోశ్యే సూరూఖా ప్రసహసమ్” ఇతి తో
క్తమ్ “ద్రష్టుం న సహ తే దేవీ స్థితా స్వపరిచారకానా” ఇతి చ తస్మాద
భూతువచనమ్. అసహ్యతాచ-ప్రతిఫూల త్వేన వేదసియత్వమేవ; సచ
తతో న్యస్థిధాన్తే దుఃఖమన్తి; ఉక్తభిభగవద్గుణదర్శన-భక్తిపరా
శరపాదైః; - “స్వాగ్ధోకహిర్వాద్యభావేన పరాధత్వేన క్షిరకోషః. అ
న్యథాపరదుఃఖయః ఖత్వదయో విలయః గాగుణాజ్ఞానమన్యమ్యుః” ఇతి.

శేష. లతానాన్యభ్యానావసరే కృతప్రకారకాయాం పరాధిక్
యస్య పరమప్రయోజనత్వసాధనార్థప్రవృత్తి, అపిచేత్యుక్తగ్రంథం
ర్థేనై తద్వ్యక్తమనగస్తవ్యమ్; పేదాన్తాచార్యాన్, “స్వాగ్ధోకహి
తు పరదుఃఖనిరాచికీర్ణాదయా” ఇతిల్లయణమ్; “అసహిష్ణు హేయవిల
ణయానిరాచికీర్ణాపరమ్” ఇతి నన్దయన్తి;

“తాయామ్” ఇత్యుక్తం పరాత్పత్వమేవేద్యశకరుణాయాం
హేతుః; అత్ర నిష్ఠురీ తస్మాక్తిరనునన్ధయా; తత్ప్రత్యభిజ్ఞాననాన్తమేవ
ప్రమాణగతమాత్మశబ్దమపహాయ “తాయామ్” ఇత్యుక్తిః. (తాయా
య) న్యతస్సిద్ధమాత్మత్వసతీత్యుక్త్యా “తాయాయగ్నిస్త” ఇతి అభూత

మాతృభావవతోభగవతోవ్యాప్తినిూచ్యతే; “కదాచిత్త్రిశ్చ తోదృష్టా” ఇతిలక్ష్మీతన్త్రగతవచనప్రత్యభిజ్ఞాపనాయ క్షేత్రబ్రహ్మ యోగః. కరుణాప్రాచుర్యాద్ధి అస్యాకారుణ్యరూపత్వం శాస్త్రీక మితిసాధారణమ్.

(పత్నియూయితి) (౧) “విష్ణుపత్ని” (౨) “ఇన్ద్రపత్ని” (౩) “హిరణ్యతేలక్ష్మీశ్చవత్సో” ఇత్యాదీనిప్రమాణానిప్రత్యభిజ్ఞానైః తన్త్రైః; “పాలయ స్తీహారేర్భావమ్” ఇతినిష్కపత్నిశబ్దోనిరుక్తః. భావః-స్వభావః, స్వాభావికీకరుణా; తస్యాఃపాలనమ్-అతిరోహితత్వసమ్బంధనమ్. పత్నిశబ్దేనశరణాగతరక్షణరూపధర్మసంయోగోబోధితః. ఉక్తశ్చ; “కమలానిర పాయధర్మపత్ని కరుణాద్యాస్త్వయమృత్విజోగుణాస్తే | అననంశ్రయతామపీ చలత్యస్యచ ధర్మస్తద్దనస్యసేవనియః” ఇతి.

పత్నిత్వంనియమ్య తాయామేవ హేతుస్యాదితికథంనశీకర్తృత్వస్థితిరతఃసా (ఇనియవితి). (౪) “న్న హేద్విశిష్టో స్తిమయాసమోవా” (గీ.) “సాహమన్యేస్థితవిష్టోదేవదేవస్యశాక్తికాః | లాలితాతేనచాత్యంతసామరిస్యమూపేయమ్ | కాస్తస్యతస్యదేవస్యవిష్టోస్సద్గుణశాలినః | దముతాహంసదాదేవీనిత్యంతధర్మధర్మినీ | మహిమీదేవదేవస్యవిష్టోకామదుఘావిభోః | తుల్యాగుణవయోరూపైర్మనఃప్రమాథినీహారేః | క్షేత్రైర్మనుగుణైర్భావైః” ఇత్యాదిప్రమాణాన్యత్రద్రష్టవ్యాని.

అథనాపత్నిత్వస్యభూమ్యాదిసాధారణత్వాదాహ (ఇనియవితి). *నిర్వృత్తప్రణయూతివాహసవిధౌ పరీవాహతాన్సితానాం

- (౧) నీహానూక్తమ్. (౨) భూనూక్తమ్. (౩) యజు-3-అష్ట.
(౪) రా-సు-3-30. (౫)

(౧౧) తిరువడియై స్పృలుప్పిక్కుమవళి తన్ శోల వట్టి వరుమవన్
స్పృలుప్పిక్కుచ్చిల్లి వేడ్డావిళే,

నీళామహ్యదీనాం నై తాదృశమభిమతస్వమితిభావః; (౧) “భోగ్యావా
మపి” ఇతి శ్లోకోఽత్రానుసంధేయః.

(కణ్ణభివల్ ౧) నిరసాయః; ఉక్తమర్థం కై ముతికన్యా యోనదృ
ధయతి. (తిరువడియైయితి). “రాక్షసీవిషయే త్తిర” ఇతి శేషః. “నియ
స్త ప్రత్యస్వాతన్యైభ్యామస్తిమూరుతిమాధనయోర్వైలక్షణ్యమితి
కై ముతికన్యా యోతనప్రయుక్తః “యుక్తా రామన్యభవతీధర్మవత్సీతి
చాహహి నేప్తేయ క్తమయు క్తం వావిచారయితుమీశ్వరః! వ్యాము
గ్ధోహియ త్తస్తస్యామితియోగీన్ద్రభాషితమ్! అత ఈశానశత్రుత్వం సిద్ధం
కై ముతికాన్నయాత్”

“రాక్షసీవిషయే” ఇత్యుక్త్యా అస్యాభగవదపేక్షయాకరుణా
ధిక్యం వ్యజ్ఞితమ్. “మాతృజ్ఞానీ” ఇతి శ్లోకోఽత్రానుసంధేయః.

నన, రాక్షసీనాంకాకవిభిషణయోశ్చ శరణమిత్యక్తిమన్త్య
మవిశిష్టమ్. (౨) “రదలంక్రూరవాకైర్వ్యః” ఇత్యనేన ప్రాతికూల్య
వర్జనస్య “సాస్త్యమేవాభిధీయతామ్” ఇత్యనేన సాస్త్యవాక్పిన్వత్తి
హేతుభూతానుకూల్యసంబంధస్య, “రాఘవాధిభయంఘోరం రాక్ష
సానాముపసితమ్” ఇతి కార్పణ్యస్య, “అలమేషావదిత్రాతుమ్” ఇతి
విశ్వాసస్య, “అభియాచామన్తే దేహీమ్” “ధర్మైతామపియాచధ్య
మ్” ఇతి గోప్తప్రత్యవరణస్య, “ప్రణిపాతప్రపన్నాహి” ఇతి ప్రసాదపే
శోర్నిత్యేన చ పూర్ణప్రపదనస్య రాక్షసీభిరనుష్ఠితత్వాత్ ప్రత్యుత్త-

“తచ్చిరఃపాదయోస్తస్య” ఇత్యాదిపాద్యవచనపర్యాలోచనాయాం కాకస్యైవ శరణాగతత్వాభావః ప్రతీయత ఇతి కథమాధిక్యమితి వాచ్యమ్.

త్రిజటయాఉపదేశేకృతేపిరాక్షసీభిరననుష్ఠానాత్ ; సచవిభీషణసహాగతరాక్షసవత్త్రిజటాభరనమర్పణే ఏతాసామస్తర్భావః. దేహసన్నుద్ధమాత్రస్య రావణాదిసాధారణత్వేనతాసాంవిశిష్య త్రిజటాభిమాననిష్ఠత్వేప్రమాణాభావాత్. సహితతఃప్రభృతి తాభిః ప్రాతికూల్యంవర్జితమ్; యాః, “రక్షసాంకామరూపాణాంవిజ్ఞానేమమకాగతిః” ఇతి సీతయోక్తాఽపి, “సీతయాకృతసంవాదస్తిత్వమితవిక్రమఃసచతంబానకీసీతానివేదయితుమిచ్ఛతి” ఇతిరావణంప్రత్యాహుః; “హతేతస్మిన్నకురుష్వి” ఇత్యుక్త్యాప్యేతదుత్తభ్యతే; అన్యథాత్వదాగమనప్రభృతినకృతమిత్వేనబ్రూయాత్; విభీషణసహాగతానాస్తుతేనసహలక్ష్యాతో నిర్గమనాదికంతదభిమాననిష్ఠత్వేమానంసుగమమ్; నవాకాకవిభీషణయోరివరాక్షసీనాంరక్షణే శరణాగతత్వం హేతుత్వేన క్వచిదుక్తమ్. తత్రత “శరణాగతమచాలయత్” “శరణాగతోరక్షీతవ్యః” ఇత్యుచ్యత ఇతివిశేషః. ఇహపునర్యావదాజ్ఞప్తం “రాజసంశ్రయవశ్యానామ్” ఇతిగుణత్వేనోపపాద్య, అధికమపి, “లోకహింసావిహారాణాం రక్షసాంకామరూపిణామ్ । కుర్వతామపిపాపానినైవకార్యమశోభనమ్” ఇతిబాత్యుచితత్వేననదణ్డహేతురితిప్రతిపాదితమితి సుష్ట్యనుగృహీతంవైలక్షణ్యమాచార్యైః.

కేచిత్తు, “తద్దైవార్ద్రాపరాధాః”, ఇతిప్రత్యానక్తినిబద్ధనోనిర్దేశః, శరణాగతరక్షకత్వతదభిమాననిష్ఠరక్షకత్వాభ్యాంవైలక్షణ్యకథనమిత్యాహుః. కాకవిషయే ఏకాక్షిణైకల్యకరణాత్; విభీషణేలపరాధవిరహోద్భవైలక్షణ్యమిత్యేకే.

(౧౨) మతుప్పాలే ఇరువక్ శేర్ త్రియుమ్ నిత్యమెన్నిటతు.

“భూమనిన్ద్రాప్రశంసానునిత్యయోగేతిశాయినే । సంసర్గేస్తి
వివత్తాయాంభవన్తిమతుబాదయః” ఇతి మతుపోనే కేష్వకేష్వను
శాసనాత్, కోత్రార్థోవివత్తితోతతహ (మతుప్పాలేయితి). నత్య
మాణోపయోగవిశేషాదితిభావః. (౧) “అనన్యారాఘవేణాహంభా
స్కరేణప్రభాయథా” (౨) “అనన్యహిమయానీతాభాస్కరేణప్రభా
యథా” (౩) “నిత్యైవైషాజగన్తాతావిష్టోశ్శ్రీరసపాయినీ” (౪) “తన్య
నపాయినీశక్తిరేవేతద్ధర్మధర్మిణీ” “మమనర్వాత్సభూతస్యనిత్యైవైషా
నపాయినీ । మహావిభూతేస్సమూర్త్యమాస్త్వణ్యనపురుషభోః । భగవ
ద్వాసుదేవస్యనిత్యైవైషానపాయినీ” ఇత్యాదీనిప్రమాణానిద్రష్ట
వ్యాని.

అథవా మధ్యమపదలోపినమానేన వస్తీతత్పురుషేణవా
శ్రీసమృద్ధినోలాభసంభవాత్, మతుబసగ్ధకఇత్యతతహ (మతుప్పాలే
యితి). భూమనిన్ద్రాప్రశంసానాం ప్రకృత్యర్థతయాప్రమాణసిద్ధాయాం
తారతమ్యవిహీనాయామేకస్యాం లత్యైవమన్వయాసంభవాత్, అస్తి
వివత్తామాత్రే మతుబోనితిప్రయోజనకత్వాచ్చ, నిత్యయోగవే
తవివత్తితఇతిభావః.

అథవా, “అఖిలజగత్స్వామిన్, అస్మత్స్వామిన్” ఇతిభాష్య
కారైరభిధానాత్, “ఎనైషయాశ్వాసే” ఇతి భగవత్పరాఙ్మూలోక్తే
శ్చ, అస్మదాదేశోమచ్ఛబ్ద ఇతికస్యదిద్భాగ్నిసాన్యదితి, తాంవార
యితి(మతుప్పాలేయితి). ఉత్తరఖణ్డానైరూప్యాన్నిత్యయోగప్రతిపాద

(౧) కా.సు.-౨౧-౧౬.

(౨) కా.య.-౧౨౧-౧౯-

(౩) వి.పు.-౧-౮-౧౩-

(౪)

సస్యాపేక్షితత్వాత్, (౧) “ఉత్తైమాఽపా” (౨) “నిత్యానపాయనీమ్” (౩) “నిత్యానపాయామ్” ఇత్యాచారైర్వివరణాచ్చ, మతుబేవాయం నిత్యయోగార్థః. అస్మత్స్వామిన్నితినారాయణశబ్దేబాధితమేవనర్వస్వామిత్వం విశిష్యానుసంహితమ్; “ఏనై యాశ్వానే” ఇతితుసాశీల్యముదాహరణవిశేషేప్రదర్శితమ్. నారాయణశబ్దార్థప్రాధాన్యాత్పుర్యం తదభిధానాదితిభావః.

అథనా, ననుమతుప్రయోగాచ్చియః పృథక్పిద్ధతావ్రతీయతే; సచతదస్యాన్వయస్మిన్నితస్వస్వామిభావాదా, అథారాధేయభావేవామతుబనుశిష్టఇతి సమ్మన్ధమాత్రమేవమతుబర్థః, నతుపృథక్పిద్ధిరపీతివాచ్యమ్. ఆపృథ్యధికరణన్యాయేన అపృథక్పిద్ధప్రకారవాచకానాంశబ్దానాం స్వతఃపప్రకార్యభిధాయకతయా అపృథక్పిద్ధస్థలేమతుబోనై యథ్యాత్, సీతోఽఘటఇత్యాకాతదదర్శనాత్, “గుణవచనేభ్యోమతుపోలుగిష్టః” ఇత్యన్వయాభివికాప్రయోగాన్వయాన్మాత్రపరత్వాత్, అన్యథా చూపఁఘటఇత్యపి ప్రయోగప్రసక్తాత్, సచసోత్వాదితబ్దానాంవ్యక్తస్వరూపోప్రయోగాత్, నిష్కర్షకే తరత్వవిశేషణమావశ్యకమితి శ్రీశబ్దన్వయిష్కర్షకత్వాదదోషః.

“కీర్తిశ్చీర్వాక్చ” ఇత్యాదా అపృథక్పిద్ధప్రకారప్రకారిభావనిబద్ధసం సామానాధికరణ్యమితీవదద్భిర్భవద్భిస్తదనభ్యుపగమాత్ ; *రాజారాష్ట్రమిత్యాదివత్ పృథక్పిద్ధావపిసామానాధికరణ్యోపపత్తేః, సతతోఽప్యపృథక్పిద్ధిసిద్ధిః; ఏవత్సానిత్యయోగఇతిచిరకాలయోగాభిప్రాయనిష్కర్షక శబ్దాభిప్రాయం వేతిసనిశ్చయశ్చ శ్రయణసిద్ధిరన్వితః, “సాల్లింగాదా ర్విశేష్యాత్” ఇతి సూత్రమివశబరస్వామీమతుబమేవ ఐరాభిమత వివరీతార్థసాధక త్వేనయోజయతి (మతుప్పాలేయితి).

(౧౩) ఇనలోఁ జేకూసి యే నస్తువినుష్టేయ పుష్టే.

జ్ఞానస్వాభిప్రాయాన్నిధిత్వేపి “జ్ఞానావానాత్మా” ఇతిప్రయోగదర్శనాన్నమాతుబః పృథక్సిద్ధినియామకత్వమ్; నచజ్ఞానశబ్దోనియతనిష్కర్షకః. “తద్గుణసారత్వాత్తద్వ్యవదేశః ప్రాజ్ఞవత్” ఇతిసూత్రవిరోధాత్; జ్ఞానస్వరూపత్వేనశక్త్యైవనిర్వాహసమ్భవాత్; లక్షణయానిర్వాహస్తత్సూత్రేణ ప్రదర్శితఇతివక్తుమనుచితమ్.

అస్తువా, తత్రయథాకథంబుత్; ఇహతుశ్రీశబ్దోనియతనిష్కర్షక ఇతిప్రకారమాత్ర పరత్వవివక్షాయాం మతుప్ప్రయోగేబాధకాభావః. ఏవశ్చనిత్యయోగేమతుబనుశాసనస్యసత్త్వాత్, ప్రమాణస్తరానురోధేన నిత్యయోగఏవాత్ర ప్రతిపాద్యతఇతిభావః.

(శేక్ త్రియితి) సామాన్యేనపతిపత్ని భావస్వస్వామిభావాధారాధేయభావనిరూప్యనిరూపకభావవిగ్రహాధారాధేయభావాదీనాం సర్వేషాంపరిగ్రహః.

నచ, “అథవాత్రసమస్తశ్రీమచ్ఛబ్దఉదీర్యతే శరణ్యచరణద్వస్త్యవిశేషణవివక్షయా । శాస్త్రాభియుక్తవచనాచ్ఛేషయుక్తఃప్రతీయతే । సారాయణస్యచరణౌ శ్రీమన్తావతీచాన్వయః । జన్మేదంసఫలం శ్రీమన్నారాయణకృపాలయః । శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యే శరణంవిభో । ఇతిత్వత్పాదకమలవిశేషణతయైవహి । శ్రీమచ్ఛబ్దస్య చావృత్తిఃక్రియతేబ్రహ్మణాన్వయమ్ । తథాశ్రీవత్సచిన్హారైస్సోసితోరమృప్రయుజ్యతే । శ్రీమన్తావతీచరణౌసమాశ్రితఇతిస్ఫుటమ్ । ఏవం సతిశ్రియఃకాస్త చరణేనిత్యసంశ్రయాత్ । ఘటకాస్తరరాహిత్యం శేషత్వశ్చప్రకాశ్యతే” ఇతితత్త్వదీపకృద్భిః శ్రీమచ్ఛబ్దస్యచరణవిశేషణతయాపియోజితత్వాత్, “ఇరువక్ శేక్ త్రియమ్” ఇత్యన్యతద్యోజనాసాధారణ్యవిరహాన్నున్యసత్వమితివాచ్యమ్.

తద్యోజనాయాభగవత్పరాబ్జుశభావ్యకారాదిభరసభిధానాత్, శాస్త్రాభియుక్తవచనయోశ్చీనుచ్ఛబ్దస్యచరణవిశేషణస్యద్వయగతశ్రీమచ్ఛబ్దవివరణత్వేనియామకత్వాదర్శనాత్, శాస్త్రేపూర్వాభ్యసనవాక్యాన్తరత్వసమ్భావనయా ఉత్తరాధ్యతశ్రీమచ్ఛబ్దస్య యుక్తచ్ఛబ్దవిశేషణతాయాఅపినమ్భవాత్, పాదవిశేషణత్వేపి కమలశబ్దవదధికార్థోపాదానసమ్భవాత్, ఆచార్యవచనే “శక్తిరథాజ్ఞకల్పకధ్వజారవిందాబ్జుశవజ్రలాంఛనమ్” “వజ్రధ్వజాబ్జుశసుధాకలశాతపత్రపక్షేరుహాబ్జువరికర్ణపరీతమస్తః” ఇతివత్ పరతత్వచిన్తవత్వస్యాపి శ్రీమత్పదేనబోధనసమ్భవాచ్ఛ. వస్తుతః, శేర్త్రియిత్యస్యవిగ్రహాద్వారకసమ్భస్థసాధారణత్వాత్, ఫలతస్సాపియోజనాకథితైవేతిబోధ్యమ్.

సనుమతుస్పృతిపాద్యోనిత్యయోగః కింస్వరూపతః, ఆహాఃస్విద్విగ్రహతః; నాద్యః. తస్యసర్వదివ్యమహిమీసాధారణత్వాత్, పురుషకారత్వానుపయోగిత్యాచ్ఛ; ద్వితీయేత్వసిద్ధిః; రామాద్యవతారేషువిశ్లేషదర్శనాదిత్యతాపా(ఇవలోజ్యేతి). ఉభయవిధోపనిత్యయోగోత్రప్రతిపాద్యః.

స్వరూపతోనిత్యయోగశ్చ-స్వరూపనిరూపకత్వేన; “శ్రియఃపతిర్నిఖిలహేయవ్రత్యసిక” “శ్రియఃకాంతోనస్తః” ఇత్యాదిషు శ్రియఃపతిత్వస్య సత్యత్వజ్ఞానత్వాదితోపి ప్రాగాభ్యవ్యకారైరభిధానాత్; భగవద్యామునాచార్త్యైరపి “కశ్చీర్శ్రియః” ఇతిప్రథమతస్స ర్వేశ్వరస్వరూపనిరూపకతయా శ్రియఉక్తత్వాత్; “సహి ఈశతయావినా ఈశ్వరోనామ; సాత్వీశ్వరతైవ కుసుమస్యగన్ధితావత్” ఇతిశ్రీవిష్ణుచిత్రాచార్త్యైరభిధానాత్; “ఈశతాతస్యచావ్యహమ్” ఇతిస్వయమేన

తస్మిన్ అభిధానాత్; అహంతాత్వసత్తాత్వాది నాప్రసిద్ధాయా అస్యాస్ప
ర్వాతిశాయివస్తు స్వరూపనిరూపకత్వం సిద్ధమ్. ఇదమేవ “స్వరూపం
స్వాతంత్ర్యమ్” ఇత్యత్రానుగృహీతమాచార్యైః.

తథాచ ఇతిరవ్యావృత్తానరజభగవత్సమ్మన్వవశాదస్యా ఏవ
పురుషకారత్వం యుక్తమితి భావనాయస్వరూపత్వోపత్యయోగః ప్రతి
పాద్యతే ఇతి సనిష్ఠామోక్షమాతా; విభుత్వేత్వస్యాస్పర్వావచ్ఛిన్నస్వ
రూపసమ్మన్వోపపత్తిశః.

విగ్రహాణాపిచ నిత్యయోగస్సమ్మన్వవశేష. బ్రహ్మచర్యావస్థా
యునుపిహి, “కృష్ణాది నేన సమమృత్యావ్యధిహంవత్కన్తవలాయామ్” ఇత్యు
క్తమ్. “నిత్యైవైవేషాజగన్మాతా” ఇత్యుక్తమిన్వరూపత్వోపత్యయోగః
సర్వసాధారణత్వాత్, భృగోభ్యాత్యాం సముత్పన్నాయాః కథమమ్మ
తమభవదశాయాముత్పత్తిరతిశేషాయా అనుత్తరతత్వప్రసక్త్యాచ్చవి
గ్రహనిత్యత్వమేవనారాయణో నిత్యత్వప్రసూతాపివాభిప్రేతమితి;

అనపాయినీత్వమవివిగ్రహవిశిష్టాయా ఏవావగమ్యతే. “జేవ
త్వే జేవజేహాయం మనుష్యత్వేచమానుషీ” ఇత్యాదివర్ణనాచ్చ,
“ఘృహేషుచైవనర్వేషువిభవేషుచసర్వతః | తథాప్ర్యాసీభవశ్యే
షామమచైవాపాయినీ” ఇత్యత్రాకపాయినీశబ్దస్య విగ్రహేనపాయ
విషయత్వోన్వయే, ఆచార్యైః-“అనుజనురనురూపరూపచేష్టానయది
సమాగమవిద్వరానవిష్యత్ | అనరసమభవాప్రియమృషిష్టభృషమక
రిష్యతేర్జుగాజన్మ” “యదిమనుజురీతశ్చంద్రీలయామృత్యుమ్ తేరను
జనురనురూపాదేవినా వాతేరిష్యః | అనరసమభవిష్యన్నర్కనాభిష్యమా
తర్ధరజళదంవిస్తో దస్తకాన్తాయతాఽఽ” ఇతి;

తథాచ నిత్యోన్మామృచ్చికానామిశవిగ్రహాణాంస్వానురూప
| శీవిగ్రహయోగస్యకదాచిద్విరహాఽపి నిత్యవిగ్రహస్యనిత్యంశ్రియా

(౧౪) ఈశ్వరస్వాత స్త్రియై యమ్ చేతనమజ్ఞాయ అపరాధ జే
యుమ్కణ్ణ అకలమాజ్ఞాత్.

యోగేన బాధకమిశ్యేకే; తత్రాపి విశ్లేషః కేవలమభిప్రాయే; “శాస్త్రా
నస్తేత్యారభ్య-గాఢోపగూఢానితే” ఇతి, “అశ్చిన్యాత్మావప్రమేచనపు
రేవభవైరేవభవజ్ఞేత్యాకాంతేనైవనుగుణతయానర్వభావానుయా
తా । ఇచ్ఛాయాపాణ్యపిభగవతస్సద్విదయస్యాత్మరూపాగూఢీకుర్యా
న్నహిమధురతామగన్ధిన్ధో-స్తరజ్ఞాన్” ఇతిసర్వయాపేషుగాఢనమృత
ప్రతీతేః, “అత్యైవపశాత్పత్తికగాఢబన్ధమ్” ఇత్యభిధానాచ్చ; అవతా
రవిషయకజ్యేన ఆశ్రయణస్యవత్కృమాణతయా నిత్యవరవిగ్రహా
స్యశ్రియానిత్యనమృతజ్యేవిశాలప్రతీతీయోమాతావారత్వప్రసక్తాత్ ;

ఏవంబు “ఇవతోనన్నిభిరుంతే” ఇత్యాశ్చర్యభిసౌతవిశ్లేషసంశ్లేష
విషయమిత్యన్యే; అతఃఉభయవిధస్యాపి నిత్యయోగస్యప్రతిపాదకే
నవిరోధఇత్యభిప్రాయేణ అనేనవాక్యేనస్వయాపేషా నిత్యయోగప్రతి
పాద్యతే “కూడియే” ఇత్యనేన; (౧) “అహ స్తయావినాపాంహినిరుపా
ఖ్యోనసిధ్యతే” ఇతిస్యతిరక్తే అనన్బావవిస్ఫురితః; విగ్రహానిత్యయో
గోపిప్రతిపాద్యతే ఇత్యభిప్రాయేణతత్ప్రయోజకోభోగ్యతావిశయః,
ఈశ్వరభోగసమ్పాదనమిత్యాదావాచాకోశ్య క్తే సత్యేనస్వయంప్ర
కృతోపయోగి ప్రయోజకాస్తరమాహ (ఈశ్వరస్వాత స్త్రియై యమ్
మిత్యాది).

“అకలజ్ఞేన్” ఇతిభోగ్యతావిశయాదస్థానే భయశబ్దాయా
ప్రసక్త ప్రతిషేధఇతి హ్యంత్యైర్వాహ్యతమ్. (౨) “యద్భక్తికల్ప
నియుతానుభవేష్యనాశ్వం తత్ప్రిత్విమంస్పజతిజన్తు రిహతేణాఢ” ఇత్య
ల్పకాలవనాః-సజ్యయానవరాధా ననుత్పన్నతాంజేతినానామీశ్వర
దర్శనే నిత్యజ్ఞానాశ్రయణం ససిధ్యతీతి స్వయంనిత్యం నన్నిధత్త

(౧) లక్ష్మీతత్త్వే-౨.

(౨) జ్ఞా-పూ-౧౦.

† ద్వైతవిది

(౧౫) చేతననుక్కు- ఇష్టయిరణ్ణయమ్నినై తజ్జవేణ్ణా.

(౧౬) ఇత్తాన్ ఆశ్రయిక్కు-కు- రుదియేవేణ్ణవతు.

ఇతిభావః (౧) “నేతుర్నిత్యసహాయీబీజనని సత్తాత్తుంత్యమత్రాగతా” (౨) “ఉదధిపరమహ్యోమోర్విస్సృత్య మాదృశరక్షణత్వమమితిధియా భూయశ్చీరజ్జఘామనిమోదనే” ఇత్యాచార్యోక్తిరత్రానుసంధేయా.

ఏవేన, “తమనః పరమేహ్యోమ్నినిత్యంసన్నిహితా” ఇత్యుత్తరనారాయణోక్తి రుపలక్షణార్థేతి దర్శితమ్; అతఏవ చేతనానాం నిశ్చయ- మాశ్రయణ ముపపద్యత ఇత్యాహ (చేతననుక్కి-తి). (ఇష్టయిరణ్ణమ్)స్వాపరాధేశ్వరస్వాతంత్ర్య; ఉక్తంచతుశ్లోక్యధికారే; “త్వత్ప్రసాదేనతి సర్వేశ్వరా దపిమేభయం నాస్తీత్యాహ (లోకనాథదయితే) ఇతి. దయితాశబ్దః - ఇహవల్లభాత్వాభిప్రాయః. సర్వభూయః భయపేతుభూతస్సర్వేశ్వరోపి త్వదభిమతంనాతిక్రమతీతి భావః” ఇతి.

నను, (3) “సదేశకాతానావస్థాం యోగోహ్యాయ మపేక్షతే” ఇతివచనాత్, (౪) “సపషడేశఃకాలశ్చ” ఇతివ్యజ్జతత్వాచ్చ, కాలప్రవీత్యాభావస్య సిద్ధత్వాత్, ఘటకసద్భావకాలప్రవీతౌ అప్రసక్తవేతిమతుబోధైయథ్యమితాహ (ఇత్తాలితి), ఉపాయస్య సిద్ధస్య సర్వశక్త్యాదకాలే కృతస్య ఫలానుకూల శక్తిర్నాస్తీత్యే తదస్య త్రసాధ్యేషు సాధనేషు దృష్టంపచనేన నివర్తితమ్; తథాపి ఫలకామనాయాఅధికారతయా తత్కాలప్రవీతౌ పురుషకారపురస్కారానుగుణకాలవిశేషప్రవీతౌచా వర్జసిద్ధౌన.

(౧) శ్రీగుణరత్న-౫౩.

(౨) శ్రీగుణరత్న

(3)

(౪) రా-యూ-౧౫.

కాలమ్ పార్క్ క్లవేజ్ మెన్బిరులు.

సహి “ ఆధానస్య నర్తుమిషేత్ ” ఇతికాలనియమ నిషేధమాత్రేణ తదజ్ఞసమవధానకాలోపి సప్రతీక్ష్యఇతి పురుషకారసమవధానస్య నిత్యతావశ్యంతద్వ్యావర్తనాయ ప్రతిపాదనీయేతిభావః; (కాలమ్) పురుషకార సన్నిభానకాలః; వసంతాదికాలాః ప్రతీక్షాతు ప్రాపకాభావాత్, సదేశకాలావితినిషేధాద్వా;

సచ, “అనుకూలేహనిశుభే గురుస్సన్నిత్యా సమాహితః” ఇత్యారభ్య, “ఇతినమ్బాధితస్తేవనం మన్తేగ్రాత్మానమర్పయేత్” ఇత్యస్తేన ప్రపత్తేరిపి భరద్వాజసంహితా పరిశిష్టేకాలవిశేషాజ్ఞకత్వప్రతీతే; సదేశకాలావిత్యాదీనాం దేశకాలత్యాగవిధాయకత్వాసమ్భవాత్, విశిష్టదేశకాలత్యాగవిధాయకత్వేచ ఆశ్రయణాయాశుద్ధదేశకాలసమ్పాదనప్రసక్తేన శిష్యుచారవిరోధాత్, హిశబ్దోపబద్ధాచ్చార్థవాద మాత్రత్యాత్మగం తతస్తదప్రతీక్షాసిద్ధిరివాచ్యమ్.

పరిశిష్టనచనానాం పూర్వైరనుదాహరణాత్, గురుకృత్యమన్త్రోపదేశాజ్ఞ విధాయకత్వేనా పుష్పపత్తే; విశిష్టదేశకాలయోః ప్రప్రత్యర్థమనపేక్షత్వజ్ఞాపనేన అజ్ఞాతజ్ఞాపకతయా విధిత్యేబాధకాభావాత్; భక్త్యాదిసామ్యాత్ప్రప్రత్యర్థఉదగయన పూర్వపక్షహరితిసామాన్యవిధినానా దేశకాల నియమాపేక్షత్వస్య నిషేధసమ్భవాత్; తస్యచ ప్రయోజన మకాలేపి ప్రవృత్తిశేవేతి సతదానర్థకృతజ్ఞా.

“విధిర్వాధారణవత్” ఇతిన్యాయేన సత్త్వే హిశబ్దే అసామాన్యస్య విధేయత్వాత్, దేశాదీనామపి శ్రేయస్సాధనత్వవేషేణ

ధర్మతయాతత్త్వైగవ్య చరమశ్లోకే విధానాన్వయమునకుఁగల్గినా
వివిష్టత్యాగవిధానాన్వయధర్మభేదకాలప్రసేదో నిష్పత్తిమాత్ర మో
ధనాత్; ఆర్థానా ర్థభేదేన విషయవిభాగోద్భవవ్యత్యేకే.

అన్యేతు, అతఏనవిరుద్ధ ధర్మాధ్యాసాత్సాధన ఫలభేదప్రప
త్తిభేదః. సాధనవిషయూణిదేశ కాలాపేతోవచనాని; సాధ్యవిషయూ
ణి అనియమవచనాని. సాధనము నియమత ప్రద సేతోవచనానాత్; అవ
దనావశ్యేదేన విషయవిభాగస్తు ననన్యుతే. విధిషణశరణాగతో తద్ద
ర్శనాత్. ప్రతిక తాన్విక మన్విక ప్రదనభేదేన విషయవిభాగస్వీకా
రేతు, దేశకాలనియమ సాపేత తన్నిరసేతు యో ప్రయోగ్యమలభు
భావే “సర్వేషాంతాన్వికస్తువా” ఇత్యుక్తాభ్యవస్థితవికల్పానుమ
తే. యోగశబ్దస్య సాధనవాచిత్వేవ్యత్యేక స్థానాత్ స్తుత్యుపపత్తిః.
ఆచార్యనిష్ఠవిషయే “ఏకైక మపిచాన్తానాం ప్రపత్తి ప్రాజ్ఞసంశ
యాత్” ఇతివత్, దేశకాలాన్వికత్వేపి వధువశాత్. సాధనప్రపత్తి
రపీత్యేనంపరమ్. ఫలప్రపత్తిమతదేవసేతుత్వం ఫలాత్మాదేన, “సవిష
దేశః” ఇత్యుపబృంహితేన మత్సపా ధర్మత్యాగవిధానేనచనిర్భయ
త్యాహుః.

అథనా, (౧) “చక్షురంహిమనః” ఇత్యాశ్రయణాదపేతే తదాభి
రతయా ఆశ్రయణస్య ప్రముఖకారణోగాదపాపేతత్వే తత్ప్రసేదా
యాస్తద్రూపినాశేకాన్త్యా యోగీతన్వృతి పురుషకారణోగవ్య నిర్వ్య
త్వేపి తద్భయమపరిపూతమితి తదర్థవిశ్యయోగప్రసేపాదన మనన్త
కం స్యాదితి వివిష్టకాలాపేతత్వసిద్ధిః. సామాన్యహేతువికాల ఏవా
శ్రయణస్య కాలఇత్యత్రమతువస్తాత్పర్యణ, “సవిషదేశకాలశ్చ” ఇ
త్యుపబృంహణసశా దవగమ్యత ఇత్యాహ (ఇత్యాదితి). (కాలమ)

(౧౭) ఇనలో సన్నిధియాలే కాక మేతలై పెత్తనము, అతిల్లామెయాలే రావణన్ ముడిస్తాన్.

రుచికాలాతిరి క్తకాలసామాన్యమ్. అత్రయోజనాద్వయే ఆద్యయోజనా నరనరముని వ్యాఖ్యానానుసారినీ; ద్వితీయాత్తు, “అయమర్థో మన్యోరత్నే ప్రథమపదేనున్పట్టః” ఇతి శ్రీనచనభూషణవాక్యానుసారినీతిబోధ్యమ్.

సను, పురుషకార సన్నిధానస్య ఆవశ్యకత్వమభ్యుపగమ్య నిత్యయోగాద్రుచ్యత్వ త్తిక్షణవవాశ్రయణసమ్భవఇతి కిమర్థం పరిహీయతే; సమస్తకల్యాణగుణోదధే రీశ్వరస్య పురుషకారాసన్నిధానేష్యపరాధీనరక్షకత్వం సమ్భవత్యేవేతికుతోనోచ్యతే. అతస్తత్సన్నిధానస్యావశ్యకత్వ మైతిహాసిక పుత్రాస్తేన వ్యజ్ఞేతమిత్యాహ (ఇనలో సన్నిధియాలేయితి).

అథవా పురుషకారస్యాజ్ఞత్యే స్వాజ్ఞసమపధానకాల ప్రతీహావారణాయ మతునితివక్తుం శక్యమ్. తదేవాసిద్ధమిత్యతః (ఇనలితి). కాకోహిరావణేన తుల్యపరాధః; తతోవ్యధికాపరాధోవా; జనన్యాంవిపరీతబుద్ధిర్నితస్యాపిపాద్యేక్షత్వా; “సద్బుద్ధ్యాజనకీతత్రకస్తర్పశరపీడితః । విదచారనభై స్తీయైః వీనోన్నతపయోధరా” ఇతి. కాయకవ్యాపారస్తవధికః. ఏవమపి తస్యప్రాణరక్షణమ్, “కృపయా పర్యపాలయత్” ఇతికారుణ్యరూప శ్రీసన్నిధ్యధీనమ్. యద్యపి “తమేవశరణంగతః” “శరణ్య శృరణాగతమ్” ఇతితద్రక్షణే శరణాగతత్వం హేతుః ప్రతీయతే. తథాపితత్రశరణాగతిస్తవ్య గత్యస్తరాభావప్రయుక్త సమీపాగమనమాత్రమేవ.

తదుక్తంపాద్యైః “ఇత్యుక్తసాఫలభిభుగ్బ్రహ్మణారఘునస్తమ్ |
ఉపేత్య సహసాభూమా నివపాత భయాతురః | ప్రాణసంశయ మా
పన్నం దృష్ట్యానీతాఽథవాయసమ్ || త్రాహిత్రాహితీ భర్తార ము
వాచ దయయా విభుమ్ | పురతః పతితందేవీ ధర్మ్యాం వాయసం
తథా | తచ్చిరః పాదయోస్తస్య యోజయామాన జానకీ | తము
త్థాప్య కరేణాథ కృపాపీయూష సాగరః | రరక్ష రామోభగవాన్వా
యసందయయైక్షుత” ఇతి.

సచాస్య బ్రహ్మకృత శరణాగత్యుపదేశ శ్రవణమాత్రేణ
భయాతురస్యానాసాదిత విశ్వాసస్య శరణాగతిరస్తీతి కల్పయితుం
శక్యమ్; గత్యభావప్రయుక్తాచనిర్వాప్యపారతా రావణస్వాపినమా
నా; సహి భగవతా బ్రహ్మస్తే ప్రయుజ్యమానే సకిచ్చిచ్చకారేతి
రామాయణే దృశ్యతే.

ఏవం ఇచ్చ (౧) “ప్రణత ఇతిదయాభుః” (౨) “శరణమిత్యక్తి
క్షమా” ఇత్యాద్యభ్యుపగమమాత్రం సీతాకృతవ్యాపారంవా ఆశీ
త్యయోజ్యమ్; అస్తువా శరణాగతి తదభావాభ్యామప్యనయో ర్ద్విశే
షః. తథాపి శూర్పణఖా తాటకయో రయమపి విశేషోసిద్ధః. సహిత
యోరన్యతరా శరణాగతా. అపరాధశ్చ శూర్పణఖ్యా అధికః;
నాహిసీతాంభక్షయితు ముపససార; తాటకాతు స్వననేజ్యాశబ్ద
శ్రుత్వాసమ్మృద్ధా; అతఏవ రమ్యజామాతృదేవైరనయోర్జీవనతద్వ్య
తిరేకౌపురుషకారనన్నిధ్య సన్నిధ్యధీనా విత్యుక్తమ్. విరూపణమా
త్రేణశూర్పణఖా విడుద్రావ. ఇయన్తు హృతకర్ణాగ్రనాసికా చ్చిన్న
బాహురపి కామరూపధరా సద్యోనేకశోరూపాణికృత్వా అశ్మవర్షం
విముఞ్చస్తీచచారేతితాం విశ్వామిత్రచోదితో వనీధత్యస్తీవిశేష ఇతి
చేన్న; యోహిభార్గవరామస్య శిరంనిరోధముద్యయోజ, సతన్యాశ
క్తిర్నాయా శక్తినిరోధే; విశ్వామిత్రస్యతయా మాభూద్యేశోపద్రవ

(౧౮) పురుషకారబలత్తాతే స్వాతన్త్ర్యమ్ తత్ర శాయద్దాత్ తత్ర యోగుక్కుమ్ గుణజ్జలై చ్చిల్లుకితు నారాయణపదమ్.

ఇత్యేతానదేవాభిమతమ్. ఏనమపి తద్వధస్సీతానన్నిధ్యభావాదేవే త్యాశయాత్. వస్తుతో వచనసిద్ధాయాం పురుషకారాపేక్షాయామభ్యుచ్చయమాత్రం వ్యజ్ఞకన్తతాస్త కథనమితి నాతీవాత్రయతితన్యమ్.

నన్వతీనారాయణశబ్దో వాత్సల్యాదిగుణపర ఇతిభనతామభిమతమ్; తచ్చననన్భనతి. అనుకూళతవాత్సల్యాదేరాశ్రయణాప్రయోజకత్వాత్; ఉద్భూతవాత్సల్యాది ప్రతిపాదనే పురుషకారవైయర్థ్యాపరీతనా (పురుషకారబలత్తాతే ఇతి). పురుషకారోర్భావితస్యైవ వాత్సల్యాదేః ప్రతిపాద్యత్వాన్నదోష ఇతిభావః; గుణసమ్మస్థానోన్యేనదపిపురుషకారసన్నిధాన మప్రయోజకమితి తత్సద్భావో నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యతే.

యత్తురహన్యత్రయసారే పురుషకారోన్యధికఇతి జ్ఞాపయన్తో గుణసమ్మన్తా నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యన్తే. (౧) “తన్నడియాన్ తిలత్తు” ఇతి. శ్రీయోద్భావితానవిగోమాన్నాద్రీయతిఇత్యభిధానాదిత్యవేధారితమ్. తత్ - భగవద్గుణప్రాశస్త్య ప్రతిపాదనపరమ్. స్వోద్భావితవాత్సల్యదాగ్ధ్యపరీతార్థమేవ శ్రీయాదోషనూచనంక్రియత ఇతిరమ్యబామాత్మజేనై రభిధానాత్; అన్యథాపురుషకారవైయర్థ్య ప్రసక్తాత్. అతఏవపత్తిశతసహస్రికాయాం గుణాధిక్యవేష ఉచ్యత ఇత్యుక్తమ్.

అథవా, ననుశ్రీమచ్ఛబ్దఏవ భగవదసాధారణనామేతి నారాయణశబ్దో నపేక్షితః. పత్యతే నామసహస్రే శ్రీమచ్ఛబ్దః - “శ్రీధర

శ్రీకృష్ణ శ్రీకృష్ణశ్రీమాన్" ఇతి. యద్యపి శ్రేయసే - సర్వపురుషా
 ధాయ, శ్రయఃకరమా-శ్రేయశ్రీః, సామ్యనిత్యయోగినీతి - శ్రేయ
 శ్రీమానితి భగవద్గుణదర్పణే వ్యాఖ్యాతమ్. " అగ్రతేర్థాగమణీ
 శ్రీమాన్" ఇత్యత్ర తుస్పష్టపరవిభాతీత్వాత్ శ్రీమానితి; "నాగసింహ
 వపుశ్రీమాన్" ఇత్యత్ర సామ్యలంకార్యాదిభిరతిమనోహర దివ్య
 రూపఇతి; తథాపి శ్రేయశ్రీమద్యబ్రహ్మసి లక్ష్మీవస్తున్నేనైవ ప్రపన్నత్వి
 నిమిత్తేన నామత్వాత్; లక్ష్మీపదాది శబ్దతుల్య శ్రీమద్యబ్రహ్మపినా
 మైవ. మతుపాచ శ్రీపతేనచే ఇత్యన్యాయసారాత్; పరిత్యాది
 సమ్యక్భావనాత్తస్య భగవదసాధారణత్వాత్ నామమపాదాభావే
 పిచసమేతి.

గుణవిగ్రహప్రతిపాదనాయ సారాయణశబ్ద ఇతిచేత్, పర
 ణపదవై యథ్యమ్; గుణమాత్రప్రతిపాదనేపి శరణపదవై యథ్యమ్;
 ఇత్యతోగోబలీవద్దన్యాదేన ఉపాయత్వోపయుక్తగుణవిశేషమాత్ర
 ప్రతిపాదకత్వం సజ్జతీందర్శయన్నాహం (పునునకారబలత్తాతేయితి),
 ఉపాయత్వాతిరిక్త సర్వగుణవివక్షాయా ఆవ్యత్రాభావాన్నాయం
 గోబలీవద్దన్యాయ విషయఇతిమత్వా తత్వదీనృతా సామాన్య
 విశేషన్యాయః ప్రదర్శితః; సామాన్యవిశేషన్యాయశ్చ - విశేషా
 నుగుణ్యేన సామాన్యస్య తాత్పర్య వర్ణనమాత్రమ్; తద్వసమాన
 ప్రకరణపరిత శబ్దేష్వేకాభ్యేన, విరుద్ధేషు విశేషాతిరిక్తపరత్వేన, ప
 రస్పరాన్యాయయోగ్యేష్వపేక్షితార్థప్రతిపాదకత్వేన; ఆద్యంసచ్చ
 హ్నత్కాదిశబ్దేషు; ద్వితీయంయ బాహువరీయేబాహువరీత్యాదా; తృ
 తీయం ప్రకృతఇతిభాగ్యమ్.

(౧౯) అవైయావన-వాత్సల్యముమ్, స్వామిత్వముమ్, సాశీల్యముమ్, సాలభ్యముమ్, జ్ఞానముమ్, శక్తియుమ్;

అతివహోత్తరఖణ్డేపి ప్రాప్యతోష్ణసయుక్తావన గుణా నారాయణపదేన ప్రతిపాద్యంతే; సర్వేషాం గుణానామత్రాభిధానే తస్మాత్తేవాగ్రేనిర్దిశ్యేత; అతోవిభజ్యైవాత్రఖణ్డద్వయే గుణావివక్షితా ఇతి. (తలైయెడుకుమ్) సాక్షాత్పరమృతయావా-ఆశ్రితరక్షణోన్ముఖాన్; ఏతేనజ్ఞానశక్త్యాదీనామస్వత్ర ప్రతిపాద్యతయా నత్యుమాణత్వాత్తేషా ఇన్ద్రియాత్ స్తస్మి తిరోహితతోద్వోద్భవయోరభావాదసాజ్ఞత్యమిత్యపాస్తమ్.

తేషామప్యాశ్రితరక్షణోన్ముఖ్యస్య స్వాతన్త్ర్యతిరోహితత్వాత్, తానేవగుణాః దర్శయతి, (అవైయావనవిత్యాదినా). జ్ఞానశక్తిగ్రహణం పూర్తిప్రాప్యోరుపలక్షణమితి వరవరమునయః.

అత్రయద్యపి “తత్రసూనదత్వధాః కార్యాధాశ్చద్విధాగుణాః! వాత్సల్యప్రముఖాఃపూర్వే జ్ఞానశక్త్యాదయోపరే” ఇత్యాశ్రయణ సౌకర్యాపాదకత్వేన ఆశ్రితకార్యాపాదకత్వేనచ గుణావిభక్తాః; తథాపి కార్యానుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిశూన్యం నైష్ఫల్యాన్నప్రేక్షావానాశ్రయతీతి జ్ఞానాదీనామస్వస్త్వాశ్రయణోచితత్వమితి, “ఆశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య” ఇత్యత్రఉభయవిధగుణపరామర్శోపపత్తేర్నతద్విరోధః; ఆశ్రయణోచితేతి- వాత్సల్యాదయ ఏవోక్తాః; “హరేః” ఇత్యనేనతు-విరోధినివర్తనశక్తిబోధయతా జ్ఞానాదయ ఉపలక్ష్యంత ఇత్యనేతి.

నారాయణపదస్య ఉక్తగుణబోధకత్వచ్చ “నారస్త్వితీసర్వపుంసామ్” “నారశబ్దేన జీవానాం సమూహః ప్రోచ్యతేబుధైః” ఇతి

పలక్షితానాంవాత్సల్యాదీనాం శ్రీయాజ్ఞాపితానాముద్భావితానా
జ్ఞానారాయణపదేన కారణత్వాది ప్రతిపాదనముఖేనాధిభానమితి
హితద్గ్రన్థార్థః. ఉభయోః పదయోరుక్తగుణ జ్ఞాపకత్వ సమ్భవేపి, శ్రీ
మత్పదస్య పురుషకార సమ్భవస్థ ప్రతిపాదనే, ఉత్తరపదస్య తదుద్భావి
త ద్విభతర గుణసమ్భవస్థ శక్త్యాది ప్రతిపాదనే తాత్పర్యమితి తత్తై
వానుపదం దర్శితమ్.

ఏతేనధ్యేయత్వనదాశ్రయణీయత్వమపి కారణవస్తునవవేతి
యోబ్రహ్మణమితిశ్రుత్యానగమాత్, కారణత్వమప్యత్ర వివక్షిత
మితి తత్పదీహోక్తి ర్వాన్యభ్యాతా. సృష్ట్యనుగుణ జ్ఞానశక్తి కరుణా
దిజ్ఞాపనముఖేనైవ తస్మాశ్రయణోపయోగిత్వాత్; ఏవంసతి “నారపద
స్య జీవనమూహవాచిత్యమ్, అయనపదస్య కరణవృత్తత్వా ఉపా
యవాచిత్యం, అత్రనారాయణపదార్థతయాఉక్తంభవతి” ఇత్యత్రనా
రాయణపదశబ్దో బహుప్రహిణా నారాయణపద బోధ్యాన్తకోభావ
ప్రధానః; తదర్థత్వం తత్ప్రయోజనకత్వమ్, తద్భేతుత్వమితియావత్;
అతేత్యస్యఉక్తేషు గుణేష్విత్యర్థః; అన్వయశ్చస్య నారాయణపద
బోధ్యత్వే; తథాచోక్తానాం ప్రతిపాద్యత్వే కరణవృత్తత్విర్భూతమితి
తాత్పర్యమ్. యథాచైతత్తథోపపాదితమనుపదమేవ. శబ్దశక్తిశ్చ
స్య స్వవిషయ తత్సమ్భవస్థైర్బోధకత్వరూపాతిశయకరీ, తచ్చేష ఇతి
వాయథాశ్రుతమేవ సుగమమ్. ఏతేనోపాయత్వస్యాపి నారాయణప
దప్రతిపాద్యత్వేనోక్తత్వా చ్చరణపదనై యర్థ్యపరిహారాయ గోబ
లీవర్ధన్యాయేన సజ్జీచయితౄ యుక్తమిత్యగ్రిమగ్రన్థవిరోధ ఇత్య
పాస్తమ్.

అథవా, అత్రప్రహేషాద్యహం ముపాయత్వేన మోక్షప్రదా
నస్వరూపయోగ్యతాహం సామాన్యవకానోపహితత్వమ్; శరణ
శబ్దేనతు మోక్షోపాయత్వేన ప్రతిపాద్యతేతి ఛకోబోధ్యం యో
బ్రహ్మణమితీకరణక శేబరప్రదానస్య, యోగైవేదానితాన్త్రప్రదా
నస్య, దేవమితిస్తుతి విషయానుభవల్యాణగుణయోగస్య, ఆత్మబుద్ధి
ప్రసాదమితి గుణవత్తాద్యవసాయ బలకత్వస్యచ ప్రతిపాదనాత్. అ
త్రజ్ఞానశక్తిగుణగ్రహణస్య, ఛోప్రదానోపయుక్తగుణాః “సర్వభూత్వ
సర్వశక్తిత్వావాప్త సమస్తకామత్వ నిరుపాధక శేషిత్వ పరమదయ
యత్వాని” ఇతిస్వతిస్త్రిచరమజ్ఞగవ్యాఖ్యానోక్తియతో శేవదయో
పలక్షణత్వాద్దయాకార్యరదుక్తోపాయత్వసిద్ధిః.

శ్రీవత్సాబ్జమిశైక్రిపి(౧) “స్వతః శక్తిగదానామ పరీక్షానమా
సాపంపరాక్రమితుమ్నా తిమామదీపమ్” ఇతికానోపయోగి త్వేవగదా
గాప్యనుసంహితా; యత్పుంః భట్టపరాశరపాదైః, (౨) “ఉపాదత్తప
త్తాస్థితి నియమనాదై యేదదితే” స్వముక్త్యశ్చశ్రీమాచితివదతివాగపని
పదీ ఉపాయోపేయ త్వేవదిహితసతత్వేన పరగుణావశేషాన్వశ్చిరశ్రీ
శయశరణమవ్యాజమభజమ్” ఇత్యుపాయోపేయత్వయోగశ్రయ
ణోచితతయా అనుసంధానమ్; తత్రోపేయత్వేన శేషిత్వరూపమిత్ర
ప్రాప్తిగ్రహణేనైవ గృహీతమ్; ఉపాయత్వేనానుసంధానస్థపర్యవసితం
కరుణాపర్యవసితంవా.

యద్యపి నారాయణత్వ ముపజ్ఞానీయ శరీర శరీరభావాదిసమ్మ
న్ధరూపతయా స్వతస్త్రిచరమజ్జగ వ్యాఖ్యానోక్తిమ్. తథాచితస్య
లక్ష్యుద్భావిత వాత్సల్య దాన్యమాత్ర సాదకత్వంస్వప్రయోజనా
ర్థకర్తృత్వాపాదకత్వంవేతి తత్త్రివోపాదనాత్, నాతీప్రూపయో
గఇతిహనుక్తిః.

గ జ్యేతు-అఖలహేయ ప్రత్యసీకేత్యాదినా, నిఖలజగదుదయ విభవ లయలీలేత్యస్తేన-స్వరూపరూపగుణాయుధమహిషీపరిజనభోగ లీలా విభూతియోగ జగత్కారణత్వాదికం సామాన్యతోనారాయణవదార్థతయానుసంధాయ, సత్యకామేత్యాదినా నైకుణ్ణనాథేత్యస్తేన-పుష్పత్తిక్రికమానురోధేన గుణవిభూతివిశిష్ట మిధున పరప్రాప్య త్వముత్తరఖిణ్ణ పదద్వయ భోధ్యమనుసంధాయ, అపారకారుణ్యేత్యాదినా అశరణ్యాశరణ్యేత్యస్తేన ఉపాయత్వోపయుక్తగుణజాతమనుసంహితమ్,

కృపాఽనహకృతస్య జ్ఞానశక్త్యాదేర్నాననోపయోగిత్య మితి తత్ప్రతిభాన్యసూచనాయ కారుణ్యస్య ప్రథమంనిర్దేశః; (౧) “కృపాయోగాచ్చ శాశ్వతాత్” (౨) “కారుణ్యరూపయా” (౩) ఇతి శాస్త్రమ్; “కృపయానర్వపాలయత్” ఇత్యైతిహాసికంవచః; కారుణ్యే కాన్తినశ్చ పరాబుద్ధాదయః; (౪) “కృపయాకేవలమ్” ఇతి యామునాచార్యా; (౫) “కేవలంమదీయయైవదయయా” “అర్థిత్య మాత్రేణ పరిమకారుణికోభగవాన్” ఇతిగద్యమ్; (౬) “జ్ఞానబలైశ్చ ర్య ఏర్వశక్తిముఖాః” తోషాభవే యురేతేయదినామదయేత్వయా వినాభూతాః” ఇతివేదాన్తాచార్యాః.

జౌదార్థ్యంపరం స్వతస్త్వగ్రనరమల్లోకవ్యాఖ్యానే శరణ్యోపయుక్తగుణదశకమధ్యేనుసంహితమ్. తచ్చ ఉపాయలాఘవోపేయగౌరవపాత్రపక్షస్థాననాదృత్య కృతేషినర్వస్వదానేనకిచ్చి స్మయాకృతమితి బుద్ధ్యానస్థానమ్. ఇదచ్చుధ్రువదధిభాణ్ణాఘ్నాకర్ణాదిపద్మలాత్కృత్యస్వానుబంధిపర్వస్త ప్రతుషార్థాపేతాయా ముపయుజ్యతేఇతి రహస్యత్రయసారే; ఏతచ్చన సర్వముముక్షువిషయేఉపయుజ్యతేఇతి నేహూక్తమ్.

(౧) లక్ష్మీత-స్త్రీ-౧౩

(౨) లక్ష్మీత-౨౦

(౩) రా-సు-విరా-౧౩౪

(౪) స్తో-౧-

(౫) శరణాగతిగద్య

(౬)

పరకార్యమపి స్వకార్యత్వేన కరోతీత్యే తత్ప్రమాణమం స్వ
తస్మాదస్త్రచరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్తమ్. తత్ప్రశేషిత్యేన తత్ఫలమేతత్ఫ
లమేవేత్యుపపాదనాన్నాతి వాపేక్షితమ్. సాప్తర్ష్యా పిగ్రహాగుణాతి
సౌలభ్యం సూచయతి. అనాగోచిత విశేషా శేషలోకశరణ్యత్వం-
సౌలభ్యస్య విషయవిశేషానుక్రీస్తుర్వవిషయకత్వసిద్ధ్యా సిద్ధమేవ;
సాశీల్య పర్యవసితంవా.

అతఏవస్వతస్మాదస్త్రచరమశ్లోక వ్యాఖ్యానేగుణాదశకమధ్యే-
నుసంహితమపి వేహోక్తమ్. ప్రాణానిహారత్వం కరుణాకార్యమ్;
సాపరాధన్యానుసంధేయ గుణమధ్యే వాక్యేన ప్రధానమితివా
యప్రసర్జితైశః. అతఏవ హితస్య నిపునత్వం భగవతో వరాత్మా శే
నాభిహితమ్; అనవరతేన్యాయా శేషానుశేష్యత్వేన జ్ఞానశక్తిప్రాప్త
యఉక్తాః. “అఖిలజగత్స్వామిత్వం నిపునత్వమిదం” ఇతిసామాన్యవిశేషా
భ్యాంస్వామిత్యమనుసంహితమ్; సత్యరామేతిప్రశ్నః. సత్యభోగ్యాది
మత్త్వంహితదర్శః. సత్కల్పస్య సత్యత్వమప్రతిహితమితి శక్త్యతిశ
యఏవ పర్యవస్యతి. అవస్థాభిత్వం కృపాకార్యమ్; అర్థకల్పకత్వమా
దార్యాన్నాతిచ్యుతే. శేషిత్యాదేన అఖిలజగదాధార స్వకలేతవ
లక్షణశ్చ;సర్వప్రపేక్షు శ్రేయత్వమ్; తదేతదఖిలం పూర్వభిజ్ఞాత
నారాయణపదార్థాన్నినారాయణగోపాదానీనమాదితమ్.

అశరణ్యా శరణ్యత్వమపి కారుణికత్వ కార్యమేవ. తతఏవతద
పి స్వతస్మాదస్త్రచరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్త మిహానానుసంహితమ్; అశర
ణ్యాః అతిమద్భాషిణి శీలస్థానజితమితి తత్వదీపే; అతోనగద్యవిరో
ధప్రసక్తిర్నితి.

(౨౦) కుశ్మంధముకణ్డు వెరువామెక్కు వాత్సల్యమ్.

పూర్వోక్తహేతునా ప్రథమోపాత్తస్య వాత్సల్యస్యలక్షణం సూచయన్ ప్రయోజనమాహ (కుశ్మంధముకణ్డతీతి). వత్సంలాశయతీతి ఉప్రత్యయే వత్సలశబ్దః. తస్యభావో వాత్సల్యమ్; అద్యజాతేవత్సేధే నోద్దోషా నాదరహేతు స్నేహవిశేషః. తాదృశ స్నేహకార్యందోషాదర్శనమ్. తదుత్కటావస్థాకార్యం దోషేషు గుణత్వబుద్ధిః.

తదుక్తం శుభ్రప్రకాశికాయామ్-“బన్ధవిశేషాన్వి తేషుప్రీతిః-స్నేహాః. యస్యవిపాకా అస్థానభయశఙ్కిత్యమ్, దోషానవభాసః, దోషేషి గుణత్వబుద్ధిరిత్యాదయః” ఇతి. తత్రైవ సమన్వయాధికరణే “దోషేషు గుణత్వబుద్ధిః-వాత్సల్యమ్, యథామాతుర్వత్సే” ఇత్యుక్తమ్. అతిమాత్ర ప్రేమయోగ్యబన్ధవద్యవయక స్నేహవిశేషో వాత్సల్యమ్. తత్కార్యత్వాద్దోషాదర్శనే, దోషేషుగుణత్వబుద్ధౌ వా తత్రతత్రవాత్సల్యపదప్రయోగః. దోషాదర్శనం పరీక్షకస్యాపి బద్ధాన్వి తేషు, కారుణ్యరహితేష్వపి భార్యాదిషు దృశ్యత ఇతివత్సవిషయే ధేనోజ్ఞానశూన్యా యూర్ధ్వప్రాప్త్యేనోపాదానమహిమ్నా దోషభోగ్యత్వంవాత్సల్య మిత్యేవ ప్రాయశోవ్యవహీయతే.

(౧) “అవిజ్ఞాతా సహస్రాంశుః” (౨) “అవిజ్ఞాతాహిభక్తా నామాగన్సు కమలేక్షణః” (౩) “యతోదోషంభక్తేష్విహ వరద సైవాకలయసి” ఇత్యాదౌ ప్రథమావస్థాకార్యముక్తమ్; (౪) “సన్తుశేయతార్” (౫) “కుణజ్ఞోభ్యమ్” (౬) “సశ్మంధమాకవేకోల్”

(౧) సహస్రనామ్ని

(౨)

(౩) వర-స్త

(౪) వెరి.తి.౪-F-౨.

(౫) ౧-తిరువ-౪౧.

(౬) తి-చ-వి-౧౧౧.

ఇత్యాదిషు ద్వివీయావస్థాకార్య ముచ్యతే ఇతి సవిరోధః. అతఏవ వ
యాపాల మునిభిర్జ్ఞానసాధే, “వర్ణవర్ణి” “అగ్రముగ్రా క్షిత్” ఇతి
గాధాద్వయేన క్రమేణాదోషాదన్యత్వ తోషభోగ్యత్వేదన్యతే. అతఏవ
స్వతంత్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే “ త్వత్తోషాదన్యతన్వభావ స్వత్తో
షేష భోగ్యత్వబుద్ధిమాన్” ఇత్యుక్తమ్.

యద్యపి త్వత్తోష తోషాదన్యతన్వబుద్ధిత్వేన భోగ్యతావహా
ధ్యత ఇతి విష్ణుచిత్తనాక్తివర్త్యా తోచనాయాం పరిదహః; (౧) “పశు
జ్ఞాయజిన్దాయపోలుమ్” ఇత్యత్రైవ“పోలుమ్” ఇతి త్వత్తోషాదన్యతా
ర్థనూచకః. అదన్యతనుపినిగ్రహణస్థిరాహిత్యమేవ తథావయద్య
యమాశ్రితాన్న నిగృహ్యతి, రాగతో వర్తమానాః తోషావారయ
తా. అతస్సమాశ్రియణా ముద్వర్వభావేషు ఉత్తరభావేషుచ ప్రామా
దికేషు అకృత్యేషుచ పోషేషు తీరరాదేషు అదన్యతం భోగ్యత్వం
వా, యేన స్నేహపితేషాం, సభగవత స్ప్రీక్రియ మూల్యాపిసాతి
ప్రసక్తాపాదకః.

అతైవ పూర్వానువిషయే తోషేషు గుణత్వ బుద్ధియక్తా.
తత్వదన్యతాక్తివ్యసికల్ప దర్శనాత్, ప్రామాది కేషూన్తరేషు; ఇతి
యై విగ్రహత్తోజే యాదరిక్కుమ్” ఇత్యుత్తరభ్య శ్రీవచనభూషణశరీ
రాదిషూక్తా; ఆశ్రితస్య హితోషాభోగ్యః. బుద్ధిపూర్వకతోషప్రవృ
త్తిరాశ్రితత్వవిరోధినః; అత స్వత్తోషః ప్రామాదికావనః; ఉక్తంహి
“ప్రపన్న ఇతిగర్వేణ నకుర్యాద్ధుయపాతకాన్ | జ్ఞాత్వాపి పాతకంక
ర్మ కుర్వన్ముహూ పతత్యథః” ఇతి తదేత్యైక్య ముచితవ్యాచార్యయేన శ్రీవచ
నభూషణేషుచ సాచితమ్. యోహిపుణ్యాదవీటిభిరసహింసాపరిగ్రహితే.

వేదాంతాచార్యైరపి “అలిప్యతాం నిరవశేషమలభ్యత్వః”
 “భరన్యాసచ్చన్నప్రబలవృజినప్రాభుతభృతః” ఇత్యాదిభిర్దోషభోగ్య
 త్వమభిధాయ, ఏవంనుద్దానాంకాలదోషాద్విపరీతప్రవృత్తిర్భూదితి
 వాత్సల్యందోషాదర్శిత్యమితిలక్షితమ్; “అద్యజాతస్తుమలినంవత్సం
 ధావతిగౌరివ” ఇత్యాదిచేహప్రమాణమ్; (౧) “స్తన్యంతద్విషసంమి
 శ్రం రస్యమాసీజగద్గురోః” ఇత్యేతదపివృజ్జకతయోదాహరణైః;
 వ్యాకరణేతు “సత్సంసాభ్యాంకామబతే” ఇతివృత్తివిషయేకామప
 రాద్యత్స శబ్దాన్మత్స్వరీయే లప్రత్యయేవత్సలశబ్దోఽప్యత్యాదితః.

అన్యైస్తువత్సంలాతి-అదత్తఇతి, “అతోనుపనగైః” ఇత్యు
 క్తమ్; సర్వధాభాప్త్యజ్ఞానాదిప్రయోజకన్నేహ విశేషోవాత్సల్యమ్.
 “విశ్వంధిమైన విరచయ్య” ఇత్యిత్రవ్యామోహాతిశయాత్సర్వకృ
 పరిజ్ఞానేన సర్వస్థానమున పాదపరిమార్జనాదికం వాత్సల్యకార్యమి
 త్యుక్తమ్. సరాశరభట్టపాదైరపి (౨) “వత్సరో వత్సలోవత్స” ఇత్య
 త్రవితాదృశస్వభావవిశేషఉక్తః; సహించిరంపరిచీయమానేవ్యవశిర
 గాగతేషు కన్యాపిసోహోస్పద్యః ప్రసూతేష్వినవత్సేషుసహుజ్కా
 రాన్సపయస్సంన్నవస్తనవేదనాః కింకర్తవ్యతాకులాభవధేనవస్స
 మ్భామ్యతీతి; సచదోషాణామనుకూలతయావేదనీయత్వేతేషాం ని
 ర్తనానసజ్జతిః. నివర్తనస్య నైతేషాంప్రతికూలంఫలందాస్యామీతిస
 జ్కల్పయాపత్వాత్. ఈదృశేవాత్సల్యదర్శనం స్వదోషదర్శనకృతని
 వృత్తిం నివారయదాశ్రయణే ఉపయుజ్యతే; సాధనత్వేప్రపత్తేస్త
 యైవదోషానశ్యంతీతినాథోవాత్సల్యపర్యాలోచనేన.

సహి బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తంద్వాదశవాన్వికాదికర్తుర్వా
 త్సల్యం సర్వాలోచయితివ్యమ్; “వెరువామైకు” ఇత్యనేన ఆశ్రయ

కార్యమ్ శైయ్యమెన్దుతుణ్కికై క్కు స్వామిత్వమ్.

ణోపయోగిత్వం దర్శితమ్; స్వామిత్వస్తు పూర్వోక్త వాత్సల్య హేతుస్సదీయలాభస్య స్వలాభత్వా పాదకస్సమృద్ధ విశేషమ్; ఏతదనబద్ధవిశేషాభావాద్దోషేష్యానుకూల్య వేదనహేతుస్సేహవిశేషో నసమృద్ధవీతి శిశ్కావ్యావర్త్యతే; ఏవం అస్యాన్యపరాధభయనివర్తకత్వమేవ ఫలితమ్. సాత్పరమృరాకృతస్తు విశేషఇతి; ఉపయోగాన్తరమప్యాహ (కార్యమ్ శైయ్యమితి).

సత్యపివాత్సల్యేననుష్ఠితసాధనస్యాన్తరప్రయోగమూహితోకథంకార్యం కరిష్యతీతి శిశ్కావ్యావృత్తిః స్వామిత్వఫలమ్; నైముఖ్యదశాయామపిసత్తాను వర్తనాదిహేతుభూతసమృద్ధవిశేషవత ఆశ్రయణదశాయామపేక్షిత ఫలప్రదత్వమాచశ్యకమిత్యధ్యవసాయస్యతే నజననాత్; ఉక్తంపి (౧) “ఈశేశితవ్య సమృద్ధాదనిదంప్రథమాదపి రక్షిష్యత్యనుకూలాన్నః” ఇతి.

నచైవమేతస్య కార్యకరణోపయోగిత్వయా ఆశ్రయ్యోపయోగిగుణమధ్యే పరిగణనాసజ్జతి. తద్జ్ఞానస్యశక్త్యా నివర్తనద్వారా ఆశ్రయణప్రవృత్త్యుపయోగిత్వాత్పరిగణనోచ, జ్ఞానశక్త్యాదీనామపి తదాపత్తి రితివాచ్యమ్; పూర్వోక్తోపయోగమాదాయ తదాపవత్తే; ఉపయోగాన్తరకథనస్తు, వాత్సల్యనిశ్చయేనత్యపి ఏతదనుసంధానస్యావశ్యకత్వ జ్ఞాపనార్థమ్.

నచ “త్రాణేస్వామిత్వమాచిత్యమ్” ఇత్యేచిత్యమాచిత్యస్వామిత్వస్యకథమధ్యవసాయ హేతుత్వమితివాచ్యమ్; ఆశ్రితివిషయేతస్య ఫలోపధాయకత్వసమ్భవాత్;

కణ్ణపథ్ ముక్తై కుక్కు సౌలభ్యమ్.

విరోధియైప్పిక్కి త్తన్నై కొడుక్కై కుక్కు జ్ఞానశక్తికల్.

విగ్రహస్య సకలమనుజనయన విషయతాపాదనపూర్వకం నిత్యసా
న్నిధ్యకరణమ్; తస్యచప్రయోజనం దార్లభ్యభయనివృత్తి రిత్యాహ
(కణ్ణితి). ఇథ్థిత్తాశ్రయణోపయోగిత్యంచాత్ముషపూర్వకాశ్రయణే;
నిగ్రహపాదకత్వా లేశకృత్యాన్యతరబుద్ధి నివర్తనద్వారా ఆశ్రయణ
ప్రవృత్త్యైవయికజ్ఞాన విషయత్వమ్.

ఆశ్రయణీయే జ్ఞానశక్త్యాది జ్ఞానస్వాపి నైష్కల్యశక్త్యాని వ
ర్తకతయా ఆశ్రయణోపయోగిత్యాదతి ప్రసక్తవారణాయద్వా రేత్య
స్తమ్; సాపరాధేన నీచేనవాక్యతమాశ్రయణం నిగ్రహపాదకంధృష్ట
మితి వాత్సల్యాదితి కే లక్షణసమన్వయః. సౌలభ్యసజ్జిహాయ అశ
క్యత్వబుద్ధినివేశ ఇతిబోధ్యమ్.

అథకార్యోపయుక్తగుణాదర్శయతి (విరోధియైయితి).
జ్ఞానమనుసంహితంశ్రీరజ్జరాజస్తవే-(౧)“యుగపదనిశమత్తైస్సైస్వస్వ
తోవాత్. కార్యే నియమమనియమంవా ప్రాప్యరక్తాధిరాజ । కరతల
పదశేషంపశ్యసిస్వప్రకాశం తదవరణమమోఘంజ్ఞానమామాసిషు
స్తే” ఇతి. అశేషంపశ్యసీతి-సర్వావగాహనమిత్యర్థఉక్తః. అనిశమిత్య
నేన నిత్యమితివివృతమ్. స్వప్రకాశమితి-స్వాత్మసమృద్ధీత్యనేనతు
ల్యార్థకమ్; అజడత్వంకార్యవైకల్యశూన్యత్వమ్-అవరణపదేనోక్తమ్.

శక్తిరపి తత్త్రైవానుసంహితా. (౨)“కార్యేన నైస్వతనుముఖ
తస్త్యాముపాదానమాహుస్సా తేశక్తిస్సుకరమితరచ్చేతివేలాంవిలజ్జ్య
ఇచ్ఛాయాపద్విహరతిసదార్జరాజానపేత్తౌ సైవేశానాదతిశయకరీ

సోన్ నాభావిభావ్యా” ఇతి. కాశ్యేన స్త ఇత్యుదాహరణమాత్రమ్.
“జగత్ప్రకృతిభావః” ఇతివచనమప్యేవ మేవయోజ్యమ్,

తథాచ సుకరదుష్కరవిభాగానాదరేణ ఇచ్ఛావిషయమాత్ర
కరణసామర్థ్యం శక్తిరితి తల్లక్షణమ్. జగదుపాదానత్వప్రయుక్తమఘ
టితేషుటనాసామర్థ్యమిత్యత్ర ప్రయుక్తశబ్దోజ్ఞాప్యత్వార్థః. అతఏవర
హస్యత్రయసారే-అఘటితేషుటనాసామర్థ్యమిత్యేవతల్లక్షణముక్తమ్,
అస్యధావక్యతానువయోగప్రసజ్ఞః; ఇష్టానిష్టయోరజ్ఞానే సతత్వా
ప్తిపరిహారకర్తృత్వం సమృద్ధివతీతిజ్ఞానస్యోపయోగః. శక్తిశ్చ-కార్యాను
గుణ్యరూపేనేతి, సతస్యా ఉపయోగోవక్తవ్యః.

పూర్తిశ్చ-అవాప్తసమస్తకామత్వరూపాకీ, శ్చిత్కారాసపేక్ష
కార్యకరణఉపయుజ్యతే. పూర్ణత్వాదేవప్రయోజనాభావప్రయుక్తా
కార్యకరత్వశక్త్యా శేషిత్వరూపయాప్రాప్త్యానివర్త్యతే. సాహిస్వశేష
వస్తావహితాతీతయాశ్రయత్వరూపా స్వప్రయోజనాయస్వయమేవ
ప్రయతతే ఇతిబుద్ధిమూర్త్యాదయతీతి, తన్నివర్తకాయాస్తస్యాస్వప్ర
యోజనత్వబుద్ధివిశిష్టకార్యకరణ ఉపయోగః.

తథాచ స్వప్రయోజనబుద్ధిపూర్వకశ్చిత్కారాసపేక్ష కా
ర్యకర్తృత్వోపయోగగుణత్వమేవ-కార్యోపయోగిత్వమ్; విశేష్యోప
యోగోజ్ఞానశక్త్యో ద్విశేషణోపయోగః ప్రాప్తిపూర్వోరితిస్వతంత్ర
చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేవిశదమ్. అతఏవప్రాధాన్యాత్ జ్ఞానశక్త్యోరేవే
హూపాదానమ్. అవాప్తసమస్తకామత్వస్య సమస్తగుణవిభూతివిశి
ష్టత్వరూపతయా, విశిష్టానుభవసరూప ఫలప్రదానోపయోగత్వమపి
నుపచమ్.

“జ్ఞానాజభిప్రదర్శిత్యం శక్త్యాత్సవప్రక్రియా । పూర్వాస్వాభివశ్యత్వం ప్రాప్త్యైశేషిత్వముచ్యతే । స్వాజ్ఞానాశక్త్యపూర్ణత్వప్రాప్తిహానినిబధనా । అర్థినాకార్యనైఘట్యశక్తిః త్వేభిర్నివార్యతే॥” ఇతి.

దీపసజ్జిహా ; కార్యనైఘట్యశక్తినివర్తకజ్ఞానవిషయత్వకథనం తేషామనుసంధేయత్వజ్ఞాపనాయా. అనిష్టజనకత్వకృత్యసాధ్యత్వశక్తినివర్తకజ్ఞానవిషయస్యైవసూచనదత్వాదగుణకోటినివేశః; ఇష్టసాధనతాశక్తినివర్తకజ్ఞానవిషయస్యేనాశ్రయణోపయోగిత్యస్తు సర్వసాధారణమితి; “అశ్రయణోచితాఖిలగుణస్య” ఇత్యుక్తమాచార్యైః; శక్త్యాదిగుణాధ్యవసాయస్యాపిహి, “రక్షిష్యతీతివిశ్వాసాత్” ఇత్యాశ్రయణోపయోగిత్యముక్తమ్.

స్వామ్యశేషిత్వయోగ్యభేదోనాశక్యసియః. స్వామ్యస్వస్వవ్యతిరిక్తవస్తుషు స్వకీయత్వాభిమానరూపత్వాత్; ఉక్తగ్రహి “స్వామ్యాన్వేష్యభిమానితా” ఇతి. కథమన్యథా (౧) “అశేషదినచిద్వస్తుశేషీభూత, అఖిలజగత్స్వామిన్” ఇతిభాష్యకారైః పునగుపదిశ్యతే. (౨) “సర్వేశ్వరస్సర్వదృక్సర్వవేత్తాసమస్తశక్తిః పరిమేశ్వరాఖ్యః” ఇత్యత్రోక్తకార్యోపయోగి గుణచతుష్టయమనుసంహితమ్. సర్వేశ్వరఇతి-ప్రాప్తిః, సర్వవేత్తేతి-పూర్తిః; సతుసర్వజ్ఞత్వమ్. ఇడదర్శనాత్, సర్వదృగిత్యనేనపానరుక్త్యాపత్యేశ్య.

(3) “క్వాహమత్యస్తదుర్బుధిః క్వచాత్సహితేనీతిగమోయాద్ధితంమమదేవేశ తదాజ్ఞాపయమాధన” ఇతిజ్ఞానస్య (౪) “పట్ననైకపరాటికేవక్లాప్తస్థలయోః కాకణికానువర్ణకోటిశ్చైః । భవమోక్షగయో

(౧) శరణాగతిగత్యై

(౨) వి-పు-

(౩) జత-౧

(౪) ర-పు-రూ-

స్తవయైవజన్మః క్రియ తేరజ్జనిధేత్వమేవపాహి" ఇతి, శక్తేః. (౧) "సమా శ్రితాద్భ్రహ్మ తపోరసంతా నిస్సంశయఃపక్షఫలప్రసాతః" ఇతి, పూర్వః. (౨) "ఉపాదప్తేనతా స్థితినియమనాద్వైస్థిద చితోన్వముద్దిశ్య" ఇతి శేషిత్యన్యచ కార్యోచయోగిత్యం తత్రతత్రానుసంహితమ్.

"నిగ్రహేవ్యవయుజ్యస్తే కృపావిరహితా ఇషే. ఆగసాందర్శ నేజ్ఞానం శక్తిస్తూచితదణ్డనే । పూర్తిరన్యనివర్త్యత్వే తస్యాచిత్వే చ శేషితా । ఏషామనుగ్రహేకా స్త్యం కుర్వస్తీకరుణావ్యతః । అత్రో పలక్ష్యేత్యన్యత్ర మూలకృద్భిరుదీరితమ్," తల్లక్షణంప్రాగేవోక్తమ్.

సన్వియం కృపానిష్టే తుకాసహేతుకావా; ఆద్యేసంసారానుస వస్తిః; ద్వితీయే "కృపాయోగాచ్చ శాశ్వతాత్" ఇత్యాదివచనవిరోధః, బహుతరాచార్యసూక్తివిరోధశ్చేతి. అత్రకుమారవేదాంతాచార్యాః సామాన్యతః పరదుఃఖనిరాచిక్షీర్ణరూపాయాః కృపాయా నిత్యత్వేపి సహకారివి శేషసమవహితాయా ఏవత స్యాన్యక్తివిశేషవిషయేఫలోప ధాయకతయాన్వరూపః* సంస్తవాభ్యాంసహేతుకత్వనిష్టే తుకత్వయో రేనాగ్నికారాదవిరోధఇత్యాహుః. ఉక్తత్వతత్తాతపాదైః, "ముకుందక రుణాంవస్తేముద్ధేవ్యధికవత్సలామ్ । న్వరూప *సంస్తవాయస్యానిష్టే తు కసహేతుకా" ఇతి; యుగపత్కరణకలేబరప్రదానశాస్త్రప్రవర్తనాది కంతాద్భృశకృపాకార్యమ్.

తదుక్తమ్-(౩) "అచిదవిశేషితాన్ప్రళయసీమనిసంసరతఃకరణ కళేబర్తైర్లటయితుండయమానమనాః" ఇతి; (౪) "పాపైరనాదిభవస మ్భవవాసనోష్ఠోద్భవభేషయఃఖలుమిమజ్జ తిహస్తజన్మః । తంశేవలన్తు కృపయైవసముద్ధరిష్యం స్తద్దుష్కృతీస్యనతునిష్కృతిమాత్మశాస్త్రైః"

(౧) (౨) ర-స్త-౨-౦-౨
(౩) ర-స్త-౨-౪౦ (౪) దై-స్త-
* సహవాభ్యాం

ఇతి; “అచిదవిశిష్టాప్రళయేజన్తూ నవలోక్యజాతనిర్వేదా । కరణక
శేఖరయోగం వితరసివృషణైలనాథకరుణేత్వమ్” ఇతిచ.

* అకారానుయాయినస్తు, అధికారిని శేషేకార్యోపధాయకత్వ
మపితస్యా అహేతుకత్వమేవ; పురుషకారోద్భూతాయాహితస్యాశ్చ
రణాగతవిషయే అన్తరేణైవసాధనవిశేషంకార్యోత్పాదకత్వం దృష్టమ్;
నచత్రశరణాగతేరేవసాధనత్వమ్; సాధనత్వంహిక్మపాప్రవృత్తిప్రతి
బంధికిభూతదోషనివర్తకతయాస్యాత్; ఏతదేవహిక్మపాత్తమృకత్వం
నామ; “భక్త్యాపిహి కృమైవోత్తభ్యతే” ఇతిహ్యుక్తమ్.

నచప్రపత్తేర్దోషనివర్తకతా; అపిచ “నధ్యోప్రపన్నమ్,” “పథా
ర్హమపి” “శరణాగతమ్” ఇత్యాదిషునధ్యత్వప్రపన్నత్వయోస్సమా
నకాలికత్వానగమేనతదనివర్తకత్వప్రతీతే; పూర్వంనధ్యతాయా ఇ
దానీంత్యాగహేతుత్వాభావేన త్యాగనిషేధపరతద్వాక్యా నర్థక్యా
త్; పూర్వమిత్యధ్యాహారానన్యతే.

యద్యపివైధశరణాగతేర్దోషనివర్తకత్వేపి తస్మాదపీత్యాదేర
న్యవిషయత్వేన సానకాశతా నిరణేతుంశక్యతే. నిగ్రహస్య తత్కాలే
అభావాత్; నిగ్రహస్య తద్దేతువ్యాపారరూపస్యవాదోషస్య పూర్వ
కాలీనత్వమేవాపివధ్యమిత్యాదినా ప్రతిపాద్యత ఇతిసువచమ్.

తథాపి ప్రపత్తేః కృపాత్తమృకత్వే భగవతఉపాయాంతర
స్థాననివేశో²నన్యతః; ఉక్తంహి భక్తిసాధ్యాంతామీశ్వరస్వయమే
వ నివర్తయతీత్యనుపాయానాం సవ్యూపాయఇతి; ఏవఞ్చ, అహే
తుత్వేనత్యతి ప్రసజ్జవారకత్వసైన్యవ్యాజత్వరూపతయా ప్రపత్తే
ర్వావిజమాత్రత్వమేవ; నతుఫలవినదృశహేతుత్వమ్; తత్, అగ్ని

* అకారానుయాయినస్తు.

హోత్రాదేరపిస్వగ్గాదివిసదృశత్వాత్, బ్రహ్మహత్యాదేరపిసరకాది
విసదృశత్వాత్; విధిబలాత్తస్యతదానుయాప్యమితిచేత్తుల్యమ్. నచాశ
కాధికారికసాధనతా వ్యాజత్వమ్; గౌణకర్తసుసర్వత్రతదవ్యవహా
రాత్; అతస్సాధనానుష్ఠాతుర్దయానుసంధానే ప్రయోజనవిరహాత్సా
ధనత్వమేవాస్యానేతినిశ్చీయతే.

అథవా ప్రాతికూల్యవ్యవసాయ నివృత్తిమాత్రేణ అకిచ్చనే
స్వయమేవ భగవత్ప్రేరేపింతిప్రయోజయశీతి ప్రపత్తి హేతుభూతా
యూదయూయా సప్రపత్త్యుద్భావ్యత్వమ్. (౧) “తౌమ్యస్యహోతద
భిసన్నివిరామమాత్రాత్” ఇతి, “దయాయాస్తుప్రాచీనాసఖ్యేయజన్త
నుయహాపరాధకారిణి పశ్చాత్తనప్రాతికూల్యవ్యవసాయ విరామ
మాత్రేణ తదపరాధాననన్తాననాదృత్యతస్య నిరతిశయసమ్పత్ప్రదా
నాయ స్వయమేవ భగవాన్ప్రయతతే” ఇతిచశ్రుతప్రకాశికా.

“నివృత్తప్రాతికూల్యో యో నోపాయేషుప్రవర్తతేతన్నాన్య
సంకారయేదీశస్తేనాతిప్రసజ్జనన్మో||”; యస్తూపాయాన్తరమిచ్ఛతి, త
స్యోపాయాన్తరానుష్ఠానానుగుణం బుద్ధింప్రదదాతీతి ప్రపత్తితోభ
క్షేర్విశేషః; అత్రప్రాథమికయత్నస్యభగవదీయత్వేపితదనుమతిరూ
పస్య చేతనయత్నస్యాపినద్భావాన్నకృతసాధ్యత్వబోధకవిధ్యనుపప
త్తిః. అతఏవాస్యాఅప్యత్రిప్రసజ్జవారకత్వోపపత్తిః.

యథాహి సాధారణేధనేపరానుమతినసమ్బద్ధ్య ఏకేనరాజ్ఞ
ఉపాయనేదత్తేప్రాప్తం ఫలంప్రథమప్రవృత్తజ్ఞాదార్యాదనుమస్తేపి
యదిదదాతి; తదానాతిప్రసజ్జః; నవానుమతిస్తేతుః; తద్వత్; అతఏవ
హి (౨) “సత్కర్మనైవకలకిచ్చనసంభవోమి విద్యాప్యవద్యరహితానహి
విద్యతేమే కిచ్చత్వదభ్యుత్పదామ్బుజభక్తిహీనః సాత్రంభవామిభగ

(౨౦) ఇజ్జత్ పుల్లుకిట సౌలభ్యత్వ కృతై నిలయర్చనతాతమే.

వన్భవతోదయాయాః" ఇత్యాకీర్ణస్యమేవదయా హేతు స్వేనో క్షయః. అతిఃపురుషకృతిసాధ్యవ్యాపారాత్పాశ్రీగోదూభత రూపత్వో, నిష్కాతుకత్వప్రవాదఉపపద్యతేవ;

అథవా, భగవతో నిరంజనస్వాతంత్య్ర్యే కేమాశ్చిన్నిత్యస్వే స కేమాశ్చిద్భద్రాదిభాక్తీ వసంకల్పవైపర్యవత్, కేమాదివ్యక్తి విశేషేషు అజ్ఞాతసుకృతానిసుకృతత్వపరికల్పన యోగ్యాని యదాలభ్యస్తే, తదాస్వయమేవతానితథా స్వేనపరికల్ప్య దివ్యసూరీనివ తాన్ ప్రపన్నాణకరోతి.

(౧) "నా సౌపురుషకారేణ సచాప్యస్వేన హేతునా కేవలం స్వే చ్ఛయైవాహం ప్రేతుకశ్చిత్కదాచన" ఇత్యాదివచనాత్; ఉక్తంహి (౨) "స్వాతంత్య్ర్యమైశ్వరమపర్యమయోజ్యమాహుః" ఇతి. (౩) "యమేనైష పృథు తే తేనలభ్యః" ఇతి శ్రుతిః. (౪) "వోషే యగుశ్ శెయ్ వర్ శెయ్ వార్ కట్కు" ఇత్యుపబృంహితా అత్ర ప్రమాణమ; ఏతచ్చ క్వాదిత్కమితిసభక్తిప్రవత్త్యాదివిభ్యావధ్యత్వప్రసంగః; అహోమేవయమిశేషే సుధనిష్కాతుకత్వమ్. అన్యత్రకరణగోచరదానాదినా స్వాగోపనహారాని సాపేక్షత్వరూపమేవేత్యుపాహుః.

అశ్రయణ సౌకర్యాపాదకగుణచతుష్టయా స్థగతసౌలభ్య పీమాభూమిరర్చనతారత్వత్యాహ (ఇతితి).

(౧) హాశ్చూత్రే

(౨) వై - ౧-౧౩

(౩) కళవ-౧-౨-౨౩

(౪) తి-వా-౧-౨-౨౩

(౨౨) ఇతుతాన్ పరవ్యూహవిభవజ్ఞో పోలన్తి క్కే కణ్ణాలేకాణలా మ్మడియిరుక్కుమ్.

(౧) “ఏనం పశ్చప్రకారోయమాత్మనాంపతతామభః పూర్వ స్తాదపిపూర్వస్తాజ్ఞాయాంశైవైవోత్తరోత్తరః సౌలభ్యతోజగత్సామీ సులభోహ్యుత్తరోత్తరః” ఇతిపరత్యాద్యపేక్షయాఅర్చాయాం సౌలభ్యాధిక్యస్వస్యమేవోక్తత్వాదితిభావః.

తదేవోపపాదయతి (ఇతుతానితి). “ఇతుతాన్” ఇత్యనంతరం “దేశకాలసన్నిధానత్తాలే” ఇతిపూరణీయమ్. “కణ్ణాలే” ఇత్యనేన అన్తర్యామివ్యావృత్తిః పరవ్యూహయోద్దేశవిప్రకర్షణ, విభవస్యకాల విప్రకర్షణ, అన్తర్యామిణశ్చకరణవిప్రకర్షణవిగ్రహసాక్షాత్కారాన మ్భవాదర్చావతారస్వాధిక్యమితిభావః.

దేశకాలసన్నిహితత్వరూపపరాదివ్యావృత్తిహేతునా చక్షు ర్విషయ ఇత్యాచార్యవ్యాఖ్యానే అన్తర్యామిపదంపూరణీయమ్; తత ఏవతద్వ్యావృత్తేర్వ్యతాఘటితత్వమపి సిద్ధతీతినన్యూనతా, ఏత దుపపాదనశ్చ “ఇదాసీన్తనానా మర్చావతారఏవప్రపత్తవ్యః” ఇతి జ్ఞాపనాయ; నతుసామాన్యతస్తథానియమ; “మామేకంశరణంవజ్ర” ఇత్యాదివిధివిరోధప్రసక్తాత్, “సేనాధూళి” ఇత్యాదినా విభవవిగ్రహ విశిష్టస్యాపి తథాత్వాభిధానాత్; ఏవశ్చయత్తత్రతత్ర “అర్చావతార ఏవప్రపత్తవ్యః” ఇత్యుచ్యతే; తత్తత్రత్రసౌలభ్యాతిశయ ప్రదర్శన పరమితిసవిరోధః.

అథవా భగవత్పరాంకుశాననుసంహితం సౌలభ్యం కథమను సన్ధియతేతత్రతాహ (ఇజ్జీతి). తథాచ “తిరువేళ్ళడత్తానే” ఇత్యనేనసా

(౧) పాశ్చరాత్రే

(౨౩) ఇన్వెయెల్టామ్ సమర్థు సమ్యేపమాల్ పక్కలిలే కాణలామ్.
 లభ్యమనుసంహితమితిభావః. సౌలభ్యస్యసిత్యనన్ని హితత్వరూపత్వే
 అన్తర్యామిసాధారణ్యాత్, చక్షుర్వ్యగ్యవిషయత్వరూపత్వే విభ
 వాదిసాధారణ్యాత్, కిమిత్యర్చాపదేనైవ సౌలభ్య ప్రకాశనంతతా
 హ (ఇతుతానితి). విశిష్టంతదితిభావః.

అశ్రయితుస్తాత్కాలిక సన్నిధానమేవాపేక్షితమితి నిత్యత్వం
 నోపయుజ్యతే. అతఏవనారాయణవిహారం చరణశబ్ద-అనన్తరపదో
 దిత గుణప్రకాశక విభవార్చారూపపర ఇతి కృష్ణపాదైరుక్తమ్; తత్ర
 చేదానీస్తనానామర్చారూప విశిష్టఏవప్రపత్తవ్యః.

ననువిభవరూపవిశిష్టే అస్థానస్నేహాదిమస్తం ప్రత్యుపదేశా
 ద్వాత్సల్యస్య, (౧) “మత్తఃపరతరంనాస్యత్” ఇత్యుపదేశాద్వైశ్వరూ
 ప్యప్రదర్శనాచ్చస్వామిత్యస్య, సారథ్యేనావస్థానాత్సేల్యస్య, స్వత
 ఏవసౌలభ్యస్య (౨) “వేదాహంసమతీతాని” ఇత్యుపదేశేన సార్వజ్ఞ్యస్య,
 దివానిశాకరణాదిభిన్నర్వశక్తిత్వస్యచస్ఫుటత్వేన అర్చారూపవిశిష్టే
 తేషామస్ఫుటత్వాన్గణానుసంధానజనిత విశ్వాసపూర్వకంకథమాత్ర
 యణసమ్యవ ఇత్యతః (ఇన్వెయెల్టామితి).

అత్రాపి (౩) “పాతుప్రణతరత్” యాం విశమ్భమనపాన్నివ ।
 సదాపశ్చాయుధీంబిభ్రత్” ఇతిరత్నానోపయుక్తాయుధధారణేన రత్నానా
 పయుక్తజ్ఞానశక్తిప్రకాశ్యతే; అథాయముద్రితేనచకరేణ “అవరాధభి
 తాన్సాభైష్ట” ఇతివదతావాత్సల్యమ్; ఉక్తం (౪) “ఏతేశ్భగదాసు
 దర్శనభృతః త్నైమజ్కురాబాహవఃపాదద్వస్త్యమిదంశరణ్యమథయం
 భద్రశ్చహేస్రౌజనాః । ఇత్యుచిష్యభయజ్కురేకరతత” ఇతి;

(౨౪) తిరుక్కైయిలేపిడిత్త దివ్యాయుధజ్జళమ్, వై త్తజ్జలెస్తకై యుమ్, కవిత్తముడియుమ్, ముకముమ్ములువలుమ్, అసనపద్మిలే యుద్దునిన తిరునడికళుమాయ్నిట్టి-అనిలై యే నమక్కు త్తజ్జమ్

మకుటేనచస్వామిత్యమ్, -తదుక్తమ్- (౧) “అధిరాజ్యమధికం భువనానామిశ తేపిశునయక కలమాళిః” ఇతి. (౨) “శిఖారత్నోద్ధీ ప్రదిశిదిశిచమాణిక్యలహరీలసచ్ఛి” మద్రజ్జప్రభుమణికిరీటంమనుమ హే! సముత్తుజ్గంస్థితంచదచిదధిరాజ్యశ్రియ ఇవప్రియాక్రీడంచూడామణిమపినితమ్పంతమభితః” ఇతిచ; సస్మితేనముఖమణ్డలేనసాశీల్యమ్. (౩) “సమ్భాషమాణమివసర్వవశంవదేన మస్తస్మితేనమధురేణచ వీక్షితేన” ఇతిహల్యక్తమ్.

శరణ్యస్యచరణకమలయుగళస్య సర్వజనప్రత్యక్షీకరణాదేవ సాలభ్యమపీతి, పూర్వోక్తసకలకారప్రకాశకసన్నివేశవిశిష్ట శ్రీరజ్జనాథవీవాస్నాకంశరణమిత్వానుసంధానతయాహ (తిరుక్కైయిలే యితి), పూర్తిప్రాప్తీ స్వామిత్యప్రకాశనేనైవ ప్రకాశితప్రాయే.

కరుణాప్రకాశకంవీక్షణమప్యత్రాధ్యాహర్యమ్. తదుక్తమ్ - (౪) “కరుణామృతకూలముద్రజై పాప్రణమత్సాగ్తికీప్రసన్న శీతా । అపిరజ్జధనోపకర్ణికాత్నోస్సరితోర్వీక్షణవీచినస్తతిప్రాతే” ఇతి. (౫) కరుణారసవాహివీక్షణోర్ధ్వరదప్రేమమయప్రవాహభాజః తతతీరవనావభీభృవాదృక్పలస్థిస్తోస్తవనాసికైవసేతుః” ఇతి. (౬) “అవిష్కరుతేకృపామపారామ్” ఇతిచ.

(౧) పర-స్త-౨౫

(౨) ర-స్త-౧-౯౨

(౩) ర-స్త-

(౪) ర-స్త-౧౦౦.

(౫) పర-స్త-౩౫.

(౬) పర-స్త-౩౬.

(౨౫) రక్షకత్వభోగ్యత్వజ్ఞిరణ్ణమ్ తిరుమేనియి శోభోన్మయమ్

ప్రసక్తాన్న కేవలముపాయతోష్ణయంతాకార ప్రకాశకత్వవిని
గ్రహస్య; ప్రాప్యతోష్ణయంతాప్రకాశకత్వవినిత్యాహ (రక్షక త్వేతి).

ఉత్తంహి (౧) “ఆయత్కిరీటుమభికోల్ల సమాన్యప్రకృత్యానూకన్య
లోచనమనన్యుశకర్ణపాశమ్ । ఉత్పల్లవతనముదాయుధ బాహు
మర్హస్మి విభృరజ్జపతిమబుసదంభజామః” (౨) “అబల్య పటదాబ్జమభృ
తతటీసంవాదికా శేయకంకభృత్తాణ్ణనగన్ధిసంహసనకంసిర్యాజమనస్మి
తమ్ । చూడాచుమ్బుముఖామ్బుజంసిజభుజా పిశ్రాస్తదివ్యాయుధమ్”
ఇతిశ్లోకద్వయోక్తవన్ని వేశవిశేషస్య (౩) “అగ్రతాత్పర్యానూకాదహి
పతిశయ నేనాత్మనాపార్శ్వయోశ్చ శ్రీభూమిభ్యా మత్పస్త్యాసయన
చుళకనై సేవ్యమానామృతాఘమ్” ఇతిపూర్వాధ్వేన భోగ్యతాత్ప
యంప్రదర్శయి, “వక్త్రేగ్రావిస్మితేనస్ఫురదభయగదాశబ్దచక్రైర్భు
జాగైర్విశ్వనైస్సతిష్ఠమానమ్” ఇతివక్త్రాగ్రినాంశరణ్యత్వప్రకాశ
కత్వమితిభావః. ద్వయానుగోధేనరక్షకత్వభోగ్యత్వజ్ఞితి; బహ్వచః
పూర్వనిపాతః.

అథవాసమాక్తరీత్యాన్యనాదీనాంప్రకాశితోష్ణవికృతాయాం
ప్రకాశితత్వాత్కథం శరణ్యత్వసంభవత్యతః కృపా నముదాయమా
నేనప్రకాశ్యతఇతివదక ప్రసక్తాదభోగ్యతాని ప్రకాశ్యతఇత్యాహ
(రక్షక త్వేతి).

రక్షకత్వస్యప్రధానసేతుః కృపా; (౪) “కృపానూత్రమహో
వృత్తిఃప్రసీదమ్” (౫) “కరీశి తేనామపితావకీదయంతథాత్వకృపైస్సవ

(౧) భ-ప్ర-౧-౭౩

(౨) ర-ప్ర-౧-౭౪.

(౩) ర-ప్ర-౧-౭౫

(౪) వి-పు-౫-౭-౭౦

(౫) పర-౫-౭

తుమేబలంమతమ్” ఇత్యాదితస్తత్ప్రధాన్యావగమాత్, (౧) “శ్రీ
రజ్జధామని దయారసనిర్భరత్వాదద్రాశయాభురివశీతశకాళమేఘః”
ఇత్యుక్తదిశాకృపాప్రకాశకత్వమ్.

(౨) “అవశాళితమనికరాత్పునరాచపద్భ్యాం ధామక్రమోన్న
మదుదారమనోహరాజ్ఞమ్ । శ్రీరజ్జ శేషశయనం నయనైః పిబామః
పశ్యన్మనఃప్రవణమోఘమివామృతస్య” ఇతిభోగ్యత్వప్రకాశకత్వము
క్తమ్; ఏతద్లోకక్రమానురోధేనైవరక్షకత్వస్యపూర్వంసిద్ధైః.

అనోర్చావతారవిషయేషిసర్వేషాంగుణానాంస్ఫుటత్వాదా
శ్రయణీయత్వముపపద్యతేపివ; తదుక్తమ్-(౩) “అర్చనతారస్సర్వేషాం
బాంధవైభవక్తవత్సలః । స్వత్వమాత్మనిసంజ్ఞాతంస్వామిత్వం బ్రహ్మణీస్థి
తమ్ । ఇతిహ్యవస్థితేచాపి మమాయంకేశవస్త్వితి । మమాయంరా
మశిత్వేవ దేవఃపరశులాఞ్ఘనః । మమాయంవామనోనామ నారసిం
హఃకృతిఃప్రభుః । సరాహపేషోభగవాన్నరోనారాయణస్తథా । త
థాకృష్ణశ్చరామశ్చ మమాయమితినిర్దిశేత్ । మద్గ్రామవాసీభగవా
న్మమైవేతిచధీర్భవేత్ । చిస్తయేచ్ఛజగన్నాథం స్వామినం పరమా
తః । అశక్తమస్వతస్త్రీణ్చ రక్ష్యన్సంజనార్దనమ్ । తదిచ్ఛయాః
హఃతేజాభుజ్జైవైభవక్తవత్సలః । స్నానంపానంతథాయాత్రాంతం కుర
తేవైజగత్సతిః । స్వతస్త్రీస్సృజగన్నాథోప్యస్వతస్త్రోయథాతథా
సర్వశక్తిర్జగద్ధాతాప్యశక్తృణవచేష్టతే । సర్వాకామాదదత్వాన్సి
మ్యప్యశక్తృణవచేష్టతే । అపరాధానభిజ్ఞస్సృజన్దైవకురుతేదయామ్ ।
అర్చనతారవిషయే మమాయుద్దేశతస్తథా । ఉక్తాంగుణానశక్యస్తేవ
క్తుంవర్జితైరపి । ఋతేచమత్ప్రసాదాద్వాస్తవోజ్ఞానాగమేనవా
ఇతి, ఏతానివచనాని “సమ్పెరుమాల్” ఇతిపదతోభిప్రేతాని.

అత్రహి జ్ఞానశక్త్యాదయస్తుల్యాః; సౌలభ్యాదయస్తుస్థానికా
 ఇతిప్రదర్శ్యతే; అతఏవాపైవాశ్రయణం ప్రాయశోదివ్యసూరిప్రభృ
 త్తభిఃకృతమ్. ఉక్తం (౧) “తామర్చయేత్తాంప్రణామేత్తాంయజేత్తాం
 విచిన్తయేత్ | విశత్యపాస్తకోషస్తుతామేనబ్రహ్మరూపిణీమ్” ఇతి;
 ఏవం విశ్వాసప్రయోజకావాత్సల్యాదయోజ్ఞానశక్త్యాదయశ్చనారా
 యణవిదార్థత్వేనానుసంహితాః, గుణవిభాగహేతుస్తు చరమశ్లోకే
 మామహమితిపదద్వయోపాదానమ్; మామితిపదంహి-అశ్రయణోప
 యుక్తాకారవ్యజ్ఞకమ్; అహంపదంపు-ఫలప్రదానోపయుక్తాకారప్రతి
 పాదకమితి స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్. అత్రాపిచాగ్రే
 నత్యుక్తే.

కేచిత్తు, అహిర్బుధ్నయసంహితాయాం వాత్సల్యాది జ్ఞానశ
 క్త్యనునన్ధానయో స్మృతీయచతుర్థాజ్ఞత్వేన పృథక్-ధనంగుణవిభా
 గేహేతురిత్యాహుః.

స్థితత్వసత్యసజ్జల్పత్వకృతజ్ఞత్వయాపాః అధికాగుణారహస్య
 త్రయసారే నారాయణవిదార్థత్వేనోక్తాః. స్థితత్వమ్ - (౧) “త్వం
 కిచ్చిత్సమాపన్నేకింకార్యం నీతయామహు” ఇత్యత్యన్తాస్త్రజ్ఞతయా
 ప్రతిపాదితైస్సుగ్రీవాదిభిః ప్రతిషిధ్యమానేపాః శ్రితవిభిషణానాశ్చ,
 (౩) “సత్యజేయం కథంచున” ఇతి తదపరిత్యాగహేతుస్వభావవిశే
 షః; సత్యసజ్జల్పత్వమ్-మోక్షయిష్యామితిసజ్జల్పస్యా ప్రతిహత
 త్వమ్. కృతజ్ఞత్వమ్ - (౪) “ఋణం ప్రవృద్ధమివమహృద్భయాన్నా
 వసర్పతి” (౫) “కథంచునవేకా రేణకృతేనైకేనతుష్యతి” ఇత్యల్పస్యా

(౧) (౨) రా-య-౪౧-౪ (౩) రా-య-౧౦-౩
 (౪) భా-ఉ-౪-౪౦ (౫) రా-

వ్యనుకూలవ్యాపారస్వావిస్మరణమ్; ఏతేషాంభిషలావినాభావనిశ్చయ హేతుతయా ఆశ్రయణోపయోగిత్యమితిబోధ్యమ్.

అత్రభగవతోఽన్యానియామ్యత్వాదుద్భూతవాత్సల్యతయా చదోషప్రదర్శనేనాపినివారయితుమశక్యత్వాన్నాతీవ స్థిరత్వస్వాప యోగః; సమ్బన్ధనిష్ఠేతుకకృపాధీనేరక్షణేనర్వముక్తిప్రసజ్గపరిహారా య వ్యావర్తకమాత్రస్యైవాపేక్షితతయా కృతజ్ఞత్వమపినాతీ వోపయజ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తయోరనుక్తిః.

సాలభ్యస్యకృతీసాధ్యతాజ్ఞానోపయికత్వాత్, వచనేనూపన దత్వేన ఇతరేషాముపలక్షణాచ్చ సాలభ్యంప్రధానమితి జ్ఞాపయితుం “కణ్ఠవర్త్యుకైక్కుసాలభ్యమ్” ఇత్యనన్తరమ్, “ఇతుతనక్కుల్లైనిలమ్” ఇత్యనుక్త్వా గుణవర్గద్వయకథనానన్తరం “ఇజ్ఞుచ్ఛ్లక్షిణసాలభ్యత్తు క్కు” ఇత్యుక్తిః; అతఏవమామిత్యస్యసాలభ్యేతాత్పర్యమ్. అహంప దస్యతుస్వాతన్త్ర్యే; ఉభయత్రోభయోహ్నేతుత్వేవ్యాశ్రయణే సాల భ్యస్య, ఫలప్రదానే స్వాతన్త్ర్యస్యచస్వరూపనిష్పాదకత్వేనప్రధా నత్వాత్స్వర్థత్వహృద్యత్వాపాదకత్వేనవ్యత్యానేనాప్రాధాన్యాత్;

“స్వతన్త్రస్త్రిన్యాపినైవస్యా దాశ్రయోదుర్లభస్యతు । అస్వతన్త్రాత్ఫలంనస్యా త్సులభాదాశ్రితాదపి । అస్వతన్త్రేనకైజ్జర్యం సి ధ్యేతైస్త్విరప్రసజ్గతః । దుర్లభేసాధ్యమప్యేతన్నహృద్యంలోకనీతితః” ఇతి; స్వాతన్త్ర్యసాలభ్యాభ్యాం రహస్యత్రయసారే ఇతరేగుణాడపల క్షితాః; ఏతేసస్వతన్త్రీచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేప్రథమంపరత్వసాలభ్య మాత్రపరత్వప్రదర్శనంనిర్వ్యాఢమ్; అత్రచఉపాసనేష్వివశకతివయ గుణాననుసంధానేసిఫలాసిద్ధిః; దృఢతరరక్షిత్యాధ్యవసాయ హేతు భూతగుణవత్ప్రాజ్ఞానమాత్రస్యైవాపేక్షితత్వాత్; అతోన్యూనానా మధికానాంవాగుణానాంతత్రతత్రకథనంసవిరుధ్యత ఇతిమన్తన్యమ్.

యత్నుః స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉపాస్యగుణానాం దృష్టాస్త
 త్వేనకథనం తత్తథికార్యనుసంధేయత్యమభిప్రేత్య; సర్వేషాం వేద్యా
 కార త్వేనిరపేక్షోపాయత్వం జ్ఞేయాకారణి తత్వశేఖరోక్తివిరో
 ధాత్; తత్రైవ సర్వశక్తిత్వానుసంధానాదిసాహిత్యమాత్రశ్చోక్తమ్.
 నతుతదనుసంధానరూపతా, విశ్వాసహేతుజ్ఞానవిషయాగామతాశ్రయ
 వసీతానాం భానన్తుకామంభవతు; నతుతావతాకతివయగుణాననుస
 ధానేపి విశ్వాసదశాయాంఫలాసిద్ధిరితి.

నను, అత్రనతావచ్ఛరణశబ్దః-అఘ్నిర్విధకః, శరణశబ్దార్థాన
 స్వయాత్; అచేతనత్వేనోపాయనిరపేక్షరక్షకత్వ రూపాపాయత్వా
 సమ్యువాత్; తథాచనతి, “మనోబ్రహ్మ” ఇత్యాదిపద్మప్తిరూపత్వం
 స్యాత్; యథావిధిచానుష్ఠానం, సచవిధాయకవాక్యేచరణయోశ్చరణ
 త్వేనవరణంవిహితమ్. ప్రత్యుత, మామేకమితిచరణావపిన్యానర్హే
 తే. ఏతేనకరణతారూపముపాయత్వం చరణయోరపిసమ్యవతీత్యపినిర
 స్తమ్.

ఏవం. ఉపాయత్వోపయుక్తానాం గుణానాం సారాయణ
 వదేనభగవత్యనుసంధానశ్చాసజ్జతమ్; తస్మాత్తథాత్వాత్; “మామేక
 ఇచ్ఛియాయుక్తమ్” ఇత్యాదిపదనైశ్చ భగవచ్ఛరణాగతావేవా
 యంవినియుక్తః; సకథంచరణగతాముపాయతాంబోధయేత్.

నాపి, (౧) “అనేనైవప్రపన్నస్య భగవన్తంసుదర్శనమ్| తస్యా
 నుబధ్ధాః సాస్మాన స్సర్వేనశ్యన్తి తత్త గాత్” ఇతి సుదర్శనస్యచరణత్వే
 నోక్తే, “ఏవిత్రంచరణంచక్రమ్” ఇతిచరణపదస్యాపిచక్రపర్యాయ

(౨౬) చరణ - తిరువడికలై

త్వాత్, తత్పరోత్రచరణశబ్దః; పూర్వనిపాతోభ్య్వి తత్వాన్నా రా
యణపదస్యేతిసువచ త్వేపి పరవల్లిజ త్వేననపుంసకత్వాపత్తేః, పూర్వో
క్తదోషాచ్చ; అతోత్రచరణపదానర్థకృమిత్యతః (చరణోతిరువడి
కలై యితి).

పాణ్యాద్విగ్రహణాదపిపాదపతనస్యకృపాత్తమ్భకత్వాత్, పర
మ్పరయాఉపాయత్వంచరణయోరస్తీత్యవిరోధఇతిభావః. తదుక్తమ్-
“చిత్తాలమ్బనసాకర్య కృపాత్తమ్భనతాదిభిః। ఉపాయత్వమిహస్వా
మి పాదయో రనుసంహితమ్” ఇతి; చిత్తాలమ్బనసాకర్యం స్వరూప
స్యానాశ్రయత్వా ద్విగ్రహపేక్షయాచరణమాత్రస్య లఘుత్వాత్;
ఆదిశబ్దః- శేషభూతనిత్యాదినా, పిరాట్టియుమిత్యాదినాచవక్ష్యమా
ణమాచిత్యంభోగ్యత్వఞ్చభేదధాతి.

భోగ్యతాతిశయశ్చ (౧) “తవామృతస్యస్తిని” ఇత్యుక్తరీత్యా
*రుచితరవై రాగ్యాదిసమ్పాదకతయాఉపాయత్వోపయుక్తః (౨) “సర్వ
దాచరణద్వన్ద్వప్రజామిశరణంతవ” (౩) “త్వత్పాదకమలాదన్యత్”
(౪) “లోకవిక్రాంతచరణోశరణంతేప్రజంవిభో” (౫) “సభ్రాతుశ్చరణా
గాఢంనిషీడ్యరఘునన్దనః” (౬) “చరణోశరణంయూతః” (౭) “మత్పద
ద్వన్ద్వమేకంయేప్రపద్యస్తే” (౮) “ప్రపన్నాఘోఘవిధ్వంసి చరణాశర
ణంగతః” (౯) “తత్సర్వంతవవిన్యస్తం శుభయోః పాదపద్మయోః”
“ధియాదేవస్యపాదయోః” (౧౦) “శ్రీమత్త్వత్పాదకమలేప్రపద్యేశర

(౧) స్తో-ర-౨౩

(౨) జితస్తే-౧

(౩) భవిష్యత్పురాణే

(౪) రా-అయో-౩౧-౧

(౫)

(౬)

(౭)

(౮)

(౯) * రుచితర

(౨౭) ఇత్రాత్ - శేర్ త్తియ్యకై యుమ్ ఉపాయపూర్ణయైయుమ్ శేర్
లుకీఱు.

ణంవిభో" (౧) "తస్య తామ్రతతాతాతచరణానమ్పూరితైః సుజాతమ్బు
దుముక్తాభిరజ్జుభిరలజ్జుతైః" (౨) "ప్రయతేనమయామూర్ధ్నా గ్న
హేత్వాహ్యాభినన్దితైః" (౩) "భక్త్యాగృహీతచరణః పరయాచతేమా
నానై పినాథహృదయామ్బురుహాత్పవృషంసామ్ తావద్భయంద్రవిణ
గేహసుహృన్నిమిత్తం శోకస్సప్రహాపరిభవ్రావిఫలశ్చలోభః" "తా
వస్య మేత్యసదనగ్రహాత్కీమూలం యావన్న తేష్టిమిభయంనవృణోతే
లోకః ఏషాంసపదయయేద్భగవాననస్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదోయది
నిర్వృణోకమ్" "తేదుస్తరామతితరన్తితుచేపమాయాం నైషాంమమా
హమితిధీశ్వస్యగాలభజ్యే" "విచక్షణాయచ్చరణోపసాదనాత్సజ్జం
ప్రదసోభయతోస్తరాత్మనః । విన్దస్తిహిబ్రహ్మగతింగతక్లమాస్త
స్తైర్యభద్రశ్రవసేనమోనమః" ఇత్యాదిషు.

ఏతదభిప్రాయేనైవచరణయో రుపాయత్వముచ్యతే; ఆచా
ర్యైశ్చ (౩) "త్వత్పాదమూలంశరణంప్రసద్యే" "త్వదక్షిముద్విశ్వ-
సకృత్ప్రతోజ్జలిః" "స్వాభీష్టేపరసమ్పదే స్వాశక్త్యాహీనసాధనః ।
తత్ప్రప్రప్రసాయంతత్పాదౌకృత్వావిశ్వానపూర్వకమ్ । సాగన్ధ్యై
సాకుమార్యాది గుణసజ్జహవాహారిః । తస్యస్వాత్మప్రదానేతు
సాధనం స్వపదద్వయమ్" ఇత్యాదిషుచరణయో రేవోపాయత్వమను
సంహితమితిద్రష్టవ్యమ్.

ద్వీపచసతాత్పర్యమాహ (ఇత్తాలితి) "నిషీ ప్యశ్రీపతేఃపదే"
"త్వత్పాదకమలాదన్యత్" (౪) "అదైన్దేనుతిరువడియే" (౫) "తద్విష్టోః

(౧)

(౨) భాగ

(౩) స్తోత్ర-౨౨

(౪) తి.నాయ. ౪.౮-౧౦

(౫) ర-స్త. ౧౨౪

(౨౮) పిరాట్టియుమ్ అవనుమ్ విజిలుమ్ తిరువశికళవిడతు;

తిగ్గెల్లాలయిర్క్కుమ్.

పరమంపదంపహతునశ్రీరత్నోమజ్జళమ్” ఇత్యాదావినజాతిపరతయా ఏకవచనప్రయోగనమ్భవేపిద్వివచనప్రయోగేణేత్యర్థః; (౧) “శ్రీరత్నయపాదపజ్జుజయుగం వన్దామహేసున్దరమ్” ఇత్యాచార్యోక్తిమభిప్రేత్య “శేర్ త్రియ్యుకై యుమ్” ఇత్యుక్తమ్. ఉపాయపూర్తిః-స్వసద్భుళోపాయాన్దరనైరపేక్ష్యమ్; తదపిద్వివచనప్రయోగేణలభ్యతే; తత్సద్భావేతదనువసత్తిః.

యద్యపివిశిష్టవాచకపదోత్తరం విశేష్యాన్వయయోగ్యసజ్ఞ్యాబోధికైవవిభక్తిఃప్రయుజ్యతే: యథా“నచైత్రోమైత్రోగచ్ఛతి” “గురోస్సదారస్యనిపీడ్యసాదా” ఇత్యాదిషు; తథాపిసాహిత్యసైన్యకబాతీయైకక్రియాన్వయమాతయాతద్భలాదేవతత్రతల్లాభ ఇతివిశేష్యబోధకపదోత్తరవిభక్తిర్విశేష్యస్యక్రియాన్వయమేవబోధయతి. ఇహపునర్విశేషకథనానర్థక్యప్రసజ్జనాక్షేప్యస్యోపాయత్వస్యవిశేషణత్వానురోధ్యుపాయత్వేనాప్యసపక్షే, తుల్యవదుపాయత్వేవిశేష్యవాచకపదోత్తరవిభక్త్యైవతదన్వయబోధనావశ్యమ్భావాత్; ఉక్తానాం సర్వేషామజ్ఞత్వాపరపర్యాయసుప్రధానోపాయత్వమేవబోధ్యమితి, సద్భుళోపాయనైరపేక్ష్యసిద్ధిరితిభావః.

కేచిత్తు, (౨) “కల్మలకళవైయే” ఇత్యాద్యనురోధేనశరణపదాత్పూర్వమేవకారాధ్యాహరమభిప్రేత్యసావధారణద్వివచనతాత్పర్యమాహ (ఇత్రాలితి). అనధారణోపాయపూర్తిస్సిన్యతీతి భావ ఇత్యాహుః.

(౨౯) శేషిపక్కల్ శేషిభూతనిట్టియుమతుజై

ప్రజైములైయిలే పాయ్నైక్కుమాపోలే.

(30) ఇత్తాల్ పిరాట్టిక్కిరుప్పిడమాయ్ గుణప్రకాశకముమాయ్

ననుచరణయోర్వి శేషణతయోపాయ త్యాద్యగవత స్తద్వి శేషణతయానిర్దేశోసజ్జతః; అతఃపహ (పిరాట్టియుమితి); తతోవ్యతిశయితోపాయత్వసూచనార్థ స్తస్యవిశేషణతయానిర్దేశ ఇతిభావః. తచ్ఛబ్దేన గుణవిశిష్ట స్తదనుసన్ధానశూన్యానామపి రుచిజనకత్వ మేవాత్ర తతోతి శయః; ఉక్తార్థే ప్రమాణంనూచయతి (ఓకోక్తులాయరుక్కుమితి). దార్ధ్యస్యప్రతియోగికత్వాత్, అనన్తరోక్తోనారాయణపవన పరాఙ్ముఖనూక్తోప్రతియోగిత్యేన వివక్షితఇతిభావః.

“ఏకైకస్మిన్పరమవయవేన స్తసాన్తర్యమగ్నమ్” ఇతిభోగ్యతాతిశయస్సాధారణోనచరణయోరేవోపాయత్వకథనేనియామకః; అతోపేత్వ స్తరందర్యయతి (శేషిపక్కలితి). (౧) “నిరాసకస్యాపి” ఇత్యాచార్యనూక్తిమభిప్రేత్యదృష్టాన్తమాహ (ప్రజైయితి).

నను “నిత్యసిద్ధేతదాకారే తత్పరత్వేచపామ్మర । యస్యాస్తిసత్తాహృదయే తస్యాసాసన్నిధిప్రజేత్ ॥ ఇతి విగ్రహపరత్వయోరనుసన్ధానమావశ్యకమితిప్రతీతే త్నారాయణపదేనపరత్వలాభేపి విగ్రహాననుసన్ధానమూనతా, తత్రాహ(ఇత్తాలితి), చరణగ్రహణమేవ విగ్రహాపలక్షణార్థమితిభావః; అవయవాన్తరేణ విగ్రహానుపలక్షణేపేతుః ప్రాగుక్తః; “పిరాట్టిక్కిరుప్పిడమాయ్ గుణప్రకాశకముమాయ్” ఇత్యనేనక్రమనియామకముక్తమ్.

పాద్యుణ్యవిగ్రహత్వం పాద్యుణ్యప్రకాశకవిగ్రహత్వ మేవేత్యాచార్యః; వాత్సల్యాదిప్రకాశకత్వ మప్యవహరితమ్; ఆశ్రయణైకా

స్తగుణేషు సాలభ్యస్య ప్రాథాన్యాత్, తస్య చ చక్షుర్ద్విషయాకరణహేతుస్వభావవిశేషరూపత్వాత్, పరరూపస్య, (౧) “సనన్త శేతిష్ట తిరూప మస్య” (౨) “అవశ్యంతః పరంరూపమ్” ఇత్యాదిభిర్ద్వర్ధర్య త్వేనావగతతయా, విభవార్చారూపయోరేవేహచరణపదబాధ్యత్వాత్తాభ్యాశ్చ సాలభ్యకార్యభూతాభ్యాం సాలభ్యప్రకాశనాత్ సాలభ్యపరనారాయణపదానన్తర్యంరూపపరస్యచరణశబ్దస్యేతికృష్టపాదాః.

విగ్రహస్యోపాయతాచశుభాశ్రయతైవ; “హేయప్రత్యసీక త్వేనతిచిత్తాకర్షకత్వంహితత్; హేయప్రత్యసీకత్వశ్చ- హేయనివర్తకత్వమ్; తేననిత్యముక్తరూపస్యదాసః. విశేష్యదశేనభగవత్స్వరూపవ్యవహారః; తస్య ఆరురుక్షుభిరనుసన్ధాతుమశక్యత్వాత్; విగ్రహస్య తు(౩) “యదజ్ఞ్యభిధ్యాససమాధిధౌతయాధియానువశ్యంతి హితత్వ మాత్మనః” (౪) “ధ్యాతుర్మనశ్శమశ్చైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్ఛిరం భగవత్శరణారవిన్దమ్” (౫) “పాపంహరతియత్పుంసాంస్మృతంసజ్జల్పనామయమ్ । తత్పుణ్డరీకనయనం విష్ణోర్ద్రిత్యోమ్యహంముఖమ్” (౬) “రూపాదార్యగుణైఃపుంసాం దృష్టిచిత్తాపహారిణమ్” ఇతిపాఠనివర్తకత్వమాలమ్యనత్వశ్చావగమ్యతే.

ప్రపన్నస్యయద్యపిసవిగ్రహధ్యానం పాపనివర్తకతయోపాదేయమ్; తథాపి కేవలభగవత్స్వరూపస్యానుసన్ధానాయోగ్యత్వేనవిగ్రహవిశిష్టవైయవ్యాశ్రయణీయత్వమితి, తదుపయోగః; ఏవశ్చయద్యవ్యూహయతోవ్యుక్తసకలార్థబోధకతా నారాయణపదస్యైవ స మృచ్ఛవ్యతీతి పదాన్తరవైయర్థ్యంప్రసజ్యతే; తథాపిశ్రీయోవాత్సల్యాదిగుణోద్భావకతయా పృథగ్నిర్దేశవత్, తదుభయప్రకాశకత

(౧) తై-నా

(౨)

(౩) భాగ

(౪) భాగ

(౫) వి.పు.౫

(౬) రా.ఆ.౩-౯

శిశుపాలనైయు మకప్పుడత్తిరుత్తిచ్చేర్ తుక్కొళ్ళమ్ తిరుమేనిమై నినై
క్కిఱతు.

యైనైలక్షణ్యాత్పప్రథగ్విగ్రహవ్యవదేశిత్యాశయేన “పిరాట్టిక్కుమ్”
ఇత్యుక్తమ్.

అథవా, అజ్ఞాతగుణస్వరూపాణామపి విగ్రహసాన్దర్యదర్శనే
న అద్వేషపరభక్త్యాదిదర్శనాత్, ఈదృశాతిశయనూచనాయ పృథ
గ్వ్యవదేశిత్యాశయేనాహ (శిశుపాలనైయుమితి). శిశుపాలవిష
యేహి, (౧) “అలవలమైతీర్ తవ్వుకన్” ఇతిసాన్దర్యస్యాద్వేషనమ్పా
దకత్వముక్తమ్.

(౨) “కాతల్ కడల్ పునై యవిలై విత్తకారమర్ మేని” ఇతి పర
భక్తిసమ్పాదకత్వమపివిగ్రహస్యానుసంహితమ్; తచ్చ-గోపీషూదా
హార్యమ్; (౩) “అన్దర్పహగతాః కాశ్చిద్గోపాల్యలబ్ధవినిర్గమాః । కృ
ష్ణంతద్భాషనాయుక్తాదధుర్వీలితలోచనాః । దుస్సహస్రేష్టవిరహాతీ
వ్రతాపయుతాశ్శుభాః । ధ్యానప్రాప్తాచ్యుతాశ్లేషనిర్వృత్త్యాక్షీణమ
జ్జళాః । తమేవపరమాత్మానం జారబుద్ధ్యాపిసజ్జతాః । జహుర్గుణమ
యందేహంసద్యఃప్రక్షీణబద్ధనాః” ఇతి హ్యుక్తమ్; తాసాంస్వరూప
జ్ఞానవిరహోపి (౩) “కృష్ణంవిదుఃపరంకాన్తం నతుబ్రహ్మతయామునే”
ఇతితత్త్రైవైక్యక్షః; విగ్రహసాన్దర్యావిష్కారశ్చ విషయవిశేషపవక్ర
యతఇతినాతిప్రసక్తః; అతఏవపరస్పరనైరపేక్ష్యేణ రుచ్యాదిప్రయో
జకతయాఉపాయత్వమస్తీతితద్దాపనాయపృథగుక్తిరితిభావః.

నచతథాపి, “నిత్యసిద్ధేతదాకారే” ఇతివచనే విగ్రహస్యప్రథ
మనుభిధానాత్, చాక్షుషతయాస్వరూపగుణేభ్యః ప్రథమంవిగ్రహ

(౩౧) శరణమ్ - ఇష్టప్రాప్తిక్కుమ్ అనిష్టనివృత్తిక్కుమ్ తప్పిత ఉపాయమాక.

సోపనిష్ఠితతయాచ తస్యైవప్రథమం నిర్దేశఉచితః, అతఏవ గచ్ఛేపి, గుణేభ్యః ప్రాప్తిగ్రహానుసంహిత ఇతివాచ్యమ్, ఉక్తోత్తరత్వాత్; చరమతఉపదానస్యావ్యతిశయనూచకత్వసమ్భవాచ్చ.

నను, అనేకార్థస్యాపి శరణశబ్దస్యాపాయార్థకవాచకతా,

(౧) “ఉపాయేగృహరక్షితోశ్శబ్దశరణమిత్యయమ్ | వర్తతేసామృతఙ్గాఽపి ఉపాయార్థకవాచకః” ఇతివచనసిద్ధా; తత్రచోచ్యమానముపాయత్వంసరక్షకత్వమ్; పృథగ్నిర్దేశవైయధ్యాత్, నచ, రక్షకత్వమనిష్టనివర్తకత్వమ్, ఉపాయత్వస్తు-ఇష్టప్రాప్తకత్వ మితిభేదఇతివాచ్యమ్; ముముక్షోరనిష్టనివృత్తేరప్యావశ్యకతయాభగవత్వనిష్టనివర్తకత్వస్యాపివక్తవ్యత్వేనతద్వ్యవచ్ఛేదానుపపత్తే.

నాపికరణత్వ, మేకర్తుర్బ్రహ్మణః కరణత్వాభావేన దృష్టివిధిత్వాపత్తే, స్వతస్తేఅన్వతస్త్రకరణత్వబుద్ధేరపరాధరూపత్వాచ్చ; అతఏవహిసబ్రహ్మణి మనఃపదిదృష్టిరితి, బ్రహ్మదృష్టిరుత్పన్నాదిత్యత్రోక్తమ్. నచ, అకర్తృకంకరణమస్తీతిన్యాయేసబ్రహ్మణః కరణత్వే ఆత్మనఃకర్తృత్వస్యవక్తవ్యతయాకర్తయోగాదిదశాయామపి అకర్తృత్వేనానుసన్ధియమానస్యాత్తన అత్యంతపారతన్య్యానుసన్ధానరూపప్రపత్తిదశాయాం కర్తృత్వానుసన్ధానఞ్చ అత్యంతసజ్జతమాపద్యతే.

ననుద్వయగతశరణశబ్దారక్షితృత్వపరీషవ. “సామృతస్తేషః” ఇత్యత్రతు “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇత్యాదిషుదృష్టశరణశబ్దోవ్యాక్రియతఇతిచేన్న; అహిర్బుధ్విసంహితాయాం ప్రపత్తివిషయశరణశబ్దాదర్శనాత్; తద్గతస్య “ఉపాయేగృహరక్షితోః” ఇతివచ

నన్య“శరణన్వాన్ ప్రపన్నోస్తి” ఇతిప్రకృతమస్త్రగతప్రపత్తవ్యవిషయశరణశబ్దార్థధనపరత్వస్య శరణాగతిశబ్దఘటకీభూతప్రపత్తవ్యవిషయశరణశబ్దార్థవివరణత్వస్యవా ఆపశ్యకత్వాత్; ప్రపత్తివిషయశరణశబ్దస్య గృహరక్షితృవిషయత్వాప్రసక్త్యా తన్ని రాసేన ఉపాయతోష్టి పరత్వప్రతిపాదనానర్థక్యాచ్చ; అతోత్రశరణశబ్దార్థో దురభ్యవసానఇత్యతః (ఇష్టప్రాప్తిక్కుమితి).

యద్యపి, “శ్వాహింసాయామ్” ఇత్యన్యనిష్ఠనివృత్తి మాత్రార్థత్వాత్, నేష్టప్రాప్తిబోధనమ్భవః; తథాపి “శ్వా-విస్తారే” ఇతి ధాతోర్వ్యుత్పత్త్యాశ్చేత్యనురోధేన ధాతూనామనేకార్థతయా భగవద్గుణదర్పణేభిహితత్వాత్, తతోప్యుత్పత్త్యావారూఢ్యావా ఉభయాలభః; ఉత్తరఖిల్లానమభివ్యాహరిసిద్ధార్థోవాత్రకథితఇతిబోధ్యమ్.

అయంభావః; ప్రపిత్సోస్సన్విన్వి నిరుపాయత్వానుసంధానస్య “అకించనోగతిః” ఇత్యాద్యనురోధేనాపశ్యకతయా రక్షకవపభగవత్ప్రపాదనానాపత్త్యభిప్రాయ శ్చరణశబ్దః; తత్ప్రపాదనప్రతిపత్తితన్నిరపేక్షరక్షకత్వమేవ; అన్యన్యదుర్వచత్వాత్.

నచైవంరక్షకత్వ పున్యాసాసంజ్ఞతః; విశిష్టరక్షకత్వార్థకత్వకథనేనశుద్ధరక్షకత్వపున్యాసోపపత్తేః, రక్షకత్వచ్చరక్షణస్వరూపయోగ్యతారూపమ్; నాతస్త్వికారేన త్యేవఉపాయస్య కార్యకరతయాతతః ప్రాకృలోపహితత్వరూపరక్షకత్వస్యాసత్త్వేపి శరణత్వ విషయకజ్ఞానానుపపత్తిః; ఉపాయానపేక్ష రక్షణమృత్తిభరన్యాసాభావరూపస్యనివారణస్య ప్రతిబంధకత్వాదేవహి ఏతావత్పర్యంతంతదనుత్పాదః; భరన్యాసస్యప్రతిబంధకాభావరూపతయాచ్చ “అవివాదస్తే” ఇత్యాదినిరేళివసమూలమ్.

ప్రప త్తేస్తూపాయ త్వేకింభగవతోభ క్తిస్థాననివేశేన; భ క్తిస్థలే భ క్తిప్రపత్త్యుభయసాధ్యంఫలమ్, ప్రపన్న విషయేభ క్తిమ స్తరేణైవద దాతీతి, తస్యోపాయా స్తరస్థాననివేశేఇతిచేత్; భ క్తిస్థలేఅజ్ఞప్రప త్తే ర్యశ్శలంతన్నిర పేక్షైవప్రప త్తిసాధయతీతి, అధికావిశేషవిషయే ప్రప త్తిర్భ క్తిస్థానోపదిష్టా తస్మైరపేక్ష్యేణైవఫలంసాధయిష్యతీతి కిమీశ్వరేణోపాయేన; ప్రప త్తిస్వరూపమేవతదేకోపాయతాబుధ్యా త్మకమితికింకుర్ ఇతిచేత్; సత్యమ్, తస్యాఏవా తత్వజ్ఞానతావారణా య యతితవ్యమ్.

భ క్తినిరపేక్షరక్షకత్వం సదేవతత్రవిషయఇతిచేన్న ; యస్య యఉపాయః, తదతిరిక్తోపాయనై రపేక్ష్యేణతద్రక్షకత్వస్వతఃస్వయో ఉపాయత్వస్వవహారాప్రయోజకత్వాత్; ఉపాయసామాన్యనిష్పత్తి వినక్షయాహితద్వ్యవహారః. అన్యథాసర్వత్రానుకల్పవిషయేభగవ తఉపాయత్వప్రసక్తాత్; అభభరస్వీక ర్తృత్వమేవఉపాయస్థాననివేశః; జాయ తేహిభరన్యాసేనతి, “అన్యభరస్సర్వోపిమదీయః” ఇతి భరస్వీ కార ఈశ్వరస్యేతిచేత్, ఏవ స్తస్మి అనేనైవాన్యథాసిద్ధ్యాపత్తిః.

సఫలోపాయః; వ్యాపారోయమితివాన్యథాసిద్ధిరితిచేన్న ; అనన్యథాసిద్ధిశ్చే స్వయమపిభరఇతి స్వస్వరూపోచ్ఛేదప్రసక్తాత్, దుష్కరభరమాత్రస్యైవస్వీకారఇతిచేన్న ; అస్వీకృత్యాపిదుష్కరభర మనుకల్పేషు ఫలప్రదత్వదర్శనేనతదై వ్యయథ్యాత్; అతోన్యథాసిద్ధ తయా అవివాదరూపతయాఫలానుపాయత్వం ప్రప త్తేసిద్ధమితిభగవ తఉపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపోపాయత్వసమ్భవః.

కరణతారూపోపాయత్వస్వీకారేపిబాధకాభావః; తస్యసాధ కతమత్వరూపత్వాత్; భాతూపా త్తవ్యాపారాశ్రయస్యకర్తుః క్రియా

న్వయీకరణనియత త్వేపి, ఆత్మనై వేశ్వర ఆత్మానం ప్రాపయతీతి భగవ
తపవకర్తృత్వసమ్భవాత్, తేన ఫలంభవతీతి ఫలస్వేవ తేన ఫలం ప్రాప్నో
తీతి చేతనస్యాపికర్తృత్వే బాధకాభావాచ్చ; స్వీకారమాదాయకర్తృ
వ్యాపారవిషయత్వాస్యాపి సమ్భవాత్;

భగవతపవ ప్రధానఫలిత్వేన తత్ఫలార్థిత్వప్రయుక్త శేషత్వ
స్యాపి తన్నిరూపితత్వేన అన్యశేషత్వాప్రసక్తే; ఫలప్రదత్వానమా
నాధికరణ ఫలకరణత్వస్యాచేతనసాధారణత్వేపి తత్సమానాధికర
ణస్య తస్యా తథాత్వాత్; “ఆత్మానాత్మానం ప్రాపయామి” ఇతి తృప్తి
యాశ్రవణేన తత్స్వీకారస్యావశ్యకత్వాచ్చ; అత శ్వరణశబ్దస్యోపా
యపరత్వముపపన్నమితి.

అత్ర నిష్కర్షకవచనస్య కైశ్చిత్ప్రయోజనం వర్ణితమ్; “రక్షక
త్వవ్యుదాసేనో పాయత్వనచనప్రభౌ | ప్రప త్రేర్కోక్ష హేతుత్వంస్వా
తస్యోద్భాధికారిణః || నైర్భర్యంభక్తియోగస్యా రమ్భేకోపావిభో
స్తతః | ప్రాయశ్చిత్తకృత్తిలైచ త దఖిలం ఫలమక్షతమ్” ఇతి నిష్కర్ష
కవచనాభావేహి ప్రప త్రేర్క్షకత్వమాత్రకబుద్ధిత్వాపత్వా “భక్త్యావ
రమయావాపి” ఇత్యాదివచనస్య “సమ్యక్జ్ఞానేన వామోక్షో గచ్ఛాయాం
మరణేన వా” ఇత్యాదివచనపప్రత్యే.

భక్తిద్వారకమేవ ప్రపత్యే; కర్తృయోగాదివత్సాధనత్వంస్యాది
తిస్వాతస్త్వంనసిద్ధ్యేత్; అన్యత్రానుకల్పానుష్ఠానానస్తరమపి ముఖ్య
శక్తాముఖ్యానుష్ఠానే ప్రత్యపాయవిరహాత్; అత్రాపి ప్రపన్నేన పశ్చా
చ్ఛక్తాసాధనాస్తరేనుష్ఠితేపి న ప్రత్యవాయస్సాధ్యమితి “ఉపాయానా
ముపాయత్వస్వీకారేప్యేతదేవహి” ఇతి ప్రాయశ్చిత్తవిధానమసజ్జతం
స్యాత్; రక్షకత్వబుద్ధిమాత్రేణ భగవతాభరన్యాస్వీకృతత్వాత్, అధి
కాణోనైర్భర్యోచ్చనస్యాత్.

సతితునిష్కర్షకవచనే రక్షకత్వాతిరిక్త భరస్వీకర్తృత్వ విషయకత్వాత్ప్రపత్తేరుపాయాన్తరసద్భావేభగవతోభరస్వీకారవైయథ్యాత్, స్వాత్తరభావిపురుషవ్యాసారాన్తరా నపేక్షమోక్షప్రయోజకత్వయాపస్వాతన్యస్తిసిద్ధిః. భగవత్స్వీకర్తృత్వరూపమహాగుణతిరస్కారకభక్త్యనుసానస్య భగవన్నిగ్రహహేతుతయా ప్రాయశ్చిత్తవిధానోపపత్తిః; భగవతాభరన్యస్వీకృతత్వా దధికారణోన్వైర్భరన్యసిద్ధిశ్చేతి; అత్రవదన్తి.

ఉపాయాన్తరస్థానాపత్వ విషయకత్వేషిరక్షకత్వబుద్ధిమాత్రరూపాయాఅపిప్రపత్తేస్సకృత్కర్తృత్వాయాః “భ్యానయోగవివర్జితాః” ఇతిభ్యానయోగాభావేషి ఫలసాధనత్వోక్తేస్సాన్వితన్యస్త్రిస్యామప్తితే సాధనేకర్తృత్వాన్తరాభావానైర్భరన్యస్యచసిద్ధిః; ఉపాయసంయోగే ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చస్వాతన్యస్తిసిద్ధిః; నాన్యఃపన్థాఇతిశ్రౌతనిషేధబలాత్, గజ్జాయాంమరణేనవేత్యాదేర్యథాకథశ్చిన్నయనేషి, “భక్త్యాపరమయా” ఇత్యాదేరన్యథానయనేప్రమాణాభావాచ్చ; “పూర్వోక్త్రయఉపాయాస్తే భవేయురమనోహరాః” ఇతియన్నిష్ఠస్యయదమనోహరత్వేనోక్తమ్, తస్యతదజ్ఞత్వప్రసక్త్యభావాచ్చ.

అతః, “ఉపాయతాగోచరతాప్రపత్తేరనుపాయతా । ప్రపత్త్యివాన్తరభిదానిష్కృతిస్సాధనాన్తరే । సర్వమేతచ్ఛరణీర్వాన్యభ్యానస్యప్రయోజనమ్” అసతిహినిష్కర్షకవచనే, “త్వమేవైపాయభూతోమే” ఇత్యాదానన్నప్రపాయశబ్దో భక్త్యాదిస్థలేషు భగవత ఉపాయత్వన్యవహారసత్, రక్షకత్వపరతయా “సీయేతావి” ఇత్యేకశబ్దావధారణాది స్తత్రతత్రత్రయమూహోపి రక్షకాన్తరనిషేధపరస్యాదితినప్రపత్తేరుపాయతాప్రతిపత్తిత్వసిద్ధిః.

అతవసరక్షత్యా ధ్యనసాయయాపాయాః ప్రపత్తేస్తత్తద్గుణ
విషయతస్తద్విద్యాస్థానాపన్నత్వస్థైర్యవభక్త్యాపరమయావా”ఇతివ
చనేనస్వరిసతః ప్రతితేర్భక్తివదుపాయతాస్యాత్; సతితువ్యాఖ్యానే
ప్రాగుక్తదిశాతత్పిన్ధిః; అతవస, “ప్రపత్తింసూత్రయేద్భక్త్యాశరణాగతి
లక్షణమ్” “ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇత్యాదౌ“శరణాగతిశ్చేదేన ప్రప
త్తిస్తువిశేషితా” ఇతిప్రసన్నపారిజాతోక్త్యనురోధేన శరణాగతిశబ్ద
స్యప్రపత్తివిశేషణత్వాభ్యుపగమాత్, అతాదృశ్యాస్సాధనప్రపత్తేః
కస్యాశ్చిత్పిన్ధిః; యా, “సమ్యజ్ఞ్యస్తాత్మనోహరా” “సర్వాత్మనాయ
శ్శరణమ్” ఇత్యాదౌ సమ్యగాదిపదైర్వాన్వితైః; శరణాగతిని
వ్యస్యచోక్తదిశాభగవదత్యంతాభిమతతమూతస్య సాధనాంతరకరణేప్రా
యశ్చితోపదేశశ్చోపపద్యతేఇతి శరణపదవ్యాఖ్యానస్య ప్రయోజనా
నీతిః; “తప్పాత” ఇత్యనేనవాస్తవోపాయాంతరవైలక్షణ్యకథనమ్;
“అపాయబహుళాస్తథా” “నాస్తరాయాస్తవనేకశః” ఇతి హ్యన్వయ
ప్రోచ్యతే.

అన్యేషు, తప్పాతవితిసాధనస్వీకారవైలక్షణ్యకథనమ్; శరణ్య
హృదయా ననుగుణత్వే ప్రపత్తేరసాధనత్వేన సాధనత్వోపదేశస్య
ప్రాయికాభిప్రాయత్వాత్; అన్యథాభరతప్రపత్తౌ ఫలవ్యభిచారాను
పపత్తేః; నచతత్రాజ్ఞవైకల్యమ్, ఫలప్రతిబద్ధకంవాకిచ్ఛిత్కల్పనీయమ్;
సర్వజ్ఞస్యనిత్యముక్తస్య తస్యతదసమ్భవాత్; నచైవంసర్వత్ర ఫలవ్యభి
చారశబ్దయాకోపిసప్రసక్తేతిశాస్త్రాప్రామాణ్యావత్తేః, (౧)“నా
యమాత్మప్రపచనేనలభ్యః”(౨)“సహ్యాధువైః ప్రాప్యతే”(౩)“నా
స్త్యకృతఃకృతేన”ఇత్యాదిశ్రుత్యామోక్షస్య భగవదతిరిక్తాసాధ్య

త్వావగమాత్, సర్వమోక్షసాధనవిధినాం ఫలసమ్మన్తప్రాయికత్వపర
తాకల్పనేపికామసాధనవిధిషుతదప్రసక్తేః; భరతఇవయదాకదాచిత్స
లావినాభావాభ్యుపగమాచ్చసమోక్షసాధనేషునిశ్చజ్ఞప్రవృత్త్యను
పపత్తిః; స్వీకృతభరన్యతుభగవతోఽవ్యభిచరితోపాయత్వమితి సాధ్య
సాధనేభ్యస్సిద్ధసాధనస్యవిశేషఇత్యాహుః; దేవభరతప్రపత్తోః ఫల
తోమిథో విరుద్ధత్వాత్కారణక్రమేణ క్రమాత్ఫలదానమితివేదాంతా
చార్యాః.

అపరేతు, స్వరూపయోగ్యతారూపాపాయత్వవారణార్థమ్
(తప్పాతవితి). యస్మిన్ సతిఫలావశ్యమూహనస్తాద్మతోపాయతయేత్వర్థః;
ప్రపత్తేరచాక్షుపజ్ఞానత్వాత్, భావినోభరస్వీకృతృత్వస్య తత్రవిష
యత్వముపపద్యతేవేత్వాహుః.

వస్తుతస్తు, తప్పాతవిత్వనేన అజ్ఞప్రపత్తిర్వాన్వితృత్వే; తత్ర
హి, అజ్ఞననుష్ఠానేఫలాసిద్ధేరస్తిఫలవ్యభిచారః. అతేవహిన్వతస్త)
చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే శరణశబ్దస్యోపాయపరత్వాత్, ఇష్టప్రాప్తేర
నిష్టనిష్పత్తేశ్చ అన్యవహితోపాయఇత్వర్థః; అన్యవహితోపాయతా
తు-సాజ్ఞ సకలధర్మత్యాగవిధానాత్సిద్ధతీత్యుక్తమ్; అత్రఇష్టానిష్ట
విశేషస్య ఉత్తరఖణ్డకథనాత్, అనతిప్రయోజనతయానుక్తిః.

నను, అనత్యపిశరణశబ్దే, (౧) “మామేవయేప్రపద్యంతే” ఇత్యా
దావినయోగ్యతావశాదుపాయత్వవిషయకంజ్ఞానంలభ్యమేవేతీతదై
యర్థ్యమ్; ద్వితీయాంతపదసముభివ్యాహృతప్రపూర్వకపదిధాతోస్సర్వ
త్రతత్సాధనతాబుద్ధివిషయకత్వదర్శనాత్; అన్యథా, (౨) “అనేనైవ
ప్రపన్నస్య భగవన్తంసుదర్శనమ్; మత్పుదామోభయహద్వన్న్వంప్రపద్య”
ఇత్యాదావగతేః, “శ్రీమతేనారాయణాయ” ఇతి చతుర్థ్యంతపదసము

(3౨) ఇత్తాత్ - ప్రాప్యన్దానే ప్రాపకమేన్దితము.

భివ్యాహారాత్, తాదర్థ్యవిషయప్రపత్తే నాధనత్వాధ్యవసాయదూపతాసిద్ధిరిత్యతాహ (ఇత్తాలితి).

చతుర్థ్యంతపదాన్వయినో భవేయమితిపదస్యాధ్యాహార్యతయానారాయణపదస్యచతత్రవిగ్రహవిశిష్టభగవత్పురత్వాత్, ప్రాప్యప్రాపకయోశ్చ అస్యత్రభేదదర్శనాత్, ప్రాప్యప్రార్థనాయా ఉత్తరత్రాభిధానేసి ప్రాప్యాధ్యవసాయఏవపూర్వఖణ్డేభిధీయతే; యస్యహీతదేవప్రాప్యమితి నాధ్యవసాయః, సతస్యత్రాప్యార్థనాయుజ్యతే; చతుర్థ్యాపూర్వఖణ్డాన్వయేసి ప్రపద్యఇత్యనేనతదన్వయాత్, ప్రాప్యాధ్యవసాయస్యైవతల్లాభౌపయికతాసిద్ధ్యేత్; వాక్యద్వయత్వాచ్ఛాసావయుక్తః.

“మదేకోపాయసంవిత్తిః” “మాంప్రపన్నః” ఇత్యాదౌచ ఉక్తనియమోన్యభిచారితః; “మాంప్రపన్నః” ఇత్యన్యసిమాంప్రాప్యత్వేనాధ్యవస్యన్నిత్యర్థః; “మామేవయేప్రపద్యంతే” ఇత్యత్రచతుర్విధాధికారిసాధారణ్యాత్ సప్రాప్యాధ్యవసాయనిర్దేశః; “అనేనైవప్రపన్నస్య” ఇత్యత్రమంత్రేశరణపదసద్భావాత్, సాధనత్వాధ్యవసాయలాభః; “మత్పదామ్భరుహద్వంద్వంప్రపద్య” ఇత్యత్రసాధనాన్తరనిష్ఠసాధారణస్య ప్రాప్యాధ్యవసాయస్య భాగ్యాధికకృత్యత్వేనవక్తవ్యతయా సాధనాధ్యవసాయలాభః; ఏవశ్చేహప్రాప్యాధ్యవసాయవ్యాప్త్యర్థం శరణశబ్దోపాదానమావశ్యకమితిప్రాప్యప్రాపకయోరభేదస్సూచ్యత ఇతిభావః. “శ్రియాసార్థంసర్వాకామాకపదంసదాపశ్యన్తి” ఇతిప్రాప్యత్వేనప్రమితానాం శ్రీమత్తాగుణవిశేషవిగ్రహణాముపేయతావ్యాప్త్యైవ శరణపదేనక్రియత ఇతికృష్టపాదోక్తిమనురుధ్య ఇత్థం వ్యాఖ్యాతమ్.

(33) కీర్తించున్న మూర్తుమ్ ప్రాప్యమితే.

అథవా, శ్రీశబ్దేనైవ “శ్రీయతే” ఇతివ్యుత్పత్త్యాదేవ్యాప్రాప్యత్వాభిధానాత్, నారాయణపజేచ శేషిత్వానురోధేన భగవతః ప్రాప్యత్వసిద్ధేః, “శేషీశచరణత్వత్పాదకమలే” ఇత్యాదిదర్శనాచ్చచరణయోరపితత్సిద్ధేః, చరణావిత్యంతసమభివ్యాహృతశరణశబ్దేన ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధిరిత్యతః (ఇత్యాలితి).

అద్యవ్యాఖ్యానే “కై జ్జుర్యలిప్సుభిః” ఇతి కై జ్జుర్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాత్, ఉక్తానాం ప్రాప్యత్వాప్రసక్తాత్, తన్నివృత్త్యర్థంశరణపదసమర్థకమిత్యతః (కీర్తించున వితి). (౧) “బ్రహ్మనారాయణం మాఞ్శ్చ జ్ఞానేనైవాహ్నుయాద్యతిః పథానాన్యోస్తివిజ్ఞానాదయనాయ విపశ్చితామ్ । కాలేనమహతాయోగీ నిర్ధూతక్షేత్రసంశ్చయః । ప్రాప్నోతిపరమంబ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్ । లక్ష్మీనారాయణాభ్యంయ దుపేయంబ్రహ్మశాశ్వతమ్ । తదస్మివత్సవృత్తాగ్రే మామసస్సంశయేకృతాః” ఇత్యాదిభిర్గుత్మైః, (౨) “సోశ్చ తేనర్వాకామాః” ఇత్యాదిభిర్గుణానామ్, “సూరయోనిత్యసంసిద్ధా స్సర్వదాసర్వదర్శినః । వైష్ణవంపరమంరూపం సాక్షాత్కుర్యన్తియత్రతే । ఐశ్వర్యైసూరయశ్శుద్ధం తద్విజ్ఞాపరమంపదమ్ । పపుషాసుందరేణైవ దివ్యేనావికృతేన చ । ముఞ్చంతమనిశందేహదాలోకంజ్ఞానలక్షణమ్ । పూర్వకర్మానలారానాం ధ్యాయినాంభేదశాస్త్రయోపదనేదుచయోత్థేనహ్లాదయగోగణేనతు” ఇత్యాదిభిరూపవ్యచప్రాప్యత్వం ప్రసిద్ధమ్.

అతః కై జ్జుర్యోద్దేశ్యత్వేన తద్దేత్వనుభవవిషయత్వేనచతేషాంప్రాప్యత్వమితి, తద్వ్యావృత్తయేశరణపదం సార్థకమితిభావః,

(౧) లక్ష్మీతస్యే

(౨) కై-అన

(38) ఇవక్ శైలంబుతియాలే ఉపాయమాక్కుకితాని త్తనై.

ద్వితీయవ్యాఖ్యానే, మూస్తుమ్- లక్ష్మీస్వరూపవిగ్రహః; ప్రాప్యమ్-
ప్రాప్యత్వేనోక్తాహిత్యర్థః; తృతీయే, మూస్తుమ్- లక్ష్మీగుణవిగ్రహః,
ప్రాప్యమిత్యస్యార్థః-పూర్వవత్.

ఉక్తిస్తు పూర్వపక్షే అత్రైవ, అస్మింస్తుపక్షే ఉత్తరఖణ్డఇతి
శేషః. ఋజవస్తుప్రమాణాంతరోపనితప్రాప్యత్వసామానాధికరణ్యం
ప్రాపకతాయాంభాసతత్త్వాహ (ఇత్యాలితి). తద్ధేతుభూతముపాయం
దర్శయతి (కీడ్చొన్నవితి). ప్రసిద్ధిరుక్తేషుప్రమాణేషుమూలమస్తే
వేత్త్యాహుః.

ప్రాప్యస్యప్రాయశః ప్రాపకభేదస్సహచర్యేణ; తద్జ్ఞానంపా
పకత్వాధ్యవసాయవిరోధీత్యతః (ఇవనితి) స్వాభీష్టస్యానన్యసాధ్య
త్వజ్ఞానాత్, అయముపాయత్వేనాధ్యవస్యతీత్యర్థః. ప్రమాణవిరోధా
త్తాదృశ నియమోఽసిద్ధ ఇతిభావః. (అత్తనై)నతుతావతా ప్రాప్య
త్వాభావ ఇత్యర్థః.

అశ్యేతువిశిష్టవిషయజ్ఞానబోధనస్థలే విశేషణస్య విశేష్యథా
త్వోర్మధ్యనిదేశే, శబ్దం వీతంజానాతీత్యాదావివప్రాయశోవిశేషణవి
రోధ్యాకారాంతరయోగో విశేష్యస్యప్రతీయత ఇతిప్రాప్యత్వప్రాపక
త్వయోః ప్రాయశోవై యధికరణ్యదర్శనాత్, ఇహప్రమాణాంతరా
నురోధాత్ ప్రాపకత్వోపస్థితిరిత్యభిప్రాయేణాహ (ఇత్యాలితి).

భోగ్యతాతిశయపర్యావోచనేప్రాప్యత్వమేవాన్యస్యాభావిక
మివేత్త్యాహ (కీడ్చొన్నవితి). ఉపాయత్వస్తు అకించనబుద్ధికృతమి
వేత్త్యాహ (ఇవనితి), అకించనైకశరణః ప్రాప్యమేవమాంప్రాపకం
లభ్యేతిహ్యుక్తమ్.

(3౫) చరణా శరణమెన్నెయాలే ఉపాయా న్తరవ్యావృత్తమాన ఉపాయ మెనిటతు.

అతపవహి భగవతీసాధనత్వాధ్యవసాయో యాన త్సాధనా న్తరప్రవృత్తిసమ్భావనమేవానువర్త్య; తద్యోగ్యతావిరహేతు“త్వ య్యేకస్మిన్నపివిజహతోము క్తవత్సాధనత్వమ్” ఇతి పరమైకాన్తిలక్షణాలక్షితః ప్రాప్యత్వాధ్యవసాయమేవకరోతి, దశాభేదాచ్ఛుడభయా విరోధః; ఉపాయాధికారు్యపేయాధికారిభేదేపి తత్రతత్రాచార్యై ర్నిర్దిశ్యమాన ఏకస్మిన్నేవదశాభేదనిబద్ధనఇత్యాహుః.

ప్రాప్యప్రాపకాభేదసిద్ధేః ప్రయోజనమాహ (చరణాశరణమెన్నెయాలేయితి). ఉపాయాన్తరాణాం ప్రాప్యభిన్నత్వాత్తదపేక్షయా తిశయస్సిద్ధ్యతిభిభావః. సచ,నతావత్ప్రాప్యభేదస్య భోగ్యత్వసమ్బాదకతయాతిశయకరత్వమ్; క్షీరపానస్యేవభక్తేః ప్రాప్యభేదవిరహేపి స్మర్యమాణాత్సర్వప్రియత్వేన స్వయమప్యత్వర్థప్రియత్వసమ్భవాత్. ఉక్తంహి “భజనసుఖమేకస్యవిపులమ్” ఇతి; నాపివై సాదృశ్యవిరోధితయా వైసాదృశ్యప్రయుక్తానుపాయత్వశజ్ఞాయోగ్యేభ్యస్తేభ్యో తిశయకరత్వమ్; అస్యేషామపిలౌకికానాం వైదికానాఇహోపాయానాంతత్తత్సవై సాదృశ్యదర్శనేనతస్యతచ్ఛజ్ఞానాపాదకత్వాత్; విధేర్యాగాదాభక్తౌచతుల్యత్వాత్, సవాప్రాప్యభేద ఇతరోపాయవ్యావృత్తః. ఉక్తంహి- కాశ్శీరవాసిసూరిభిః; మోక్షోపాయస్యకింరూపం భక్తిరిత్యక్షరద్వయమ్; అథమోక్షస్యకింరూపం భక్తిరిత్యక్షరద్వయ మితితివాచ్యమ్.

ప్రాప్యభూతచరణాభేదవైష, తత్రేతరోపాయవ్యావృత్తి హేతుత్వాత్; తన్నిష్ఠోహి భగవతోత్పన్నమభిమతః; అన్యోపా

యాధివిష్ణుఫలాన్ముఖవాఙ్మిద్యయోపాయోమాధవాఙ్మిప్రయో
జనః ఉత్తమాధికారీతికీర్త్యతే; అధమాధికారిపరిగృహీతచరణసా
ధారణ్యాచ్చరణశరణత్వమాత్రమప్రయోజకమితివిశిష్టనివేశః; ఏత
దభిప్రాయేనైవ “చరణౌశరణమైన్దయాలే” ఇత్యుక్తమ్.

ప్రాప్యప్రాపకైక్యమాత్రస్య హేతుత్వే ఇత్యాలి త్యేవ బూ
యాత్; భక్తేర్భగవత్వేపితదజ్ఞభూతేషు కర్మసుతద్విరహాత్; నిత్య
త్వానిత్యత్వకృతవైసాదృశ్యస్య (౧) “సహ్యాధువైః” ఇత్యాది
శ్రుత్యనుసంహితవ్యతిరేకవ్యాప్తి సహకారేణానుపాయత్వబుద్ధ్యా
ధాయకత్వాచ్చప్రాప్యప్రాపకాభేదమాత్రస్యా వ్యతిశయసమ్పాదక
త్వంసమృద్ధతీత్యవ్యాహుః; చరణౌశరణమిత్యుక్త్యా ప్రాప్యప్రాపకా
భేదసిద్ధిరుపాయాంతరవ్యాప్తృత్తిజ్ఞాప్యత ఇతిరమ్యజామాతృదేవనూ
క్త్యనురోధేన ఆచార్యైర్వ్యాఖ్యాతమ్.

అథవా, సుభువిద్యాప్రతర్దనవిద్యాదీనాందేవతాంతరశరీరకపర
మాత్మోపాసనరూపత్వాత్, అన్యేషామప్యూపాసనానాం తత్తచ్ఛరీర
క పరమాత్మప్రీణనకర్మాజ్ఞతయా అసాధారణవిగ్రహవిశిష్టవిషయప్ర
పదనస్యతతోవైలక్షణ్యంసిన్ధతీత్యాహ (చరణౌశరణమైన్దయాలే) ఇతి.
ఉక్తం హిన్వతస్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, ఇహద్వయగతచరణశబ్దో
క్తోవిగ్రహవిశేషఉచ్యతే; సచసేనాభూభిధూసరితకుస్తభాదివిశిష్టసం
స్థానవిశేషః; ఏతేనశరణ్యావస్తు సలక్ష్యకం సమస్తకల్యాణగుణాత్మకం
సవిగ్రహశ్చేతిసిన్ధ్యతి; శ్రీమన్నారాయణచరణావితీహి శరణాగతిమ
న్త్యై; అభియుక్తైశ్చాపావివృతః; ఏతేన సద్వారకతద్భజనరూపా
పాయాంతరవ్యాప్తృత్తిః. ఈదృశైకాన్త్యవిశేషాదవ్యస్యస్వరూపాను

(3౬). ప్రపద్యే-పద్మికితేన్.

యాపత్వమితి భక్తవిషయే ఋణవిమోచనార్థత్వేన నిత్యానాం దేవతాన్తరసమ్భుద్ధో దేవస్విభూతాత్మేతి వచనేనావతారితః, సహి సర్వాత్మనాశరణం ప్రపన్న ఇతిభక్తాత్ప్రపన్నస్య విశేష ఇత్యాహుః.

నను ప్రపద్యే ఇత్యత్ర పదేర్గత్యర్థకతయా ఉపాయప్రాప్త్యేర్భ ధనాత్తస్యాశ్చ ఫలతయాకృత్యసాధ్యత్వాత్, కరణమస్తప్రకాశ్య త్వాసజ్జతిః. (౧) “మమసాధర్యమాగతాః” ఇత్యాదౌహిప్రాప్తా ఇతి హిప్రతీయతే, అతతమా (పద్మికితేనితి). గతిస్తత్ప్రప్త్యనుకూలో వ్యాపారః; గ్రామంగచ్ఛతీత్యాదౌతత్సమ్బద్ధానుకూలవ్యాపారస్వైప గచ్ఛతినాబాధనాదితిభావః.

ననుత్రివిధాప్రపత్తిః కరణభేదేన శాస్త్రేషుబోధ్యతే; (౨) “బద్ధాజ్ఞానిపుటమ్” ఇతికాయీకీ; దీనమితి-మానసీ; యాచస్తమితి-వాచికీ; తథాన్యత్ర “ఏషాచత్రివిధాజ్ఞేయాకరణత్రయభేదతః । గుణ త్రయవిభేదాదప్యై కైకాత్రివిధామతా । ప్రణామాబ్జనముఖ్యేన న్యాసలిజ్జేనకేవలమ్ । గుర్వధీనాహిభవతి ప్రపత్తిఃకాయీకీవచిత్ । అవిజ్ఞాతార్థతత్వస్య మస్త్రీమీరయతఃపరమ్ । గుర్వధీనస్యకస్యాపిప్ర పత్తిర్వాచికీభవేత్ । న్యాసలిజ్జవత్కృతాధియార్థజ్జన్యమస్త్రీతః । ఉ పాసీతగురోస్సన్య క్షప్రత్తిర్మానసీభవేత్” ఇతి; తత్రాత్రకస్యబాధ సమితినియామకంనోపలభామహే.

నచ, బద్ధాజ్ఞానిపుటమిత్యాదేరశాస్త్రవశంవదే భగవత్వప్ర వృత్త్యా, శరణంప్రజేత్యత్రత్రితయవిధానేవాక్యభేదాత్, బుద్ధ్యేతదే వదేవమిత్యాద్యనురోధేన మానస్తప్రపత్తేరేవాభిధానాత్, ఏషాచే త్యాదౌప్రపత్తిత్త్రైవిధ్యకథనేపి వాచికాదీనాం మోక్షసాధనత్వాను

(32) వాచికమాకవుమ్ కాయికమాకవుమ్ పద్ధతినాలుమ్ పేద్ధు
క్కట్టివితై. జ్ఞానాన్మోక్షమాకై యాలే మానసమాకక్కడవతు.

క్రైః, ముముక్షుప్రపత్తిపరేమన్తే మానసప్రపత్తిరేవాభిధీయత ఇతి
వినిగన్తుంశక్యమ్.

(౧) “తద్వ్యయంసకృదుచ్ఛారోభవతి” (౨) “అజ్ఞానిఃపరమా
ముద్రా క్షీప్రం దేవప్రసాదిన్” (3) “కృష్ణప్రణామీన పునర్భవాయ”
(౪) “భవశతణమితీరయన్తి” (౫) “యేనకేనాపిప్రకారేణద్వయవక్తా
త్వమ్” (౬) “ప్రపత్తివానైవనిరీక్షితుంవృణే” (౭) “సావీయసాపిశర
ణాగతిశబ్దభాజః” (౮) “శరణమిత్యపివాచముదైరయమ్” (౯) “అకర్ణి
తోవితనుతేకృతకృత్యకత్యూమ్” (౧౦) “త్వదజ్ఞిముద్దిశ్య” ఇత్యాది
ప్రమాణసమ్ప్రదాయైస్త్రవిధప్రపత్తేరపిఫలసాధనత్వప్రతీతేరిత్యతః
ఫలసాధనత్వావిశేషమభ్యుగమ్యైవ మానసప్రపత్తి మాత్రాభిధానే
నియామకమాహ (వాచికమాకవుమితి), కాయికగ్రహణేన నిషాద
కాకాదివత్సమీపాగమనమాత్రాదికమపి గ్రాహ్యమిత్యాహుః.

(జ్ఞానాదితి), (౧౧) “పద్ధానాన్మోక్షస్తివిజ్ఞానాదయనాయవిపశ్చి
తామ్” ఇతిజ్ఞానాతిరిక్తస్య మోక్షసాధనత్వనిషేధాత్, జ్ఞానతారత
మ్యన్మోక్షనాయైవ వాచికాదిభేదకల్పనేతి, విశదజ్ఞానాదిరహితవాచి
కాదిమతామపిస్వయమేనభగవాన్ కృపయాపూర్ణప్రపత్తి ముపజన
య్యఫలంసాధయతీత్యభ్యుపగమేపి అన్యవహితసాధనత్వం మానసప్ర
పత్తేరేవేతితత్కథనమేవాత్రోచితమితిభావః.

(౧)

(౨) గారుడపు

(3) భారత

(౪) వి-పు-3-2-33

(౫) శరణాగతిగ

(౬) పర-స్త-౯౨

(౭) అతిమా-స్త-౬౧

(౮) ర-స్త-౨-౧౦౨

(౯)

(౧౦) స్తో-౪

(౧౧)

అతఏవవ్యుచ్యతే, “సత్త్వజామానసీహ్యేకా తత్రముఖ్య తమామతా । తయాహిపరమాంసిద్ధిం సద్యోయాన్విమనీషిణః” ఇతి గుణాన్తరకృతప్రపత్త్యపేక్షయా ఆత్మన్తిసిద్ధిహేతుత్వం కరణాన్తర జన్యాపేక్షయాసద్యోహేతుత్వమవ్యవహితసాధనత్వరూపం నైలక్షణ్యంహితత్రకథ్యతే.

దీపకృతస్తు-కేవలవాచికకాయికయో ర్ద్వైప్రమాత్రవృత్తిర యా, ఆశుఫలదజాతీయత్వమవినాస్తి; కేవలమానసీతు ఉభయసాధారణీతి ఆశుఫలదజాతీయత్వమేవనైలక్షణ్యం సద్యభివ్యక్తేన వివక్షిత మిత్యాహుః.

అశ్యేతు- వాచికకాయికయోరాచార్య నిష్ఠవిషయే, తన్నిష్టాప్రకాశకత్వేన ఫలావ్యభిచారిత్వమ్; ఉక్తంహి; - “ప్రణామః కీర్తనంవిష్ణో స్మరణంవాపి కేవలమ్ । ఏకైకమపిచాక్షాణాంప్రపత్తిఃప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్” ఇతి; అతఏవ, (౧) “తవభరోహమకార్షిహిధార్మికైశ్శృరణమిత్యపివాచముదైరయమ్” ఇత్యాచార్యనిష్ఠాముక్త్యా, తదుక్తిర్మానస్యాస్తునై వమితితస్యాముఖ్యత్వమిత్యాహుః.

అశ్యేతు, వాచికాదిమద్విషయేనసమ్బంధి పర్యంతమోక్షప్రదత్వంభగవతః, తాదృశాభిమతివిశేషవిరహాత్; మానసస్థలేతు, “అన్వయాదపిచైకస్య సమజ్ఞ్యస్తాత్మనోహరా । సర్వఏవప్రముచ్యేరన్నరాఃపూర్వేపరేతథా” ఇతి, తదిత్యభిమతి తారతమ్య తద్విశేష ఇత్యాహుః.

యద్యపిప్రపత్తిశబ్దస్య (౨) “నిశ్చితేనన్యసాధ్యస్య పరతేష్టస్యసాధనే । అయమాత్మభరన్యాసః ప్రతిరితిగీయతే” ఇత్యాదివచనైర్మానసమాత్రఏవముఖ్యత్వంప్రతీయతే; తథాపిహిథాతుమాత్రన

(3౮) ఉపాయమపనాకై యాలుమ్, ఇవై నేరే ఉపాయమల్లామై
యాలుమ్ ఇమ్మాన్యుమ్ పేణుమెన్దితి నిర్బన్ధమితై.

దృవాద్గతి త్వేన త్రి విధగతిబోధన సమ్భవాత్, శక్జా పరిహారోపప
త్తిః.

శరణాన్వరణేత్యత్ర తు కృష్ణపాదైర్గతి త్వేన త్రివిధగత్యన్యతమ
బోధనేనభగవద్వైభవమ్, త్రివిధగతీనామపిబోధనేనవాచానమిత్త్యు
క్తా పూర్ణప్రపత్తిర్వాప్రకాశ్యత ఇత్యుక్తమ్.

సనుకామ్యన్య యత్కించై ద్వైకత్వేపి ఫలాసాధనత్వాత్,
“వాచానమితి ప్రోచ్య” ఇతి త్రివిధగతిమేవన ఏవ పూర్వ్యభిధానా
ద్వికలాయానసాధనత్వ సమ్భవ ఇతి నైకమాత్రాభిధానసమ్భవ ఇత్యత
అహ (ఉపాయమిత్యాది). మహావిశ్వాసస్యా జ్ఞత్వోక్తావపి (౧) “వృ
ద్ధైవభవతోయాతా భూయసీజన్మనంతతిః । తస్యామన్యతమంజన్మ స
జ్ఞైస్త్యశరణాన్వజ” ఇతి మన్దవిశ్వాసవతోపి ప్రపత్తిసాఫల్యప్రతీతే
రాక్షత్రకర్మాన్తరవదవైకల్యాపేక్షా.

సచ, విశ్వాసమహత్త్వం సాక్షాత్పరమృయావా ఉత్తరకా
లీన శక్జానినర్తకత్వమ్; ఏవశ్చమన్దవిశ్వాసస్యాపి పశ్చాన్నహావి
శ్వాసోత్పాదకతయా నిరుక్తధర్మావచ్ఛిన్నత్వమస్తీతివాచ్యమ్; సర్వ
త్రమన్దవిశ్వాసేషు భగవతోమహావిశ్వాససమ్పాదకత్వే విశేషణవై
యథ్యాత్, ప్రబలప్రతిబన్ధవిరహితేతథాత్వేపి నిరుక్తమహత్త్వస్య
కృతీసాధ్యతానవచ్ఛేదకతయా అజ్ఞతానవచ్ఛేదకత్వాత్, వైజాత్య
రూపస్తుతత్ప్రయత్న విశేషసాధ్యమితి విశేషః.

అతోభగవత్ప్రధానేయం లోకదృష్ట సకలోపాయవిలక్షణా
ప్రపత్తిరితినదోపతితిభావః. “నేరేఉపాయమల్లామైయాలుమ్” ఇత్య

నేన - ఉపాయలాభోపయోగిత్వం నూచ్యతే; ఏతేన “ద్వయేన మన్తరిత్వేనమత్ప్రియేణ” ఇత్యాదితోద్వయస్య కరణత్వావగమాత్, తదుచ్ఛరణావశ్యమ్భావేన కేవలమానసప్రపత్తిశేవాసిద్ధా. నచ అనేకేషాం మన్తాణాం దర్శనా దనియమః; తావతావికల్పసిద్ధావపి మన్త్రీసామాన్యవిరహాసిద్ధే; వచనేచమానసప్రపత్తిః కాఽయికాదినంవలితైః ప్రాక్తా; “న్యాసలిజ్జవతాజ్ఞేనధియార్థజన్యమన్త్రీతః । ప్రపత్తిః” ఇత్యుక్తేరితిపరాస్తమ్.

ద్వయోచ్ఛరణ స్యాప్యజ్ఞత్వే “న్యాసఃపఞ్చాజ్ఞసంయుతః” ఇత్యేతద్విరోధాత్, స్మృతస్యాపికరణత్వసమ్భవాచ్చ, (౧) “పరమాపదమాపన్నో మనసాచింతయత్ “ఇత్యుక్తగజేంద్రాదౌభగవతఃకార్యకరత్వదర్శనాచ్చ; ఏవంగత్యర్థకతామేవాశ్రిత్యమానసప్రపత్తిపరతాశ్చోపపాదితా.

యద్యపిగత్యర్థానాంబుద్ధ్యర్థతయా విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయస్య ప్రోషసృష్టేన పదినాభిధానంసమ్భవతీతినాయం ప్రయాసలక్షణీయః; తథాప్యేవంశరణంప్రజేత్యత్రఫక్ష్యమాణతయా ఇహయోజనాస్తరంవృత్పాదితమ్.

దీపేప్రార్థనామాత్రపరత్వోక్తేరాశయోవర్జితః. “సోయంబుద్ధివిశేషోఽనన్యార్హత్వజ్ఞానకార్యః. సకలేతరోపాయవ్యాప్యత్రోభగవద్రతుకత్వానుమతి రూపస్సకృదనుష్ఠేయోవ్యభిచార విశంబవిధురస్సర్వాధికారోఽన్తి మప్రత్యయనిరపేక్షస్సుశోయాచ్ఛాగరోభి దృఢాద్యవసాయయాపోజ్ఞానవిశేషః “ఇత్యాచార్యైర్గ్రహీతా ఉక్తమ్.

గ్రహాన్తరేచ, త్యాజ్యకోటుస్తీర్ణత్వోపాయ కోట్యసనుప్రవి
ష్టత్వప్రాపకాన్తరపరిత్యాగపూర్వకత్వ భగవన్సుఖవికాసహేతుత్వ
స్వరూపానురూపత్వా న్యధికానిదర్శితాని; ప్రాతికూల్యవర్జనానుకూ
ల్యసర్వశక్తిత్వానుసంధానాదిసహకృతత్వమపితత్వ శేఖరేడు క్తమ్.

స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే, యద్యపి మహావిశ్వాసస్యైవ
ప్రార్థనాగర్భత్వము క్తమ్; తథాపిత్రోక్తం ప్రార్థనాగర్భత్వం యా
చ్ఛాపర్యవసాయ్యధ్యవసాయవిశేషణత్వమ్; స్వీకారవిశేషణవిశ్వా
సోయావత్ప్రాప్త్యనునర్తత ఇతి తత్త్రైస్తోక్తమ్.

కృష్ణపాదైశ్చ-ప్రపద్యితేతద్వ్యాఖ్యానే “ప్రార్థనాగర్భో
మహావిశ్వాసరూపోజ్ఞానవిశేషః” ఇతుక్తావపి, ప్రజేతివిశ్వాసపూర్వ
కప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయః ప్రపద్యితత్వోచ్యత ఇత్యభిధానాత్,
గుణవత్తాధ్యవసాయరూపమహావిశ్వాసాతిరిక్తోన్త్యధ్యవసాయః; సపి
వభరన్యానశ ద్వేషవ్యవహ్రీయతే; “అజ్ఞానాత్, జ్ఞానాధిక్యాత్, భక్తి
పారవశ్యాచ్చ ప్రపన్నాః” ఇత్యత్ర “అజ్ఞానాదిభిరగతయోభగవతిభర
న్యాసంకృతవస్తవః” ఇతివరవరమునిభిర్వాఖ్యానాత్.

సతుభరన్యాసోనైర్భర్యానుసంధానరూపః; న్యస్తభరోధికారీ
“త్వా” ఇత్యనేనోచ్యతే; మాశుచఇతినైర్భర్యానుసంధానంబోధ్యత ఇతి
తైరేవాభిధానాత్; యాచ్ఛాపర్యవసాయ్యధ్యవసాయాకారశ్చప్రా
గుక్తః; ఉక్తఇచ్చప్రపన్నపారిజాతేః- “బుద్ధిరధ్యవసాయాత్నా యా
చ్ఛాపర్యవసాయినీ । ప్రాప్యేచ్ఛోరనుపాయస్య ప్రపత్తేరూపముచ్య
తే” ఇతి; వ్యవహితేచ్ఛాజ్ఞాపనమూత్రస్యైవప్రార్థనారూపత్వాత్ “స
ఏవోపాయః” ఇత్యాకారప్రదర్శనం సవిరుద్ధతే.

అత్రప్రవృత్తిః ప్రార్థనాన్వితభరన్యాసః; విశేషణీభూతప్రార్థనా
రక్షకత్వప్రార్థనోపాయత్వ ప్రార్థనాభేదేనద్వివిధా, ఆద్యా-అజ్ఞభూ
తగోష్ఠత్వవరణాత్పికా, ద్వితీయాతు-ప్రపన్నవిషయే అసాధారణం
యద్భరస్వీకారాత్మకంఫలం, తత్రప్రార్థనాయాపా; సాపి, “అప్రాక్తితోస
గోపాయేత్” ఇత్యుక్తే రావశ్యకీ; ప్రార్థనావిషయీభూతోపాయాంతర
స్థాననివేశనస్యతదనుకూలభరన్యాసమస్తరేణాసంబువాత్; “మయాత్వ
క్తంభరం మమశిరసిపుసర్వాభ్యారోపయేథాః; కిన్తుత్వమేవభరత్వే
నస్వీకురు” ఇత్యాకారాయాంతస్యాభరన్యాసావినాభూతతయా “ప్రార్థ
నామతిః” “యాచ్ఛాశరణాగతిః” ఇత్యాదౌ తదుపలక్షితభరన్యా
సాభిధానాత్, “గన్ధవతీపృథివీపదవాచ్యా” ఇత్యాదివన్నానుపపత్తిః.

ఏవం ఇచ్చ-“ఉపాయంపృణులక్ష్యశమ్” ఇత్యాదౌరక్షకత్వప్రార్థ
నామామిత్రవివక్షణాత్, న, “ఆత్మాత్మీయ భరంసర్వం నిషీవ్యశ్రీప
తేఃపదే” ఇశ్యేతద్వైయర్థ్యమ్; ప్రార్థనాభావేభరన్యాసస్య ఫలాసా
ధనత్వాత్, తదన్వితభరన్యాసత్వేనైవ ఉపాయాంతరస్థాననివేశ మే
తుతాస్వీక్రియతఇతి భరన్యాసాజ్ఞతోష్ఠ్యక్తివిరోధః.

ఆకింఛన్యాదీనాంత్రయాణా మేకాధికారినియతత్వరూపం సా
హౌర్దమ్, ఆకింఛన్య భరన్యాసోపాయత్వప్రార్థనాత్మనాం త్రయాణాం
సాహౌదమ్-సూక్ష్మంయఃపశ్యతి, సపశ్యతీత్యుక్తమ్; ఆకింఛన్యస్య
హిన్వరక్షణార్థోపాయాంతరప్రవృత్తి శూన్యత్వరూపస్య భరన్యాస
పూర్వభావినః, తద్వ్యజ్ఞకతయా అస్తితనైయత్వమ్; ఉత్తరభావి
నస్తుతత్కార్యతయాభరన్యాసస్తుభ్యమేవేత్యాకారకస్సాన్య ప్రపదనా
ధికారేఉక్తః; భరస్వీకారపూర్వకరక్షకత్వప్రార్థనాయావేదద్వయేభి
ధానాత్, గోష్ఠత్వవరణస్యపృథగభిధానేపిక్షతివిరహాఇతి కేచిత్.

అత్రాహుః - కిముపాయత్వప్రార్థనా - భరస్వీకారవిషయకకామ
నామాత్రమ్, ఉతవిధేయజ్ఞానవిశేషః; ఆద్యేఅనమర్థస్యసమర్థముద్దిశ్య
అస్యతత్సాధ్యతయేష్టప్రకాశనం ప్రార్థనమితినిష్కేపరత్యావిరోధః; ఉ
క్తాకారాసద్భిశ్చ; “అప్రార్థితోనగోపాయేత్” ఇత్యుక్తకామనామా
త్రోక్తాగోప్యత్వపరణస్య ఆవశ్యకత్వశ్చానుపపాదితమ్; ద్వితీయే
విధేయస్యకథంభవత్పక్షేఅధికారికోటినివిష్టతా; ప్రార్థనాన్వితభరన్యా
సత్వేన, భరన్యాసాన్విత ప్రార్థనాత్వేన వాహేతుతేతివినిగమనావి
రహత్.

హేతుతావచ్ఛేదకత్వపక్షోప్యయుక్తః; స్వతంత్రాన్వయస్యతీరే
కశాలిత్వస్య ఉభయత్రావిశేషాత్. ప్రత్యుత, ఉక్తప్రార్థనాయా
న్యాసావినాభూతతయా తస్యాఏవహేతుత్వంస్యాత్; లాఘవాత్; అ
వినాభావవిరహేషి, “నిషీవ్యశీవతేఃపదే” “ఉపాయంవృణు” ఇతి
“నిషీప్తస్వస్వగోచరః| బుధ్యేతదేవదేవంతంగోప్తారంపురుషోత్తమమ్”
ఇతిచప్రార్థనాయాఏవ విశేష్యత్వప్రతితేర్నాన్వయస్సైవ హేతుతావ
చ్ఛేదకతాస్యాత్; భరస్వీకారప్రార్థనాయాఆవశ్యకత్వే “అప్రార్థితో
నగోపాయేత్” ఇత్యుదాహరణం భరస్వీకారస్యాపిగోపనరూపతా
యాఆవశ్యకత్వాత్.

అతఏవగోప్యత్వపరణాదసతిరేకోవిస్యాత్; నచలోకేత్యాగ
స్యైవ పరస్వత్వహేతుత్వదర్శనాత్, ప్రార్థనాయాన్యాస విశేషణ
త్వమ్; అకిశ్చనస్యభరాభావేన భరన్యాసస్య తాకికదానవిలక్షణ
త్వాత్; లోకేపిదానస్యస్వీకారహేతుత్వాదర్శనాత్; దత్తమప్య
ప్రతిగృహ్యలోకేదృష్టః; ప్రార్థనాయాఏవహేతుత్వే “ప్రార్థనామా
త్రసమస్తోజనోర్యచ్ఛతివాఙ్మితమ్| ఇతినిశ్చిత్యభగవత్ప్రార్థనాశరణా

గతిః” “తదేకోపాయతాయాచ్ఛ” ఇత్యాదిప్రమాణానాం “విశ్వా
సపూర్వకంప్రాధనమితియావత్” “సకృత్పూర్వనామాత్రేణ అపేక్షి
తందాస్యతి” ఇత్యాదిసమ్ప్రదాయస్యచావిరోధః.

యద్యపిసాధ్యోపాయశోధనాధికారే “న్యాసఃఽఞ్చాజ్ఞసంయు
తః” ఇతిప్రార్థనాయా అప్యజ్ఞత్వాభిధానాత్, ప్రార్థనాప్రాధాన్యవ
చనానాం విశ్వాసప్రాధాన్యవచనవత్, ప్రధానాజ్ఞత్వపరిత్యేనోపప
త్తేః, నిజే పస్యైవప్రాధాన్యమిత్యభిహితమ్ ; తథాప్యతిరిక్తోపాయత్వ
ప్రార్థనాయా అనజ్ఞత్వాత్తస్యాః ప్రాధాన్యేబాధకాభావః.

యత్రచోపాయత్వప్రార్థనాభిధీయతే, సతతగోప్యత్వవరణం
పుష్కరభిధీయతే; అతస్తదేకరక్ష్యత్వాధ్యవసాయరూపా రక్షణప్రా
ర్థనాద్యగ్గీకాఅన్యాప్రపత్తిః; అన్యాచమహావిశ్వాసపూర్వికా; ఉపాయ
త్వప్రార్థనావర్యవసాయ్యుపాయాధ్యవసాయరూపా యా శరణాగతిశ
జ్ఞేనోచ్యతే ; తత్రచోపాయాపాయప్రవృత్తిః ఫలవిశమ్భనమూదికా;
సాధనాంతరసంసర్గస్తుప్రచ్యుతికరః; అకృత్యకరణం భగవదసభిమతిం
పురుషార్థహానిఞ్చసమ్పాదయతి.

ఆద్యాఅశక్తమాత్రాధికారికతయా అనుకల్పోపాయః; ద్వితీ
యాతుసిద్ధోపాయప్రవృత్తి ప్రతిబద్ధకాభావరూపా, అధికారివిశేషణ
మ్; ఉపాయప్రపత్త్యభేదవివక్షయా భగవద్గతోపాయభావసమ్భ
మాద్వాక్యవిదుపాయశబ్దేనవ్యవహీయతే ; స్వగతపరగతస్వీకారశ
బ్దావప్యేతత్పరావేష ; పరగతస్వీకారప్రధానకశరణాగతేరేవతచ్చ
జ్ఞేనాభిధానాత్.

సచైవమ్, “నిజేపాపరపర్యాయో న్యాసఃఽఞ్చాజ్ఞసంయుతః
సన్నాప్తసన్త్యాగఇత్యుక్తశ్శరణాగతిరిత్యసి” ఇత్యభేదోపదేశవిరోధః;

కీదృశీశరణాగతిరితిప్రశ్నే “అనేనై వతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయిని ఓషేత్” ఇత్యుత్తరవిరోధశ్చేతిశబ్దః; శరణాగతేరపినిత్యపర్యాపత్వానప్రాయాత్; పశ్చాత్తనంయుతత్వస్యాపి విధేయత్యేనోద్దేశ్యావిశేషః త్యాత్; అన్యథాతతోక్తాజ్ఞావిభాగాసిద్ధిప్రసక్తాత్; తస్యచోపాయన్యాససరత్యాత్.

అన్యథా “తేనసంరక్ష్యమాణస్య” “అత్తాత్మీయభరన్యాసః” ఇతిలక్షణద్వయకథనవైయర్థ్యాత్; ఉక్తాజ్ఞోపకార్యతాసమ్భావనార్థమజ్ఞేనః పునఃకథనమితిత్వయుక్తమ్; అజ్ఞేన్వరూపావగతిపూర్వకమేవత్రకథనస్వాజ్ఞోపకార్యత్వమిత్యాకాక్షాయామ్, “అనుకూల్యేతరాభ్యాస్తు” ఇత్యాదిప్రవృత్తేః “భరోన్యస్య తేభగవత్యనేన” ఇతిభరన్వీకారహేతుత్వాత్; అజ్ఞీతిప్రతిపాదనమాత్మాత్మయైత్యన్యప్రయోజనమితిచేన్న; తర్హినిత్యేపస్య భరన్యాసరూపతాహిసిద్ధ్యేత్, నహిసాప్రాగవగతా.

“తేనసంరక్ష్యమాణస్య” ఇత్యనేనహిఫలసమర్పణమేవ హ్యుచ్యతేఇతివ్యాఖ్యాతమ్; హిశబ్దస్తు ఉభయత్రతుల్యఇతినతత్స్వరూపపరత్వాభావసిద్ధిః; “గృణ్తేయాన్నస్త్రాజానం మాంగచ్ఛేచ్ఛరణం నరః | అనేనై వతుమన్త్రేణ స్వాత్మానంమయిని ఓషేత్” ఇతిచ శరణాగతినిత్యపరయోగిభేదః; కీదృశీశరణాగతిత్వస్య “మయిని ఓష్టకర్తవ్యః” ఇతివివరణము త్తరమితిప్రాయాహుః.

పడజన్యాసేపి శరణాగతిశబ్దప్రయోగోగోష్టత్వ పరణాజ్ఞకత్వాదుపపద్యతేఇతిన “పడ్విభాశరణాగతిః” ఇత్యస్యానుపపత్తిః ఏవ ఇన్, ఉపాయతాబుద్ధిసహిష్ణుప్రయోగభేదేపినాత్యంతభేదఇతినచతుర్థోపాయ పర్ణనోపక్రమ నిగమనవిరోధః.

“ఉపాయాశ్చాప్యపాయాశ్చ” ఇత్యారభ్య “మామేవాస్తేన మశ్నుతే” ఇత్యస్తంశరణాగతిపరమ్; “షడజ్జంతముపాయశ్చ” ఇత్యారభ్య “వీతశోకభయక్షమః” ఇత్యస్తంషడజ్జపరమ్; “సాక్షాత్ప్రజ్ఞాయోగవ్యవహృతినయతస్సద్విధత్వోపచారోభవతి” ఇత్యధాహార్యమ్; నిరారమ్భ ఇత్యారభ్య - శరణాగతిరేవప్రపశ్యంతే, “మామేవశరణప్రాప్య” ఇతిప్రత్యభిజ్ఞానాత్; “తేనసంరక్ష్యమాణస్య” ఇతిఫలనమర్పణగర్భ మాత్మసమర్పణాన్యానఉచ్యతే, తత్రాజ్ఞాన్తివిభాగో “నిక్షేపాపరపర్యాయః” ఇత్యనేనోచ్యతే.

ఉపాయతాగస్త విధురత్వాత్క సమ్యక్త్వవిశిష్టన్యాస్తేశరణాగతిశబ్దవాచ్యత్వ ముత్తరాధేనోచ్యతే; “ఉపాయోయంచతుర్థస్తే” ఇత్యుపాయోపసంహారః; “అస్మిన్నివర్తమానానామ్” ఇతివిధిశబ్దదర్శనాత్, శరణాగతిప్రశంసా; అత్రానుకూల్యాదీనాముపాయాపాయ నివృత్త్యర్థతయైవోపయోగః, ససాక్షాదజ్ఞత్వేనేతి, “అనుకూల్యేతరాభ్యాన్తు” ఇత్యాదినోచ్యతే; “అపాయోపాయ” ఇత్యాదినాయథోపక్రమముపసంహారః; శరణాగతిశబ్దః-విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగర్భాధ్యవసాయపరఇతిస్థానప్రమాణతయావగమ్యతే.

ఏవఞ్చకృత్వా “అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే” ఇత్యత్ర “ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇతి విశేషణముపపద్యతే; అన్యథాప్రపత్తి శరణాగతిశబ్దయోః పర్యాయతాయాః ప్రపత్తిలక్షణస్యచోభయోద్విధానేవాక్యభేదావత్తే.

అహిర్బుధ్నిసంహితాయామపి “షడ్విధాశరణాగతిః” ఇత్యస్తేనన్యాసప్రదర్శన, “అహమస్మ్యపరాధానామ్” ఇత్యాదినాశరణాగతింవక్ష్యతేత్రశరణపదస్య “ఉపాయేగృహరక్షిత్రోః” ఇతి రక్షి

తృత్యప్రదానేన ఉపాయత్వపరతాముక్త్యా, ముఖ్యశరణాగతిప్రద
ర్య “భగవత్సర్వవిజయిన్” ఇత్యాదినాశరణాగతౌమన్త్రః ప్రదర్శి
తః; నమసాచన్యాసోఽనన్తరమభిహితః.

గీతాయామపి (౧) “మన్మనాభవమద్భుక్తః” ఇతిశ్లోకే “మన్మ
నాః” ఇతివిశ్వాసస్య “మద్యాజీ” ఇత్యానుకూల్య సజ్గుల్పపాతికూ
ల్యవర్జనయోశ్చాభిధానా త్తదుపలక్షీ తేతరాజ్ఞవిశిష్టనిత్యపం “మాం
సమస్కురు” ఇత్యనేనవిధాయ, “సర్వధర్మాన్నరీత్యజ్య” ఇతి శరణాగ
తిర్విహితా; యథాచమన్మనాభవేతి శ్లోకోనభక్త్యుపసంహారపరః;
తథాగ్రేవత్యతే.

షడజ్ఞన్యాసశ్చ శరణాగతిముపజనయ్యైవమోక్షంసాధయతి,
ఏవం “మామేవశరణంప్రాప్య” ఇతి-షడజ్ఞఫలీభూత శరణాగతిప
రమ్. అతవ “మదేకోపాయనంవిత్తిర్మాంప్రపన్నోవిముచ్యతే” ఇతి
శరణాగతిమభిధాయ “ఆనుకూల్యస్యసజ్గుల్పః” ఇత్యాదినాషడజ్ఞ
మభిధాయ, “అనయాచ ప్రపత్యమా మాకిజ్ఞి నైకపూర్వకమ్!
మాంమాధవ మితిజ్ఞాత్వా మాంగచ్ఛే చ్చరణంనరః” ఇతిషడజ్ఞప్రప
త్తిఫలత్వం శరణాగతేర్విష్వక్సేన సంహితాయామభిహితమ్.

నచప్రపత్తివైవిధ్యేసిద్ధాస్తవిరోధః, వసురణ్యాదిమన్త్రకవైది
కతాన్త్రికమన్త్రాజ్ఞకామన్త్రకన్యాసప్రయోగభేదస్యనిత్యపరతాయా
ముక్తత్వాత్; నచప్రధానాకారభేదేకథం ప్రయోగభేదమాత్రమితిశ
బ్ద్యమ్; మన్త్రభేదేపితత్ప్రతిపాద్యగుణభేదేనప్రధానాకారభేదావశ్య
మ్భావాత్; ప్రీహియవాదిప్రయోగే ద్రవ్యభేదప్రయుక్తయాగాకా
రభేదస్యావర్జనీయత్వాత్; అభ్యుదయేష్టైరపితాన్త్రికైః ప్రయోగా
న్తరత్యాభ్యుపగమాత్.

నచైకస్యైవకర్మణః ప్రయోగభేదేన ఫలసాధనత్వాసాధనత్వ
యోర్విరోధః ; ప్రాభాకరమతే జ్యోతిష్టోమాదీనాం నిత్యప్రయోగే
ఫలాజననాత్ ; ఏవంజ్ఞయత్రోపాయవరణాత్మికావిధీయతే ; తతస్త్వ
యమనుపాయః ; యత్రతురత్యుత్వాధ్యవసాయాత్మికా తత్రాస్యా ఉ
పాయత్వబుద్ధిర్నప్రతిహన్యతే ; ఉక్తంహి - “ఇయం కేవలలక్ష్మీశోపా
యత్వప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతు త్వధియందున్దే కింపున స్సహకారి
ణమ్,” ఇతి.

పడజస్థలేక్వచిదుపాయశబ్ద శూన్యమూణోపి భక్త్యాదిస్థల
సాధారణ భగవదుపాయత్వపరః ; తేన “ప్రపత్తింతాం ప్రయుజ్జిత
స్వాక్షైః పశ్యభిరావృతామ్” ఇత్యాదిప్రసరణే “శరణంభవదేవేశనా
థలక్ష్మీపతేమమ” ఇత్యాదికంవ్యాఖ్యాతమ్.

పస్తుతి స్వత్రసదాచారానుప్రవిష్టాప్రపత్తిరుచ్యతే ; “తమా
చారంప్రవక్ష్యామి యస్సద్భిరనుపాల్యతే” ఇత్యుపక్రమాత్, “హి
త్వాయోగమయీంనిద్రా ముత్థాయాపరరాత్రతః । ప్రపద్యేతహృ
షీకేశం శరణంప్రీపతింహరిమ్” ఇతికాలవిశేషవిధానాత్, “అచమ్య
ప్రయతోభూత్వా స్మృత్యాత్ప్రంజ్వలనాకృతిమ్ । తత్ప్రవిశ్యవిని
ష్కాస్తః పూతోభూత్వాస్త్రతేజసా । ” ఇత్యజ్ఞవిశేషవిధానాత్,
“ఉత్థాయాపరరాత్రేచ పూర్వోక్తమనుసంజ్ఞయేత్” ఇతి, ఇతిదినాంత
రేపి పునర్విధానాచ్ఛ.

“సకృదేవప్రపన్నస్య” ఇత్యనుసంధానాధికారగతతయానితేప
రత్యాయాముదాహృతమ్ ; తదా, “మాంప్రపద్యేతసతతంనూక్తేనా
నేనమానవః । ప్రపద్యమానోమాంనిత్యం దేవంవాపురుషోత్తమమ్”

ఇతినతతనిత్యశబ్దానూక్తానుసంధానయోః ప్రపత్తినియతత్వపరా; ఆచారాధ్యాయగతత్వేతు మోక్షార్థప్రపత్తిసాజాత్యేనప్రశంసాపరమితిమన్తవ్యమ్.

నచైవంప్రపత్తిప్రతిపాదనానన్తరమ్, “అతఃపరంసదాచారంప్రోచ్యమానంనిబోధమే” ఇతిపునరుపక్రమవిరోధః; అన్యసాధారణసదాచారవిషయత్వాత్; సచప్రపత్తేర్నిత్యకర్తవ్యత్వే సిద్ధాన్తవిరోధః; ఆరాధనాజ్ఞభూతప్రపత్తేర్నిత్యకర్తవ్యతాయానిత్యపరత్వాయాం సమర్థితత్వాత్; తస్యాస్తాత్కాలికమనోవృత్త్యుపబృంహకత్వవదస్యఅపితదహరహరనుష్ఠయవృత్త్యర్థత్వాత్.

యదిపునస్సాన్వధికారానుగుణాచారసిద్ధయే పూర్వానుష్ఠితప్రపదనస్మరణమేవ-ప్రపద్యేతేతి, ప్రపత్తింప్రయుజ్యేతేతిచోచ్యతఇతి, తదానకాచిదనుపపత్తిః; ఏవం “శరణంభవ” ఇత్యనన్తరమ్ “ఇత్యనుసంహితమ్” ఇతిశేషః; “సకృదేవప్రపన్నస్య” ఇత్యాద్యన్యనుసంధానార్థమేవ; తస్యచోపాయాన్తరప్రపత్తిః స్వరూపవిరుద్ధత్వాదపిహేయేతిజ్ఞాపనంప్రయోజనమ్; తత్రాపియదిపూర్వానుష్ఠితవదజ్ఞానుసంధానమాత్రఞ్చోచ్యతే, తదా “స్వాజ్ఞైఃపఞ్చభిః” ఇతిసుగమమ్; “సరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్” ఇత్యత్రసకృదేవేత్యాద్యనుషజ్ఞానీయమ్.

యదితుశరణాగతేరేవ తదజ్ఞత్వం మూలమన్తాధికారోక్తదిశా ఉభయకారకతామాత్రం కృత్యకరణాదిస్వరూపాచితత్వజ్ఞాపనేన అనుపాయత్వజ్ఞాపనార్థమానుకూల్య సజ్జల్పాద్యుక్తిరితి “సరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాత్” ఇతిసుగమమ్; దుర్భరత్వం నిరపేక్షైకాన్వేసరక్షేతు మశక్యత్వమ్ వదజ్ఞపక్షే; శరణాగతిపక్షేతు యథాశ్రుతమేవేతిబోధ్యమ్; సుసూక్ష్మేపివిశేషోత్రయథా సమ్ప్రదాయమనుసంధేయ ఇతి.

ఆరాధనాజ్ఞప్రపత్తిస్వతంత్ర ప్రపత్త్యోర్విశేషోపనితపరతౌ
యాముక్తః; అతోభరన్యాసాత్ప్రకాశప్రపత్తిరస్త్యేవేతి, “అయమా
త్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే” ఇతి శరణాగతిరూపప్రపత్తివిశేష
లక్షణంస్వీకార్యమ్; రక్ష్యత్వాధ్యవసాయోపివా భరన్యాసశబ్దేనో
చ్యతే; నచశరణాగతిశబ్దస్య భక్త్యజ్ఞప్రపత్తివ్యావర్తకతా; తత్ర
విభక్తివిరోధిపాపనిబర్హణే అకిచ్చనత్యేన భరన్యాసావశ్యమ్భవాత్.

నచముముక్షుమాత్రసామాన్యంస్వరూపాది సమర్పణమిత్య
క్త్యా భక్త్యజ్ఞప్రపత్తేస్సర్వరూపసమర్పణమాత్రపరతాశఙ్కా; త
స్యాసాత్ప్రకాశవిషయత్వాత్; “న్యాసః శబ్దాజ్ఞసంయుతః” ఇతి
విధేయసామర్థ్యాదుపాయన్యాసోద్దేశ ఇతినిశ్చయతే; ఉభయాగ్న్య
నుగమనయాత్; అతఏవశరణంప్రజేదితియత్రవిధీయతే తత్రసర్వ
త్రోపాయత్యాగపపౌచ్యతే.

యథా “తత్రధర్మా స్పృతిత్యజ్య సర్వానుచ్ఛావచ్ఛాకాన్”
“సర్వధర్మాశ్చ సన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చసాక్షరాన్” “విముక్తాన్య
సమూరమ్భో నారాయణపరోభవ” “తస్మాత్త్వముద్ధృతౌత్సృజ్య
చోదనాంప్రతిచోదనామ్ । ప్రవృత్తిచ్ఛనివృత్తిచ్ఛశ్చోతవ్యంశ్రుతమే
వచ । త్యజధర్మమధర్మమ్” ఇత్యాదా; సత్వానుకూల్య సజ్జల్ప
దిః; నవామస్త్రానుష్ఠేయావస్థతయా తత్ప్రకాశనమ్; “శరణంప్రవ
ద్యే” ఇతి పదాభ్యాం తదనభిధానాత్.

నవాభగవత్పరాజ్ఞశయామునాచార్య భాష్యకారభట్టపరా
శరపాదాదిభిః క్వచిత్స్వానుసన్ధానతయా ఆనుకూల్యసజ్జల్పదికం
తత్కాలానుష్ఠేయతయాకథితమ్; అతఆనుకూల్యసజ్జల్పదీనాంపూ
ర్వంసద్భావ ఉపాయాపాయ ప్రవృత్తి నివృత్తయే అపేక్షితః. ఉపా

యాపాయనిర్ముక్తాయావ శరణాగతేరవిశమ్భిత ఫలసాధనత్వాత్, సాధనాంతరసంసర్గస్తు సర్వధాప్రతిబద్ధక ఇతి తత్త్వాగతచార్యైరజ్ఞమితివ్యవహీయత ఇతి.

అన్యేతుభ క్షేరివ షడజ్ఞప్రపత్తే రపి సాధనత్వాకారసాధ్యత్వాకారశ్చేత్యాకారద్వయమస్తి. శరణాగతి స్వస్థి కారి విశేషణమ్; (౧) “త్వమేవోపాయభూతోమే” ఇతినిరుక్తా; సాచోపాయవరణాత్మికా, స్వయమనుపాయః.

ఏవ ఇచ్చ “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇతి శరణాగతిం విధాయ, “షడజ్ఞంతముపాయ ఇచ్చ” ఇత్యాదినా భరద్వాజసంహితాదిషు ప్రసిదాం షడజ్ఞప్రపత్తి ముపక్షిప్య “షడ్విధాశరణాగతిః” ఇతి ఫలరూపతయా సమప్రధానేన, అనుకూల్యసజ్జల్పాదీనాం షణ్ణాం శరణాగతాననుష్ఠేయతయా ఫలషడజ్ఞేశరణాగతిశబ్దం వ్యపదిశ్య తన్నిష్ఠస్య ఫల ఇచ్ఛాభిధాయ, “సత్కర్మనిరతాః” ఇతి యోగశబ్దేన షడజ్ఞస్యాభిధానాత్, షడజ్ఞాంతేభ్య ఉపాయాంతరేభ్య శరణాగతే రైవలక్షణ్యముక్త్యా,

అనుకూల్యాదికంభావమితి సాధనత్వసాధ్యత్వోపయుక్తాకారజ్ఞానయాశక్తేణ పృష్టై, “అనుకూల్యమితి ప్రాక్తమ్” ఇత్యారభ్య “కేశవార్పణపర్యంతా హ్యత్మనితైవ ఉచ్యతే,” ఇత్యంతేన, “విశ్వానః-సర్వదుష్కృతనాశనః” ఇత్యాదినా సమప్రధాన్యప్రసీతేః, నితైవస్య ఫలసమర్పణరూపస్య ఫలరూపతాం ప్రతిపాద్య “నితైవ పరపర్యా యోన్యానః పఞ్చోజ్జనంయుతః” ఇతి శ్రౌతస్యోపాసనాత్మకన్యాసస్య

నిత్యపాపరపర్యాయశబ్దేన పఞ్చజ్ఞసంయుతశబ్దేన (౧) “సర్వోపాధివి
నిర్ముక్తం తైత్రజ్ఞంబ్రహ్మణిన్యనేత్” ఇతి విహితస్యాత్మావహరప్రా
యశ్చిత్తరూపాత్మనమర్పణమాత్రస్యచన్యావర్తనాత్.

“విశ్వాసోవరణంన్యాసః” “ఆత్మనిత్యైవకార్పణ్యే” ఇత్యాదిషు
నిత్యైవశబ్దస్థాన ప్రయుక్తాత్మనిత్యే పశబ్దాభిధేయం షడజ్ఞన్యాసముద్దిశ్య
“సన్యాసస్త్యాగఇత్యుక్తః” ఇతి భరన్యాసప్రాధాన్యగోప్యత్వవరణప్రా
ధాన్యాభ్యాం సన్న్యాస శరణాగతిశబ్దాభిధేయత్వంఫలసమర్పణాత్మ
కత్యాగరూపత్వేఫలత్వమితివిద్యాత్రయాత్మకత్వంవిధాయ, “అనుకూ
లేతరాభ్యాస్తు” ఇత్యాదినాసాధనషడజ్ఞే అనుకూల్యాదీనామజ్ఞత్వే
పయిక ముపయోగంప్రదర్శ్య, తత్రనిత్యైవస్వరూపశ్చ ఆత్మాత్మీయే
త్యభిధాయ, అపాయోపాయేత్యాదినా శరణాగత్యాత్మక షడజ్ఞసా
ధనంప్రదర్శ్యతే;

శ్రౌతస్తు న్యాసఉపాసనాత్మకఏవ; యుజేర్ధ్యానపాచిత్యాత్,
శ్రౌతతాన్త్రికమన్త్రాణా మష్టదోషదుష్ట వికల్పస్యాన్యాయ్యత్వా
చ్చు; “సర్వాసు విద్యాసుమోక్షసాధనతయా విహితంవేదనముపాస
నమ్” ఇత్యుక్తమితిభాష్యదర్శనాత్; “పురుషవిద్యాయామివేతరే
షామనామ్నానాత్” ఇత్యత్రఛాన్దోగ్యవిహిత పురుషవిద్యాతోన్యా
సాజ్ఞభూతపురుషవిద్యాయాః ఫలాదిభేదాద్వేద ఇతిచభాషితమ్.

“తన్వైవంవిదుషః” ఇత్యాదేర్నైరపేక్ష్యమాత్రపరత్వకల్ప
నం భాష్యాననుగుణమ్; యథాచత్తైత్తిరియకఛాన్దోగ్య పురుషవిద్య
యోస్సవనాది కల్పనాద్యథా ఏవమేవహి అహిర్బుధ్న సహితా
త్తైత్తిరియకయోర్యజ్ఞాజ్ఞకల్పనా; శ్రుతౌహియజమానశరీరాదిషు త

తక్కునా; సుహితాయాస్తు-“యజ్ఞహవధరస్యాస్య శరీరంవేదిరిష్యతే । ఆస్యమాహవనీయాగ్నిర్హృదయందక్షిణానః” ఇత్యారభ్య “చక్రాద్యేషుసమాశ్రితాః” ఇత్యన్తేననుదర్శనసమ్పత్తిః.

నచైవమ్, “తేషాన్తుతపసాన్యాస మతిరిక్తం తపశ్శ్చుతమ్” ఇతిశ్రౌతన్యాసభేదోక్తివిరోధః; ఆవృత్త్యాదికృతవిశేషసద్భావేపి ప్రధానజ్ఞానైక్యేనాభేదోపచారాత్; న్యాసప్రకరణే “తపోగ్నిః” ఇత్యేతాసన్నాత్రశ్రవణేపి వైశ్వానరవిద్యాదిగతాహవనీయాది కల్పనామాదాయత్రేతాగ్నిపరికల్పనాయాః “ఆస్యన్తుగార్హపత్యాగ్ని రుదరంశ్రుతిచోదితమ్” ఇతిశ్రౌతత్వాభిధానాత్.

నచైవంశ్రుతావపిన్యాసస్యాతిరిక్తత్వకథనాసజ్జతిః; భగవదుపాయభావానుబంధ విషయకజ్ఞాన రూపతయా “యన్మరణంతదవభృథః” ఇతిదేహావసానేముక్తిసాధనతయాచతదుపపత్తే; ఏతేన“న్యాస ఇతిబ్రహ్మ” ఇతిప్రాశస్త్యకథనాయ శరణాగతిప్రత్యాసత్త్వాబ్రహ్మభేదోపచార ఇతి సతదనుపపత్తిరపి; ఈదృశవిశేషమాదాయైవ క్వచిదాచార్యాణాం తదభేదోక్తిరపి.

తాన్వికోపి షణ్చజ్ఞగోన్యాసశ్శరణాగత్యేభ్యతే; “శరణం ప్రజ” “నిక్షేపేత్” ఇతిచోదనావిశేషాత్; “అహమస్మ్యవరాధానామాలయః” “కృతానుకూల్యసజ్జల్పః ప్రాతికూల్యంవివర్జయన్ । విశ్వానశాలీకృపణః ప్రార్థయత్కరక్షణమ్ప్రతి । ఆత్మానంనిక్షిపతి యద్ధియాదేవస్యపాదయోః । సాప్రపత్తిరియంసద్యస్సర్వపాప్రణాశినీ” ఇతిలక్షణభేదాత్, ఏకత్రాపరాధాలయత్వస్యానుసంధేయత్వకథనాత్; అన్యత్ర “ప్రాతికూల్యంపరిత్యక్త మానుకూల్యజ్ఞానం

శ్రీతమ్” ఇతిదోషత్యాగాదేరనుసంధేయత్వప్రతీతేః; నియతదేశకాల
త్వానియతదేశకాలత్వాభ్యాన్చభేదః ప్రాగుక్తః.

న్యాసశ్చ వర్ణాశ్రమాచారాఙ్గకరి; ఆనుకూల్యస్య తద్రూప
త్వాత్; సచసంకల్పమాత్రమేవాఙ్గమ్; “శ్రుతమాచరణంపునః ।
అనఙ్గమాఙ్గయాప్రాప్తం ససంకల్పనిబంధనమ్” ఇతిశంక్యమ్; “ఆను
కూల్యంసమాచరేత్” ఇత్యత్రసంకల్పశబ్దాశ్రవణాత్, ప్రాతికూల్య
వర్జనేశ్చచిదపి సంకల్పశబ్దాశ్రవణాచ్చ, “స్వస్యస్వామి నివృత్తిర్యా
ప్రాతికూల్య వివర్జనమ్” ఇతి వృత్తిరూపత్వ కథనాచ్చ; ఏవఞ్చ
“అతస్తదానుకూల్యంమే కార్యమిత్యేవనిశ్చయః” ఇత్యత్రగోప్యత్వ
శక్తిరూపణవత్కార్యేలక్షణా.

యదిచాచరణం ససంకల్పనిబంధనమ్, తతః, “ఆనుకూల్యేత
రాభ్యాన్తు వినివృత్తిరపాయతః” ఇత్యసంకతంస్యాత్; సంకల్పశబ్దప్ర
యోగః యావజ్జీవమనుష్ఠేయస్యానుకూల్యస్య ప్రారంభమాత్రంపూ
ర్వాఙ్గమితిసూచనార్థః; షడ్ఙ్గమితిసహస్యానేన ఆనుకూల్యాదీనాము
త్తరాఙ్గత్వాదగోణమ్.

సచేహశ్రుత్యాదినియతావృత్తిరేవస్వయంఫలమితి ఫలత్వశ్ర
వణాత్, విహితాచారప్రతిషిద్ధవర్జనదృష్టిభక్తిలక్షణసత్సేవాత్మికా
యావృత్తేర్నాఙ్గత్వసమ్భవఇతివాచ్యమ్; “మన్యస్తేచన్వక్రియాంసన్వ
ప్రీత్యైస్వోచితాంస్వయమ్ । నాథన్వకీయసేవాంతాం వృత్తింకార
యతీతియా” ఇతిసాత్వికత్యాగవిశిష్టతయావృత్తేర్నాఙ్గత్వప్రతీతేః.

“ఏకాస్తీతః క్రితః కుర్వన్విహితానిసముత్సుకః । తక్నేవప్రతిషి
ధానిత్వక్త్వాయాతిపరాంగతిమ్” ఇతి, “సాధనత్వాదిమత్త్వాచ నిజధ

ర్యవివర్జనమ్ । ఏతానన్యాయశ్చవివిధా నపచారానశేషతః । సర్వాన
వ్యనపాకృత్య నాహ్నితిమధునూదనమ్” ఇతి వృత్త్యన్వయవ్యతిరేక
యోఃఫలప్రాప్త్యప్రాప్తికథనేనఆరాదుపకారకాజ్ఞత్వప్రతీతేః; “అథ
స్వధర్మనిరతః ప్రాజ్ఞోభక్తస్సులక్షణః । సత్సేవాభిరతోహ్యేవప్రపన్న
స్సిద్ధిమాప్నుయాత్” ఇతి ప్రపత్తిజన్యఫలాధిగతయా తత్సహకారిత్య
సోక్తత్వాత్.

ఏవశ్చ, “న్యాయఃపశ్చాజ్ఞనంయుతః” ఇత్యాది పూర్వాజ్ఞాభి
ప్రాయమ్; అతస్సర్వధర్మత్యాగాజ్ఞక శరణాగతేస్తతోభేదః; సోపిద్వి
విధోపరణ ప్రధానోన్యాయప్రధానశ్చ; “నిక్షిప్తస్వస్వగోచరః । బు
ధ్యేతదేవదేవంతం గోప్తారంపురుషోత్తమమ్ । ఆత్మాత్మీయభరంస
ర్వం నిక్షిప్యశ్రీపతేఃపదే । ఉపాయంవృణులక్ష్మీశం తముపేయంవిచి
న్తయ । ఆత్మాత్మీయశ్చయత్కించ ద్దుర్భరందుస్త్యజంమమ । తత్స
ర్వంతపవన్యస్తం శుభయోఃపాదపద్మయోః । ఉపేయాయాస్తవా
ప్రాప్త్యైత్వాముపాయతయాపుణే । ఉపాయోభవమేదేవి శరణం
భవమేమ్బుజే” ఇత్యాదిషుప్రార్థనా ప్రాధాన్యప్రతీతేః.

న్యాయప్రాధాన్యశ్చ “న్యాయఃపశ్చాజ్ఞనంయుతః” ఇత్యాదినావ
గతమ్; నానావిధానామపిసద్విద్యాదిరూపాణాం భక్తీనాంభక్తజ్ఞేన
క్రోడికారవత్, ప్రపత్తిజ్ఞేనసర్వత్రక్రోడికారాత్, నచతుర్థోపాయ
ప్రతిపాదనోపక్రమోపసంహారానుపపత్తిరిత్యాహుః.

పరేతు, ప్రపత్తేస్సాత్మాదసాధనత్వా ద్భగవద్గతమేవోపాయ
త్వంప్రపత్తావ్రుపచర్యతే; తథాచసర్వత్యాగసంజ్ఞ కేఉపాయే “మామే
కంశరణంనజ” ఇతివిహితేసర్వత్యాగి కాయా శరణాగతేచేన్యా

పాయత్వాత్, కథంసర్వత్యాగఉపాయ ఇత్యాశక్త్యాంజహర్తుమ్, “అహంహిశరణంప్రాప్తా” ఇత్యుక్తమ్; తథాచభగవదపహ్నోపాయ త్వాత్ సర్వత్యాగశరణాగత్యోరవిశేషఇతిభావః.

కర్మాదీనాం శాస్త్రస్యపాశ్రయతోక్త్యా ప్రపత్యే స్పృహన్థానురూపత్వం శాస్త్రీయసకలేతరోపాయవైలక్షణ్యచ్ఛద్యతమ్; “యేనత్వంబతసంరభఃప్రాణినఃపాలయిష్యసి” ఇత్యుపాయాస్తానిష్ఠేభ్యః ప్రపన్నేభగవదభిమత్యతిశయఉక్తః; “నిహితాయఉపాయాస్తే” ఇతిసామాన్యనిర్దేశాత్, “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇత్యత్రఉపాయశబ్దః- “అథోపాయప్రసక్తశ్చ భుక్త్వాభోగాననామయాన్ | అస్తేవిరక్తిమాసాద్య విశతేవైష్ణవంపదమ్” ఇత్యుత్తరానురోధాత్కామ్యకర్మమాత్రపరఇతినిరస్తమ్.

“ఊర్ధ్వంసయన్త్యుపాయాస్తం యవినాననువర్తతే” ఇతిసోపాయత్యాగేహేతుకథనమ్; ఊర్ధ్వమిత్యస్య మోక్షదేశ వ్యతిరిక్తమాత్రపరత్వేనసంజ్ఞాచాపత్యే, అగ్రేకార్పణ్యస్యోపాయనివృత్తిహేతుత్వాభిధానానుపపత్తేశ్చ “కర్మసాక్ష్యాదయశ్శాస్త్రైరుపాయత్వేనదర్శితాః” ఇతిప్రపన్నపాదజాతోక్తేశ్చ; కిన్తుఉపాయాపాయశబ్దయోరవయవశక్తికథనపరమ్; ఉపరిశబ్దేరిలోపాణ్యంతాచ్ఛేణః కరణేవరచ్, కర్తరివాపచాద్యచ్; కర్తృత్వంవైపక్షికమ్; “మామేశరణంప్రాప్త్య” ఇతి, మామేహోపాయంలభ్యేత్యర్థః.

కథంలాభస్తత్రాహ “షడంగంతమ్” ఇతిషట్, “అనుకూల్యసంబల్పాదయోఽస్యోపాయస్యశరణశబ్దోక్తస్యాజ్ఞాన్యూపాయతోవపయుక్తా నీతినోపచారాశ్రయణమ్; “షడ్విధాశరణాగతిః” ఇత్యుపా

యప్రాప్త్యనుకూలోవ్యాపారస్వర్ణిధిత్యర్థః; అక్షాక్షీనముదాయేలక్షణాయా అవశ్యకత్వా చ్ఛ్రితస్మృత్యను గృహీతా భగవత్ప్రేమవాలక్షణా.

షడ్విధాఃప్రకారాః ప్రాపకా అస్య; “ఏవంమాం శరణంప్రాప్య” ఇతి షడేతాన్ సమ్పాద్యేత్యర్థః; శోకోదుష్కరత్వాత్, భయంసాపాయత్వాత్, క్షమః-స్వరూపానుచితత్వాత్, ఫలాంతరాశంసనాభావాత్ కామ్యకర్మప్రవృత్తిరహితః, స్వార్థబుద్ధిరాహిత్యంనిర్మమత్వం, సాధనాంతరోద్యమశూన్యతా-నిరహంకృతిత్వమ్, “మామేవ శరణంప్రాప్య” ఇత్యుక్తార్థంసత్కర్మనిరతాఇతిప్రశంసా; విశ్వాసగోప్రృత్వ వరణాదిప్రతిపాదసన్ధలే భగవతఉపాయత్వంసపప్తమ్.

“ప్రప్రప్తింతాం ప్రయుజ్జీత స్వాజ్ఞైఃపఞ్చభి రావృతామ్” ఇత్యాదాపఞ్చాంగ త్వేనాస్యోపాయస్యప్రసిద్ధత్వాత్, కథంషడంగత్వంతత్రాహ “నిక్షేపావరపర్యాయః” ఇతి; సన్న్యాసో-న్యాసవిశిష్టః, విషయతయాశక్యసమ్బంధావేదనాయసన్న్యాస ఇత్యుక్తిః; తథాచన్యాసప్రధానకేనుష్ఠానేపఞ్చాంగత్వవ్యవదేశః; భగవత్ప్రధానేష్యషడంగత్వమితిభావః.

“అనుకూలేతరాభ్యామ్” ఇత్యాదినాలింగత్వప్రకారప్రదర్శనమ్; “ఆత్మాత్మీయభరన్యాసః” ఇత్యత్రస్వీకారహేతుతయా నిక్షేపస్యాపిభగవదంగత్వముపదర్శితమ్; అతఏవానాస్థయా గోప్రృత్వవరణస్య చరమనిర్దేశః, ఏవఞ్చషడ్భామేవైతేషాం భగవదంగత్వవైకకాలీనత్వనియమః, ఇతి సమ్భావితస్వభావతోష్ఠిః ప్రాచామేతదభిప్రాయేనైవోచ్యతే.

“ఆ ర్తప్రపత్తావేతేమాం సన్నిధిస్తువిధీయతే” ఇతి ఫలప్రాగ్భా
వస్తు ఏతేమామ స్తీతినాజ్ఞత్వానుపపత్తిః; నచస్వీకారాజ్ఞత్వనిరాసకా
చార్యనూక్తివిరోధః; ఫలానుకూల శక్త్యాధాయకతారూపారాదుప
కారకత్వం, కరణశరీరనిర్వర్తకత్వరూపమ్ - సన్నిపత్యోపకారకత్వ
ఞ్చస్వీకారస్యనా స్తీత్యేతావన్నాత్రేతాత్పర్యాత్; ఉచ్యమానఞ్చజ్ఞ
త్వం భగవదధీసఫలాభావ ప్రయోజకాభావప్రతియోగిత్వమ్ ; ఆను
కూల్యసంజ్ఞల్పాదేరపితద స్త్యేవ.

పరస్తుఆనుకూల్య సంజ్ఞల్పాదివిరహిణాపి విశ్వాస ప్రార్థనా
పూర్వకభరన్యాసేకృతే స్వయమేవానుకూల్యసంజ్ఞల్పమప్యత్యాద్య
రక్షతి, సతుత్పజతి; (౧) “మిత్రభావేనసమ్ప్రప్తం నత్యజేయంకథ
ఞ్చస” ఇతిహ్యుక్తమ్.

వస్తుత స్త్వదేక శేషస్యమమత్వత్ఫలాధ్గం రక్షణాత్వదేకసాధ్య
మిత్యేతాదృశభరన్యాసకాలే తద్విషయే ఆనుకూల్యసంజ్ఞల్ప ప్రాతి
కూల్యవర్జనే ఆవశ్యకేవేవ; అన్యథాతత్కైజ్జ్యోర్వోదే శేనభరన్యాసా
యోగాత్.

లోకేవిహియత్కించద్ద్రవ్యం యత్రక్వచిచ్ఛేతనే నిక్షిప్త త
ద్విషయే ఆనుకూల్యాభిసంధిమాన్ ప్రాతికూల్యాచరణాన్నివృత్త శ్చ
క్తాయమపేక్షిణోరక్షతీతి విశ్వస్యస్వరక్షణాశక్తి ప్రఖ్యాపనపూర్వ
కంత్వయేదంరక్ష్యమిత్యపేక్ష్యత త్తత్రసమర్ప్యస్వయం నిర్భయోనిర్భ
రోద్భుజ్యత్యుక్తం రహస్యత్రయసారే.

ఏవఞ్చాయదైతస్యతదిష్టాచరణతదనిష్టానా చరణరూపకైజ్జ
ర్యమిహోద్యేష్యమ్, తదానుక్తసిద్ధే ఏవానుకూల్యసంజ్ఞల్పప్రాతికూల్య

పరనే; పరస్తువిహితానాం సర్వేషాముపాయానాం త్యాగేవిహితే
 స్వజాతివిహితం కర్మేత్యుపాయతయాపూర్వోక్తానాం నిత్యనైమిత్తిక
 కర్మణామపిత్యాగేప్రసక్తే, “సర్వానుచ్ఛాపచాక్లకాన్,” ఇత్యజ్ఞత్యా
 గోక్త్యా “అహింసాసత్యమస్తేయమ్” ఇత్యాదినాఽహింసాదీనా మపి
 యమాద్యన్తర్గతానా మజ్ఞత్వత్యాగేప్రసక్తే, నిత్యనైమిత్తికకర్మణా
 ముపాయతయాజ్ఞతయా విహితతయాచాననుష్ఠానేపి భగవచ్ఛరీర
 భూతానుకూల్యాచరణరూపతయా కైజ్జర్యత్వేనానుష్ఠానం యథాశ
 క్త్యావశ్యకమ్.

అహింసాదీనాఞ్చనజ్ఞత్వేపి, నిషిద్ధాచరణరూపత్వేన హింసా
 దీనాం భగవన్నిగ్రహపాదకతయా భూతప్రాతికూల్యరూపత్వేనచ
 త్యాజ్యత్వాదావశ్యకత్వమితిజ్ఞాపయితుం విశ్వాసపూర్వకప్రార్థనాగ
 ర్భ భరన్యాసరూపశరణాగతిశబ్దార్థైకదేశతయాలజ్జశబ్దనాచార్యాభ్యాం
 విశ్వాసప్రార్థనాభ్యాం సహానుకూల్యసంకల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోర
 వ్యజ్ఞత్వోక్తిః; ఆకించన్యవిషయకశరణాగతేః గర్వహానిమన్తరేణాస
 మ్భవాత్, కార్పణ్యస్యాజ్ఞత్వోక్తిః.

ఏవఞ్చన్యాసోత్పదనేన న్యాసఫలసజాతీయ ఫలజననేనవా
 న్యాసాధికారాణోయదపేక్షితం తత్పర్యమహన్యాసాజ్ఞ మిత్యుచ్యతే;
 ఈదృశాధికారివిషయఏన భగవతోత్పన్నాభిమతిర్జ్ఞాయతే, ఇతి భగ
 వత్ప్రక్షణ్యత్వోపదేశః. షడ్విధాశరణాగతిరితి శరణాగతాధికారిణో
 పేక్షిత ధర్మాష్టదిత్యర్థః; కేచిచ్ఛరణాగతి శబ్దార్థాంతప్రవిష్టాః, కే
 చిదతాదృశాః.

అతఏవ “ఆనుకూల్యాదికం భావమ్” “ఆనుకూల్యమితిప్రా
 క్తమ్” “సర్వభూతానుకూలతా” “ఆనుకూల్యం సమాచరేత్”

ఇత్యాదిష్వానుకూల్య శబ్దమాత్రత్రవణముపపద్యతే; ఏతచ్ఛానుకూ
ల్యాచరణం వైచికచారానతిలబ్ధునరూపమిత్యగ్రేస్ఫుటేభవిష్యతి; భూ
తేషు ప్రాతికూల్యవర్జనమత్రోక్తం స్వామినివృత్తిరూపమిహిర్నుభవ్య
సంహితాయామిత్యుభయథా అపాయాద్విరతిరావశ్యకీక్యక్తమ్;
“ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇత్యత్ర మధ్యమస్థితే; పృథగుక్తే; అపా
యశబ్దానిషిద్ధపరః; ఏవముపాయాపాయసన్త్యాగీత్యత్రాపి “ఆనుకూ
ల్యేతరాభ్యాస్తు వినివృత్తిరపాయతః” ఇత్యత్రఅపాయశబ్దః కృత్యాక
రణమపినన్బలహితః.

“ఆనుకూల్యస్యసంకల్పాన్మధ్యమస్థితిరీరితా” ఇత్యనుక్తిస్తుమ
ధ్యమస్థితీశబ్దార్థస్యఇదానీమస్యప్రకటనాత్, కార్పణ్యనిర్వచనపర్యా
లోచనే యద్యస్యశక్తానామేవ అధికారఃప్రతీయతే; తథాపివిశమ్యా
క్షమానామనసర్వజ్ఞానామవ్యధికార ఉపపాదనీయః, “విశ్వాసస్సర్వ
దుష్కృతనాశనః” “అప్రార్థితోనగోపాయత్” “న్యాసఃపశ్చాజ్ఞసం
యుతః” “ఆకించనైక్యశరణాః” “అకించనోగతిః” “త్వమేవోపా
యభూతోమే భవేతిప్రార్థనామతిః” ఇత్యేతదనుసారాచ్చతుర్ణామా
వశ్యకత్వంప్రతీయతే.

అతఏవశరణాగతిశబ్దార్థత్వేన విశ్వాసపూర్వకాకించన్య విష
యకప్రార్థనాగర్భాధ్యనసాయస్యకథనమ్; అత్రచశరణంప్రాప్యేతిస్థా
నే, రక్షిష్యతీతినిశ్చిత్యేత్యాది పాతాదుపాయ నివృత్త్యుపయోగత్వే
నోక్తస్య కార్పణ్యస్యశరణాగతివిధిభలే సర్వత్రోపాయత్యాగవిధా
నదర్శనేనాపాచ్చతుర్ణామభావేఫలాసిద్ధిః.

విహితానామననుష్ఠానేఅపాయప్రసక్తేరనుష్ఠానేచోపాయప్ర
సక్తేః, నిషిద్ధాననుష్ఠానే ఉపాయప్రసక్తేః, అనుష్ఠానేచాపాయప్రస

క్షేమధ్యమస్థిద్ధుర్వచేతిశక్తేణానుయుక్తాదేవీ విహితసామాన్యపరమ
ప్రపంచశబ్ద కామ్యకర్మపరమివవ్యాచతూణా, “కర్మణాంత్రివిధో
రాశిః” ఇత్యాదినా అర్థసాధనానర్థసాధనానర్థ పరిహారకభేదేనకర్మత్రి
విధమ్; ఉపాయాపాయసంజ్ఞాతు పూర్వరాశీపరిత్యాజ్యైః; యద్యపి
తృప్తియోపిరాశిరుపాయవీచ; తథాప్యప్రపన్నకర్మణః ప్రపన్నకర్మ
కర్మాంతరమివేత్యావేదయితుం రాశిభేదకరణమ్; అర్థసాధనపదేనవా
అనర్థపరిహారకాతిరిక్తంకర్మ వివక్షితమ్; కథమన్యథాప్రాయశ్చిత్తస్య
సృష్టకరణమ్, ప్రాయశ్చిత్తంసృష్టకృత్యతస్యాపి త్యాజ్యత్వాభిధా
నాత్.

ఉపాయశబ్దః ప్రాగుక్తోనకామ్యకర్మమాత్రపరః; కిన్తువిహిత
మాత్రపరఇతినూచ్యతే; ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం శిష్టత
యావ్యవదేశ్యానాం లోకసజ్జిహార్థం, పాపనివృత్తిన్తు విశేషవిహిత
ప్రాయశ్చిత్తేనైవ; “అజ్ఞానాదధవాజ్ఞానా దపరాధేషుసత్స్వపి ప్రా
యశ్చిత్తంతుమస్వేతి ప్రార్థనైకైవకేవలమ్” (౧) “కృతేపాపేచుతా
పోవై యస్యపుంసఃప్రజాయతే ప్రాయశ్చిత్తన్తుత్స్వైకంహరిసంస్మర
ణంపరమ్” “తథాప్యత్రప్రవృత్తిర్యా త్వత్సన్న్యతేసానినశ్యతుః ప్రా
యశ్చిత్తిరియంసాత్ర యత్పునశ్యణంప్రజేతే” “సర్వపాపప్రసక్తైశ్చ
ప్రాయశ్చిత్తనముద్భవే । మామేకాందేవదేవస్య చుహిషీంశరణంశ్ర
యేత్” ఇతిహి తత్రతత్రప్రపన్నమధికృత్యవిధిర్వృశ్యతే.

“క్రియమాణంసకపైచిత్” ఇత్యాదినా నిత్యవైమిత్తికకర్మా
ణ్యుచ్యతే; యద్యపి తాన్యపిక్రియమాణానియన్యకన్యచిదర్థస్యసాధనం
భవన్త్యేవ, “యేతుసన్ధ్యాముపాసతే” యేత్విత్యాదినాపాపక్షయాజేష
లత్వకథనాత్, తథావిప్రవన్నేనక్రియమాణానితానిసకస్యాపి ఫలస్య

సాధనానీత్యాశయః, - “అలేష్టాకరణేతేషాం లోకసజ్జహచేతసా”
 ఇతిహ్యుచ్యతే; అర్థశబ్దః-అవిష్ట వాయేత్యాదిపక్ష్యమాణ ప్రయోజ
 నాతిరిక్తప్రయోజనపరః; అక్రియావదనర్థాయేత్యాది- అనపేక్షోపి
 తాంప్రతీతి పక్ష్యమాణానురోధాద్విష్ట వాదిపరమిశ్యేతే;

“ప్రియోపిసప్రియోసామే” ఇతిప్రపన్న విషయేపక్ష్యమాణాన
 ర్థపరమిత్యపరే; ప్రపత్తేః ఫలావ్యభిచరతత్వాత్, ఉపాయాపాయ
 సంయోగే బాధకాభావ ఇత్యతాహ (ఉపాయాపాయేతి), నిష్టాహ
 నిశ్చలవిశిష్టతప్రాప్త్యపయోగిపూర్ణాధికారినిష్టాహనిః; “ఉపాయా
 నాముపాయత్వస్వీకారే” ఇత్యనేనఉపాయత్యాగః-ఉపాయత్వవిశి
 ష్టత్యాగ ఇతిసూచితమ్; అక్రియావదనర్థాయేత్యుక్త్యాసర్వసాధారణా
 ర్థేనర్థపరిహారాయనిత్యకర్తృకర్తవ్యమితి భాగ్యనివృజన్యతి(అవిష్ట వా
 యేత్యాదినా), భగవద్విభూతి భూతబోధోపయోగివైదికమర్యాదా
 నుపార్జనమానుకూల్యసంక్ల్పకార్యమ్; సతుస్వార్థసాధనతాబుద్ధికా
 కార్యమితి, ఉపాయత్వగ్రహంతత్రేత్యనేనదర్శితమ్.

ఏతదభిప్రాయేణైవ స్వతంత్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఆనుకూ
 ల్యంప్రియత్వమ్; తచ్చానన్యప్రయోజనత్వమిత్యుక్తమ్; తథాచభగవ
 న్ముఖోల్లాసకప్రయోజనతయాసాధనత్వ బుద్ధిపరిత్యాగేన వర్ణాశ్ర
 మధర్మాః ప్రపన్నేనాశ్యవశ్యంతతః కార్యాఇత్యుక్తమ్; ఏతదన
 నుష్టానేచ ప్రియోపిస ప్రియోమేస్యాదిత్యుక్తాప్రీతి సజ్జన్య ముపక్లే
 శాదివాఫలమ్; సతు శూలారోహణనిదర్శనమాత్రేణ సరకకల్పనా;
 “సఖిలుభాగవతాయమవిషయంగచ్ఛన్తి” ఇతిశ్రుతేః; అత్రసాధనా
 న్తరసంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తాకరణే ప్రపత్తిస్త్రియతఏవ; సాధనాన్తరేణ
 తుక్రమేణ ఫలమితిస్పష్టమితికామ్యకర్తృవిషయతాహ (అథోపాయప్ర
 సక్తశ్చేతి).

తదేవంశక్యవిహితానుష్ఠాననిష్ఠానాచరణయోరధికారిపూర్తిసమ్మదకతయా సమ్భావితస్వభావతోవ్యక్తిః; సతువిశ్వాసాద్యతిరిక్తంకించుదపేక్షితమ్; “ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షాసవిద్య సే” ఇతివచనాత్; భరద్వాజసంహితాయామపిపర్వాశ్రమధర్మాణాంనాన్యత్వముక్తమ్; కిన్తు “సఏవోపద్యవర్యస్య పరాప్రీతిముపావహన్” సృత్యాఖ్యఫలతాంయాతి తదేవామృతముచ్యతే । తదేవంభగవాన్ప్రీతిః ప్రపత్త్యాసాధవంపరమ్ । తదైవవృత్తివపుషా ప్రీతిఃఫలమపిన్వయమ్ । సదేవతాన్తరపరా సచకస్యాపిసాధనమ్ । పరాప్రసాదఏవైషా సృత్తిర్విశ్వాత్సన్తోహరే” ఇత్యాదినాశుద్ధఫలత్వప్రతీతేః.

“ఏకాన్తీశక్తిఃకుర్వన్” ఇత్యాదేరధికారిపూర్తిపరత్వాత్, “ప్రపత్తిరానుకూల్యస్య సజ్గుల్పోప్రతికూలితా” ఇత్యుక్తతాత్పర్యాదికానుకూల్యసజ్గుల్పప్రాతికూల్యనివృత్త్యస్తు నియతత్వాదేవసమ్భావితస్వభావతోవ్యక్తిః; అస్యాశ్చప్రపత్తేస్సర్వనివృత్తిధర్మసాధారణ సాత్వికత్యాగోపినాన్యమ్; అత్యంతపారతన్యైకస్యససాయయాపత్వాత్, స్వయమేవస్వగతోపాయతాబుద్ధి ప్రతిబద్ధకత్వాత్; ఉక్తంహి, “ఇయంకేవలలక్ష్మీశో పాయత్వప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతుత్వధియందునే కింపునస్సహకారిణామ్” ఇతి.

ఏవం ఫలసమర్పణాత్మకత్వాత్ ఫలేస్వత్వబుద్ధిః కర్తణీయసజ్జోలప్రసక్తఏవ; నిరపేక్షకర్తృత్వాభావస్యాపిస్వస్తిన్విషయత్వాత్ కర్తృత్వబుద్ధిరప్రసక్తైవ; ప్రపత్తేః క్వచిదిత్యగ్నస్తరాభావాచ్చ, శాశ్వతీమమసంసిద్ధిరిత్యహిర్బుద్ధ్యసంహితోక్తస్త్వజ్ఞముపాయతాభాన్త్యభావ ఆవశ్యకత్యేతావన్నాత్రపరమ్.

అథవా ప్రప త్తే: క్వచిదిత్యస్యకర్మాజ్ఞకత్వప్రదానార్థత్వాత్,
“యేనత్యజసిత త్యజ” ఇతి స్వీకారోపి నోపాయఇతిజ్ఞాపన మావశ్యక
మేవ; ఫలత్యాగాదిస్తునప్రథక్కార్యిత్యాహుః.

వేదాంతాచార్యాస్తు, ప్రప త్తిప్రార్థనాన్నితోభరన్యాసః. ప్రా
ర్థనాత్వమాత్రస్యభిత్తోదిప్రార్థనాయాం, స్వమాత్రాశక్యేవస్తునిస్వ
సహాయార్థమన్యప్రతిప్రార్థనాయాజ్ఞాతిప్రస క్తత్వాత్, భరన్యాసత్వ
మాత్రస్యచ అజ్ఞాభృతిప్రదానాదిదత్తేణరాజాదినాకృతే భృత్యాదివి
షయేభరన్యాసేతిప్రస క్తత్వాన్నిళితోపాదానమ్; స్వత ఇతరతోభృ
త్యాదినావా స్వాభీష్టసాధనసమర్థేన రాజాదినాకృపాపారవశ్యాది
నామన్త్యాదివిషయేకృతేప్రార్థనాపూర్వకన్యాసేతివ్యాప్తివారణా
యప్రప త్తవ్యాతిరిక్తాసాధ్యరక్షణత్వం తద్వస్తువి శేషణమ్; తథాచర
తూపేతూపూర్వకం ప్రప త్తవ్యాతిరిక్తాసాధ్యరక్షణకవస్తునో రక్ష్య
త్వేనసమర్పణంప్రప త్తిరిత్యుక్తంభవతి.

ఉ క్తజ్ఞభరతమునినా, “అనన్యసాధ్యేస్వాభీష్టే మహావిశ్వా
సపూర్వకమ్ । తదేకోపాయతాయాచ్ఛా ప్రప త్తిశ్శరణాగతిః” ఇతి;
అత్రాన్యశబ్దః ప్రప త్తవ్యాతిరి క్తత్వరూపేణ ప్రప త్తతదితరసాధా
రణః; అభీష్టశబ్దస్సామాన్యే సేచ్ఛావిషయ త్వేన సుఖదుఃఖనివృత్తిత
త్సాధనానాంసక్రామాకః; విశ్వాసమహత్తా- ఉపాయలాఘవాదిభిర
ప్రకమ్ప్యత్వమ్; తదేకోపాయతాయాజ్ఞేత్వత్రతచ్ఛబ్దః-స్వాభీష్టసాధ
నసమర్థపరః; తేనాశ క్తవిషయ కేనాతిప్రసజ్ఞః.

నచయాచ్ఛే త్యేతావన్నాత్రశ్రవణాత్ యాచ్ఛామాత్రం ప్ర
ప త్తిరితిభ్రమితవ్యమ్; “న్యాసఃపశ్చాజ్ఞసంయుతః” ఇత్యాదిభిఃప్రార్థనా
యా అవ్యజ్ఞత్వప్రతీతేః. అతోయాచ్ఛాప్రప త్తిరిత్యుక్తః ప్రార్థనా

రూపాజ్ఞప్రాధాన్యవివక్షయాఽపచారికీ; ఏవంప్రార్థనామతిశ్చరణా
గతిరిత్యుక్తిరపి.

అథవా అవధారణసహకృతోపాయశబ్దేన “మయాత్యక్తం
భరంసర్వం మమశిరసినాధ్యారోపయేథాః, కిన్తుత్వమేవభరత్యేనస్వీ
కురు” ఇత్యాకారకభరస్వీకారప్రార్థనాయాజ్ఞాపితత్వాత్, తస్యాశ్చ
భరన్యాసావినాభావాదపర్యవసానవృత్త్యానిక్షేపపర్యంతాః; ఏవఞ్చశర
ణంప్రజేత్యాదివిధిషు శాబ్దేనోపాయాధ్యవసాయేనభరతమునివాత్యా
నురోధేన స్వపూర్వకోపాయప్రార్థనాయా ఆక్షేపే, తత్రభరస్వీకా
రప్రార్థనాంశస్య భరన్యాసమంతరేణాసంభవత్తస్యా ప్యాక్షేపాదభి
ధానమ్.

విధ్యనుసారిణామస్త్రీణామి సఏవప్రకాశ్యతే; “న్యాసేనైవమ
హమతే” “న్యాసఃఽఞ్చజ్ఞసంయుతః” “అనేనైవతుమస్త్రీణా స్వా
త్సానంమయినిక్షిపేత్” “మయినిక్షిప్తకర్తవ్యః కృతకృత్యోభవి
ష్యతి” “అయమాత్మభరన్యాసః ప్రపత్తిరితిగీయతే” ఇత్యాదీని నిక్షే
పప్రాధాన్యేభూయాంసిప్రమాణాని.

మితగద్యేపి “నిఖిలజన్తుజాతశరణ్య శ్రీమన్నారాయణతవచర
ణారవిన్దయుగళంశరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యత్తోపాయపరశరణశబ్ద
దర్శనాత్, “సమోస్తుతే” ఇత్యాత్మనివేదనపరేణ నమసాఉపసంహ
రాచ్చ నిక్షేపావగమ్యతఏవేతి, నచైవమవస్థితస్యాపీత్యాదినా విశ్వా
సపూర్వకప్రార్థనామాత్రాభిధానా త్ప్రార్థనాయావవాగ్గీత్వంభాష్య
కారాభిమతమితీశబ్దః వైకుణ్ఠగద్యేచ “శ్రీమతామూలమస్త్రీ
ణ ముమైకాన్తికాత్మనికపరిచర్యాకరణాయ పరిగృహ్ణీష్యేతియా

చమానః ప్రణమ్యాత్మానం భగవతే నివేదయేత్” ఇతి నిక్షేపః
కణోక్తః.

“విశ్వాసోద్వయాధశ్శరణాగతిః” “ప్రపత్తిర్విశ్వాసః” ఇత్యా
దికం సర్వశాస్త్రార్థ సాధారణ్యేన అధికారవిధయా మహావిశ్వాస
త్వేనాజ్ఞతయాచస్థితస్యవిశ్వాసస్యప్రాధాన్యప్రదర్శనార్థమ్; సైమైవప్ర
పత్తిశ్శరణాగతిశ్చైవేనాప్యభిధీయతే; “సన్నాన్యసన్త్యాగఇత్యుక్త శ్శర
ణాగతిరిత్యపి” “ప్రపత్తిశ్శరణాగతిః” ఇత్యాది పర్యాయపాఠాత్,
“కీడ్వశీశరణాగతిః” ఇతిప్రశ్నే “అనేనైవతుమస్త్రీణ స్వాత్మానం
మయినిక్షిపేత్” ఇత్యుత్తరోక్తేశ్చ.

సచకాకాదిశరణాగతానవ్యా పిః; తత్రశరణాగతిశ్చబ్రహ్మసా
చ్చాదికత్వాత్; అథవాతాదృశస్వాభిప్రసాధనసమర్థసశీకరణత్వం శర
ణాగతిత్వంప్రపత్తిత్వన్యాపకమ్; అస్తిచపురఃపతనాదావత్యస్తకారు
ణికవశీకారకత్వమ్; సచైతావతాసర్యాయత్వహానిః; సమనియతధ
ర్మావచ్ఛిన్న బోధకత్వవిరహేపి ఏకవిషయత్వమాత్రేణతదుపపత్తేః.
వశీకరణం (౧) “బద్ధాజ్ఞలిప్రుటందీనం యాచంతంశరణాగతమ్”
ఇత్యాదినోక్తమ్; యత్తిజ్ఞిన్తోక్షుస్థలేత్వీ దృశనిక్షేపవచః.

సచైవమపిప్రపత్తిలక్షణస్య వాచికాదానవ్యాప్తిః; శరణాగ
తిమన్తోచ్చారణప్రణిపాతాదిమాత్రే ప్రపత్తిత్వాభావస్యేష్టత్వాత్;
“సకృజ్జప్తీనమస్త్రీణ కృతకృత్యస్సుభిధవేత్” “సకృదుచ్చారోభవ
తి” ఇత్యాదీనాం (౨) “నేహాభిక్రమనాశోస్తి” ఇత్యాదిరీత్యాక్రమేణ

ప్రపత్తిసమ్పాదనద్వారా ఫలోపయోగిత్యమాత్రపరత్వాత్; అన్యథా “సకృదుచ్చారితంయేన” ఇత్యాదివచనానాం నామకీర్తనమాత్రస్యాపిముక్తిహేతుత్వప్రసక్త్యాత్.

నచైవం (౧) “శరణవరణవాగియంయోదితా” (౨) “ప్రపత్తివాచైవనిరీక్షితుంవృణో” ఇత్యాద్యుక్తిప్రపత్తిప్రతిపాదకసమ్మృదాయవిరోధః; అక్షాణ్ణివిభాగజ్ఞానమస్త్రగతతత్త్వదప్రతిపాద్యత్యాదివిషయవిశదజ్ఞానవిరహిణా, ద్వయేనసముదాయఃప్రతిపాద్యత ఇతిజ్ఞానవతామద్ధాధికారిణా అనుష్ఠితాయాః ప్రపత్తేరేవోక్తిప్రపత్తిత్వాత్; ఆచార్యనిష్ఠాప్యాచార్యానుష్ఠితస్వాధ్యక్షకప్రపత్తిరేవేతి సతత్రాప్యవ్యాప్తిః; కాయికాదీనాన్తుభగవదాభిముఖ్యజ్ఞాపకతయా ఆచార్యకర్తృకస్వార్థప్రపత్త్యనుష్ఠానోపయోగిత్యమాత్రమేవ; సతు సామ్యోక్తిహేతుత్వమ్.

నిత్యైవశ్చఫలాన్తరాధివిషయే భరన్యాసమాత్రమ్; స్వరూపాదినమర్పణస్యత్రానపేక్షితత్వాత్; ముముక్షువిషయేతుస్వరూపసమర్పణాదిగర్భః; స్వరూపసమర్పణాచ్చశేషత్వజ్ఞానాత్మకత్వాత్ తత్త్వజ్ఞానాత్మకతయా ఉపాయాత్ప్రాగేవస్థితముపాయానుష్ఠానదశాయామపినివృత్తిధర్మస్వాభావ్యాదనువర్తమానం, కైజ్ఞర్యప్రార్థనాహేతుతయా పురుషార్థప్రార్థనాదశాయామప్యనువర్తతే; అతఏవభరన్యాసభాగస్యైవతత్రప్రాధాన్యమ్.

సచోపాయానుష్ఠానాత్ప్రాగధికారకోటిస్థితస్య సమ్మస్థజ్ఞానరూపస్వరూపసమర్పణస్యకథముపాయకోటినివిష్టత్వమితివాచ్యమ్; భరణుటకతయాస్వరూపఫలానుసంధానస్యావశ్యకత్వాత్, “తేనసంరక్ష్య

మాణస్య ఫలేస్వామ్యవియుక్తతా । కేశవార్పణపర్యంతా హ్యత్సని
క్షౌపడుచ్యతే” ఇతి నిక్షేపకోటిప్రవిష్టత్వస్య వచనసిద్ధత్వాచ్చ.

శేషత్వజ్ఞానస్య శ్రవణమాత్రేణ సిద్ధత్వాత్తత్వేన విధేయ
త్వానమ్భవేషి, శేషత్వాదివిషయభరన్యానత్వేన విధేయత్వసమ్భ
వాత్; భరన్యాసానాత్మకస్తు కేవలం స్వరూపసమర్పణమ్, (౧)
“అథవాకింసుసమర్పయామి తే” ఇత్యనుశయ్యతే; స్వరూపాదినమర్ప
ణస్య సకలముముక్షుసాధారణత్వా ద్భరన్యానస్య అకిచ్చనాసాధార
ణతయా తస్యైవప్రపాధాన్యాత్; స్వరూపసమర్పణంపి నిరుపాధిక
సర్వశేషిణే శ్రీమతపీవాహమ్, మదీయచ్చ దేహధనకళత్రాదికం శే
షోసమమేత్వనుసన్ధానమ్; ఫలసమర్పణచ్చ-మద్రక్షాయాః ప్రధాన
ఫలంతదీయమేవ, నమమేత్వనుసన్ధానమ్. ఏతచ్ఛానుసన్ధానద్వయం
భక్తసాధారణమితి భరన్యానభాగోగ్గీభూతః.

సచభరన్యానస్యాపి స్వరక్షణవ్యాపారే స్వాధీవత్వేనానునన్వ
యానుసన్ధానరూపతయా సర్వాధికారిసాధారణ్యం శబ్దనీయమ్;
స్వరక్షణవ్యాపారే సర్వధాకిచ్చనస్యానన్వయేన తదనుసంధానరూప
స్యభరన్యానస్యసాధారణ్యవిరహాత్; యద్యపిభరన్యానరూపఏవ, స్వ
రక్షణవ్యాపారేస్వస్యాన్వయాత్; తత్సామాన్యానన్వయానుసన్ధాన
స్యసతత్వజ్ఞానతాసమ్భవః. తథాశ్యవ్యవహితోత్తరక్షణప్రభృతీస్వర
క్షణార్థస్వవ్యాపారానన్వయోభరన్యానవిషయఇతినదృష్టిరూపత్వమ్;

సచ, ఫలసమర్పణస్య“శాశ్వతీమమనంసిద్ధిః” ఇత్యహిర్బుధ్వి
సంహితాయామజ్ఞతయావిధానాత్ కథం ప్రధానకోటినివేశఇతివా
చ్యమ్; ప్రధానకోటినివిష్టేఫలసమర్పణే ఫలేభరన్యాసాధీనత్వస్యా
విషయతయా అత్రాపినాహం స్వాతంత్ర్యేణకర్తా; అయమపినఫలే

సాక్షాదుపాయః; ఏతదధీనమపి ఫలంతస్యైవ; అతవవనైతత్కర్మమ
దగ్ధమిత్యాకారకసర్వనివృత్తిధర్మసాధారణసాత్వికత్యాగాస్తర్గతస్య
ఫలత్యాగస్యాజ్ఞత్యేబాధకాభావాత్.

ప్రధానఞ్చభరసమర్పణం, ప్రధానాన్నితాప్రార్థనాచ మేభ
రంస్వీకుర్విత్యాకారికాగోష్ఠప్రత్యవరణాదన్యై; తస్యసర్వాధికారిసా
ధారణరక్షకత్వమాత్రవిషయత్వాత్. యదాతుగోష్ఠప్రత్యవరణవివ
తస్యాపివిషయత్వమ్; తదానపృథక్పార్థనా; తథాచ, “అవ్యవహితో
త్తరక్షణప్రభృతిఫలసాధనీభూతవ్యాపారరహితస్యమమత్వమేవతత్త్వా
నేతిష్ఠ” ఇత్యాకారకః.

ప్రార్థనాన్నితోభరన్యాసఃప్రధానమ్; సాచైషాప్రపత్తిఃపఞ్చా
క్షాషడక్షానా; సాధారణ్యేనపఞ్చాక్షా; ముముక్షువిషయేఅహిర్బుధస్త్రి
సంహితోక్తేనాగ్నేనషడక్షా; “షడజంతముపాయఞ్చ” ఇతినిర్దేశస్తు అ
ష్టాజ్ఞయోగస్యసహృతినయాదాపచారికః; నతునిశ్రేయసార్థప్రపత్తిని
యతేనాగ్నేన “అనుకూల్యస్యసజ్జల్పః” ఇత్యాదినాసహజ్జీనాషణ్ణాముప
క్రమాత్. ఏనం “షడ్విభాశరణాగతిః” ఇత్యపి-నహి “స్నానంనస్తవి
ధంస్తృతమ్” ఇత్యాదివత్ ప్రపత్త్యవాస్తరభేదత్వమానుకూల్యస
జ్జల్పాదీనాం కైశ్చిత్సీక్ష్మకృతమ్.

నచ “ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షానవిద్యతే” ఇతివచ
నాన్నిరర్థవప్రపత్తిరితిశబ్దసీయమ్; సాజ్ఞత్వబోధకానాంపచనానాం
భూయస్త్యాత్; లోకేపిప్రపత్తేఃప్రార్థనాద్యజ్ఞయోగస్యదృష్టత్వాచ్చ, తస్య
బ్రహ్మవిద్యాత్వసామాన్యాయాతకర్మాజ్ఞకత్వవ్యవచ్ఛేదార్థక
త్వాత్; పఞ్చాక్షాన్యానుకూల్యస్యసజ్జల్పఇత్యాదినోక్తాని. తన్నిర్వ
చనం లక్ష్మీతన్త్రాహిర్బుధస్త్రిసంహితాపచనాగిషుద్రష్టవ్యమ్.

కృత్యాకరణరూపాపాయనివర్తకానుకూల్యాచరణసజ్జల్పస్య ప్రపత్త్యజ్జేపిససజ్జల్పితాచరణం తదజ్జమశ్రుతత్వాత్; తత్కల్పనేమావాభావాచ్చ; కిన్తుస్వతంత్రవిధిప్రాప్తం ఫలరూపం; యథా బాధమిత్యాదేగుపనయనాంగత్వేపి తద్విషయభూతభిక్షాచర్యాది కంస్వతంత్రవిధిప్రయుక్తమ్; తథాకృత్యాకరణమపినప్రపదనప్రయుక్తమ్.

నచైవమ్“ఆనుకూల్యేతరాభ్యాస్తు వినివృత్తిరపాయతః” ఇతి వచనవిరోధః; తస్యతాత్కాలికాపాయనివృత్తిపరత్వాత్; ఆనుకూల్యశబ్దోహితత్రోపక్రమానురోధేనసజ్జల్పపరః; పాశ్చాత్యాపాయ సంయోగోపినప్రపత్తిప్రచ్యానకః; కిన్తు ఉపాయాపాయసన్త్యాగవిశిష్ట మధ్యమనిష్ఠావిరోధి; విశేషణాభావేవిశిష్టాభావానశ్యమ్భవాత్. అత ఏవహితావన్నాత్రనిమిత్తం ప్రాయశ్చిత్తమేవ తత్రవిధియతే.

నతుపూర్వకృతప్రపత్తిం ప్రచ్యుతామభిప్రేత్యతత్ఫలార్థంపు నఃప్రపత్తిః; అస్తువాసాజ్ఞప్రపత్తినిష్ఠావిరోధిత్యమపి; తద్విరోధిత్యచ్ఛయావత్ప్రాయశ్చిత్తం ఫలప్రతిబంధకరణమ్. తాత్కాలికాపాయసంయోగేతు ప్రపత్తిర్నస్వఫలజననశక్తాభవతి. తదజ్జత్వమానుకూల్యసజ్జల్పస్యోపపన్నమ్.

ప్రాతికూల్యవర్జనశ్చ ప్రాతికూలాచరణనివృత్తినసజ్జల్పః. ప్రతికూలాచరణసజ్జల్పనివృత్తిః. ప్రాతికూల్యనివృత్తిరేవవాపరదాచార్యోక్తప్రయోగసంగ్రహానురోధేన; అద్యపక్షస్వీకారేనకృత్త్వంసు గమమ్; అపాయేభ్యోనివృత్తోస్తీతి ప్రపత్తిపూర్వభావ్యనుసన్ధానవిషయీభూతాపాయనివృత్తిః; నయావత్పూర్వాఘనివృత్తిః. తస్మాప్రపత్తిసాధ్యత్వాత్; ప్రాయశ్చిత్తాదినివర్త్యేతరాఘనివృత్తిస్తుఇదాసీమనాశబ్ధునీర్ఘ్నేవేతి, అపాయాచరణసజ్జల్పోపాయపదేనలక్ష్యఇతి

ద్వితీయపక్షప్రవృత్తిః; లక్షణాభయాదపాయశబ్దస్య ప్రాతికూల్యపర
త్యేతృతీయపక్షః.

అనయోః పక్షయోస్తత్కాలీనయోస్తయోరజ్ఞత్వమ్. ఉత్త
రయోస్తుఫలత్వంబోధ్యమ్. ఉత్తరకాలీనాపాయసంయోగేచ నిష్ఠా
హానిమాత్రమ్; నతుఫలహానిః; “అపాయాద్విరతశ్శశ్వన్నాజ్ఞౌచశ
రణాగతః” ఇతికాలవిశమ్భాక్తిః; కాలవిశేషానవచ్చిన్నమోక్షోద్దేశ్య
కప్రపత్త్యధికారివిషయా; దేహావసానేపిహిమోక్షమిచ్ఛతామనియ
తాయుషామాయుర్వృద్ధ్యా అపాయకృతోవిశమ్భాభవత్యేవ.

అన్యేషాన్తుకాఠిన్యాదకృతప్రాయశ్చిత్తానాంశిక్షయా ఇమౌ
వకేచిదుపక్లేశాభవస్తీత్యాదిశాస్త్రసిద్ధయా, నివృత్తాపరాధానాము
ద్దిష్టేకాలేఫలప్రాప్తిరవివాదా. ప్రాయశ్చిత్తజ్ఞానకృత్యపునః ప్రపద
నమేవ. శక్తస్యతు ప్రతిపదోక్తం; ప్రపదనస్యాశక్తాధికారత్వాత్.
సహిమోక్షోపాయేష్వశక్త్యిత్యేవ సర్వత్రాసావశకః.

యద్యపిశక్తానామపిపునః ప్రపదనమేవ ప్రాయశ్చిత్తమితిస్తీ
కారేపి ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తశాస్త్రాణామన్యవిషయతయా సావ
కాశత్వాన్నాత్రావశ్యముక్తవ్యవస్థాస్తీకార్యా. తథాపిప్రపదనసా
మాన్యాదశక్తవిశమ్భాక్షమాధికారికత్వస్యాచిత్వాత్, శరణాగతిల
క్షణే అనన్యసాధ్యఇతిదర్శనాత్, లోకసజ్జగిహానురోధాచ్ఛశక్తేప్ర
తిపదోక్తంకార్యమ్. తాత్కాలికప్రాతికూల్యేతు సప్రపత్తిర్భగవద
భిమతిముత్పాదయతీతితన్నివృత్తిరజ్ఞమ్; అత్రాద్యపక్షయోరపాయ
నివృత్తిహేతుత్వంసుగమమ్; తృతీయపక్షే ప్రాతికూల్యశబ్దోద్దేశ్యప
రః; తేనతత్కార్యహింసాదినివృత్తిరిత్యుపయోగవచనం నిర్వా
హ్యమ్.

అథవా అపాయస్యానుకూల్య విఘాతస్య ప్రాతికూల్యవర్జనీన
నివృత్తిరితి; యదిత్వపాయనివృత్తిరపాయాభినన్ధివిరామః, తదాప్రా
తికూల్యవర్జనంతత్సజ్జల్పవ. అనయోశ్చనిబన్ధనం భగవత్సార్వా
త్సృజ్ఞానసమాకృతస్వపారార్థస్యజ్ఞానమ్. తస్మాల్లకయోరేవానుకూల్య
సజ్జల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోర్జ్యత్వేన తస్మాదాభితత్వాత్,

అజ్ఞభూతకార్పణ్యఞ్చ- అహిర్బుధ్న సమహితోక్త మాకించు
న్యాద్యనుసన్ధానమ్. లక్ష్మీతన్త్రానుసారేణ తదధీనగర్వహానిః. కృపాజ
నకకృపణవృత్తిర్వా; కృపాత్తమ్భకవ్యాపారత్వేన సర్వానుగమః.
ఏతేన, దృక్క్రియావిహతేరేవ కార్పణ్యరూపత్వాదాకించున్య రూ
పాధికారావిశేష ఇతిపరాస్తమ్; తదుద్బోధాదే రేవాజ్ఞత్వాత్; తస్యచతాత్కాలికశరణ్య కృపాత్తమ్భనే ఉపాయరూప్రతిబన్ధకని
వృత్తైచోపయోగః; ఆకించున్యప్రతిసన్ధానాద్ధి దుష్కరోపాయాన్తర
ప్రవృత్తిర్నివర్తతే; అసన్యగతిత్వప్రతిసన్ధానాచ్చ కామ్యకర్మనుప్ర
వృత్తిః; ఇదమేవచకార్పణ్యేనా పుష్పపాయానాం వినివృత్తి రిహహా
చ్యతే.

సచ కార్పణ్యస్య ఆకించున్యజ్ఞానరూపత్వే భరన్యాసాభేదః;
ఉపాయాన్తరానర్హత్వవిషయకజ్ఞానస్య కార్పణ్యరూపత్వాత్; ఉత్త
రక్షణప్రభృతివ్యాపారానన్వయస్య భరన్యాసవిషయత్వాత్, భగవ
దీయస్య భరన్వీకర్తృత్వస్యాపితత్రవిషయత్వాచ్చ; యద్యపికారు
ణ్యోత్తమ్భనప్రపన్నవిషయే యదాన్వతపవ, నతుప్రపత్త్యాపి; తదా
కార్పణ్యేనకారుణ్యోత్తమ్భనమితిన్వ సంవక్తుంశక్యమ్; సమప్రాధాన్య
జ్ఞైచ్చవంశ్యాత్; సర్వోపాయానాం భగవత్కారుణ్యోత్తమ్భక
త్వాత్; సహిప్రపత్త్యాఅపూర్వకారుణ్యముత్పద్యతే; సంస్తవోహ్య

స్వాస్సహేతుకః, సత్సత్వరూపమపి; తథాపిభక్తిసాధ్యకారుణ్యోత్త
మ్భనానుగుణకారుణ్యోత్తమ్భనం యత్ప్రసత్తిసాధ్యమ్, తదనుగు
ణకారుణ్యోత్తమ్భనే కార్పణ్యస్యవినియోగోబోధ్యః.

విశ్వాసశ్చయద్యపిశాస్త్రప్రామాణ్యజ్ఞానాధీనః సర్వశాస్త్రా
ర్థసాధారణః; తథాప్యనాదికాలసంభృతానంతాపరాధానాం సకృత్కర్త
వ్యేనలఘునోపాయేన అవిశమేనబ్రహ్మేశాదిదుర్లభపదప్రాప్తిర్భవతీ
త్యేతదంతరేణ పురుషకారగుణసమ్బంధవ్యాపారప్రయోజనగతినిరపా
యత్వావర్జనీయత్వనిరుపాధికత్వసహకారినిరపేక్షత్వస్యగతత్వరూప
విశేషపరామర్శం నాధ్యవసితం శక్యమితిశాస్త్రే అర్థవాదత్వశ
క్త్యాస్యాత్.

అతస్తత్పురామర్శసాధ్యోభగవతాపి పశ్చాత్త్యోభయితుమ
శక్యోవిశ్వాసోత్రవిశిష్టాజ్ఞముచ్యతే; తచ్చతత్కాలే నిష్కమ్పప్రవృ
త్తాపుపయుజ్యతే; ఉత్తరకాలేచసంస్కారాధానద్వారా బుద్ధిహర్ష
ల్యోపాయాంతరప్రత్యాశానివృత్తైః మన్దవిశ్వాసానాన్తు పశ్చాత్తత్స
మ్భవేపితాశేషపూరణేనపూర్ణోపయానకృత్వాభగవాన్గ్రహీతీత
ద్గుణపర్యాలోచనావతాం స్వాధ్యవసానం, “వృధైవభవతోయాతా
భూయసీజన్మనంతరిః । తస్యామన్యతమంజన్మ సంభృత్యశరణంవ్రజ”
ఇతిశాస్త్రిలోక్త్యైవతదవగమ్యతే.

మహత్త్వవిధిశ్చ - విజాతీయవిశ్వాసకారణవిమర్శవిధౌపర్య
వస్యతి; యద్యపి నిష్కమ్పప్రవృత్త్యభావేపి ప్రపత్తినిష్పత్తే రావ
శ్యమేతదపేక్షా; తథాపిప్రపత్త్యాకార్యకరణే ఉత్తరకాలీనబాధాభా
వోపేక్షితః, తదుపయోగిత్వమేవ మహత్త్వస్యవిమర్శసాధ్యాయాం

బాధవిరోధిత్యపర్యవసన్నత్వాత్ ; ఏతేనతాదాత్మిక మహావిశ్వాసే
నై ప్రాపపత్తేర్నోత్తరకాలీనబాధవిరహపేక్షేతినిరస్తమ్.

అతఏవోచ్యతే, “రాక్షసానామవిస్రమ్భా దాజ్ఞనేయస్యబద్ధ
నే । యథావిగళితానద్య స్త్యమోఘాప్యస్త్రబద్ధనా । తథాఘంసా
మవిస్రమ్భా త్రప్రవత్తిఃప్రచ్యుతాభవేత్ ” ఇతి.

యదిపునస్తథాఘంసామితీతాత్కాలికవిస్రమ్భవైకల్యాభిప్రా
యం; పాశ్చాత్యోపాయాస్తరసంయోగోవినిష్ఠావిరోధ్యేవ; నతుప్రప
త్తిచ్యావకఇతివిభావ్యతే; తదాతాత్కాలికోపాయాస్తర సంయోగ
విరోధిత్యమేవ; మహావిశ్వాసస్యతస్యతదేకశరణవ్రజ్యా విరోధిత్యేన
త్యాగస్య విశిష్టవిధిపక్షేవిధేయత్వ స్వీకారాత్, సంయోగశ్చనప్ర
వృత్తిరూపః. తన్నివృత్తేః కార్పణ్యేనాపిసిద్ధేః, కిన్తుప్రత్యాశాత్మకః;
తత్సాపేక్షతయాకార్యసాధనబుద్ధ్యాత్మకోవా “విశ్వాసస్సర్వదుష్టు
తనాశనః” ఇతి ఫలకథనప్రాశస్త్యపరమ్;

గోప్యత్వవరణంపునః పురుషార్థత్వ సమ్బాధనాయ. సహి
సుఖాదిరూపతై నపురుషార్థతాక్రమిస్తా ; అవయవశక్తి వ్యతిరేకేణ
అతిరిక్త శక్తికల్పనేగారవాత్; కిన్తుపురుషార్థ ప్రార్థనావిషయత్వమ్;
తచ్చ భగవతస్తద్విషయే స్వకృతీసాధ్యత్వ ప్రకారకేచ్ఛాజననే ఉప
యుజ్యతే ; నపునః, “గోప్యత్వవరణం నామ స్వాభిప్రాయనివేద
నమ్” ఇత్యుక్త్యాస్వాభిప్రాయజ్ఞాపనమేవ ప్రయోజనమితిమన్తవ్యమ్;
తస్యసర్వజ్ఞత్వాత్; “సర్వజ్ఞేపిచవిశ్వే శే యాచ్ఛా విజ్ఞాపనాదిభిః ।
తత్తదిష్టప్రదిత్సత్తా ప్రీతిరేవవివర్ధతే,” అతోస్తిచ్ఛానామ ప్యక్త
నాముపయోగః.

త్రిజటోపదేశే వశ్చాజ్ఞతాప్రపత్తేర్ద్వితా; విభీషణప్రపత్తౌ
రావణాయాపిహితోపదేశత్వాత్ ఆనుకూల్యసంజ్ఞల్పస్య, (౧) “పరి
త్యక్తానుయాలజ్ఞా” ఇతి హితోపదేశానసహిష్ణురావణసంసర్గపరి
హారేణ ప్రాతికూల్యవర్జనస్య, (౨) “రావణోనామమర్వృత్తః” ఇత్యా
దినా ప్రబలతమవిరోధికథనాత్ కార్పణ్యస్య, నిశ్శంకసమీపగమ
నాత్, (౩) “సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయ” ఇతికథనాత్ (౪)
“విభీషణోమహాప్రాజ్ఞః” ఇతివిశ్వాసమూల ప్రజ్ఞావత్త్వావగమాచ్చ,
మహావిశ్వాసస్య, “భవంతశరణంగతః” ఇత్యుపాయవరణాన్తర్గతస్య
గోప్యత్వవరణస్యోపాయవరణ సామర్థ్యాద్విజ్ఞానమాత్ర పరత్వేనర్థ
కత్వాత్, “నివేదయత” ఇతిపదాచ్చనితేషస్యచప్రతీతేః వశ్చాజ్ఞత్వం
సుగమమ్.

నచైతేషాంసమ్భావితస్వభావతా. అజ్ఞత్వశ్రవణవిరోధాత్;
సకలాజ్ఞోపసంహారేహికామ్యంకర్మసిద్ధతి; అతఃప్రపత్తికాలేనియ
తానామప్యేషాం తదుత్తరనియతత్వాభిప్రాయేణ కేషాఃశ్చిత్తసమ్భా
వితస్వభావత్వవాదః; న్యాయప్రాప్త్యాసకృత్త్వం నిరపవాదమ్.
“సకృదేవహిశాస్త్రార్థః” ఇత్యాదివచనేనాపి ఇహాభ్యుజ్జాయతఇతి.
సకృదేవేయంప్రపత్తిఃకార్యా; అతఏవహితదుపకారకాజ్ఞామప్యంగా
నాం సకృత్త్వంసిద్ధమ్.

అయమత్రసర్వవిధిసిద్ధోనుష్ఠేయార్థః; సదాచార్యోపదేశాధీన
మన్తార్థజ్ఞానవాన్ముముక్షుః, అవిశమ్భితాభిమతిఫలసిద్ధాన్వసాధ్యపా
యాన్తరళూప్యతామాలోచ్యనిరతిశయశోకావిప్లవచార్యేణానుజ్ఞా
తోగురుపరమ్పరామనునన్ధాయఅనన్తాపరాధనివహపూరితస్య మమ

(౧) రా-య-౧౯-౫.

(౨) రా-య-౧౭-౧౦.

(౩) రా-య-౧౭-౧౭.

(౪) రా-య-

నిరఙ్గుళస్వత స్త్రీభగవత్సమాశ్రయణసిద్ధానా న్తరేణభగవతీం మా
తరంకశ్చినోపాయః, అత స్త్వచ్చేషభూతస్యమమభగవదాభిముఖ్యస
మ్పాదనేనయద్రక్షణం తత్ఫలంతవై వేతి, తవైవభగవదాభిముఖ్యస
మ్పాదనేనమద్రక్షణభరః; అత స్త్వమేవ భగవదాభిముఖ్యం సమ్పా
దయేతి శ్రియంప్రపద్య,

తయాసమ్పాదితభగవదాభిముఖ్యోద్వయమనుసన్దధత్, తద
ర్థఙ్గు నిఖిలహేయప్రత్యసీకసత్యజ్ఞానానైకస్వరూపవాత్సల్యసౌశీల్యా
దినమస్తకల్యాణగుణాకర కిరీటమకుటాదినర్వాభరణభూషిత నిరతిశ
యాజ్వల్యసౌగంధ్యసౌఖమాభ్యాదిగుణగణదివ్యమంగళవిగ్రహ శ్రీమ
న్నారాయణ అనాదికాలంత్యదాజ్ఞాతస్సంసారేపతితోహంత్యత్కరు
ణామూలకటాక్షసంపాదితాచార్యసమాశ్రయణలబ్ధతత్వజ్ఞాన తయా
నేతః పరంవిధినిషేధరూపాం త్వదాజ్ఞామతినివర్తిష్యే; అనంతాపరా
ధాలయత్వేయనా సధికారిత్యాత్ జ్ఞానాదివిరహోచ్చనాహముపాయా
న్తరానుష్ఠానాహః, సచప్రయోజనా న్తరపరః; సమ్బద్ధాదిభిస్త్యామేవ
రక్షకత్వేనాధ్యవస్యామి.

యతోహంత్యదేక శేషః మద్రక్షణఫలఙ్గు శేషిణస్తవైవ, అత
స్సాన్వితస్త్రోణస్వరక్షణే స్వరూపయోగ్యస్య అకించనతయాస్వయ
త్నసామాన్యాయోగ్యస్య మమరతౌభర శ్శేషిణస్తవైవమయాచత్య
క్తంభరం పునర్నమశిరసినాధ్యారోపయేథాః. కిన్తు సర్వసాధారణ్యేన
ఉపాయాన్తరావలమ్బనేన రక్షక స్త్వమేవ మమోపాయాన్తరస్థానే
స్థిత్యాతవై ౨ రపేక్ష్యేణమద్భరం స్వీకృత్యమాంఘాలనూత్ముప్రకృతి
వినిర్మోకపూర్వకసవిభూతికభగవదనుభవజనిత ప్రీతికారితకై జ్ఞుత్వే

ణత్వత్సన్తోషాధాయకం కుర్విత్యనుసన్దధత్ భగవానేవై వంస్వచరణారవిన్దశరణాగతిం స్వశేషభూతేన మయాస్వార్థమకారయత్.

అతస్స ఏవమమోషాయః, సత్వియమపి ప్రపత్తిరిత్యనుసన్ధాయ భగవతాభరణ్య స్వీకృతత్వాన్నమమేతః పరమిష్టప్రాప్తయే అనిష్టనిష్పత్తయేవాకిచ్చిత్కర్తవ్యమవశిష్యత ఇతి నిర్భరత్వమనుసన్ధాయ అన్తఃపురపురస్థీన్యా యేన అనన్యోనరైతేతి. ఏవంప్రపన్నస్య ప్రారబ్ధబన్ధకీభూతదుష్కృతవిశేషాభావే ఇహాపినిరపాయకై జ్ఞర్యంసిధ్యతి.

యః పునర్యావజ్జీవం త్వక్ష్మైజ్ఞరైకనిరతం మాంకురుష్య, మాచాపరాధోభూదితి ప్రపత్తిదశాయామేవ ప్రార్థయతే; తస్యాపి తత్ప్రతిబన్ధకీభూతదుష్కృతవిశేషం నివర్త్య భగవానేషనిరపాయేషు కైజ్ఞర్యేషు తన్నియచ్ఛతీతి ప్రపత్తిశాస్త్రార్థనిష్కషణిత్యాహుః.

నను, ఆనుకూల్యసజ్జల్పదయః కింసన్నివతోపకారకాః ; ఆరాదుపకారకావా ; నాద్యః, కరణశరీరనిష్పాదకత్వవిరహాత్, తత్సంస్కారకత్వాభావాచ్ఛ; అవఘాతాదీనాంహి తుషవిమోచకాది ద్వారాస్తియాగనిర్వర్తకత్వమ్; ప్రోక్షణాదీనాశ్చ తాదృశప్రేహిసంస్కారకత్వమ్.

నచానుకూల్యసజ్జల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోరభావేనమాంహింసిష్యతీత్యేవేతి బుద్ధ్యానిత్యేనప్రపరైతేతితయోః కార్పణ్యవిరహేఅధికారావ్రతినన్ధానాన్నైష్ఫల్యశజ్ఞయానప్రపరైతేతితస్యసత్యవృత్తికారప్రతినన్ధానే విశ్వాసాభావేనైష్ఫల్యశజ్ఞాసమ్భవాత్, విశ్వాసస్య “అప్రార్థితోనగోపాయేత్” ఇతి ప్రార్థనావిరహే నిత్యసస్య నిష్ఫలత్వాన్న తత్రప్రవృత్తిస్సాన్యదితి ప్రార్థనాయాశ్చ నిత్యపనిర్వర్తకత్వాత్సన్నివతోపకారకత్వోపపత్తిరితివాచ్యమ్.

ఈదృశరీత్యాసన్ని పత్యోపకారక త్వా భ్యుపగ మే ప్రయాజాదీ
నామపితదావ త్తే; నహి ప్రయాజాద్యభావే దర్శపూర్ణ మాసాఫలం
సాధయత ఇతి, యదిచ తదభావేతాభ్యాం ఫలాసిద్ధిర్జ్ఞాత్యజ్ఞానప్రాప్త్యే
తి ప్రథమదృష్టోపకారోద్దేశేనైవ తద్విధానావశ్యమ్భవాదారాదుప
కారకత్వం తేషామిత్యుచ్యతే, తతోత్రాప్యనుకూల్యసజ్జల్పప్రాతి
కూల్యవర్జనగోప్యత్వవరణ విశ్వాసమహత్త్వానా మస్తరేణాజ్ఞ త్వావ
గమం నతదభావే నైష్కల్యజ్ఞానసమ్భవ ఇతితుల్యమ్.

అథలోకే అనుకూల్యాదిరహితే రక్ష్యత్వాదర్శనా తదభావే
ఫలాసిద్ధిజ్ఞాతా; నతు ప్రయాజాద్యభావేఫలాసిద్ధిః ప్రమాణాన్తరా
వగమ్యేతి విశేష ఇతిచేత్ ; కృతంతర్హ్యద్యానుకూల్యాదివిధానేన,
“ప్రప త్తేః క్వచిదప్యేవం పరాపేక్షానవిద్యతే” ఇతివచనైస్సహకారి
నైరపేక్ష్యప్రతీతేస్త ద్విధానమావశ్యకమితిచేత్, తద్వికథం ప్రవృ
త్త్యుపయోగిత్వమ్; తథాపిచ ప్రవృత్త్యుపయోగిత్వ మానుకూల్యస
జ్జల్పప్రతినన్ధానస్యైవస్యాత్; నవావిశ్వాసాదివత్ప్రవృత్త్యుపయో
గితావచనసిద్ధా.

అతికారుణికానాం ప్రతికూలవిషయేపిరక్షకత్వదర్శనానైష్క
ష్కల్యశజ్జామాత్రమేవేతిచేత్, తథాప్యనుకూల్యసజ్జల్పాదీనాం
విశ్వాసోపయోగిత్వమేవస్యాత్, నన్యాసోపయోగితా; యద్యప్యను
కూలాన్రక్షతీతివిశ్వాసోవినాప్యనుకూల్యంసమ్భవతి; తథాప్యనుకూ
లాన్నోరక్ష్యతీతివిశ్వాసోనభవత్త్యేవ.సపివహి ప్రవృత్త్యుపయోగీ
విశ్వాస ఇతి;

ననుప్రప త్తేరుపాయాపాయసంసర్గానహత్వవిశిష్టాయాఃఫలోద్దే
శ్యకత్వవిశిష్టాయా విధానా త్తదుపయోగిత్వమానుకూల్యాదీనామ్,

తాత్కాలికపాయనివృత్తిర్హి ఆనుకూల్యసంజ్ఞాల్పదిసాధ్యా; ఉపాయాంతరనివృత్తిః కార్పణ్యేన, తత్పత్యాశానివృత్తిర్మహావిశ్వాసేన; పురుషార్థత్వాపాదకత్వాత్ గోప్యత్వసరణస్య, పురుషార్థోద్దేశ్యత్వం గోప్యత్వసరణేనేతి విశిష్టకరణశరీర నిర్వర్తకత్వాత్, అక్రమసన్నిపత్యోపకారకతేతిచేన్న, తద్భవప్రపత్తివిధానాసిద్ధేః.

అస్తి (౧) “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” (౨) “సర్వధర్మాన్వృత్తిత్యజ్య” (౩) “ముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపజ్యే” ఇత్యాదికః, తాదృశోవిధిః; సర్వధర్మానిత్యత్రవిశిష్టవిధిపక్షస్యాపి స్వీకారాత్, మన్యాశామప్రవాప్త్యాత్వే విధాయకతాయాశ్చతశోశ్చీకారాదితిచేన్న, ఉపాయసంసర్గాసమాత్వ విధానస్య తత్కాలే అపాయనివర్తకతయా ఆనుకూల్యసంజ్ఞాల్పదితవతత్పిద్యే స్తద్విధివైయధ్యాత్.

నచ, ఉపాయాపాయసంసర్గః ప్రపత్తిప్రతిబంధకఇతిజ్ఞానమప్యజ్ఞమ్, షష్ఠాక్షాదివిరోధాత్; “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః” ఇత్యత్ర తాత్కాలికోపాయాపాయనివృత్తిమాత్రాప్రతీతేశ్చ; నచమధ్యమాంస్థితిమాస్థిత ఇతిశ్రవణాత్ మధ్యమస్థితి సంకల్పసహకృతతాత్కాలికోపాయాపాయ ప్రవృత్తినివృత్త్యోరేవ తత్ర ప్రతీతిః; మధ్యమస్థితిసంజ్ఞాల్పస్యాప్యజ్ఞత్వాపత్తేః.

నచ, అసావానుకూల్య సంజ్ఞాల్పవ, ఉపసంహారే అపాయోపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమాస్థిత ఇత్యుక్తివైయధ్యాత్; ఏతేన, “మామేవశరణంప్రాప్య మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః” ఇత్యన్వయఇత్యపాస్తమ్; “ముముక్షుర్వై” ఇత్యత్రచమోక్షోద్దేశేనశరణాగతివిధానేపితదుద్దేశ్యక ప్రవృత్తేస్తద్విషయక కామనామాత్రేణోపపత్తేర్నప్రార్థనాపేక్షా; నచకామనైవప్రార్థనా, విధేయత్వానుపపత్తే; ఉపా

యాపాయ సంసర్గాభావయోశ్చ కరణశరీరనివిష్టతా నక్వాప్యాచా
రై రుక్తా; ప్రతిబద్ధకాభావతాతుస్యాత్.

తథాచయత్రయత్ర స్వతస్సిద్ధః ప్రతిబద్ధకాభావః, తత్రప్రప
త్యాఫలోత్పత్తౌ బాధకవిరహాంతి సమ్భావితన్వభావతైవ సమ్పాది
తాస్యాత్; నచ, ఆనుకూల్యసజ్జల్పద్వధీనవప్రతిబద్ధకాభావః కా
ర్యోపయోగీతిశక్యంనక్తుమ్; ప్రతిబద్ధకస్యైవకార్యానుత్పాదప్రయో
జక త్వేనతదభావేశక్త్యనగ్గీకారాత్, పురుషార్థోద్దేశ్యకత్వస్యాపి కర
ణశరీరఘటకత్వేచ పురుషార్థప్రార్థనామూలపితృఘటకత్వాత్, అజ్ఞత్వ
మేవలుప్యేత; అతోనోక్తదిశాసన్నిపత్యోపకారకత్వసమ్భవః; నా
ప్యానుకూల్యసజ్జల్ప ప్రాతికూల్యవర్జనయోర్నితైష్టవ్యాత్మగతాపా
య నివర్తకతయా హవిస్సంస్కారకత్వమితియుక్తమ్; నిత్యేషస్యైవ,
“ఆత్మాసంమయినిక్షిపేత్” ఇత్యాదౌద్వితీయయా ఆత్మసంస్కారక
త్వావగమాత్, భగవదధీనఫలాధారత్వయోగ్యతాసమ్పాదకత్వేన
మోక్షసాధనతావాదోపపత్తే.

నచాత్మోద్దేశేనతయో ర్విధిర్వ్యతే; యేనాదృష్టోపకారక
త్వేనసమ్మూర్తాదివత్సన్నిపత్యోపకారకతాకల్పేత, సహభరన్యా
సమాత్ర యాపాయాంమోక్షాన్య ఫలార్థప్రపత్తావాత్మనోహవిష్ట
మస్తి; కర్తృసంస్కారత్వహవిస్సంస్కారత్వ ఫలిసంస్కారత్వాన్య
తమనిశ్చయకల్పనోపలభామహే; నచవిశేషాభావః; నాచార్యనిష్ఠా
యాంతత్సత్వాత్, యదాహ్యచార్యేణ పృథక్ శిష్యముద్దిశ్య ప్రప
త్తిరనుష్ఠీయతే; తదాగురుణాఫలిసంస్కారత్వే హవిస్సంస్కారత్వే
నానానుకూల్యసజ్జల్పః కార్యః, కర్తృసంస్కారత్వేతు కార్యః-కర్తృ
త్వన్యతేననినాసిద్ధేః.

పవనాదివత్సలినంస్కారతాస్వధ్యవసానేతిచేన్న, అజ్ఞప్రభా
నయోస్సమానకర్తృకత్వ స్యాత్సర్గికస్యాబాధాయ హిరణ్యమాలి
త్వాదివ త్కర్తృసంస్కారకతాయా ఏవాశ్రయితుముచితత్వాత్; స
చపవనేపిజాతేష్టాసమానకర్తృకత్వ విరోధస్సాన్యజేవేతితౌల్యమ్; ప్ర
కృతౌనిశ్చితేకర్తృఫలినంస్కారత్వేజాతేష్టాకర్తృఫలినోభేదాత్, త
దనతిదేశాత్.

ఇహచ, “నిక్షేపాపరపర్యాయో న్యాసఃపఞ్చజ్ఞసంయుతః”
ఇతిన్యాస సామాన్యోద్దేశేన పఞ్చజ్ఞత్వవిభానేన స్వతంత్రప్రపత్త్యా
చార్యనిష్ఠయోః ప్రకృతివికృతిభావవిరహాత్, “కృతానుకూల్యసం
కల్పః ప్రాతికూల్యంవివర్జయత్” ఇత్యాదౌసమానకర్తృకతాయావ
చనసిద్ధత్వాచ్చ.

నచైతత్స్వతంత్రప్రపత్తిమాత్రవిషయమిత్యత్ర కిచ్చిన్నాన
మస్తి; అస్తుతర్హికర్తృసంస్కారవేదవ; నైవంప్రాగేవప్రపన్నస్య గురో
స్వతవేద అపాయాన్నివృత్తత్వాత్; తాత్కాలికానుకూల్యసంకల్ప
వైయర్థ్యాత్; సచతాత్కాలికానుకూల్యసంకల్పసాధ్యైవాపాయని
వృత్తిస్సంస్కారోనియమవిధేరితిశబ్ద్యమ్; అజ్ఞత్వబోధకవచనస్యా
భయత్రవ్యాపారకల్పనాప్రసక్తాత్;

ప్రహీనవహస్తీత్యాదౌ తుషవిమోకస్య క్రతూపకారకతా
యానిశ్చితత్వాత్, అవహసనసాధ్యవేదతుషవిమోకస్తథేతినియంత్రం
శక్యతే; ఇహత్వపాయనివృత్తేః ప్రపత్త్యుపయోగితానమానాస్తర
సిద్ధా;

నచప్రాక్షణదేర్వీక్రహీసంస్కారకతాయా స్సంస్కారస్యచ
గాగోపయోగితాయాః ప్రకరణసహాయవాక్యేనబోధనపదుపపత్తిః;

అవహసనవిధావపినియమస్య అదృష్టజనకతాయాః, అదృష్టస్యచ
యాగోపయోగితాయాబోధో స్త్యేవేతివాచ్యమ్.

ఆనుకూల్యసంకల్పస్యహియదిప్రపత్త్యుద్దేశేననవిధిః, తర్హి నని
యమవిధిః; యద్యపాయనివృత్త్యుద్దేశేనవిధిస్తస్మి, అపాయనివృత్తేః
ప్రపత్త్యుద్దేశేనవిధిఃపేక్షితః; ఆనుకూల్యసంకల్పేనభగవత్సార్వాత్మ్య
జ్ఞానమూలకత్వనియమావిధేయః.

అథ “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇతి ప్రపత్త్యుద్దేశేనఉపాయా
పాయత్యాగవిధిః, “ఆనుకూల్యేతరాభ్యాను” ఇతి తదుద్దేశేనఆను
కూల్యాదివిధిః, “అన్తస్థితోహంసర్వేషామ్” ఇతి ప్రయోజకనియ
మవిధిరిత్యనేకవిధికల్పనాగౌరవమ్. ఉపాయాపాయ నివృత్త్యానుకూ
ల్యసంకల్ప భగవత్సార్వాత్మ్యజ్ఞానాదీనామనేకేషామజ్ఞతయా ప
శ్చాజ్ఞసంయుతత్వోక్తివిరోధశ్చ.

“న్యాసఃపశ్చాజ్ఞసంయుతః” ఇత్యస్యానుకూల్యద్యం శేలజ్ఞత్వా
నువాదకత్వం ప్రార్థనాం శేతద్విధాయకత్వమితివైరూప్యమ్; ఫలప్ర
దానోపయుక్తతాయావస “గోప్యత్వవరణంనామ” ఇత్యాదినాబోధి
తత్వేన, లజ్జత్వస్యాబోధితత్వాత్; “ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ” ఇతిచ
నప్రపత్త్యుద్దేశేనఆనుకూల్యాదీనాంవిధిః; నిష్కపస్యాపితత్రవిధానాత్,

నాప్రిప్రయోగవిధిః; సాజ్ఞప్రధానేనఫలంభావయేదిత్యాకార
కసాజ్ఞప్రధానవిషయం కార్యమిత్యాకారోవాహిసః; ఇహచాజ్ఞవిశే
షణంప్రధానమితికథమసాప్రయోగవిధిస్సన్యత్, ద్వితీయస్తాచా
ర్యాణామనభిమతిః; ఆనుకూల్యేతరాభ్యాన్విత్వాదినా ఉపకారకథ
నవైయర్థ్యశ్చ తథాసతీస్యాదితినైతేషామజ్ఞతా సమ్భవఇతిచేత్,
అత్రాహుః.

“సహిప్రమాణసిద్ధాంతో వికల్పేనవిధీయతే । ఆవశ్యకత్వంప
ఞ్చనా మనేకవచనోదితమ్” అతోస్తుతావదానుకూల్యసంకల్పప్రతి
కూల్యవర్జనయోరారాదుపకారకతా.

ఉక్తంహిన్యాసవింశతివ్యాఖ్యానే ఆచార్యైః; ఆనుకూల్యస
ంకల్ప వత్ప్రతికూల్యవర్జనసంకల్పస్యాపి భగవదక్షికాకాపయిక
త్వేనేతి; నచైవమ్, “ఆనుకూల్యేతరాభ్యాస్తువినివృత్తిరపాయతః” ఇతి
ఉపకారప్రదర్శనాసంజ్ఞతిః; తస్యనాస్తరీయక ఫలాస్తరప్రదర్శనేన స
ంకల్పస్తుతిపరత్వాత్.

ఉక్తచ్ఛత్రైవ; ఆనుకూల్యేతరాభ్యామిత్యత్రతుతాత్కా
లికాపాయనివృత్తిస్సంకల్పవిశేషనాస్తరీయకత్వాదుచ్యతేఇతికార్ప
ణ్యస్యాపి కారుణ్యోత్తమృనార్థత్వకథనాత్, ఆరాదుపకారకత్వంసుగ
మమ్; గోప్యత్వవరణవ్యతు పురుషార్థత్వసమ్పాదకత్వకథనేపి తస్య
స్వతోప్రయోజకత్వాత్, ఫలప్రదానాపయికత్వమేవపక్షవ్యమ్; వి
శ్వాసగతమహత్త్వస్యాపి యావజ్జీవం బాధాభావేవర్యససానస్య ని
త్యేపరతాయాంకథనాత్సిద్ధమేవతే; “కార్పణ్యేనాప్యూపాయానాంవి
నివృత్తిరిహేరితా” ఇతివచనం పశ్చాదవ్యవహారీపాయతాయాముప
యుజ్యతేఇత్యనేనస్తుత్వర్థమితిదర్శితమ్.

సచపఞ్చనామవివిద్యానుష్ఠానకాలే ఉపయుక్తతోక్తిమా
త్రంసన్నిపత్యోపకారకత్వసాధకమ్; సన్నిపత్యోపకారిణామపిభిన్న
కాలీనత్వదర్శనాత్, ఆరాదుపకారిణామప్రిప్రధానకాలీనత్వదర్శనా
చ్ఛ; అథవాపునరస్తుసన్నిపత్యోపకారిత్వమేవ, గోప్యత్వవరణవ్యతిరి
క్తానాం చతుర్థాముపాయాస్తరసంసర్గనివృత్త్యనుచిత చరితాభిసంధివి
రామశక్తినివృత్తినాంచేతనగతానామేవద్వారత్వకథనాత్; ఆరా

దుపకారిణాంహి అపూర్వస్థానీయసహకారిభూత భగవద్ప్రీతిజనకత్వ మేవ; తేషాంజ్ఞకర్తృసంస్కారత్వం కరణసంస్కారత్వంవా.

నచైవమానుకూల్యసంజ్ఞ-ల్పాది శూన్యవిషయేపి ప్రపత్త్యనుష్ఠానస్యసాఫల్యప్రసంగః. ఇష్టత్వాత్; నహి, పశుమనుష్యపక్ష్యాదీనాంనిరుక్తానుకూల్యసంజ్ఞ-ల్పాదినమ్భవః, “నమత్తోన్నతపతితాభిశస్త్రకూరనాస్తికాః | నానధికానచాజ్ఞాతాః కర్తవ్యా మస్త్రీగామినః” ఇతిమస్త్రీదాననిషేధస్య తదుద్దేశేనప్రపత్త్యనుష్ఠాననిషేధే తాత్పర్యాద్యానతథాధికారివిషయ ఏవాచార్యకృత ప్రపత్త్యనుష్ఠానస్య మోక్షపేతుత్వాత్.

అన్యధానిరవధికదయాళోః కన్యచిదాచార్యస్యసర్వార్థప్రపత్త్యనుష్ఠానే సర్వేషామప్యేకదైవముక్తిప్రసక్తాత్; గురోశ్చప్రాప్సిద్ధస్యాస్యానుకూల్యసంజ్ఞ-ల్పస్య తత్కాలేనసన్ధానం సమ్భవత్యేవ.

నహిస్వతస్త్రీప్రపత్తావచినర్వతతత్కాలఏవ భగవత్సార్వాత్సర్వజ్ఞానమూల అనుకూల్యసంజ్ఞ-ల్పస్సమ్పాద్యతే; కిన్తుతదనుసన్ధానమాత్రంతత్కాలేనియతమ్; అతఏవసాక్షానుష్ఠానమానుకూల్యసంజ్ఞ-ల్పాద్యధ్ధానుసన్ధానేనసహగురుపరమ్పరోషసత్తి పూర్వకద్వయనచనముఖేనస్వరూపఫలసమర్పణగర్భభరన్యాసానుష్ఠానరూపమిత్యుక్తమ్; కథమన్యధాసాక్షాప్రపదనస్య సకృత్కర్తవ్యత్వోక్తిః; గోప్యత్వవరణస్తుతత్కాలఏవసమ్పాద్యమ్.

యదిపునస్సాక్షాత్ప్రతలజ్ఞశబ్దః - అసాధారణజ్ఞపరః; సాధారణజ్ఞసహితతదనుష్ఠానప్రకారస్తునరదాచార్యోక్త్యాస్ఫుటికృతఇత్యుచ్యతే; తథాపిసిద్ధస్థలే తదనుసన్ధానరూపమేవన్యాయాదవధార్యతే;

అస్తువావినిగమనావిరహాత్, కర్తృఫలోభయసంస్కారకత్వమ్; సర్వానుపపత్తిపరిహారేణ వచనసిద్ధమజ్ఞత్వం నహతవ్యమిత్యాచార్యాణామాశయఇతి.

ఆకరానుయాయినస్తు, అజ్ఞశబ్దశ్చాస్త్రకారైః పరోద్దేశ్యకకృతీకారకత్వేన విహితేనజ్ఞేతితత్త్వే, ఏతావన్నాత్రేణనసర్వత్రసపవార్థః ప్రత్యేతవ్యః; కిన్త్వవయవపాచ్యోయమజ్ఞశబ్దః అప్రధానేలక్షణయాప్రయుజ్యతే; తథాచ“ఉపాయాపాయసన్త్యాగీ మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః” ఇత్యానుకూల్యసజ్కుల్పాద్యధీనోపాయాపాయనివృత్తిమతోభికారీతిత్యుచ్యతే; మామేకంశరణంప్రజేతివిశ్వాసవిశిష్టస్వీకారోవిధీయతే; స్వీకారశ్చప్రార్థనాన్వితోన్యాసః; “మామేవాస్తే” ఇతి ఫలనిర్దేశః; అథాధికారోక్తిగమ్యాం స్వీకారోపాయతాం వారయితుమాహ (షడజ్ఞమిత్యాదినా)

తముపాయంమామిత్వక్తం స్వీకారస్య భగవద్గతోపాయభావనిరూపకతాసమ్బాదకత్వాదానుకూల్య సజ్కుల్పాదిమతాకృతపైత్రితస్యతథాత్వాత్తస్యాధికారత్వముపపద్యతే; అష్టాజయోగతౌలేయస్తుత్యర్థశ్చాయం షడజ్ఞతోపదేశః; ఏవశ్చఅజ్ఞశబ్దేశరణాగతిశబ్దేచలక్షణానదూష్యతి; అన్యథామామేవశరణంప్రాప్యేత్యనేనైవశరణాగతేర్విహితత్వాత్, అప్రాప్తానామజ్ఞానాం విధేయత్వాద్వైయాప్యంస్యాత్, ఉపాయశబ్దస్యచప్రయోగేలక్షణా.

ఆనుకూల్యసజ్కుల్పాద్యధీనాయావప్రోపాయాపాయనివృత్తైరధికారత్వమితిజ్ఞాపనశ్చషడజ్ఞతోపదేశప్రయోజనమ్, ఆనుకూల్యసజ్కుల్పాద్యధీనాయావోపాయాపాయనివృత్తైరధికారత్వే తస్యైత

దజ్జత్వం దుర్వారమిత్యత స్తస్యాఽన్య ప్రయుక్తతామాహ (అన్తస్థితోహమిత్యాదినా)

అధ్యయనసమ్పాదితార్థజ్ఞానస్యైవక్రతూపకారత్వేపి స్వవిధి ప్రయుక్తమధ్యయనం యథానక్రత్వజ్ఞమ్, తథానుకూల్యసజ్కుల్ప సాన్సిర్వాత్మ విజ్ఞానప్రయుక్తస్వఫలానుకూల్యా చరణద్వారా స్వతంత్ర భగవత్ప్రీత్యర్థ ఏవేతేజ్ఞాపయితుమానుకూల్యం సమాచరేదిత్యుక్తిః, కార్పణ్యస్యోపాయనివృత్తిసమ్పాదకతయా అధికారిరూపత్వేఫలభరన్యా సేతస్యవిషయత్వంనియతమ్; “అహమస్మ్యపరాధానా మాలయోకిణ్మనోగతిః” ఇతి శరణాగతిలక్షణదర్శనాత్.

విశ్వాసస్యాపిప్రవృత్తిహేతుతయాఅధికారత్వేపి విశ్వాసహేతుభూతగుణవత్ప్రాధ్యవసాయాత్సక్తత్వం భరన్యాసస్యాస్తీతివిశ్వాసస్య విధేయత్వమ్; ఏతద్జ్ఞాపయితుమేవతచారైస్సత్రతత్ర విశ్వాసపూర్వకత్వవిశ్వాసరూపత్వే ఉభేఅపిదర్శితే; విశ్వాసవదానుకూల్యసజ్కుల్ప జేర్నాన్యవహితప్రాగ్భవిత్వనియమఇతివిశేషో“రక్షిష్యతీతినిశ్చిత్వ” ఇత్యనేనసూచితః; “పురుషోత్తమం జేన జేనమ్” ఇతిభరన్యాసస్యాపివిశ్వాసరూపతాసూచితా; ఏతదభిప్రాయేణైవ “విశ్వాసస్సర్వదుష్కృతనాశనః” ఇత్యుక్తిః.

ప్రార్థనాన్వితస్తుభరన్యాసో భగవదుపాయభావనిరూపకతాప్రయోజకఇతి తత్ప్రాధాన్యమ్; భరన్యాసస్యచస్వప్రవృత్తిస్వరూపయోగ్యతావిరహరూపతయా పరణాపేక్షయాపిప్రాధాన్యమ్; ఏనఞ్చస్వాధికారప్రతిసన్ధానస్యాన్యనధికారశక్త్యానివర్తనద్వారా ప్రవృత్తిహేతుత్వాత్ క్వచిదానుకూల్య సజ్కుల్పాద్యనుసన్ధానమ్ ; “ప్రతి

కూల్యంపరిత్యక్త మానుకూల్యఞ్చనంశ్రితమ్ । మయాసర్వేషుభూతే
షు యథాశక్తియథామతి । అపాయేభ్యోనివృత్తోస్మి పాతకేభ్యోభ
వోదధా" ఇత్యాదౌక్రియతేభగవదాభిముఖ్యేన; తదనుసన్ధానంబహి
కనిరపాయకై జ్ఞర్యస్యాపిఫలత్వేనలిప్సాస్థలవన. "త్వదపచరణతస్స
న్నివృత్తోస్మిగాఢంతవత్సేనై కాధీస్సాస్యమ్" ఇతిహ్యుక్తమ్.

అపాయానుత్పత్తిరివాపాయనాశకస్మృత్యుత్పత్తిరపిప్రాధ
నానమ్భవాత్, స"తథాప్యత్రప్రవృత్తిర్యా త్వత్సత్ప్రతేస్సావినశ్య
తు" ఇత్యస్యాసజ్గతిః, ప్రవృత్తిశబ్దః కాదాచిత్కత్వసూచనార్థః; య
థాశ్రుతార్థకత్వే ఉత్తరప్రవృత్తిశబ్దవైరూప్యాపత్తిః; ప్రవృత్తిమా
త్రస్యాజ్ఞాపరిపాలనరూపత్వాసమ్భవాత్, ఉత్తరత్రప్రవృత్తిశబ్దస్య
ధాశక్తికతిషయానుష్ఠానసూచకత్వాత్, ఉపకారస్మృతిరూపంవా,
తస్యాపిభగవత్కరితత్వాత్; పూర్వాపరాధినాలోకే శరణాగతౌ
క్రియమాణాయాంస్వాభిసద్ధిప్రకాశనస్యదర్శనా తదనుసారేణవా. అ
స్యధాతనుకూల్యసజ్గల్పాదీనామజ్గత్వేపి తదనుసన్ధానస్యాసజ్గత్వాద
నిర్వాహః.

అథద్వయస్య తృతీయయాకరణత్వప్రతీతేస్తదర్థమనుసన్ధా
నమజ్గమితితస్యాజ్ఞాజ్గత్వేమానాభావాత్, శరణంప్రజేదిత్యత్ర ఆను
కూల్యసజ్గల్పప్రాతికూల్యవర్జనయోగనుక్తేః; "ఆత్మాసంమయినిక్షే
పేత్" ఇతినిక్షేపమాత్రకథనాచ్చ, గుణానాఞ్చపరాధత్వాదిత్యన్వ
యాచ్చ. అథ "ప్రపద్యమానోమాం నిత్యందేవంవాపురుషోత్తమమ్ ।
ఇత్యేవమనుసన్దధ్యాచ్చన్దమానోజతేద్వియః । ఇత్యేవమనుసన్ధాయ
మాంప్రపద్యేతవై గతిమ్" ఇతివచనానుసన్ధానస్యాసజ్గత్వమ్ ; తస్మి

తథానన్యుత్తరకాలీనాపాయనివర్తకస్మృతి ప్రతిసన్ధానస్యావ్యజ్ఞత్వప్రసక్తాత్.

ఏవముపాయప్రవృత్తే రాజ్ఞాపాలనత్వానుసన్ధానస్య; తథానాధుసమర్థితావజ్ఞాజ్ఞతా, అధవజ్ఞాజ్ఞత్వవచనము క్రేషుషట్సు అన్యైజ్ఞానవిభాగమాత్రార్థమ్; సపునరధికనజ్ఞావ్యవచ్ఛేదార్థమ్, తస్మిన్సాధారణసాధారణభేదేన అజ్ఞాజ్ఞభేదేన అజ్ఞాన్తరోక్తీసమర్థనమపేక్ష్యమ్, “ప్రవర్తింతాంప్రయుజ్జిత స్వాజ్ఞైషజ్ఞభిరావృతామ్” ఇత్యాదిమాక్రగత్యసమ్భవశ్చ.

నచేదంప్రపన్న స్యోత్తర కాలికానుసన్ధానమ్; “అనుసన్ధాయ” “ప్రపద్యేత” ఇతివచనాక్షరవైయర్థ్యాత్, పదాస్వారస్యాత్; నిత్యపరత్వాయాజ్ఞప్రయోగప్రతిపాదనేఅనుకూల్యసంకల్పప్రాతీకూల్యవర్జనాభ్యామపాయజాతే ర్విరతత్వాభిసన్నిత్యధికారికోటావేపనివేశితమ్; సతుభగవదాభిముఖ్యేన తత్ప్రకాశనమప్యుక్తమ్; అతఃపాయాపాయప్రవృత్తి సామగ్రీకాలీనతత్ప్రతిబద్ధప్రయోజకానుకూల్య సజ్జల్పద్యుపలక్ష్ఠితస్యాధికారఇతి నావశ్యమన్యవహిత పూర్వక్షణేతదపేక్షా. అతఏవ తత్రతత్రతద్వారాపాయనిన్మత్తికథనమ్; ప్రాతికూల్యవర్జనస్యాభిసన్నివిరామాపాయ నివృత్త్యన్యతరరూపత్వే పూర్వకాలేపితదపేక్షితమేవ. ఏతదభిప్రాయేణైవ “ప్రాతికూల్యం వివర్జయత్” ఇతి వర్తమానతోక్తిః. అధికారిసమ్భావితస్వభావత్వ మధికారనియతత్వ మవఘాతస్వేదవన్నాన్తరీయకత్వోక్తిశ్చ శరణాగతిఫలాప్రయుక్తత్వపరా.

యది పునస్సమ్భావితస్వభావత్వం ప్రాయశస్సహచరితత్వరూపమ్, తదా (౧) “మిత్రభావేన” ఇత్యాదివచనావగతభగవత్ప్ర

భావపర్యాలోచనాబలభ్యమందాధికార్యవృత్తిత్వపరమ్. సచ,
అపాయనివృత్తేరస్యధికారత్వే ఇచ్ఛామాత్రాధికారత్వ ప్రవాదవి
రోధః. తస్మాహితాగ్నిత్వాద్యధికారాంతరవ్యావర్తనపరత్వాత్.

అన్యథా ప్రాతికూల్యాభిసంధిమతాపి కృతాప్రపత్తిర్భగవత్ప్ర
భావాత్ప్రాతికూల్యాభిసంధిం నివర్త్యఫలతీతి క్వచిదపాయనివృత్తేర
నావశ్యకత్వప్రతిపాదనమ్; స్వరూపజ్ఞస్యభగవదసభిముతనివృత్తేనన్విత
స్సిద్ధత్వాత్, తత్ర నావశ్యం న క్తవ్యతే త్యుపాయనివృత్తిరేవాచా
రైః ప్రాయశః ప్రతిపాద్యతే. వచనాన్యపి తథైవ దృశ్యస్తే. అత
ఏవ ద్వయస్యానుష్ఠేయార్థమాత్ర ప్రతిపాదకత్వాదానుకూల్యసంజ్ఞ
ల్పాదేస్తత్రాప్రతిపాదనేపి సత్వతిః. అతఏవ భగవత్పరాఙ్ముఖేయా
మునభాష్యకారాదిభిరపి నానుకూల్యసంజ్ఞల్పాద్యుక్తమ్.

విభీషణేనాపినతత్కాలే ఆనుకూల్యాదినన్జల్పః ప్రతిసంహి
తః. రావణాయాపి హితోపదేశాత్, దూతవధనిరాకరణాచ్చ, (౧)
“ఆత్మానం సర్వధారక్షపురీక్షేమాంసరాక్షసామ్ । స్వస్తితేస్తుగమి
ష్యామి” ఇత్యాశంసనాచ్చ, అస్తితస్యానుకూల్యసంజ్ఞల్ప ఇత్యేతావ
దవగమేపి “ఇతఃపరం యావజ్జీవమానుకూల్యేన వర్తిష్యే” ఇత్యేవం
విధానుసంధానంతేన భగవత్సన్నిహ కృతమిత్యత్రమానాభావాత్;
ఏవంప్రాతికూల్యసర్జనమపి సహజసమ్బద్ధైశ్వర్య పుత్రదారాదిపరిత్యా
గాదవసీయమానం సభూతప్రాతికూల్యవర్జనరూపమ్. యద్యపిసాయు
ధత్వేపి తదా ప్రతికూలరావణాద్య హింసనాత్తదవగమ్యతే; తథాపి
భగవదాభిముఖ్యేనన ప్రాతికూల్యం పరిత్యక్త మిత్యనుసంహితమ్.

(౧) “అనుజ్ఞో రావణస్వాహం తేన చాప్యవమానితః భవంతం
సర్వభూతానాం శరణ్యం శరణంగతః” ఇతి పునస్త్రోతోక్యరావణా
నుజావరత్వాద్దుష్కృతిచక్రవర్తి నాతేనాపి హితోపదేశపాత్రాపా
త్రవివేకశూన్యతయా స్వభృత్యముఖేన పరిభావితత్వాచ్చ, అపరా
ధాలయోప్యహం అనాలోచిత విశేషా శేషలోకశరణ్యతయా భగవ
న్తుత్వాం శరణం ప్రాప్తఇతిభగవద్దృఢాపరంకృతజ్ఞకృత్యమిత్యభ
యప్రదానసారేవ్యాఖ్యాతమ్;

యద్యపిపూర్వతరనగ్దే“తమహంహేతుభిర్వాక్తైః” ఇత్యా
దినాస్వానుకూల్యమునుసంహితమితి ప్రతీయతే; తథాప్యద్యతసాల
శ్చైలానాం వానరాణా మస్మాన్మహాన్తు. మభ్యేతీత్యుక్తవతస్సుగ్రీవస్య
శఙ్ఖానివృత్తయేతదితి, “సుగ్రీవంతాంశ్చ సమ్ప్రీక్ష్య” ఇత్యుక్త్యావ
గమ్యతే; (౨) “రావణోనామదుర్వృత్తః” ఇత్యార్థభ్య “దానవచ్ఛా
వమానితః” ఇత్యస్తేన అపాత్రే హితోపదేశేన పరిభూతత్వోక్త్యా,
(౩) “స్వరేణమహతా” ఇత్యార్థస్వరేణ, క్షీప్రమితి త్వరాతిశయేన,
(౪) “ప్రణాదశ్చమహానేష ఇతోస్యభయమాగతమ్” ఇతి శరణ్యో
క్త్యాచకార్పణ్యం సూచితమిత్యభయప్రదానసారే.

సచేయంరాజ్యర్థి ప్రపత్తిలోకమర్యాదానురోధనీతినప్రపత్తి
జాస్త్రీవశగోతీశజ్యుమ్. శరణాగతికాలే “త్యక్తావృత్రాంశ్చ దా
రాంశ్చ” ఇతీతరవిషయవైరాళ్యోక్తేః, పశ్చాదపి (గ) “పరిత్యక్తా
మయాలంకా మిత్రాణిచ ధనానిచ । భవద్గతంమే రాజ్యం జీవితం
నుఖానిచ” ఇతి సర్వపురుషార్థత్యాగపూర్వకం సర్వభావేన భగవ
ద్గతం ప్రతిపాదనాచ్చ.

(౧) రా-య-౧౯-౪ (౨) రా-య-౧౭-౧౦ (౩) రా-య-౧౭-౯

(౪) రా-య-౧౭-౧౪ (౫) రా-య-౧౯-౫

(౧) “రాజ్యం ప్రాథమ్యమానస్తు” (౨) “రాజ్యకాంక్షీచరాక్షసః” ఇతిమారుతిభగవద్వాక్యే-విభీషణవాక్యవిరోధాత్, అస్తరజ్ఞన్యాయాత్ ప్రేమపరవశసుగ్రీవభ్రాన్తి శమనాయ రాజనీతిప్రదర్శనవరే; రాజ్యప్రదానస్తు భగవత ఆనుషణ్ణికంసకలపురుషార్థప్రదత్వాత్; అతఏవ “రాజానంత్యాం కరిష్యామి” ఇతి భగవదుక్తా “రాక్షసానాం వధేసాహ్యం కరిష్యామి” ఇతి తదనపేక్షయా కైజ్జర్యమేవ ప్రార్థితమ్. రాజ్యమపి భరతకృతప్రజాపరిపాలనవద్రక్షోనుశాసనాయ భగన్నియమితత్వాత్ కైజ్జర్యమేవ; తదేతత్సర్వం “శాపితస్త్వం సఖిత్వేన కార్యస్తే మమశాసనమ్. ప్రజాస్సంరక్షుధర్మేణనోత్తరం వక్తుమహంసి” ఇతి మహతాని బంధనేన రాజ్యే భగవతాస్థాపనస్యాస్తే ఉక్తత్వాత్సుగమమ్.

అతఏవపాద్యే “ధర్మాత్మాసత్యసన్ధశ్చ మహాభాగవతోర్జమః | జ్ఞత్వా సమాగతం రామం పరిత్యజ్య స్వపూర్వజమ్ | రాజ్యం పుత్రాంశ్చ; దారాంశ్చ రాఘవం శరణం యయా” ఇత్యసన్యప్రయోజనతయా విభీషణప్రపదనం ప్రతిపాద్య, అన్తేచ, “అథోవాచ మహాతేజా రాక్షసేంద్రింవిభీషణమ్ | రాజ్యం ప్రశాధిధర్మేణ మాప్రతిజ్ఞాంసృధాకృథాః | యావచ్చన్ద్రీశ్చ సూర్యశ్చయావత్త్రిప్తిమేదిన్ | తావద్రమస్వసుప్రీతః కాలే మమ పదంప్రజ || ఇత్యుక్తాథ సకాకుల్థస్సాన్విరౌచం విష్ణుంసనాతనమ్ | శ్రీరజ్జశాయినం సౌమ్యమిత్యౌకుకులదైవతమ్ | సుప్రీత్యాప్రదదౌతస్త్వైరామో రాజీవలోచనః | ఇతి భగవతాస్వప్రతిజ్ఞాపరిపాలనార్థం ప్రజాపాలనేనియమ్య, స్వపిరహాసహిష్ణవేస్వార్పాద తైతిప్రతిపాదితమ్.

అతఏవాపాతప్రతీతిరసికా రాజ్యార్థితాం వదంతీ త్యుక్తమాచార్యైః; అతఆనుకూల్య సజ్జల్పాద్యధీనోపాయోపాయనిష్ఠ

త్తిమతాస్వాఃశ్చిన్య భగవద్గుణానుసన్ధానపురస్కర ప్రార్థనాగర్భాభ్య
వసాయః క ర్తవ్యఇతి శాస్త్రార్థః.

అత ఏవ వరదాచార్యైః, “కార్పణ్యాక్షతబంధమూలఫలకా
విశ్వానకీలామితా యాచా బంధురరజ్జుకర్తవశగానిత్యపనక్షే పిణీ । సు
సారాగ్రవతారిణీతనుభృతాం సన్నాప్యసనాస్తామిమామచ్ఛి ద్రామథ
పారయిష్ణుమభయాస్సవోధిరూఢాజనాః “ ఇతి కార్పణ్యాదిచతు
ష్టయమేవానుసంహితమ్; అత్ర కార్పణ్యవిశ్వాసయోః ప్రచ్యవసా
ధనీ భూతోపాయా న్తరనిన ర్తకత్రయా మూలఫలక కీలభావేన రూప
ణమ్; యాచానిత్యేపయోరభావే ఫలాసిద్ధ్యరజ్జుసంక్షేపీణీత్వరూప
ణమ్; సన్నాప్యసనాః-భగవానేవ; “ఇమాంసునానమారుహమ్;”
“అచ్ఛిద్రాంపారయిష్ణుమ్ ” ఇతి శ్రుతిచ్చాయాపన్నీయంశ్లోకః.
సన్నాప్యసఃసర్వభరన్యాసాధీనాస్వప్రపృత్తినివృత్తిరితి కేచిత్.

సచోపాయాపాయనివృత్తేః ఫలకామనానిమిత్తాన్యత్వాదుదే
శ్యత్వా సమ్భవాదసధికారతా; “జాత పుత్రః కృష్ణకేశః” ఇత్యుక్త
వయోవస్థావిశేషవదధికారత్వోపపత్తేః.

ఏవం “త్యజధర్మచుధర్మశ్చ” ఇతి ఉపాయాపాయయోస్త్యాగ
విధానమనన్యప్రయోజనతాయా అధికారత్వేపి “త్యజనత్యానృతే
అపి” ఇత్యైశ్వర్యకైవల్యయోస్త్యాగవిధానవదుపపాద్యమ్. ధర్మశ
బ్దస్యనా ధర్మనివృత్తిపరత్వమిత్యేతద్భాషనాయవా తత్రాధర్మశబ్దః;
అధర్మనివృత్తే స్వతంత్రవిధిప్రాప్తత్వాత్.

సచ ఆనుకూల్యసంజ్ఞాల్పాధీనకృత్యాకరణరూపాపాయనివృత్తేః
కృత్యాకరణరూపతయాతన్యప్రపత్తినుష్ఠాన్యత్వాభావేప్రపత్తిన్యసే

క్షీతత్వం స్యాదితి మహద్వైశసమితివాచ్యమ్. అపాయశబ్దస్య కృత్యాతిలంఘనపరతాయాః “హింసా స్తేయాదయశ్శాస్త్రైరపాయత్వేనదర్శితాః” ఇతి వచనానురోధిత్వాత్. “ఆనుకూలస్య సజ్జుల్పాన్యధ్యమస్థితిరీతితా” ఇత్యనుక్తేశ్చ. “మధ్యమాంస్థితిమాస్థితః” ఇత్యుక్తిస్తు ప్రపన్నైరనుపాల్యమానస్యాజ్ఞానేతో ర్నాపాయాన్తర్గతత్వమితిజ్ఞాపనార్థః.

అతఏవ “ఏతేన వ్యాప్తివిజ్ఞానా త్ప్రేవత్తవ్యస్యసర్వతః | ఆనుకూల్యస్య సజ్జుల్పాత్ప్రాతికూల్యస్య వర్జనాత్ | హింసాద్యపాయవిరతిరుక్తా సర్వేషు జన్తుషు ” ఇతి వరదాచార్యోక్తి రుపపద్యతే; నిక్షేపరతాయాశ్చ-తదేవసర్వభూతానుకూల్యం శిష్టతయావ్యవదేశ్యానాం స్వైరదోషతామున్నూలయతి. అన్యథాలోకక్షోభప్రసంగాదిత్యుక్తమ్.

ఆజ్ఞాతప్రప్రతివ్యవసాయనివృత్తిర్వా అధికారత్వేపి సకృత్యాజ్ఞతాప్రసక్తః. మన్త్రజన్య స్వరూపజ్ఞానవతః, స్వరూపానురూపభగవత్కైర్యుచిమతః, త్యక్తేతరోపాయానల్పానుకూల్య మాత్రవతో జస్తూస్వీత్యుపరమకారుణికేన భగవతైవపాణ్డురత్రవ్యాజేన చ తుగ్ధోపాయశ్చరమశ్లోకేనప్రకాశ్యతఇతిస్వతన్త్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే అల్పానుకూల్య శబ్దితాతిప్రప్రతి వ్యవసాయనివృత్తే రధికారతాకథితా.

యద్యపి తత్ప్రేవ ఆనుకూల్యమ్-ప్రియత్వమ్. తచ్చ “ప్రియో హిజ్ఞానినః” ఇత్యుక్తమసన్య ప్రయోజనత్వమితి ప్రాగభిహితమ్. తథాప్రియోజనాన్తరపరత్వేన భూతానుకూల్య మాత్రలిప్సయా అతిప్రప్రతివ్యవసాయనివృత్తి స్సమ్భవతీతి తత్ర తథోక్తమ్. “అ

స్యాన్ధిత్తోజగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్” ఇత్యతోఽధికారతై
 వప్రతీయతే. నచైవమప్యపాయస్య భగవతస్సాపేక్షత్వ మాయాత
 మితి సైరపేక్ష్యువిరోధః. సర్వముక్తి ప్రసజ్జపరిహారాయ అధికారవి
 శేషసాపేక్షతాయా ఆచారై ర్యేవోక్తత్వాత్.

స్వీకారోభగవదధికారః; ఆనుకూల్యాది స్వీకారఇత్యభ్యుప
 గమాత్; ఏకదేశాన్వయినాన్తు “ప్రణామః కీర్తనం విష్ణోస్మరణం
 వాపి కేవలమ్ । ఏకైకమపిచాంగానాం ప్రపత్తిః ప్రాజ్ఞసంశ్రయాత్”
 ఇత్యాచార్యనిష్ఠయైవనిస్తారః. అతఏవాధికారవైకల్యమాశంక్య,
 ఆచారై రపిస్వస్వాచార్యః పురస్క్రియతే; అతఏవ“శరణం ప్రజేతి
 మకార్యాద్యభిమీమనుససా విషయాకులేన ” ఇతి విషయాకులమనస్త
 తాయా అసధికారాపాదకత్వముక్తమ్.

ఏవం, “సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ సఏవేతి స్థిరామతిః” ఇతి
 నేతరకర్మసాజాత్యేన అంగాగ్నివివేకస్యా త్రాపేక్ష్యతి, శ్రియం పుర
 స్కృత్య విశ్వాసపూర్వకమాకించ్యన్యం స్రకాశయక భగవత్తముపా
 యం ప్రార్థయత్వా త్యక్తోపాయవ్యపాయోవర్తతేతి, ఏతావానేవ
 నిష్కమకైత్యాహుః.

రక్త్యత్వానుమతిరూపత్వం అస్యాః ప్రపత్తేర్భగవతోరతా
 పేక్షాప్రతీక్షతయావస్థానాత్, శ్రుతౌ “సన్ధ్యాశ్చాయాం సన్ధధే బ్రహ్మ
 ధైవరమతే తస్మిన్ను తజ్జేషశయానే ” ఇతి సన్ధాయాపత్వకథనాత్,
 అనుమతిరూపత్వ వ్యవహారః.

యోహికదాయం ప్రార్థయిష్యతీతి ప్రతీక్షతే; తంప్రతిప్రార్థ
 సనునుమతిరూపమితి శక్యతేవ్యవదేష్టుమ్; తథాన్యపదేశశ్చానుపా

యతాజ్ఞాపనార్థః; అన్నిమప్రత్యయనిరపేక్షత్వం “తతస్తం మ్రియమాణస్తుకాష్ఠపామాణసన్నిభమ్ | అహం స్మరామిమద్భక్తమ్” “సప్తస్మృతిరసి పరిత్యజ్జడేహమ్” ఇత్యాదిప్రమాణైరవగతమ్.

సచ, అన్నిమస్మృతిర్నామ-“వాఙ్మనసినమ్పద్యతే” ఇత్యాదిభిః, మనఃపరతేః పూర్వంవాగాదీద్వియోపరమప్రతీతే, తదస్తరాశ్చేజాయమానాస్మృతిః; సాచసర్వేషామావశ్యకీతి; యదిప్రపన్నానామస్యవిషయా, తదా” (౧) “యం యం వాపిస్మరణభావం త్యజత్యస్తే శేబరమ్” “తథాప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషజాయతే” ఇత్యాదివచనాన్నివృత్తజన్మప్రసజ్ఞః. (౨) “శరీరపాతసమయేతు కేవలం మదీయయైవదయయా అతిప్రబుద్ధః అప్రచ్యుత పూర్వసంస్కారమనోరథః” ఇతిగద్యవిరోధశ్చ. శ్రీమత్సచిన్తామిత్రశేఖర్య భాష్యకారైరన్నిమకాలే ద్వయోచ్ఛారణం కృతమితి సమ్ప్రదాయవిరోధశ్చ, తస్మాన్నిమస్మృత్యర్థత్వాత్. యదిభగవద్విషయా, కథంతర్హ్యన్నిమప్రత్యయనిరపేక్షత్వ మితివాచ్యమ్.

యంయం వాపిత్వాదీనాం సామాన్యవిషయత్వేన సావకాశత్వాత్; గద్యోక్తేశ్చ - యేన్నిమస్మృతిమపి ఫలత్వేనాభినన్ధాయ ఏషన్నాస్తద్విషయత్వాత్; భాష్యకారైరేవ స్వకృతద్వయోచ్ఛారణం నోపాయభూతాన్నిమస్మృతిపరికరతయాభక్తేరేవాన్నిమప్రత్యయావసానత్వాత్; కిన్త్వస్య భగవదేకభోగస్య శుష్కజిహ్వాతామాభూదిత్యస్తేవాసినఃప్రత్యనుశీప్తత్వాచ్చ.

అథనా, అన్నిమస్మృతినైరపేక్ష్యం స్వయత్సాధ్యతన్నిరపేక్షత్వమ్; యోగినాంహిసా; “యంయోగినః ప్రాణవియోగకాలే య

తేనచిత్తే వినివేశయన్తి” ఇతిస్వయత్స సాధ్యాభిహితా. (౧) “కేవలం మదీయయైవదయయా” ఇతిభావ్యకారవచనాత్తు ప్రపన్న విషయేనా భగవత్కృపైకసాధ్యా ఫలీభూతా; (౨) “కాష్ఠపాషాణసన్నిభమ్” ఇ త్యేతదపిస్వయత్స సాధ్యానిమద్రత్యయనివృత్తిపరమేన. తిత్రదృష్టాన ద్వయోపాదానం స్వతోన్వైశ్చ అనాహితస్త్వైతికత్వజ్ఞాపనార్థమ్.

తదుక్తమ్. “కాష్ఠవత్తు స్వతో దేహమన శ్చేష్టావివర్జితమ్! పర ప్రబోధ్యసంజ్ఞన్తు విలుప్తహృదయంతతః! అశ్మవత్స్వయమన్వైశ్చా హితస్మరణవర్జితమ్” ఇతి సాధర్మ్యాతిశయద్యోతనార్థ మనేకదృష్టాన్తో క్షిరితి రహస్యశిఖామణౌ.

యదిపునః కాష్ఠపాషాణసన్నిభమిత్యుపరతమనన్తస్య హర్ష విశ్రమాత్ స్మృతిరాహిత్యముచ్యతే. తదాభక్తప్రపన్న సాధారణ్యాత్, నకశ్చిదత్ర ప్రపన్నస్య భక్తాద్విశేషఉక్తసాన్యత్. ఏవం గద్యోక్తేః; నాడీవిశేషప్రవేశానన్తరభావి జ్ఞానవికాసవిషయత్వే ఉభయోః పూర్వోక్తాన్తరాళానస్థావిషయత్వ మేవౌచితమ్.

స్మృతేరన్యవిషయత్వ స్వీకారేపి కాష్ఠసన్నిభత్వోక్తిః, భగవత్స్మృతిరాహిత్యాగ్గాణ్యవ; స్మృతిసామాన్యవిరహేమనోను పరమానుపపత్తేః; తాదాత్మికభగవత్సత్త్వాత్కారస్తు యదాత్మేత్ర వాసినామపి “దుష్టేన్ద్రియవశాచ్చిత్తం నృణాంయత్కలుషైర్వృతమ్! తదన్తకాలేసంసిద్ధిం యాతినారాయణాలయే” ఇతియదోక్త స్తదా ప్రపన్న విషయేకైముతికసిద్ధః; ఏవం కాష్ఠపాషాణసన్నిభమిత్యన్యవిస్ర మ్భుజైకల్య ఫలాన్తరశ్రద్ధావిరహప్రయుక్త నిర్వాప్యపారత్వపరత్వే

మియమాణశబ్దాత్ప్రీక్ తస్యనివేశేప్రపన్నస్య భక్తాద్విశేషసిద్ధా
వపి అనుచితదృష్టాంతకథన పదాన్వయవిపర్యాసదోషాత్, రమాస్య
త్రయసారే నిక్షేపరక్షోక్తోపినపక్షః పరిత్యక్తః.

లక్ష్మీతన్త్రపర్యాలోచనాయాఞ్చకర్మజ్ఞానభక్తిప్రపత్తినాం
చ తస్మాణామేవ సాక్షాత్కారసాధనత్వం, సాక్షాత్కారస్వైకస్వై
వమోక్షసాధనత్వం ప్రతీయతే; “నాస్యఃపథాః” ఇతి శ్రుతిరపి సాక్షా
త్కారాతిరిక్తసాధనతా నిషేధపరేతిచ.

“బ్రహ్మనారాయణం మాఞ్చజ్ఞానేనైవాత్మయాద్యతిః ! ప
థానాన్యోస్తివిజ్ఞానాదయనాయవిపశ్చితమ్ । జ్ఞానంతచ్ఛవివేకార్థం
సర్వతత్సద్ధమవ్రణమ్ । వాసుదేవైకవిషయ మపునర్భవకారణమ్ ।
జ్ఞానేతస్మిన్ సముత్పన్నే విశతేమామనన్తరమ్ । తైస్సైరుపాయైః
ప్రీతాహం జీవానా మమలాత్మనామ్ । ఉద్భావయామి తద్భావమా
త్మజ్యోతిఃప్రకాశకమ్ । ఉపాయాస్తేచచత్వారో మమప్రీతి వివర్ధ
నాః । ఉపాయాంశ్చతుర శ్శక్రశృణుమత్ప్రీతివర్ధనాన్ । యైరహంపర
మాంప్రీతిం యాస్యామ్యనపగామినీమ్ । స్వజాతివిహితం కర్మసాఙ్ఖ్యం
యోగస్తదేవచ । సర్వత్యాగశ్చ విద్యద్భిరుపాయాః కథితా ఇమే॥”
ఇత్యుపాయచతుష్టయం ప్రకరమ్య,

వర్ణాశ్రమసమ్బంధికర్మణో నిత్యనైమిత్తికానభిసంహితఫల
కామ్యభేదేన త్రివిధతాం తత్తదేవతా ప్రకృతీన్ద్రియపరమాత్మనువి
కల్పేనకర్తృత్వసన్న్యాసం ఫలసన్న్యాసంసంకల్పత్యాగత్సకకర్మసన్న్యా
సం తదుపలక్షితోపాయత్వ త్యాగఞ్చ భగవతిప్రతిపాద్య, చతుర్థ
క్షణం త్రివిధం కర్మోపసంహృత్య, చిదచిదీశ్వరతత్వగణనావిచారత

జ్ఞాననిర్ణయాత్మకతాకికచర్చన సమీచినధీరూప ధీనజ్ఞాత్రయసమూహరూపం సాజ్ఞ్యం ద్వితీయం సాజ్ఞ్యవిజ్ఞానమిత్యాదినా సాజ్ఞ్యమద్భావమాగతా ఇత్యస్తేన విస్తరేణోపపన్న్య,

ఉపాయోయం తృతీయఇత్యాదినా “సమాధిస్సంయమస్తథా” ఇత్యస్తేన సాక్షాత్కారసమానాకారావిచ్ఛిన్న జ్ఞానసంతానరూపసమాధిశారీర మానసభేదభిన్న భగవదారాధనరూప ద్వివిధసంయమభేదభిన్నయోగముపదర్శ్య, “ప్రథమాయముపాయస్తే” ఇత్యాదినా కర్మసాంఖ్యయోగానాం త్రయాణామపి స్వప్రీతిహేతుతాముపదర్శ్య “శృణూపాయం చతుర్థం మే” ఇత్యాదినా సర్వత్యాగసంజ్ఞకప్రపత్తే ర్విధానాత్, తచ్చవిజ్ఞానమ్-“మామేవావలోకయత్” ఇతి భాష్యకారైరభిహితమ్.

వివేకోస్తః కరణస్య భగవదగ్రాహకాదస్తః కరణద్వైవృత్తిః; తత్ర కేవలకర్మణః అస్తకరణశోధనజ్ఞానసమ్పాదనద్వారావిజ్ఞానసమ్పాదకత్వమ్, సాంఖ్యస్యాపి ప్రత్యక్షసమానాకారజ్ఞానసమ్పాదనాద్వారా; సమాధేస్తు నవిజ్ఞానాదతీవాతి రిచ్యతఇతి తత్ర తద్దేతుతానోక్తా; సంయమస్యతు వివేకధీజనకత్వమ్. “పాశ్చికాలికమచ్ఛిద్రం కుర్వాణ శ్శతవార్షికమ్ । వివేకజం పరాం ప్రాప్యకర్మణోస్తేధియంశుభామ్ । ప్రద్యోతమానవిజ్ఞానా నిర్ఘాతప్రాకృతోదయాః । సహస్రార్చిషమీశానం లక్ష్మీపతిమనావిలమ్ । శ్రేతజ్ఞం సర్వభూతానాం వాసుదేవం విశంతే ॥” ఇత్యహిర్బుధ్న్య సంహితాయాముక్తమ్.

కర్మణస్సంయమస్య పృథగ్భావసాక్షాదారాధనత్వాదితి “లహరిహి తత్ర విశ్వాత్మావిష్టుశక్తిః పరావరాసాక్షాదేవసమారాధ్యా

విష్ణుర్వా పురుషోత్తమః” ఇత్యనేనోక్తమ్. అతో నవిజ్ఞానశబ్దితాన్ని మస్మత్పరిరావశ్యకీతివదన్తి.

భగవన్ముఖవికాసహేతుత్వస్య కైజ్కర్యలక్షణతయా వర
వరమునిభిరభిధానాత్, ప్రపత్తేరపి తథాత్వే ఉపాయోపేయాన
స్తగతత్వ ప్రతిపాదకస్వతన్త్రచరణశ్లోకవ్యాఖ్యానే విస్తృతరహ
స్యాది గ్రన్థవాక్యవిరోధాత్, అతిశయితభగవదభిమతిజనకత్వమేవ
భగవన్ముఖోల్లాసహేతుత్వం స్వరూపానురూపత్వే హేతుతయా
ఉక్తమిత్యేకే,

“శాశ్వతీమముసంసిద్ధిః” ఇత్యాదివచనాత్, అసాధనప్రతిరూప
భగవన్ముఖవికాసఏవానయాజాయతే; యాతుసాధనీభూతాఉపాయ
మస్తరేణైతత్కార్యం కరవాణీత్యాకారికాప్రీతిః, సాకేవలం ప్రతిబ
న్ధకాభావవిధయా ఏతత్ప్రయోజ్యా; ఉపేయశరీరాననుప్రవిష్టత్వ
స్తుసిద్ధోపాయనిష్పాద్యత్వాభావాత్. స్వీకారేన త్యేవ భగవతస్సిద్ధో
పాయకార్యకరత్వాదితి తత్వదీపే ఉక్తమ్.

స్వీకారస్యాపి సిద్ధోపాయనిష్పాద్యత్వ ప్రతిపాదనస్తు అసాధ
నత్వ సాధనార్థమన్యపరమిత్యన్యే.

సన్వస్యఃప్రపత్తే సకృదన్ముష్యైత్వాత్, వర్తమాననిర్దేశో
సజ్జతః. సకృత్త్వఞ్చస్యాః “సకృదేవప్రపన్నాయ” ఇత్యాదిభిరవగ
మ్యతే; సచ తత్ర ప్రపన్నోద్దేశేనా భయప్రధానవిధానే తాత్పర్యా
త్, ప్రపత్తే సకృత్త్వవిధానే వాక్యభేదాపత్తే; “సకృదేవాభయం
దదామి” ఇత్యేవాన్వయఉచితఇతి సతతః ప్రపత్తే సకృత్త్వసిద్ధి రితి
వాచ్యమ్. వ్యవహితాన్వయప్రసక్తాత్, పశ్చాద్భయప్రసక్తేనలభాయం

దదామిత్యుక్తే అస్వారస్యాత్, విభీషణవిషయే పాశ్చాత్యభయానా మపి పరిహారదర్శనేన అనుష్ఠానవిరోధాత్.

ప్రసక్తసర్వభయానాం యుగపన్నివృత్తేర్వివక్షితత్వేచసర్వ భూతేభ్య ఇత్యేక కేషన్నిరేకే నైవతత్పిద్యే సకృత్పదనై యథ్యాపత్యే శ్చ * ప్రపన్నాయే త్యనేనైవాస్వయాచిత్యాత్, వాక్యభేదస్తుసర్వ భూతేభ్య ఇత్యనురోధాదావశ్యకః, సహి సర్వభూతనిమిత్తాభయ ప్రదానం విధేయపశ్చమి మాశ్రిత్యనక్తుం శక్యమ్. ఉపసర్జనాస్వయ ప్రసంగాత్. అతఃప్రపన్నోద్ధే కేన అభయప్రదానవిధిః. యత్ప్రపన్నా యాభయం దదామి, తచ్చ సర్వభూతేభ్య ఇతి విధిరితివత్, ప్రసక్తే సకృత్త్యేపి విధిరస్తు;

యది సవాక్యద్వయతావశ్యకేతి వాక్యత్రయమపి స్వీకర వ్యమ్. సవాక్యద్వయ మప్యస్తి, యత్, “సకృదేవప్రపన్నాయ త వాస్మీతిచయాచతే. అభయం దదామి-తచ్చసర్వభూతేభ్యః; న కేవల మసపరాధిభ్య స్సుగ్రీవాదిభ్యః; కీన్వాద్ధ్రావరాధిభ్యో రావణవాయ సాదిభ్యోపి” ఇత్యర్థస్వీకారాత్, (౧) “విభీషణోవా సుగ్రీవ యదివా రావణస్త్వయమ్” ఇత్యుత్తరశ్లోకానుగుణ్యా దితివిభావ్యతే; తదా శ్యనువాదసామర్థ్యాదేవాభయప్రాప్తికామసకృత్త్వాం ప్రపద్యస్వా పేక్షితం విజ్ఞాపయే దిత్యవగమ్యమానో విధిసకృత్త్వమపి విదధా త్యేవ.

నచైవం (౨) “త్యక్త్వా పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ రాఘవంశరణం గతః || సర్వలోకశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్మనే | నివేదయ

తమాం క్షీప్రంవిభీషణముపస్థితమ్” ఇత్యుష్టాదశే, (౧) “సతురామస్య
ధర్మాత్తా నిపపాతవిభీషణః । పాదయో శ్శరణాన్వేషీ చతుర్థి స్సహ
మన్త్రిభిః । అబ్రవీచ్ఛ తదా రామం వాక్యం తత్ర విభీషణః । అనుజో
రావణస్యాహం తేనచాప్యనమానితః । భవంతం సర్వభూతానాం
శరణ్యం శరణంగతః । పరిత్యక్తామయూలఙ్గా మిత్రాణిచ ధనాని
చ । భవద్గతం మే రాజ్యం జీవితం సుఖానిచ” ఇతి వింశేచ విభీ
షణే ప్రపత్తేర్ద్విరనుష్ఠాన ప్రతిపాదన మసజ్జతం స్యాదితివాచ్యమ్.

భగవత్తత్పరికరానుమతివిరహే ప్రపత్తిర్నఫలతీతి “అస్తాక్
హన్తుమ్” ఇత్యుక్తవతఃప్రతి, అష్టాదశే రాఘవం శరణంగన్తు
మాయాతః, భగవత్తేష్యే తదర్థం జ్ఞాపయతేత్యే తావన్నాత్ర ప్రతిపా
దనాత్, “సఖిత్వం భ్యపైతునః” ఇత్యుక్త్యనంతరం వింశవివతద
నుష్ఠానాదితికేచిత్.

అన్యేతు అభయప్రదానానంతరభావిత్వం శరణాగతేరనుచిత
మతి పాదయోర్నివతనం వృత్తియాపమ్; “భవంతం సర్వభూతానాం
శరణ్యం శరణంగతః” ఇత్యుపాయం లబ్ధవానిత్యర్థాత్ భగవద్గణ
శ్లాఘాపరమిత్యుష్టాదశ ఏవ ప్రపత్తిరిత్యాహుః.

“సకృదేవప్రపన్నస్య కృత్యం నైవాస్యదివ్యతే,” “సకృదేవ
హిశాస్త్రార్థః కృతోయంతారయేన్నరమ్” ఇత్యాదీనిచ సకృత్తేప్ర
మాణాని భూయాంసి.

నచ “బహిర్దేవసదనందామి” ఇత్యాదానివానుష్ఠానకాలా
భిప్రాయోవర్తమాననిదేశః. తథాపియావదాయుషమర్థచింతనపూర్వ

(౩౯) మూ;—పతకమాననిదేశశమ్ నత్వమ్ తల్లె యుదు త్తజ్జనహ
తు అనునన్వికైకాక.

క మనునన్వియతయావచనసిద్ధస్య ద్వయస్య వర్తమానప్రపత్తిప్రతి
పాదకత్వానుపపత్తేః, ఉత్తరక్షణావచ్చిన్నవృత్తితావిరహే భూతని
దేశశస్య ప్రాయశోదర్శనాత్. “శరణం తే వజమ్” “శరణమభజమ్”
ఇత్యాదావివ బహుతరోత్తరకాలీనానునన్దానోపయోగిభూతని దేశ
స్యైవచిత్యాదిత్యతః (వర్తమాననిదేశశమితి)

“ప్రపన్నస్యాపిహి పునదేశహేకర్మకృతేస్థితే । దురితానివరాం
వృత్తిం దూషయన్తి ముహుర్బలాత్ । అపాయాదుస్తరాహ్యేదే
హబద్ధనిబద్ధనాః । ” ఇతి న్యాయేన ముర్ధాధికారిణాం రజస్తమోవశేన
ఉపాయాపాయసంసర్గసమ్భవాత్, తత్రచ, “ప్రాయశ్చిత్తిరియంసా
త్రయత్పున శ్శరణం వ్రజేత్” ఇతి శరణాగతే రేవప్రాయశ్చిత్తత్వే
నవిధానాత్, “ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదుత్పన్నానర్థనాశకః । తస్యం
శంస్తై నకుర్వీతమనీషీపూర్వరాశివత్,” ఇతి ప్రాయశ్చిత్తాస్తరనిషే
ధాచ్చ, సత్త్వోద్భవేనానుతాపేజాతే “సకృదేనప్రపన్నస్య” ఇతి
సకృత్కృతాయాః ప్రపత్తేః పునఃకరణాయోగాత్, పూర్వకృతప్రప
దనానునన్దానాత్మికాపునః ప్రపత్తిరావశ్యకీతి తద్రూపేణాస్యా అను
వర్తమానత్వాత్, నాత్యస్తవిచ్ఛేదఇతి వర్తమాననిర్దేశేన జ్ఞాత్యుక్త
ఇతి వ్యాచఖ్యుః.

అత్రవదంతి, నప్రపన్నానాం శరణాగతిరేవ ప్రాయశ్చిత్తిరితి
నియమః. అనన్యసాధ్యఇత్యాదివచనానురోధేన ప్రతిపదోక్తప్రాయ
శ్చిత్తా సమర్థవిషయత్వాత్; పునఃప్రపత్తివిధానస్య “ప్రాయశ్చిత్తిరి
యంసాత్ర” ఇత్యత్రపదస్యప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తా సమర్థపరత్వాత్.

అతవస్థా క్తం ప్రహ్లాదాచారితే “శక్తాప్రతిపదోక్తంస్యా దశ
కౌశరణాగతిః । ప్రాయశ్చిత్తమిదంహ్యే తన్నిర్మితస్తుమనీషిభిః । అనన్య
సాధ్యేసాభీష్ట ఇతి న్యాసస్యలక్షణాత్ । శక్తాప్రతిపదోక్తస్తుప్రాయశ్చి
త్తంహిసిద్ధ్యతి । అన్యథాతీప్రసజ్గస్యాదవైష్ణవగృహాశనే । శరణా
గతహస్తుస్యాత్ప్రసవ్యైవపరిగ్రహాః” ఇతి,

ఏనఞ్చ “ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదుత్పన్నానర్థనాశనః” ఇతి
వచనముత్పన్నవ్యాధ్యాదినివర్తక కర్మవిపాకాదిపరమ్. అన్యథా
పునః ప్రపదనన్వీకారేప్యగజ్జే.

నచ, “అజ్ఞానాదభవాజ్ఞానాదపరాధేషుసత్స్వపి । ప్రాయ
శ్చిత్తంక్షమన్వేతి ప్రార్థనైకైవకేవలమ్” ఇత్యాది స్విభవనిషేధ
ప్రతీతేః, తేషాం సహకార్యన్తరాసమఽహితప్రార్థనాయాఅప్యశక్త
విషయే ఫలావినాభావమాత్ర ప్రతిపాదనపరత్వాత్; అజ్ఞానాదితి
పూర్వార్థవిషయమ్.

ఉత్తరాఘోష్వపి మహాపాతకాదివిషయంవా, స్వల్పానామ
శ్లేషవిషయత్వేన ప్రార్థనానపేక్షత్వాత్, యది పునరత్రశబ్దస్యాప్ర
కృతప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాసమర్థపరత్వాసమ్భవాత్ ప్రపన్నమా
త్రవిషయత్వమేవోచితమ్. ఉపాయాన్తరాశక్తేః ప్రపత్త్యధికార
త్వేపి తత్తత్పాతకప్రాయశ్చిత్తాశక్తైరప్యనపేక్షితత్వా దితివిశేష
విహితప్రపత్త్యతిరిక్తసాధ్యత్వాత్, స్వాభీష్టస్యలక్షణసజ్గతిః సతిచ
సామాన్యతః ప్రపన్నస్యప్రాయశ్చిత్తనిషేధేన విశేషవిహితప్రాయ
శ్చిత్తాతిరిక్త ప్రాయశ్చిత్తసమ్భవః. ప్రాయశ్చిత్తశబ్దస్య కర్మవిపా
కాదిమూత్రపరత్వేన సజ్గోచారాభావాత్, “ఉత్పన్నానర్థనాశనః”

ఇత్యన్య విభాగ హేతువై బాత్యమాత్రకథనమత్యైవ, అనన్తశబ్దస్య సావపరత్వేన కృతిపాప ప్రణాశన మిత్యనేపవ్యాఖ్యాతత్యైవ.

ఉక్తంహి ప్రపన్న పాపిణితపన “ప్రాయశ్చిత్త తథావ్యభా కృతపాప ప్రణాశనమ్ । చాస్త్రాయణాదికర్తృక మన్యశ్చన్యాశ్చనా దికమ్ । అత్రహింసాద్యపాపాన్య తామ్యం నైత్యాదికంతథా । ఉపాయఃకర్మసాక్ష్యాది ప్రాయశ్చిత్తాత్మకం తథా । చాస్త్రాయణాది కంక ర్మ సమర్థాత్తు కదాచన । భావ్యనర్థస్యయశ్కర్మ పరిహారాయ కీర్తి తమ్ । సన్ధ్యార్చా వచ్చాయజ్ఞాది తన్ముముముక్షుభి రాన్మతమ్ । నైమిత్తికఞ్చాగ్రయణం సీమన్తోన్నయనాదికమ్ । అగ్న్యాధానాదికం కార్య మధికారేనతిద్విజైః । నిషిద్ధకామ్యోపాయాభ్యుక్తార్థాన్యాని నాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తం విశేషేణ ప్రపన్నస్య యదుచ్యతే । లక్ష్మిత న్త్రేయలయా నిమిత్తేతులదాచరేత్” ఇతి.

గురుల ధ్యోత్వ ప్రతిపరోక్ష ప్రపదనయో రసాన్యర్యన్య తత్త్వైఃపాపాదితమ్. “భగవద్ధ్యాయు క్తస్య తథ్యానాదపధిక్రియా నాస్తీకన్యతుమూర్ధస్య యుక్తంభ్యా దశవాన్సికమ్ । ఏవం విషయభే దేన గురుల ధ్యోత్వ సమకరి” ఇతి. ఏవన్తై తద్విరోధాత్కేషువి త్కోశేష్వదర్శనాత్, “కనలయాయదుచ్యతే” ఇత్యనన్తరం “సకృ దేవహి” ఇత్యాది తన్త్రయననసాత్కర్మ్యన యుక్తత్వాద్య; మధ్యేత త్కావిత్యాదికావచిత్రం ప్రక్షిప్తమ్.

అతిప్రసజ్ఞస్తు ప్రపత్తిప్రభావవేదిభిః ప్రాథమికప్రవత్తావివహా ధవ్య; అనువృత్తపాయస్యహి “జ్ఞాత్వాప్యపాయ హేతుత్వం యాకి రరోతి విమూఢభిః । భాగవదహితత్రస్యాన్నిష్కృతిర్నానయాచహి” ఇతి భగవదసభిమతిత్వాతిశయ ఉక్త; లోకవజ్రహంకం వా ప్రతిప

దోక్తానుష్ఠానమ్; శరణాగతేః పరైర్ని శ్చేతుమశక్యత్వేన తదభావేపా
జ్ఞబహిష్కారానివృత్తేః.

అతఏవ బుద్ధిపూర్వేష్యపి ప్రపత్తేరేవనజ్ఞిహితీ ప్రపత్తి
ప్రతిసన్ధాన కార్యతయా సాధనాంతర నివృత్తిర్వేదాంతాచార్యైరస్య
భిహితా; “భూయోపి త్వత్ప్రపత్త్యాప్రశమితకలుషాన్” “అపరాధ
ప్రసక్తేచ పునః ప్రపదనంక్షమమ్” ఇత్యాదౌచ అనకృత్ పునః ప్రప
త్తి రేవవర్జితా.

యద్యపి “అపిచేత్పాతకం కింఞ్చి ద్యోగీకుర్యాత్ప్రమాదతః ।
యోగమేవనిషేవేత నాన్యత్కర్మ సమాచరేత్” ఇత్యేతత్ప్రమా
దికవిషయమ్; ప్రామాదికానామ క్లేష విషయత్వేన యోగవిచ్ఛేదో
నకార్యఇత్యర్థకం శుతప్రకాశికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్; తథాపి ప్రప
త్తిస్థలే ప్రమాదత ఇత్యశ్రవణాత్, “దై వాద్వాయదివామోహాద
పాయస్య పరిష్టవే । భజమానోభ తావేపలక్ష్మీనారాయణాపుభౌ”
ఇతి దై వమోహశబ్దాభ్యాం జ్ఞానాజ్ఞానకృతయోగసంజ్ఞిహాత్, శక్త్య
శక్త్యనుప నిబద్ధాచ్చ పునః ప్రపదనమేవ ప్రాయశ్చిత్తమ్.

“తానిసర్వాణ్య శేషాని పాపాని ప్రశమనయేత్ । పునః ప్ర
పదనేనాశు కర్మభిర్వాపి తత్పురైః । ప్రాయశ్చిత్తస్తు పరమం ప్రపత్తి
స్తస్య కేవలమ్ । కుర్యాత్కర్మాత్మకం వాపి వాసుజేవ మనుస్సరన్”
ఇతి భరద్వాజోక్తేః; సామాన్య విశేషాపాయయోగ్యుభ్యం ప్రాయ
శ్చిత్తం ప్రపదనమేవకార్యమ్; లోకసంజ్ఞిహార్థస్తుసామాన్యాపాయే
శాస్త్రోక్తమ్, విశేషాపాయే వైభవేష్ట్యాద్యపివాకార్య మిత్యవగ
మాత్.

ఉభయత్రవాపిశబ్దశ్రవణాత్, ప్రపత్తౌ పరమశేవలశబ్దయో
శ్శ్రవణాచ్చ పాపనిర్హారకత్వం కర్మణాం ప్రాప్తిశ్చ సజ్జగహహేతుత్వమ్;
ప్రపత్తౌ రిశక్త్యాధికారత్వ స్వీకారే పరమశబ్ద విరోధావత్తే రితి విభా
వ్యతే; తథాపితస్యాః పూర్వకృత ప్రపదనానుసంధానరూపత్వాభావః.

సకృదేవేత్యస్య విద్యాస్తరన్యాయ ప్రాప్తావృత్తినివారకత్వే
పివిధిప్రాప్తావృత్త్యనివారకత్వాత్; “సకృదేవ ప్రపన్నస్య కృత్యం
నై వాన్యదివ్యతే । ఉపాయాపాయముక్తస్య వర్తమానస్యమధ్యతః”
ఇతి, ఉపాయాపాయసమ్ముఖ విరహాదశాయామేవ కర్తవ్యాస్తర
నిషేధాత్.

సచ సమర్పితభరస్యా స్వీయత్వాత్ పునస్సమర్పణా సమ్భవః;
మోక్షార్థభరిస్య తథా త్వేపి అపాయ నివృత్త్యర్థభరస్య అసమర్పిత
త్వాత్; సహాయమపాయో మోక్షప్రతిబంధకః. ఫలవిశమ్భావక్షే
శాన్యతరమాత్ర హేతుత్వాత్; సచ, “కృతేపాపేన సుతా పాపై”
ఇత్యాదిషు స్మరణశబ్దశ్రవణాత్తద్విధిః. ప్రథమప్రపత్తావపి స్మరేతి
శ్రవణాత్.

సచప్రాథమిక ప్రపత్త్యై వాపాయనివృత్తేః పునః ప్రపదనా
సమ్భవః. భక్తేరివతస్యాబుద్ధి పూర్వానుమాత్ర నివర్తకత్వాత్; పు
నఃప్రపత్తి విధాన సానుభవ్యేన సర్వశబ్దసంజ్ఞాచస్య న్యాయ్యత్వాత్;
“సభిభేతి కుతశ్చన” ఇత్యాదీనాం భక్త సాధారణ్యాత్; “అపా
యా ద్విరతశ్శశ్వత్,” “అథోపాయ ప్రవృత్తశ్చ” ఇత్యాదీనా ఫల
విశమ్భు ప్రశితేశ్చ. అన్యథా పూర్వకృత ప్రపదనానుసంధానస్యా
వైయధ్యాత్.

నచతదృశ్య నివృత్త్యర్థ ముపాయాన్తరనివృత్త్యర్థః; ప్రా
యశ్చిత్తత్వోక్తి విరోధాత్, ప్రపన్నవిషయేష్యపాయానాం నిగ్రహ
హేతుతయా భగవత్కృపాయాపాపాయ విరోధిత్యన్య శ్రీవచనభూ
షణ వ్యాఖ్యానాదావభిహితత్వాచ్చ; ప్రారబ్ధనివృత్త్యన్తు “ప్రా
రబ్ధస్యాపిభూయసీ” ఇతి విశేషవచనాత్; నచ బుద్ధిపూర్వోత్తరాఘ
విషయే విశిష్యకేఞ్చిద్వచనం దృశ్యతే.

నచ ప్రాగేవబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘోద్దేశేనాపి ప్రపత్త్యనుష్ఠా
నమ్; వచనమన్తరేణాపితథానుష్ఠానేభక్తావశి తత్ప్రసక్తాత్; సర్వైర
ప్రేమమనుష్ఠాతుం శక్యత్వేన పునఃప్రపత్తివచనస్యనిర్విషయత్వానంతే
శ్చ; (౧) “కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వాన శేషతః క్షమన్స్” ఇతి భాష్యకా
రోక్తిర బుద్ధిపూర్వమాత్రవిషయా; వినాశవిషయాణామివ పూర్వా
ఘానాం, అశ్లేషవిషయాణామప్ర్యుత్తరాఘా నాంక్షమణ ముపపన్న
మ్; కరిష్యమాణశబ్దోవా కారయిష్యమాణ పాపారమ్భకపాపవరః.
నిమిత్తవతఏవహి నైమిత్తికేధికారః. అన్యథా అన్యైశ్లేషాధికరణ
విరోధాత్.

నచైవమపి సర్వైరేవమేవ ప్రపదన్యకర్తు శక్యత్వాత్. పు
నః ప్రపత్తివచనస్యనిర్విషయతా, పాపారమ్భకపాపనివృత్తే స్పష్టతః
ప్రయోజనత్వాభావేన కామనానవశ్య మ్భవాత్, ప్రత్యుత అగ
మ్యాగమనాటిజన్య సుఖవిరోధిత్యేన ద్వేషస్యైవసమ్భవాత్; శాన్తి
లీలృత్తాంతాదాచ, జ్ఞానవత్కృత స్యాన్య పాయస్య భగవన్నిగ్రహ
హేతుతా ప్రసిద్ధేతి శ్రీవచనభూషణాదౌస్ఫుటమ్.

నచ, (౧) “పరిహరమధునూదన ప్రపన్నాన్” ఇత్యుక్త్యా ప్రప
న్నస్య బుద్ధిపూర్వాఘాలేప శ్చఙ్కనీయః. ఉపానశేషస్వి యమన

శ్యత్వాభావశ్రవణాదుపక్షేనా దీనాన్ని అత్రాపినమ్భువాత్; రహస్యామాయే “ఇహైవ కేదిదుపక్షేనాభవన్తి” ఇతి సామాన్య నిర్దేశేన ఖజ్జత్వాద్యక్తిదుపక్షణాద్ధేతి జ్ఞాయతే; తేనజ్ఞానమాద్యై భగవదనుభవసజ్జీచ విచ్ఛేదభగవద్భాగవతై బ్జుర్య రసగర్వాబహిష్కారాదయోపి విపక్షిత ఇతి, కేపాభ్యుత్కృతాపరాధా నామ కృతప్రతిసమాధానానాం కాణత్వాద్యదర్శనే పినక్షయః.

దృశ్యమానానాన్ని ప్రార్థి కర్మఫలత్వవద్వచనాదపాయ ఫలత్వమపిశక్యం వస్తుమితి నైకాంతతః ఫలాభావ నిశ్చయః. రాజహి కృతాగనస్వపుత్రాన్ స్వయం శిష్యున్నపి నాన్యకృతాపరాధం సహత ఇతి, కృతాపరాధభాగవతానాదరన్య భగవదసహ్యతాయాం దృష్టాంతకథనాత్; సరవరమునిభిరపి బుద్ధిపూర్వాభిసృశియోహేతుతాగ్రీకృతైః.

రాక్షసీనామపి “భవేయం శరణంహింసః” ఇత్యేతదనన్తరభావ్యపరాధా మారుతికృత వధోధ్యోగనిమిత్త భయజనకత్వేన కృతకార్యః; అతోనపాగ్నదబ్ధి పూర్వాఘోసచ అత్యంత మనుగ్రహః. “లఘురణ్ణః ప్రపన్నస్య రాజపుత్రాపరాధవత్ । వివేకినాం ప్రపన్నానాం ధీ పూర్వాగస్య నుద్యమః । ఘర్ధ్యానామను తాపాది శ్చిత్వా కఠినచేతసామ్” ప్రపత్తి ప్రతిసన్ధానం తావపై రుపదిశ్యమానం ప్రామాదికవిషయే ప్రాయశ్చిత్త ప్రివృత్తి నివృత్త్యర్థం, బుద్ధి పూర్వవిషయే పునఃప్రపత్త్యతిరిక్త ప్రాయశ్చిత్తనివృత్త్యర్థం వా; బుద్ధి పూర్వాభిసృశి సర్వశబ్దార్థాంతః ప్రవేశకథనమ్; తదపి సర్వభాషల ప్రతిబంధకమిత్యేవం పరతయా యోజ్యమితి,

అబ్రాహం, దాశరథ్యనుయుక్తేన భగవతా భాష్యకారేణ ప్రపత్తేః ప్రార్థనానివర్తకత్వేనా శుచ ఇతి ప్రమాణం దర్శితమ్; అనార్తస్య ప్రార్థనా దేహే శోకాభావాత్తదనువృత్తిః, ఏనశ్చ శోకజనక సర్వపాపనివర్తకత్వం ప్రపత్తే స్సంక్రమితవన్నమ్. యది సహస్రస్య మానే నాపి బుద్ధిపూర్వోత్తరాశ్శేన సజ్జాతశోకః, తదపి తుమస్వేతి ప్రార్థయతే, తదా తదపి భగవాన్ తుమతపి; అతపవభాష్యకారైః “కృతా క్రియమాణా కరిష్యమాణాంశ్చ సర్వాన శేషతః తుమస్వ” ఇతి ప్రార్థితమ్; అబుద్ధి పూర్వకాణ్య పుష్కలరాఘవ్య కృతా శ్లేషః.

సచావశ్యం నిమిత్తస్య తత్కాలీనత్వాపేక్షా; “ఏవైర్గృమకాదశకపాలం నిర్వపేజ్జనతామేష్యన్” ఇత్యా దౌఢవిష్యజ్జనతాగమనస్య నైమిత్తిక ప్రయోజకత్వాత్; నాపి నిమిత్త నిశ్చయఏవ; తథా ఉపరాగశబ్దయాపి స్నానాద్యాచరణాత్, “సంనతసైన్యకంవా పిచ రేత్రైర్చక్రిందివిజోత్తమః! అజ్ఞాతభుక్తశుద్ధ్యర్థమ్” ఇత్యాదావభావాత్; స్పర్శశబ్దయాపి శిష్టైస్సాన్నానా చరణాత్, బహ్వయాససాధ్యస్థలీయ నిష్కన్నప్రసృతై పునర్నిమిత్త నిశ్చయోపేక్షిత ఇతి నైష్యన్మహాపాత కాదిశబ్దయా తత్తత్ప్రాయశ్చిత్తానాం నిత్యమనుష్టానప్రసంగః.

పస్తతోనసాపేనిమిత్తే ప్రపత్తిస్తన్నివృత్తికా మనయాత్వనుష్ఠీయత ఇతినాత్ర తత్ప్రసక్తిః; ఆవాహితా దేవతాయాగాకరణేకుప్యేదితి నన్నేహ కిచ్చిద్బాధకమ్; కరిష్యమాణుడస్య కరిష్యమాణపాపారమ్భక పాపపరత్వే లక్షణా; పాపాస్త రారమ్భకత్వేన క్రూర్యభ్యాపనాయపుగగుక్తి స్వీకారేవికృతానిత్యస్య తదతిరిక్తపరత్వేలక్ష

ణా; సచభక్తావపితథానుష్ఠానప్రసక్తిః; తస్మాన్నియత ఫలకత్వాత్. ప్రసన్నస్థలే భగవత స్సర్వేష్టప్రదత్వాత్; అతఏవహి యావత్ప్రారబ్ధం యావత్తద్దేహం యావత్తత్తణుంపేతి ప్రసన్నానాం మోక్షావధి నియమేతదిచ్చాతారతన్యమేవ సర్వసాక్షికం ప్రమాణ మితి నిశ్చేప రక్షాయాముక్తమ్.

సచప్రసాదః ప్రసత్తి సచసన్య నిర్విషయత్వాసత్తిః; సకృదేవప్ర పన్నస్యేత్యాన్యనురోధేన “ప్రపద్యేత హృషీకేశం శరణం శ్రీవతిం హరిమ్” ఇత్యాదేరినతస్యప్రపత్తిప్రతిసన్ధానమాత్రపరత్వాత్, తద్వి ధేశ్వప్రాప్తియశ్చిత్తాంతనివృత్తిమాత్రపరతాయాః ప్రాయశ్చిత్తాత్మకః కశ్చిదిత్యాది వచనాంతరానురోధేనాశ్రయణాత్ ;

సచైవమనుతాపాదినై యర్థమ్; ప్రాతికూల్య వ్యవసాయని వృత్తేన హ్యాధికారిణాయదివాసనాబలాత్ కదాచిద్బుద్ధిపూర్వాణిపా పానిభవన్తి. తదాతాన్యసిసాధవ్యా నిశ్చిప్రాప్తితే, భగవతాతతోన్య వ్యమ్. యదిచనాస్యానుతాపస్యాన్నాసా ప్రాతికూల్యవ్యవసాయాన్ని సృత్త ఇత్యనధికార్యేవాసా; అతిఏవ, అపచారాన స్తరమనుతాపా నుదయే జ్ఞానమేవానుత్పన్నం వేదితన్యమితి వేదాంత వేద్యైరుక్తమ్. ఏతేన (౧) “నావింతోదుశ్చరితాత్” ఇత్యాది శాస్త్రవిరోధప్రసక్తోప నిరస్తిః.

సహిమయాబుద్ధిపూర్వం పాపాన్యనుష్ఠాన్యస్తే; తానిచభవ తాక్షస్తవ్యానీతుక్తోపిభగవాక్షమతే. తస్యప్రసత్తికాలేపి ప్రాతి కూల్యవ్యవసాయనివృత్తిభావేన అనధికారత్వాత్. కిన్తుప్రాతికూ ల్యవ్యవసాయనివృత్తిభగవత్ప్రపయాజాతా; అథాన్యతికూరప్ర కృతిసంపర్గనశాత్ కదాచిద్బుద్ధిపూర్వకాపరాధోత్పత్తౌ కథమిసర్వ

జ్ఞానాక్షిపంశోచతా యదికదాచిత్పున్యః, తాన్యపిక్షమస్వేతి ఈదృశస్య చాధికారిణోనుతాపోజాయత ఏవ.

యన్యకృతేనానుతాపస్తస్య పునఃప్రవృత్తౌ బాధకాభావాత్ అనువర్తస్తవలభూనినక్షస్తవ్యానితాని. తదుక్తమ్. (౧) “క్షమాసాపరాధేనుతాపిన్యపేయాత్కథంసాపరాధేసి దృష్టేమయిస్యాత్” ఇతి; బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భకపాపనివృత్త్యుద్దేశేనాపి ప్రపదనానుష్ఠానేపునః ప్రపదనవచనస్యనిర్విషయతాస్యాత్. యన్యబుద్ధిపూర్వకపాపేషు నిగ్రహసాధనతాజ్ఞానమ్; తస్యతతవప తన్నివృత్తీచ్ఛాసమ్భవాత్; యన్యహితజన్యసుఖవిరోధితయా తన్నివృత్తౌద్వేషః; తస్యప్రాతికూల్య నివృత్తౌత్వాభావేన అనధికారిత్వాత్; బుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భక పాపనద్బావశ్చననిశ్చితః; అతోనిమిత్త నిశ్చయస్యైవనైమిత్తికాధికారిత్వం వదతాం తన్నివృత్త్యుద్దేశేనాపి నప్రపదనసమ్భవః; నవా తతాప్రసిద్ధివిషయవచనమస్తి. పార్థివ నివర్తకత్వవచనానామ్, “ఆర్తానామూశుఫలదా” ఇతి వచనానురోధేన అధికారివిశేషవిషయత్వస్యవక్తవ్యతయా వర్తమానదేహనుభ్యుపగచ్ఛతోబుద్ధిపూర్వక పాపారమ్భక పాప నివృత్తిమూత్ కామనాయాంత నివృత్త్యసిద్ధేః.

అన్యథావర్తమాన దేహనుభావ్య దుఃఖహేత్వంశనివృత్తి నూత్రేచ్ఛాయాం తన్నివృత్తేరపి ప్రసక్తేన దుఃఖానుభవిత్ప్రపనోఽచ్చేదప్రసక్తాత్. సచబుద్ధిపూర్వకపాపారమ్భక పాపభిక్షదారమేభుఫలనిశ్చయేభావేజితి తస్యాప్యార్తతా; కాలవిశేషావచ్ఛిన్నమోక్షచ్ఛాయామవిశమ్భాత్; తదభావేతత్కృత విశమ్భభీతస్య తన్నివృత్తి కామనయా తన్నివృత్తానపి ఆశుఫలదత్వోక్తేరేవప్రమాణత్వాత్,

వైరాగ్యాయదుఃఖశాంత్యంశోనేశ్వరేణ తుమ్యుతభిశితాప్రయోజకపాపేషితుల్యమ్.

నచోపాసనస్థలేపి బుద్ధిపూర్వకపాప నివృత్తికామనయా అజ్ఞప్రపత్త్యనుష్ఠానప్రసక్తిః; భక్తువకారస్యైవతదజ్ఞతయాపృథక్ఫలా యాతథాత్వాత్, ప్రాయశ్చిత్త రూపాయా నిమిత్తేన త్యేవకరణాత్, కారణపాపనివర్తకప్రపత్త్యనుష్ఠానప్రసక్తేన తౌల్యాచ్చ; ప్రపన్న సారిజాతేచ “తస్మాత్ప్రమాదాబృద్ధ్యా వాయత్పివన్న స్యదుష్కృతమ్ | తత్సర్వంశమయత్యాశు శరణాగతిరేవసా” ఇతి ప్రామాదికనివర్తక త్యేనాభిమతాయాః పూర్వప్రపత్తేరేవ బుద్ధిపూర్వకనివర్తకత్వోక్తే శ్చ; ఏతన్మూలభూతం “జైవాద్వాయ దివామోహాత్” ఇతి వచనమ్.

నచ, అనల్పస్య ప్రామాదికస్యాపి ప్రాయశ్చిత్త సాపేక్షతా; “అపిచేత్పాతకమ్” ఇత్యేతద్విరోధాత్; దృశ్యతేచప్రాగేవబుద్ధిపూర్వకపాపనివృత్తిప్రాగ్భనా; “తథాప్యత్ర ప్రవృత్తిర్యాత్వత్సత్వతేనానివినశ్యతు” ఇతి, అవగమ్యతేహిలోటాప్రార్థనా; యద్యపిచాత్రాపిస్సృతిసాపేక్షత్వప్రతీతిః, తథాపి, త్వత్సృతితేరితి బహుప్రీహేష్టమీ; స్మృతిరపితుప్రార్థ్యతే; మాభూత్ప్రాయశ్చిత్త ప్రవృత్తిరితి.

అథవా, “నావిరతోదుశ్చరితాత్” ఇత్యాది శాస్త్రవశాత్ప్రేషతేస్మృతిమదధికారివిషయఏవబుద్ధిపూర్వకపాపనివర్తకత్వమ్; ఏవంబు అధికారభూతాయాస్సృతితేరపిహేతుత్వోక్తిరవిరుద్ధా; తథాచ, బుద్ధిపూర్వోత్తరామనివృత్తిప్రార్థనాయాం “యద్యరుతప్తామాంస్సరసి, తదాతదపినివర్తయిష్యామి” ఇత్యేవభగవతస్సంజ్ఞాల్పః.

యస్తస్మిన్తాపస్సరణే అపి ప్రార్థయతి, తస్యతేఅపిసమాన్విదయ త్యే
వ. నతుప్రామాదికవత్సర్వభానిగ్రహానుదయః.

యస్తుపాపారమ్భకపాపనివృత్తిమేవ ప్రార్థయతే, తస్యపాపా
త్పత్తిరపినాస్తీతి నైతద్విచారావసరః. యేనతు ప్రాక్సప్రార్థితమ్,
తస్యపునః ప్రపత్తౌబాధకాభావఇతి తత్సాధారణ్యాయైవ(౧)“శరణం
వ్రజేత్” ఇతివచనమ్; నచైవం పునఃప్రపత్తేరపి పాపశబ్దార్థతాకథ
నవిరోధః; ప్రపత్తౌసాధనత్వానగ్గీకారేణ ప్రాగుపాయత్వేనానుసంహి
తస్యైవభగవతలతాప్యపాయత్వానుసంధానస్యకర్తవ్యతయా, ఉపా
యాంతరేష్వనుపాయత్వజ్ఞానస్యశుద్ధస్మృతిరూపతయావా పూర్వపు
నఃప్రయోగనిషేధోపపత్తేః,

యస్యహికర్మణ్యేపౌపాయత్వబుద్ధిస్తస్య పరంకర్మభేదాన్మో
క్షోపాయోనుస్థితః; ప్రాయశ్చిత్తన్విదానీం క్రియతేఇతిమతిః; య
స్యపునర్మోక్షోపాయత్వేన వృతోభగవానేవ ప్రాయశ్చిత్తం భవత్వి
త్జ్ఞానమ్, తస్యతదంశేన ప్రతిసంధానరూపమితి శక్యతే వ్యవదేష్టుమ్.
ఏతదభిప్రాయే ధైర్యహ్యుపాయబుద్ధ్యాకృతాప్రపత్తిః పాతకతుల్యే
త్యుక్తమ్.

ఉక్తశ్చులక్ష్మీతస్మై:-“భజమానోభతావేవ లక్ష్మీనారాయణా
పుభా” ఇతి, నహ్యన్యవ్యావర్తకంతత్పదమితి, అసంహితత్వవిషయ
కత్వమావశ్యకమ్, విశ్వాసాదీనాం ప్రాగేవసిద్ధానా మనువృత్తేః,
క్షమస్వేతిప్రార్థనామాత్రమేవాపేక్షితమితి, “అజ్ఞానాదభవాజ్ఞానా
త్” ఇతి శ్లోకేవ్యక్తమ్. “ఏకైవకేవలమ్” ఇతి హ్యజ్ఞాన్తరసాధ
నాన్తరా సంసర్గాప్రచ్యుతే.

భగవదుపాయభావాననుగుణ కై జ్జగత్పతిరిక్త ప్రవృత్తిమా
త్రానన్వయ విషయకంజ్ఞానం స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతః ప్రాగే
వవృత్తమితి భరన్యాసప్రాధాన్యా త్పునరుపాయ వరణస్యసర్వపాపశ
ద్ధార్థకోటినివేశో రమ్యజామాతృదేవైః కృతః; తతోమోక్షణస్తుత
స్యఫలాప్రతిబద్ధకత్వసమ్పాదనమ్, ఫలాప్రతిబద్ధక త్వేవిపాకత్వ మన్వ
యాదపీత్యుక్తాభిమతివి శేషాభావప్రయోజకత్వమ్; గురూణామనుతా
పశూన్యానామనువృత్తానాంప్రాప్తివిరోధిత్యమర్థపఞ్చకోక్తమ్; అనా
వృత్తేతు ఐహిక కై జ్జగర్య రసవిచ్ఛేద ప్రాజ్ఞ బహిష్కారాదికం
బోధ్యమ్.

తదేత త్ప్రపన్న పాఠిజాతేస్సప్తమభిహితమ్, (౧) “ఉపాయా
ధిగమేస్యాథ భ వేదుత్తరపూర్వయోః । అన్లేషశ్చ వినాశశ్చపాపపు
ణ్యమయాఘయోః । ప్రారబ్ధదేహభోగ్యన్తువినాదృష్టస్యసశ్యతి ।
పూర్వాఘముత్త రాఘన్తుమతిపూర్వమహత్తరమ్ । ఆదేహపాతాదానృ
త్తమనుతాపవివర్జితమ్ । య త్తద్విన్నై వాన్లేషస్సాన్యదన్యస్యాఘస్యయు
క్తతః” ఇతి అనుతాపేపూర్వప్రపత్త్యైవ పాపనివృత్తిరిత్యుక్తప్రాయమ్;
“భూయసీ” ఇతి. భ క్తివైలక్షణ్యక్ర్యాతిప్రసంగోనిరాకృతః.

నచభూయసీత్యతో భూయసీత్యథో వరదాచార్యణా మభిమ
తః; “ఆర్తానాంభూయసీసాతుప్రారబ్ధమపినాశయేత్ । ప్రప త్తిర్భూ
యసీయతః॥” ఇతి వ్యాఖ్యానాత్; భగవద్భాష్యకారోక్తిశ్చ “క
ర్మణశ్శోకఃకౌతోస్త్యాం మోక్షయిష్యామిమాశుచః । ఏవం భగవ
తోక్తత్వాదేతదైహవిశోచనాత్ । ఆ ర్తస్యసద్యోముక్తిస్సాన్యత్ప్రప
త్తిర్భూయసీయతః । దృష్టఃప్రారబ్ధదేహాంతం నశోచతితతస్స్వయమ్ ।
దేహాన్తే ముచ్యతే నైషా మోక్షకాల వ్యవస్థితిః” ఇతి శ్లోకాస్సాన్
ఠితా.

అతఃపూర్వమేవప్రార్థనాయాం స్మరణమాత్రమ్; తదభావే
ప్రార్థనాగర్భస్మరణం ప్రపన్నేనానుతప్తేనానుష్ఠేయమ్; ప్రతిపదోక్త
స్తులోకసజ్జహకామనయాకృతమపి సర్వపాపవిమోచకభగవత్ప్ర
భావాన్న లేపకమ్; ప్రత్యుత్తభూతానుకూల్యరూపత్వాదభిమతిసమ్భ
దకమితి శిష్టతయావ్యవదేశ్యై రసశ్యమనుష్ఠేయమ్; శక్తానాంప్రతిప
దోక్తప్రాయశ్చిత్తకర్తవ్యతోక్తిః; పేదానాచార్యాణా మేతదభినా
యైవ; ప్రాగేవబుద్ధిపూర్వోత్తరాఘనివర్తనప్రార్థనా నిరాకరణమపి
వశచ్చైస్త్వరనిరాకరణమాత్రపర మితిసకాప్యనుపపత్తి రితి;

రహస్యత్రయజేవాతౌతుషష్టిప్రబంధనిర్మాతృశ్రీమన్నారాయ
ణమునిభిరుక్తమ్; “శక్తాప్రతిపదోక్తంస్యా దశక్తౌ శరణాగతిః” ఇతి
పచనానుసారేణ ప్రాయశ్చిత్తవిభాగేపి “అపిచేత్పాతకం కిచ్చిద్యోగీకు
ర్యాత్ప్రమాదతః” ఇతియోగినః పాతకసమ్భవే కర్మవ్యతిరేకేణ యో
గస్యైవప్రాయశ్చిత్త త్వేనవిధానవదస్యాధికారిణః ప్రాయశ్చిత్తంపునః
ప్రపదనమేవ; తథోక్తమ్, “అపాయసమ్మవేనద్యః ప్రాయశ్చిత్తం
సమాచరేత్ | ఉపాయానాముపాయత్వస్వీకారేప్యేతదేవహి” త
దాహ, భూయోపీతి;

న్యాసవింశతివ్యాఖ్యానేచ “శక్తాప్రతిపదోక్తం స్యాదశక్తౌ
శరణాగతిః” ఇతి పచనార్థమాహ- ప్రాయశ్చిత్తాన్ని యోగ్యమితి;
అస్యాధికారిణస్తుయోగ్యం ప్రాయశ్చిత్తం ప్రపదనమేవ; “అపాయ
సమ్మవేనద్యః” ఇతిపచనాత్. యథాయోగనిష్ఠస్య అపిచేత్పాతకం
కిచ్చిదితివిధానమ్; తద్వదత్రాపితాత్పర్యమితి. ఏవచ్ఛవదతాం “శ
క్తాప్రతిపదోక్తంస్యా దితిసామాన్యవిషయమభిమతమ్. ప్రమాదతః

తీచ కాదాచి త్కేవాసనాబలాయా తే కాదాచి త్కే జ్ఞానకృతేపివర్తత ఇ తి చ.

ఏతేన శ్రీవచనభూషణవ్యాఖ్యానోక్తః ప్రామాది కోపాయ సంసర్గే ప్రాయశ్చిత్తవిధిర్వ్యాఖ్యాతః. ఏత దభిప్రాయేణైవ ప్రపన్నానాం బుద్ధిపూర్వాభూసన్బువోక్తిరాచార్యాణామ్; బుద్ధిపూర్వశ బ్రహ్మసంకృతమృత్యుతపరత్వాత్; స చైవం శ్రుతప్రకాశికా విరోధః, “భగవద్ధ్యానయుక్తస్య తద్ధ్యానాదావధిక్రియా” ఇతి ప్రపన్న పారిజాతగ్రంథానురోధేన శ్రుతప్రకాశికాయా బుద్ధిపూర్వాభూక ర్తవ్యత్వ మాత్రప్రతిపాదనపరత్వాత్,

అన్యేతు-అజ్ఞానాశక్తిభ్యాం ప్రపన్నానాం ప్రపత్తౌ సాధనత్వబుద్ధిమతాం శక్తాశక్తవిభాగేన ప్రపదనం ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తం వా అనుష్ఠేయమ్; ఉపాయాంతరేషుస్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానవతాంపునస్సిద్ధోపాయాధికారిణాం ప్రపదనమేవ; తాదృశశ్చాధికారిణోనప్రాయశ్చిదానీం లభ్యస్తే; అచాన్యైరపిహి “అజ్ఞానాత్ప్రపన్నాః అస్మదాదయః” ఇత్యుక్తమ్. స్వరూపాధ్యవసాయకార్యస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య సాధనాంతరేష్వివ భోగ్యాంతరేష్విదానీస్తనానాం ప్రాయశోనుపలమ్భాత్; అతలలస్యాదివశాదధికారిణోపి ప్రతిపదోక్తపరిత్యాగేన మాప్రపత్తి మనుతిష్ఠేయు రిత్యుత్తమా ధికారిణామపి తదనుష్ఠానమిత్యాహుః.

సర్వథా ఉపాయాపాయసమ్ప్లవే భగవత శ్శరణత్వాధ్యవసాయఇతి ఉత్తరకాలానువృత్తిద్యోతకోవర్తమాననిర్దేశ ఉపపద్యత ఇతిభావః,

(౪౦) మూ;— ఉపాయాంతరజ్ఞలిత్ నెల్లు శెల్లామైక్కుమ్, కాల
తేపత్తుక్కు మినిమైయాలే విడవొణ్ణామైయాలమ్ నడ
క్కుమ్.

ప్రయోజనాంతరాణ్యప్యాహ (ఉపాయాంతరజ్ఞలితి). వాస
నాంతరాదుపాయాంతరేషూపాయత్వ స్వీకారనివృత్తిర్విశ్వాసానువృ
త్తేః ప్రయోజనమ్; అతఏవహిశతారిణా, భగవచ్చరణారవిష్ట శరణ
త్వాధ్యవసాయస్య సార్వకాలికత్వమభిహితమ్.

లక్షితస్త్రేచ “భూయస్త్వం శృణునక్షేపమననూయేన చేత
సా । శ్రుత్వాచ కురుయత్నేన రతౌచాప్యప్రమాదిసీ” ఇత్యేతర
కాలికాపాయాన్వయనివృత్తిప్రయోజకవిశ్వాసానువృత్తిరూపరతౌ
యా అవశ్యకర్తవ్యత్వము క్తమ్; యః పునర్నిపుణతరః ప్రాగేనసాధ
నాంతర సంసర్గారమ్భకకర్మనివృత్తావపిభగవత్తముపాయమనృణోత్త
స్యవిశ్వాసానువృత్తి ర్యద్యపినోక్తప్రయోజనా; తథాపితస్యభగవ
ద్గుణానుసంధానాం శేనకాలక్షేపభోగాన్ధత్వేనసమ్భవః.

తదుక్తమ్- “సత్తాపేతు సకృజ్జపేన సకలం కాలంద్యయేన
క్షేపన్” ఇతి, “అమేడితోదిశతియశ్చ కృతార్థభావమ్” ఇతి చ;
“యావదాయుషమ్” ఇతివచనం తదనుసారిభాష్యకృద్వచనశ్చైతద
భిప్రాయమ్. ఉక్తాచ ప్రపత్తేరపి ఉత్తరకాలంఫలతయా ఆవృత్తిర్భర
ద్వాజేన; (౧) “స్వాభావికోస్యసమ్బంధః పుంసోయః పరమాత్మనః ।
తస్యైవబోధోన్యాసాఖ్యఃప్రథమంయాత్యుపాయతామ్ । స ఏవోప
య్యుపర్యస్య పరాంప్రీతిముపావహన్ । పృత్యాఖ్యుఫలతాంయాతితదే
వామృత ముచ్యతే” ఇతి.

(౪౦) పేర్లొక్కొక్కపులకాలుమ్ నిన్నెక్కిల్ ఉపాయమ్ న్ముచ్చమ్.

నచభగవదుపాయత్వానుసన్ధాన స్యాప్యత్తరకాలవ్యాపితేష్వ
“కృష్ణాఖ్యపేతుషు సామ్యకృత్” “త్వయ్యైకస్మిన్నపివిజహతోముక్త
వత్సాధనత్వమ్” ఇత్యాదివిరోధః; ఉపాయాన్తరప్రవృత్తి సమ్మాన
కవాసనాయాస్సమూలోన్ములనేసాధనతాయా గుణాన్తరనజేవభా
గార్థమనుసన్ధానాత్; కథజ్ఞిద్దసిఫలోపయోగిన్యా సాధనతా బుద్ధేర
భావస్యైవ “త్వయ్యైకస్మిన్నపి” ఇత్యేతదర్థత్వాత్. పరదాచార్యా
స్తునదాచార్యైరేవభగవతి నచుద్భితభరాణామేవ “త్వయ్యాచార్యై
ర్వినిహితభరాః” ఇతిప్రస్తుతత్వాత్, తేషాం సర్వమపిస్వానుష్ఠానం
ఫలరూపమిత్యాశయఇత్యాహుః; తదాతదభిప్రాయైవపరమైకాన్తీల
క్షణోక్తి రితిభావః.

నతువర్తమాన నిర్దేశమాత్రేణస్థలార్థమేవఅసకృత్ప్రసత్తిరా
వశ్యకీ తిభ్రమితవ్య మిత్యాహ (పేర్లొక్కొత్తి) “తథాపుసామవిస
మృత్యుప్రసత్తిః ప్రచ్యుతాభవేత్” ఇత్యేతదిహాభావ్యమ్. అత్రపలకా
లుమిత్యుక్త్యాసకృత్త్వీకారసాపేక్షత్వజ్ఞాపనానైర్నపేక్ష్యోక్తిర్వ్యక్తి
విశేషవిషయా; భగవదుపాయతాబుద్ధిదాహ్యాకాయసాధనతయూతద
నపేక్షత్వపరావా; అప్రయాణమనువర్తనేపి సకృత్త్వోక్తిః ఫలగౌరవ
పరామర్శేనేతి క్వచిదాచార్యోక్తిః.

ఉపాయాన్తరప్రవృత్త్యాదివిరోధాయ విశ్వాసస్యానువర్తనీయ
తాజ్ఞాపనార్థా; “సకృత్ప్రత్యయంకుర్యా చ్ఛాస్త్రార్థస్య కృతత్వా
త్ప్రయాజాదివత్” ఇతిన్యాయోహి-భక్తౌ, “సఖిల్వేపంపర్తయన్యా
వదాయుషమ్” ఇతిశ్రుత్యాబోధితోపి ఇహ నిరపవాదః; ఇహాపి,
“మాంప్రపద్యేత సతతం నూక్తేనానేన మానసః | ప్రపద్యమానో

మాంసిత్వం దేవంవా పురుషోత్తమమ్ । ఉత్థాయాపరరాత్రేచ పూ
ర్వోక్తమనుచి స్తయన్ । సర్వధర్మాసర్వకామానై హికా ముష్మికా
సపి । స స్త్యజ్యవిధినానిత్వం వడ్విధాంశరణాగతిమ్ । ఆచార్యానుజ్ఞ
యాకుర్యాచ్ఛాస్త్రదృష్టేనవర్తనా” ఇత్యాదీన్యావృత్తిబోధకాని
ప్రమాణానిన స్తితిచేత్, ఆవృత్తినిషేధకానాంవచనా నామనేకేషాం
సత్త్వేన, ఏతేషాంకాలనియమాభావప్రతిపాదనే ప్రతిసన్ధానాను వృ
త్త్యావశ్యకత్వప్రతిపాదనే శరణాగతినామాన్యే త్యాగాదినియమప్రతి
పాదనేవా తాత్పర్యావధారణాత్;

ఏవంపూర్వవాక్యాగ్లోనిరూపితః.

సనుకీనుర్థము త్తంవాక్యమ్. తద్ధిసతావదాత్మసమర్పణ ప్రతి
పాదనార్థమ్; శేషత్వజ్ఞానకార్యశరణవరణోక్త్యాతత్పిద్యే; యదేవహి
“శరణంప్రజ” ఇత్యనేన విహితమ్. తదేవ ద్వయేపూర్వఖడ్గేనప్రకా
శ్యతే; తత్రావిహితత్వేనత్ప్రకాశనమనర్థకమ్; శరణం వ్రజేత్యనేనైవ
విధానేన ఉత్తరఖడ్గేన సతత్ప్రకాశ్యమ్; నాసిఫలసమర్పణమ్, ఉక్త
దోషాత్, ఫలబోధకపదాభావాచ్చ; చతుర్థాయుగపత్నీలసమ్మి
దానత్వోభయబోధకత్వా సమ్మవాత్.

నాప్యధ్యవసాయప్రార్థనేఖడ్గద్వయప్రతిపాద్యే. ప్రార్థనామ
తేరేవశరణాగతిత్వాత్; ఉపాయప్రార్థనాగర్హితాఫలప్రార్థనాతు ఉ
త్తరఖడ్గాథిత్యసి అజ్ఞప్రప త్తినిష్ఠస్యేవ ప్రార్థనీయోపాయాన్తరాభా
వాత్, ఉపాయత్వస్యోపాయనిరపేక్షరక్షకత్వరూపతయా రక్షాఘట
కఫలప్రార్థనాయా అపిసిద్ధత్వాత్,

సచనైరపేక్ష్యాశః ప్రాక్సాగ్ధితః; ఇదానీను ఫలమిత్యస్తి
విశేషః; స్వరూపే ఉపాయనైరపేక్ష్యస్యసిద్ధత్వేనఫలప్రదాన ఏవత
స్యవాచ్యతయా ఫలప్రార్థనాయాఅపి సిద్ధత్వాత్; సచపృథక్కిర్తనే

(౪౨) ఉత్తరవాక్యతాలే ప్రాప్యమ్ శొల్లుకటతు.

స త్యేవసర్వాధికాఽసాధారణఫలప్రార్థనాతిరి క్తనైరపేక్ష్యప్రార్థనాస
ద్యాననిశ్చయః; పూర్వవాక్యే ప్రార్థనావాచకపదస్యా స్పష్టతయా
ప్రమాణాంతర పర్యాలోచనాయాం తత ఏవో పాయత్వ ప్రార్థనా
సిద్ధేః.

సచోపాయత్వనిరూపకఫలవి శేషవవాత్రప్రతిపాద్యః ; అ
ధ్యాహృతప్రార్థనా పదానర్థక్యాత్; త్వదేకశేషస్యమమ త్వస్సుఖో
ల్లాసైకప్రయోజనాయారతౌ, తద్భరస్తవీయవివేత్యాకారకస్యపూ
ర్వవాక్యోక్తజ్ఞానస్యఅముముక్షువ్యావృత్తత్వాత్; అథాదేవ ఫలవి శే
షసిద్ధేశ్శ; రతౌభరన్యాసమాత్రమేవహి సర్వఫలార్థి సాధారణమ్;
పూర్వఖణ్డేనైవ శరణాగతేః ప్రతిపన్నత్వాత్, కృతస్సద్వయస్య శర
ణాగతికరణత్వ ప్రతిపాదకవచన విరోధశ్చేత్యతలహ (ఉత్తరవాక్య
తూలితి)

క్రియాం తత్సమృద్ధిసంవార్ధం ప్రకాశయతవివ; కరణత్వాత్;
నూక్తవాక్యగతాయురాదిపదానామివ ఫలప్రకాశకోత్తరఖణ్డస్యా
సికరణత్వం సమ్భవశ్యేవ. అసిద్ధఫలవిషయకానుసన్ధానత్వాత్ ప్రా
ర్థనాగర్భతోపపత్తిః; శరణంప్రపద్యత్యేస్య ముముక్షు ముముక్షు
సాధారణతయా ఉత్తరవాక్యే ఫలవిశేషప్రతిపాదనే సత్యేవతస్యస్వ
రూపయాధాత్మ్యజ్ఞానరూపతాసిద్ధిః.

తావదార్థితిసర్వఫలసాధనతయా శరణాగతేః ప్రతిపాద
నాత్, భరన్యాసమాత్రస్త్వేవ శరణపదసముభివ్యాహృత జ్ఞానార్థక

(౪౩) ప్రాప్యవైత్యకృత్తైవై.

ధాతునాబోధనాత్; పురుషకారపురస్కారస్యాపి ఫలాంతరాధి సా
ధారణ్యసమ్భవాత్, సృసింహవిషయేభీతైర్దేవైః పురుషకారస్య పుర
స్కరణాత్, కర్తార్థఫలదేవత్వావనుగ్రహే సన్ధుత్యుపాస్యవిషయవిశే
షాయత్తత్వాత్; రమ్యజామాతృదేవౌదాహృతదివ్యసూరినూక్తిత
వవ విశ్వరూపైవల్యార్థినోరపి పురుషకారపురస్కరణప్రతీతేశ్చ; త
థాచ శరణదోక్తోపాయత్వనిరూపకం సఫలాంతరమితిజ్ఞాపనాయ
ఉత్తరవాక్యమిత్యాహ (ప్రాప్యేతి),

నచ, “శ్రీమన్నారాయణస్వామిన్” ఇత్యాది ద్వయవివరణ
మన్తాస్తరే, “తవైవాస్యహమచ్యుత” ఇతి సిద్ధశేషత్వానుసం
సరూపాత్మ సమర్పణమేవౌత్తరవాక్యార్థతయా ప్రతీయతఇతి వా
చ్యమ్.

“తవాస్మీతిచయాచతే” ఇత్యన్యేవ “తవైవాస్మి” ఇత్య
స్యాపిఫలప్రార్థనామాత్రపరత్వాత్; సహిత్రతాపి నిక్షేపః ప్రతిపా
ద్యః; తస్యప్రపత్తిబహిర్భావాపత్తేః కిన్తుకారణాభిధానానంతరం ఫ
లాభిధానాచిత్వాద్యాచత ఇత్యేతదనురోధాచ్చ ఫలప్రార్థనాపరత్వ
మేవ.

నచైవంప్రపత్తే సర్వఫలసాధనత్వాసిద్ధిః; స్వరూపసమర్పణ
పరత్వేపి భరసమర్పణాద్యుపలక్షణ త్వస్యవక్తవ్యతయా ఫలాంతరో
పలక్షణత్వస్యైతత్పక్షే స్వీకారాత్; “శరణంబ్రహ్మనాంతవా
స్మీతిచవాదినామ్ । ప్రసాదంపితృహస్తాణామపి కుర్వంతి సాధవః”

ఇత్యత్ర తుకాయికవాచికప్రపత్తి వివక్షితే; తవాస్మిత్యస్య - తవర
క్షోస్తి త్యేనంపరత్వాత్; ప్రపత్తిశబ్దస్యైవవాచికాభిధానసమర్థ
త్వేపి జ్ఞానప్రాధాన్యాజ్ఞేదేనప్రకీర్తనమ్.

సచతత్ర వాదినామిత్యస్య అపీతిశబ్దబలాత్ వాచికపరతా;
ఇతిశబ్దస్యానుపూర్వ్యాకార సాధారణ్యాత్. అన్యథా, “ఇతి ప్రార్థ
నామతి:” ఇత్యాదావగతే; ప్రపన్నాయేతిప్రయోజనాంతరపర
పరమ్. గోబలీపర్వన్యాయాత్; తవాస్మితితు అనన్యప్రయోజన పర
మిత్యుక్తావప్యనన్యప్రయోజనస్యాపి ప్రపన్న స్వేవ రక్త్యత్వేనప్రప
న్నాయేత్యస్యావృత్తిప్రసక్త్యాత్.

అతవసస్తోత్రవ్యాఖ్యానే “తవాహమస్మి తి చయాచమానః”
ఇత్యస్యఫలప్రార్థనాపరతైవ స్వపక్షత్వేనోపన్యస్తా. తవాస్మి తిస్యామి
త్యర్థకం “కైజ్జర్వాభ్యేషుమగ్ధే వ్యనుషజతి తదభ్యర్థనా హేతుభా
వాత్” ఇతికైజ్జర్వాప్రార్థనాహేతుభూత శేషత్వానుసన్ధాన పరం
సత్, తత్పరంవా;

ఉత్తరఖిణ్డస్య ఫలప్రార్థనా పరత్వమేవచ సామ్ప్రదాయీ
కమ్; పూర్ణప్రపదనగాధాయాం పరాఙ్ముళమునిభి రుత్తరఖిణ్డా
థానుక్తే: “శ్రియాచసహితాయా త్వేశ్వరాయార్థయే” “మిథునపరం
ప్రప్యమేవం ప్రసిద్ధం స్వామిత్యంప్రార్థనాఞ్చ” ఇత్యాదిభట్టపరాశర
పాదనూక్తిదర్శనాత్; భాష్యకారైరపి విరోధిప్రహాణస్యపూర్వభా
విత్యాదైవిదిక మన్త్రోపాతత్రమావలమ్బనేన నమశ్శబ్దార్థం ప్రథమ
తోవివృత్య శేషం పరభక్తి త్యాదినావివృతిమ్. అతిఃఫల ప్రతిపాదన
పరవప్రాత్తరఖిణ్డ ఇతిభావః.

(౪౪) ఉపాయాస్తరజ్జలై విట్టు చరమోపాయతై పున్ద్రినాప్సితే
ఉపేయాస్తరమాన విశ్వరభ్యై వల్యాదికలై విట్టు ఎల్లెయాన
పాప్యతై అర్థిక్కిఱతు.

దీపకృదాదియోజనాః ప్రాగేవోక్తాః; ఉత్తరఖడ్గాస్యసకలేతర
విలక్షణప్రాప్యపరతాందర్భయన్, ప్రతీపేనపూర్వఖడ్గాస్య నిరతిశ
యోపాయపరతామావిష్కర్షన్, ఈదృశోపాయోపేయ ప్రతిపా
దకతమాద్వయస్య వైభవచుపిసూచయతి (ఉపాయాస్తరజ్జలై విట్టితి)
ఉపాయాస్తరశబ్దో “నరస్య బుద్ధికార్పల్యాత్” ఇతివచనం ప్రత్యభి
జ్ఞాపయతి. తత్రైకవచనమ్—“ఉపాయాస్తే త్రయః పూర్వే”
“పూర్వేత్రయఉపాయాస్తే” ఇత్యాద్యనురోధాజ్ఞాతా వితినూచ
యితుం బహువచనప్రయోగః.

తత్త్వాగహేతుశ్చ దుష్కరత్వాదిః; దుష్కరత్వ ముక్తం
భాగవతే. “సుదుశ్చరా మిమాంసుస్యే యోగచర్యా మనాత్మనః”
ఇతి; లక్ష్మీతస్మైచ “దేవదేవనతేశక్యాః కర్తుం కాలేన గచ్ఛతా |
కాలోహి కలయన్నేష స్వతన్త్రోభవదాత్మకః | జ్ఞానంసత్త్వంబల
జ్ఞేచ్ఛ మామాయుశ్చవినికృన్తతి | అస్తఃకరణసంస్థాహి వాసనా విష
యాత్మకాః | తత్తత్కాలవశం ప్రాప్య ఘాతయన్తి శరీరిణః | ఉ
దాసీనోభవానేవం ప్రాణినాం కర్మకుర్వతామ్ | తత్తత్కాలాను
కూలాని తత్ఫలాని ప్రయచ్ఛసి | శశ్వచ్ఛాసుకరాన్ సర్వానుపా
యాన్ జహతి స్వయమ్” ఇతిచ.

సాపాయత్వఞ్చోక్తమ్. “అపాయా బహుభాస్తథా” ఇతి,
“సాస్తరాయాస్తవేకేశః” ఇతిచ. చిరకాలసాధ్యత్వాదికఞ్చ--“స

ఖల్వేవంస ర్త యన్యావదాయుషమ్” ఇత్యాదిభిరవగతమ్. విశమ్భ్య
ఫలప్రదత్వ ఇచ్చ—“భోగేనత్వితరేక్షవయిత్యా ” ఇతి ప్రారబ్ధస్యావ
శ్యానుభావ్యత్వవ్యవస్థాపనాదవగమ్యతే; ఉత్తమాధికారి స్వరూపా
నుచితత్వ ఇచ్చ-సాధనాంతరాధికారిణో మధ్యమతోవ్యక్తే రుత్తమాధి
కారిణం ప్రతితత్త్వాగవిధానాత్, తత్సంసర్గ ప్రాయశ్చిత్త విధా
నాచ్చ.

“ప్రపత్తేశ్చరమత్వ ఇచ్చ సులభోపాయఉచ్యతే” “శీఘ్ర ఫలప్ర
దః” “సృజేవహిశాస్త్రార్థఃకృతోయంతారయేన్నరమ్.” “నార్హన్తి
శరణస్థస్య కలాంకోటితమీమవి” “శిష్టైర్ని షేవ్యతేసోయమకామహ
తచేతనైః । ” “విప్రనిషేవితే” “తస్మాన్నాన్యసమేపాంతపసా మతి
రిక్తమాహుః” ఇత్యాదితస్సుకరత్వాదిభి స్సకలోపాయ విలక్షణ
త్వేనావగమాత్, ఉపాయాంతర ప్రతియోగికోత్కర్షవత్తయాప్రమి
తత్వాచ్చ.

నచైవం సర్వోత్కృష్టోపాయసమ్భవే ఉపాయాంతర విధాన
వైయర్థ్యమ్; మాతాపితృసహస్రేభ్యోపి వత్సలతరఃహిశాస్త్రమ్-
సర్వాసవ్యధికారిణోపరిత్యజ దేవ తత్తద్రుచ్యానుగుణ్యేన పురు
షార్థసాధనానిబోధయతి; ఉక్తంహిభట్టవరాశరసాదైః—“శతచి
త్తశాస్త్రవశతోపాయోభిచార శుక్తిః” ఇతి; కామ్య కర్మవిషయే
చ “రోచనార్థా ఫలశ్రుతిః” ఇతి భాగవతే; నచతావతా అప్రా
మాణ్యమ్; మోక్షసాధనే ముఖ్యతాత్పర్యేష్య బాధితార్థకత్వాత్;
ఏవ ఇచ్చప్రపత్తే ముఖ్యతాత్పర్యేపి భక్తేరపిమోక్ష సాధనత్వా నపా
యాన్న శాస్త్రీనాశ్వాసప్రసజ్ఞః.

నచన్యాసో అతిరిక్తఐతివత్, కశ్చిన్నాన్యసాదన్యస్ఫురితః; యే
నలత్రాప్యవిశ్వాసస్సౌత్; అహోస్తితావత్సృజతే స్సర్వోపాయా
ధిక్యమ్;

ఫలమప్యేశ్వర్యకై వల్యాభ్యాం విలక్షణమ్; అస్థిరంహ్యైశ్వ
ర్యమ్. (౧) “తద్యథేహకర్మచిత్లోకోకః క్షీయతే, ఏవమేవాముత్రస్మి
ణ్యచిత్లోకోకః క్షీయతే” “ప్లవాహ్యేతే అదృఢా యజ్ఞరూపాః”
“అథయథమేగ్రామ ఇష్టాపూర్తే చ తమిత్సుపాసతే, యథైతమేవా
భ్యాసం పునర్నివర్తంతే” “అన్తవదేవాస్యతద్భవతి” ఇత్యాదిశ్రుతేః;
“అపామసోమ మమృతాలభూమ” “అక్షయ్యం హవై చాతుర్థా
న్యయాజన సుకృతంభవతి” ఇత్యాదే రుదాహృతానేక ప్రమాణవి
రోధేన చిరకాలస్థాయిత్యమాత్ర పరత్వాత్.

గీతార్పణభగవతా; (౨) “అబ్రహ్మభవనాన్లోకాః పునరావ
గ్నినోద్ధున” ఇతి. “నాస్త్యకృతః కృతేన” ఇతిచోపబృంహితమ్;
“ఋగ్యజుస్సామనిష్పాద్యం యజ్ఞకర్మ మతంతవ । పరమార్థ భూతం
తత్రాపి శ్రూయతాం గదతోమమ । యత్తునిష్పాద్యతే కార్యం
మృదాకారణభూతయా । తత్కారణానుగమనాద్దాయతే మృణ్మ
యంపుప । ఏవంవినాశిభిర్ద్రివ్యై స్సమిదాజ్యకుశాదిభిః । నిష్పాద్య
తేక్రియాయాతు సాభవిత్రీవినాశినః;” చతుస్సుఖాదీనాఞ్చ కర్మస
మ్పాదితైశ్వర్యాణామనిత్యత్వం స్ఫుర్యతే;—“గక్తోయాంసిక తాధా
రాయథా వర్షతివాసవే । శక్యాగణయితుంలోకే నవ్యవీతాః పితా
మహాః” ఇతి

గర్భజన్మబాల్య జరామరణయమయాతనాదిషు దుఃఖప్రతిపా
దకాని ప్రమాణాని రహస్యత్రయజీవాతాపుదాహృతానిద్రష్టవ్యా

ని. అతస్సంసారేనా స్తిసుఖలేశః. తదప్యక్షమ్-(౧) “ఇతి సంసారదుఃఖార్తతాపాభిహతచేతసామ్ । విముక్తిపాదపచ్చాయా మృతేకుత్ర సుఖంసృజామ్” ఇతి. ఏవమస్మిన్ సతతయాయని సంసారేనా స్తికి శ్చిత్సుఖమ్; యదపికిశ్చి ద్దుఃఖాపేక్షయాసుఖసంజ్ఞమితిచ.

కై నల్యన్తు యద్యపిస్థిరమ్. అతఏవహి గర్భోపనిషది, “యోన్యః ప్రముచ్యేయం సాంబ్యంవా పశ్యువింశకమ్ । యోగంవా పిప్రపద్యేహం మోక్షార్థం యచ్చసేవ్యతే” ఇతిస్వాత్మ పరమాత్మ ప్రాప్త్యన్యతరమోక్ష సాధనజ్ఞానయోగ భక్తియోగాన్యతరాశ్రయణం సంసారనివర్తకతయా స్వేన కర్తవ్యమితి గర్భగతస్యానుసంధానం ప్రతిపాదితమ్.

తథాపి భగవదనుభవసుఖాపేక్షయా అల్పమేవ; ఉ కంహి.. (౨) “నిరస్తాతిశయాన్లుదసుఖభావైకలక్షణా । భేషజం భగవత్ప్రాప్తిరేకాంత్యైక్యేమతా” ఇతి, నిరస్తాతిశయన్వమ్-ఉత్కర్షా నిరూపకత్వమ్; ఆన్లుదకత్వమ్-సుఖాంతరానుభవాత్మమత్వాపాదకఉత్కర్షః; భావశబ్దేనదుఃఖనివృత్తివృద్ధాసః; ఏకాంతత్వందుఃఖానవిశిష్టత్వమ్; ఆత్మైక్యకత్వమ్-నిత్యత్వం; త్రైకైల్యవ్యాపరతేననిరస్తాతిశయపదే సతస్యసాతి శయత్వం వ్యక్తమ్.

పాద్యే;-“తదిచ్చన్యల్పమతయో మోక్షం రసవివర్జితమ్” ఇతి, “సర్వైశ్చవనధర్మాణః” ఇతిచ, ఐశ్వర్యకై పత్యేచ్ఛోశ్వర్యవనధర్మత్వముచ్యతే; అతస్స్వరూపాత్మైశ్చ్యుతత్వమ్; నహ్యనన్వాన్యభోగ మనన్యశేషం స్వరూపమధ్యవన్యతే ఫలాంతరం రోచతే;

(౪౫) ఇవనద్ధిక్కు-వేణుమో? సర్వజ్ఞన్ ఇవన్ నిన్దై వణియానోవెన్ని
ల్, ఇవన్ పాశురమ్ కేట్టనాతే తిరువుళ్ళముకక్కుమ్.

తదుక్తమ్-“హింసాహింసామృదుక్రూరే ధర్మాధర్మా నృతానృతే |
తత్తద్భూతాః ప్రవర్తంతే తస్మాత్తత్సర్వరోచతే | అన్నంభోజ్యం మ
నుష్యాణా మమృతస్తు దివౌకసామ్ | శ్వపశూవిటౌతృణాహారా
సన్తోదాస్యైకజీవనాః” ఇతి.

అతివీచార్యచార్యైరుక్తమ్, (౧) “భోగాఇమే విధిశివాదిపద
ఇష్టికీర్ణస్వాత్మానుభూతిరితి యాకిలముక్తిరుక్తా | సర్వంతదూష జల
వోషమహంజుషేయ హస్త్యద్రినాథతవదాస్యమహారసజ్ఞః” ఇతి; అ
తోభగవదుపాయభావానురూపం స్వరూపానుగుణమేవఫలం స్వార్థ
తాగన్ధరహిత విశిష్టోద్దేశ్యకకై జ్ఞర్యం ప్రార్థిత ముత్తరఖిల్లా ఇతి
భావః.

భగవతసర్వజ్ఞత్వాత్పార్థనా వైయర్థ్యమాశక్య “సర్వ
జ్ఞోపిహివిశ్వేశః” ఇతివచనసిద్ధం పరిహారమాహ (ఇవనిత్యాదినా)
యద్యప్యత్తరఖిల్లాస్య ఫలమాత్రపరత్వాత్ పూర్వఖిల్లావవ ఇమా
శక్త్యాపరిహారా కర్తవ్యా; తథాపితత్రప్రార్థనాయా అప్రకటత్వాత్
ఇహచవాక్యాన్వయాయస్యా మిత్యధ్యాహరస్యావశ్యకత్వేనతత్త్వై
కట్యాదప్రైవతౌక్యతః; (తిరువుళ్ళముకక్కుమితి). “సర్వజ్ఞోపిహి వి
శ్వేశేయాచ్ఛా విజ్ఞాపనాదిభిః” తత్తదిష్ట ప్రదిత్వాత్ ప్రీతిరెవవివ
ర్ధతే” ఇత్యుక్తరీత్యాప్రీతిర్భవతి.

అథవా, అస్తువచనసిద్ధగోప్యత్వవరణస్యపూర్వఖిల్లాదితస్యా
పేక్షా; తథాపి “గోపాయితాభవ” ఇతిసామాన్యత ఉక్తావపి సర్వ

(౪౬) శ్రీమతే-పెరియపిరాట్టియారోజే కూడియిరున్దుళ్ళవనుక్కు.

జ్ఞస్యభగవత ఇష్టప్రదానానుగుణప్రీతుత్పత్తే, ఇష్ట విశేషజ్ఞాపకో
త్తరఖడ్గానుసన్ధానం స భగవదాభిముఖ్యేన కర్తవ్యమితి శజ్ఞా; పరి
హారస్తు-ప్రాప్యరుచ్యతిశయకృతా ఇష్టజ్ఞాపనపూర్వికా ప్రార్థనా భగ
వతఃప్రీత్యతిశయహేతురితి.

సను, ఉత్తరఖడ్గాశ్రీశబ్దః యదిలక్ష్మీపరః; తదా “తస్మైన
మః” ఇత్యేవవాచ్యమ్. సచఉపసర్జనస్య తత్పదనిర్దేశ్యత్వానుపపత్తిః.
“అహమాత్మానదేహోస్మి విష్ణుశేషోఽపరిగ్రహః । తమేవ శరణం
ప్రాప్తస్తత్కైజుర్యచిక్లీర్షయా” ఇత్యాదావిమోహపవత్రే; అన్యపర
త్వేచ వివక్షితఫలాసిద్ధిః; అతఆహ (శ్రీమతఇతి). శ్రేయో భగవత
శ్చప్రాపకత్వ ప్రాప్యతోవ్యవయుక్తాకారవిశేషజ్ఞాపనాయ పదావృత్తి
రితిభావః.

శ్రీశబ్దశ్చలక్ష్మీతస్మై చతుర్థాధ్యాయేనిరుక్తః;—“శ్రయస్తీ
శ్రయణీయాస్మి శృణామిదురితంసదా । శృణోమికరుణాంవాచం శృ
ణామిచగుణైర్జగత్ । శ్రీయతేనర్వభూతానాం రమేహం పుణ్యకర్త
ణామ్ । ఈడితాచసదాదేవై శ్వరీరభాచ్చస్మినైష్టవమ్ । ఏతాన్మయిగు
ణాదృష్ట్యావేదవేదాన్తపారగాః । గుణయోగవిధానజ్ఞా శ్చ్రీయం
మాం సమ్ప్రచక్షతే” ఇతి, పశ్యాశే, “శృణోమికరుణాం వాచం
శృణామిదురితంసదా । శృణామిచగుణైర్విశ్వం శరణభాచ్చస్మి శాశ్వత
మ్ । శరీరమస్మిదేవస్య శ్రద్ధయా సేవితాసురైః” ఇత్యాదిनाః;

అతఇహ త్రివిధాత్మవర్గసేవ్యతోవ్యక్త్యా ప్రాప్యత్వలాభః. శ్ర
యస్తీత్యసేవ ప్రాప్యపూరకత్వలాభః. (౧) “శ్రద్ధయా దేవోదేవత్వ,

మశ్శుతే”(౧)“శ్రద్ధాప్రతిష్ఠాలోకస్యదేవీ” ఇతి తదభయంశుతమ్;
శ్రద్ధేయత్వాచ్చిద్ధాలక్ష్మీః; దేవత్వమ్—ఉత్కర్షః; దేవీ-కల్యాణగు
ణైర్ద్యోతమానా, ప్రతినిష్ఠత్యస్యామితిప్రతిష్ఠా. సహసిద్ధాపురుషార్థేస్య
త్కామయతఇతి సపర్యవసానభూమిః.”

తమ క్తమాచార్యైః;- * “తనస్పర్శాదీశం స్పృశతికమలే
మజ్జశపదంతవేదంనోపాధేరుపనిపతితం శ్రీరసియతః। ప్రసూనంపుష్ప
స్తీనుపి పరిమళర్ధిం జగదిషుర్న చైవన్వాదేవం స్వదతఇతి కశ్చిత్కవ
యతే” ఇతి. ప్రసూనామోదసామ్యం శ్రీశ్రీశయోర్లక్ష్మీతస్త్రే ఉ
క్తమ్; “అమోదమివపుష్పం దీపస్థామివచప్రభామ్ । వినిష్క్రమ్య
మకక్యాం మామనన్యాం పురుషోత్తమాత్” ఇతి. మతుబర్ధనిత్య
యోగేప్యేతదేవప్రమాణమ్.

“షాన్ద్యవిగ్రహందేవీ మనిర్దేశ్యామనూపమామ్ । సర్వ
త్రసర్వదావిష్టో స్సర్వధైవానపాయినీమ్” ఇతిచ. సర్వత్రానపాయ
త్వం, “సప్రదేశోనతస్యాస్తి యేనభూతంమయావినా । సప్రదేశో
నమేకశ్చిద్వినాతద్యేనభూయతే” ఇత్యుక్తమ్; ఏతద్విభుత్వేస్వరసమ్.

కృష్ణపాదాస్తు- “శ్రీయంచ మత్కలాంనూత్నామ్” “అహం
నారాయణీనూత్నా” “బ్రహ్మభవోహమపి యస్యకలాః కలాయాః”
“శ్రీశ్చీద్వహమే” ఇత్యాదిషుకలాత్వ సూక్ష్మత్వాదివ్యవదేశాత్,
కృచిద్విష్ణురూపేణ శక్తిరూపేణేతివ్యాప్తే రన్యగోపపాదనాత్, స్వ
రూపతోవ్యాప్త్యక్తేశ్చ “తాదృశస్య హరేర్విష్ణో స్వరూపమఖిలా
త్మనః” ఇతి స్వరూపనిరూపకత్వప్రయుక్త స్వరూపత్వ వ్యవదేశవత్
నిరూప్యస్వరూపవ్యాప్తి నిరుత్తకత్వోపపత్తేః, ఏకత్రస్థితాయా ఏ

వాస్యా సుర్వప్రదేశావచ్చిన్న కార్యకరణ సామర్థ్యరూపశక్తివిశేషస్య పూర్ణ షాద్ధుణ్య విగ్రహాయామస్యాం స్వీకారే బాధకాభావాచ్చ విభుత్వా భావేన క్షుతిరితివదన్తి,

“నవినావిష్టునానేన స్థితిర్మమహివిద్యతే | మయావినానదేవస్య స్థితిర్విష్టుశ్చవిద్యతే” ఇతి తుదేశకాలోభయ సాధారణమ్; సర్వధైవే తిసర్వావస్థాస్విత్సర్థః; తేన తత్కర్తృకసర్వకార్యాన్వయాలభ్యతే.

ననుకథమస్యా సుర్వకార్యాన్వయః, భగవత ఏకస్యైవ సర్వజగత్కారణత్వాదే శుశ్రీత్యాదిసిద్ధత్వాత్; “అహంసంవిన్మయీ పూర్ణావ్యాపిన్యపిపరందర | అధిష్ఠాయగుణాన్ సృష్టిస్థితిసంహారకారిణీ | నిర్గుణాపిగుణానేతా నధిష్ఠాయాత్మవాఙ్మయా | చక్రం ప్రవర్తయామ్యే తత్సృష్టిస్థిత్వస్తరూపకమ్ | అనాద్యవిద్యా సిద్ధానాం జీవానాం సదసన్మయమ్ | నశ్చిత్తం కర్మతశ్చేత్స్య మిత్రాం సృష్టిం కరోమ్యహమ్ | కుర్వన్త్యా మమకార్యాణి కర్మతత్కరణంస్మృతమ్ | కర్తుశ్చకరణాపేక్షా నస్వాతన్త్ర్య విఘాతినీ | మత్తః ప్రక్రియజేవిశ్వం ప్రకృతిస్సాస్తి కీర్తితా | ప్రకారోయం మమోద్యన్త్యా లేశతస్తే ప్రదర్శితా | ఏకధాచ ద్విధాచైవ తైస్తేస్తత్త్వాభిసారగైః | వ్యవదిశ్యావహైశాస్త్రిస్తావావాం సర్వకారణమ్ | స్థితాశక్తిరహంతస్య సర్వకార్యకరీవిభోః | తావావాం జగతోర్ధాయ బహుధావిక్రియావహై | విష్ణుకార్యకరీసాహం విష్ణోరవ్యయరూపిణః | శుద్ధాశుద్ధ మయైర్భావై ర్వితత్యాత్మానమాత్మనా | పరప్ర్యాహాదినమ్భేదం భావయన్తీ హరేస్సదా | స్వాచ్ఛన్ద్యమేవమేహేతు స్తిరోభావాదికర్మణి | ఆత్మభిత్తౌ జగత్సర్వం స్వేచ్ఛయోస్మిలయామ్యహమ్ | మయిలోకాన్సుసరన్త్యేజే బాలేశకుసయోయథా | స్వాచ్ఛన్త్యానవరోహణి ప

ఇచ్చకృత్యవిధాయినీ । సాహంస్పృజామి స్వాచ్ఛవ్యాద్విధాభేద ముపే
 యుషీ । చైత్యచేతనభావేన చిచ్ఛక్తిశ్చేతనాస్వహమ్ । కరోమినక
 లంకృత్యం సర్వభావానుగామినీ । కరోమి నకలంకృత్యం నిత్యం తద్ధ
 ర్మధర్మిణీ । తదీయానివిధీయంతే పఞ్చకృత్యానిసర్వదా । సాహంస్ప
 ష్ట్యాదికాభావా విదధానాపునఃపునః । ఆరాధితానతీసర్వాం స్తార
 యామి భవార్ణవాత్ । సృష్టవత్సా జగత్కృత్సం తస్యామేరక్ష
 ణోద్యమే । ద్విధాప్రవర్తతేరూపం ముఖే నైశ్వర్యతేజసాః । స్వా
 చ్ఛవ్యాస్సమసంజ్ఞల్పే ద్విధైవం ప్రవిబ్రుభ్యతే । ఏకాశక్తిః క్రియా
 హ్వనా మహాభూతిరథావరా । పఞ్చబిందుస్తదాదేవీ పఞ్చకృత్యవి
 ధాయినీ । సర్వకార్యకరీనైవ శక్తిర్వితనుతేజగత్ । శక్తిమస్తమధి
 స్థాయ జ్యోత్సేనసహిమదీధితిమ్ । తానావాం పితరావ్రామ్యమ్
 పితరాజగతఃపరా । అనుగ్రహాయలోకానాం స్థితౌచ పరయాశ్రియా
 కదాచిత్కృపయావిష్టౌ జీవానాం హితకామ్యయా । సుఖసస్సు
 రిమేజీవాః ప్రాపుయిరౌ కథంన్వతి । మధీవస్తృతిగమిభిరం
 శబ్దబ్రహ్మమహోదధిమ్ । అవ్యక్తవ్యక్తతత్వస్థా ప్రేరయిత్రీ
 సమాస్వహమ్ । ప్రకృతిం పురుషజ్ఞైవ నయామి స్వేనతేజసా ।
 సచ్చత్యచ్చ జగద్వేదా యత్ప్రమాణేనదృశ్యతే । తత్సర్వమహమ్
 స్థితినత్యాం మామృషయోబ్రువన్ । తారయామి జగత్సర్వం పర
 మం భవసాగరమ్ । బహునాత్రకిముక్తేన తాపత్రయవినాశినీమ్ । మా
 మనాశిత్యతప్తానాం శరణం నైవవిద్యతే । అహంహ్యుపాయోభూ
 తానా ముపేయ ఇచ్చస్మి శాశ్వతమ్ । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యంయదు
 పేయం బ్రహ్మశాశ్వతమ్ । తదస్మివత్సవృత్రాదే మామసస్సంశయే
 కృథాః । నమోనిత్యాసపద్యాయ జగతస్సర్వహేతవే । జ్ఞానాయ
 నిస్తరజ్ఞాయ లక్ష్మీ నారాయణాత్మనే । ఇతి లక్ష్మీతంత్రే ఆమూల
 చూడం జగద్వ్యాపారం లక్ష్మీప్రతిపాద్యత ఇతి,

అన్యత్రభగవన్నాత్మోక్తి రుపలక్షణాధిచేత్ ; ఏవ మహి
 ర్భుధ్వసంహితాయామ్, “నారాయణస్య సజ్జుల్పాదవ్యాహతసుద
 ర్శనాత్ । భూమేర్గర్భాత్మకంసారం గ్రన్యన్త్యావస్తదామునే । సుదర్శ
 నేరితావిష్టో ర్గ్ననప్రాపిమహామునే । సుదర్శనేనను మహజ్జ్వాలేన బ
 హుధార్యతే । అనులోమ్యేనసగైచ ప్రాతిలోమ్యేనచాప్యయే । మధ్యే
 చస్థాప్యతేతేన కార్యతేచతథాతథా । భూతైరంశస్సనైవాస్తి స్వ
 ల్పాలోపి మహామునే । యోనయాతిస్వజననే సుదర్శనవిధేయతా
 మ్ । సుదర్శనేనక్రియయా శంకునేపచ్ఛదోమునే । భూతిస్సాధ్రియ
 తేశశ్వద్విస్తరేణాపిమేశ్వణు । తదనస్తరమవ్యక్తం మహచ్ఛక్రం సు
 దర్శనమ్ । భావితం స్మృతిమాత్రేణ భావయత్యఖిలాగతిః । నతదస్తి
 పృథివ్యాంవాది వివామునిన త్రమ । నిగ్రహేనుగ్రహేవాపి యత్రా
 యం నైవసాధనమ్ । విభూతయస్తుతస్యేమే బ్రహ్మాద్యాస్థానరాన్వి
 మాః । భావనాత్రయమిశ్రాన్త త్సుదర్శనవిజృమ్భితాః । భక్తార్తిభ
 జ్జనపరం శరణ్యం శరణార్థినామ్ । నిత్యనిర్దోషనిస్సేమ కల్యాణగుణ
 సాగరమ్ । సదాస్ఫుటాశేషసహస్రశక్తే ధృతాఖిలస్థావర జగ్గమా
 యా జగజ్జనిధిభరణైకహేతవే భవార్ణవైత్తరనావికాయతే సత్యం
 మాం సాపరోవేత్తి వినాదేవం జనార్దనమ్ । గుహ్యామేతత్క్రియా
 శక్తిరహం దేవస్యశాస్త్రిణః । అతస్తత్కార్యమఖిలం మయైవక్రియ
 తేమునే । జగజ్జన్మాదిసకలమిత్యుక్త్వాన్తరధీయత । భూయశ్చశృణు
 సత్తాపాత్సుదర్శనగతింప్రతి । నిమిషచ్ఛిన్నిషచ్ఛైవ చరం చాచరమే
 వచ । దివ్యశ్చప్రాకృతశ్చైవ సూక్ష్మశ్చ స్థూలమేవచ । హృస్వదీర్ఘ
 శ్చాయత్కిణ్వదీశితవ్యమథేశ్వరమ్ । విజ్ఞానం యదవిజ్ఞానం సుఖంవా
 యదివాసుఖమ్ । ఇతిద్వన్ద్వపదాద్యైర్యద్వస్తుకిణ్వదిద్వికల్ప్యతే । సు
 దర్శనసమున్మేషం సర్వం తద్విద్ధినారద ।” ఇత్యాదిపచనైః,

లక్ష్మీతన్త్రేచ, “కరణం సాధకతమం పశ్యన్కృత్యనిధాహాకే! నతత్కృత్యం వినా తేన యత్సాధ్యద్విజ్ఞో ర్నహత్తనః । సహస్రారేణ చక్రేణ నేమ్యరప్రతిశోభినా । విధియన్తేషడధ్వానో వర్ణతత్త్వ కలూ దయః । అభ్యస్యమానమనిశం సహస్రారం సుదర్శనమ్ । క్లేశకర్తా దికాః దోషా న శేషాః క్షుపయేత్తుణాత్ । ఆగ్నేయోవ్రథమామూ ర్ని శ్చక్తిర్దివ్యా క్రియాహ్వయా । సహస్రారస్వరూపేణ సృజత్య పతిహన్తిచ,” ఇత్యాదిభిర్వచనైః సుదర్శనస్యాపి జగద్వ్యాపారాన్వ యః ప్రతీయతమప;

అథ, “బహుస్యామితిసంకల్పం భజితే తత్సుదర్శనమ్” ఇ త్యుపక్రమ్య ఆపాదచూడం సంకల్పరూపతాకథనాత్, లక్ష్మీతన్త్రేచ “సంకల్పాదిస్వరూపేయం సృష్టేసమ్మరివర్తతే । సంహృతో రక్షణే చైవ యత్తేచక్రమయీంతనుమ్” ఇత్యుక్తేసంకల్పగతే సజగదైతు తాసుదర్శనే ఉపచర్యతఇత్యుచ్యతే; అర్హి భగవత్స్వరూపజ్ఞానేచ్ఛా శక్తిష్టాన్యైకృతి ప్రకృత్యాదిగతమేవకారణత్వం లక్ష్మ్య ముపచ ర్యత ఇతివక్తుం శక్యమ్,

“సైమానారాయణీదేవీ సితానారాయణాత్మనా! తాదృశస్య హారేర్విజ్ఞో స్వరూపమఖిలాత్మనః । పృథగ్భూతాపృథగ్భూతా భిన్నాభిన్నాచవర్తతే । తావావాంతత్వమేకన్తు ద్విధాభూతావివస్థితా! సమోనిఖలనిర్మాణ త్రాణసంహారశక్తయే । హరేస్స్వరూపభూతా యై నమస్తేజ్ఞానరూపిణి! అహంతానాసుసాశక్తి స్తదభిన్నానదోదితా! తస్యాహం పరమాశక్తి రహంతాశ్రీరభేదినీ । ఆదిదేవాత్మ భూతాయై నారాయణమటమిన్బిని । ఆధారేశాత్మరూపాయై” ఇత్యాది భిరవినా భూతస్వరూపవిరూపకత్వప్రయుక్త భగవత్తాదాత్మస్య,

“హృషీకేశస్సభగవాన్పద్మయాసహవిద్యయా, అపస్వసుశ
యసంచక్రే నిద్రాయోగముపాగతః । సంవిదేవన్వరూపంమేన్వచ్ఛం
స్వచ్ఛందనిర్భరా । అనువృత్తాతుయాసమ్యక్ తేజస్య పితమస్యపి ధాతి
భావేవ్యభావే సామే తనురకల్పమాఉన్నేష స్తస్యయోనామయథా
చన్ద్రోదయేంబుధేః । అహంనారాయణేశక్తి సిన్పత్మౌలక్షణాతథా ।
నిమేష స్తస్యయోనామ సంహృతో పరమాత్మనః । అహంనారాయణేశ
క్తిస్సుఖస్సలక్షణాహిసా । సిన్పత్మౌయామమోద్యన్త్యాదేవాల్లక్ష్మీ
పతేన్వయమ్ । ఉద్యన్తీయాసిన్పత్మౌసా మమాయతతమీకలా । కో
టికోటిసహస్రాఘ కోటికోటితమీకలా । సిన్పత్మౌనామ తదూహ
న్మస్తిమిష్టాంకరోమ్యహమ్ । అహంతాహంహరేరాద్యా నిస్తరక్లేణ
వాక్యతేః । సాహమేవం విశుద్ధాపి క్వచిదుచ్ఛానతాంగతా । సిన్ప
త్మౌలక్షణాదేవీ స్వతన్త్రానచ్చిదాత్మికా । సిన్పత్మౌయాపరావిష్టంప
న్తాయా సమద్గతా । తస్యాహంతా పరాతాదృద్భగవత్తా సనాతనీ ।
శక్తిర్నారాయణీసాహ మహంతాభావరూపిణీ । స్థితాశక్తిరహంతస్య
సర్వకార్యకరీవిభాః । స్వాంశక్తిం మామధిష్ఠాయ ప్రకృతిం పరమా
ద్భుతా । త్రైయాపేణజగన్నాథ సమదేవీ జగద్ధితే । తస్యమాంప
రమాంశక్తిం నిత్యం తద్ధర్మధర్మిణీమ్ । వ్యాపారస్తస్య దేవస్య సాహ
మస్తిన్నసంశయః । మయాకృతంహి యత్కర్మ తేన తత్కృతముచ్య
తే । అహంహితస్యదేవస్య స్మృతావ్యాప్తియమాణతా । తత్తత్కా
ర్యానురోధేన పరపూజాదిభావనా । క్రియతేదేవదేవేన శక్తిం
మా మధితిస్థితా । తస్యాహంపరమాశక్తి రహంతా శాశ్వతీధ్రువా ।
సాహమేతావతీభావై ర్విషయై ర్విస్మృతింగతా । నారాయణే ప్రతి
ష్ఠాయ శ్రుతస్తస్మాదుదేమ్యహమ్ । పూర్ణాహంతాస్తితస్యైకా శక్తి
రీశ్వరతామయీ । ఈశోనారాయణోజ్ఞేయ ఈశతాతస్యచాప్యహ
మ్ । సిన్పత్మౌలక్షణపూర్వం పూర్ణాహంతాహరేరహమ్” ఇతి

*బోధవీచనస్వరూపం మేనిర్మలాశద్వలక్షణః | ఇచ్ఛాపరపదీసాహం
 బోధైకాంశ వివర్తనీకలాజ్ఞానాదయః ప్రోక్షాషడుణాః పారమేశ్వ
 రాః | తాసాంత్రివ్వస్త్వయోగేనవివర్తతత్వవర్జనా | తదీయానివిధీ
 యస్తే పశ్చిమకృత్యాని సర్వదా | తదున్నేషస్వరూపిణ్యా మయైవాది
 తినన్దన | తదైవం పరమోన్నేషరూపాహం వితతోదయా | ఇచ్ఛా
 జ్ఞానక్రియారూపా పశ్చిమకృత్యకరీవిభోః | నానావిభాశ్చర్యమయీ
 చిన్మ నానుఖరూపిణీ | విజ్ఞేయాపరమాత్మస్థా వ్యాపినివిష్ణువల్లభా |
 విభాయకృత్యమఖిలం త్రైలోక్యైశ్వర్యదాయినీ | తస్మిన్నేవపునర్దై
 వే వ్యోమేశేపరమాత్మని | ఆదాయసర్వసమ్భారం ప్రతితిష్ఠామిని
 మ్మఖా | తస్య సామర్థ్య రూపాహమేకాతద్ధర్మధర్మిణీ | ఉన్నేషః
 పరమోవిష్ణో రాద్యష్టాడుణ్యా చిన్మయః || సాహంసమ్భృతసమ్భారా
 శక్తిస్తైకధితాపురా | తథా యథాపునర్భ్రష్ట వాసుదేవాఖ్యమ
 వ్రణమ్ | ఉన్మిషత్యాత్మ సజ్జల్పస్తదాప్రథమఉచ్యతే | పృథతేహి
 యథాబ్రహ్మ శుద్ధాశుద్ధాఖ్య వర్తనా | మాయానామ తదాత్మే
 షా బ్రహ్మసజ్జల్పరూపిణీ | ఏకోనారాయణశ్రీమాన్ మాధుణ్య
 మహిమోజ్వలః | తస్యమాధుణ్యరూపాహం శక్తిరేకాసనాతనీ || ఇ
 త్యాదిజ్ఞానాదిరూపతావగతా

అహిర్బుధ్నిసంహితాయాఞ్చ- ఇచ్ఛాక్రియారూపతయాల
 క్షీనుదర్శనయోజ్జగద్వారీపారసాధనత్వముక్తమ్. నచశక్తిశబ్దస్సర్వప
 త్నీత్వాభిప్రాయః. “శకనాచ్చక్తిరుక్తాహమ్” ఇతి నిరుక్తేః. కర్తరి
 క్తినోఽననుశాసనాత్, “విష్ణోస్సామర్థ్యరూపత్వాత్” ఇతి సర్వజ్ఞసం
 హితావచనాచ్చ “శకనాత్” ఇతిభావప్రధానోనిదేశః. ఇహపిచ

తస్య సామర్థ్యరూపేత్యుక్తమ్. “పరంబ్రహ్మపరంధామ పరంజ్యోతి
రనుత్తమమ్ | లక్ష్మీనారాయణం బ్రహ్మకోషశూన్యం నిరంజనం |
ఏకం సర్వమిదం వ్యాప్య స్థితం సర్వోత్తరం మహత్ ” ఇత్యత్రలక్ష్మీ
నారాయణమితి లక్ష్మీనిరూప్యవస్తవ్యకమ్. అన్యథా “అహంతాహం
పరాతస్యబ్రహ్మణః పరిమాత్మసః” ఇత్యుత్తరానుపపత్తేః. అకార
పశ్చిమస్వరమకారవిన్దునా తదంతానామనిగుద్ధప్రద్యుమ్నసజ్జ-మణ
వానుదేవ తదవిభాగాహంతాబోధకత్వం ప్రదర్శ్య, విరామేలక్ష్మీనారా
యణశబ్దిత్రబ్రహ్మప్రతీత్యభిధానాచ్చ;

అభిప్రాయే, భగవతోఽత్యంతతుల్యవలక్ష్మీః; తస్యాః కశ్చి
దవతారోఽహంతాశక్త్యాదిసంజ్ఞితో నారాయణం ప్రతిగుణభూతఇతి.
“షాఙ్గణ్యమమలం బ్రహ్మనిర్దోషమజరంద్రువమ్ | సర్వశక్తి నిరాత
జ్ఞం నిరాలంబునభావనమ్ | తదున్నిపతివై పూర్వం శక్తిమచ్ఛక్తి
భావతః | నారాయణః పరోదేవ స్సంస్థితశ్శక్తిమత్తయా స్థితాశక్తి
రహంతస్య సర్వకార్యకరీవిభాః | ఏకమాదౌ పరంతత్వం లక్ష్మీనా
రాయణాత్మకమ్ | పూర్ణస్థిమితషాఙ్గణ్యం స్వచ్ఛస్వచ్ఛస్థచిన్మయమ్ |
అద్యమేకం పరంబ్రహ్మసర్వజ్ఞం సచ్చిదాత్మకమ్ | స్వశక్త్యాచ్ఛురితం
దివ్యం లక్ష్మీనారాయణం మహాః | పరంబ్రహ్మ పరంధామ యత్పరే
సమవస్థితమ్ | శక్తిమచ్ఛక్తి భావేన లక్ష్మీనారాయణం మహాః | సర్వం
సర్వాస్థికం సర్వసంస్థితం సర్వధాత్రత | చిదానందఘనంపూర్ణషాఙ్గ
ణ్యమ్మితవిగ్రహమ్ | భావానాంచిదచిద్రూపభావాభావాదిభేదినామ్ |
అంతరాత్మతయాతత్తదహజ్జ్వరపదాస్పదమ్ | అచిన్త్యాననుయోజ్యే
న హేతునాయేన కేనచిత్ | శక్తిమచ్ఛక్తి భావేన తద్విధావ్యవతి
ష్ఠతే | అహమిత్యేనయోకరా పదప్రత్యయయోర్ద్వయోః | నారాయ
ణస్సభవితాతస్యా హంతాతుయాపరా | తద్గర్భర్జితే లక్ష్మీశ్శక్తిసా

భావరూపిణీ । షరంబ్రహ్మ పరంధామలక్ష్మీ నారాయణస్తుతల్ । సతత్ర
ప్రవిభాగోనా భవద్భావవ్యవస్థితో । ఉన్మేష స్తత్రయోనామ యథా
చన్ద్రోదయేంబుధేః । అహం నారాయణీశక్తిస్సిస్థతౌలక్షణతదా ।
అనాదినిధనందిన్యం లక్ష్మీ నారాయణం మహత్ । చిదానన్దమయంది
న్యమఖణ్డమజరామరమ్ । అనున్మిషద్భవద్భావం గ్రాహ్యగ్రాహకవర్జి
తమ్ । స్తిమితం తత్పరంబ్రహ్మ తస్య స్తిమితతాస్మ్యహమ్ । తత్కదా
చిత్పరంబ్రహ్మ భవద్భావవ్యవస్థయా । ఉన్మిషత్సజహద్రూపం స్వేచ్ఛ
యైవకదాచన । సాహంభావాత్సికాహన్తా సముర్థాపరమాత్మనః ।
ఉదేమిభవతోదేవా దిచ్ఛయైవ వివస్వతః” ఇత్యాదిభిరవగమ్యత ఇతి
జగద్వ్యాపార ఆవశ్యకఇతి.

మైవమ్;-అప్రాధాన్యస్య కాదాదిత్యత్వే బ్రహ్మదైవతప్రతి
పాదకశ్రుతివిరోధాత్; స్వశక్త్యాఛ్చరితమ్ “తస్య స్తిమితతాస్మ్యహమ్”
“శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన” “పరమం యదహన్తాఖ్యం తుర్యావీతం తదు
చ్యతే” ఇత్యాదిభిః ప్రాగప్యన్మేషాదప్రాధాన్యప్రతీతేః ; అతః ఉన్మిష
చ్ఛక్తిమద్భావభవద్భావౌ కార్యకరణోన్ముఖ్యతదుపకరణభావరూ
పా; ప్రాక్తుశక్తిశబ్దః పత్నీత్వమాత్రపరః; పశ్చాత్తుభావతా “తుర్యా
వస్థాతుసామేస్యాత్పరిణామోద్భవాత్సికా” ఇత్యుక్తావస్థావిశేషః.

“అద్యం య తత్పరంబ్రహ్మ సూక్ష్మ స్తిమితశక్తికమ్ । తారం
తత్ర ప్రతిష్ఠాయ తనోతివితతాంగతిమ్ ।” ఇత్యుక్తాహిదశాతుర్యావీ
తేత్యుచ్యతే. తదాశక్తేః కార్యానుపయోగితయా స్తైమిత్వమ్; ప్రవి
భాగవిరహోక్తిరపి, “ఇన్ధనాభావతోజ్వాలావన్ద్విభావం యథాగతా
అలక్ష్మ్యకార్యతశ్చక్తిర్దేవా ద్విజహతీభదామ్” ఇత్యత్రవ్యాఖ్యాతా.
“భవతో బ్రహ్మణోయోయమున్దేషః పరమాత్మనః భవద్భావాత్సికే

తస్మిన్ ఇతి అవిభక్తశక్తికాత్పరస్తాచ్చక్తివిభాగః కారోన్ముఖ్యా
నాదిమత్వరూపఉక్తః. పాఠ్యణ్యచిన్తయఉన్నైషస్సమ్భృతసమ్భ
రశక్తిరిత్యుక్తమ్.

“సాహంభావాత్తికాహంతా సమ్పూర్ణాపరమాత్మనః । ఉదేమ
భవతోదేవాదిచ్చయైవ వివస్వతః । సమ్భృత్యాఖిలసమ్భారమిచ్చ
యైవ స్వనిర్మితమ్ । ఆత్మభిత్తే లిఖన్తీదం ప్రభవామిషడభ్వనా”
ఇతిచ భవద్భావాత్తికోన్మేషో భవదభీనఇత్యుక్తమ్. ఇచ్చయైవేతి
“సజ్జల్పాదేవాస్య” ఇత్యాదివత్, “ఏకం నారాయణంబ్రహ్మకూ
స్యశుద్ధం నిరామయమ్ । యదిదం దృశ్యతే కిచ్ఛిచ్ఛాచ్ఛాయతేచాను
మీయతే । ప్రమాణత్రయసంపేద్యం భావాభావస్వలక్షణమ్ । చరా
చరమణుస్థూలం చేతనాచేతనంజగత్ । తదిదం సకలం బ్రహ్మనారా
యణమహం భవత్” ఇత్యాదావివసమాహారత్వేపి లక్ష్మీనారాయ
ణమితి నిర్వాహ్యమ్; లక్ష్మీనిరూప్యస్య భగవతోబ్రహ్మత్వాదేవ లక్ష్మీ
నారాయణం బ్రహ్మేతి వ్యవస్థీయతఇతి.

“అహంతా బ్రహ్మణస్తస్య సాహమస్మిసనాతనీ! ఆత్మాసనర్వ
భూతానా మహమ్భూతో హరిస్స్మృతః । అహంతాసర్వభూతానా
మహమస్మిసనాతనీ । యేనభావేన భవతి నానుజేవస్సనాతనః । భవ
తస్తస్యదేవస్య సనభావోహమీరితా । భవద్భావాత్మకం బ్రహ్మతత
స్తచ్చాశ్వతంపదమ్ । భవన్నారాయణోదేవౌ భావోలక్ష్మీరహం
పరా । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం తదతోబ్రహ్మసనాతనమ్” ఇతి; అహంత
యాసమాక్రాంత ఇతితు-“క్వచిదుద్యోతతేతుసా” ఇత్యత్రవివృతమ్;
“పూర్ణాహంతాహరేరాద్యా” ఇతి-తదసాధారణ భర్తృసముదాయ
రూపత్వముక్తమ్.

ఏవశ్చ “విష్ణుర్నారాయణ శ్రీమాన్ పరమాత్మాననా
తనః । షాఢ్గుణ్యవిగ్రహోనిత్యం పరంబ్రహ్మాక్షరంపరమ్ । తస్య
మాం పరమాం శక్తిం నిత్యం తద్ధర్మధర్మిణీమ్” “వాసుదేవః పరబ్ర
హ్మగుణశూన్యం నిరంజనమ్ । సుఖం సదైకయాపన్న మ్షాఢ్గుణ్యమజ
రామరమ్ । తస్యాహం పరమాశక్తిరహంతా శాశ్వతీభ్రువా । వాసు
దేవఃపరంబ్రహ్మ నారాయణమయనంమహత్ । తస్యాహంపరమాశక్తి
రహంతానన్తచిన్మయీ । చాతురాత్మ్యం పరంబ్రహ్మసచ్చిదానన్తమప్ర
ణం । “ఏకాహంపరమాశక్తి స్తస్యదేవీననాతనీ । శాంతానన్తచిదానన్తం
యద్భ్రహ్మపరమం భ్రువమ్ । తస్యశక్తిరహంబ్రాహ్మీ” “నారా
యణఃపరంబ్రహ్మ దివ్యంనయననన్తమ్ । తదామూర్తిమతీసాహం
శక్తిర్నారాయణీపరా । వేద్యవేదకనిర్ముక్తమచ్యుతం బ్రహ్మయత్పు
రమ్ । అనన్తమితభారూపం సర్వాభిన్నమహంపదమ్ । అహంతానామ
సాశక్తిః” “షాఢ్గుణ్యమమలం బ్రహ్మపరమానన్తమచ్యుతమ్ । దేవో
నారాయణోనామ వాసుదేవస్య ఉచ్యతే । తస్యాహంతాపరాశక్తి
స్సర్వభావానుగామినీ ।” ఇత్యాదిషు భగవతేవీవబ్రహ్మత్వంలక్ష్యో
స్తచ్చక్తిత్వశ్చ ప్రతిపాదితమ్ ఇతి-“వ్యాపకం యత్పరంబ్రహ్మలక్ష్మీ
నారాయణం మహత్ । లక్ష్మీనారాయణాఖ్యం యద్భ్రహ్మనిర్దేశ్య
ముచ్యతే” ఇత్యాదిషు బ్రహ్మవచ్ఛేదకత్వం లక్ష్యోప్రతిపాద్యతే.
కథమన్యథా “తస్యాహం పరమాశక్తి స్సర్వానస్థానుసారిణీ । అహ
ంతాపరమా తస్య శక్తిర్నారాయణీవ్యాహమ్” ఇత్యాద్యుత్తరాను
గుణ్యమ్. తన్త్రానుకోధేనచ అస్యా జగద్వ్యాపారస్వీకారేలజ్ఞాత
నిగ్రహత్వం దత్తజలాజ్ఞలి ;

తథాహి; - శక్రేణ, (౧) “కథంస్మజసివైలోకాన్ సుఖదుః
ఖనమనితాన్ । అస్మపిరి నరం యదా సుషిరసు ముణామిహ ।”

ఇత్యనుయుక్తాదేవ్యాహః; - “అనాద్యవిద్యాసిద్ధానాం జీవానాం సదస
స్మయమ్ । సజ్జితం కర్మత త్ప్రేక్ష్యమిశ్రాంసృష్టిం కరోమ్యహమ్” ఇతి;

కథంసాన్యష్టాన్యరూపత్వాధావే, “మమజ్ఞానఘనాద్రూపా
చుద్ధసృష్టిః ప్రవర్తతే । నిర్వాసనం సదానందం శుద్ధం సర్వాత్మకం
పరమ్ । న్యజ్యతే ప్రథమంజ్ఞానం ససజ్జ-మక్షణ ఉచ్యతే । హేత్వస్త
రానపేక్షం యత్సాత స్తస్యం విశ్వనిర్మితమ్ । తదైశ్వర్యం తదాసీస్మే
ప్రద్యుమ్నః పురుషోత్తమః । అవ్యాహతాచశక్తిర్నానిరుద్ధః ప్రకీర్తి
తః । సృష్టినిత్యస్తకర్తారో నిజ్ఞానైశ్వర్యశక్తయః । మమరూపమమిదే
వాః పురుషాః పుష్కరేక్షణాః” ఇతి సజ్జచ్ఛతే.

వ్యక్తజ్ఞాతదన్యత్రోక్తమ్; - “పురుషాః పుణ్డరీకాక్షావ్యాహః
శ్శక్తిమయాహరేః । చాతురాత్యమిదంవిధి ర్వ్యక్తాన్యక్తస్వలక్ష
ణమ్ । గుణాశ్శక్తిమయావతే జ్ఞానైశ్వర్యబలాదయః । తేషాం యుగ
పదున్నేషస్సైమిత్యవిరహాత్సకః । భగవాన్ వాసుదేవాఖ్యః పరమా
ప్రకృతిశ్చసా । శక్తిర్యావ్యాపినివిష్ణోసాజగత్ప్రకృతిః పరాశక్తేశ్శక్తి
మతోభేదే వాసుదేవఇతీర్యతే । సర్వశక్తిమయాదేవ్రావాసుదేవస్సి
స్పృక్షయా” ఇత్యాదినా, అతఏవైశ్వర్యాద్యేవ షాష్టాన్యం నిరుక్తమ్.

లక్ష్మీతన్త్రేచ, “జ్ఞానమేవ పరంరూపమ్” ఇతి ప్రధానోధర్మ
ఇత్యర్థః. “సంవిజేవచమేరూపం సర్వైశ్వర్యాదికోగుణః” ఇతిచో
క్తమ్. ప్రణవప్రతిపాద్యవస్తురూప స్ఫురణార్థే “హరివల్లభేనమస్తే
ఇతిచ, అన్యత్ర “తస్యామే శ్శ్చకర్మాణి నిత్యాని త్రిదశేశ్వరం”
ఇత్యాదినా శ్శ్చకృత్యకరత్వేన లక్ష్మీతన్త్రే ఉక్తాయాశ్శక్తేః, “సజ్జ-
లోపనామయస్తస్య సుదర్శనసమాహ్వయః । సత్యవ్యవస్తురూపత్వే

పశ్చిధానవిజృంభితే” ఇత్యాదిభి స్సర్వజ్ఞసంహితాయాం భగవత్స
జ్జుల్పరూపసుదర్శనకృత్యము క్తమ్.

“తత్తదైశ్వర్యదత్వం యదధిష్ఠాతృత్వమేవచ । మన్తస్య
వైష్ణవసంరూపం తద్విజ్ఞేయం వివశ్చితా । తత్తత్కార్యకరీతస్యయాశక్తి
స్సాహమమ్బుజ” ఇతి ఫలప్రదత్వం భగవత్పవేతి దర్శితమ్; “తత్త్వా
నాంతాత్మికానాశ్చ చేతనాచేతనాత్మనామ్ । ప్రమాణానాం విచిత్రా
ణాం భావాభావయుగస్యచ । ధర్మస్యాధస్య కామస్యముక్తే ర్భగవత్
యస్యచ । యద్యత్స్వకార్యసామర్థ్యం తత్తత్సేదర్శనంవపుః ।” ఇతి
సుదర్శనస్య సర్వకార్యానుగుణశక్తిరూపత్వమన్యతోక్తమ్, “ఋతం
సత్యమ్” ఇతి శ్రుతిశ్చక్రపకేతి, “తస్మిన్విదీప్తే మహాసిపురుషంకృష్ణ
పిఙ్గళమ్ । ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం సహస్రా దిత్యసన్నిభమ్” ఇతి
వచనేన ప్రదర్శితమ్.

“యోసావాదిత్యవిమ్బస్థః పురుషోద్భవశ్చ తేవరః । హిరణ్మయో
యమేవాన్తరక్షీణ్యపిచదృశ్యతేసోప్యయంనాభిచక్రస్య యోమధ్యే
వరతేమహాః । సోయంకాలస్య చక్రస్యప్రేరకః పురుషోవ్యయః ।
యుగచక్రస్యనేతారమేనమేవ విదుర్బుధాః । ఏనం మహర్షయోప్యా
హుర్జగచ్చక్రప్రవర్తకమ్ । సర్వలోకైకకర్తారం సర్వలోకైకసాక్షి
ణమ్ ।” ఇత్యాదినా అన్తరాదిత్యవిద్యాదీనామపి సుదర్శనవిషయత్వ
ము క్తమ్.

లక్ష్మీతస్త్రిసి, “సూర్యసామాగ్నిరూపాయాః క్రియాశక్తేస్తేజ
ఃశక్యశక్తిప్రచురాయాః విజ్ఞానాలోకమణ్డలస్థపురుషే ద్యాపథిమణ్డ
లస్థ పురుషోదర్యభామదివ్యరూపతయా ఆధ్యాత్మికాదిభేదేన త్రివి

ధాయా గాయత్రీత్రిష్టు పుంజ్ఞాయావిస్తరేణ మాహాత్మ్యముపవర్ణితమ్; క్రియాశక్తిశబ్దస్స- సుదర్శనపర్యాయః. “ప్రాణోమాయా క్రియాశక్తిర్భారణస్తేషఉద్యమః | సుదర్శనఞ్చ సజ్జల్పశబ్దాః పర్యా యవాచకాః |” ఇతివచనాత్; “గుణప్రధానభావస్తు రామాదేవ యుజ్యతే” ఇత్యాదినా గుణప్రధానభావస్యైవ్యుచ్ఛితత్వ మవివర్ణితమ్. “అతోవై భవవాదత్వం యది సర్వజ్ఞసంహితా | యాతిస్వమూలమస్త్రేణసానహైవప్రయాస్యతి” అతః కార్యోపయోగివిశేషణ సముచా యాత్మకశక్తిగతస్య కార్యాస్వయస్య కథం లక్ష్యగతత్వమితి.

అత్రోచ్యతే;-ఆస్తితావల్లత్కౌఠ్యజగద్వాప్తపారాన్వయః ; సృష్టౌతావత్, “మాఙ్గణ్యం యత్పరంబ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యచువ్యయన్ | సంహృతాఖిలభేదం తజ్జేకమేవ యదా తదా | అప్రమేయాఖ్యయా దేవస్తదాయోగిభిరీర్యతే | వ్యాప్యవ్యాపకభేదోవా సృజ్యసృష్టి విధాపివా | నతదన్యత్ప్రమేయత్వం నకించితస్యవిద్యతే | తదాశూన్యమివాకాశైః ప్రసుప్తమివసర్వతః | మాఙ్గణ్యం బ్రహ్మత్రతేయంసంస్థితావిష్టునంజ్ఞయా | అతరజ్జ్వరవాకారాశక్తిశ్చక్తిమతోగతిః | తథాయదా పునర్బ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యమవ్రణమ్ | ఉన్తిషత్వాత్సజ్జల్పస్తదా ప్రథమఉచ్యతే | ప్రథితేతు యదాబ్రహ్మ శుద్ధాశుద్ధాఖ్యవర్తనా | మాయానామతదాత్వేషా బ్రహ్మసంకల్పరూపిణీ | సజ్జల్పఃకాదిస్థిత్యన్తాస్తస్యా గర్భపదస్థితిః |” ఇత్యాదినా సూక్ష్మవశాభిమానితయా స్థితయా లక్ష్యై భగవదభిప్రాయానువిధాయీ న్యాభగవతః కార్యోద్యోగం పర్యాలోచ్య ప్రథమతస్సవ్యయం సజ్జల్పితే తద్దైకరస్యశాలినాభగవతాస్వయం సజ్జల్ప్యజగత్సృజ్యతే, తతస్తదీయాశక్తిస్సర్వాణి కార్యాణి కరోతీతి ప్రతిపాదనాదస్త్యస్వయః.

రక్షణేన-“అత్యుపహాసాన్ని కేశోదేవ్యాకారుణ్యరూపయా ।
రక్షకః” ఇతి కారుణ్యోత్తమృజేనాస్త్యేవాన్వయః “నుయైవపురితం
ధ్యాత్వా దేవదేవం జనార్దనమ్ । చంద్రోదయశ్చనామౌద్భిమ్” ఇతి
భగవతోజ్ఞానశక్త్యాదివృద్ధేస్తాదధీశ్యే సర్వకార్యాణ్యపి లక్ష్మ్యధీనాశ్యే
వేతి శక్యతేవస్తుమ్ అతఏవహి “విష్ణుకార్యకరీ, విష్ణుకృత్యకరీవిభాః”
ఇతి కార్యంతదధీనత్వేనైవవ్యవధిశ్యే, ఆత్మసన్నతకర్తృత్వో వ్యవ
దిశతి. సంవిదాదివ్యవచేశాఆప్యేతన్ని బద్ధనా ఏవ; క్వచిత్స్వప్నకాశ
త్వనిబద్ధనోపి సంవిద్యవచేశః. శక్తిశబ్దోపి క్వచిత్పత్నీత్యాది
ప్రయుక్తః.

యథాచైవం సతిభగవతోసన్యాధీనతా, తథోత్తమధస్తాత్;
ఆనందవ్యవచేశోవ్యస్యాః భగవదానందహేతుత్వాత్; “విష్ణుశ్చ మన
సఃకామః” “జహ్న్వీన్దమయీసాహం భోగైర్వత్పరమార్థికైః”
ఇత్యుక్తైః. “అస్తరాస్తాదయక్ శక్తిమానస్తాత్మోన మవ్యయమ్”
ఇత్యహిర్వ్యధ్యసంహితోక్తిరేతదభిప్రాయేన; “శుద్ధవిజ్ఞానసమృద్ధా
చుద్ధకర్మసమన్వయాత్ । యథాధునోత్యవిద్యా తాంతదాసానన్ద
మస్మతే । మామేవ పరమానందమయీంలక్ష్మీం సమస్మతే । సు
సారపారసీమానమన్వీయూర్మాం కథంన్వితీ” ఇత్య సకల్లక్ష్మ్యో ఏవప్రా
ప్యనిదైశః ఏతన్ని బద్ధసవితేత్యేకే.

“ఉపాయైర్వివిధైశ్శశ్వదుపాస్యవివిధాత్మికామ్” “మామేకాం
శరణంప్రజేత్” “మాంప్రపద్యేతన్నైగతిమ్॥ ఆదిదేవం జగన్నాథ
మీశంవా పురుషోత్తమమ్” “అహంహితత్రవిశ్వాత్తా విష్ణుశక్తిః
పరావరా । సాక్షాదేవ సమారాధ్యా విష్ణుర్వా పురుషోత్తమః”
ఇత్యాదిప్రధానోపాయత్వప్రతిపాదకవచసానామివ భగవత్పర్యవసా
యిర్యమేవేత్యశ్యే.

“శరీరఞ్చస్త్వివైష్ణవమ్” ఇత్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వబోధకవచనానాం సద్భావాత్ లక్ష్మీవాచిశబ్దానాం సమ్భవతి భగవత్పరత్వంసవిపరీతమ్. “కశ్చిత్కేమా ఞ్చిదాత్మాస్యా త్రస్యాస్యేషాస్తు కశ్చసతస్యాప్యేవమితీథ్ను యత్రైషావ్యవతిష్ఠతే అధ్వానమధ్వనః పారంపరమాత్మానమూచితే అహంనామస్మృతోయోగస్తదాత్మా సఉదీర్యతే । సవాసుదేప్రాభగవాక్ ట్కైత్రజ్ఞః పరమోమతః” ఇతి భగవతపి సర్వభూతాహమర్థత్వోక్తిః.

ఏవం, “తాకికోవ్యభవై దిక్ష్వస్తథాబాహ్యగమోద్భవాః । నిఘోషాఘోషవత్యశ్చ యావాచఃపరికిర్తితాః । మా మభిప్రేత్యసర్వాసాంతాసాముచ్చరణక్రియాః † ఆకూతిర్వచసాతేన వేదజైరస్తి భాషితా” ఇత్యుక్తిః-“అర్థోవిఘ్నరియంవాణీ” ఇత్యాద్యనురోధాత్, “సితానారాయణాత్తనా” ఇత్యుక్తాభేదదృష్ట్యా తత్త్వరూపనిరూపకేత్వేనోపస్థిత్యావాబోధ్యమ్.

పస్తుతః. “మామభిప్రేతియత్సర్వోజసన్సర్వాత్మనాస్థితామ్” ఇతి తత్తదభిప్రాయ విషయాభూత పదార్థానాం స్వాత్మకత్వప్రయుక్తోయంనాదః, తదభిమానిత్వప్రయుక్తఇతాదాత్మ్యమ్, “సచ్ఛత్యచ్ఛజగద్వేధాయత్ప్రనూణేనదృశ్యతే । తత్సర్వ మహమర్హతి సత్యాం మామృషయోబ్రువన్” ఇత్యగ్రే ఉపపాదితమ్; “ఉదితిబ్రహ్మణోనామవికస్తిస్తస్యతుస్థితమ్ । మయ్యాయత్రావికస్తిస్సాసోత్థితాం మాంతతోవిదుః॥ సప్తాక్షురోహ్యాయంమన్తో వికస్తిభూయసీవహేత్” ఇతి బ్రహ్మశబ్దితస్యభగవతో వికాసోలక్ష్యధీన ఏవేతిస్పష్టమేవ ప్రతిపాదితమ్.

ప్రణవాదినమోస్తత్వాన్నన్తస్య సప్తాక్షరత్వమ్ - ఉదాహరిత
 బ్రహ్మణోనామేత్యుక్త్యాః అనన్యాధీనమపహతపాప్తత్వం భగవత
 ఏవేతిదర్శితమ్; బ్రహ్మశబ్దః పురుషోత్తమసాధారణ ఇతిచ, “సాహ
 మంతః కృపావిష్టా దేవదేవ మచూచుదమ్” “కదాచిత్కృపయా
 విష్టా జీవానాం హితకామ్యయా । సుఖసస్పృగిమే జీవాః ప్రాప్ను
 యుక్తా కథంన్వితీ । ఉపాయాన్వేషణాయత్యై పరమేణ సమాధినా ।
 మధీవస్త్యతిగమ్యాభరం శబ్దబ్రహ్మ మవశోదధిమ్” ఇత్యాదిభిరీక్ష
 ణవ్యాపారే విశిష్యాన్వయః ప్రతీయతే; అతోన్యాఅస్యేవకథభిచ్చిత్స
 ర్వవ్యాపారాన్వయఇతి. సర్వాత్తనాన్వయస్తు స్వప్రతిపాదకతన్త్ర
 స్యాప్యవైదికతా మాపాద యన్నప్రమాణ భూతతన్త్ర తాత్పర్య
 విషయతాం భజతఇతి,

రూపేరూపస్యాన్వయః, (౧) “మూర్తం బ్రహ్మతతోపి య
 త్ప్రియతరమ్” ఇత్యుక్తః. తత్ప్రతావత్, చతుర్భుజే పరేరూపే
 “ఆశ్వాసనాయ జీవానాం యత్తస్మూర్తిగతంమహః । నారాయ-
 ణః పరంబ్రహ్మ దివ్యం సయనసద్దనమ్ । తస్యమూర్తి మతీసాహం
 శక్తిర్నారాయణోపరా । సమాసమవిభక్తాజ్ఞా సర్వావయవసుస్తరీ”
 ఇత్యాదినా సప్తదశే శ్రీరూపాన్వయో విస్తరేణ ప్రతిపాదితః. సచ
 సద్దర్శ స్తత్వదీపే ఉదాహృతః.

యత్పునః, “విశ్వాప్యాయకరంకాన్త్యా పూర్ణైస్త్వయుతతుల్య
 యా । పరదాభయహస్తం తద్ద్విభుజం పద్మలోచనమ్ । రేఖామ
 యేనచక్రేణ శశ్ఢేనచకరద్వయే । అఙ్కితంనిర్వికారాంఘ్రిం స్థితంప
 రమశోభనమ్ । అన్యూనానతిరిక్తైర్గుణైష్ఠ్విరలఙ్కృతమ్ ।” ఇతి

ద్విభుజం పరరూపం దశమేక్షక్తమ్; తత్రాపి “మయావినాసదేవస్య
స్థితిర్విష్ణోశ్చవిద్యతే” ఇత్యుక్తాశ్చీరూపాస్వయస్సిద్ధః.

పూహచతుష్టయేతు-శాన్తిశ్రీ సరస్వతీ రతి రూపాహంతా
సమృద్ధఉక్తః. క్వచిత్తు “లక్ష్మీః కీర్తిర్జయామాయాప్యాహశక్తయ
శురితాః” ఇత్యుక్తమ్. తదేతత్-చాతురాత్మ్యస్యజాగ్రదాదిభేదేన
చాతుర్విధ్యాత్, స్థూలసూక్ష్మభేదేనద్వైవిధ్యాద్వా అవిరుద్ధమ్.

యచ్ఛ “చతస్పభ్యోపి శాఖాభ్యః కేశవాదిత్రయం త్రయమ్ |
దామోదరాస్తముద్భూతం తద్వ్యాహస్తరముచ్యతే” ఇత్యుక్తా
నాస్తు కేశవాదీనాం ద్వాదశానాం “ప్రీత్యవగీశ్వరీకాన్తిః క్రియా
శక్తి విభూతయః | ఇచ్ఛాప్రీతి రతిశ్చైవ మాయాధీ ర్తహిమేతిచ”
ఇత్యుక్తాః, ‡పదద్వయాస్తర తేజః పూరితదేశాధిష్ఠానా మూర్తభగ
వద్రూప విశాఖయూపజన్యావిభవాః; పునః పద్మనాభాదయః పాతా
శశయనాంతాల్పప్రతింశ ల్లక్ష్మీత ప్రేక్షితాః.

“పద్మనాభో ధ్రువోనస్త శ్శక్త్యాత్మా మధునూదనః | విద్యా
ధిదేవః కపిలో విశ్వరూపో విహజ్జమః | క్రోడాత్తా బడబావక్రో
ధర్నో వాగీశ్వరస్తథా | ఏకార్ణవశయోదేవః కూర్మః పాతాశధా
రకః | పరాహోనారసింహాశ్చాప్యమృతాహరణస్తథా | శ్రీపత్నివ్యదే
హోథ కాన్తాత్మామృతధారకః | రాహుజిత్కాలనేమిఘ్నః పారిజాత
హరోమహాత్మా | లోకనాథస్తశాన్తాత్మా దత్తాత్రేయో మహాప్రభుః |
స్యగ్రోధశాయాభగనానేకశ్రుజ్ఞ తనుస్తతః | దేవ్రావామన దేహస్తు
సర్వవ్యాప్తివిక్రమః | సరోనారాయణశ్చైవ హరిః కృష్ణస్తగైవచ |

జ్వలత్పరశుధృగ్రామో రామశాసన్యో ధనుర్ధరః । వేదవి ద్భగవాన్
కల్మష తాతాశ శయనఃప్రభుః” ఇతి,

వాసుదేవాదయః కేశవాదయశ్చ స్వరాధిష్ఠాతారః, దత్తా
త్రేయాంతావర్గాధిష్ఠాతారః, తతస్త్రివిక్రమాంతా ధారణాసంజ్ఞికానా
మస్తస్థానామ్, తతః పరశురామస్తాః షడ్వి-బ్రహ్మసంజ్ఞికానామూ
ష్మత్కారాణామ్, తతశ్చత్వారో రజ్జయమ జిహ్వమూలీయో
పధ్మాసీయానామ్;

శక్తయశ్చైషామ్-“ధీస్తారావారుణీశక్తిః పద్మావిద్యాతత్త్వే
వచఃసంఖ్యావిశ్వాఖగాభూక్తా లక్ష్మీర్వాగీశ్వరీతథా|అమృతాధారిణీ
చ్చాయా నారసింహీసుధాతథా । శ్రీఃకా నిర్విశ్వకామాచసత్య
శాన్తిస్సరోరుహః । మాయాపద్మాసనాఖర్వా విక్రాన్తి ర్నరస
మ్భవా । నారాయణీరతిః ప్రీతిర్గాఢా రీ కాశ్యపీతథా । వైదేహీ వేద
విద్యాచపద్మీ సీ నాగశాయిసీ॥” ఇతి ప్రదర్శితాః.

అమృతార్ణవశయస్య శక్తిర్ధారిణీ; కూర్మస్యవిశ్వకామా ఇతి
చేదః; గాఢా రీతివిశేషణమ్; “అనిరుద్ధోవిభుర్దైవో దేవదేవస్సనాతనః॥
మహావిద్యాసముద్భూతా తదాహమపివాసన” ఇత్యుక్తిస్తు అనిరు
ద్ధస్య పాలనాధికృతత్వాత్, సత్వప్రధానావతారస్య మహావిద్యా
సంజ్ఞితత్వాత్, మహాలక్ష్మీసంజ్ఞితాయా రజఃప్రధానాయాః ప్రాద్యు
మ్నాశ్శక్తేః విధిపద్మయో ర్మహామాయాసంజ్ఞితాయా స్తమః
ప్రధానాయాశ్శక్తేరుత్రోర్మహావిద్యాయాః కేశవకార్యోశోచితృ
త్తే రభిధానాత్.

“హృషీకేశస్సభగవాన్ పద్మయా సహవిద్యయా । అపాన్య
సుశయసంచక్రే యోగనిద్రా ముపాగతః” ఇత్యుక్తస్య పద్మనా

భస్య పద్మాశక్తికత్వేపి, తస్యవిద్యేతినామాస్తర మస్తీత్యత్రధి
రిత్యుక్తమ్.

సచ, విరిభిజనకస్యైవ పద్మనాభత్వాత్, కథం తద్భాషా
సంసర్గజన్యగారీశజ్జరభేదితా, అణ్ణమధ్యవర్తి ప్రధానపాలకస్య
ప్రధానం సలిలీకృత్య తత్రశయాసస్యపద్మనాభత్వ మితివాచ్యమ్.
తస్యాపి కాలమయాత్పద్మా త్సహకారిణః ప్రధానపరిణామరూప
మహత్తత్కార్య బుద్ధ్యభిమానినో ద్విధితత్వతోష్ఠ్య రుత్పత్తే రభి
ధానాత్, తతశ్చాహజ్జరాభిమతి రూపయో శ్శజ్జరగౌర్యోర్న
వాదాది విశేషాస్తే రుత్పాదితేచాణ్డే చతుర్ముఖోత్పత్తిః పునరుక్తా.

అత్రసిస్మత్కాశక్తిర్తాయా విభక్తతమః - ప్రసూతి రక్షరం
ప్రకృతిరన్యక్తం తతోబ్రహ్మణ్డం తతోదేవాదిశరీరమితివత్కోశాః.
తత్రశాన్తిశ్శక్తేః, రతిర్తాయాయాః, మహాకాళ్యాదయఃప్రసూతేరభి
మానినో లక్ష్మీవిద్యాకాళీనాం శక్తినియత కాలాభిమానిత్వమప్య
స్తీతి స తదుక్తివిరోధః.

గుణైస్సహ పశ్చత్రింశద్ధి తత్త్వాన్యత్రోక్తాని. అత్రప్రధా
నస్య సలిలీకరణం మహదాదిసృష్టేఃప్రాగేవవిధ్యాదీనాం సృష్టిరి
త్యాచార్యైర్నకవచిదుక్తమ్; “ఆద్యేకోశే స్వయందేవస్త్రిధైవా
హస్తయాస్థితః । పశ్చస్వస్యేషుకోశేషు జీవా నానావిధాస్థిత్తాః”
ఇతి కోశాస్తరగతానాం జీవత్వముక్తమ్. చతుష్షడ్ద్వదశ చతుర్దశ
షోడశాష్టాదశభుజభేదభిన్నస్య సర్వస్యాసి శక్తీశస్య “ఏకధాద్విధా
చతుర్థాచ షోధాచైవ తథాష్టభా । పునర్ద్వాదశథాచైవ” ఇత్య
నేకవిధ లక్ష్మీపరిపృతత్వముక్తమ్.

“శ్రీరఙ్గస్థా పుష్టిరుభయత శ్చతుర్దిశం శ్రీకీర్త్యాదయః,
కోణేషు శుద్ధానిరజ్జనా నిత్యాజ్ఞానశక్త్యపరాజితా ప్రకృతయః,
దిగ్విదిక్షు లక్ష్మీ సరస్వతీ సర్వకామదాప్రీతివర్ధనీ యశస్కరీశాన్తి
దాతుష్టిదాపుష్టిదాః ద్వాదశపూర్వాహాన్తరశక్తయ ఇతిబోధ్యమ్.
సింధుశాయినో లక్ష్మీప్రీతి విద్యా నిద్రాచూపచతుష్టయ పరీతత్వ
మమృతాశక్తికత్వా విరోధేన నిర్వాహ్యమ్. మత్స్య త్రివిక్రమాది
షుచావతారేషు, (౧) “విష్ణోరేషా నపాయినీ” ఇతిచపరాశరః.
అతోవతారేషు సర్వేష్వస్యా అనపాయిత్యమ్; విభవానాంలక్ష్మీ
తన్త్రైకణిత అష్టత్రింశత్వమేకాదశే ఉక్తమ్.

వింశేతదనుక్తావపి విష్ణువత్తతతత్ర పంచశక్తయః పరికీర్తి
తా ఇత్యుక్తేస్తదర్థసిద్ధమ్. ఏవంహిర్భుధ్వనంహితోక్తం నప
త్రింశత్త్వం శాంతాత్మలోకనాథయోః కాంతాత్మామృతధారకయో
ర్వావై పక్షికభేదేన నిర్వాహ్యమ్. అత్రైవత్రయాణాం త్యాగా
ద్విస్వకేస సహితోక్తంపట్రింశత్త్వమ్; “అవతారో యదావిష్ణో
శ్చతుర్థా సన్భవిష్యతి । మధురాయా మహాన్వ్యక్తం చతురేష్యా
మినైతథా” ఇత్యుక్తిః- భగవద్వత్ శక్త్యావేశ సాధారణ్యేన; ఏవ
ఇచ్చసర్వేష్వవతారేషు శ్రీనారాయణయో స్సమృద్ధసిద్ధిః.

“భావోత్తరాక్వచిద్బ్రహ్మః క్వచితాసభవదుత్తరా । భవద్భా
వోత్తరాక్వాపి విద్వాంస్తత్రనముహ్యతి” ఇతిచోక్తమ్. భావోత్త
రతాకాశికీయోగనిద్రాదిశక్త్యావేశావతారేషు; భవదుత్తరతాదశ
మైకాదశయోరుక్తాః “భావోత్తరప్రకారాస్తే శ్చుతాస్తద్వక్త్ర
పఙ్కజాత్ । ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామి ప్రకారాభవదుత్తరాన్”
ఇతి హితదారమ్భః; భవద్భావోత్తరాత్వప్రమేఉక్తా.

సర్వతాపి “నవినావిష్టునానేన స్థితిర్మమహివిద్యతే! మయా
వినా న దేవస్య స్థితిర్విష్టుశ్చవిద్యతే!” ఇత్యభిధానా త్పరస్పరాన్వ
యోబోధ్యః; యోపి “అష్టాజ్ఞయోగనిష్ఠానాం హృద్యాగ నిరతా
త్సనామ్” ఇత్యుక్తో హృదయేశయస్సోపి బృహదారణ్యక శ్రుతి
పర్యాలోచనే లక్ష్మీవిశిష్టపవ ప్రతీయతే; అర్చాయామపి, “ఆత్మ
మా మిమాంమూర్తిం మదనుగ్రహకామ్యయా । శ్రియాసార్థం
జగన్నాథో దిప్యో నారాయణః పుమాన్” ఇతి శ్రియాసమం
భగవదధిపానము క్రమ్.

గుణనాశ్చగుణాన్వయః—పరస్పర భోగ్యత్వమ్.(౧) “ప్రశ
కనబలజ్యోతి జ్ఞానైశ్వరీవిజయప్రథా ప్రణతవరణ ప్రేమతేమ
జ్ఞరత్వ పురస్పరాః । అపి పరిమళఃకాన్తి ర్లావణ్యచుర్చిరితీర్ణిరేత
వభగవతశ్చైతే సాధారణగుణరాశయః॥ అన్యేపి యకావసముఖా
యువయోస్సమానా శ్రీరజ్జగుజ్జళ విజృంభణవైజయన్తి । తస్మిం
స్తవత్వయితస్య పరస్పరేణ సంస్తీర్యదర్పణఇవ ప్రచురంస్వదస్తే”
ఇతి స్వరూపగుణానాం విగ్రహగుణనాశ్చ పరస్పరాన్వయ ప్రయు
క్తాభోగ్యత్వోక్తా.

జ్ఞానాదయోహిషడ్గుణాః; “జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్య ఏర్యతేజో
మహోదధిః : తస్యాహం పరమాదేవీ షడ్గుణ్యమహిమోజ్వలా ।
తుల్యాగుణవయోరూపై ర్మనఃప్రమథనైర్హరేః । షడ్గుణ్య విగ్ర
హం దేవీ మనిర్దేశ్యా మనూపమామ్ । షడ్గుణ్యవిగ్రహందేవం తా
దృశ్యాచ శ్రియాయుతమ్ । దేవ్యాశ్రియాసమాసేనం పూర్ణషడ్గుణ్య
దేహయా । పూర్ణషడ్గుణ్య రూపత్వా త్సహం భగవతీస్సృతా”
ఇత్యాదివచనై రుభయసాధారణ ఇత్యవగమ్యతే; “తోషయామి

గుణైర్విష్ణుం తుష్ట్యామిచ హరేశ్శుభైః । మయాతుష్టి స్సమస్తానా
మిడితానాం నృకర్షభిః । తుష్టిర్నిరూపితా తేన సాహం యోగాభి
పారశైః॥” ఇతి తుష్టిశబ్ద నిర్వచనాత్ పరస్పరాహ్లాదక గుణవత్త్వం
దమ్మత్యోరుక్తమ్.

క్షేమజ్ఞరత్నశ్చ-“తారయామి జగత్సర్వం పరమం భవసా
గరమ్ । ప్రియంహితశ్చ సర్వేషాం చింతయామి కరోమిచ । తేన
మాంసర్వభూతానాం మాతరం ముసయోవిదుః । తారాసంసారతర
ణాత్” ఇత్యాదినాభిహితమ్; (౧) “అత్యన్యతావపుషిచవపుర్వై
భవైర్వైభవశ్చేత్యాకారైస్తై రనుగుణతయాసర్వభావానుయంతా
ఇచ్ఛాయాపాణ్యసి భగవతస్సాద్వదయస్యాత్తరూపా దూరీకుర్వాన్న
హిమధురతా దుగ్ధసిన్ధో స్తరక్గాన్” ఇత్యత్రవైభవశబ్దః-చిదచిచ్ఛేష
త్వాదిపరః.

నైభవమ్ - వ్యాప్తిః. “అక్రమ్యసర్వాంతు యథాత్రిలో
కేః తిషత్యయందేవ పరోసితాక్షి । తథాస్థితాత్వంపరదేతథాపి పృ
చ్ఛామ్యహం తేవసతింవిభూత్యామ్” ఇతి; “ప్రతిష్ఠితాయా సర్వత్ర
మమ నారాయణస్యచ । వస్తుతః కాప్రతిష్ఠాస్యాత్” ఇత్యాదిభిర్భ
గవద్వ్యాప్తస్య సర్వస్య లక్ష్మీవ్యాప్తిపతీతిరిత్యేకే ; సాచవ్యాప్తి
శ్చక్తివిశేషేణేతి కృష్ణపాదాః. అయమేవ సర్వప్రకాశమృగ్ధః.
“శ్రయస్తీవైష్ణవంభావమ్” ఇతి నిరుచ్యతే.

ప్రాప్యపూరకత్వశ్చ-శ్రయః-ముక్తానాం భోగవివృద్ధ్యర్థమ్;
పౌండర్యాది వివర్ధనీ మితి ప్రపన్నపారిజాతే ఉక్తమ్. కైజ్జుర్యోదై
శ్యత్వం ఉభయోంభిరుతమేవ. “అన్య మమచ శేషంహి” ఇత్యా
దిప్రమాణానాం పూర్వ ముదాహృతత్వాత్. “శృణామి దురి

తమ్” ఇత్యాది పుష్పత్వా ఉపకారానుసంధాననిబంధనం పాశ్య త్వంబోధ్యతే; “శృణామిచ గుణైర్జగత్” ఇతి స్వగతానన్వాయ్ త్వా నన్యశరణత్వానన్యభోగ్యత్వానాం జ్ఞానవరణప్రాప్తిదశాను చేతనే సమ్పాదనపరం సత్ప్రప్యతోవ్యయక్తమితి, రమ్యజామాతృదేన సూక్తి పర్యాలోచనాయా మవగమ్యతే. స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తీనాం తాదధీన్యాత్తదేకోపాయతోక్తిః. ఇదమేవాకారత్రయసమ్పన్న త్వమ్.

యదన్యత్రాపితత్సమ్పాదనశక్తిః, వాత్సల్యాది జ్ఞానశక్త్యాది సాన్దర్యాదిసర్థకత్వ రూపమిత్యేకే; పురుషకారత్వ ప్రాప్యత్వప్రాప్య పూర్వకత్వరూపమిత్యపరే; శ్రయేన్త స్సర్వభూతానా మితి వ్యాప్తి పక్షే సుగమమ్. యథాన్తరే స్వనిరూప్య స్వరూపేణ నిర్వాహ్యమ్. పుణ్యకర్మణామితి జ్ఞానసారసవమదశమగాధోక్త రీత్యా భగవతః శ్రీయోపి పుణ్యకర్మణా మన్తరవస్థానమభిమతమ్; అన్యేషాన్తుకేవ లవ్యాప్తి నిర్వాహార్థమితి సూచితమ్.

“ఈడితాచ సదాదేవైః” ఇతి-“విశ్వైశ్వర్యాదికం సూక్తం దృష్టంత ద్భ్రహ్మణాపురా | స్తుతయే యోగనిద్రాయాం మమదే వ్యాః పురస్తర | శ్రీయస్సూక్తేన తుష్టావ పద్మినీం పాకశాననః | స్తుత యోమేతదాదృష్టా దేవైర్వన్తి పురోగమైః” ఇత్యాదిభిర్వివృతమ్; బ్రాహ్మేచపురాణే-“పద్మయోనిర్ముదంప్రాప్య పతం స్తోత్రం తతః క్రమాత్ | దివ్యమష్టగుణైశ్వర్యం తత్ప్రసాదాచ్చ లభవాన్” ఇతి. కాశ్యపశ్వాహ-“బ్రహ్మద్యాశ్చ సురాసుర్యే మునయశ్చ తపో ధనాః | ఏధస్తేత్వత్పదచ్ఛాయా మాశ్రిత్య కమలేశ్వరి” ఇతి. “శరీరజ్ఞాస్మి” ఇతి-అసాధారణవిగ్రహవ దభిమతత్వపరమ్. శరీర

(౪౭) అవనుపాయమామిడత్తిల్ తాన్ పురుషాకారమాయురుక్కుమ్;

అవన్ ప్రాప్యనామిడత్తిల్ తాన్ ప్రాప్యైయుమాయ్

కైజ్జర్యవర్ధకై యుమాయురుక్కుమ్.

త్వస్యసాధారణత్వాత్. శరణభ్రాస్తీతి-(౧) “శ్రేయోనహ్యగవిన్ద
లోచనమనఃకాంతాప్రసాదాదృతే” ఇత్యుక్తరీత్యా కార్యాస్వయ
వ్యతిరేకప్రయోజక వ్యతిరేక ప్రతియోగిత్వపరమ్. శాశ్వతపదసమ
భివ్యాహారాద్వాగృహపరం సత్ప్రాప్యత్వపరమ్. అత ఉపయుక్తా
సర్వేష్యథా ఇహాపిగ్రాహ్యః.

నను పూర్వోత్తరఖణ్డయో శృబైకరూప్యా ద్భగవద్గతోపా
యత్వ ప్రాప్యత్వ విరూపోపాయత్వ ప్రాప్యత్వబోధనమనుసపన్నమ్;
నచాత్రాపి శ్రియః ప్రాప్యవర్ధకత్వమేవేతి శక్యం వక్తుమ్; (౨)
“మిథునపరం ప్రాప్యమ్” ఇత్యాచార్య సూక్తి విరోధాదిత్యతటహ
(అవనితి)

. భగవత్కర్తృకేషు సర్వేషువ్యాపారేష్వనువిధాయిత్వమే
వాస్యః పారార్థ్యానుగుణమితిపురుషకారత్వ రూపమేవోపా
యత్వం శ్రియః పూర్వఖణ్డేబోధ్యతే; చేతనకర్తృక కైజ్జర్యోద్దే
శ్యత్వం ఉభయోరపి సమ్భవతీతి ప్రాప్యత్వస్యాప్యత్రబోధన మితి
భావః; స్రష్టావిష్ణురియం సృష్టి రిత్యాది వచన పర్యాలోచనాయాం
హికర్తృత్వం తన్నిష్ఠమ్; తదనువిధాయిత్వమేవాస్యాస్వరూప
మిత్యవగమ్యతే; తదనురోధాల్లత్యై సహ హృషీకేశ ఇత్యత్రాపి
నైకక్రియాయాంతుల్య పదస్వయరూపం సాహిత్యం వివక్షిత మితి
జ్ఞాయతే.

వస్తుతోనాత్ర ప్రమాణాంతరసిద్ధం భగవతోరక్షకత్వ ముద్ది
శ్య తచ్చియానహేతివిధీయతే; విశ్వాన ప్రతిపాదనార్థోహ్యాయం
శ్లోకః, లజ్జప్రతిపాదక శ్లోక మధ్యపఠితత్వాత్; పరిశేషాచ్చ పురు
షకార సమ్బంధశ్చ విశ్వానహేతుః. నతుల్యవద్రక్షకాంతర సంబంధః;
ఉక్తాచ్చ రమాపతిత్వ సుభగస్య నారాయణత్వస్య శక్త్యానిరాస
హేతుత్వమ్;

“రక్షిష్యతి హరిశ్చీమా నాశ్రితా నితనిశ్చయాత్” ఇత్య
త్రహరితి శక్తుపలక్షిత కార్యోపయోగిగుణయోగః ప్రదర్శితః.
శ్రీమానినిసూపసదత్వకృపాయోగో దర్శితౌ. ఇహ కారుణ్యరూప
యేతి-భగవత్కారుణ్యరూపయేత్యర్థే కృపాయోగః. కారుణ్య
ప్రాచుర్యార్థకత్వే సూపసదత్వమ్. “హృషీజ్ఞానం సముద్దిప్తం హృ
షీకాశ్చేతనానతాః | జగ్గమత్వా జగద్రూపా స్తదీశో జగతాం
పతిః” ఇతి నిర్వచనాత్, హృషీకేశశబ్దేన ఈశేశితవ్యసమ్బంధః;
“ఐశ్వర్య వీర్యరూపత్వం హృషీకేశత్వమ్” ఇతి నిర్వచనే, “ఈశ
సాన్వితస్త్రియోగేన నిత్యం సృష్ట్యాదికర్షణి” ఇత్యుక్తాదైశ్వర్యా
చ్చక్తిలాభః; దేవేశబ్దేన విహార సమాచారిత్వోక్త్యా తదుక్తస్య భగ
వతా అసతిక్రమణీయత్వం దర్శితమ్; ప్రకరణానుగుణ్యాచ్చస్థిత ఇత్య
ధ్యాహారేపినదోషః.

నచ “త్వమేవ సర్వశాస్త్రేషు శరణ్యత్వేనగీయసే” ఇత్యాది
వచ్చాస్త్రోదితత్వమేవ సలక్ష్యకో భగవా న్రక్షిష్యతీతి విశ్వానహే
తుతయా ప్రదర్శ్యతే; కారుణ్యరూపత్వ ప్రతిపాదన వైయథ్యాత్,
విశ్వానహేతుగుణజ్ఞాపకతయాతు శాస్త్రముపన్యస్యతే; “త్వమేవ
సర్వశాస్త్రేషు ” ఇతిత్వోపచారికమితి సర్వసిద్ధమేవ. సర్వకామ

ప్రదానరమ్యా మిత్యత్ర మోక్షాతిరిక్తమేవఫలం గోబలీవర్ధన్యాయా
దుచ్యతే. సంసారార్ణవతాఽనీ మితితు - విరూపనిదేశా త్ప్రియోజ
కత్వపరమేవ. కోన్యాభగవదపేక్షయా విశేష ఇత్యతః షీఘ్రప్రసా
దినం శరణ్యామితి. శరణ్యామిత్యే తదశరణ్యశరణ్యామితి గణ్యే
వ్యాఖ్యాతమ్; తచ్చ-అలభ్యస్వశరణ్యానాం శరణ్యప్రాపకత్వ మితి
వ్యాసార్యాః.

నచ బ్రాహ్మపురాణావగత నామమాత్రేణ స్వాతంత్ర్యేణ
మోక్షప్రదత్వసిద్ధిః; “ఓఙ్కారః ప్రణవస్తారో హంసో నారాయణో
ధ్రువః । వేదాత్మా సర్వవేదాదిరాదిత్య స్సర్వపావనః । మోక్షదో
ముక్తిమార్గశ్చ సర్వసంధారణక్షమః । ఇదంశరణమజ్ఞానా మిదమేవ
విజానతామ్ । అయమనిచ్చతాంస్వర్గః పోతః పారంతీర్హతామ్”
ఇత్యాదిభిః ప్రణవప్రశంసావచనైః, “యద్వ్యతిక్లేశకర్మాదీ నీక్షయ
త్యఖిలంపదమ్ । క్షవయిత్వామలంసర్వం దదాతి పరమంపదమ్” ఇతి
దీక్షానామ నిర్వచనేన జ్ఞానాతిరిక్తమోక్ష సాధనత్వానిషేధ కామ
నానుసారేణ సత్యసిమోక్షే కర్మజ్ఞానయోర్ద్వయోస్సాధనత్వ బోధక
వచనే ప్రయోజకత్వమాత్రపరత్వేన స్వాతంత్ర్యేణ ప్రణవాదీనాం
సాధనత్వాసిద్ధేః స్వీకృతత్వాత్, “భగవద్యజ్ఞసంయోగాత్పత్నీ
భగవతోహ్యహమ్” ఇత్యుక్త రక్షణ రూపయజ్ఞ ఫలభాగిత్యేనా
పద్యతే.

సహియజ్ఞేపి పత్నీస్త్వల్యవత్కర్మత్వమ్; ఏకవచన విరో
ధాత్; తదుక్తం కపర్దినా; “అస్తిస్వామిత్యతేశోస్యాస్తత్ప్రాచుర్యస్తు
భర్తరి । సహిప్రధానం విధిభిస్తస్యైవాధి క్రియాయతః” ఇతి స్వామి
త్వమన్యస్వత స్త్రీకర్మత్వమ్.

అత్రయద్యపి ఐకరస్యానుమత్యాదినా ఉపాయతాయామస్య
స్తేష్టవలత్స్యో అన్వయః. తథాపిప్రధానవ్యాపారకర్తృత్వం తద
సాధారణమ్; వాత్సల్యాదిచాతిశయితం శ్రియ ఇతి తదసాధారణం
పురుషకారత్వమ్. ఉభయోరేవ విరోధినివర్తన వాత్సల్యాద్యన్వ
యేపి స్వరూపభేదసూచకతయా (౧) “యువత్వాదౌ తుల్యే” ఇతి
శ్లోకే తథాపిచాన్వైర్విభాగాత్.

అతఏవోక్తం రహస్యత్రయజీవాతః; -భగవతోనిరఙ్కుశస్వా
తన్త్రేయిణ తదసాధారణమనిష్ఠనివారణాది; ఇదమేవహ్యుపాయకృ
త్వమ్; వాల్లభ్యణ్నవాతల్యాదికం శ్రియోప్యసాధారణమ్; ఉభయో
రుభయత్రాన్వయేపిఅసాధారణవేషేణ ప్రతినియమోద్రప్తవ్యిత్యా
చార్యాః శ్రియ; పురుషకారత్వమేవ వర్ణయ స్తీతి;

అత్రానుభవకైజ్జుర్యభేదేన దశద్వయాత్మికాయాం ప్రాప్తౌ
విభూతి గుణవిగ్రహాలత్స్యోపి విశిష్టవైవ భగవతః ప్రాప్యత్వమ్;
తత్రానకస్యాపినారశబ్దార్థస్య పరిత్యాగః; విశేషణీభూత తత్తత్ప్ర
దాధైమ్యభోగ్యత్వస్తు తరతమ భావాపన్నమేవ; కైజ్జుర్యరూపాయా
స్తుప్రాప్తౌ అనిషిద్ధవిశేషణ విశిష్టస్య తథాత్వమ్; దేవతాన్తరాణాం
నిషిద్ధత్వం ప్రాగేవోక్తమ్. దమ్ముత్యతిరిక్తేషు భాగవతత్వోపాధికమ్;
దమ్ముత్యోస్తు శేషీత్వమేకేచ్ఛా సిద్ధమితి సతతోపాధికమ్; ఏకతరో
ద్వైశ్చక మప్యన్యతరస్య ముఖవికాసాధాయకమేవేతి, ఉభయోరపి
ప్రాప్యత్వమ్; ప్రాపకత్వం పునర్నారాయణశబ్దబోధ్యానాం నశ్వేషా
మధ్దానా మిత్యస్తివిశేషః.

అత ఉపయోగవిశేషాదేవ కేషాఞ్చిదుపాయ విశేషణత్వ
మాశ్రితమ్. ఉపయోగశ్చ వస్త్యనురూపః; జ్ఞానాదీనాం యాదృశ

(౪౮) ఇతిలే తిగుమన్త్రైత్తిత్తున్న ప్రాప్యతై విశదమాక వనుసన్ని
క్కిఱుతు.

(౪౯) ఇత్తైయపెరుమాల్లై ప్పిలే ఇరువరుమాన శేర్త్తియిలే అడి
మై శేయ్కై ముత్తై.

ఉపయోగః, సతాదృశోవాత్సల్యాదేః; లక్ష్మ్యాలపి వస్త్రనుగుణ
వ్యాపారస్తదీయ కృపాదోబధనాదిరేవేతి; ప్రాప్యవర్ధకత్వం అను
భావ్యగత సాందర్యవిశేషసమ్పాదకతయా కైజ్జర్యవర్ధకత్వమితి
కేచిత్. నియోగముఖేనేత్యన్యే; తదుక్తమ్. “మదాజ్ఞాకార్యో
యత్రమోదంతే సకలమరాః” ఇతి. “సర్వం పరిజనం భగవత్స్త
త్తదవస్థాచిత పరిచర్యామాజ్ఞాపయన్త్యా” ఇతిచ భాష్యకారై
రనుగృహీతమ్; విశిష్టస్య ప్రాప్యత్వోక్తౌ మూలమస్త్రవిరోధ
ఇత్యాశంక్య, ఏతదనురోధేన తత్రాప్యసాధకస్య గర్భితత్వాన్న
దోష ఇత్యాహ (ఇతిలేఇతి).

గుతిషు బ్రహ్మణఏవప్రాప్యత్వాభిధానాత్, యేనయనేత్యా
దాచ లక్ష్మ్యాలనుక్తేస్తస్యాః కైజ్జర్యోద్దేశ్యత్వా సమ్భవాత్,
అనుభావ్యసమ్పాదకత్వమేవాత్రశ్రియఇతి శబ్దమానందప్రత్యాహ
(ఇక్తైయచితి). ఏకతరమాత్రాదరో రావణశూర్పణఖ్యోరివాఽసర్థ
హేతుః; అతస్సామిత్రి వద్విశిష్టాదరఏవయుక్తః; స్వరూపస్యోభయ
శేషత్వా దితిభావః.

ప్రాప్యతాముపపాద్య ప్రాప్యవర్ధకత్వం వివృణోతి (అడిమై
యితి). ఆజ్ఞాముఖేన కైజ్జర్యసాధకత్వం భగవత్సన్నిధౌ కైజ్జర్య
కర్తుశ్చేతనస్య ఉపలాశనేన రసాధాయకత్వం ప్రాప్యవర్ధక పదేనో
క్తమితిభావః. ఆజ్ఞాముఖేన కైజ్జర్యసాధకతాయావర్ధకతా రూప
త్వం కేమాఞ్చిద్భగవదా దేశేనాపిసమ్భవాత్. దృశ్యతేహి సామి

(౧౦) అడిమైతాన్ సిద్ధిప్పతుమ్ రసిప్పతుమ్ అచ్చేర్ త్రియిలే;

త్రాదిషు భగవతోపితభాత్వమ్; రసాధానం ఘనస్వల్పేనాపి వ్యాపారేణాతిశయితరస సమ్పాదనం ప్రాప్యత్వ ప్రాప్యనర్థకత్వయోః క్రమేణ వాక్యద్వయేన వివరణాచిత్యాదితం వ్యాఖ్యాతమ్.

వరవరమునిభిస్తు-ఉత్పద్యచినర్త్యరస్యం భవతీతి రమ్యజామా తృదేవైః పృథగభిధానాత్, వర్ధకత్వ మతిశయితముఖోల్లాససమ్పాదకత్వమ్. ప్రాగుక్తముత్పాదకత్వంపునః పార్థితకై జ్ఞుర్యేస్వత స్త్రేశ్వరానుమతి సమ్పాదకత్వమ్; రసాధాయకత్వస్తుభోగ్యవిషయ పూర్వ్యా కై జ్ఞుర్యేస్వరససమ్పాదకత్వ మితి వ్యాఖ్యాతమ్. స్వర సస్తు భగవద్రసార్థత్యతి సవిరోధః.

యద్యపి ప్రత్యక్ష విదిత భగవదభిప్రాయత్వాన్ముక్తానాం భగవదభిమతస్య కై జ్ఞుర్యస్య స్వతపస సుకరత్వాన్నప్రార్థసాస్వీకారాద్యపేక్షా. ఏవ ముచితపరిచర్యాయా మాజ్ఞాపనమపి వర్ధమ్. ఔచిత్యస్యస్వతపవజ్ఞాతత్వాత్, కై జ్ఞుర్యస్యచరస్యత్వాత్. తథాపి ప్రార్థనాదీనామపి రసవిశేషాధాయకతాబోధ్యా.

ఉక్తజ్ఞు రహస్యరతాయాం భగవతి తత్పరిజనేచ సర్వజ్ఞే 'ప్యేవం' నివేదన ప్రేషణాదివ్యాపారాస్సచ్చంద్రలీలాప్రవృత్తాఇతి స్వత స్సర్వజ్ఞోపి భగవాన్ తన్ని వేదితకారీవక్రీడతీతిచ. ఉత్పాదకత్వజ్ఞు-(౧) "సీతాసమక్షమ్" ఇత్యాది వచనైర్వ్యజ్యతే. అత ఏవైతత్సర్వవిషయమిశ్యేకే.

అన్యేతు, భుజగేశవిహగేశాదిభిఃక్రియమాణస్య విశిష్టోదేశ్యక
 కై జ్జగర్యస్యాస్యసమ్మన్తో మిథునవిషయే ప్రార్థనాయామేవేతి రమ్య
 జామాత్మదేవోక్తేః ప్రత్యగ్రముక్తవిషయం సాధకత్వాభిధానమ్.
 తచైచకరస్యేన భగవతశ్శ్రీసూక్తిసాపేక్షత్వాత్; అతఏవ నిత్యకి
 జ్జగరం మాం కుర్వీతి ప్రార్థితే, శ్రియః పతినా స్తనన్ధయతనయాభినవ
 వచనశ్రవణతత్తన హృష్టమనసా అఖిలజగన్నాతుర్ముఖే వీక్షితే
 సత్యామేకహృదయతాయాం తాభ్యా ముభాభ్యాం వీక్షిత స్తదు
 భయ కృపయా పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమభక్తియుక్తో నిత్యవిశదతమ
 ప్రయోజనానవధికప్రియ భగవదనుభవజనిత ప్రీతికారిత సర్వదేశ
 సర్వకాల సర్వానస్థాచిత సర్వవిధకై జ్జగర్యాని పరిగృహ్య అనేక
 విగ్రహాని కరోతీతి పరమపదసోపానే ఉక్తమిత్యాహుః.

శ్రీమత్పదస్య సత్తాహానిభయాధీన నిరన్తర సంశ్లేష జ్ఞాపక
 తాయాన్తు భగవతో భాగ్యత్వాతిశయజ్ఞాపనం ప్రయోజనం
 బోధ్యమ్. లక్ష్మీభోగా ద్యతిశయితత్వజ్ఞాపనం ప్రయోజనమిత్యేకే.

యద్యపి సర్వవిధకై జ్జగర్యస్య చతుర్థ్యాభిధానాదపిత
 త్సిద్ధిః, తథాపినవ్యావర్తకం వ్యావర్తకాన్తరం నిరుణధీత్యదోషః;
 తదుక్తమధ్యాత్మచింతాయామ్, “ఐశ్వర్యకై నల్యోత్తీణం త్వదానన్ధా
 ద్విలక్షణమ్. లక్ష్మీభోగాద్విశిష్టత్వాకై జ్జగర్యసుఖమాపుయామ్” ఇతి.

యద్యపి, (౧) “రూపశ్రియాగుణగణై ర్విభవేన కామా
 భావై రుదారమధురై శ్చతురైశ్చరితైః । నిత్యంతవై న సదృశీం
 శ్రియమీశ్వరీం తాం త్వాహ్వాభితః పరిచరేయ ముదీర్ణభావః॥
 యాభిప్రతీప్థిరచరాత్మకమేవవిశ్వం విశ్వమృరాచ పరయాత్మమయా

(౧౧) నారాయణాయ - సర్వశేషియాయశ్శవనుక్కు.

క్షమాచ | తాం మాతరఞ్చ పితరఞ్చ భవంతమస్య పృచ్ఛన్తు
రాత్రయ ఇమావరివస్యతోమే" ఇత్యాదినా తస్మాణామపి మహి
షీణాం తుల్యవత్కైజ్జుర్యోద్దేశ్యత్వం శ్రీవత్సచిన్త మిశ్రేయపవర్ణ
తమ్; తథాపి, (౧) "యాభిస్త్యం సన బాహుద్యప్తిభిః" ఇత్యన్యా
సాం లక్ష్మ్యసయవప్రాయత్వాత్, తయాభూమి సేవయోరుపలక్షణం
బోధ్యమ్.

శ్రీమత్పద్మేనైవ దేవతాంతర వ్యావృత్తిసిద్ధిర్వ్యర్థం నారా
యణపదమత ఆహ. (సర్వశేషియా యితి). ప్రాప్యత్వోపయుక్త
గుణ విశేషాభిధానార్థం త దితిభావః. యద్యపి కర్మకరణాధి కరణ
ప్రవృత్తిమహాప్రవృత్త్య ప్రాపకత్వాభారత్వా నామేవలాభః. తథాపి
తల్లాభః ప్రాప్యత్వ బలాదేవబోధ్యః. ఉక్తం దీపనజ్ఞిహే;—“శేషి
త్వమేనౌపేయత్వం కిచ్చితకార్యత్వరూపతః" ఇతి. ఉభయవిభూతి
నాథత్వం హి నారాయణశబ్దార్థ ఇతి వరవరమున్యక్తి శ్మరారి
సూక్తి మభిప్రేత్య; నారాయణపదస్య సర్వాంతర్యామిత్వార్థకతయా
శరీరిత్వస్య శేషిత్వ వాప్తత్వా తత్పిన్ధిరిత్యన్యే. అన్యేతునారశబ్దేన
సరగతం శేషిత్వముచ్యతే; సరసమ్మసీతి పృష్టప్తే; ఉన్యాయస
మితి తల్లాభ ఇత్యాహుః.

వస్తువస్తు కైజ్జుర్యం సకేవలం స్వరూపప్రయుక్తమ్; నిర్బన్ధ
రూపతావత్తే; పరస్తు అనుభవజనిత ప్రీతికారితమ్. అతోనుభావ్య
విషయ పూర్తిరూపశ్యకీతి తత్ప్రసాదకత్వమేవాన్యా ఇత్యాహ
(ఇతిలే ఇతి). అథవా, వస్తుస్త్వశేషిత్వ ప్రతిపాదకత్వే నారాయణ

(౧) శ్రీగుణరత్నకోశే.

(౧.౨) ఇతిలే తిరుమేనియైయుమ్ గుణజ్ఞులైయుమ్ శొల్లువే

పదవైయర్థ్యమ్. శ్రీశబ్దేన సర్వసేవ్యత్వస్య శ్రియాంప్రతిపాదనాం
మతుబాచ తచ్ఛేషిత్వస్య భగవతిబోధినాత్ సర్వశేషిత్వసిద్ధేర
ఆహ (ఇతిలేయితి). పూర్వం చరణశబ్దాసమభివ్యాహారాత్ సర్వ
గానాం ప్రాప్యత్వ సమాపదకత్వాచ్చ ప్రాప్య పరో నారాయ
శబ్దో విగ్రహగుణ ప్రతిపాదనార్థ ఇతిభావః.

సర్వేషామేవ విగ్రహాణాం ప్రాప్యత్వేపి వచనగతై కవచం
నుసారేణ ఏకవచన నిర్దేశః; లక్ష్యోదీనాం శ్రీమచ్ఛబ్దేనాభిహి
త్వాత్ పృథగసభిధానమ్, చ శబ్దోవిభూతేరప్యపలక్ష్యార్థః; కృష్ణా
దరమ్యజామాతృదేవాదిభి స్సర్వరూపరూప గుణవిభూతి పరత్వా
ధానాత్. గుణానామనుభావ్యత్వం *సాక్షుత ఇతి శ్రుతిసిద్ధవే
విగ్రహస్యానుభావత్వం * సదాపశ్యన్తిసూరయఇతి శ్రుతిసిద్ధవే
పదశబ్దస్య చరణపరత్వేన విగ్రహోపలక్ష్యకత్వాత్, “సదాపశ్య
తందేవా నరుషం పుష్కరేక్షణమ్ | పాద్మణ్య విగ్రహం దేవ
తాదృశ్యాచ శ్రియాయుతమ్” ఇత్యహిర్బుధ్నైవచనానుసారాత్
లక్ష్యితన్రేద, “సూరయో యత్ర సంసిద్ధా స్సర్వజ్ఞా స్సర్వ
దర్శినః | వైష్ణవం పరమందూపం సాక్షాత్కుర్వన్తి సర్వదా” ఇతి
“విభూతి రనుభావైవ నిత్య సూరిసమావృతా | విశత్వస్యా
సన్ధానాద్భోగ్యా చాన్యాయకర్మణః;” ఉక్తంహి సర్వజ్ఞ సహిత
యామ్- “తత్రానన్దమయాభోగా లోకా ఆనన్దలక్షణాః | జ్ఞానాన
మయాదేహ ముక్తానాం భావితాత్మనామ్” ఇతి;

విగ్రహోక్తైవదివ్యాభరణాదీన్యపలక్ష్యన్తే. “శ్రీవత్సక
న్దుభకిరీటలలాటికాభిః కేయూరరకహటకో త్తమకణ్డికాభిః ఉద్ధాః

(౧౩) శేషిత్వత్తిలే నొక్కు.

దామ మణిసూపుర నీవిబద్ధై ర్భాంతం భవంత మనిమేష ము
దీక్షిషీయ" (౧) "త్వాం సేవితం జలజచక్రగదాసిత్వాజ్ఞా స్త్రాక్ష్యణై
స్యపతినానుచరై స్తథాన్యైః దేవ్యాశ్రియా సహవసంత మనస్తభాగే
భుజ్జీయసాజ్ఞలి రనఙ్కచితాక్షీపత్మ" ఇతి తద్విశిష్టస్యానుభావ్య
త్వోక్తేః.

నిత్యానాన్తు కైజ్జురోద్యదేశ్వత్వ మప్యస్తీతి (౨) "కైజ్జుర్య
నిత్యనిరతై ర్భవదేకభోగై ర్నిత్యైరనుక్షణ సవీన రసార్చభావైః ।
నిత్యాభివాఞ్చిత పరస్పరసేవభావై ర్మదేవతైః పరిజన్తై స్తవసజ్గనీయ"
ఇత్యుత్తరశ్లోకే స్పష్టమితి;

అన్యగుణవిగ్రహ విభూతి విశిష్ట స్వరూపార్థక త్వే "స్వామి
త్వమ్" "ఆత్మేశ్వరాయ" ఇత్యాచార్యవ్యాఖ్యాన విరోధాత్త
త్రతాహ (శేషిత్వత్తిలే యితి). స్వామిత్వపదఞ్చ ప్రకృత శేషిత్వపర
మితి సూచయితుం శేషి పదప్రయోగః. సర్వగుణప్రతిపాదనేవ్యా
చార్యై శ్శేషిత్వే తాత్పర్యాధి క్యాత్తథోక్తమితిభావః.

తత్ర హేతుః (ప్రాప్తేతి). అప్రాప్తవిషయసేవాయాః "సేవా
శ్వవృత్తిః" ఇతినిషేధాదితిభావః. అత్రభోగ్యతాయాలపితాత్పర్యవి
షయత్వంబోధ్యమ్. అభోగ్యవిషయేకైజ్జుర్యస్యరస్యత్వాభావాత్;
అతఏవస్వామిత్వ భోగ్యత్వయోస్తాత్పర్యమితి రమ్యజామాతృదేవై
రభిహితమ్. రహస్యత్రయచుళకేచ "స్వామిత్వభోగ్యత్వే ప్రాధాన్యే
నానునధేయే" ఇత్యుక్తమితిబోధ్యమ్.

నను ప్రార్థనాశ్చేత్వయ్యుక్తమ్; చతుర్థ్యాస్త్రతాననుశిష్టత్వా
త్, నచ, అధ్యాత్మతేనభవేయ మిత్యాదివదాంతరేణతత్పిద్ధిః; తవా

(గిర) ప్రాప్తవిషయత్తిల్ కైజ్జర్యమితే రసిషుతు.

(గిగి) ఇంద్ర చతుర్థికైజ్జర్యమై ప్రకాశిప్పిక్కెలుతు.

(గిఁ) కైజ్జర్యన్దాక నిత్యమ్.

స్థితిచయచత ఇత్యాద్యనురోధాత్త దధ్యాహారస్య ప్రామాణిక త్వే
పి తాదర్శస్యనిత్యసిద్ధ త్వేన అప్రార్థనీయతయా తదనన్వయాదిత్య
తశ్చతుర్థాః కైజ్జర్యేలక్షణం దర్శయతి (ఇంద్రవితి). కైజ్జర్య
ప్రార్థనా ప్రతిపాదకేతి వరవరమున్యక్తిః పదాన్తరసమభివ్యాహర
మపేక్ష్య, ప్రార్థనాశ్చేత్యాచార్య సూక్ష్మపపాదనాయ;

కేదిత్తుకైజ్జర్య ప్రార్థనై వాత్రలక్ష్యతే, ఆయదితికైజ్జర్య
ప్రార్థనాం ప్రదర్శయతీతిరవ్యజామాతృదేవైరభిధానాత్. ఏవశ్చ
ప్రార్థ్యమానం కైజ్జర్యం ఫలత్వేనద్రదర్శ్యతఇతి ప్రార్థనాయా అపి
ఫలకోట్యన్తరాభవః. అతఏవఫలదశాయామపి ప్రార్థనాసత్వే కైజ్జర్య
స్య కాదాచిత్కత్వశక్త్యాం కైజ్జర్యస్యనిత్యత్వేపి ప్రార్థ
నానువృత్తిస్సమృద్ధతీతి ప్రతిపాదయితు మగ్రిమగ్రన్ధస్సజ్జచ్ఛతే; అత
ఏవ అపునరావృత్తేనైశ్వర్యోత్తీర్ణమ్, అనన్తత్వాత్ కైవల్యవిలక్షణం
నహజప్రీతి జనితమపికైజ్జర్యమభిప్రాయాభిజ్ఞాపూర్వకతయైవ క్రియ
తామితిమాంవదేతి ప్రార్థనాసాహిత్యేనాపి లభ్యమితిరవ్యజామాతృ
దేవైరభిహితమిత్యాహుః.

తత్ప్రార్థనాయా విశేష్యతయాలక్ష్యత్వే ఫలత్వభావకపదా
న్తరాభావాత్తదధ్యాహారేపి కైజ్జర్యస్య ఫలత్వాసిద్ధిప్రసక్తాత్,
విశిష్టస్యాస్యత్రాన్వయస్వీకారేపి, నమశ్శబ్దార్థస్వార్థతానివృత్తే
కైజ్జర్యేనన్వయప్రసక్తాత్, రవ్యజామాతృదేవైరేవ గ్రీమన్నారా

(౫౭) నిత్యమాక ప్రార్థితే పెటవేణమ్.

(౫౮) శేషిక్కతిశయతై విశేక్తై శేషభూతనుక్తు స్వరూపలాభముమ్ ప్రాప్యముమ్.

యథాస్యసర్వవిధాం శేషవృత్తిం తన్ముఖోల్లాసైక ప్రయోజనతయా కుర్యామిత్త్యేన ఉత్తరఖణ్డవాక్యార్థసర్జనాత్, అచార్యైరపి కైజ్జర్యప్రార్థనాయా వర్తమానత్వనిర్దేశాత్, కృష్ణపాదగ్రన్థ విరోధాచన్వీషేషీతమ్.

కైజ్జర్యస్వరూపప్రయుక్తత్వే ప్రార్థనావైయర్థ్యమ్; అతథాత్వే కాదాచిత్కర్తవ్యసజ్జితీ శబ్దాంప్రసంగస్య (కైజ్జర్యమితి) కైజ్జర్యయోగ్యతాయాపం శేషత్వనిత్యమ్; సత్యపితస్త్వి ప్రతిబద్ధకవశాన్నకైజ్జర్యోత్పదః; నివృత్తేతుప్రతిబద్ధకే తస్యయాపదాత్మభావిత్వముపపద్యతే ఇతిభావః.

తస్మిప్రతిబద్ధక నివృత్తిశేషప్రార్థనీయా; కింకైజ్జర్యప్రార్థనేన; ప్రతిబద్ధకనివృత్తే తస్యస్వతస్సిద్ధత్వాత్, అతఃహ (నిత్యమాకమితి), ప్రతిబద్ధకనివృత్తావపి పరతస్సస్యస్వతస్స) విషయే ప్రార్థనాపూర్వకమేవ కైజ్జర్యకరణంస్వరూపమ్.

ఏవంశ్చయదానివృత్త ప్రతిబద్ధకస్యాప్రిపతిత్వణం క్రియమాణేష్వపి కైజ్జర్యేషు రస్యతాతిశయాదుత్తరోత్తర కైజ్జర్యప్రార్థనా, తదా కిముతి, అనివృత్తప్రతిబద్ధకస్యా లబ్ధఫలస్యేతిభావః; ముక్తిదశాయాం ప్రార్థనాపరిసాధాయకతయా ఫలకోటిప్రవిష్టేతి రమ్యజామాతృదేవానాముక్తిరదాసీం ఫలప్రార్థనాయాః కైముతి కనయాత్సిద్ధత్వోపపాదనాయ;

(౧౯) నమః-కైజ్జర్యత్తిత్ కల్లేయఱుక్కిఱతు.

(౨౦) కల్లేయాయవతు-తనకెన్నప్పణ్ణమతు.

కైజ్జర్యస్య స్వరసానుగుణ్యేన ప్రార్థ్యజ్యేపారాధ్యానుః
 పత్తిః అన్యథాతన్యసుఖాది భిన్నత్వాప్రార్థ్యత్వా సమ్భవత్యైః
 అహ (శేషిక్కిటి), ఆత్మాభిమానానుగుణత్వా త్పురుషార్థవ్యవస్థా
 యాశ్చేషతయావగతనిజస్వరూపస్య శేషిముఖోల్లాసఏనప్రయోః
 నమ్; నచైవంయన్యకస్య చిత్రైజ్జర్యేణతత్సిద్ధేః నావశ్యంస్వస్య తః
 పేక్షా; స్వస్వరూపలాభస్యాపి ప్రయోజనత్వస్వీకారాత్; తథాచ
 మదధీనో భగవన్ముఖోల్లాసాభూయాదిత్యాకారికాప్రార్థనాసమ్భవ
 త్యేవేతి, నవిరోధః.

భగవతశ్చనైతావతా అవాప్తనమస్తకామత్వహానిః, తజ్జ
 తీయస్వరసాస్త రన్యవిద్యమానత్వాత్; అన్యథాప్రపంచేనృప్తికాలీ
 సలీలారసాభావాద వాప్తనమస్తకామత్వం సన్యాదితిభోధ్యమ్; ఏత
 చ్చునర్వదేశనర్వకాల సర్వావస్థాదిత సర్వవిధకైజ్జర్యరూపంబోధ్య
 మ్, తత్సిద్ధిఃప్రాగుక్తా. వాచికంసామగానాది; కాయికమనుసంజ్ఞారణా
 ది. కైవల్యస్వనర్వకాల సమ్బన్ధిత్యేపి సర్వదేశసమ్బన్ధిత్యవిరహాద్వాన్య
 వృత్తిః; కైవల్యంహిసంహృతిశక్తి నిరూపణప్రకరణే “సప్తమ్యాత్మ
 నికీపాక్తా విలయోయోగినాంమయి । సూక్ష్మోఽవినివర్తస్తే శరీరా
 ణితదాసతామ్,” ఇత్యాత్మనికలయ త్వేనోక్తమ్; పరమమోక్షస్తు-
 “కాలేనమహాతాయోగీ నిర్ధూతక్లేశసంజ్ఞయః । ప్రాప్నోతిపరమంబ్ర
 హ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్” ఇత్యనుగ్రహశక్తి ప్రకరణేఅగ్రేనిరూ
 పయిష్యతేఇతి సతదభేదశక్త్యా; సచద్వేషవగతీ యోగియాసన్యాప్య
 న్యస్యేతిశుకపక్షీయే లిఖితత్వాత్, కైవలస్యావ్యర్థిరాదిగతరస్తీత్య

(౬౧) ఇతిలే లవిద్యాదికళుమ్ కట్టియుణ్ణుమ్.

(౬౨) “ఉనక్తే నామాఽబ్బయ్‌వోమ్” ఎన్నుమ్బడియే యాకవేణుమ్.

(౬౩) సౌందర్యమ్-లన్తరాయమ్. కీర్తించున్న కైజ్జర్యము మప్పడియే.

ప్యాహుః; భగవదానన్దాదై వ్విలక్షణ్యం జగద్వ్యాపారచిన్తా క్రోధాద్యసంపలనాత్ లక్ష్యసన్దాదై వ్విలక్షణ్యము క్తమ్.

నను, నమఃపదంనప్రపత్తిపరమ్; ఫలవాక్యేనన్వయాత్, నాపి మమకారోపలక్ష్ఠి తాఽవిద్యాదివిరోధినివృత్తిపరః; తస్మాత్కైజ్జర్యాత్పూర్వభావిత్వేన పున్రమాపత్తేరతతహ (కైజ్జర్యత్తిలితి) కైజ్జర్యే సార్థతాబుద్ధిరనేననిపర్యతే.

తథాచాధికరణ నిర్దేశస్యప్రాథమ్యమితిభావః; “అహంభోక్తా, భోగోమదీయః” ఇతి బుద్ధిమాత్రస్యవ్యావర్త్యే భాష్యకారైర్మమశ్చబ్ధార్థతయా “మనోవాక్తాయః” ఇత్యాదినా కర్తావిద్యాదినివృత్తికథనా సజ్జతిరిత్యతతహ (ఇతిలేయితి), ప్రబలతరవిరోధిప్రమాణస్యైవ ప్రధానార్థత్వేపి మమకారయాభావిన్యోపలక్ష్ఠితకర్మనివృత్తిరపిబోధ్యత ఇతిభావః.

ప్రార్థనార్థత్వేనియామకతయా ఉపబృంహణతయా గోదానూక్తిముదాహరతి (ఉనక్తేయితి).

ఏవంసౌందర్యస్య దృష్టిచిత్తాపహరితయా * రామేప్రమాదం మాకాన్వీరితి న్యాయేన కదాచిదుచితకైజ్జర్యనివృత్తిసమ్భవాత్, తద్గతనివృత్తి ప్రయోజకత్వనివృత్తిరపిప్రార్థనీయా; తథాగుణవద్విషయకైజ్జర్యత్వ కృతాకైజ్జర్యగతా స్వరసత్వబుద్ధ్యనుకూలాశక్తిః

(౬౪) కైజ్యర్యప్రార్థనై పోలే ఇష్టదత్తిప్రార్థనై యుమ్ ఎన్దుముణ్డు.

(౬౫) “మరుదేనజ్జో పోక మక్కిన్చిక్కు” ఎన్నానబ్బితే.

పిల్లైలోకాచార్యర్ తిరువశికశేకరణమ్.

ద్వయప్రకరణమ్ మున్దు పెన్దుతు.

రచినివర్తనయేతి విరోధినివృత్తిసామాన్యమత్రోపలక్షితమిత్యాహ
(సాన్దర్యముమిత్యాది).

నను సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థాదిత సర్వవిధకైజ్యర్య
ప్రార్థనే తస్యస్వార్థతాబుద్ధ్యాదిరహితత్వనియమాత్, సమఃపదపై
యర్థమతఃపా (కైజ్యోతి). అస్యన్యాయేన ప్రసక్తస్యస్వార్థత్వ
స్యనివర్తికేయం ప్రార్థనా భగవన్ముఖోల్లాస విశేషాధాయకతయా
ముక్తావప్యనువర్తత ఇతితాదృశప్రార్థనా అధికారిణస్వభావాః.

అతఏవహి భోగగతస్వార్థతాబుద్ధినివర్తకతయా ఉపకార
త్వాన్నిత్యైరినుసన్ధియతఇతి భగవతాపరాజ్ఞశేనోక్త మిత్యాహ
(మరుదేనైతి).

సర్వస్వాపి భగవదధీనత్వాత్ స్వతస్సిద్ధమపి తథానుసన్ధియ
మానం భగవతోముఖోల్లాసాయైవ భవతీతిభావాః. శతానినూకౌవ
స్థాన్త్యరశమగాధాయాః తృతీయతృతీయ ప్రథమగాధాయాశ్చ పూ
ర్వోత్తరార్థ వివరణరూపత్వంబోధ్యమ్; స్వతస్త్వత్వత్తి భేదేనశతా
నినూక్తిద్వయఖిణ్ణయోఃపరస్పరంక్రమవై పరీత్యమితి, బుద్ధిస్థతయాఫల
వ్యఉపాయం ప్రతిసాధనత్వాత్, స్వరూపేణచోపాయస్య ఫలజనక

త్వాత్; నమశ్శబ్ధార్థ ఉక్తగోదానూక్తా “ఉనక్తేయాఽప్యై” ఇత్య
త్రచవిశదః;

అనిష్టనిష్పత్తి సామాన్యపరత్వేన కేవలనల్ స్వరూపజ్ఞవిష
యేతస్యాప్రపాధాన్యేనోద్దేశ్యత్వా న్నమశ్శబ్దస్యానన్తర్యమ్, వైదిక
పాలే పూర్వభావిత్వనిబంధనం నమఃపదస్య పూర్వత్వజ్ఞేతి నమఃపదే
విస్యమితిపదాధ్యాహారేణ వాక్యత్రయత్వ ముత్తరవాక్యద్వయ
స్యాపి ఏకార్థబోధక త్వాద్వయతోపపత్తిః.

అలపిప్రోక్తమ్-“ఏకంద్వయంత్రవయవం సుఖలభ్యతుర్యం
వ్యక్తార్థపఞ్చక ముపాత్తషడజ్ఞయోగమ్ | సప్తార్ణవీమహిమవద్వివృతా
ప్రవర్ణం రక్తేనతామిహరసం నవమంప్రసూతే” ఇతి; ఏకత్వమ్-ఉపా
యప్రధానత్వాత్; అర్థపఞ్చకవ్యక్తిః-ఉత్తమపురుషేణ అధికారిప్రతి
పాదనాదితి; వాక్యార్థః- ఈశానామితి శ్లోకేదర్శితః.

ఇతి శ్రీశైలమలలిలక శ్రీమద్రామానుజగురునూనునా తచ్చరణనళిన
మధుస్రుతేన శ్రీనివాస రామానుజముని శ్రీమచ్ఛతాఠిసూరి
నిర్వాహకదుణానమధిగతనిఖిలార్థతత్వయాథాత్మేన
శ్రీమద్వీరరాఘవదాసేన విరచితాయాం

రహస్యత్రయ వివరణ టీకాయాం

తాత్పర్యదీపికాయాం

ద్వయ్యాధికారోద్వితీయః.

ద్వ యా ధి కా ర స్స మా ప్తః.

శ్రీవీరరాఘవమహాగురవేనమః.

ముముక్షుప్పడి చరమశ్లోక ప్రకరణమ్.

(౧) మూః..కీర్త శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞతై ఉపదేశిక,

అథ తాత్పర్యదీపికాయాం

చరమశ్లోకాధికారః.

సనుద్వయోక్తాయాః ప్రపత్తే శ్వరణ్యాభిమతిప్రకాశకశ్వరమ
శ్లోకః, ద్వయోక్త స్వీకార కైజ్జర్యాపేక్షితాజ్ఞ విరోధినివృత్తి
ప్రతిపాదకతయా ద్వయవివరణరూపత్వాదవశ్యజ్ఞాతవ్యే రహస్య
త్రయే మూలమన్త్రానన్తరం మన్త్రత్వ సాధర్మ్యద్వయార్థస్యైవ
జ్ఞానితతయా అవసరసజ్ఞత్యావా ద్వయవ్యాఖ్యానానన్తరం వ్యా
ఖ్యాయత ఇత్యయుక్తమ్.

సహి సర్వధర్మానితిశ్లోకో భగవదభిమతిప్రపత్తివిధాయకః
యేనతద్గతా శరణ్యాభిమతతా అనేన ప్రకాశ్యేతః; తథాహి;—
యద్యపి, సతావత్ (౧) “మన్మనాభవ” ఇతి శ్లోకేన సర్వకర్మ
యోగనిష్ఠాయాః పరమరహస్య మీశ్వరశరణతా ముపసంహృత్య,
కర్మయోగనిష్ఠా ఫలాత్మదర్శనం వేదాన్త విహితముచ్యతే; (౨)

“సర్వధర్మాన్” ఇతి; వేదాన్తేషుహి (౧) “తమేవవిదిత్వాతి మృత్యు
మేతి, నాన్యఃపథాః” ఇత్యాత్మజ్ఞానమేవ మోక్షోపాయతయా విధి
యతే. కర్మాణి తు సర్వాణి మోక్షవిరోధిత్యేన స్వరూపతోజ్ఞానిన
స్వాజ్ఞానేవ; (౨) “అన్యావాచో విముచ్చథ” ఇతిశ్రుతే; (౩) “య
స్వాత్మరతిరేవస్యా దాత్మత్వప్రశ్నమానవః | ఆత్మనే వాత్మనాతుప్త
స్సన్యకార్యం నవిద్యతే | జ్ఞానామృతేనతృప్తస్య కృతకృత్యస్యయో
గినః | నైవాస్తికిచ్ఛిత్కర్తవ్య మస్తిచేన్న సతత్వవిత్ ||” ఇత్యుపబృం
హణాచ్చ; దుఃఖాదిములత్యాగస్య తత్వవిత్స్వ సమ్భవేన తత్సహ
చరితస్య సాత్త్వికత్యాగస్యాశ్చ తత్వవిద్విషయత్వాత్; “మామేకంస
ర్వాత్మాన మహమేవేత్యేవశరణంప్రజ, నమతోస్య త్కిచ్ఛిద స్తీత్యవ
ధారయ” ఇతి మామేకమితి పదస్యార్థ ఇతి శబ్దరకృతం వ్యాఖ్యా
నముపపద్యతే.

మన్మనాభవేత్సస్య భక్తియోగనిష్ఠాయావప్రదర్శితత్వాత్,
అత్రైవశరణంప్రజేతి కణ్ఠోక్తదర్శనేన పూర్వత్రతదుఃసంహారసమ్భ
వాత్; (౪) “సఖిత్వేపం వర్తయన్యావదాయుషమ్” ఇత్యాదినా
జ్ఞానోత్పత్త్యనంతరమపి కర్మానుష్ఠానస్యశ్రుతత్వాత్, మామేకం
శరణంప్రజేత్యస్య ప్రత్యగభిన్న బ్రహ్మజ్ఞానబోధకత్వే శక్త్యభావాత్,
లక్షణాద్వికారేచమానాభావాత్, అహంత్వేత్సుత్తరాధేన రక్ష్య
రక్షక భావనిబద్ధన భేదప్రతీతేశ్చ; త్యాగవచనాని తుకానిచిన్నక్తి
దశావిషయాణి, ఆముక్తేశ్చ కర్తవ్యత్వజ్ఞాపనార్థానికానిచిత్ సమాధి
దశావిషయాణి;

నాపి సర్వధర్మపరిత్యాగే నిమిత్తే తత్ప్రియశ్చిత్తతయా
శరణాగతి ద్విధీయత ఇతి; విహితధర్మప్రవణాన్మనాభిముఖ్యేన ప్రవృ

(౧) శ్లో-౩-౮

(౨) ముణ్డ ౨-౨౫.

(౩) గీ-౩-౧౭.

(౪) భా-౮-౧౫.

తస్య శ్లోకస్య అతద్విషయత్వాత్; తత్తద్ధర్మత్వాగే ప్రతినియత ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చ, సామాన్య విశేషరూపతయా వికల్పస్య నైరపేక్ష్యప్రతీత్యా సముచ్చయస్యచా సమ్భవాత్, సర్వసాపేక్ష్య ఇత్యస్య ధర్మత్వాగనిమిత్త పాపమాత్రపరత్వే సజ్జీచాపత్యేశ్చ.

నాపి సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యాపిభక్త్యజ్ఞభూతా శరణాగతిః కర్తవ్యేతి ప్రశస్యత ఇతి; అపి శబ్దాశ్రవణాన్నైరపేక్ష్యేణచ అధ్యాహారానుపపత్తేః.

నాపి సర్వేషాం భగవద్వ్యతిరిక్త దేవానామారాధనరూపాఽధర్మాన్పరిత్యజ్యమామేవాశ్రయస్వేత్సుచ్యుతి ఇతి; సర్వశబ్దస్య విశేషసాపేక్ష్యత్వేనాసామర్థ్యాత్, దేవతాన్తరాణామప్రస్తుతత్వాత్, ప్రాగేవ (౧) “అవిధిపూర్వకమ్” ఇత్యనేన తత్త్వాగస్యోక్తత్వాత్, సమానాధికరణసమాసజ్ఞాయస్త్యాత్, ఆశ్రయణమాత్రస్య శరణవరణ రూపతావిరహాచ్చ.

నాపి నిత్యనైమిత్తికానపి ధర్మాన్పరిత్యజ్య మద్యజనమదేకధ్యానాదిపరోభవేతి; శరణంప్రజేతి శబ్దాన్తరేణ పూర్వశ్లోకవిహితాదన్యస్యైవ ధాత్వర్థస్యప్రతీతేః, అపిశబ్దస్య యథాసన్నివేశ మన్వయే ప్రమాణవిరోధాత్, పరిత్యజ్యాపీత్యన్వయే ప్రశంసా మాత్రతార్థత్వేనాసర్థక్యాత్, పూర్వత్రైవి యజనాదివిధానాత్, శ్లోకే అపిశబ్దాశ్రవణాచ్చ.

నాపి శరణాగతివిరుద్ధాఽధర్మాన్పరిత్యజ్య భక్త్యజ్ఞభూతాం శరణాగతిం కుర్యాదితి దేవతాన్తర విషయధర్మాతిరిక్తానాం శరణాగతి విరుద్ధానాం ధర్మాణా మదర్శనాత్, విరుద్ధత్వ సిద్ధ్యసిద్ధ్యోస్త్యాగవిధివిరోధాత్, సర్వశబ్దానుపపత్తేశ్చ;

తథాపి(౧) “విష్ణుశ్చైవ తదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు”
ఇత్యస్తేన త్రిష్వపియోగేషు కథితేషు “సర్వగుహ్యతమ్” ఇత్యాది
శ్లోకద్వయేన భక్తియోగదూషం సారాంశం నిష్కృప్యప్రతిపాద్య
యోగత్రయానువృత్తః అపశ్యాపేక్షితో బుద్ధివిశేషః సర్వభర్మా
నిత్యసేవోచ్యతే;

“జేనదత్తాయ కమృతాదీయతామ్, యజ్ఞదత్తాయవాసః,
విష్ణుమిత్రాయ హిరణ్యమ్, సర్వంచైత్రాయ” ఇత్యాదౌ సర్వశబ్ద
స్య ప్రకృత సకలపరత్వదర్శనాత్, అత్రాపి సర్వశబ్దః కర్మయోగా
దిత్రితయవరః; తేషాంశ్చ సాక్షాత్పరమృరయావా అతాకికనిశ్రేయ
సాధనత్వాద్ధర్మతత్త్వమ్;

త్యాగశ్చ సర్వరూపతః; మోక్షసాధనత్వేన తేషా మవశ్య
కర్తవ్యతోక్తేః; కీన్దు(౨) “సజ్గుః క్షృత్వాఫలత్వైవ” ఇత్యధ్యాయాదా
పుష్పపాదితో బుద్ధివిశేషత్యాగాత్తక సాత్త్వికత్యాగః; సచఫలసజ్గ
కర్తృత్వోపాయత్వ జేవతాస్తరారాధనత్వ విషయః. తత్రస్వగ్గాది
ఫలాంశే స్వరూపేణ త్యాగః. మోక్ష ప్రాధాన్యేన స్వార్థతా
త్యాగః.

అతఏవ కర్మాదిషు ప్రాధాన్యేన స్వశేషత్వత్యాగః. భగవ
తోఽనుమ స్తుత్వప్రయోజకత్వ సత్వాన్నిరపేక్షకర్తృత్వం త్యాజ్య
మ్. ఉపాయతాచ అవ్యవహిత సాధనత్వమ్; తదపి త్యాజ్యమేవ;
ఏవశ్చ స్వగ్గాదివిముఖస్య మమ మోక్షోపి యతస్తదతిశయాధా
యకః, అతఃప్రాధాన్యేన తదర్థేష్వేషేష తత్ప్రీతిసాధనేషు కర్మా
దిషు సఏవమాం ప్రవర్తయతీతి బుద్ధిరావశ్యకీత్యాహ(మామేకమితీ)

కామ్యకర్తసు కర్తృత్వారాధ్యత్వప్రాప్యత్వో పాయత్వా
నాం నైయధికరణ్య బుద్ధిదర్శనాత్, ఏకశబ్దేనైతేషాం స్వస్తికా
సామానాధికరణ్యం బోధ్యమిత్యభిప్రేయతే; శరణశబ్దశోపాయ
పరః. ఉత్తరాగ్ధనచ అశ్లిథలమేన అశ్లేనిర్దిశ్యతే;

నచైవం ధర్మశబ్దస్య ఫలేచ్ఛా స్వీయ బుద్ధ్యాదిషు లక్షణా
దోషః; మానాస్తరానుసారిత్యాత్; నచ ప్రాగేవకథితస్య సాత్త్వి
కత్యాగస్య పునః కథనమసంధకమ్; కర్మస్వేపప్రాక్త దభిధానాత్,
అత్రచకర్తాదిషు త్రిషు తదభిధానేన ఆసంధ్యక్యవిరహాత్; యదిచతు
ల్యన్యాయతయా త్రివ్యపి తత్త్విజ్ఞేః, శ్రుతిసమ్భవేలక్షణాయోగాత్;
ఫలకీర్తనస్య చాసంధక్యాత్, అష్టాసన్నేహాదినిమిత్తస్య శోకస్య ప్రా
గేవాపాదితత్వాత్, ఆసురసర్గాంతః ప్రవేశశఙ్కానిమిత్తస్య(౧)“మా
శుచస్సమ్మదందైవీమ్” ఇత్యనేన నివర్తనాత్, సారనిష్క-మన్యచ
పూర్వశ్లోకేనకృతత్వాత్, ఫలసంశయస్య (౨)“నత్యస్తే ప్రతిజానేప్రి
యోసిమే”ఇత్యనేన నిష్పత్తత్వాత్, జాష్కర్యాదినిమిత్తకశోకనివృ
త్తానేవమాశుచఇత్యస్య తాత్పర్యస్య వక్తవ్యత్వాచ్చనైషావ్యాభ్యో
పపద్యత ఇతి విభావ్యతే; తదా అనాదికాల సత్త్వితానస్తభక్తి విరో
ధిపాప నివర్తక కృచ్ఛ్రిచాంద్రాయణాది నానావిధ ప్రాయశ్చిత్తా
శక్త్యాశోచతస్తావద్ధర్మస్థానాపన్నా శరణాగతిర్విధీయతే.

పాపానాం భక్తిప్రతిబంధకత్వం తన్నివృత్తే స్తత్సాధనతాచ,
“విఘ్నాయుతేనగోవిందేనృణాం భక్తి ర్నివార్యతే । సరాణాం క్షీణ
పాపానాం కృష్ణేభక్తిః ప్రజాయతే” ఇత్యాదివచనసిద్ధా; ఏవశ్చ
పరిత్యజ్యేతి అశక్తిసిద్ధస్వరూప త్యాగోనూద్యతే. సహిత్యా ప్రత్య

యాన్తార్థస్య విధేయతానియమః. (౧) “భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్” ఇత్యాదౌ వ్యభిచారాత్; సచైతావతా తత్తత్ప్రియ శ్చిత్త విధివైయర్థమ్; వారుణమాసనయోరివ ప్రపత్తి తదితరప్రాయశ్చిత్తయోరపి భిన్నాధికారికత్వాత్; అత్రచరాష్కర్యవత్, దీఘకాల సాధ్యత్వమపి శోకప్రయోజక మితి విశమ్యాత్సమస్యా వ్యధికారితాసిద్ధ్యతి. గీతా భాష్యేపిచైన మేవాయం శ్లోకోవ్యాఖ్యాతః.

నచ, “సుదుష్కరేణశోచేద్యో యేన యేనేష్టహేతునా । సనతస్యాహమేవేతి చరమశ్లోకసజ్జిహః” ఇతి భాష్యకారోక్తయో జనా - ప్రపత్తేనస్య సాధ్యస్వాభీష్ట సాధనతా మాత్రపరేతి వాచ్యమ్. “కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ గోచరం మానుచ ఇత్యంతం పచనమ్; కృత్స్నస్య గీతాశాస్త్రస్యసారార్థో భక్తియోగః. పరమపురుషోపాసనై కలభ్యో వేదాంతవేద్యః పరమపురుషో వాసు దేవః” ఇత్యాదివాక్య పర్యాలోచనాయాం స్వతస్ప్రప్రపత్తై తాత్పర్యవ్యతిరేకావధారణాత్.

నచ చరమశ్లోకస్య భక్త్యరమ్భ విరోధి పాపనివృత్తిప్రయోజకత్వ శాబ్దబోధపరత్వేపి స్వాశక్తకర్తృక ప్రపత్తి సాధ్యఫలకత్వం భక్త్యాదౌ సాధనత్వాదిల్లె నావగస్తుం శక్యమితి స్వతస్ప్రప్రపత్తిపరతా. సహివారుణ స్నానఫల మశక్తస్య మాసనేనైవ సిద్ధతీత్యేతావతా తదజ్ఞినోపి ఫలంతేనసిద్ధ్యతి, విధేయకసమధిగమ్యత్వాదతాకిక ఫలసాధనతాయాః.

అస్తువా కథంబుత్ స్వతస్ప్రప్రపత్తిపరతా; తథాపి కథం తస్యాస్తేన శరణ్యాభియతిః ప్రకాశ్యతే. “మామేవైష్యసి” “అహం

త్వా సర్వపాపేభ్యోమోక్షయిష్యామి” ఇత్యుక్తి వైలక్షణ్యా దితి
చేన్న; “సియోసిమే” ఇత్యస్యహిభాష్యే ఆశయోవర్ణితః—యస్య
మయ్యతిమాత్ర ప్రీతిర్వర్తతే; మనూషి తస్మిన్నతిమాత్రా ప్రీతిర్భ
వతీతి తద్వియోగమసహమానోహం తం మాం ప్రాపయామితి;
ప్రత్యుత అప్రధాన పాపనివృత్తిమాత్ర ప్రతిపాదనాత్, సారాఢ్యో
భక్తియోగఇత్యాద్యనురోధాచ్చ అముఖ్యత్వమేవస్యాత్;

అథ అభిమతి రముఖ్యతయాఽప్యనుమతిరేవ; తదాకథ
మస్య చరమశ్లోకత్వ వ్యవహారః. సహినేతః పరంగీతాయాం శ్లోకో
స్తి; ఉపాయపరోనాస్తీతీచేత్, తావతాకోస్యాతిశయః. ఉత్కర్షా
ప్రత్యయోగ్యుపాయబోధకత్వేహి సస్యాత్. కథంవాస్యద్వయవిప
రణత్వమ్; సహిన్వీకారస్యత్యాగోజ్జమ్; తస్యానువాదాత్.

సచక్వాన్తబోధ్యతాఅజ్ఞతానియతా, దర్శపూర్ణమాసయో
స్సోమానజ్ఞత్వాత్; సచవిధేయసమర్పక సమభివ్యాహృతతాక్వాన్త
విశేషణమ్. భోజనాదేర్హస్తాగ్రయాద్యసజ్ఞత్వాత్; విధేయసమ
ర్పకత్వ స్తస్పిదమ్; “విశిష్ట విధిపఠైహి ద్వయోరపి విధేయతా,
విశేషణానువాదేతు విశేష్యస్యైవ సామతా”

సహి సమ్భవతి లాఘవే గౌరవాశ్రయణం న్యాయ్యమ్;
త్యాగశ్చేద్విధిత్వితః; కింశక్తం ప్రతివిధీయతే; ఉత అశక్తమ్; ఆద్యే
శక్తస్యాపి లఘునా ఫలసమ్భవే గురూపాయబోధకం శాస్త్రమప్ర
మాణంస్యాత్. ద్వితీయే విధివైయర్థ్యమ్; ధర్మశబ్దస్యచ కర్మాద్యు
పాయాన్తర పరత్వేతచ్ఛక్తం ప్రత్యేవతత్త్వాగ్జ్ఞకంప్రపదనం విధా
తవ్యమితి సర్వాధికారతావిరోధః; ధర్మసామాన్యత్యాగస్తవ్యశక్య
త్వాదవిధేయః; యాదృచ్ఛికాదీనా మపరస్థనియత్వాత్.

నచ ధర్మబుద్ధ్యా తత్కరణాభావైశ్చమ్; దీపారోపణాదీ
నామపి త్యాజ్యత్వప్రసక్తాత్; కై జ్జుర్యబుద్ధ్యాతదనుష్ఠానమితిచేత్,
కై జ్జుర్యం హి శేషిణః ప్రీతిజనకోవ్యాపారవప; విధ్యధీనసాధనతా
ధీప్రయుక్తానుష్ఠాన విరహ ఇతిచేత్, కేనతర్హి భగవన్ముఖోల్లాససా
ధనతా దీపారోపణాదీనామపగతా;

సహి ముక్తవదేతే ప్రత్యక్షవిదిత భగవదభిప్రాయాః; లోక
సజ్గ్రహార్థమేవ తదనుష్ఠానం నాదృష్టసాధనతాధీప్రయుక్తమితి
చేత్; స; స్వాధికార విరుద్ధానామపి లోకసజ్గ్రహానుష్ఠానే అతి
ప్రసక్తాత్.

నచోద్ధ్వరేతసాం స్వరూపేణైవ తన్ని షేధాద ననుష్ఠానమ్;
ప్రపన్నానాన్తు ధర్మతాబుద్ధ్యా అనుష్ఠానమేవ నిషిద్ధమితి నా నుప
పత్తి రితివాచ్యమ్; లోకసజ్గ్రహార్థానుష్ఠానస్యాపి తజ్జన్యదృష్టార్థ
త్వేవ్యాఘాతాత్; ద్వితీయే అర్థకామప్రయోజనకశ్చేద్యై ద్వైదికా
నుష్ఠానమపి శ్రేయ ఇతి చార్వాకమత ప్రవేశప్రసక్తః.

నచ దృష్టాదృష్టస్వ ప్రయోజన విరహేపి పరానర్థ పరిహా
రేచ్ఛాప్రయుక్తం నిత్యానుష్ఠానమ్, రాగప్రాప్తశ్చ దీపారోపణాద్యను
ష్ఠాన మితి శబ్ద్యమ్; అనుష్ఠానేప్యే తదనుష్ఠాన ద్రష్టాణాం మన్ద
ప్రపన్నానాం ధర్మబుద్ధ్యా అనుష్ఠాన ప్రసక్తేన ప్రపత్తివై గుణ్యా వ్యస
త్త్యాపరానర్థప్రసక్తాత్ ; ఈదృశ రాగవతో భక్తావేవాధికారసమ్మ
వాచ్ఛ, రాగాదపి నిషిద్ధస్యానుష్ఠానే వై గుణ్యా పరిహారాచ్ఛ, బుద్ధి
విశేషాధీనానుష్ఠాన విరహస్య శబ్దేనా బోధనాత్.

నచ, ధర్మత్వవిశిష్టత్యాగోఽం విశేషణత్యాగపర్యవసిత
ఇతి వాచ్యమ్. విద్యమానస్య శ్రేయస్సాధనత్వస్యధర్మనిష్ఠస్య

పురుషేణ త్యక్తు మశక్యత్వాత్, అవిద్యమానస్య చాత్యాజ్యత్వాత్, బుద్ధిత్యాగ వివత్సాయాఞ్చ లక్షణాః; ఉక్తఞ్చ శాబరభాష్యే 'న విధౌ పరశ్చబ్దార్థః' ఇతి;

యద్యపి సోమపదేమత్వర్థలక్షణాయాః, సేక్షా తేత్యాదావసి త్తదానన్య-ల్పాదిలక్షణాయాః, అనైక్షత ఇత్యాదౌ తదనుకూల వ్యాపారలక్షణాయాః, జిజ్ఞాసాదిపదేవిచారాదిలక్షణాయాశ్చస్వీకారా న్నాయంనియమః. తథాపి శ్రేయస్సాధనతయా శాస్త్ర విహితేషు తద్బుద్ధిస్యక్తుమశక్యాః; స్వం ప్రతిశ్రేయ సాధనతా బుద్ధిత్యాగోఽక్రియమాణేష్వనమ్భవి; తథాత్వే కరణానుపపత్తేః;

ప్రీత్యతిరిక్త శ్రేయ సాధనతాత్యాజ్యేతిచేత్, సోయంకర్మ యోగేపితుల్యః. అక్రియమాణేషు త్వ ప్రసక్తా స్వశ్రేయసాధ నతాధీ ర్షనిపేధ్యాః; అతస్సాధనతా బుద్ధిత్యాగస్యాజ్యత్వే తద్విశిష్ట కర్మాజ్ఞకతా ప్రసక్తాత్. ప్రపత్తిరైర్నిరపేక్ష్యా కిచ్చినాధికారిత్వా దికం సాధునమర్థితమ్. ఉత్తరాధైచ పాపనివృత్తిమాత్ర ప్రతిపాద నాత్; సక్తైర్జగ్రాప్యపేక్షితాయా ఏవ తస్యా అభిధాన మిత్యత్రని యామకమస్తి.

ఉక్తార్థవిశదీకార యుక్తార్థాస్తరవర్ణనం హి వివరణమ్. స చోత్తర ఖణ్డోక్తః కశ్చిదర్థ ఉత్తరాధై విశదీక్రియతే; అతశ్చరణ్యా భినుత్ప్రకాశకత్వాదిక మనుపపన్న మితి, ఇమాశ్చజ్ఞాః పరిహర్తు మాహ (కీర్తే యితి)

నతావ త్వత్వస్య ప్రపత్తిరేవాప హోతుంశక్యతే. తద్విధాయకానేక ప్రమాణోపలబ్ధ్యాత్, తథాహి;—“యో

(బహుణామ్" ఇతి మన్తస్త్రిస్తావత్ ప్రపత్తివిధిసరః; సచ విధిప్రత్యయా శ్రవణమాత్రాదవిధిత్వమ్. యజాగ్నేయాది హాక్యానామపి తథాత్వ ప్రసక్తాత్;

సచమన్త్రాణా మవిధాయకతాయా విధి మన్తాధికరణసిద్ధత్వాత్ ద్వితోధః. "యేషామాఖ్యాతశబ్దానాం యచ్ఛబ్దాద్యుపపన్నాత్ । విధిశక్తిప్రణాశస్సాస్యతే సర్వత్రాభిధాయకః" ఇతి వాల్మీకిేన సూత్రభాష్యగత మన్తగ్రహణస్య ఉపహతశక్తికమాంత్రోపలక్షకతా వ్యవస్థాపనాత్; ఇహచ యచ్ఛబ్దస్య, విదధాతి ప్రహిణోతీతి క్రియావిధ్యుపసూతక త్వేపి తచ్ఛబ్దా త్వరంత్రాయమాణాయాః ప్రపత్తేర్విధేయతాయామ విరోధిత్వాత్;

యద్యపి వసన్తాయకపిష్టలానాలభేతేత్వాదిమన్త్రాణాం విధాయకత్వేపి, ఉత్తమపురుషదర్శనాదస్య విధాయకత్వా సమ్భవః, తథాస్యనుష్ఠేయావస్థ ప్రపత్తిప్రకాశకేన మన్త్రాణానుష్ఠాపకోవిధిః కల్ప్యతే; దృశ్యతేహి "ధన్వన్ని న ప్రపా అసి" ఇత్యాద్యర్థవాదాదపి విధికల్పనా; తత్రచ ముముక్షుశబ్దస్య సర్వపాపనివృత్తిచ్ఛావశ్యేన ప్రసిద్ధత్వా తదధికారికతయా విధియమానా ప్రపత్తిః స్వతంత్రీవ సిద్ధ్యతి. ఏవంతస్మా దపివధ్యం ప్రపన్నం స ప్రతిప్రయచ్ఛన్తీతి సిద్ధవన్నిర్దేశాన్యధానుపపత్త్యావిధిః కల్ప్యతే.

యద్యపి కల్పితోపి, ప్రపన్నం రక్షేదితి విధిరీశ్వరస్యా విధివశ్యత్వాన్న ప్రకృతోపయోగీ. అవశ్యం, (౧) "రక్షితవ్యః కృతాత్మనా" ఇతి విధేర్గులమేషితవ్యమ్; తత్కల్పకమేవ జేదం వాక్యమితి నా నేనప్రపత్తి విధిసిద్ధిః; కారుణికానాం ప్రపన్నరక్షణం స్వభావ

ఇతి పరమకారుణికస్యేశ్వరస్య శరణాగతరక్షకత్వం కైముతిక
న్యాయేన సిద్ధ్యతీత్యనుమానమేవ ప్రదర్శితమ్, న విధిః.

తథాపి శ్వేతాశ్వతర గర్భోపనిషదాది మన్తైః ప్రపత్తి
విధాన మప్రత్యూహమేవ. తథా “ఓమిత్యాత్మానం యుజ్జీత” ఇతి
విన్నప్తో విధిస్మృతః. యుజిరనేకార్థోపి ప్రకృతన్యాసమాచప్తైః; నచ
న్యాసః ప్రపత్తిరితి “తేషాం తపసాం న్యాసమ్” ఇత్యాద్యహిర్ను
ధ్వనవచనై సిద్ధ్యతి.

యద్యపి శ్రౌతన్యాసస్య వసురణ్యాదిమన్త్రకస్య త్రైసర్లికా
ధికారిత్వా త్తాన్త్రికస్యచ తాన్త్రికమన్త్రస్య సర్వాధికారతయా
తయోర్నిధోభేద ఆవశ్యకః; నచ శ్రౌతప్రపత్తావేన వైకల్పిక మన్త్రా
న్తరవిధానాత్, ప్రయోగమాత్ర భేదేనచ అల్పేష్టివ దధికారిభేదో
పపత్తేర్ని కర్తృభేద ఇతివాచ్యమ్; ఉత్పత్తిశిష్ట మన్త్రావరుద్ధే మన్త్రా
న్తర విధానాసమ్భవాత్, శ్రుతిస్మృత్యోశ్చాతౌల్యాత్. ఏతే మన్త్ర
విశిష్టకర్తృవిధానేపి శాఖాన్తరన్యాయాన్న కర్మభేద ఇతి నిరస్తమ్;
తుల్యత్వాభావేన వికల్పానుపపత్తేః.

అత ఏవ ఆశ్వలాయ నాపస్తమ్బాదిసూత్రేషు భిన్న మన్త్ర
విశిష్టతయోపదిశ్యమానానామ పుష్పసయస వినాహాదీనాం యథా
నభేదః, తథాత్రేతి నిరస్తమ్. తుల్యప్రమాణకత్వేన తత్ర వికల్ప
సమ్భవాత్, తథాపి పృథగ్విత్తేనైక్యమాదాయ తదుపపత్తిర్వైక
వ్యా; వస్తుత స్మృతిపాఞ్చరాత్రయో స్తుల్యయోగక్షమత్వేన
ప్రధానప్రత్యభిజ్ఞానాత్ కర్తృక్యవికల్పః. ప్రయోగభేదశ్చ “తస్యై
వంవిదుషః” ఇత్యాదితు-విధ్యశ్రవణాత్, నైరపేక్ష్యమాత్రపరమ్.
పూర్వానువాకవిహిత ప్రపత్తిస్తుత్యర్థమ్;

అతఏవ తాన్త్రికస్యాపి యజ్ఞాజకల్పశస్య నైరపేక్ష్యమాత్ర
పరత్వాదైకపద్యం శ్రుతితన్త్రయోః; యథా“అత్యతిష్ఠద్దశాజ్ఞులమ్”
“వితస్తి మతితిష్ఠిత” ఇతి శ్రుతిస్మృత్యోరాధిక్యమాత్రపరత్వాత్;
ఏవం పురుష విద్యాయామపిచేతిసూత్రం ఛాన్దోగ్యగతాత్ “పురు
షోవావయజ్ఞః” ఇత్యాదివాక్య సన్ధర్భాత్తే త్రిరియగతస్య తస్యైవ
మిత్యాదేర్భిన్నార్థ తాత్పర్యకత్వ మభిప్రేతి; బ్రహ్మవిద్యాజ్ఞుమితచ
భాష్యోక్తిః. తదపేక్షితస్తుతిపరత్వ నిమిత్తతాయోజ్యః; స్వతన్త్రచర
మశ్లోకవ్యాఖ్యానేచ “తస్యైవం విదుషః”ఇతి నైరపేక్ష్య పరతయా
యోజితమ్; యది పునర్భాష్యస్వావస్థానమరోథాత్ పురుషవిద్యా
యా అజ్ఞత్వమేవేష్యతే. తథాపి ప్రయోగభేదా దవిరోధః. కర్మ
భేదస్యైవ స్వీకారేనకల్పిద్భాధకమితి.

ఏవం “త్ర్యమ్బకం యజామహే” ఇతి మన్తకల్పిత విధి
రపిప్రమాణమ్; తథాపి; అస్యనున్త్రస్య సర్వజ్ఞేనార్థో వర్జితః;-
“ఇచ్ఛాజ్ఞాపిః క్రియాచేతి తిస్రోలోకస్య మాతరః | తిప్రస్తుయస్య
విద్యస్తే జగద్భావిన్యఊర్జితాః | త్ర్యమ్బక సృతువిజ్ఞేయో జ్ఞానశక్తి
క్రియాన్వితః | ఇచ్ఛాజ్ఞాన క్రియాకారం శోభనాత్మ జగత్ప్రియమ్ |
సాకారజ్ఞాపితైశ్వర్యం శుద్ధసంవిస్సయంపరమ్ | ఈశానం సర్వలో
కానాం పురుషం ఘృష్ణరేక్షణమ్ | దేవతాన్తు సముద్దిశ్య స్వాత్మా
ఖ్యం ద్రవ్యముత్తమమ్ | యజామ ఇతిమన్త్రస్య పూర్వంశా ర్థోయ
మీదృశః | స్వాత్మస్వాత్మీయ సన్నాత్యసీ దేవేద్యపరమాత్మని | మృ
త్యోర్ముచ్యేయ సంసారా న్నానాదుఃఖ మహోదధేః | ఉర్వారుక
ఫలంయద్వ దక్షే శేన స్వబద్ధనాత్ | ముచ్యతేమృత్యుత స్తద్వ దహం
ముచ్యేయబద్ధనాత్ | అమృతాద్భ్రహ్మణ స్తస్మా ద్యస్తైమాం ద త్త
వానహమ్ | జాతుచిన్తా స్త ముచ్యేయ త్నమదాతు ర్భవేభవః”ఇతి.

ఏవం జాతవేదస ఇతి మన్తకల్పిత విధిరవిమూలమ్; తస్య చార్థస్తేనైవ ప్రదర్శితః. “సర్వజ్ఞసర్వశక్తిశ్చ సర్వకృత్పురుషోత్తమః | జాతవేదా స్సముద్దిష్ట ఆత్మాసోమ స్సమీరితః | సోమం యథా భిషుణ్విన్ది హ్యభ్యరేజాతవేదసే | దిత్సమాన స్తథాత్మానం హృది స్థం పరమాత్మనే | దేహేన్ద్రియ మనఃప్రాణ ధీగుణార్థ స్వరూపతః | వివినక్తి ప్రసక్త్యానై స్సామ్యవైషమ్య హేతుజైః | అరాతీ యాన్ సతుపోక్తో యోహ్యరాతి వదాచరేత్ | సచబద్ధ ఇతిపోక్తో మిథ్యాజ్ఞాననిర్ధరః | తస్యవేద స్మృతాసక్తా గుణసక్తిరనాదికాస్తీకర్తుం సమతం సోమం జాతవేదాస్సనాతనః | తత్పదద్వంద్వినం బద్ధసక్తాం నిర్దహతిస్వయమ్ | అక్షికారంసమీపం స్వమాగతం నిఖిలంజనమ్ | నయత్యాత్మానమిత్యేన మగ్నిశబ్దో నిరుచ్యతే | స్వాత్మోఽపసర్పణంజీవ స్నే తాన్విస్త్వం పరంపదమ్ | దురితంచాత వర్షాద్యం పరిహృత్య యథాఖిలమ్ | నావికః పారయేన్నానా సాగరం సాస్థితం సరమ్ | ఏవంస భగవానగ్ని ర్జాతవేదా హరిస్స్వయమ్ | దురితం క్లేశసంఘాత మపవర్గ విఘాతకమ్ | సర్వం పరిహరన్ దుర్గం పారయేత్తత్పదద్ధతిమ్ | అత్రనావేతి దృష్టాన్తా దుపాయస్థానమేవతు | నరేణకృత్యమన్యత్తు నావికస్యేతి వద్ధరేః.” ఇతి.

విదేహానస్య సత్తావిచారక్రియత్వాత్ సర్వజ్ఞత్వాద్యర్థత్రయలాభః; సత్తాశబ్దస్య సర్వశక్త్యభిమాని లక్ష్మీపరత్వాత్; సచ సమర్పణస్య ఆత్మవివేకపూర్వక త్వేవపురాదిష్విశ్యేతద్విరోధః. తస్య దేహాద్యతిరిక్తాత్త వివేకశూన్యస్యాపి ఆత్మసమర్పణ మాత్మాపహరకృతనిగ్రహ శామకమితి తత్ప్రాశస్త్యజ్ఞాపకత్వాత్; తదపి “యో హమస్మి సనన్యజే” ఇతి శ్రుతిమూలకమిత్యాహుః.

వేద ఇత్యనున్నాద్వివీతియా. అజ్ఞీకారం నయతీత్యగ్నిపద నిర్వచనమ్. అజ్ఞీకార పదవివరణం సమీపమిత్యాది. అజ్ఞీకరోతీత్య జ్ఞీకారః, తేనఆత్మదాన మనుమతి రూపమితి దర్శితమ్. ఆత్మానమితి కర్తాస్తమి; నయ తేర్ద్వికర్తకత్వాత్; దాతార మిత్యనుక్తా హేతు స్యాత్త్వపదేనసూచ్యతే, స్వపదం నేతృపరమ్. నావేతి తృతీయాకరణ పరేత్వసాయశబ్దేనసూచ్యతే, తత్త్వీతి స్వధికారికృత్యమనుపాయ ఇతిగమ్యతే; కృపాదిరేవాత్రసా స్థాసీయః. నాసమ్పాదనస్య కృత్య త్వానుక్తేః, స్థితిస్తు “సాధనం భగవత్ప్రాప్తౌ సవవేతి స్థిరామతిః”

ఏనం “యజ్ఞేన యజ్ఞమయజస్తదేవాః” ఇతిపురాకల్ప సరూ పార్థవాదోపి ప్రమాణమ్.” యాగసాధనభూతేన స్వాత్మనాచేజ్య మీశ్వరమ్ । అయజతాని ధర్మాణి ప్రథమాసీతి నస్మృతమ్ ।” ఇతి సర్వజ్ఞసంహితాయా ముపబృంహితత్వాత్; మూలశ్రుతో చా న్య నిరపేక్ష స్పష్టవవవిధిః, “గ్రసేత్సంహారసమయే జగచ్చ బదరా ణ్ణవత్ । లీలయాయస్తు భగవాం స్తంగచ్చ శరణంహరిమ్” ఇతి.

నిక్షేపరక్షాయాం “యద్యపీదం వచనం బ్రాహ్మపురాణే దృశ్యతే. “తథాచ భగవాన్మృత్యు ర్నాచికేతం సమాగతమ్ । పృచ్ఛంతం ప్రాహవిప్రంతం యమోధీరతరోషినన్ । యస్య బ్రహ్మ చక్షుత్రశ్చ ఉభేభవత ఓదనమ్ । మృత్యుర్యస్యోపసేచనం క ఇత్యావేద యాత్రనః । గ్రసేత్సంహారసమయేహరిమ్” ఇతి విష్ణుస్మృతౌచ పశ్య తే; తథాపి తత్సమానానుభూతిక శ్రుతిసద్భావోవిరుద్ధః;

ఏనం “యస్మిన్ దౌత్యాః పృథివీచాన్తరిక్షమోతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చనర్వైః, తమేవైకం బానభాత్తానమన్యావాచో విముఞ్చథ అమృతస్యైష సేతుః” ఇతిశ్రుతిరపి ప్రపత్తిం విదధాతి; “తమాత్తాన

మేనైక మమృతస్యైష సేతురితి జానథ; అన్యవాచో విముఖ్యథ”
ఇత్యన్వయః; “తస్మాత్త్వముద్ధవో తస్మజ్యచోదనాం ప్రతిచోదనా
మ్ | ప్రవృత్తిశ్చ నివృత్తిశ్చ శ్రోతవ్యం శ్రుతమేవచ” ఇత్యన్యా
వాన ఇత్యంశ ఉపబంహితః.

“ఆత్మానం సర్వ దేహినామ్” ఇతి శ్రుతిగతాత్ శబ్దః ప్రత్యభి
జ్ఞాపితః; శరణం యాహీత్యనేన సేతుశ్చార్థః; తస్యజ్ఞానాన్వయిత్వశ్చ
విష్కృతమ్; సర్వాత్ భావేనేత్యాత్ శబ్దః స్వరూపపరః, త్యక్తనకలో
పాయ స్థానాపన్నతయేత్యర్థః. యద్వా సర్వాత్ భావేన-సార్వాత్త్వ
భావనయా ఉపలక్షితః; తేన ఆనుకూల్యసజ్జల్ప ప్రాతికూల్యవర్జన
యోస్సిద్ధిః.

ధర్మాణామేవ త్యాజ్యత్వేపి చోదనాయాస్తదుక్తిశ్రుతి
సారూప్యాయ జానథేతి చోదనాయాఅపిత్యాగోమా భూషితి అన్వ
పదమ్. తచ్చన్యాయ ప్రాప్తానువాదత్వా దనుపబంహితమ్; జాన
థవిముఖ్యథేతి పాతక్రమో అవివక్షిత ఇత్యుత్సృజ్యేత్యనేన దర్శి
తమ్; ఆత్మత్వోక్తిః-జీవానాం పారతన్త్ర్యం దర్శయన్తీ ప్రపత్తే
స్వరూపానుగుణ్యం నూచయతి. అరాగవ రథనాభావర్పితా ఇతి
తు అధ్యవసాయ దార్లభ్యాత్ పునర్భక్తిం విధత్తే.

యద్యపి సన్నిహితమేవ జ్ఞానం ధ్యాయతినా అనూద్య తత్ర
ప్రణవ విధి రితిప్రతీయతే. అనువాద సామర్థ్యాదేవజానాతేర్థ్యాన
తాత్పర్యకతాం పరిత్యజ్యచ ద్వితీయాన్తో పాత్రం రూపం ప్రథమా
న్తస్యేతి శబ్దాధ్యాహారేణ రూప సమర్పణ తాత్పర్యకత్వాశ్రయణ
మనుచితమ్; తథాపిధ్యానోద్దేశేన ప్రణవమాత్రవిధానే, తమసః పర
స్తాత్పరయేదిత్య స్యానర్థక్యాత్, ఫలసమ్మన్ధస్యాపివిధానే వాక్యభే
దాత్, విశిష్టధ్యానమేవతత్ర విధీయతే.

అన్యవాచో విముఞ్చభేద్యస్య సర్వధర్మాస్పరిత్యజ్యేత్సువ
బృంహితత్వా త్సకలేతరోపాయపరిత్యాగోక్త్యైవ స్వీకార్యవస్తున
ఉపాయత్వానుక్తావపితల్లాభః; అమృతస్త్వేషసేతురిత్యంశః అహ
స్త్వేత్వనేన ఉపబృంహితః; భక్తవిషయే ఫలప్రదత్వమేవ తస్యేతి
సేతుశబ్దోన స్వరసః.

వస్తుతోన్తశ్చరతే ర్బహుధాజాయమాన ఇత్యన్తం సౌశీల్య
సౌలభ్య ప్రతిపాదకతయా పూర్వశేషః; బహుధాజాయమాన
ఇత్యే తదేవహి - మా మితి విన్మతమ్. ఓ మిత్యేవేత్యా రభ్యతు
ధ్యానవిధిః;

శ్రీరామాయణ భారత భాగవత విష్ణుపురాణాదిషు చ తత్ర
తత్ర ప్రపత్తివిధిర్వృత్తే; “సకృదేవ ప్రపన్నాయ” ఇతి శ్లోకస్తావ
దభయప్రాప్తికామోయః; సతుమాం ప్రపద్యేతేతి విధితాత్పర్యక
ఇత్యుక్తమ్.

సర్వధర్మానితి శ్లోకోఽస్వతన్తప్రపత్తివిధివరః. (౧) “ఇతితే
జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యద్గుహ్య తరంచుయా” ఇతి నిగమనానన్తర
మప్యర్జునస్య విషాదమూలోక్య భగవతాకథితత్వాత్, అత్ర సర్వ
గుహ్యతమమితి ప్రపత్తిం ప్రస్తోష్యమాణా మభిప్రేత్య ప్రతిజ్ఞా;
నచైవం క్రియావృత్తి బోధకభూయశ్శబ్దానుపపత్తిః, మోక్షసాధ
నవిషయక శ్రవణత్వేన భక్తిప్రసత్తి శ్రవణయోరేకజాతీయత్వాత్;
యథా (౨) “భూయఏవ మహాబాహూ శృణుమే పరమంచచః”
ఇత్యాదౌ భగవన్నాహాత్స్య విషయశ్రవణత్వేనైక జాతీయతయా
భూయశ్శబ్దప్రయోగః.

అథవా అత్యభూయశ్శబ్దః-చిత్తంవాచవాచోభూయ ఇత్యాదివత్ ఆధిక్యపరః; “ఇదన్తు తే గుహ్యతమమ్” ఇతి భక్తావపి గుహ్యతమశబ్దశ్రవణాత్తద్వ్యవర్తనాయ పరమత్వమ్, ఇతోధికస్యవక్తవ్యావృత్తస్యాభావాత్; భూయ ఏవేత్యత్రతు పరమశబ్దః-ఉత్కర్షమాత్రపరః; మన్మనాభవేతి శ్లోకోవక్ష్యమాణప్రపత్తినిష్ఠస్య మధ్యమాంవృత్తిం విదధాతి. పరిత్యజ్య స్వకృత్యే సాధనతా బుద్ధిసమ్పాదకం మయ్య విస్రమ్భం మద్విషయప్రీత్యా మదాజ్ఞారూపాణ్యనుజ్ఞారూపాణిచ కైజ్కర్యాణ్యనుతిష్ఠేత్సర్వః.

సచనావమికసాజాత్యాదస్యభక్తిపరతా; తత్ర యుక్తైవ మితి పూర్వార్థోక్తస్య యోగరూపత్వప్రతీతే, అత్రచ తద్విరహాత్; సచ మధ్యమవృత్తేః కేవలభగవత్ప్రీత్యర్థత్వాత్, మామేవైష్యసీత్యసజ్గతమ్. అజ్గత్వస్యావ్యభావేన అజ్గే ఫలమజ్గేవ్యపదిశ్యతేఇతి న్యా యస్యావ్యసమ్భవా దితివాచ్యమ్.

పాతక్రమా దర్శకమస్య బలవత్తరత్వేన మోక్షయిష్యామి త్యనంతరం మామేవైష్యసీత్యాదేరన్వయాత్, ప్రాప్తిప్రతిబంధక నివృత్త్యైః పరస్పరసాకాక్షత్వాత్, భిన్నసామగ్రి సాధ్యత్వాసమ్భవాచ్చ; ఏతేనమధ్యమనిష్ఠాయాః ప్రధానఫలసమ్భన్ధావగతేః ఫలవత్సన్నిధా వితిన్యాయేన ప్రపత్తేర్మధ్యమస్థిత్యజ్గతా ప్రసజ్గ ఇతినిరస్తమ్; చరమశ్లోకేపి ఫలశ్రవణేనాఫలత్వాసిద్ధేః, తదతిరిక్తస్య సాధనసాధ్యస్యప్రధానఫలస్యాభావాచ్చ అథవాప్రపత్తిప్రచ్యూతకావిస్రమ్భవిరహసాపేక్షతయా తత్ర ఫలకీర్తనం ప్రపత్తేరపి నాతీవోపాయత్వమితి జ్ఞాపనాయ.

అథవా, ప్రపత్త్యర్థమాచార్యోపసదనం మన్మనాభవేతి విధీయతే; సచోపదేష్టవివత్కా లిజ్జవిరహః. వత్కాయితే హితమితి

వక్తృత్వేనాత్మనః ప్రస్తుతత్వేన సర్వత్రచపూర్వార్థే అస్మచ్ఛబ్దోప
క్తృత్వ విశిష్టపరః; యాగః-పరిచర్యా. ఆచార్యస్య దేవవదుపాన్యత్వ
జ్ఞాపనాయ యజ్ఞప్రయోగః, మావేవైష్యసీత్యత్రతుస్వరూపమాత్ర
పరామర్శః. జ్ఞానద్వారాగురుభక్తే ర్భగవత్సృప్తిసాధనత్వాత్,
భూయశ్శబ్దేన మోక్షసాధన విషయశ్రవణత్వప్రతీతేః, బ్రహ్మ
ప్రాప్తిరేవచ మోక్షత్వసిద్ధేః; అతఏవ చరమశ్లోకగతస్య మామిత్య
స్యనవక్తృత్వవిశిష్టపరతా; విచ్ఛేదాత్; ఏతదర్థమేవచ అన్తరా మా
మేవైష్యసీత్యుక్తిః.

అథవా, సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్యేతి త్యాగ విధ్యర్థోయమ్, మన్మ
నాభవేత్వాది రనువాదః; నచభూయ శ్శబ్దాన్సార్వస్యమ్. అగ్రిమ
మోక్షసాధన విధిమాదాయ తన్నిర్వాహాత్; నచ సర్వాఽ ధర్మా
నిత్యసేనైవ కర్మాకాక్షాశాస్తే ర్వైయర్థమ్. భక్తిత్యాగపూర్వ
కాంప్రపత్తిం వత్సమాణామభిప్రేత్య “సర్వగుహ్యతమం పరమం
వచశ్శ్రవణం” ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ, ప్రథమమేవ భక్తేస్త్యాగాభిధానే
“త్యాగ్యాయా ఏవభక్తే సాధనతా పాగభిహితా మదుపచ్ఛన్దనా
య” ఇత్యనాశ్వాసస్సాన్విదితి తద్వారణాయ భక్తిగత భగవత్సృప్తి
సాధనతాయా అబాధితత్వం ప్రతిజ్ఞాయ, తత్త్యాగాగ్నికా ప్రపత్తి
సాధనాన్తరత్వేన విధీయత ఇతి సార్థక్యాత్; నచ అనువాదలిక్తా
భావః, ప్రాప్తిరేవ తథాత్వాత్, ఏవం మాం నమస్కర్విత్యాదే
ర్వదిమాంనమస్కరిష్యసి, తదా మామేవైష్యసీత్యత్ర సందేహోన
క ర్తవ్యః. నహి ప్రియం ప్రత్యసాధనం సాధనత్వేనోచ్యత ఇత్యర్థః.

అథవా, “యథేచ్ఛసి తథాకురు” ఇత్యన్యానన్తరంసజ్ఞాతవి
షాదం సవ్యసాదిన మవలోకయతా భగవతా పూర్వోక్తేష్వర్థేషు

ప్రధానాంశానిష్కర్తా దుక్తోపాయానాం దుష్కరత్యాదితోవాస్య
శోకోజాతఇతి వివేచనాయ సర్వగుహ్యేత్యాది జ్ఞోకద్వయేన భక్తి
యోగస్యసారతమత్వే ప్రదర్శితేవ్యర్జునస్యాఽనివృత్తి స్సకలేతర
విలక్షణోపాయ ప్రతిపాదనేన నిరాక్రియతే.

నచైవం సారతమాక్యానిష్కర్తప్రయుక్తశోకనివర్తకత్వమేవ
చరమజ్ఞోకస్యస్యాత్, నోపాయాంతర విధాయకత్వ మితివాచ్యమ్;
బుద్ధివిశేష రూపాక్యాభిధానే ఫలకీర్తనాసర్థక్యాత్, భక్త్యారమ్భవిరో
ధివాపనివర్తక ప్రపత్త్యభిధానేచ సర్వశబ్దయో సుజ్ఞోచనస్యాత్,
“తత్ర ధర్మాస్పరిత్యజ్య సర్వానుచ్ఛానచాజ్ఞకాన్ । సంసారానలసంత
ప్తో మామేకాం శరణంప్రజేత్” “అహం హి శరణంప్రాప్తా నరేణా
నన్యచేతసా । ప్రాపయామ్యాత్మ నాత్మానం నిర్ఘాతాఖిలకల్మషమ్”
ఇతి శ్రీవచనై కాధస్తాశబ్దాః ప్రత్యభిజ్ఞాబలేనావధారణాచ్చ; తత్రచ
స్వతంత్ర ప్రపత్తిర్విధీయత ఇతి, “శృణూపాయం చతుర్థంమే సర్వ
త్యాగ సమాశ్రయమ్” ఇత్యుపక్రమాత్, సంసారానల సంతప్తాధి
కారికత్వప్రతీతే, సర్వోపాయాంతర త్యాగవచనాత్, ఆత్మానం
ప్రాపయామీత్యుక్తేశ్చ నిర్వివాదమ్; సచ “కరిష్యే వచనంతవ”
ఇతివదతార్జునేన ప్రపత్తేరననుష్ఠానాత్, భగవద్వచనస్య స్వతంత్ర
ప్రపత్తిపరత్వాసమ్భవః. ప్రపత్త్యుక్తకభక్తేరపి తేనాననుష్ఠానాత్,
తత్కాలే తథోక్తావపి పశ్యా ద్విస్మరణ సమ్భవాద దోష ఇతిచే
త్తుల్యమ్.

అథవా, “స్థితోస్తి గతసద్దేహః” ఇతి సాధనత్వేనాఽజ్ఞత్వేన
అజ్ఞానువర్తనత్వేన వా సర్వేష్యపి మోక్షసాధనేషు పర్యాశ్రమధర్మా
ణామవశ్య కర్తవ్యత్వోక్తేః, తత్కర్తవ్యత్వా కర్తవ్యత్వ సద్దేహ

నిశ్చత్య తత్కర్తవ్యత్వపరం తవవచన మనుష్ఠాస్యామీతి, ఏవం
పరమితి మామే వైష్యసీతి, పూర్వోపాయఫలత్వేనోక్తవ్యైవ ఏతదు
పాయఫలత్వాత్; విరోధినిశ్చత్వంశేచ ప్రారబ్ధ ప్రతియోగికత్వ
లక్షణవిశేష సద్భావాత్తన్నాత్మోక్తి రితి వదతాం వరవర మునినా
మయమేవ పక్షోఽభిమత ఇతిలక్ష్యతే; స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యా
ఖ్యానేచ అయమేవపక్షః కథితః.

దీపకృతస్తు “న్యాసోపాయపరేత్వత్ర మన్మనాభవవాక్యతః ।
మనస్సైర్వవిధానేన విశ్వాసోత్ర ప్రదృశ్యతే । మద్భక్త ఇత్యనేనాస్య
పురుషార్థాభిలాషితా । మద్యాజీతిప్రపన్నస్య సమాచార విధిక్రమః ।
అత్తోక్తమానుకూల్యం ప్రాతీకూల్య వివర్జనమ్ । మాం నమస్కు
ర్వీతి న్యాసస్సాక్షాదత్ర విధీయతే । నమసోన్యాసవాచిత్యం మూల
మస్త్రీప్రదర్శితమ్ । శాస్త్రీచనమనస్యైవ పరిపత్తిత్వం ప్రకీర్తితమ్ ।
ఏవంవిధాయనిత్యేవం విశ్వాసాది విశేషితమ్ । ప్రాప్తిరూపం ఫల
భ్యోక్తం మామేవైష్యసీవాక్యతః । తస్యానపాయస్సత్వంతే ప్రతి
జాన ఇతీరితః । ప్రియోసిమఇతివ్యక్తా విషయాకార యోగ్యతా । తత
స్త్వనితరోపాయం వరణం శరణస్యచ । విధాయాఘవిహీకస్య
ప్రాధాన్యం ప్రదర్శితమ్ । తస్మాచ్ఛోకద్వయేనాత్మ నిత్యేవ వరణా
త్కమ్ । అర్థద్వయమశేషాజ్ఞ వాక్యద్వయవదీరితమ్ । నిత్యేవస్యప్ర
ధానత్వా త్పుర్వత్వం వరణస్యచ । ఆనస్తర్యం తదజ్ఞత్వా జ్ఞితవ్యాది
వ్యపీష్యతే । ఇదస్తేనా తపస్కాయే త్యధికారివిశోధనమ్ । య ఇదం
పరమంగుహ్య మి త్యుపాయస్యవైభవమ్ । నచ తస్మా దితిప్రాక్తం
శరణాగతిగౌరవమ్ । అభ్యేష్యతే చేత్యారభ్య ప్రబంధస్తు ప్రశస్యతే ।
ఇతి పక్షో నరమాహుః, అస్మింశ్చపక్షే నిగమనప్రతిజ్ఞే స్వరసే;

అజ్ఞప్రధానఫలసమ్మన్తప్రతిపాదనేనైవచ వరణనిత్యపయోర
జ్ఞాగ్గీభావోవ్యజ్యతే. వరణేఫలప్రతిపాదనం తస్యాన్తరగ్జ్ఞాత్వజ్ఞాన
నాయ; అనుష్ఠానకాలీనక్రమానురోధీ ద్వయే వాక్యక్రమః; ఇహతు
తద్విపరీతః; క్రమోక్తాగ్గీభావసూచనార్థః. జితంతాయాంస్తోత్రేచ, నమ
ఇతిన్యా సంప్రతిపాద్య, “నజామి శరణమ్” “శరణం ప్రపద్యే” ఇతి
వరణం పశ్చాదభ్యధాయ.

అథవా, అజ్ఞత్వస్య ప్రధానానన్తర్యావిరోధిత్యాత్, వరణం
పశ్చాత్పూర్వంవేతి ప్రయోగద్వయమ్; “నిక్షిప్య-బుధ్యేత” “నిక్షి
ప్య - స్మణ” “ప్రార్థయన్ - నిక్షిపతి” ఇత్యుభయ దర్శనాత్;
ఏతేన విధాయకవాక్యే అజ్ఞత్వసూచనాయ పశ్చాద్విధాన సమ్మ
వేసి, స్వానుష్ఠానప్రకాశక జితంతాదిషు పశ్చాద్వరణప్రదర్శనమయ్యుక్త
మితి నిరస్తమ్; విశ్వాసాదీనాభ్యాం భయాజ్ఞత్వాదేన ద్వయేవరణ
సమభివ్యాహారేణ ఇహనిత్యప సమభివ్యాహారేణ ప్రతిపాదనం న
విరుద్ధ్యతే.

ఆనుకూల్యం సమాచరేదిత్యాదేరివ సజ్కల్ప పరత్వం
మద్యాజీత్యస్యావిరుద్ధమ్. తాచ్ఛీలిక ప్రత్యయనిర్దేశస్తు-అపాయని
వృత్తినూచనాయ; “మద్భక్తో మద్యాజీమన్మనాభవ” ఇత్యన్వయః;
మద్భక్త ఇత్యనన్తరం భవేత్యనిర్దేశా దధికారోభక్తి రితిగమ్యతే;
మద్భక్తస్త్యం మద్యాజీనకా మన్మనాభవేతి బోధస్వీకారాచ్చ, నమ
ద్యాజీత్యం శే భవేత్యుక్తిరపేక్షితా; ఉభయాజ్ఞత్వప్రధానత్వాన్తర
గ్జ్ఞాత్వ బోధనాయ చాత్రవిధిత్రయమ్.

ఆనుకూల్య సజ్కల్పప్రాతికూల్యవర్జనయో రప్యధికారత్వేతు
నానుపపత్తిగర్హిపి; అస్తింశ్చపక్షే మద్భక్తేస్త్విత్యుపలక్షణమ్. “భ

క్తింమయి పరాంకృత్వా” ఇతి ఫలభక్తి ప్రతిపాదనపరమ్. యద్య
ప్రసాదాయ ఫలంనాభిధానఫలమ్. తథావ్యభిధానపర్యస్త వైశద్యవ
తలచిరేణ పరభక్తిలాభ జ్ఞాపకమేతత్.

అథవా, “భక్తింమయి పరాంకృత్వా” ఇతి పూర్వేణాన్వి
తమ్; మద్విషయప్రీత్యతిశయాద్ధ్యసానిరతిశయసమృద్ధిసాధనమేతద్గు
హ్యం మద్భక్తేష్వభిదధాతీతి. ఏవం మూమేవైష్యసీతి సాధారణ
మిత్యతో నచ తస్మాదిత్యాద్యపాయాస్తరాన్వృత్త బుద్ధిరేవ కార్ప
ణ్యమ్. తచ్చ పరిత్యజ్యేత్యనేనవిధీయత ఇతి పక్షే కార్పణ్యానుపా
దాన శక్త్యానాన్వైవ; పక్షౌ సరేద్యయగతో త్తమేనేవ మధ్యమేన
తత్ప్రకాశన మూహసీయమ్; “యుక్తి యుక్తోప్యయంపక్షో నోప
దేశక్రమాగతః। వ్యాఖ్యానార్థోపదేశాది హ్యైకవైవచదర్శ్యతే॥”

పరేతు మన్మనాభవేత్యత్ర షడంగన్యాసో ౭న స్తరశ్లోకేచ
శరణాగతిర్విధీయతే; నచార్థభేదే ఏకప్రతిజ్ఞానుపపత్తిః. ప్రయోగ
భేదేపి ప్రపత్తిత్వేనైక్యాత్; ఆద్యే సర్వగుహ్యతమత్వం సుకర
త్వాత్; ద్వితీయేచ భగవదత్యంతాభిమతత్వాత్; తచ్చ-అహ స్వే
త్యుక్త్యాగమ్యతే; భాష్యకారేర్హి చరమశ్లోకస్య స్వతంత్రప్రపత్తి
పరతయా ౭వ్యాఖ్యానాత్, “ప్రియోసిమే” ఇత్యత్ర తద్వియోగమ
సహమానోహం తం మాం ప్రాపయామితి వ్యాఖ్యాతమ్.

నచ-అప్రధాన సాపనివృత్తిమాత్ర వర్ణనాదముఖ్యతా; ఆధి
క్యాత్తన్మాత్రోక్తేః; “సాధవం భగవత్ప్రేక్షా న ఏవ” ఇతి స్థిరా
యామతేరేవ ప్రారబ్ధహస్తప్రేక్షేః, షడంగస్యచ స్వస్తిస్మపి సాధ
నతాబుద్ధిసంవలితత్వాత్, మన్మనాభవేతి శ్లోకస్యచ నాథాస్తర పర
తాసమృతః;

తథాహి; నతానన్మధ్యమవృత్తిపరః; ప్రపత్తివిధానానన్తరమే
వతద్విధానస్యాచితత్వాత్, తస్యాః ప్రాప్తిఫలత్వవిరహేణవ్యసహితా
స్వయప్రసక్తాః చ్చ; మన్మనాభవేత్సస్య విశ్వానపరత్వే వృత్త్యనన్త
ర్భావాచ్చ, ప్రాగవిధానేన తదనువృత్తిప్రతిపాదనానమ్భవాత్, ఫలి
త్వకర్తృత్వేనుయ్యమనన్తత్వేత్వత్వేపి యావజ్జీవ మనుష్మయేషుకర్మ
స్విత్యధ్యాహారప్రసక్తః; తత్త్వజ్ఞానకార్యస్యచాస్య విశిష్టేదాసంప్రసర్ది
ధానం వ్యర్థమ్;

మద్యాజీత్యస్య మామన్తర్యామిత్యేన జానన్మనస్యయాజీ
భవేత్సత్వేప్యయమేవదోషః. “అహంహి సర్వయజ్ఞానామ్” ఇత్యా
దినా స్వస్తిక సర్వకర్మారాధ్యత్యస్య ప్రాగేవ ప్రపఞ్చనాత్;
మాం సమస్కర్విత్యస్యచ దీపారోపణాదీనామప్రపలక్షకత్వ మా
శ్రయణీయమ్; ప్రాప్తనిత్యకర్తృత్వేన భగవతికర్తృత్వానుసన్ధానా
దీనా మనేకేషాం విధౌ వాక్యభేదాపత్తిశ్చ. సచాఖ్యాతభేదాదసావి
ప్రవచ. మద్భక్తఇత్యత్ర ఆఖ్యాతాన్తరా శ్రవణాత్, “మద్భక్తే
ష్వభిధాన్యతీ” ఇత్యుత్తరపర్యాయోచనయా తస్యాధికారిపరత్వ
ప్రతితేషు.

నాప్యాచార్యోపనత్తిపరః; తస్యాలపి సర్వోపాయ సాధారణ
త్వాత్. సన్నిధ్యపేక్షయా బలీయసాప్రకరణేన ఈశ్వరపరత్వ ప్రస
క్తాః చ్చ, పూర్వోత్తరార్థగతాస్సచ్చజ్జయో రైవయాశ్చప్రసక్తాః చ్చ;
నాప్యనువాదో నిషేధార్థః. సర్వగుహ్యతమమిత్త్యుక్త్యేవభక్త్యాదీనా
మపిసాధనతాయా అబాధస్య సుజ్ఞానత్వేన అనువాదవైయధ్యాత్;
కర్మాదీనా మపి సర్వధర్మ శబ్దార్థతాపక్ష తత్ఫలస్యాప్యబాధితత్వ
ప్రతిజ్ఞాకరణాపత్తేషు.

నాపి ప్రధానాంశనిష్కర్షార్థః. “నాహంవేదైర్న తపసా”
 ఇత్యుపేక్షిత భక్తేః ప్రాధాన్యసిద్ధేః. నాప్ర్యుపదేశ్యస్యానుష్ఠేయాంశ
 నిష్కర్షార్థః; సర్వజ్ఞేన భగవతా భక్త్యసధికారిణి తదధికారతాయా
 నిష్కృప్య ప్రతిపాదనాసమ్భవాత్; తస్య తదధికారిణ్యే ప్రపత్త్యుప
 దేశా సాజ్ఞత్యాత్; సర్వగుహ్యతమమితి ప్రతిజ్ఞాయా ఉక్తార్థ నిష్కర్ష
 విషయత్వే వత్సమాణవాక్యానాముక్తార్థ తాత్పర్యకత్వావధార
 ణాత్, సర్వధర్మా నిత్యాదేరపి బుద్ధివిశేషప్రపత్తి విధాయకత్వాన
 తేశ్చ, ఉపక్రమ ప్రాబల్యేన సర్వశబ్ద సజ్జ్చాదీనామపి న్యాయ్య
 త్యాత్.

సచోపక్రమః ప్రథమశ్లోకమాత్రాపధికః; విచ్ఛేదకీ ప్రతిజ్ఞా
 స్తరాదర్శనాత్, మాశుచ ఇత్యుపాధయశేషత్వాత్; సచ శ్రీ
 వాక్యైకాధ్యాత్మీయప్రతిపరతా; “శృణూపాయం చతుర్థంమే” ఇత్యు
 పక్రమ తద్రూపిత్యాభ్యాం విశేషాత్, ప్రాపయామ్యాత్మనేతి తత్ర
 ప్రాప్తిఫలత్వప్రతితేష్య.

నాపి, పూర్వస్మిన్ శ్లోకే ఆత్మసమర్పణమ్; ఉత్తరశ్లోకేచ
 భరసమర్పణం విధీయత ఇతియుక్తమ్; పూర్వోత్తరదశానువృత్త
 స్య తత్ప్రజ్ఞానమాత్రియాపస్య స్వరూపసమర్పణస్య భరన్యాస విశే
 ణతయైవ విధేయత్వాత్;

ఉక్తశ్చ కుమారవేదాంతాచార్యైః;- శేషత్వానుసంధానం హి
 స్వరూపసమర్పణమ్. తచ్చశ్రవణప్రాప్తత్వా స్సవిధేయమ్; భరస
 మర్పణస్తు కర్తవ్యమేవ. మామేకం శరణంప్రజేతి విహితత్వాదితి,
 ఫలసమర్పణవిధాయకశ్లోకాంతర ప్రసంగిచ్చ; ఆసామృదాయిక
 శ్చాయంపక్షః; దీపకృదుక్త పక్షాంతరవత్; అతోమన్మనాఇతి
 శ్లోకస్య పడజ్జవిధాయితా, చరమశ్లోకస్య శరణాగతివిధాయితేత్యేవ

యుక్తమ్; పృథగ్విహితస్యాపి విశ్వానస్య సమస్కారాజ్ఞత్వం ప్రమాణాంతరాదవగత్యవ్యమ్.

లక్ష్మీతస్యై శరణాగతిం ప్రతిపాద్య, న్యాసః ప్రతిపాదితః, త్యాగశబ్దేనోపక్రమాత్; అహిర్బుధ్విసంహితాయాం న్యాస శబ్దేనోపక్రమాత్ శరణాగతే రాసంతర్యమ్; ఇహపునస్సద్వారకసాధనానంతర మద్వారకసాధనప్రతిపాదనసంధర్భానురోధేన న్యాసానంతరం శరణాగతిరభిహితా;

యదివడజ్ఞస్యాపి “ఉపాయోయమ్” ఇతి శీఘ్రఫలప్రదత్వకథనా త్పూర్వబధివర్తకత్వ మస్తీత్యుచ్యతే. తదావ్యాజ్ఞాయాం కాదాచిత్తసాధనతాబుద్ధ్యాది రూపపాపనివృత్త్యాపి రూపఫలాధిక్యజ్ఞో వరవరమునిగ్రన్థోబోధ్యః. హితహితతరాభ్యాం భక్తిప్రసత్తిభ్యాం విలక్షణోహితతమ ఉపాయశ్చరమశ్లోకే ప్రతిపాద్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థానురోధాత్; మూలే ఉపాయవిశేషశబ్దః ప్రపత్తేరపి సజ్గ్రహకః. తత్రచ యోగ్యతావశాత్స్వరూప విరోధిత్యనూత్ర ప్రైవివాన్వయః.

యద్యప్యేవం ధర్మశబ్దస్యప్రపత్తిపరతాపి ప్రసజ్యతఇతి తదనుక్త్యాగ్రన్థస్యన్యూనతా; తథాపి బహిరంగవిరోధినివృత్తి ప్రదర్శనానంతరమేక మిత్యంతరంగవిరోధీ నివర్త్యతఇతి రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థానురోధాద్విరోధీనాండ్రైరాశ్య సూచనాయ, పాదద్వయేనోపాయాంతరాణాం ప్రపత్తేశ్చ నివర్తనంక్రియతఇత్యాశయోబోధ్యః. సాధనన్యాసవిధాయక వాక్యాభావే ఏకశబ్దేన స్వీకారేసాధనతాబుద్ధేత్వాప్యవర్తనేన అవిహితస్య తస్యఫలజనకత్వమేవ సన్యాదితి తతోపిఫలసిద్ధి ప్రతిపాదకానామాచార్య వచసాముత్సాహస్సాత్; ఏవశ్చసద్భిమోపాయాభావప్రతిపాదకాని వాక్యాన్యాచార్యాభిమాన

స్వేపషడ్యశరణాగత్యోః ప్రపత్త్యస్తర్భావవిపక్షయేత్యవిరోధః,
యథావై పం “నిక్షేపాపరపర్యాయోః న్యాసః పఞ్చజ్ఞసంయుతః |
సన్నాప్తసప్త్యాగిత్యుక్తః” ఇతి వచనావిరోధస్తథోక్తమిత్యాహుః.

భక్తియోగ స్వనస్థాపనప్రవృత్తై ర్భావ్యకారైః “యజ్ఞేన
కామకామేన” ఇత్యాది వచనసిద్ధోర్థ ఉదాహరణవిశేషః. చరమశ్లో
కార్థతయా ప్రదర్శిత ఇత్యేతావతాన స్వతస్ప్రప్రపత్త్యసిద్ధిశఙ్కా;

తథా “త్యజ ధర్మమధర్మజ్ఞు” ఇతి వచనమప్రమాణమ్;
యద్యపిత్రప్రపత్తివాచక శ్శబ్దోనదృశ్యతే. తథాప్యజ్ఞేనవాక్యానై
వై కాథ్యాదగ్గోఽఽపి తే; తత్రత్యజధర్మమిత్యకామ్యానాం ధర్మాణాం
త్యాగోవిధియతే, నతు కామ్యత్యాగః; ఐశ్వర్యకై వల్యత్యాగోక్త్యైవ
తత్సిద్ధే; కామ్యకర్మత్యాగోహి తత్ఫల కామనావిరహే సిద్ధివ;

వచ సత్యాన్వతే-ఇతి వాచికధర్మాధర్మ పరమ్; తయోరపి ప్రా
గేవోక్త త్వాత్, “సర్వధర్మాంశ్చ సన్త్యజ్య సర్వకామాంశ్చసాక్షు
రాన్” ఇత్యనేనై కాథ్యన్యోచితత్వాచ్చు; ధర్మశబ్దోనా ధర్మనివృత్తి
సజ్ఞాహక ఇతి సూచనాయ పునరధర్మశబ్దప్రయోగః.

ఏవం లాభహేతుప్రీతినాధన సకలవ్యాపారోపరమవిష
యాఽధ్యవసాయరూపసర్వధర్మత్యాగోక్త్యా తదేకోపాయత్వాధ్య
వసాయ ఆక్షిప్తః. త్యజసత్యాన్వతేలపీత్యనేన ఫలాస్తరత్యాగ
బోధ కేన యథావస్థిత ఫలస్వరూపవిషయాధ్యవసాయరూపఫలనమ
ర్పణ మాక్షిప్యతే. ఉభేసత్యాన్వతేఇత్యాత్మీయగత శేష త్వాను
సన్ధానాత్త క మాత్మసమర్పణమ్; యేన త్యజసి తత్త జేతి-స్వీకారే
ఉపాయతాబుద్ధిత్యాగోబోధ్యతే.

నచైవం త్యజధర్మముసంకల్పాదివ్యాఖ్యానవచనవిరోధః;

సనుకథం ధర్మాదీనాం త్యాగఉచ్యతే, ధర్మసామాన్యత్యాగే
నిత్యనైమిత్తికానామపి త్యాగప్రసక్తాత్; సచేష్టాపత్తిః, అవిష్లవా
యేత్యాదివచనవిరోధాత్; యదిచ తత్రసాధనతాబుద్ధి విరహోద్ధర్మ
త్యాగ ఉపపన్నః, తతోద్ధర్మస్వాస్య నిష్టసాధనతా బుద్ధిత్యాగమా
త్రేణానుసూసే బాధకాభావః. ఆత్మాత్మీయయోశ్చ విద్యమానయోః
కథంత్యాగః, పూర్వమపి స్వశేషత్వాభావేన తన్నివర్తన స్యాప్య
సమ్భవాత్; ఏవం త్యాగాగ్నికాయా అవశ్యకర్తవ్యాయా బుద్ధే
స్త్యాగోనోచితఇతి శక్త్యాం తత్ప్రవృత్తేః, అనన్యుత్పాదనతా
బుద్ధివిరహః. అహింసా-హింసోపలక్షితాధర్మస్వరూపత్యాగః. అబు
ద్ధ్యేతిచేదః, సద్ధిరార్హః, స్వశేషత్వ జ్ఞానాభావేనేతియావత్; బుద్ధ్యే
త్యేవవాపదమ్, భగవచ్ఛేషత్వ విషయకజ్ఞానమేవ తత్ర్యాగఇత్యర్థః.
యచ్ఛబ్దార్థం విన్యూతోతి-బుద్ధిమితి; తామిత్యనుక్తే ర్మప్రకృతబుద్ధి
పరామర్శః; జ్ఞానైక్యాత్తత్పరామర్శేపివానబాధకమ్; పరమనిశ్చయః-
పరమగతోపాయ భావనిశ్చయః; తథాచ ప్రతిబద్ధకాభావ మాత్ర
త్వాదుపాయతా త్యాగస్సమ్భవత్యేవేతిభావః.

వేదాంతాచార్యాస్తు-త్యజధర్మమితి-కామ్యత్యాగవిధిః. తత్ర
హేతుః ఫలకామనాభావరూపోఽనన్యుత్పాదన, త్యజనత్యాగృతే అపీతి
ప్రయోజనాంతరత్యాగో విధీయతే. ఉభే సత్యాగృతే త్యక్త్యేతి,
త్యాగస్యదుర్లభత్వాదనువాదః, త్యాగేచ అకర్తృత్వానునన్ధానమ్
యేనత్యజనీతి విధీయత ఇత్యాహుః;

తథా, (౧) “తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య” ఇతి వచనమపి
ప్రపత్తిపరమ్. ప్రతిచోదనా - విశేషచోదనా, నిష్ప్రత్తిః-మోక్ష
సాధనాంతరమ్, చోదనాప్రతిచోదనోత్సర్గః - తదనుష్ఠాపి తత్త్వవి
శిష్టత్యాగః; సాధనతాబుద్ధ్యభావేన అనుష్ఠానస్య సాధారణచో
దనా ప్రయుక్తత్వాత్; యథాజ్ఞానాయ యజ్ఞాద్యనుష్ఠానం

స జ్యోతిష్టోమ చోదనాప్రయుక్తమ్, స్వరూపమాత్రజ్ఞాపనేతు తద్వి
ధేర్వావ్యసారః. శ్రోతస్యం శ్రుతమేవచేతి కార్తస్యద్యోతనాయ;
ప్రపత్తిశ్చేతి-దృష్టాన్తార్థమ్;

అయమేవత్యాగజ్ఞక శరణవరణరూపార్థః. “అథై తత్పర
మం గుహ్యం శృణు యాదవసన్దన । సుగోప్య మపి పత్యోమి
త్వం మే భృత్య స్సుహృత్సూహా” ఇత్యుపక్రాంతః. మధ్యేసత్స
జ్యోపవర్ణనం భగవతి దృఢతరసజ్ఞస్యావశ్యకత్వాత్, ఉపాయత్వాం
శేషి తత్తైస్సస్థిరామతిః కర్తవ్యేతి జ్ఞాపనాయ; తస్మా దిత్వనేన
వక్ష్యమాణార్థ శేషత్వప్రతీత్యా అవ్యనహితేనాపితేనన ప్రతిజ్ఞాన్వ
యః. ప్రతిచోదనాపదస్య నిపేధ చోదనాపర త్వేతత్త్వాగస్తన్నిషి
ద్ధత్యాగః. నతుతన్నిషేధత్యాగః; అపాయత్వాగప్రతిపాదక వచన
విరోధాత్; “దేవర్షిభూతాత్సన్మణాం పితౄణామ్” “స్వపాదమూ
లంభజతః” “ఏషాం సఏవభగవాన్ దయయేదనన్తః” ఇత్యాదీ
స్యపిద్రష్టవ్యాని; బ్రహ్మణ్డై “శరణం త్వాం ప్రపన్నాయే ధ్యాన
యోగవిసర్జితాః । తేషిమృత్యుమతిక్రమ్య యాన్తి తద్వైష్ణవంప
దమ్” ఇతి యచ్ఛబ్దావిశబ్దదర్శనేష్య ప్రాప్తార్థత్వాద్విధిః; అవిహి
తస్యార్థవాదా నుపపత్త్యా కేవలార్థవాదత్వా సమ్భవాత్;

అథవా, “ప్రపద్యేన్నియతోదేవం సర్వభూత హితేరతమ్”
ఇతి ప్రమాణాన్తరప్రాప్తాయాః ప్రపత్తేరపేక్షితః ఫలసమ్బద్ధో
విధీయతే; అహిర్బుధ్న్యసంహితాసాత్మకీతన్త్రీ లక్ష్మీతన్త్రీ సన
త్కుమారసంహితాదిషుచ ప్రపత్తివిధయః పరశ్శతేంద్రప్రవ్యాః.

ఏవం సత్స్వనేకేషు ప్రపత్తివిధిషు “తమేవం విద్వాన్”
ఇత్యత్ర తచ్ఛబ్దస్య అన్యశబ్ద ప్రతియోగి సమర్పకత్వమాశ్రయతే;

శ్వేతాశ్వతరాశ్చ-“తమేవ విదిత్వా” ఇత్యానునంతః తదతిరిక్త
ప్రైవ నిషేధం దర్శయన్తి; స్వవిద్యామూలభూత తత్వజ్ఞానస్య విది
నాభిధానే తదస్యస్యాసాధనత్వం సాధితమ్; విద్యాయా ఏవ తథా
త్వాత్తత్పూర్వకాన్యకత్వే అన్యశబ్దస్య లక్షణా;

నచ విద్వానితిచేదనాని సర్వాణ్యుద్దిశ్యేవంశబ్దోఽస్థాపితాకా
రవిధానమ్; ఉత్పత్తిశిష్టేఃప్రాకరణికైశ్చనుజైర్నైరాకాక్ష్యాత్, విశి
ష్టవిద్యాన్తరవిధానేషునన్తదతిరిక్తనిషేధేవిద్యాన్తరవిధివైయర్థ్యమ్,
అవిహితవిషయత్వేతు నిషేధస్య ప్రపత్తినిషేధప్రసక్తః; శ్వేతాశ్వ
తరానురోధాత్తు తచ్ఛబ్ద నిర్దిష్టాస్య నిషేధవ్యవహితః.

నచ భగవదతిరిక్తస్యాపిఽథో భక్తిరూపస్యసత్వాత్, కథం
నిషేధ ఇతివాచ్యమ్; నిషేధస్య సజాతీయోపాయ విషయత్వాత్,
“అనాదిః పరమేశోయశ్చక్తిరూపచ్యుతః ప్రభుః స్వప్రాప్తయే ప్రధా
నోయంపథానమన నామవాన్” ఇతి స్వేతరసకలోపాయాపేక్షయా
తస్య ప్రాధాన్యప్రతిః; అత ఏవహ్యాయతే, “సద్వశోపాయ వైధుర్యం
సాక్షాద్భగవతో విదన్” ఇతి.

యదిపునః, (౧) “పథానాన్యోస్తివిజ్ఞానా దయనాయ విప
శ్చితామ్” ఇతి తన్త్రానురోధాత్, శ్వేతాశ్వతరోప నిషద్యపి ప్యు
త్క్రమాన్వయ ఆశ్రయతే; తదానాత్మాత్కారాత్సకమేవ విజ్ఞాన
శబ్దితం వేదనమిహ అన్యత్వ ప్రతియోగి ప్రపదనస్యాపి తదన్వేషేతి
సప్రపత్తి సాధనతావిరోధః. అవ్యవహిత పూర్వభావిన ఏవసాధనా
న్తరస్య తత్రనిషేధాత్.

నా సమాహిత ఇతి నిషేధశ్చ నాశాస్త్రాత్మాది సమభివ్యా
హారా ద్భూత చిత్తసమాధానపరమ్; ప్రజ్ఞానశబ్దస్య మోక్ష
సాధన సకలజ్ఞానపరత్వాచ్చ, (౧) “ భక్త్యా త్వనన్యయాశక్యః ”
ఇతి అనన్యప్రయోజన భక్తిమాత్ర సాధ్యత్వాభిధానశ్చ (౨)
“నాహం వేదైః ” ఇత్యాదిసోక్తస్య పేదాదేవసాధనతాం
వ్యవచ్చిన త్తి. “భక్త్యేకలభ్యః” ఇత్యాదినా చఫలీభూత బ్రహ్మవిష
యరాగాత్తికై వభక్తిరుచ్యతే; నతుసాధనభక్తిః; ఏవమన్యేషామపి
నిషేధానాం విహితవ్యతిరిక్తవిషయతా ప్రదర్శనీయా;

అథవా, ప్రపత్తేరు పాయతావాదాస్సర్వే నియతాన్వయ
న్యతిచేకిత్వపరాః, భగవద్గతోపాయ భావపరానా. భక్త్యతిరక్తోపా
య భావనిషేధాః పున ర్భక్తి తుల్యోపాయా స్తరవిరహపరా ఇత్య
విరోధ ఇత్యుక్తమథస్తాత్,

నచ ప్రపత్తివిధీనా మననుష్ఠాపకత్వ నిబంధనప్రామాణ్యమ్
కేనాపి ప్రాక్తనేన తదననుష్ఠానాదితివాచ్యమ్, (౩) “త్వామేవ శర
ణంప్రాప్య నిస్తరన్తి మనీషిణః” “శరణం త్వా ప్రపన్నాయే ధ్యా
నయోగ వివర్జితాః” ఇత్యాదిభి రనుష్ఠానాత్మేషాత్, “వైధేచానిషి
ద్ధేర్థే నానుష్ఠాన మపేక్షితమ్” లోకవిద్వేషాభావమాత్ర సైన్యా
పేక్షితత్వోక్తేః; విభీషణశ్చ మోక్షార్థ మేవ ప్రాపద్యతేతి ప్రతిపా
దిత మథస్తాత్;క్షత్రబద్ధోశ్చ శ్రుతయాప్రపత్త్యైవమోక్షోన భక్త్యా;
నామసంకీర్తనస్య కాలక్షేపరూపత్వాత్ ! జాతిస్సోత్పత్సాపి నాస్త
రీయకత్వాదితి నిక్షేపరత్వాయామ్;

కేచిత్తు-నర్వపన మహర్షయః ప్రపత్తినిష్ఠాః, “వసిష్ఠోఽయాజ్ఞ
వల్క్యశ్చ శుకశ్చైవన బృహస్పతిః । శక్తిర్భౌధాయనోవ్యాసో
సారీతో వ్యాశ్వలాయనః । కాత్యాయనశ్శౌనకశ్చ ఆపస్తంబుద
యస్తథా । సాత్వికా మునయశ్చాన్యే ఋషయో హరితాన్వ
యాః । భరద్వాజాదిమునయో గార్గ్యశ్రీవత్సకాదయః । ఏతే
శుద్ధప్రపన్నావై వేదమార్గ ప్రవర్తకాః । ఏతదాచార నిష్ఠావై
నర్వదా కమలాసన” ఇతిశ్వర సంహితా వచనాదిత్యాహుః;

నచైవం కేషాం తత్ర తత్ర భక్తిప్రతిపాదనవిరోధః.
క్షుత్రబద్ధో స్సజ్జీర్తనస్యేవ తదీయభక్తేరపి కాలజ్ఞేపరూపతాయా
ఉదాహృతవచనస్య ప్రాణికత్వేకత్వనాత్; నచప్రపత్తే రవిశిష్టిత
ఫలప్రదత్వాద్యావదధికార మవస్థానానుపపత్తిః; తస్యభగవదిచ్ఛా
నుగుణ స్వేచ్ఛామూలకత్వాత్, “దృష్టానామపి జన్తూనాం దేహా
న్తర నివాసిణీ” ఇతి దేహాన్తరాసహిష్టువిషయమ్; అతఏవ యావ
త్ప్రారబ్ధం యావత్తద్దేహం యావత్తత్త గంవేతి ప్రపన్నానాం మో
క్షావధి నియమే తత్తదిచ్ఛా తారతమ్యమేవ నర్వజ్ఞసాక్షికం ప్ర
మాణమితి తన్నియమాభావస్యోక్తత్వా దితి చ నిత్యపరతాయా
ముక్తమితి.

ఏవం స్వతంత్ర ప్రపత్తేరనేకప్రమాణసిద్ధత్వాన విగీత
త్వాచ్చ చరమశ్లోకస్య తత్పురత్వేబాధకాభావః; భావ్యకారైస్తు
దేవగుప్త్యామే తన్నప్రకాశితవ్య మితి భక్తికేషతయా వ్యాఖ్యా
తమ్. అస్యాశ్చ శరణ్యాభిమతతంత్రం “నర్వగుప్త్యతనుమ్” ఇత్యు
పక్రమాత్, “అహంత్యా” ఇత్యుక్తివైలక్షణ్యాత్; “యేనత్వో బత
నరబ్ధః ప్రాణినః పాలయిష్యసి । ప్రబూహి తముపాయం మే”

ఇత్యాదివచనబలాచ్యుసిద్ధమ్; మన్మనాభవేత్సస్య భక్తిపరత్వేతు
 “మామేవైష్యసి” ఇతి పూర్వోక్తఫలానుష్ఠేనైవ పాపనివృత్తే
 రథసిద్ధత్వాత్, ప్రారబ్ధభక్త్యూహ సలాభిక్య ప్రదర్శనార్థమేవ పునస్త
 దుక్తిరితి తదభిమత్యసూచనం బోధ్యమ్; అత ఏవాస్య చరమశ్లోక
 త్వమ్; “సత్కర్త నితా శ్శుద్ధాః” “పూర్వేత్రయ ఉపాయాస్తే”
 “సరస్య బుద్ధిశార్పల్యాత్” ఇత్యాదిభి ర్భక్త్యామృతాయాస్తగానా
 ముత్కర్ష ప్రతియోగిత్యబోధనాత్;

నచ చరమార్థప్రకాశకత్వమ్ - సకృదేవేత్యాది శ్లోకాంతర
 సాధారణమ్; విశేష్యసాపేక్షస్య చరమశబ్దస్య నశ్లోకశబ్దేన సమా
 ససమ్భవ ఇతివాచ్యమ్; చరమత్వవిశిష్టసాధనప్రతిప్రయోజకశ్లో
 కత్వస్యైవ చరమశ్లోకపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వా దుపాయాస్తరోప
 దేశానంతరమే తదుపదేశాత్; ఏతదుపదేశానంతర మన్యానుప
 దేశాచ్చాత్రపర్యవసానప్రతీతే. ప్రకరణాదివశేనచ చరమశబ్దస్యై
 వోపాయపరతయా నపదాంతరసాపేక్షత్వప్రయుక్తసామర్థ్యమిత్యేకే.

అశ్యేతు చరమశ్లోకశబ్ద స్సమానాధికరణసమాసఏవ. చర
 మం వాక్యమిత్యాచార్యవచనాత్; చరమత్వచ్చ - ఉపాయాస్త
 రోశ్చ్యుత్థాప్యాకాక్షామూలకత్వేనత్యుపాయాస్తరాకాక్షానుత్థా పక
 త్వమ్; నిరూపకవిషయేచశ్లోకస్య తాదృశత్వమ్ - స్వేతరసకలసాధన
 ప్రతియోగికాతిశయన దుపాయబోధకత్వ నిబంధమితి, ఫలితార్థాభి
 ప్రాయా చరమోపాయప్రతిపాదకత్వాదితిహేతుః. అతఏవాపే
 కోపాయోపదేశానంతరంతరీయఫలసాధనతాసమ్పాదకస్యస్వస్యైవ
 సాధనతా మభిధాయ, అగ్రేఉపాయాస్తరానుక్తేరస్య చరమశ్లోకత్వ
 మితి రవ్యజామాతృదేవై రుక్తమిత్యాహుః.

“స్వీకారపూర్వకాలీనత్యాగోక్తే శేషశబ్దతః । సర్వపాపనిష్పత్త్యుక్తే ర్ద్వయవ్యాఖ్యానరూపతా” తథాహి;—అస్తుతావత్, పరిత్యజ్యేతి త్యాగానువాదః; సచ అప్రాప్తస్య సర్వధర్మత్యాగస్య అనువాదాసమ్భవః. అతఏన ప్రకరణేన సర్వశబ్దస్య సజ్జ్-కాత్పుకృత ధర్మత్యాగశ్చైశక్త్యాదినాప్రాప్తః.

సచ కేవలానువాదాసర్థక్యాత్యాగస్య చాపిస్థితత్వేనోద్దేశ్యత్వాసమ్భవాత్, నిమిత్తత్వాసత్వే ప్రవక్షేరైమితికత్వ ప్రసక్తః; స్థితస్త్య మిత్యధ్యాహారేణత్యాగవిశిష్టాధికారిణ ఏవోద్దేశ్యత్వాత్, త్యాగశ్చైసమ్భదానుకూలవ్యాపారిత్యుపాయాస్తర నైరాశ్యమేవాత్ర అసమ్భదానుకూలత్వా త్యాగశబ్దేనోచ్యతే.

స కేవల ముపాయాస్తర విషయపూర్ణానుష్ఠాన నైరాశ్యమ్; కిస్తర్హి యథాశక్త్యనుష్ఠానే తదుపాయవిషయానుష్ఠానేచేత్తీహేర్యసాకల్యద్యోతకేన పరిశబ్దేన ద్యోత్యతే; ఏతత్పుయుక్త ఏవచ శోకోమానుచ ఇత్యనేన నివర్త్యతే; నైరాశ్యేచహేతుశ్చాపరాధిరశక్త్యాది శేషవా-ఉపాయాస్తరా సనుష్ఠానానుకూలోత్రలక్ష్యతే; తథాచ ద్వయగతోత్తమ పురుషాక్షిప్త స్యాధికారిణోత్ర విశదం ప్రకాశనాత్సమ్భవతి వివరణత్వమ్. వ్యాసాచ్యైశ్చ గద్యవ్యాఖ్యానే పరిత్యజ్యేత్యనువాద ఇతిదర్శితమ్. అయమేవ పక్ష స్వతంత్ర చరమశ్లోకే విధాస్తశేషదర్శితః;

ధర్మశబ్దః ప్రకరణాంతోఽపాయపరః; సర్వశబ్దస్త్యవయవ కాత్పుకృతపరః-తద్యోగ్యతాపాదకాని ప్రత్యవాయ నివర్తకానిచ కర్తాణ్యభిధత్తే; నైరాశ్య హేతుశ్చైప్రాప్తిరపి; “అవిద్యాతో

దేవే పరిబృహతియావా-విదితయా - గతిమన్యామపదుషామ్" ఇతి తస్మాన్దైతుత్వ ప్రతీతే.

యద్యపి విశిష్టాభిమత్యజనకత్వలక్షణం స్వరూపానుచితత్వ ముపాయాన్తరాణాం న ప్రపత్తివిధేః ప్రాక్జ్ఞాతుం శక్యమ్;

తథాపి, "యేనాభవన్తోహి భవన్తిలోకే తేనాత్మకా ర్యాణి సమారభన్తే" ఇతిన్యాయేన "అహం స్వరక్షణ సాధన విషయ ప్రవృత్తిస్వరూపాయోగ్యః; శక్తకారుణికస్వామికత్వాత్" ఇతి లింగజన్యం జ్ఞానం కేషాఞ్చిద్భక్త్యాదివిధినా ప్రతిరుధ్యతే; కృత సాధనవిషయ మేవాస్య కరుణాదీతి, కస్యచిత్సుసరోపాయాన్తరమపి తన్నైరపేక్ష్యణానుష్ఠాతుం శక్యమ్. అత స్తన్నిష్ఠానామపి తత్తదం శే ఉపాయభూతోఽయం తన్నైరపేక్ష్యణాపి తత్కార్యం సాదయ త్యేవ.

ఉపాయాన్తరోక్తిస్తు హృదయశోధనార్థాస్యాదితి సమ్భావ యుషానోయుక్తిమాత్రస్యానిశ్చయకత్వాత్; ఫలాకాక్షానశాచ్యో పాయాన్తరే శరణవరణేచప్రవృత్తి మలభమానః ఖద్యతే. "గుణ సమ్మన్త శక్త్యాది వ్యవసాయేనకశ్చస | సమ్భావయత్యస్యపరాం తత్త త్సాధనచోదనామ్ | ప్రాయేణవాసనాయోగా చోదనాభి ర్గుణ ప్రసూతః | ఆస్యస ర్యేణ జానన్తియే సభాగ్యాధికానరాః | ఏవం సమ్భా వితాప్రాప్తి ర్నిశ్చితాశక్తికస్యచ | త్యక్తోపాయాన్తరస్యాత్రప్రప త్తిః పరిచోద్యతే | అవధారణ తామేతి సైవసమ్భావనాతతః |

యోగ్యతా సాదకానాస్తు యద్యపి సదాష్కర్య నిబంధన స్యాగ్ సమృద్ధవతి; ఆపాద్యయోగ్యతాకానాం శాష్కర్యాత్ సా

ధ్యాభావేపీతి న్యాయేన సిద్ధస్యాపి తత్త్వాగస్యానువాదే సకీర్ణత్వే
యోజనమ్. తథాపి తదనువాదోపక్యమాణోపాయనైరపేక్ష్య
జ్ఞాపనార్థః; సాధారణప్రత్యవాయనివర్తక త్వేనాకారేణతు తేషాం
త్యాగే ప్రమాణాంతరమనుసర్తవ్యమితి.

అథవా, పూర్వస్థిపక్షస్థితస్వమిత్యధ్యాహారపత్తేః, తస్మా
త్త్వముద్ధృతౌత్సృజ్యేత్యాదా విధేరేవ ప్రతీతేశ్చ త్యాగోవిధేయ
ఏవ. సచాశక్తస్య త్యాగ స్వలసిద్ధః; శక్తస్య తత్త్వాగపూర్వక
ముపాయాంతరవిధానే తద్విధాయక శాస్త్రాసర్థకత్వమ్; శక్తమ్ప్రతివి
ధిరశక్తమ్ప్రతిస్వనువాద ఇతి వైరూప్యం స్యాదితివాచ్యమ్. అశక్త
మ్ప్రత్యేవవా అశక్తసాధారణ్యేనవా ఉపాయాంతర ప్రత్యాశాని
పృత్తి విశిష్టశరణవరణస్య విధానాద ప్రపర్తమానోపిహి దుర్బల
బుద్ధిస్తతఏవావిశ్వాసా దుపాయాంతర మభివాఞ్చితి. సాచ ప్రపద
నాజ్ఞానాతాకిచ్చస్య పురస్కార విరుద్ధేతి తత్త్వాగోవిధేయతే.

అతఏవ సాత్యకిరన్తే “భగవన్ హితమాఖ్యాతమాత్మనాం
పతతామథః । త్వత్ప్రపకం మహత్కర్మ కారుణ్యవిసశాత్మనా ।
అధీతాబహవోమనా శ్రీమదష్టాక్షరాదికాః । ఏభిః కర్మభి రీజాన
స్తాన్మన్త్రాన్ సతతంజపన్ । త్వమాప్నోత్యేవ పురుషః పురుషం
పురుషోత్తమమ్ । ఏతాన్యాలోచ్యమానాని కర్మాణి కరుణాకర । దుర్వి
జ్ఞేయ స్వరూపాణి దుష్కరాణి విభాగశః । మన్తాంశ్చైవైకైకశ
స్తావ జ్ఞప్తమానస్యమాధవ । ఉక్తేనైవచమార్గేణ గచ్ఛత్యాయుర
పక్షయమ్ । ” ఇత్యశక్తీసమ్భావనోపాయాంతరానుక్తిభ్యాం విషే
దంతం బ్రహ్మణమ్ప్రతి, “సత్యముక్త మశక్త్యాని కర్మాణి కమలా
నన । మన్తాణాం చ యథాశాస్త్ర మనుష్ఠానం సశక్యతే । ఏద్యతే

యేన తత్కర్తృ కృతమాత్రేణకర్తృణా మామాహ్నితి సరోబ్రహ్మణా
మమాత్మాచ భవిష్యతి" ఇత్యశక్తిదృఢీకరణేన సుకరోపాయాస్తరో
క్త్యా తస్యస్వాత్మన్తాభి మతతోక్త్యాచ భగవతా తత్ప్రత్యాశా
నివర్తితా.

ఏతాదృశ విషాదశూన్యస్యచా సధికారిత్యాత్, న గురూపా
యవిధాయక శాస్త్రాస్థిరకృత్; మాశుచ ఇత్యనేన హి శోకోధికార
ఇతీసూచ్యతే; అయమేవ షట్ స్వతంత్ర చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానే
ఉక్తః; అనువాదశబ్దస్య తత్రక్వాప్యదర్శనాత్త్యాగోజ్ఞ మిత్య సకృ
ద్వ్యవహారాదప్రాప్తేరివ శరణవరణస్యాపి సమ్భావితేత్వేన తస్యా
ప్యవిధేయత్వ ప్రసక్తంచ. ఏవం "నైరాశ్యహేతు అశక్త్యప్రాప్తి"
ఇత్యత్ర దృఢీక్రియేతే ఇతిశేషః. అనువాదత్వస్యైవ చాభిమతత్వే
తత్రైవ సాత్వాభిజ్ఞేతే త్యుదాహరణ మనుపపన్నంస్యాత్.

అథవా, ప్రత్యాశాయాం ధర్మశబ్దస్య లక్షణాన్వీకారాపే
క్షయా విముక్తాస్య సమూహం ఇత్యనుసారాదశక్త్యైరమృత్యువ్యతి
రేకవిశిష్టైవ శరణాగతిర్విధీయతే; ఆరమ్భలక్షణాయాః ప్రమాణాను
గుణత్వాత్; అథపాతకభీతస్త్వమితిచ శ్లోకః ప్రపత్తివిధాయక
ఇతి ప్రపన్నపారిజాతాదిషూక్తమ్.

అథవా, లక్షణాదోపాదారమ్భ శబ్దస్య ఆరభ్యమాణ కర్మప
రిస్యాన్యశబ్దగతదేవతాంతర పరత్వశక్త్యావ్యావర్తకత్వేనా ప్యుప
పత్తే రుపాయాంతర త్యాగఏవా త్రాజ్ఞతయావిధీయతే. యద్యపి
నైకల్పిక సాధనాంతరే ప్రపత్తస్య వికల్పీ విశిష్టఫలత్వాదిత్యా
యేనైవ సాధనాంతరపరిత్యాగస్సిద్ధః; తథాప్యస్యోపాయాంతరసం
స్థానవాత్వస్య "ఉపాయాపాయసంయోగే" ఇత్యాదిభి రవగ

తత్వాత్, తస్యైవాత్ర పరిత్యజ్యే త్యనేనవిధానమ్. అస్మింశ్చపత్యై
త్యజరసమృద్ధార్థకః; తద్విశిష్టాయాం ప్రపత్తావభిమత సాధనత్వజ్ఞాప
నాత్వాగ ప్రతియోగినో విరుద్ధత్వసిద్ధిః.

అపవప ప్రపత్తై ర్భృహ్స్పత్రుత్వత్వోక్తిః; ముఖ్యస్య ధర్మ
శబ్దస్య లక్షణాపేక్షయాచరమశ్రుతస్యత్యజే ర్లక్షణోచిత్యా లక్షణా
యాపి శక్త్యైక దేశస్యైవాత్రబోధనాచ్చ; వస్తుతోస్త్విన్నత్య ధర్మ
శబ్దః ప్రపన్నమాత్రవిషయ చోదనాతిరిక్త చోదనాధీనానుష్ఠానవిష
యత్వవిశిష్టపరః; చోదనాలక్షణార్థధర్మఇతిసూత్రాన్ని పేధస్యవిహి
తవ్యతిరిక్తవిషయత్వాచ్చ.

యద్యపి, ధృతిశబ్దితాతాకికశ్రేయసాధనత్వమేవ ధర్మ
శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమ్. అన్యథాసిద్ధధర్మే తత్ప్రయోగానుపపత్తేః;
తథాపి ప్రకృతే, “చోదనాం ప్రతిచోదనామ్” “విహితాయ ఉపా
యాస్తే” ఇత్యాది ప్రమాణానురోధాత్, శ్రుతౌచ “అన్యాయాచో
విముఞ్చక” ఇతి దర్శనాద్విహితత్వప్రకారేణైవ లక్షణాయా
బోధః.

అథవా, ముక్తకృతేషు దీపారోపణాదిషు ధర్మశబ్దప్రయో
గాదర్శనా ధర్మశబ్దో లాభహేతు భగవత్ప్రీతిసాధనపరః; నైవహి
ప్రీతిర్గ్రామాంసకాభిమతాఽపూర్వస్థాసియా; యాత్వసస్యప్రయోజనా
ప్రీతి ర్న సాధర్మ్యః, తద్దేతుశ్చక్రైర్జ్యోతిర్యమ్; సాధారణవిధయశ్చాదృష్ట
సాధనతామేన బోధయన్తి. భగవత్ప్రీతిమాత్రోద్దేశేనా తత్త్వవిదాం
ప్రవృత్త్యభావాత్; “ప్రియాయ మమ విష్ణోశ్చ” ఇతి విధయన్తు
ప్రీతిమేవోద్దేశ్యాం బోధయన్తి. తథాచ లాభహేతు ప్రీతిసాధన
మాత్ర సంసర్గానహత్వమేవ ప్రపత్తేః ప్రతిపాద్యతే.

సచై తత్ప్రిమాణాన్తరా ప్రాప్తమితి విధేయతా. ఏవంశ్చ
భర్త శబస్య నాత్యస్తసజ్జోచః; అసమ్మన్ధానుకూల వ్యాపారాత్తా
నిస్పత్త్యధ్యవసాయ ఏవాజ్ఞమ్. తస్య తత్ప్రిచ్యావకసాధన సంస
ర్గనివారకత్వాత్; ఏవంశ్చ సామాన్యవిధీనాం త్యాగచోదనానాన్వా
ధికారిభేదేన విరోధః పరిహార్యః; నవతాన్త్రికవచన సమ్మిదాయ
విరోధః.

అథవా, ఉపాయాన్తరత్యాగస్త నిష్పత్త్యధ్యవసాయాత్తా
భరన్యాపైకదేశః; న్యాసోహి స్వసమ్మన్ధపరిత్యాగపూర్వక పరసమ్మ
న్ధాపాదనమ్; అత్రచ అశిష్టసేననవిద్యమానస్వసమ్మన్ధస్వజ్యతే; అసి
యమాకదాచిదపితే నస్యామిత్యధ్యవస్యతే; పరసమ్మన్ధాపాదనం
సభక్త్యాదీనాం భగవద్గతత్వాపాదనమ్; పరస్తు తన్నిరపేక్షరహిత
త్వాధ్యవసాయఏవ; తదేత ద్ధళద్వయమర్థసన్నిధియతే.

తత్రయదిత్యాగపూర్వకత్వం త్యాగవైశిష్ట్యమాత్రమ్; తతో
ముఖం వ్యాదాయేత్యత్రేవల్యమ్; అథయథాశ్రుతమేవ, తతోల్య
బహ్యజ్ఞస్యేనోపపద్యతే; ఏవంశ్చయత్రో పాయాన్తరత్యాగోనోక్తః,
తత్రైవకారైకశబ్దాదిస్తేనతత్పిడ్ధిః, యత్రపుష్కగుక్తిః, తత్రప్రపత్తి
గత స్వసమ్మన్ధవ్యావర్తకవకశబ్దః; ఏవంశ్చ యాగచేపతోద్దేశాదిన
దేవత్యాగస్య ప్రపత్తావశ్యతా. అతఏవ, “న్యాసః పశ్చాజ్ఞసంయుతః”
ఇత్యసేనానినవిరోధః, అతఏవప్రాక్తం సమ్మిదాయ చన్ద్రికాయామ్-
“త్యాగవిశిష్ట శరణవరణస్యైవప్రపత్తిశబ్దార్థత్వాత్” ఇతి.

అథవా, సాధనత్వబుద్ధిత్యాగోజ్గంవిధీయతే; అతఏవ “తస్మా
త్త్వముద్ధవోత్పజ్య” ఇత్యత్ర వ్యాసార్తేర్వాప్యభ్యాతమ్; ఉపా
యతయాబుద్ధిత్యాగోవివక్షితః. “ఉపాయత్వగ్రహం తత్ర వజ్జయే
స్సనసానుధిః” ఇతి ప్రపత్తిశాస్త్రేషు దృష్టత్వాదితి.

యాద్యప్యత్తరకృత్యవిధాయకేష్వేవవాక్యేషు ఉపాయతా
బుద్ధిత్యాగవిధిదుచితః; ప్రపత్తివిధాయకవాక్యేషు తద్విధానే త్యాగ
ప్రపత్తోః కర్మద్వారకపివ సమ్మన్తో వక్తవ్యఇతి తద్విశిష్టకర్మణా
మజ్జత్వప్రసజ్జః. తథాపి క్రియమాణ కర్మాశ్రితస్యైవత్యాగస్య
ప్రపత్తివిరోధిసాధనతాబుద్ధిప్రచ్యాపకత్వేన తదజ్జత్వేపి పరపరియ
క్తానాం కర్మణాం నైతదజ్జత్వప్రసజ్జః; లాభహేతు ప్రీతిసాధనతా
బుద్ధిపరిత్యాగేపిచ, స్వతస్ప్రీతిసాధనతాజ్ఞానాగీనా ప్రపత్తిర్నవి
హస్యతే; అస్మింశ్చపక్షే పరిత్యజ్యేతి పూర్వకాలీనత్వమవివక్షితమ్.

“ఉపాయత్వగ్రహం తత్ర” ఇత్యత్రచ అప్రపన్నవిషయే
యాదృశీఉపాయతా, సాసర్వాపి నిషిధ్యతే; సతూపాయోపకారక
తామాత్రమితి విహితత్వాకారస్యాపి నిషేధః. తచ్చవిశేషవిధి
ప్రయుక్తానుష్ఠానేన విరుధ్యతే. ఏవమజ్జత్వ బుద్ధిత్యాగోవిధియత
ఇత్యపిపక్షస్సజ్జచ్ఛతే; అజ్జత్వబుద్ధిశ్చ మోక్షసాధనభక్తేః కర్మాజ్ఞ
కత్వదర్శనాత్ప్రసక్తా. అన్యథా తత్రాపి తద్విశిష్టకర్తాజ్ఞకత్వప్రసజ్జః.
తాదర్థ్యవిశిష్టానుష్ఠానాభావస్య తస్మై రపేక్ష్యజ్ఞానస్యవాత్యజ్జత్వ
త్వేతునానుపత్తిగర్భోపి.

ఏవం సాధనతాబుద్ధిత్యాగవత్సేవ బుద్ధివిశిష్టానుష్ఠానాభావ
స్యైవత్యజ్జత్వేనానుపపత్తితేజః.

యదిచ కార్మణ్యజ్ఞానస్యా ప్యుపాయనిష్పత్తిహేతుతాదయా
ప్రమాణసిద్ధత్వాత్తదనుసన్ధానమేవ పరిత్యజ్యేత్యనేనబోధ్యతే. తదా
తస్యద్వయే ఉత్తమేన సూచితస్యాత్రవిశదం ప్రకాశనాద్వివర
ణత్యమ్.

ఏకశబ్దస్యాపి యదితావత్స్యాప్రపాపకాభేదోర్థః; తతస్సమానశబ్దోపాదానేన ద్వయేనూచితస్య తస్యాఽత్రవిశేషికరణాత్, స్వస్వవ్యాపారప్రాధాన్యనివారణపరత్వేతుస్వస్మిన్నుపాయకర్తృతాబుద్ధేః, స్వకృత్యే ఉపాయతాబుద్ధేశ్చ త్యాగః ప్రపత్త్యపేక్షితోఽత్రాభిధీయతే;

ఉపాయానపేక్షతాలక్షణకై వల్యపరత్వేపి శరణశబ్దేనైవభగవతస్తస్మిద్ధౌ ఏకశబ్దో నిరుచ్యమానః ప్రపత్తిగతోపాయభావాసహిష్టుతాం వ్యసక్తితి పూర్వవద్వివరణత్వమ్, సాధారణపరతయా సర్వఫలసాధనత్వార్థకత్వే పుష్కరఖణ్డే ఫలవిశేషోపాదానేనాక్షిప్తంసర్వఫలసాధనత్వం వ్యక్తిక్రియతే.

మోక్షసాధనప్రకరణేచ సర్వపాపనివృత్త్యక్తిః కైజ్జగ్ర్యాపేక్షితతయైవేతి స్పష్టమ్. ఉదేతిహవై సర్వేభ్యః త్యాచామానాస్తరానుసారేణ సజ్జోచస్వీకారేపి ఇహమానాస్తరానురోధేన ప్రారబ్ధపరతాపిస్వీక్రియతే;

అతో విశదస్యార్థస్య విశదీకారో విశదస్యార్థస్యాపేక్షితార్థకథనమిత్యుభయమేవ వివరణమితి శరణ్యాభిమతి ప్రకాశకేన చరమశ్లోకేన ద్వయంవిప్రీయతఇతి సుష్టుక్తమితిభావః.

(శిలపుసాయవిశేషజ్ఞశ్చై యితి) భగవాన్ భూభారావతరణవ్యాజేన ధర్మసంస్థాపనార్థాయావత్తీర్ణః, యుద్ధార్థమవస్థితాన్ బన్ధుజనాన్ భగవన్తశ్చ స్వాపదేశేన తత్సంహరణోత్సుకం సమీక్ష్య నిర్ధార్యబన్ధువివాశమస్థానే సముపస్థితాభ్యాం స్నేహకారుణ్యాభ్యామప్రకృతిజ్ఞతం భాగ్యవత్త్వత్రియైకలభ్య మయతోపసతం స్వవర్ణధర్మమప్యధర్మం మన్వాసమ్, “యచ్ఛ్రేయస్యాం నిశ్చితం బ్రూహి

తన్నే" ఇతి ధర్మబుధుత్పయాశరణమువగతమజ్జనం ప్రతి, సాన్యమోహాత్తయాధాత్మ్యవివేకపూర్వకస్య ఫలాభిసంధిరహితస్య కర్మణోయుద్ధాఖ్యస్య జ్ఞానయోగద్వారా అన్తర్గతజ్ఞానయోగతయావా అత్తయాధాత్మ్యప్రాప్త్యపాయతాజ్ఞానమన్తరేణకామ్యతీతిమత్వా,

"కర్తజంబుద్ధియుక్తాహి ఫలంత్యక్త్వా మనీషిణః | జన్మబుధునిర్మకాః పదం గచ్ఛన్త్యనామయమ్" ఇతి కర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనతామభిధాయ; తస్యజ్ఞాననిష్ఠా ద్వారైవతత్సాధనతేతి, "శ్రుతివిప్రతిపన్నా తేః" ఇతి శ్లోకేనోపక్షిప్త్య "ప్రజహతియదాకామామ్" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాభేదాసభిధాయ, "ఇన్ద్రియాణిప్రమాదీని" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠావిరోధీన్ద్రియ జయశ్శుభాశ్రయే మయి మనోవక్తానేన సమ్పాద్య, అన్యథాతు వినాశఏవస్యాదిత్యభిధాయ, "ఏమా బ్రాహ్మహిన్" ఇతి జ్ఞాననిష్ఠాసాధన భూతకర్మయోగస్యాత్మప్రాప్తిసాధనతా ముపసంహృత్య,

"లోకేస్త్వి ద్వివిధానిష్ఠా" ఇత్యాదినా అవశ్యకత్యేన జ్ఞాననిష్ఠైవ సమ్పాద్యతామ్, కంకర్మయోగేనేతి నాశబ్దసీయమ్; సహవైవ సర్వస్య జ్ఞాననిష్ఠాయా మసథికారాత్, అతః పశ్చాత్పశ్చాత్తః కరణాధికారిభేదేనకర్మజ్ఞాననిష్ఠయోర్వ్యవస్థాఇత్యుపపాద్య, "యస్త్విన్ద్రియాణి" ఇత్యాదినా జ్ఞాననిష్ఠాధికారణోపి కర్మయోగస్యైవాత్మనోఽకర్తృత్వా ద్యనుసంధానపూర్వకస్యాన్తర్గతజ్ఞానయోగత్వా దభ్యస్తపూర్వతయా అసమ్భావితప్రమాదత్వాత్, కర్మాభావేయజ్ఞశిష్టాశనాధీన శరీరధారణసమ్భవాత్, అన్యథా శరీరధారణేచ దుష్టమనన్కతయా ఆత్మావలోకనానిష్పత్తేః, శిష్టతయా వ్యవదిష్టస్యచ జ్ఞాననిష్ఠాసథికారిలోకసజ్జగహింధముపి కర్మయోగకరణ

వశ్యమ్భావాచ్చ గుణప్రయుక్తం పరమపురుషాయ త్తం కర్తృత్వ
మిత్యనుసన్ధానపూర్వకం కర్మయోగవీవ కర్తవ్యః, సతుజ్ఞాననిష్ఠా;
దుశ్శక్త్యాత్, సప్రమాదత్వాచ్చేత్యుపపాద్య,

“ఇమం వివస్వతేయోగమ్” ఇత్యాదినా మన్వంతరాదాపే
వస్వేనోపదిష్ట ఇతి కర్మయోగం ప్రశస్య, తత్ప్రసక్త్యాత్సవతార
యాథాత్మ్యం తద్జ్ఞానస్యచ మోక్షసాధన సాధ్య ఫలావిశిష్ట్య సాధ
నతాం “బహూనిమే” ఇత్యాదినా ప్రదర్శ్య, “చాతుర్వర్ణ్యం మయా
సృష్టమ్” ఇత్యాదినా స్వగతవైషమ్యాది రాహిత్యజ్ఞానస్యకర్మయో
గారమ్భవిరోధిపాశ్చయ హేతుత్వం ప్రదర్శ్య, జ్ఞానాత్మకస్య
కర్మణోవాన్తర భేదాత్ - “దైవమేవా పరేయజ్ఞమ్” ఇత్యాదినా
విశదీకృత్య, “శ్రేయాః ద్రవ్యమయాత్” ఇత్యాదినా తదన్తరత
జ్ఞానస్య ప్రాధాన్యమభిధాయ,

“సన్నానః కర్మయోగశ్చ నిశ్చేయసకా” ఇత్యాదినా
అన్తర్గతజ్ఞానస్య కర్మయోగస్య జ్ఞానయోగాపేక్షయా ఫలావిశేషే
ష్యవిశిష్టతఫలసాధనతా విశేషఇత్యుపదిశ్య, “నైవ కిచ్ఛిత్”
ఇత్యాదినా దేహేంద్రియాద్యాకారేణ పరిణతాయాం ప్రకృతే
కర్తృత్వం న్యస్య ఫలసంపద పరిత్యజ్య మదారాధనరూపా యోగ
శిరస్కః కర్మయోగః కార్య ఇత్యుపపాద్య,

“యోగీయజ్జీత సతతమ్” ఇత్యాదినా శీతోష్ణసుఖదుఃఖా
దిషు నిర్వికారమనన్కుతాపతై కర్మయోగనిష్ఠానారమ్భణీయం
యోగాభ్యాస మాత్మావలోకనానుకూలం ప్రతిపాద్య, “పార్థనై
వేహ” ఇత్యాదినా యోగభ్రష్టస్యాపి యథాపూర్వం జన్మాన్తరే
యోగావాప్త్యా అభిక్రమనాశాభావముక్త్యా, ఆత్మప్రాప్త్యతిరిక్త

మోక్షసాధనస్యాద్భుతేన అపృష్టత్వాత్, స్వయమేవ కర్తృజ్ఞానసాధ్యాత్వా
వలోకన వదధికారికంభక్తియోగం స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షసాధనం
వివక్ష్యుః, “యోగినామపి” ఇత్యనేన భక్తియోగనిష్ఠస్య సర్వయో
గ్యపేక్షయాధిక్యం ప్రస్తుత్య, “భూమిరాపో నలోవాయుః” ఇత్యా
దినా ఉపాసనోపయోగ్యుపాస్యస్య పరమపురుషస్య యాభాత్త్వం
ప్రదర్శ్య,

“దైవీప్యేషా” ఇతి ప్రకృతి కార్యభగవత్స్వరూప తిరో
భాన స్వవిషయభోగ్యతాబుద్ధ్యోర్నినృత్తి ర్భగవత్స్పృశ్యత్యైతి జ్ఞాప
యిత్వా, “చతుర్విధాః” ఇత్యాదినా సుకృత తారతమ్యాధీనే శ్వ
ర్యాక్షరయాభాత్త్వభగవచ్ఛరణాపేక్షాకృత ముపాసకభేదం జ్ఞానిన
శ్రేష్ఠ్యంత్రయాణా మపి జ్ఞాతప్ర్యాపదేయ భేదానుపాసనాన్తి
మప్రత్యయప్రకారా పునరావృత్త్య పునరావృత్త్యర్థిరాదిగతీశ్చ
యథాసమ్భవం ప్రదర్శ్య,

“ఇదన్తు తే గుహ్యతమమ్” ఇత్యాదినా భక్తియోగం సపరి
కరమభిధాయ, భక్తివిపృద్ధయే “భూయ ఏవ మహాబాహాః” ఇతి
భగవత్పరమ్య ప్రతిపాదనం ప్రతిజ్ఞాయ, “యోమామ జమనాదిభ్య
వేత్తలోక మహేశ్వరమ్” ఇతి స్వవిషయస్వేతర నస్తువైలక్షణ్య
జ్ఞానస్య భక్తుత్పత్తి విరోధిపాపనివర్తకతాముక్త్యా;

“బుద్ధిజ్ఞానమ్” ఇత్యాదినా అత్యంతైశ్వర్య గుణయోగ
జ్ఞానవతాం భక్తివిపృద్ధిస్త్వసజ్జల్పా ద్భవతీతి ప్రదర్శ్య, “హస్త
తేకథయిష్యామి” ఇత్యాదినా విభూతియోగం విస్తరణోక్త్యా,
సర్వైశ్వర్య ప్రదర్శకరూపవిశేషదిదృక్షువేద్యునాయ దివ్యచక్షుః
ప్రదాయ తత్ప్రదర్శ్య, అత్యంతపరిదృష్ట తద్దర్శనవ్యాకులితేన్ద్రి

యేణ పార్థేన ప్రార్థితస్తమపసంహృత్య సౌమ్యరూపః, ఈదృశస్య ప్రాప్తి ర్భక్త్యేకసాధ్యేతి “నాహం వేదైః” ఇత్యాదినాభిధాయ, సకేవలం భక్తియోగస్యాక్షరయోగాపేక్షయా పురుషార్థాధిక్య నిబద్ధసం శ్రైష్ఠ్యమ్, కిన్తు ఫలావిశమ్భాదవీతి “మయ్యావేశ్యమనః” ఇత్యాదినా దర్శయిత్వా,

“అభవితం సమాధాతుమ్” ఇత్యాదినా అశక్తస్యాభ్యాసా న్నగత భక్తికర్తృత్వనిష్ఠా న్నగత జ్ఞానానభిసంహితఫలకర్తృణి పర్వక్రమేణ కర్తవ్యతయోపదిశ్య “అద్యేష్టా సర్వభూతానామ్” ఇత్యాదినా తస్యో పాదేయాంశ్చ గుణాః ప్రతిపాద్య “యేతుధర్మ్యామృతమ్” ఇతి భక్తియోగశ్రైష్ఠ్య ముపసంహృత్య, “ఇదం శరీరమ్” ఇత్యాదినా స్వాభావికతాభ్రమేణ సంసారస్యానివర్త్యతాం కల్పి చ్చక్షేతేతి ప్రకృతిపురుషయాభాత్మ్యం తత్పరిణామయోగస్యానాది గుణసంపాదకతా ఇచ్చ ప్రతిపాద్య,

“మమయోనిః” ఇత్యాదినా తస్యాపి స్వకృతత్వాత్తన్నిష్ఠ త్తిపూర్వకాత్మ యాథాత్మ్యప్రాప్తిః స్వవిషయ భక్తియోగాధీనే త్యుక్త్వా, “ఊర్ధ్వమూలమ్” ఇత్యాదినా త్రివిధచేతనవైలక్షణ్య రూపం స్వస్య పురుషోత్తమత్వ ముపవర్ణ్య, తద్జ్ఞానస్య “యోమా మేవమ్” ఇత్యాదినా కృతకృత్యతాపాదకత్వేన ప్రశస్య,

పూర్వోక్తార్థే ప్రాయశో జనానామ ప్రవృత్తై రననుష్ఠాన నిబద్ధన మప్రామాణ్యం కల్పి చ్చక్షేతేతి దేవాసుర విభాగ ముపదిశ్య, ఆసురసర్గా న్నగతత్వ శక్జ్ఞా నిమిత్త మర్జునస్య శోకం మాశుచ ఇతి నివార్య, దేవవిభాగా న్నగతస్య తవ శాస్త్ర శ్రద్ధాపూర్వకం తదుక్తసాధన మేవోపాదేయమితి, “తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే” ఇత్యనేనోపదిశ్య,

కాస్త్రుసిద్ధస్య మోక్షోపాయ స్సాత్త్వికాహార సేవాధీనసత్త్వో
 ప్రేకమూలకానభిసంహితఫలకగ్నానుష్ఠానమితి - తదిత్య నభిసంహిత
 యేత్యాదినా దర్శయిత్వా, తదపేక్షితం బుద్ధివిశేషం “నిశ్చయం
 శృణుమేతత్ర” ఇత్యాదినా త్యాగశబ్దార్థత్వేన దర్శయిత్వా,
 త్యాగపూర్వస్య కర్మణః ఆత్మవలోకన పూర్వకభక్తి ద్వారకం
 మోక్షసాధనత్వం “స్వేన్వే కర్మణ్యభిరతః” ఇత్యాదినా దర్శయిత్వా,

“అథ చేత్త్వమ్” ఇత్యాదినా స్వాతిజ్ఞా వర్తనానువర్తన
 యోరనర్థాభ్యుదయ సాధనతాముక్త్యా, “ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతమ్”
 ఇతి త్రివిధ పరిత్యాగపూర్వక కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగ
 విషయంకృత్సం మాఖ్యాత నిత్యుపసంజహార.

ఆత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్య తత్త్వప్రప్రసాయ కర్మయోగ
 జ్ఞానయోగ భక్తియోగ గోచరమితి భాష్యే ఆత్మప్రాప్రసాయత్వం
 కర్మయోగజ్ఞానయోగయోగ, పరమాత్మప్రాప్రసాయత్వం తయో
 ర్భక్తిధికారాత్తానలోకన సమ్పాదకతయా, భక్తియోగస్యచ సాత్త్వి
 కితి వివక్షిత మిత్యాశయేన తత్త్వప్రప్రసాధనం కర్మజ్ఞానే ఇత్యుప
 దిశ్యేతి స్వతంత్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ఉక్తమ్;

యుద్ధస్య సలాభిసంధిరహితస్యాత్మప్రాప్రసాయతాజ్ఞానేన
 వినేత్యుత్తరగ్రంథ పర్యాలోచనేనాత్మనోపతచ్ఛబ్దార్థత్వ మిత్యనగ
 మాత్, ప్రాప్తిశబ్దో యుద్ధవలోకనమాత్రపరః; తదా “జ్ఞానకర్మాత్మి
 కేనిష్ఠే యోగలక్ష్యే సుసంస్కృతే | ఆత్మానుభూతి సిద్ధ్యర్థే పూర్వ
 వక్తుణ చోదితే” ఇతి, భక్తిం వక్తుం తదజ్ఞభూతం ప్రాప్తరాత్మనో
 యాథాత్మ్యదర్శనం, కర్మనిష్ఠాద్య జ్ఞానయోగసాధ్యాత్మజ్ఞాన పూ
 ర్వకకర్మానుష్ఠాన సాధ్యమిత్యాద్యాచార్య పచనానుగుణ్యమ్.

యదాపునః కైవల్యవరః, తదా, “అత్తాగ్రీ చత్రయోష్యేతే తత్కైవల్యస్యసాధకాః” ఇత్యేతదనురోధేన కైవల్యసాధనత్వ మపి తయోః పూర్వపట్క- తాత్పర్య విషయ ఇతి సమర్థసియమ్.

“జన్మబద్ధ వినిర్ముక్తాః పదంగచ్ఛన్యనామయమ్ । స్థిత్యాస్యా మస్తకాలేపి బ్రహ్మ నిర్వాణమృచ్ఛతి” ఇత్యాదే సామూత్యాధన పరత్వే స్వాంస్యాత్, “మధ్యమేభగవత్తత్వయాభాత్ప్యానాస్తి సిద్ధయే । జ్ఞానకర్తాభి నిర్వర్త్యో భక్తియోగః ప్రకీర్తితః” ఇత్యేత దనురోధేనోక్తమ్; తదుపాయ కర్మజ్ఞానసాధ్యభక్తియోగమప్యైక్యా ఇతి “ప్రధానపురుష వ్యక్తనర్వేశ్వర వివేచనమ్ । కర్మధీన్భక్తిరిత్యాదిః పూర్వ శేఖోన్వి మోదితః” ఇతి చరమపట్క-స్య పట్క-ద్వయ శేష త్వోపపరణనా తదర్థోనోక్తః.

“కర్మజ్ఞానాదీన్ కాంక్షి దుపాయవిశేషాన్ స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షోపాయత్వేనోక్త్వా” ఇతి వరనరమునివ్యాఖ్యానే రమ్యజామా తృదేవ గ్రన్థానురోధేన కైవల్యసాధన గత దుశ్శక్త్యాది జ్ఞానస్య శోకా నుపయోగాత్, స్వప్రాప్తిలక్షణేతి విశేషణమ్; రమ్యజామా తృదేవ గ్రన్థ గతసాధనశబ్దశ్చ, ధర్మ ఇతి - కర్మజ్ఞానపరికర భక్తియా పమోక్షసాధన మాచప్యితి తదీయోత్తర గ్రన్థానురోధాత్, సామూత్పరమృరాసాధారణసాధనతాపరః; అతఏవోపాయాః కర్మజ్ఞాన భక్తయ ఇతివాక్యమ్.

ఏతేషా ముపాయాః-ఉభయపరికర్మితస్వాన్తస్యేత్యుక్తేః కర్మ జ్ఞానభక్తయ ఇతి శ్రీశైలనాథార్యైర్వాఖ్యాతమ్; అర్థపఞ్చకేచ ఉపాసక ప్రపన్నభేదేన ముముక్షుద్వైవిధ్యముక్తమ్; తత్వత్రయ వ్యాఖ్యానేచ “భక్తిమూల భగవత్ప్రసాదేన కృపామూల ప్రపత్తి

మూలక భగవత్ప్రసాదేనవా నివృత్త సంసారముక్తాః” ఇత్యుక్తమ్.
అతస్తత్సాధ్య భక్తియోగేత్యనుక్తావపి సన్న్యాసతా.

అహింసాధ్యసంహితాయాఞ్చ “అత్యంతం సాధనంతస్య
యత్త ద్వేధా వ్యవస్థితమ్ । విధాజ్ఞానమితిత్యేకా ధర్మ ఇత్యపరా
విధా । హేతుమద్ధేతుభావస్తు విధయోరనయోస్సన్నితః । జ్ఞానస్తు
హేతుమత్తత తచ్చ ద్వేధావ్యవస్థితమ్ । సాత్మాత్కార మయం
త్యేకం పరోక్షం పరమీర్యతే । హేతుమద్ధేతుభావైరయం ద్వయో
రపి నిరూప్యతే । హేతుమత్త్వపరోక్షం యత్పరోక్షం హేతురు
చ్యతే । అనయోజ్ఞానయోధర్మస్సహేతురితి గీయతే । సాత్మాత్మ
రోక్షే తత్సాధ్యే హేతుస్తస్మిన్ముఖతస్త్యసా । అస్యాపిద్వేవిధేస్త్యప్తే
తత్వశాస్త్రాబ్ధి పారతః । సాత్మాదారాధనాజ్ఞైకః పరస్తు వ్యవధా
నతః” ఇత్యాదినా ద్వివిధస్యాపి ధర్మస్య జ్ఞానద్వారామోక్షసాధ
నత్వం విస్తరేణ ప్రతిపాదితమ్.

ఏవఞ్చ “తత్ప్రాప్తిసాధనంయోగః కర్తవ్యమితిచోదితమ్”,
ఇత్యత్ర సాధనశబ్దః సాత్మాత్పరమ్పరా సాధారణ సాధనతామాత్ర
పరఇత్యేకే.

“వియుక్తం ప్రకృతేరూపమాత్మనః” ఇత్యుపక్రమాను
రోధేన సర్వగ సర్వభూతస్థ విస్త్వాది పదానాం జ్ఞానవ్యాప్త్యాదినిబంధ
నతయా యథాకథంబి ద్వర్ణసీయత్వాదాత్మ ప్రాప్తౌచాస్తర్గత జ్ఞాన
స్యకర్మణోజ్ఞానస్య చ సాధనత్వాత్తత్పరంతదిత్యేకే.

సచజ్ఞానస్య ప్రకృతివియుక్తాత్త చింతారూపతయా, “చక్రరూపం
జనార్దనమ్, ధ్యానిత నియత స్తస్మిన్” ఇతి భగవద్ధ్యానప్రదర్శ
నానుపపత్తిః; భగవత్ప్రకారక స్వాత్మ చింతాయాం భగవతోపి విష

యత్సవస్సమృతాత్ ; ఏతేన అర్థపఞ్చకే జ్ఞానయోగస్య భగవద్విషయతోక్తిర్వాఖ్యాతా; కర్తయోగస్థలేతు కర్తసాధోయోగ ఇతి వినతుయా ఆత్మవిషయకజ్ఞానపర్యవ్రతకథనమిత్యేకే. ఫలోపహిత కరణత్వరూపాపాయత్వం యోగశబ్దార్థ ఇతి సఫలం కర్తకథితమిత్యనేయే; తద్వదేవజ్ఞానయోగేపి భక్తే: కథన మిత్యప్యాహు:.

భక్తియోగనిరూపణావసరేతు ప్రీతిరూపాపన్నతా భక్తి శబ్దార్థతయా ప్రదర్శితా; సావతారరహస్యజ్ఞానతాయాం దేహాన్తరావస్థక ప్రారబ్ధాంశనివృత్తి: పరభక్త్యాదిరూపేణ పరిణామ నఞ్చయోగ శబ్దార్థతయాదర్శిత ఇతి బోధ్యమ్; అత: “తన్నై” ఇత్యాదే సాధనతా జ్ఞానవ్యతిరేకే సాధ్యభక్తిరూపతయా, ప్రారబ్ధ నివృత్తి రిత్యర్థస్తున్వరస;

ఇదస్తు బోధ్యమ్; - “తత్ప్రాప్తి హేతుజ్ఞానఞ్చ” “జ్ఞానస్తు పరమాగతి:” ఇత్యాదిషు క్వచిద్భక్తేరపిజ్ఞానత్వా ద్భేదావివక్షయాభక్త్యనుక్తి: . క్వచిద్జ్ఞానభక్త్యో ర్భేదవ్యవహారస్తు తద్వివక్షయా; తత్రక్వచిద్గోత్రదిశా జ్ఞానయోగో బ్రహ్మత్వకస్వాత్మచిన్తా; భక్తియోగస్తు భగవద్విషయ ప్రీతిరూపస్సృజితసన్తానరూపేతి భేదో వివక్ష్యతే.

అతఏవోక్తం వాచిభీకరార్యై:; — “కర్తయోగో నామజ్ఞాన విచ్ఛత్తయే క్రియమాణం యజ్ఞదానతప:ప్రభృతికమ్; తేన నిర్మిత స్వాన్తస్య పరిశుద్ధాత్మభావనా జ్ఞానయోగ:; తేన లబ్ధాధికారస్య తైలధారావద విచ్ఛిన్నా ప్రీతిరూపాపన్నా స్మృతి ర్భక్తియోగ:” ఇతి.

క్వచిత్పశ్యన్న విద్యాబ్రహ్మవిశేష్యకత్వ విరహేషి
భక్తిరూపత్వా త్ప్రతిరూపత్వ తదభావాభ్యామేన భక్తిజ్ఞానయో
ర్భేదఇత్యుచ్యతే. అతఏవైదాహృతార్థసంబంధకవాక్యసజ్జతిః. క్వచిత్తు
లక్షితస్తే సంయమస్యాపి యోగవిధాత్వకథనాత్ జ్ఞానకోటావేప
సమాధిమంత్రాభ్య కీర్తనాదీనాం భక్తిత్వ వ్యవదేశః; అతఏవ
తత్వదీపే జ్ఞానభోగాస్య భేదనిబంధన విద్యాభేదాద్బహువిధమ్; అత
ఏవహి సద్విద్యాదహరవిద్యాద్వివికల్పభేదః ; భక్తిశ్చభ్యానార్చన
ప్రణామాదిరూపేణ బహువిధేత్యుక్తమ్.

యద్యపి లక్షితస్తే సమాధిస్థితీయోపాయతయైశ్చైతః;
తథాపి, శ్రవణవిచారతత్త్వనిర్ణయాత్మక పరోక్షజ్ఞానస్య చాహి
ర్బుద్ధ్యసంహితాయాం జ్ఞానశబ్దేన వ్యవదేశాత్, తత్ర సంయమస్య
ధర్మశబ్దార్థనివేశేపి సాక్షాదారాధనత్వ ప్రయుక్త భేదవివక్షయా
అత్రపృథగుక్తే రుభయాంశానుసారిణీ దీపోక్తిర్నవిరుద్ధా.

యద్యపి, “సాత్వతం శాసనం సర్వం తస్యైతస్యావబోధనమ్”
ఇతి సాత్వతోక్తో ధర్మవిశేషఏవ సంయమశబ్దార్థ ఇత్యవగమ్యతే;
తథాపి “విభూతిమత్పురం బ్రహ్మ తదేవావ్యవధానతః । యేన ప్రీణ
యతే యోగీ ససాక్షాద్ధర్మఇష్యతే” ఇతి తస్యసాక్షాద్భగవత్ప్రీతి
సాధనత్వోక్తే, తత్తుల్యానాం కీర్తనాదీనామపి తథాత్వోక్తి ర్నవి
రుద్ధతే;

వస్తుతస్తు ఉద్దేశ్యస్య యాగాంశత్వవత్, కీర్తనాదీనాం
భక్త్యజ్ఞత్వాత్, అంశినోజ్ఞాన పరిపాకరూపతయా నతిభేదాదంశానా
మేన భక్తిశబ్ద వ్యవదేశఃకృతః ; అతఏవ వ్యాసార్థేరుక్తమ్.
సమాధినిష్ఠేనప్రత్యక్షానకాలే క్రియమాణ మర్చనాదిక ముక్తికోటి

నివిష్టమ్; “మద్భక్తో మద్యాజీమాం నమస్కరు” ఇత్యుక్త్యాప్రాప్తే
రవ్య న్యవహితోపాయత్వ ప్రతీతే, తేనానన్దీయసూనో వర్ణాశ్రమ
ధర్మస్వజ్ఞమేవేతి, భ క్తేశ్వ కీర్తనాది శరీరత్వమ్, “సతతం కీర్త
యంతోమామ్” “మన్మనాభవ” ఇత్యాదౌ న్యక్తమితిచ భట్ట పరా
శరపాదాః.

యద్యపి చ లక్ష్మీతన్త్రోక్తే సాఙ్ఖ్య తృతీయాసఙ్ఖ్య కృత్య
సాధ్యేతి-“చర్మయా మిహ సఙ్ఖ్యాయాం సిద్ధాయా మమలాత్మని ।
ఉదేతిసాసమీచీనా సఙ్ఖ్యసతత్వగోచరా” ఇతి వచనేన ప్రతీ
యతే; “పరోక్ష శ్శాస్త్రజన్యోసా నిర్లయోదృశతాంగతః । ప్రత్య
క్షతా మివాపన్నో మత్ప్రీతిం జనయేత్పరామ్” ఇతిచ, తస్యైవై
పాయతా శాస్త్రజన్యతా చోక్తేతి, అవిధేయ జ్ఞానస్య మోక్షహే
తుత్వసూపతతి; తథాపి తద్ధేతో ద్విచారస్య విధేయత్వాన్న విధివై
యర్థమిత్యేకే.

అన్యేతు, “దృఢతాంగతః” “ప్రత్యక్షతా మివాపన్నః”
ఇత్యుక్తే శ్శాస్త్రజన్యజ్ఞాన సమానవిషయక నిరంతర స్ఫురితవత్తాన
ఏవ వైశద్య విశిష్టోత్ర సాఙ్ఖ్యశబ్దార్థ ఇత్యన్యే; అత్రసాఙ్ఖ్యమ్-సమూ
హాలంబునరూపం సర్వ తత్వవిషయమ్; యోగస్తు- “యమాద్యజ్ఞ
సముద్భూతా సమాధిస్సంస్థితిః పరే । బ్రహ్మణి శ్రీనివాసాఖ్యే
హ్యుత్థాన పరివర్జితా” ఇతి వచనాత్, పరిమాత్త మాత్ర విషయ
ఇతికేచిత్.

తత్-“అహం సఙ్ఖ్యయమానాహి స్వరూప గుణవైభవైః”
ఇతి సాఙ్ఖ్యస్యాపి స్వప్రాధాన్య కథనాత్, “ధ్యాత్వధ్యేయా విభాగ
స్థామత్ప్రేసాద సముద్భవా” ఇతి సమాధేరపి శరీర శరీరిభావ విష
యత్వ కథనాదయుక్తమ్;

పరస్తు “ప్రత్యక్షతామివ” ఇతి, “సాక్షాత్కారమయా”
 ఇతి నిర్దేశా దసతివైశద్యాతివైశద్యాభ్యాం సాక్ష్యసమాధ్యో
 ర్భేదః; సమాధౌ విశిష్యయమాద్యజ్ఞకీర్తనం యోగశాస్త్రే తత్ప్ర
 పన్నున జ్ఞాపనార్థమ్; త్రయీపాశుపతాభ్యాం కర్తృణసాక్ష్యస్య
 సాక్ష్యేన యోగస్య యోగసాత్వతాభ్యాం ప్రతిపాదనాత్, త్ర
 యాణాముపాయానాం పన్నునశాస్త్రేషు ప్రతిపాదనంహీహవివక్షి
 తమ్.

యద్యపి “త్రివిధం కర్తృవైదికమ్” ఇ త్యుపక్రమాత్,
 “ఇతి తేలేశతః ప్రోక్తం శ్రుతిస్తస్మితి నిదర్శనమ్” ఇత్యుపసంహ
 రాచ్చ వైదికమేవ కర్తృశబ్దేనాభిహితమితిప్రతీయతే; తథాపి,
 “ధర్మ ఏకవిభూతిస్థో మయా పాశుపతేస్తస్మతః । ఉగ్రవృత్తై ర్నై
 శ్వశ్వ ద్భిర్నాప్రీత్యై ససాధ్యతే” ఇత్యహిర్బుధ్నయ సంహితోక్తే
 ర్విభూతిముఖేన భగవత్ప్రీణన స్సర్వోపి ధర్మోత్రవైదికశబ్దేనోపలక్ష్య
 తఇతిబోధ్యమ్.

సమాధౌ ప్రత్యక్ష శబ్దప్రయోగ బౌపచారిక ఇతి “ప్రకృప్త
 సత్వసమ్భూత ప్రసాదా తిశయోహియః” ఇత్యనేనదర్శితమ్; ప్రసా
 దోవైశద్యమ్, అతిశయఇతి- అధికరణేచ-తత్ర, “ఉద్భావయామి
 తద్జ్ఞానం ప్రత్యక్షం యద్వివేకజమ్” ఇత్యుక్తం జ్ఞానం సమాధిరేవ;
 కర్తృజన్యత్వేనోక్తా దస్త్యకరణశోధనాత్సాక్ష్యరూపాత్ జ్ఞానాత్
 సాక్షాత్కారమయ సమాధి జనన ప్రతిపాదనస్యైవ సద్వర్ణాను
 గుణత్వాత్;

అతఏవ “వేదనభ్యాన ధ్రువాను స్మృతివివేకజాది పదపర్యా
 యమ్” ఇతి భగవద్గుణదర్పణోక్తి స్సజ్జచ్చతే; “జ్ఞానం తచ్చవివే

కోత్థమ్" ఇత్యుక్తం వివేకజన్యం జ్ఞానం పరజ్ఞానమ్; యోగజన్యత్వే నాభిధానా దిత్యవసేయమ్.

యద్యపి ప్రాయశస్తత్ప్రపన్నానాం శరీర వియోగ సమ నస్తరం భగవత్ప్రాప్తేఃపూర్వం సిద్ధతీత్యాచార్యహృదయవ్యాఖ్యానేఉక్తమ్; తథాపి తదేన వివేకే శరీరాద్వివేచనేనతి, జాయత ఇతి ప్రపన్నవిషయే వివేకజశ్చై నోక్తమితిబోధ్యమ్.

భక్తప్రపన్న సాధారణ్యే నై కార్థకత్వస్యాచిత్యా త్పునరన్తి మస్త్యతిపరత్వం ప్రాగభిహితమ్. యద్యపి భక్తివిషయే అన్తిమ స్త్యతిస్వయత్న సాధ్యా ; తథాపి తత్సాధనయత్న సమృద్ధసమపి భగవత్కార్యమేవేతి - ఉద్భావయామిత్వస్యావిరోధః. ఏతేన వివేకజశ్చబ్దస్య భక్తప్రసిద్ధత్వా ద్భక్త్యర్థభూత ప్రపత్తిరేవాత్రోచ్యత ఇతి నిరస్తమ్.

"అహంహి శరణంప్రాప్తా సరేణా నన్యచేతసా । ప్రాపయా మ్యత్త నాత్మానం నిర్ధాతా ఖిలకల్మషమ్" ఇతి నర్వపాప వినిర్మోక పూర్వక ప్రాప్తావేవసాధనత్వ ప్రతీతే. పరభక్తి పరజ్ఞాన పరమ భక్తయ స్వైతద్విషయే ఫలరూపావేతి న స్వాతన్త్ర్యవిరోధః.

"ప్రకృతిం స్థూలసూక్ష్మరూపాం విసృజ్య తదానీమేవ మత్పూ సాదలబ్ధ మచ్ఛరణారవిన్దయుగళై కాన్తికాత్యన్తిక పరభక్తి పర జ్ఞాన" ఇత్యాదినా భాష్యకారై శ్చరీరసాతానస్తర భావిత్వేనాభి హితానాం సాధనత్వాసమ్భవాత్; "విశతే తదనస్తరమ్" ఇత్యుక్తాయాః ప్రాప్తే, "తతోమాం తత్సతోజ్ఞాత్వా" ఇత్యుక్తం తత్సజ్ఞానం పూర్వవర్తి పరిపూర్ణానుభవాభినివేతాత్మక పరమభక్తేః

ప్రవేశగత పురుషార్థతా సమ్బంధకత్వాత్, తస్యా సాన్త
త్వక తత్వజ్ఞానసాధ్యత్వాత్, తస్మాత్ “భక్త్యా మామభి
ఇతి భక్తిసాధ్యత్వకథనాత్, “జ్ఞానేతస్మిన్ సముత్పన్నే
మనస్తమ్” ఇత్యుక్తేర విరోధః.

నచ జ్ఞానశబ్దశ్రవణాత్ జ్ఞాతుమిత్యుక్తం జ్ఞానమే
ధీయతా మితివాచ్యమ్; తస్యః కీర్షిదానుకూల్య రూప భ
సాధ్యత్వాత్, “పథానాన్యోస్తి విజ్ఞానాత్” ఇతి విశబ్ద
త్యలంప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

పరమపూరాసాధనయోరపి కర్తజ్ఞానయో రభక్త్యాత్మ
గణన్తు లక్షీతన్త్రానురోధేన; తత్రాపితుల్యవత్పరిగణనం
భేదాధీనమ్. పురుషార్థోపాయ ప్రీత్యుద్దేశేనైకస్య నిర్మా
కర్తజైవ ప్రీతిర్జ్ఞానముత్పాద్యఫలం సాధయతీతితస్యాభిస
స్యతు విజితాన్తఃకరణస్య ప్రథమత ఏవేంద్రియనియ
ప్రవృత్తిః; తజ్జన్యైవ ప్రీతి ర్భక్తిముత్పాద్యసాధయతీతి.

అథవా, అన్తర్గతజ్ఞాన కర్తయోగ సాధ్యాత్మ
సాధ్యో భక్తియోగః, జ్ఞానయోగసాధ్యాత్మపరోకన
భక్తియోగః, యదృచ్ఛయా భగవత్కథాదౌ సజ్జ్ఞా
లయ నిర్మాణోద్యాస కరణాది భక్తియోగాఙ్కురభూత భ
సాధ్య తదితర విషయనివృత్తిపూర్వక భక్తియోగ ఇతి
దుపాయ త్రివిధ్యవదేశః; ఏవమేవహి షట్త్రింశ త్సహస్ర
షష్ఠ శతకోసాన్త్య గాథావ్యాఖ్యానే కర్తజ్ఞాన భక్తియోగ

ఏతేషాఙ్కు దుష్కరత్వం శ్రీయైవ ప్రతిపాదితమ్.
సతేశక్యం కర్తుంకాలేన గచ్ఛతాకాలోహి కలయన్నేక

అవై దుశ్శకజ్జశ్చైష్టమ్ స్వయాపవిరోధికశ్చైష్టమ్ నివైత్తు శోకావ్విష్ట
నాన ఋద్రుననైక్కుటిత్తు అవనుడైయ శోకనివృత్త్యర్థమాక

భవదాత్మకః । జ్ఞానం సత్త్వం బలశ్చైష్టమామాయశ్చ విసక్త్యంతతి ।
అన్తఃకరణ సంస్థాహి వాసనా వివిభాత్మికా । తత్త త్కాలవశం
ప్రప్య ఘాతయన్తి శరీరిణః । ఉదాసీనో భవానేవం ప్రాణినాం
కర్త కుర్వతామ్ । తత్తత్కాలానుకూలాని తత్ఫలాని ప్రయచ్ఛసి”
ఇతి, “సత్యముక్త మశక్యాని కర్తాణి కమలాసన” ఇతి భగవతా
శ్చ్యుక్తమ్, అద్భుతశ్చహ—“తన్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోఽపి
నుదుష్కరమ్” ఇతి.

“అత్యంత పారతన్యస్వరూపానుచితాశ్చైతే” ఇతి లోకతో
వగమ్యతే ; నాథవతాంహి స్వరక్షణసాధనవిషయప్రవృత్తిరౌ
త్యంతాయనాథానామభిమతా; “ ఉదాసీనో భవానేకః ” “యే
సత్త్వం బలసంరభః ప్రాణినః పాలయిష్యసి” ఇతి ఇతరవిషయే ప్రప
న్నవిషయేచ భగవతో విశేషః కథితః; ఫలకాల తారతమ్యమేవ
చాభిమతితారతమ్యం స్పష్టమితి స్వయాపవిరోధితాజ్ఞానశ్చార్జునస్య
సమ్భావనామాత్రరూపమ్. సహిప్రపత్త్యుపదేశాత్పాక్ తన్నిశ్చ
యస్సమ్భవతీతి.

కేచిత్తు—ఉద్దేశ్యత్వేన దేవతాన్తరాభి సన్నిరాహిత్యం పార
మౌకాన్త్యమ్, తత్స్వరూపవిరోధస్సాధనాన్తరాణామ్, తన్నిష్ఠానాం
సర్వాత్కనాప్రపన్న త్యాభావేన దేవాదీ స్ఫుటియుణిత్యాత్, తన్ని
వృత్తేస్త త్ప్రీతిమన్తరా అసమ్భవేన శరీరభూతదేవతావిశిష్ట భగవ
దుద్దేశేనైవతై ర్నిత్య నైమిత్తికానుష్ఠానాత్, ప్రపన్నానాన్తు తదు
పలక్షిత భగవదుద్దేశేనైవ తదనుష్ఠాన మితి విశేషాది త్యాహుః.

“ఇని ఇతు క్షవ్వరుకై” ఎన్నలాన్యుజియాన చరమోపాయత్తై
యరుళిచ్చెయ్ కై యాలే చరమశ్లోకమెన్దు ఇతుక్కు ప్పేరా
యిరుక్కి అతు.

పిళిప్పిత ఫలప్రదత్వమపి స్వతస్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే
శోక హేతుత్వేనోక్త మిహానుసంధేయమ్; అత్ర దుష్కరత్వాది జ్ఞాన
నిమిత్త శ్లోక స్తత్కాలేర్జునస్య జాతఇతివా, అర్జునవ్యాజేన భగ
వానేవ సజ్జాతనిర్వేదాధికారిక ర్త్వోపాయముపాదిశదితివా ద్రష్ట
వ్యమ్.

“ప్రసాదనానాం సర్వేషాం శ్రేయసీ శరణాగతిః” ఇత్యే
తదభిప్రేత్యాహ (ఇని యితి) అత్రశోకవస్తం ప్రత్యుపదేశోక్త్యా
శోకనివర్తక జ్ఞానజనకతాశ్లోకస్యగమ్యతే; సాచ శ్లోకప్రతిపాద్య
సోపాయన దుష్కరత్వాదిదోషశూన్యత్వే సర్వేషాం సమృద్ధతీతి
తత్ప్రియుక్తమేవ సర్వాధికారత్వం వివక్షిత మిత్యాశయేన పరపర
మునిభిన్నుశకత్వాది హేతుత్వేనోపాత్తః.

తత్రచ స్వతస్త్రిచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానార్థ పశ్చికాద్యనురో
ధేన శీఘ్ర ఫలప్రదత్వరూపాపిహేతు రనుసంధేయః; అర్థపశ్చికే-
“అశక్తర్క్కుమ్” ఇత్యత్ర విశహృషణహిన్యసౌపి వివక్షితాః;
“తోఽన్పరైయే” ఇత్యాద్యాచార్యహృదయ వ్యాఖ్యానానురో
ధాత్; సర్వాధికారత్వేనైవ స్వరూపానురూపత్వం కథిత ప్రాయ
మితి స్వతస్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే తదనుక్రిత్యేకే.

అన్యేతు “సుశకముమాయ్” ఇత్యత్ర ఆపృత్తినిరపేక్షత్వ
స్యాపి వివక్షితత్వాత్, స్వరక్షణోత్తర భావి భగవద్విషయప్రసృత్తి
సామాన్యగత ప్రాప్యతాకత్వ లక్షణం స్వరూపానురూపత్వమప్యర్థ

(౨) ఇతిల్ పూర్వార్థతాలే అధికారికృత్యతై యదుశిచ్ఛయ్కితాన్.

ఉత్తరార్థతాలే ఉపాయకృత్యతై యదుశిచ్ఛయ్కితాన్.

సిద్ధమ్; సాధనాన్తరనిష్ఠేషు ముక్తాత్మస్వరూపవృత్తిత్వా యోగ్యా
నాంసాధనప్రవృత్తీనాం ప్రాచుర్యాత్ సాధనాన్తరాణాం స్వరూప
విరుద్ధత్వోక్తి రిత్యుక్తమిత్యాహుః; పరమరహస్యత్వోక్తిః దేవా
నాంగుహ్యమిత్యే తదనుగోధేన; వేదాన్తసిద్ధత్వోక్తిః ప్రామాణి
కత్వద్యోతనాయ; నతు చరమతాసిద్ధయే; భక్తిసాధారణ్యాత్.

నన్వత్రపూర్వార్థే కిచ్చితక్రవ్యత్వేన ప్రతీయతే. ఉత్తరా
ర్థేచ భగవతః ఫలసాధనత్వం ప్రతీయత ఇతి పూర్వోత్తరార్థయోరన
జ్ఞతీః; విధేయస్యహి ఫలమాకాక్షి తమితి తస్యైవఫలం జ్ఞాప్యమ్.
నచ “త్వా” ఇత్యనేన న్యస్తభరతాప్రతీతే ర్భరన్యాసస్య తత్ర
హేతుతాసిద్ధిః; తథాపి భక్తిశ్లోకావైరూప్యాయ సర్వపాపేభ్యో
మోక్ష్యస ఇత్యేవ వక్తుముచితత్వాదిత్యత ఆహ (ఇతిలితి); మా
మేకం శరణమితి భగవత ఏవోపాయత్వోక్తే రుపాయప్రవృత్తిప్రతి
బన్ధకా భావమాత్రరూప మధికారికృత్యం భరన్యాసః పూర్వార్థేన
ప్రతిపాద్యతే; ఉపాయకృత్యం ఉత్తరార్థేన ప్రతిపాద్యత ఇత్యర్థః.

అత్రకేచిత్, అధికారిణః కృత్యమితి తాదర్థ్యరూప సమ్మ
న్ధార్థక షష్ట్యాసమాసః; తథాచాధికారరూపం కృత్యమిత్యర్థః; ప్రతి
బన్ధకాభావతయా ప్రప త్తేస్సిద్ధోపాయాధికారరూపత్వాదిత్యాహుః.

అన్యేతు అధికారశబ్దేన అత్ర మన్త్రజన్యస్వరూపజ్ఞాన
స్వరూపానురూప పురుషార్థరుచ్యా కిచ్చన్య వ్యవసాయాదిరుచ్యతే;
తద్వృత్తః కృత్యం కర్తవ్యం భరన్యససమిత్వర్థ ఇత్యాహుః.

యద్యపి నైర్భర్యేణావస్థానమవ్యధికారికృత్యమితి, తస్య
మాశుచ ఇత్యత్ర ప్రతిపాదనాన్నపూర్వాధే కృత్స్న మధికారి
కృత్యం ప్రతిపాద్యతే; నచోత్తరాధేన కృత్స్నన ఉపాయకృత్యమ్;
తథావ్యధికారికృత్యే ప్రధానాంశస్య పూర్వాధేన కథనాదుత్తరాధే
భూయోభిః పదై రుపాయకృత్యకథనాత్, మాశుచ ఇత్యన్యప్రారబ్ధ
నివర్తన తాత్పర్యగ్రాహకత్వాచ్చైవముక్తమ్.

ఏతదభిప్రాయేణైవ “శోకోధికారః, శోకనివృత్తిః ఫలమ్”
ఇతి స్వతస్త్రి చరమశ్లోక వ్యాఖ్యానోక్తిః; శోకనివృత్తిరిత్యన్య-
శోకనివృత్తిద్యోత్యా సకలానిష్ఠనివృత్తిరిత్యర్థాత్; నిర్భరత్వాను
సన్ధానరూపాతు శోకనివృత్తిః - “అధికారికృత్యశేషత్వైయుమ్” ఇతి
ప్రతిపాదితా;

నచ, ప్రపన్నస్య యావత్ఫలప్రాప్తి నిర్భరత్వానుసన్ధానం
కార్యమ్; ప్రాక్ శోకాభావే అనధికారిత్వసత్, పశ్చాచ్ఛోకే ఫలా
సిద్ధిరితి స్వీకారే “సకృదేవ ప్రపన్నస్య” ఇత్యాదివిరోధః; విశ్వాస
విశేషణ మహత్త్వస్య యావత్ప్రాప్తి విశమ్భదశాయాంబాధాభా
వరూపతయా, తదభావే “తథాపుంసామ విసమ్భాత్” ఇతి ప్రపత్తి
నిష్ఠాహాని కథనాత్, ఫలవిశమ్భస్వీకారాత్; ఆతఏవ ప్రపన్నం న కథ
న్విదపి శరణ్యోజహాతీత్యుక్తే ర్బుద్ధిపూర్వాఘస్యాపి సర్వశబ్దార్థ
తయా వ్యాఖ్యానస్యచ న విరోధః.

పశ్చాచ్ఛోకే న ఫలసిద్ధి రితివాక్యం స్వీకృతోపాయతా
నన్తరం శోకే ప్రపత్తినిష్ఠాహాన్యా ఫలవిశమ్భా భవిష్యతీతివాక్యేన
వ్యాఖ్యాతమ్; ఉపాయకృత్యే ప్రధానాంశస్యోత్తరాధేన కథనాదేవ
త్యాన్వీకారసమ్పాదనస్యాప్రపాయకృత్యకోపా రమ్యజామూత్మ

దేవై రన్తర్భావితస్య పూర్వార్థగతైకశబ్దావగత స్వీకారానుపాయ
తాద్యోత్యత్యే పృత్యర్థాద్వైవేనాపాయ కృత్య ప్రతిపాదకత్వ
కథనమ్.

సచ ప్రజేత్యనేన అధికారికృత్యస్య, మోక్షయిష్యామి త్యనే
నోపాయకృత్యస్య, మాశుచ ఇత్యనేనాధికారికృత్య శేషస్యచ ప్రతి
పాదనే విశిష్యాస్యశ్లోకస్య మాశుచ ఇతి క్రియాపద మిత్యుక్తి
ద్విరుధ్యత ఇతివాచ్యమ్.

మూలమన్త్రద్వయాభ్యా మేవావశ్య జ్ఞాతవ్యానాం స్వరూ
పోపాయ పురుషార్థానాం జ్ఞాపనాత్కి మనేనేతి శజ్కా నివార
ణార్థం తథోక్తేః; మాశుచ ఇత్యనేనహి సుకరత్వ సకృత్కర్తృ
ప్యత్వా శుకారిత్వాదిప్రయుక్తం సకలేతరోపాయ వైలక్షణ్యం
ద్యోత్యతే; తథాచైతద్జ్ఞాపనార్థమేవ చరమశ్లోక ఇతిఫలితమ్;

ప్రపత్తివిభాయకతయా చరమశ్లోకస్యసార్థక్యమ్, “ఇశ్లోకమ్”
ఇత్యాదినోక్తమ్; యద్యపి మన్త్రబలాదేవ విధిరాక్షేప్తా శక్యః;
తథాప్యాక్షేపతః ప్రాప్తాదితీన్యాయా ద్విశిష్ట స్వీకారాసిద్ధి ప్రసక్తా,
చ్యుశ్లోక ఆనశ్యక ఇతిబోధ్యమ్; భాట్టమతరీత్యా పుంవాక్యేవ్యభి
ప్రాయయాపాయాః ప్రేరణాయా ఏవ విధ్యర్థత్వాశ్రయణేనాస్యశర
ణ్యాభి మతిప్రకాశకత్వోక్తి రిత్వాహుః.

అథవా. అన్తేమాశుచ ఇత్యస్యామూనాత్, సత్స్వప్యనే
శేషం క్రియాపదేషం శ్లోకనివృత్తావేవ తాత్పర్యం గమ్యతే. తథాచ
అర్జునా శ్వాసనమాత్ర తాత్పర్యకస్య శ్లోకస్యాస్య కథం ప్రపదన
తాత్పర్యకత్వ మిత్యాశజ్కాయా మాహ (శ్లోకత్తుక్తిత్వాది)

(3) అధికారిక్కు కృత్యమావతు-ఉపాయపరిగ్రహమ్.

క్రియాపదశబ్దేన సమాప్తిపదం లక్ష్యతే; సర్వం వాక్యం క్రియా
యాం పఠనమాప్యత ఇతిహ్యహుః; తాత్పర్య మిత్యుక్తేన గ్రహేన
పఠనార్థం చోద్య మభ్యుపగచ్ఛతి. ఇశ్లోకమిత్యతః ప్రాక్ “అకి
లుమ్” ఇతి పూరణీయమ్; “ఇన్ద్రశ్లోకముమ్” ఇతిపాఠః; ఇన్ద్ర
మిత్యనేన “అశోచ్యా నన్వశోచః” ఇత్యుక్తా ద్యథావస్థితాత్మోపదేశ
నివర్త్యాబద్ధపథనిమిత్తా చోక్తాదా సురసర్గాన్తర్భావనిమిత్తాచ్ఛ
“మాశుచ స్సమ్మదం దైవీమ్” ఇత్యుక్తినివర్త్యాచోక్తాచ్ఛ వ్యాసృ
త్తిస్సూచ్యతే.

ననునా స్తికిచ్చిదధికారిణః కర్తవ్యమ్; “తస్యైవబోధోన్యా
సాఖ్యః” ఇత్యాదినాప్రపత్తే సమృద్ధి జ్ఞానరూపతావగమాత్;
వాక్యమాత్రేణసిద్ధత్వాదేవహి ప్రపత్తి సిద్ధోపాయ ఇత్యుచ్యతే.

నచైవం శరణంప్రజేత్యాది విధ్యనుపపత్తిః; తద్విజిజ్ఞానస్వ,
యాగన్ధనవతీతాం పృథివీ విధిత్యాది వదీశ్వరో మోక్షోపాయఇత్యే
తద్దాపన మాత్రపరత్వాత్; విధాయకత్వే విధేరిష్టసాధనత్వ బోధ
కత్వేన ప్రపత్తే రుపాయతాప్రసక్త్యాత్, “విహితాయ ఉపాయాన్తే”
ఇత్యుక్త్యాప్రపత్తేరప్యపాయ కొట్యన్తర్భావే త్యాజ్యతా ప్రస
క్త్యాచ్ఛ; అతః పూర్వార్థే అధికారికృత్యం ప్రతిపాద్యత ఇత్యయుక్త
మత ఆహ (అధికారిక్కు కృత్యమావతితి)

“నకృదేవహి శాస్త్రార్థః కృతోయం తారయేన్నరమ్”
“ప్రపత్తిం తాం ప్రయుజ్జీత” ఇత్యాది ప్రమాణ బలాత్కర్తవ్యైవ
ప్రపత్తిః; తస్యా సమృద్ధినిషయకత్వ సంప్రసీనినమ్బన్దజ్ఞానతావాదః;

(౪) అత్తై సాజ్జమాక విధికితాన్.

విధేశ్చ కృతినాధ్యతా మాత్రమర్థః. ఇష్టప్రయోజకత్వ మాత్రకం
వా విధ్యర్థః.

నచైవం. యాగాదేరుపాయత్వా సిద్ధి ప్రసజ్గః; తత్తోపాయా
స్తరాభావే నోపస్థితస్య యాగాదే స్తథాత్వ కల్పనాత్; అత్రతు
భగవత ఏవోపాయత్వ బోధనేన విశేషాత్; “విహితాయ ఉపా
యాస్తే” ఇత్యత్రచ సాధారణ చోదనాచోదితానామేన నిషేధః;
సతు విశిష్య విహితానామ వీతిభావః; ఉపాయ పరిగ్రహః- అనిష్ట
నివృత్తిపూర్వకేష్ట ప్రాప్తై రవ్యవహితోపాయత్వేన స్వీకారః;

యద్యపి గోప్యత్వవరణమేవైవంరూపతయా స్వతంత్రచరమ
జ్ఞోకన్యాఖ్యానే ఉక్తమ్; తథాపి గోప్యత్వస్యరతుకతామాత్రరూప
త్వాత్, భరన్యాసావయవపరసమ్బంధాపాదనాంశసంవలనేన తస్యోపా
యతా ప్రార్థనారూపత్వాత్, స్వసమ్బంధ త్యాగస్య తదజ్ఞత్వమవి
రుద్ధమ్; స్వప్రవృత్తి నివృత్త్యధ్యవసాయాత్క క స్వసమ్బంధ త్యాగ
పూర్వక భగవదేకోపాయత్వా ధ్యవసాయరూపాహి. భరన్యాసః.

ననుద్వయే పూర్వఖణ్డే “శరణంప్రపద్యే” ఇత్యనేనైవ కర్త
వ్యభాగస్య ప్రతిపాదితత్వాత్, ఇహాపి శరణంప్రజేత్యే తావతైవా
లంతత్యాహ (అత్తైయితి). అజ్ఞమ్-అవయవః.

నచ భరన్యాసావయవస్య త్యాగస్య పూర్వికాలీనత్వా
భావాల్లబ్ధసంక్లతిః; తత్పదార్థైకదేశత్వస్యైవ తదవయవ రూప
త్వాత్; అత్ర ప్రత్యక్షపాదా విత్యాదావివ క్తాప్రత్యయ బలా
దుపాయాంతర త్యాగోజ్జత్యేన బోధ్యత ఇతి పరపరమునయః.

తత్ర యద్యపి క్వాప్రత్యయో నవిధ్యేకాంతః; సవాజ్ఞత్యే
శక్తిః; తథాపి స్వరసతశ్చక్త్యైక్యయాపం సమానకర్తృకత్వం క్త్వయా
బోధ్యతే; అసమ్భవేతు శక్తిమదైక్యమ్; అజ్ఞప్రధాన భావావన్న
క్రియాస్థలేచ సాజ్ఞస్య చిత్తీతత్వాత్ శక్త్యైక్యం సమ్భవతీతి “వాజ్ఞ
పేయే నేప్యా” ఇత్యాదావజ్ఞత్య సిద్ధిస్తాన్నికైరుక్తా.

క్వాంతార్థ క్రియాయాశ్చ సమభివ్యాహృత ఛాత్వస్తరోప
స్థాప్య క్రియావిశేషణత్వ నియమా ద్విశిష్టాన్వయస్యచ స్వారసి
కత్వాద్విశేషణేపి విధ్యన్వయప్రతీతిః; గౌరవప్రసక్తాద్విశిష్టాన్వయ
స్యజ్యేత ఇతిచేత్, తర్హి “సోమేయజేత” ఇత్యాదావపిసోమో
ఽవిధేయస్సౌత్; నియమతస్సోమస్య ప్రాప్త్యభావాత్ పాక్షికాను
వాదావత్తే ద్విశిష్టస్య విధానమితిచేదత్రాప్యశక్త్యా కతిపయ భర్మ
త్యాగమాత్ర ప్రాప్తావపి న సర్వత్యాగప్రాప్తిః.

విద్యాగతమేవ నిరవశేషత్వం సర్వశబ్దోపక్రీతి సర్వాసాం
తాసామశక్త్యాత్యాగః ప్రాప్త ఇతిచేత్, ఏవం తర్హ్యనువాదబలేన
ప్రధానభూత భక్తియోగాశక్తే రేవాధికారత్వా వగమాత్, గురౌ
కర్మయోగాద్యుపాయే నకశ్చిదపి ప్రవర్తేత, ఉపాయసంసర్గేచాస్తి
ప్రాయశ్చిత్తవిధానమ్.

“త్యజధర్మమ్” “తస్మాత్త్వముద్ధవోత్సృజ్య” ఇత్యాదిషుచ
త్యాగవిధిఃప్రతీతిః; శరారిసూక్తౌచైతదుపబృంహణభూతాయాంవిధిః
ప్రతీయతే. త్యజేశ్చాఽనన్వయానుకూలవ్యాపారశక్తస్య అశక్తౌ
అక్షణాస్సౌత్; స్థితస్త్యమితి పదాధ్యాహారశ్చదోషః, అతః పూర్వే
క్షేమ పక్షేష్వన్వయతమం పక్షమాశ్రిత్య విధిత్వ స్వీకారఏవైవాచితః.

(౧) రాగప్రాప్తమాన ఉపాయన్దనే నైధమానాత్ కడుక పురిగ్రహితైక్కు ఉడలాయరుక్కుమ్.

యద్యపి, “ఏవమ్భూత మత్తైక్కుర్యపాప్ర్యపాయతయా” ఇత్యాది గద్యగ్రంథే త్యాగస్యానువాదః ప్రతీయతే. తథాపి ప్రపత్తే సాన్విత స్త్రీమాత్రజ్ఞాపనార్థో విధిసిద్ధస్య దాష్కర్యాదినిమిత్తస్య వా ఉపాయాన్తరా సమ్భవస్య తత్రానువాద ఇత్యవిరోధః,

నను, శక్త కారుణికవిషయ శరణాగతేః ఫలసాధనతాయా లోకే దర్శనాత్, శరణవరణభ్యోపాయతా నిశ్చయే సుకరత్వా దినా స్వతఏవ తత్రప్రవృత్తిశ్చ భవిష్యతీతి కిం విధినేత్యత ఆహ (రాగేతి). భక్త్యాదివిధిప్రతిరోధేనానుమితే రప్రామాణ్య శక్త్యా కళశ్చిత్తతయా సతతోరుచితిప్రవృత్తిస్సమ్భవతీతి విధే రుపయోగ ఇతిభావః.

ఏవం తత్రతత్రలోక దృష్ట్యపవర్ణనం విధిప్రవృత్తి ప్రతిబద్ధ కామోగ్యతా నిశ్చయ నిరాసకతయా; యథా, “సానుకోశే సమధౌ ప్రపదసమ్మపిభిస్సూర్యతే భీష్టసిద్ధ్య లోకేష్యే తత్రప్రతీతం న చవిమతి రిహప్రేక్ష్యతే క్వాపిత స్త్రే । తస్మాత్తైక్కుముత్యసిద్ధం భగవతితు భరన్యాస విద్యానుభావమ్” ఇతి.

కేచిత్తు, ప్రపత్తిస్తావత్ స్వతః ఫలరూపా; “శాశ్వతీ మమ సంసిద్ధిః” ఇతివచనాత్; స్మర్యతేచ తస్యా అనువర్తమానాయాః ఫలరూపతా-“న ఏవోపర్యుపర్యస్య” ఇత్యాదినా; అన్య - పరమాత్మనః, ప్రపన్నస్యవా; తథాచరాగప్రాప్తత్వం కైక్కుర్యరూపతయా సుఖరూపతయావాన్వతః ప్రాప్తత్వమ్; అగ్రేచైకశబ్దేన స్వీకారా

నుపాయతాద్యోతనే కర్తృప్రవృత్తి ర్న స్యాదిత్యా శబ్దాయాం
రాగ ప్రాప్తమితి వక్ష్యతే; తదనురోధేనాఽత్రాప్యయ మేవాన్ధో
వాచ్యః.

ఏవం ఇచ్చి “రాగప్రాప్తనానే ఉపాయమాక వైధమానాత్”
ఇతియోజనియమ్; ఇతే ఇతిహిప్రసిద్ధిః; పితౄపహతిసాధన త్వేన విహి
తస్య క్షీరపానాజేః దృష్టాంతత్వం నూచయతి; తత్రచరాగతః
ప్రాప్తిస్సన్వతో భోగ్యతయైవ; వైధత్వఞ్చోపాయతయాజ్ఞాప్యమాన
త్వమ్. ఇహాపి వ్యాజతయా జాప్యమానత్వం వైధత్వమ్; వక్ష్యతేచ
“ఇతుతాన్ సర్వముక్తిప్రసక్త పరిహారార్థమ్” ఇతి వ్యాజత్వమ్;
ఏవం ఇచ్చిత్రోపాయ శబ్దోవ్యాజపరః.

అథవా సిద్ధోపాయపరః; రాగప్రాప్తత్వం తాదృశస్వవిషయ
స్వీకారకత్వమ్; వైధత్వమపిస్వీకారచార్వరకమ్; ఉపాయతయా అజ్ఞా
తజ్ఞాపన విషయత్వరూపస్య తస్య భగవతినమ్భవేపి “అత్యైసాగ్రమాక”
ఇత్యాదినా స్వీకారగతస్య వైధత్వస్య ప్రస్తుతత్వాత్, తత్పరత్వ
మవధార్యతే; తత ఏవ వరపరమునీనాం క్షీరదృష్టాంతకథనమ్;
ఇదం స్వీకుర్వితివిధిప్రయుక్తత్వఇతివచనఞ్చోపపద్యత ఇత్యాహుః,

అథ ప్రతిపదం వ్యాచిఖ్యానుః ద్వయాపయవ ఖణ్డయో
క్తోకావయవార్థద్వయం వివరణమితి నూచయన్ పదసంఖ్యమాహ
(ఇతిర్ పూర్వార్థమితి). ఉత్తరార్థం పదమట్కరూపమితి వరదా
చార్యాః; “యదాహు రుత్తరోత్తరం పదద్వైగుణ్యంద్రష్టవ్యమ్”
ఇతి; నచమాజ ఉపపదత్వాన్నిత్యసమాస శృంజ్ఞనీయః. అజిజీతి
నిషేధాత్. పదసంఖ్యకమితి రమ్యజామాతృదేవాః.

(౬) ఇతి చ పూర్వార్థమ్ ఆఘపదమ్.

సహేతి యోగవిభాగాత్ పర్యభూషదిత్యాదివత్సమాసః ;
నాస్తీత్యేకంపదమిత్యాది వ్యవహారదర్శనాదితతదాశయః ; ఉభయ
ధావిన దోష ఇత్యభిప్రాయేణ ఉత్తరార్థ పదసన్ధ్యానోక్తా. వస్తుతస్తు
స్వత స్త్రవదాభిప్రాయ ఏకాదశపదత్వవ్యవహారః ; తేప్రార్థతోరీత్యా
దినా ప్రయోగనియమే అనుశిష్యమాణేపి హీనపదానాం ప్రయోగ
నియమశ్చాస్త్రేణ క్రియత ఇతి పతజ్జలినోక్తమ్.

అతఏవ స్వత స్త్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానాదా త్యాజ్యత్యాగ
ప్రకార స్వీకార్య తదతస్వీకారోపయోగిగుణజాత తన్నైరపేక్ష్యో
పాయభావ స్వీకారస్వీకృతోపాయగతకార్యోపయోగిగుణజాతాఽధి
కారిప్రాప్తివిరోధి తద్విమోచన నైర్భర్యాణి చరమశ్లోకేనోక్తా
సీత్యేకాదశానామధానా ముపసంహారకృతః.

అతఏవ వరవరమునిభిరపి అనన్తరం చరమపద ముపాదత్తే
మాశుచఇతి త్యవతారితమ్. ఏవశ్చ విచ్ఛిద్యవక్తుమర్హాణాం
వ్యాఖ్యాయానా మేకాదశత్వ మత్రాభిప్రేతమ్; ఆద్య విశేషణేన
“సర్వధర్మా స్పరిత్యజ్య” “సర్వపాపేభ్యః” ఇత్యాదౌ వ్యాఖ్యేయాం
శాధిక్యేపినాధిక్య ప్రసక్తిః.

ఏవశ్చ “చతుర్విధ పదేచాత్ర ద్వివిధస్యార్థనిర్ణయః । క్రియతే
సంశయోత్పత్తే ర్నిఃసర్గ నిపాతయోః । తయోర్థాభిధానేహి
వ్యాపారో నైవవిద్యతే । యదర్థద్యోతకా తౌతు వాచకస్సవిచా
ర్యతే,” ఇతి కుమారిలోక్తరీత్యా చాదిషు పఠితస్య మాజోనిపా
తత్వేన ద్యోతకతయా శుచఇత్యన్వైవ శోకప్రతిపేధాభిప్రాయత్వం
మాత్ సముభివ్యాహారేణ త్యేకాదశపదవ్యవహార స్సమజ్ఞనః.

(౭) సర్వభర్తాన్-ఎల్లాధర్మజ్ఞై యుమ్,

(౮) ధర్మమావతు-ఫలసాధనమా యిరుక్కు మతు.

“మికుతుక్కు వాచకమానపరి యెన్నిట” ఇత్యత్ర వాచక శబ్దాద్యోతకపరః; నిపాతావాచకా ఇతి పక్షమాశ్రిత్య పదార్థద్వయ సంసర్గబోధకతాలక్షణం వాక్యత్వం రహస్యత్రయసారే మా సుచ ఇత్యస్య తత్రతత్రవ్యవహీయతే.

పదాంతరా ఘటకత్వేనతి సుజ్ఞప్తతరాంతర్వయాపవదత్త మాదాయ వివరణత్వేపయికం ద్వైగుణ్యముపపాద్యమితి బ్రహ్మ వ్యమ్;

సర్వేషాం ధర్మాఇతి దేవతాంతరారాధన రూపాధర్మాఉచ్యత ఇతిమతం నిరాకర్తుం వ్యాచప్తై (ఎల్లాధర్మజ్ఞై యు మితి).

ధర్మప్రతియోగినాం ధర్మాణాం నేహాభిధాన మిత్యాహ (ధర్మ మావతితి). అతాకికత్వేనతీతిపూరణీయ మిత్యభిప్రాయేణ “ధర్మ మావతు-శాస్త్రజ్ఞోష్టు అతీయవేణీయిరుక్కుమ్ పురుషార్థ సాధనమ్” ఇత్యుక్తం రహస్యత్రయసారే; ఫలసాధనతామాత్రస్య భోజనాదిప్య తిప్రసక్తత్వాత్; రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థేతు శ్యేనాదివారణాయ “సత్పథీయాక” ఇతి విశేషణ ముపాత్తమ్; బలవదనిష్ఠాననన బభితాచ అత్రసమ్యక్త్వమ్.

వస్తుతస్తు-అదృష్టద్వారక ఫలసాధనత్వం ధర్మత్వమ్; అదృ ష్టత్వ-లాభసాధనీభూత భగవత్ప్రీతిః; ఫలమపి భగవత్ప్రీతిజమితి; త్రయీనృద్ధా ఇత్యాచార్యోక్తే; ఏవత్తముక్తై ప్రపదై శ్చ యశ్చ మాణానాం ధర్మశబ్ద వాచ్యత్వమేవనాస్తి; తేషాం స్వాతంత్ర్యేణ

పురుషార్థభూత భగవద్వీతి సాధనత్వాత్; శాస్త్రైక సమధిగ
మ్యాతు పురుషార్థసాధనతా ప్రపన్నకృత్యేష్వస్తీతి తేషామపి త్యాగ
స్వాదితి తద్వారణాయ తత్పక్షేక్షేత ఆశ్రయణీయ ఇతి, చోదనా
లక్షణోద్ధోధర్మ ఇతి జైమిన్యుక్తం లక్షణమాశ్రిత్య స్వత స్త్రచరమ
శ్లోకవ్యాఖ్యానే ధర్మశబ్దోవ్యాఖ్యాతః.

తత్ర యద్యపి చోదనాశబ్దస్య చుదప్రేరణాభిప్రాయో వ్యుత్ప
న్నస్య ప్రవర్తకత్వవచితయా అనుష్ఠాయతయాజ్ఞాపితత్వమ్ - ధర్మ
శబ్దార్థ ఇతి పర్యవసానాత్ సిద్ధ ధర్మావ్యాప్తిః; జైమినీనాతుస్వనియా
పిత ధర్మమాత్రం లక్షితమితి శ్రుతప్రకాశికాయాంస్ఫుటమ్.

సచాత్ర త్యాజ్యధర్మేషు సిద్ధధర్మస్యా నస్తర్భావేనక్షుతిరితి
వాచ్యమ్; తదస్తర్భావే సచాతుర్విధ్య కథనవిరోధప్రసక్తాత్; తథా
పితత్రసిద్ధ ధర్మశబ్దేన తద్విషయ స్వీకారఉచ్యతే; భగవద్దేశోపాయ
భావనజ్ఞుమణేన ప్రపత్తా పుపాయతయా వ్యవదేశవత్స్వీకారగత
ధర్మత్వ సజ్ఞుమణేన భగవతిధర్మత్వ వ్యవదేశోభాక్త ఇతి జైమి
నేరాశయ ఇతి తద్గ్రన్థప్రవృత్తేః.

అతఏవ సిద్ధ ధర్మోనామ పరమధర్మస్వీకారభిప్రాయోక్తమ్;
అస్మింశ్చపక్షే సాధారణ చోదనాచోదితానాం సర్వేషాం త్యాగో
విధీయత ఇతి, సస్వీకారస్వాజ్ఞానుపాలనస్యవా త్యాగప్రసక్తః.

నచైవం విహితధర్మోనామ “క్రియమాణం న కస్తే చిద్య
దధాయ ప్రకల్పతే,” ఇత్యుక్తరీత్యా నిష్కారణ ప్రతివాదయ
ప్రయోజకీభూతాభావ ప్రతియోగ్యనుష్ఠానోధర్మఇతి గ్రన్థవిరోధః;
తస్య “అహరహస్సన్ధ్యాముపాసీత” ఇత్యాది చోదనా చోదితోప

(౯) ఇట్లు చొప్పులుకొని ధర్మశబ్దమ్-దృష్ట ఫలసాధనజ్ఞులై చొప్పుకై యన్నిక్కే మోక్షఫలసాధనజ్ఞులై చొప్పులుకొను.

లక్షకత్వాత్; “క్రియమాణం న కస్తేచిత్” ఇత్యాది వచనోదాహరణం “శ్రమిణ్యం పరమంకర్మ ద్వివిధం త దిహణ్యచ్యుతే” ఇతి నచనాత్ ప్రవృత్తినివృత్తి ధర్మాతిరిక్తో ధర్మఏవనాస్తీతి శబ్దావారణార్థమ్; అర్థశబ్దేనచ అత్ర సాక్షాత్పురుషాభిలషితం ఫలంవివక్షిత మితి సన్ధ్యాదీనాం పాపక్షయ సాధనత్వేన నవిరోధః.

నచైవమక్తానాం ప్రధానోపకరణ సాధనానామ్, అక్రియావదిత్యనేన వారణాదనుష్ఠేయత్వాప్రాప్తావపి, ఉపాయకోట్యసన్తర్భావాత్త్యాగోపిన ప్రాప్తోతీతివాచ్యమ్, సాధ్యాభావ ఇతిన్యాయేనైవ తత్యాగసిద్ధేః; ఏవంవిత్వానా ముపాయాన్తర యోగ్యతాపాదకతయానుష్ఠానం సాధ్యాభావన్యాయేనైవ నివృత్తమ్; ఉపాత్తదురితక్షయార్థ మనుష్ఠానమ్, “తమంశం నైవ కుర్వీత” ఇతి నిషిద్ధమ్; ప్రపత్తేస్తు సయోగ్యతా పాదకాపేక్షైతి “ప్రపత్తేః క్వచిదప్యేవమ్” ఇత్యాదితోపగమ్యతే;

అతోలోక సజ్జిహాదిజన్య భగవత్ప్రీత్యర్థతయైవ ప్రపన్నానాం తదనుష్ఠానమితిసిద్ధ్యతి; ఏవం పృథగ్నై రనుష్ఠీయమానానాం కర్మణాం స్వాసాధారణ విధ్యనుగుణత్వేపి క్వచిద్విధ్యతి క్రమోక్తిః ప్రతిపదోక్తప్రాయశ్చిత్తాభిప్రాయేత్యేకే. “మన్నిమిత్తకృతం పాపమ్” ఇత్యాది వదాపాత ప్రతీత్యభిప్రాయేత్వపరే.

సన్వత్ర స్వరసతస్సర్వేషామేవ భోగమోక్షసాధనానాం త్యాగే ప్రతీయమానే కథమాచార్యైః “మత్ప్రీత్యర్థ తయామ

యోక్తమఖిలం సన్త్యజ్య” ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్: తత్రాహ (ఇజు చొట్టుకీటవిత)

దృష్టశబ్దేనాత్ర దృష్టసజాతీయత్వాత్ స్వగ్రాద్యపి సజ్జు హ్యే. యథా “అదైతస్యహార్యోజనస్య సర్వపరిపన్నః” ఇత్య త్రప్రకరణా త్ప్రకృతానామేన ర్విజాం భక్షణం విధీయతే. తథా త్రాసమ్భవాత్తత్ర సర్వశబ్దస్య సజ్జోచః; “సర్వేభ్యః కామేభ్యః” ఇత్యాదౌచ “నాన్యః పద్ధాః” ఇత్యాది నిషేధానురోధేన సజ్జోచ ఆనశ్యక ఇతి ప్రకరణాదరః;

సత్విహ కిచ్చిన్నిదాన మస్తీతివాచ్యమ్; “యామిమాం పుష్పితామ్” ఇత్యాదినా ఆదావేన దృష్టఫలసాధనానాం నిషిద్ధ త్వాత్, స్వీకారాజ్ఞానుపాలనాదీనాం త్యాగానమ్భవేన సజ్జోచస్యా వశ్యకత్వాచ్చ;నస్తుత సర్వశబ్దస్య పృథగర్థతాయా వక్ష్యమాణత్వా ధర్మశబ్దస్య ప్రకరణా న్తోక్షసాధనపరత్వ ముచితమ్.

ఏతేన స్వాథాస్వయి తావచ్ఛేదక రూపావచ్ఛిన్నాన్విత ప్రక్రాంతత తద్ధర్మానచ్ఛిన్నేషు యావత్స్వేన సర్వపదస్య శక్త్యా చైత్రోదధిభుక్తే, మైత్రోఘృతమ్, విష్ణుమిత్ర సర్వమిత్యాదౌ ఘృతత్వ దధిత్యాది ప్రకారక బోధనమ్భవేపి కర్మయోగత్వాదీనాం త్యాగాస్వయితావచ్ఛేదకత్వేనా ప్రకృతతయా సర్వపదాంత త త్త ధర్మప్రకారక బోధనమ్భవః.

అతోత్రస్వసమభివ్యాహృత పరార్థతావచ్ఛేదక వ్యాపక యావత్త్వస్వైస్య సర్వపదేన ప్రతీత్యా కర్మయోగాదిమాత్ర పరా మర్మ ఇతిశక్యం పక్తు మిత్యపాస్తమ్. ధర్మశబ్దస్య ధర్మవిశేషపర

(౧౦) అవైతాన్ శ్రుతిస్మృతివిహితజ్ఞానం పలవాయుర్వైక్య-
యా లే బహువచనప్రయోగమ్ పణ్ణకిలతు.

త్వాత్, సర్వశబ్దస్య ధర్మగతయా నత్వా బోధకత్వాద్వా; దీప్యేతు-
శ్రుతిస్మృతిచోదితం భోగమోక్షరూపేష్టోపాయమభిధత్తే ధర్మశబ్ద
ఇత్యుక్తమ్; తత్త భోగశబ్దః-ఫలాంతరాధ ప్రపత్త్యభిప్రాయః; తత్త
త్పురుషార్థసాధనత్వేన భగవచ్ఛరణవరణం యుక్తమేవేతి పూర్వ
గ్రహానుసారాత్.

నన్వేషం “నాహువేదైర్న తపసా” ఇతి భగవతో భక్తి
మాత్ర లభ్యత్వాభిధానాత్, మోక్షసాధనస్య భక్తియోగలక్షణస్య
ధర్మస్యైకత్వా ద్బహువచనానుపపత్తిః; నచ సద్విద్యాన్యపాసనా
భేదాత్ ద్బహువచనమ్. తథాపి “కర్తామ్యసాయాన్” ఇత్యాచా
ర్యవచనాసజ్జతే; తస్య పరమనిశ్చేయస సాధనభూతాన్ కర్మయోగ
జ్ఞానయోగ భక్తియోగా నితి భాష్యానుసారిత్యా దిత్యత ఆహ
(అవైతానితి)

అత్రవిద్యాభేదకృతం బహుత్వం బహువచనేనాభిధీయత ఇతి
రహస్యత్రయసార రమ్యజామాతృదేవ గ్రన్థయో రవిశిష్టమ్. పురు
షోత్తమవిద్యా వతారరహస్యజ్ఞానదేశవాస నామసజ్జితసాదిభే
దోపి గృహ్యత ఇతి రమ్యజామాతృదేవగ్రన్థే అధికమ్. తదనుసా
రాచ్చ భక్తియోగజ్ఞాన మిత్యత్ర బహువచనాన్తేన విగ్రహణో విప
క్షీతః.

స్వతంత్ర చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానేతు ధర్మశబ్దేన సాక్షాన్తోక్ష
సాధనభూతా భక్తిరభిధీయతే. బహువచనేన అజ్ఞసాధనాన్యచ్యస్త
ఇత్యుక్తమ్. రహస్యత్రయసారేతు సర్వశబ్దేన సవరికరతా వివత్క్య

తత్తత్త్వక్తమ్. పరదాచార్య దీపకార ప్రభితిభిస్తు సర్వశబ్ద సమభివ్యా
హృత పదార్థగతా శేషత్వపరణి, తత్రధర్మశబ్దోభిక్తిః; బహు
వచనం తద్గతబహుత్వాధికమ్; సర్వశబ్దః కపిజ్జలాధి కరణన్యాయేన
ప్రత్యే పర్యవసానంవారయతి.

సర్వశబ్దేనైవ వాచక శేషత్వేసిద్ధే బహువచనం సాధుత్వాధి
మిత్యేనయుక్తమ్; బహువచనస్య ప్రకృత్యధికత బహుత్వబోధకతా
ప్రత్యేతే, సర్వశబ్దస్యచ సమభివ్యాహృత పదార్థగతకార్య
బోధకత్వేన ధర్మశబ్దార్థ వ్యతిరక్తాభిధానకత్వా సమ్మవాత్,
కేమామగ్నానాం సర్వశబ్దేనగ్రహణం కేమాం బహువచనేనేతి వ్యవస్థా
నుపపత్తేశ్చ.

యదికర్మాదీనామపి స్వాతంత్ర్యేనైవ మోక్షసాధనతా,
తదా ధర్మశబ్దేనైవ తేషాం గ్రహణంస్యాత్; కిం బహువచనేన;
ధర్మశబ్దస్య మోక్షోపయోగిమాత్ర పరత్వేచ తతపి నిత్యేనైవ
త్రికానా మవిగ్రహణసిద్ధే, కిం సర్వశబ్దేన; బహువచనాసంధ్య మభి
ప్రేక్ష్యైవ పరాశరభట్టపాదైః, “మత్ప్రప్రథతయా మయో
క్తముఖం ధర్మమ్” ఇతి శ్లోకే బహువచనం త్యక్తమితికేచిత్.

అత్రాహుః;-సత్యం బహువచనం న స్వాతంత్ర్యేణాథాస్తరా
భిధాయకమ్; తథాపి ధర్మశబ్దస్యైవ సాక్షాత్పరమ్మరా సాధారణ
సాధనపరత్వే తాత్పర్యగ్రాహకంతత్. సచ విద్యాభేదమాదాయేన
తదుపపత్తేర్న తాత్పర్యగ్రాహకతా; “మద్భక్తిం లభతేవరామ్”
“భక్త్యాత్వసస్యయాశక్యః” ఇత్యాదిషు సర్వాసామపి విద్యానాంప్రీతి
రూపావన్నా విద్భిన్నస్యైవ సత్త్వసత్త్వసూచకధర్మావద్భిన్నతయా
ఏకవచనాన్త నిర్దేశ్యత్వ దర్శనేన ఇహాపితన్మాత్ర నిర్దేశే అన్వయోపా

యవకవచనేనైవ నిర్దేశస్యచితత్వాత్, “యవతాన్త త్వఘోహిత
కర్తృజ్ఞాన క్రియాత్త కాన్” ఇత్యాదిష్వాద్వి నిర్దేశేషు బహువచనా
మోక్షసాధన పథిశబ్దస్య కర్తాదిపరతాదర్శనాచ్చ, భక్తిమా
మత్వే సాధారణ ధర్మశబ్దేన తద్బోధనవైయధ్యాచ్చ.

నచైవం బహువచనాననకృతాదవస్థ్యమ్; తదభావే య
రూప భక్తిత్యాగవారణాయ ధర్మశబ్దస్యావశ్యకత్వాత్, బహువ
చనేన సత్వేతేనైవ విద్యాభేద వివక్షాసమ్భవాత్, ఏవశ్చ ధర్మశబ్దమ
త్రసత్వేమోక్షావ్యవహితసాధనభక్తిమాత్రపరతాకదాచిత్సాధ్యది
బహువచనేన స్యవహితా వ్యవహితసాధన సాధారణ్యం ధర్మశబ్దన
బోధ్యతే; ఏతదభిప్రాయకస్సత్వత్స చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానగ్రంథాః; కర్త
జ్ఞానయో ర్వ్యవహితసాధనత్వే నిరూఢో మోక్షపాయ వ్యవహా
శ్చాస్తేష్యితి ముఖ్యతుల్యతా.

నిరూఢస్థలే గాణముఖ్య విభాగోనాశ్రీయత ఇత్యేవమి వ్య
దేశవద్భావనవచనం ప్రత్యాఖ్యాతమ్; సర్వశబ్దస్తు అవయవక
త్సైక్యవివర్తత ఇతి సర్వోఘటశ్చేత్త ఇత్యేకఘటతాత్పర్యకవాక్యే
దృష్టమ్; ఉక్తశ్చ “సర్వస్య ద్వే” ఇత్యత్ర కైయతేన అవయవ
కాత్సైక్యస యథా సర్వపటోదగ్ధ ఇతి. ఇహతు పర్యాదీనాం విశిష్టా
ర్థానాం కార్యత్వేనో పాదానాత్ ద్రవ్యప్రకారక కార్యాన్నియ సమ్మ
వాదవయవ కాత్సైక్యవృత్తిసర్వశబ్ద ఇతి. తత్ర సర్వశబ్ద సమ
భివ్యాహృతశబ్దస్య తదవయవేషు లక్షణేత్యేకే.

సర్వశబ్దస్యైవ సర్వావయవాచ్చిన్నే లక్షణేత్యేకే; సమభి
వ్యాహృతపదార్థవేవ అవయవావయవవిసాధారణ భర్తావచ్చిన్నే
లక్షణాయాం తాత్పర్యగ్రాహకం తదిత్యుపదే; సర్వభా సర్వశబ్దస్యా

(౧౧) అవై యావన-కర్మజ్ఞాన భక్తియోగజ్జఘమ్, అవతారరహస్య
జ్ఞానమ్, పురుషోత్తమవిద్యై, దేశవాసమ్, తిరునామసజ్జీ-
ర్ణనమ్, తిరువిశక్కెరిక్కై, తిరుమాలైయెడుక్కై తుడక్క-
మాన ఉపాయబుద్ధ్యా శేయ్యుమవై యుమ్.

స్తీతి కర్తవ్యతాబోధానుకూలతా; దృశ్యతే హ్యైకస్యైవ నానా
పదార్థసమృద్ధే ప్రతియోగినామంశవ్యవదేశః; జ్ఞానంధర్మ్యం శే
ప్రమాద, రజతాం శే అప్రమేతి, విశిష్టస్యచ విశేషణాంశఇతి
స్ఫుటం భాష్యాదిషు. క్రియాయాశ్చనామ కోన్యోన్యోభవితుమ
ర్హతి, అంతరేణేతి కర్తవ్యతాం కరణవిశేషణీభూతామ్; తత్రాద్యే,
అజ్ఞానామపి త్యాగావబోధాయయుగపద్వృత్తిద్వయ విరోధస్యా
దోషత్వ మాస్థేయమ్.

నచేహ విద్యాకారైస్యై కర్మజ్ఞానాదిభేదేనసర్వప్రకారాన్
ధర్మానితి ప్రకారకారైస్యైవాపుత్తిసమృహః; నావయవకారైస్యై
పరతా; యథాహి, పరేర్వర్జన ఇత్యాదా వ్యక్తిబహుత్వేన ద్రవ్యకా
ర్మైస్యైసమృహేపి, ఉద్దేశ్యతానచ్చేదకావచ్చేదేనవిధేయాస్వయాదేవ
తల్లాభాదతిరిచ్యమాన సర్వశబ్దో నతత్పుర ఇత్యాశ్రీయతే. ఏన
మిహాపి యత్కించద్విద్యాత్యాగస్య సర్వసాధారణ్యాదనుష్ఠానవిధౌ
యత్కించద్వ్యక్తుపాదానేన శాస్త్రార్థనిర్వృత్తావపి త్యాగవిధౌ
సర్వప్రాప్తేర్ధాంసభక్షణం వర్జయేదిత్యాదావివసిద్ధేః.

“తత్రధర్మాన్ పరిత్యజ్యసర్వానుచ్ఛావచాజ్ఞకాన్” ఇతిసర్వ
త్యాగశ్చ విద్యద్భిరితి ప్రస్తుతస్య సర్వశబ్దస్య ఉచ్ఛావచాజ్ఞకానిత్య
నేన వివరణాచ్ఛ సర్వశబ్దోఽవయవకారైస్యైపరః ప్రతీయతే.
నచోచ్ఛావచాజ్ఞకార్థస్య సర్వశబ్దస్య విశేష్యధర్మశబ్దసాపేక్షత్వా

త్సమాసానుపపత్తిః సర్వశబ్దస్య ద్రవ్యకార్తృపరత్వేప్యైక
దోషాత్ ప్రకరణాదేవ విశేష్యలాభాన్న సాపేక్షత్వ మితితుల్యమ్.

“మత్ప్రప్యర్థతయామయోక్తమ్” ఇత్యత్రతు “విమృ
శ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథాకురు” ఇతి మోక్షార్థప్రవృత్తి
విషయత్వేన కర్మాద్యస్య తమస్యాభిధానా తద్రూపైక్యాభిప్రాయే
జ్ఞైకవచనం ప్రయుక్తమ్. మోక్షసాధనతయా ప్రమాణ బోధి
తత్వమేవహి బహువచనాన్త ధర్మశబ్దబోధ్యతాయాం ప్రయోజ
కమ్; సత్వ వ్యవహితసాధనత్వ మపీత్యుక్త పదస్యభావః.

యత్తు తత్వదీపే సర్వశబ్దస్య పార్థగర్థ్యదూషణమ్; తత్త్వతీ
యఃకౌభిప్రాయేణ; నచ తత్పక్షే సర్వశబ్దస్య తాత్పర్యగ్రాహ
కత్వాత్; కార్తృపరత్వమేన సర్వశబ్దార్థఇత్యనన్వితమితివాచ్యమ్.
సమానాధికరణ సమాసలాభాయైవ స్వార్థపరస్యాపి తాత్పర్యగ్రాహ
కతా, అవిరోధాదిత్యాహుః, బహువచన వినయితత్వేనేత్యాది దర్శ
నాద్యో జనాన్తరమేవ తత్రదర్శిత మిత్యసే; యోజనాన్తరాభిధి
త్యయా ప్రవృత్త్యాని యోజనాన్తర దూషణాని దృశ్యాని ప్రాచాం
న పరస్పరవిరోధసమ్బాదకాని.

ఏతేన స్వతస్త్రి చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే ధర్మశబ్దః - చోదనా
లక్షణధర్మపరఇత్యుక్తేః, విస్తృతరహస్యే చోదనాలక్షణార్థ
పరత్వే ధర్మశబ్దస్య సిద్ధ ధర్మసాధారణ్యాభావ ప్రసక్తి ఇతి దూష
ణకథనాత్మ్యాగస్య స్వరూపత్వాగరూపత్వే దీపారోపణా దీనామపి
త్వాగప్రసక్త్యాత్, ఉపాయత్వ బుద్ధిత్యాగ ఏవౌచ్యత ఇతి విస్తృత
రహస్యైకైః, ఉపాయత్వ బుద్ధిత్యాగే నిజకర్మాదిధర్మస్వస్య
బుద్ధిత్యాగ విశిష్టస్యానుష్ఠేయతా ప్రసక్త్యాత్, స్వరూప త్యాగఏవ

త్యాగశబ్దేనోచ్యత ఇతి స్వతస్య చరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే దూషణా
స్మిథోవిరోధ ఇతి నిరస్తమ్. యోజనాభేదేషి తాత్పర్యవిషయాభూ
తాఽర్థభేదాభావాత్;

ఏవం మోక్షసాధనత్వేన ప్రచురవ్యవహారవిషయాణాం
బహువచనేన తద్యోగ్యతాపాదకానాం సర్వశబ్దేన గ్రహణమితి వ్యవ
స్థాపపత్తిః; స్మృతిశబ్దేన శ్రుతిమూలకప్రమాణసామాన్యం వివక్షి
తమ్; తానేపథర్కాదర్శయతి (అనైయావన వితి) “కర్తజ్ఞాన భక్తి
యోగజ్ఞకుమ్” ఇత్యనేన “కర్తసాక్ష్యాదయశ్చాస్మై రుపాయత్వేన
దర్శితాః” ఇతి నరదాచార్యోక్తిః ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే.

యోగశబ్దః ప్రత్యేకం సమృద్ధ్యతే. లక్ష్మీతన్త్రానురోధేన
కర్మణ స్సంయమశబ్దార్థజాతీయానాం దీపారోపణాదీనాం పృథగ్వ్య
వదేశః; కర్తయోగాదీనాం పృథగుపాయతయా భాగవతే వ్యవ
హేతోద్భవ్యతే; “యోగాస్త్రయో మయాప్రోక్తా నృణాం శ్రేయో
విధిత్సయా | జ్ఞానం కర్తచ భక్తిశ్చ నోపాయోన్యోస్తి కుత్రచిత్ |
ఏవమేతాన్త్రయోద్దిష్టా సనుతిషతి మేపథః | తైమంవిదన్తి యత్థా
నం యద్భ్రహ్మ పరమంవిదః | య ఏతాన్త త్పథోహిత్యా కర్తజ్ఞాన
క్రియాత్మకాన్ | త్సుద్రా కామాంశ్చులైః ప్రాణై ర్జుషన్త స్సంస
రన్తితే” ఇతి; అధికారి భేదశ్లోకః.

“నిర్విణ్ణానాం జ్ఞాన యోగోన్యాసినా మిహకర్తసు | తేవ్య
నిర్విణ్ణాదితానాం కర్తయోగస్తు కామినామ్ | యద్వచ్చయా మత్కు
థాదా జత శ్రద్ధస్తు యః ప్రిమాన్ | న నిర్విణ్ణోనాతి సక్తో భక్తి
యోగోన్య సిద్ధిదః” ఇతి; అత్రజ్ఞానయోగశబ్దేనైవ సద్విద్యాదీనా
మపినజ్ఞిహః; భక్తియోగశబ్దస్తు సంయమపరిః; కామినా మితి
యోగానుగుణమనో వైర్మల్యరహితానా మిత్యర్థః; కర్మణశ్చ భక్తి

జ్ఞానాన్యతరవ్యాపారాత్కతోక్తా. “అస్మిన్లోకే న ర్తమానస్స్వధర్మ
 ఘోఽనఘశ్యుచిః | జ్ఞానం విశుద్ధమాప్నోతి మద్భక్తిం వాయదృచ్ఛయా |”
 ఇతి; ఏతదభిప్రాయే యైవోక్తమ్; “వర్ణాశ్రమవతాం ధర్మపక్షాచార
 లక్షణః | ఏష మద్భక్తియుక్తోహి నిశ్చేయసకరః పరః” ఇతి, “కర్మజైవ
 హి సంసిద్ధి మాస్థితాః” ఇతి కర్మ స్వతస్ప్రసాధనత్వేనోక్తమితి కృష్ణ
 పాదనూక్తా స్వతస్ప్రశబ్దో జ్ఞానయోగ సైరపేక్ష్యపర ఇతి వదన్తి.

సర్వం కర్మేత్యాదే రన్తర్గతజ్ఞాన కర్మయోగే జ్ఞానప్రాధా
 న్యపరత్వేన భాషితస్యాపి స్వాధికారివిషయే జ్ఞానప్రశంసాపరత్వ
 మపి సమ్భవతీ త్యభిప్రాయేణ కర్మ సాధ్యజ్ఞానపరతోక్తా; “ఉభాభ్యా
 మేన పతూభ్యామ్” ఇత్యత్ర అజ్ఞికోటిప్రవిష్టార్పనాదినహాకృత
 జ్ఞానరూపభక్తిర్వివక్షితేత్యాశయేన కర్మజ్ఞానసముచ్చయే ప్రమాణ
 తయోదాహరణమ్; భక్తేర్న బహువచనలభ్యత్వం ధర్మ శబ్దేనైవ
 భగవత స్తల్లభసమ్భవాదితి జ్ఞాపయితుం కర్మజ్ఞాన సహకృతత్వం
 భక్తివిశేషణముపాత్తమ్.

అతఏవ స్వతస్ప్రచరమశ్లోకవ్యాఖ్యానే బహువచనార్థప్రద
 ర్శనే భక్తియోగోనోక్తః; అవతార రహస్యచిన్తన సహకృతా
 యాశ్చభక్తేః ప్రారబ్ధ నివృత్తిపూర్వక మోక్ష సాధనతయా కేవల
 భక్తితః పృథగభిధానమ్. ఏతచ్చ భక్తో శక్తానామపి విశేషాబ్ధి
 మత్వాదేవ కేషాఞ్చ త్ప్రసత్త్యనుష్ఠానమితి శక్తావారణాయ తత్త్వ
 జ్ఞానమాత్రరూపాయా అపి పురుషోత్తమవిద్యాయా భక్తి సాధ్య
 ప్రీతిజనకత్వవత్ “సనర్వవి ద్భజతిమామ్” ఇత్యాదినా ప్రతిపాద్య
 ఇతి భాషితత్వా త్ప్రశంసార్థమపి తస్యా మోక్ష సాధనతోక్త
 త్వేతావతా తదుక్తిః.

యావల్లభంతావన్నుదితమ్.

శ్రీవీరరాఘవ గురజేనమా.